LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

METRAŠTIS

III

ROMA 1967

ÉTUDES

DE

L'ACADÉMIE LITUANIENNE CATHOLIQUE

DES SCIENCES

III

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS

METRAŠTIS

III

Redaguoja

A. LIUIMA, S. J.

1967

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS LEIDINYS

Piazza della Pilotta, 4

ROMA

Tiražas 1000 egzempliorių

Spausdino «Pliniana» spaustuvė Selci Umbro miestelyje (Perugia, Italija)

TURINYS

Juozas Jakštas

Šis tas dėl atskiro Žemaičių krikšto 1
Why Samogitia (Žemaičiai) was not baptized with the Rest of Lithuania in 1387 (*Summary*) 9

Kun. Jonas Reitelaitis

Kalvarija 11
District, ville et paroisse de Kalvarija (*Résumé*) 132

Alfonsas Šešplaukis

Religinis pradas Maironio Kūryboje 133
Das religiöse Element in der Dichtung Maironis' (*Zusammenfassung*) 219

Paulius Rabikauskas, S. J.

Medžiaga senojo Vilniaus universiteto istorijai. 221
Informatio de novo collegio Vilnensi facta mense septembri 1570 246

Bronius Zumeris

Vilniaus kraštas faktų ir atsiminimų šviesoje 267
La région de Vilnius à la lumière de faits et de souvenirs (*Résumé*) 361

Mūsų Mirusieii

Nécrologe des membres défunts de l'Académie

Balys Vitkus

Prof. Dr. Vitas Manelis 365

Ignas Malėnas

Antanas Šerkšnas 368

Stasys Antanas bačkis

Eduardas Turauskas 370

Vladas Delinikaitis

Asmenvardžių ir vietovardžių rodyklė 375

ŠIS TAS DĖL ATSKIRO ŽEMAIČIŲ KRIKŠTO

Senoji Lietuvos valstybė, turėjusi savitą istorinį kelią, turi savyje eilę neišaiškintų ir gal amžinai paslaptyje pasiliksiančių klausimų. Štai, prof. Z. Ivinskis išsamioje studijoje *Pirmasis Lietuvos karalius Mindaugas ir jo palikimas* [1] suminėjo net 6 galutinai neištirtas Mindaugo laikų problemas. Mūsų istorija turi jų ir daugiau. Viena jų, pavyzdžiui, būtų, kaip vyko lietuvių ekspansija į rusų kraštus — karu ar taikiomis, penetracijos priemonėmis. Senuose istorijos veikaluose vis buvo kalbama apie didelius lietuvių užkariavimus rusų žemėse, tariant, vaizduojama lietuvius gediminaičius kūrus didelę valstybę, sakysim, vakariečių karolingų, ypač paties Karolio Didžiojo, pavyzdžiu. Taip mūsų senesnių istorikų galvota pagal beveik bendrą istorinio vyksmo taisyklę, kur didelės imperijos *kardu ir ugnimi* sukurtos. Kiek pakeistoje formoje kalbama apie lietuvių ekspansiją į rytus bei pietus tarybinėje Lietuvos istorijografijoje. Pavyzdžiui, J. Žiugždos redaguotoje Lietuvos istorijoje pakartotinai tvirtinama apie Lietuvos feodalų ekspansiją į rusų žemes [2].

Kai kas, kaip, pavyzdžiui, ukrainiečių istorikas Linničenko, pabrėžtinai kalbėjo apie taikų, gaivališką lietuvių plėtimąsi į rusų žemes.

Kuri tų dviejų nuomonių yra teisinga, būtų atskiras tyrinėjimo uždavinys.

Dar neišaiškintų klausimų tarpe yra ir atskiras Žemaičių krikštas, vykdytas 26 metais vėliau nei Lietuvos krikštas. Kaip žinoma, Lietuva krikštyta 1387 m., tuojau po Jogailos krikšto ir vainikavimosi Krokuvoje. Krikštas vykdytas pagal Jogailos

---

[1] Atspaudas iš *Metraščio* I t. 1965.

[2] *Lietuvos T. S. R. istorija*, red. J. Žiugžda ir kiti, Vilnius 1957, I t. 90 psl. ir kitur.

duotą pažadą vadinamoje Kriavo unijoje pakrikštyti Lietuvą, atseit, visus Lietuvos pagonis. Kyla klausimas, kodėl žemaičiai, kurie buvo tokie pat pagonys, kokie ir likusieji lietuviai, iš krikšto išskirti. Juk lietuvių krikštas gan uoliai vykdytas ir nevengta krikštyti net ir stačiatikiai rusai, jei jie patys sutiko [3].

Lengviausias būtų išaiškinimas prileidus, kad žemaičiai tuo metu visai nepriklausė Lietuvai ir buvo kryžiuočių įtakoje ar net jų užimti. Panašią nuomonę ir randame kai kuriuose istorijos veikaluose, pavyzdžiui, kad ir V. Daugirdaitės-Sruogienės didelėje Lietuvos istorijoje [4]. Net ir H. Paszkiewicz gan gilių ir įmantrių tyrinėjimų veikale apie Kriavo unijos genezę [5] iš dalies panašią mintį apie Žemaičius skelbia.

Kitaip aiškina Žemaičių išskyrimą iš Lietuvos krikšto 1387 m. S. Sužiedėlis [6]. Pasak jo, « žemaičiai buvo labiau prisirišę prie savo tikėjimo ir didžiojo kunigaikščio valdžia Žemaitijoje nebuvo taip didelė, kaip Aukštaitijoje. Bet daugiausiai jam trukdė Vok. Ordinas ».

Šiuose S. Sužiedėlio išvedžiojimuose tikriausias dalykas, kad didžiojo kunigaikščio valdžia Žemaičiuose buvo silpna ir dėlto jis galėjo susilaikyti nuo jų krikšto. Nėra pagrindo prielaidai, kad Ordinas būtų tiesiog kliudęs Žemaičių krikštą. Jis tegalėjo kokiu nors būdu netiesiog trukdyti, nes pats visą laiką siekė juos pasiglemžti ir jų krikštas drauge su Lietuva būtų reiškęs jo vilties galą.

Kadangi ne vieno autoriaus vis nurodomas Ordinas žemaičių nekrikštijimo 1387 m. priežastimi, tai ir tenka mesti žvilgsnį į jo ir Lietuvos santykius Aukštaičių krikšto metu.

Po Mindaugo Jogaila buvo pirmas Lietuvos valdovas, perleidęs Žemaičius iki Dubysos 1382 m. sutartimi Vokiečių Ordinui [7]. Susitarimas paliko pergamento gabalas ir, Vytautui į Prūsus nubėgus, 1384 m. jis iš naujo kartotas. Iš prekarinėje padėtyje

---

[3] *Lietuvos T. S. R. istorijos šaltiniai*, Vilnius 1955, I t. 61 psl.

[4] *Lietuvos istorija*, Chicaga 1956, 161 psl.

[5] *Geneza i wartość Krewa*, Varšuva 1938, 238 psl.

[6] S. SUŽIEDĖLIS, *Vytauto vaidmuo Lietuvos kristianizacijoje*. Rink. *Vytautas Didysis*, Kaunas 1930, 101-102 psl.

[7] H. GERSDORF, *Der Deutsche Orden im Zeitalter der polnisch-litauischen Union*, Marburgas 1958, 238 psl. 61 išn.

atsidūrusio Vytauto Ordinas gavo daugiau nei iš Jogailos: jam buvo perleisti visi Žemaičiai iki Nevėžio upės. Dėl netrukus sekusios Vytauto «išdavystės» ir šis susitarimas bereikšmis paliko. Nėra jokių duomenų, kad Ordinas būtų turėjęs Žemaičius Lietuvos krikšto metu. Priešingai, turime vieną aiškų liudijimą tų pačių 1387 m., iš kurio aiškėja, kad tuo metu Žemaičiai Vok. Ordinui nepriklausė. Kalbamas dokumentas yra paliaubų sutartis tarp Skirgailos ir Livonijos Ordino magistro, sudaryta 1387 m. liepos 9 d.[8] Sutarta laikytis paliaubų iki 1388 m. Kalėdų ir per tą laiką pirkliai iš Vilniaus ir Polocko galėjo laisvai lankytis Rygoje. Nors šioje sutartyje apie Žemaičius nieko nesakoma, tačiau jie joje turėjo būti paliesti. Tai rodo vėlesnė, 1388 m. sutartis kryžiuočių ir lenkų, sutarta Torno mieste[9]. Joje prisiminta ana Skirgailos ir Livonijos sutartis ir dėl jos pareikšta: «Išskyrus Žemaičių žemę, kaip šviesusis viešpats Skirgaila, Trakų kunigaikštis, į paliaubas su Livonijos viešpačiais sutartas, neįtraukė. Kaip kalbama Žemaičių žemė į minėtas paliaubas nėra įtraukta, tai ji ir į dabartines paliaubas neįtraukiama». Reikia pastebėti, kad panašus Žemaičių išskyrimas kartotas dar ir kituose susitarimuose ir jis, matyti, darytas Ordinui spiriant[10].

Juk iš paliaubų išskirtus pagonis žemaičius Ordinas toliau galėjo pagal įsisenėjusią teisę varginti kryžiaus žygiais ir priiminėti atvykstančius Vakarų kryžininkus. Iš paliaubų išskirtas Žemaičių kraštelis derėjo Vokiečių Ordinui pagrindu, kuriuo jis galėjo vis dar remti savo tariamus misinius tikslus Vakarų pasaulio akivaizdoje. Be to, galėjo gaivintis mintimi kada nors tą kraštelį pasiglemžti.

Ta viltis jam tikrai šmėkštelėjo sulig antru Vytauto pabėgimu 1389 m. Ordinas išskėstomis rankomis priėmė kunigaikštį, patraukusį į savo pusę žemaičius. Ne be Vytauto, be abejo, paraginimo nuvyko 1390 m. pradžioje 7 jų valsčių atstovai į Karaliaučių ir čia tarėsi su Ordino vyriausiu maršalu (t. y. Karaliaučiaus komtūru) ir Prūsų krašto didikais «viso Žemaičių krašto

---

[8] Ten pat., 99 psl.

[9] *Cod. dipl. Pruss.* IV t., 47 nr., 59 psl.

[10] Ordino interesas išskirti Žemaičius aiškėja iš sutarties su Vytautu 1397 m. sausio 26 d., kur abi pusės pagamino to paties turinio dokumentus. Bet tik Ordino dokumente įterpta «*usgenommen Sameyten*» (*Cod. epist. Vit.* 140 nr., 44 psl.).

vardu» (*von des gemeinen landes wegen czu Samaiten*) [11]. Jie prisiekė pagelbėti «karaliui» Vytautui, vyriausiam maršalui ir Prūsijos ponams prieš visus jų priešus. Patvirtinta taika tarp abiejų kraštų ir laisva prekyba drauge. Labai savaimingas dalykas toje sutartyje buvo žemaičių prašymas «savo karaliaus Vytauto» prikabinti prie sutarties rašto savąjį antspaudą. Jie prašo tai ne tiesiog jo valdžią pripažindami, bet tik todėl, kad savų antspaudų neturėjo. Kad šis žemaičių didikų kreipimasis į Vytautą dėl sutarties antspaudavimo ir teisinimasis savų antspaudų neturėjimu būtų nuoširdus, tenka labai abejoti. Žinoma, kad kitais atvejais jie naudojo savus antspaudus ir net buvo reikalaujama juos prikabinti. Matyti, šioje ypatingoje padėtyje, kada Vytautas pabėgėliu Prūsijoje tegyveno, žemaičiai jam iš pagarbos leido jų sutartį patvirtinti, nors patys savo turimos valdžios krašte neišsižadėjo. Jų pareiškimas, kad «mes patys antspaudų neturime» ženklino ne ką kita, kaip jų pačių savivaldos patvirtinimą.

Kai Vytautas, iškirtęs Ordinui antrą «išdavystę», grįžo į Lietuvą ir didžiuoju kunigaikščiu tapo, jis drauge pasidarė ir Žemaičių suverenu. Tuo tarpu Ordinas tęsė kryžiaus žygius į Lietuvą, visai nepaisydamas jos įvykusio krikšto. Jam pirmiausiai, žinoma, rūpėjo gauti Žemaičius. Tik savo įprastais teriojimo puolimais to pasiekti negalėjo. Žemaičiai, kaip ir anksčiau, patys vieni mokėjo atsispirti. Įvykiai pakrypo kryžiuočių naudai, kai Vytautas, totorių chano Tochtamyšiaus kviečiamas, pasišovė tolimiems užmojams rytuose ir gyvai susirūpino taika ir draugiškais santykiais su Ordinu. Iš to ir atsirado garsioji Salyno sutartis, kuria Ordinui vėl atiduoti Žemaičiai iki Nevėžio upės (1398). Išsižadėjimas Žemaičių, tiesa, išėjo Vytautui į naudą, nes jis apdraudė Lietuvos vakarinių pakraščių saugumą ir paskatino kryžininkus ateiti Vytautui į pagalbą jam žygiuojant į rytus.

Po nelaimingo Vorkslos mūšio su totoriais, kur Vytautas pralaimėjęs paklojo savo dideles karo jėgas ir pats vos išsigelbėjęs grįžo, jis turėjo būti nuolaidus kryžiuočiams. Jis rodė jiems ypatingą nuolankumą ir jo bičiulystė pasiekė aukščiausio laipsnio 1399-1400 m. Didysis magistras viename jam rašytame laiš-

[11] *Cod. epist. Vit.*, 67 nr., 23 psl.

ke 1400 m. sausio mėn. gale jį tiesiog liaupsina «mūsų ypatingu ponu ir geradariu» [12]. Ypatingas draugiškumo ženklas buvo Vytauto žmonos Onos kelionė į Ordino žemę 1400 m., kur ji su didele pagarba buvo sutikta. Kryžiuočiai pagarbiai lydėjo Vytautienę (*Vitoldinne*), kaip jie ją vadino, kai ji lankė jų šventas vietas.

Aukšto laipsnio draugiškumas su Vytauto šeima buvo geriausia proga pasigrobti Žemaičius, kuriuos dabar Ordinas tikrai laikė savo nuosavybe. Tai bandė jis daryti pakartotinais puolimais 1399 m. ir vis turėjo pasitraukti. Atrodo, Ordinas savo jėgomis negalėjo žemaičių įveikti ir juos priversti pasiduoti. Čia jam atėjo į pagalbą Vytautas, pasišovęs jam padėti 1400 m. pradžioje ir apie tai iš anksto pranešęs didžiajam magistrui [13]. Kaip iš didžiojo magistro atsakymo į neišlikusį Vytauto laišką aiškėja, Vytautas pasiruošė pulti Žemaičius dar prieš kryžiuočių, laukiusių palankaus oro, atžygiavimą į juos [14]. Didysis magistras prašo Vytautą įsakyti savo vadams, susirinkusiems į pakraštį, prisijungti su savo žmonėmis prie Ordino, kai jie bus pašaukti [15].

Taip suorganizuotas puolimas Ordinui baigėsi sėkmingai. Pirmą kartą jis su Vytauto pagalba įgyvendino savo amžiną troškimą — gavo Žemaičius. Laimikis, matyti, buvo ypatingai atžymėtas Ordino krašte, kad jų kronikininkas galėjo rašyti: «Tuo metu pasidavė Vokiečių Ordinui visas Žemaičių kraštas iš vien ir atsiuntė daug įkaitų iš geriausių krašto [žmonių], kurie niekuomet nebuvo pasidavę Ordinui» [16].

Kronikininko liudijimas reiškia Ordino džiugesį ir kartu dera ryškiausiu įrodymu, kad anksčiau jis niekuomet Žemaičių nebuvo užėmęs. Tad Lietuvos krikšto metu jie laisvi tebuvo.

Kaip iš šio Posilgės liudijimo matyti, Ordinas tuojau grie-

---

[12] *Cod. epist. Vit.*, 214, nr., 64 psl.

[13] *Cod. epist. Vit.*, 214 nr., 64 psl.

[14] Ten pat: «Ouch besunder liber herre danken wir euwer grosmechtigkeit mit ganczem fleisze, umb das es euwer hochwirdikeit, in der masze, als ir uns lieber herre geschriben habt, mit den Samaiten haldet, wand wir hoffen, als verre uns got der herre dorczu ein wether gibt, das wirs mit der hulfe unsers herren gotes mit den Samayten also machen wellen».

[15] Ten pat.

[16] Joh. v. Posilge, *Scr. rer. Pruss.* III t., 236 psl.

bėsi kurtis Žemaičiuose, skirdamas jam vaitą ir teisėjus. Šiuo atveju jis ir neišsivertė be Vytauto pagalbos. Už ją jam dėkodamas, siuntė Ragainės komtūrą ir prašė padėti pastatyti pilį prie Nevėžio [17].

Neilgai džiaugėsi Ordinas laimėjimu. Tik gal kokius metus. Nežinia, kaip įvyko tiesiog, gali sakyti, perversmas, kad jau kitais metais Ordinas neteko Žemaičių. Žemaičiai atgavo laisvę ne be Vytauto pagalbos, kaip matyti iš Ordino skundo popiežiui ir kardinolų kolegijai, rašyto 1401 m. rugsėjo 3 d. Jame didysis magistras aimanavo, kad Vytautas niekšiškais patarimais ir pagalba okupavo, kaip skunde išsireiškiama, «mano Ordino žemę Žemaičius» [18]. Tad iš skundo išeitų, kad Vytautas, laisvindamas Žemaičius, pats juos užėmė.

Ordinas, žinoma, nerimo išguitas iš Žemaičių ir todėl mielai bandė pasinaudoti sutartimi su pas jį atbėgusiu Švitrigaila. Ši 1402 m. sutartis beveik kartojo aną Salyno susitarimą 1398 m. Sutartis pasirašyta užsimotų karų metu ir Švitrigaila Ordinui buvo tinkamas įrankis bandyti pašalinti nuo valdžios «išdaviką» Vytautą. Kryžiuočiai vedė Vytauto priešininką į Vilnių ir, jo nepaėmę, traukė į Medininkus, kuriuos sudegino. Niekais baigėsi kryžiuočių žygiai ir kitais 1403 m. su žymiais iš Europos atvykusiais pagelbininkais.

Vytautas ir Jogaila vedė tuo pat metu su Ordinu ir diplomatinę kovą. Jiems pavyko tiek paveikti popiežių Bonifacą IX, kad jis 1403 m. rugsėjo 9 d. bule uždraudė Ordinui toliau kariauti prieš Lietuvą. Ordino prokuratoriaus Romoje pastangos paveikti popiežių atšaukti bulę nebuvo sėkmingos [19]. Vis neišsižadėjusiam Žemaičių Ordinui pasitaikė proga juos gauti antrą ir paskutinį kartą, kai Vytautui prireikė kariauti su atkritusiu Smolensku ir jis pats susikivirčijo su Lenkija dėl Dobrynės. Padėtis vertė Vytautą iš vien eiti su Lenkija ir nusileisti Ordinui. Iš trijų valstybių susipynusių santykių kilo Rocionžo (Raciąž) sutartis, patvirtinta 1404 m. gegužės 14 d. Dėl Žemaičių vėl beveik kartojamas

---

[17] *Cod. epist. Vit.*, 224 nr., 68 psl.

[18] *Cod. dipl. Pruss.*, 122 nr., 103 psl.: «Terram Ordinis mei dictam Samaithe suis depravatis consiliis et auxiliis contra decreta pacis inite prodiciosius occupavit».

[19] J. Končius, *Vytautas the Great. Grand duke of Lithuania*, Miami, Florida 1964, 75 psl.

Salyno susitarimas. Vytautas pasižadėjo «per vienus metus nuo ateinančios dešimtos šv. Jono dienos didžiajam magistrui ir Ordinui vėl garbingai perduoti Žemaičius»[20]. Tad Rocionže Vytautas lyg prisipažino, kad jis buvo atėmęs iš Ordino Žemaičius ir dabar vėl jam perleidžiąs. Jis iš tikrųjų rimtai, net pasitelkęs savo bajorus, talkininkavo Ordinui, versdamas Žemaičius jam pasiduoti. Vytautas pradžioje rėmė Ordiną ne tik savo pajėgomis, bet dar skynė kryžiuočių žygininkams kelius per Žemaičių girias[21]. Nors Ordinas Vytauto padedamas ir užėmė Žemaičius, net kelias pilis pasistatė ir savo vaitą paskyrė, tačiau krašto nenuramino. Žemaičiai vis bruzdėjo ir priešinosi vokiečiams, ypač jiems reikalaujant įkaitų. Jie vis turėjo šauktis Vytauto pagalbos. Vytautas, nors ir ginčijosi su Ordinu dėl Žemaičių pabėgėlių ir dėl lietuvių bendravimo su jais, tačiau rėmė jį iki 1408 m., atseit, iki to laiko, kol buvo įsitraukęs į kovas su rusų kunigaikščiais ir su pačia Maskva. Kai tais metais susitaikė su Maskvos kunigaikščiu, tai prieš pačias Kalėdas susitiko Vytautas su Jogaila Naugarduke ir nutarė pirmiausia susigrąžinti Žemaičius[22]. Tai įvyko jau «didžiojo karo» išvakarėse, kuris ateinančiais metais buvo beprasidedąs. Jis prasidėjo susirėmimu Pavyslyje, kada kryžiuočiai išplėšė lenkams Dobrynės žemę. Tik tarpininkaujant Čekijos karaliui Vaclovui, tada kai kieno pripažįstamam Romos imperatoriumi, buvo sutartos paliaubos iki 1410 m. šv. Jono. Tad garsusis Žalgirio mūšis ir įvyko puse metų vėliau.

Didžiojo mūšio išvakarėse vykusioje diplomatinėje kovoje, kada kryžiuočiai ir Vytautas su Jogaila paskleidė visame Vakarų pasaulyje nemaža skundų kitas prieš kitą, randame vieną Vytauto 1409 m spalio mėn. skundą, kur paliečiami Žemaičiai[23]. Vytautas pirmiausiai atremia kryžiuočių kaltinimus, kad jis nesirūpinęs lietuvių krikštu. Atsikirsdamas jis sako, kad dėl lietuvių krikšto jis triūsiąs jau 24 metus ir apie kryžiuočius čia pat priduria: «O dėl Žemaičių krašto, kurį beveik per penkeris metus bandė (*conati*) užimti, kodėl nieko nesako, kuriuos ir kiek prie

---

[20] *Cod. epist. Vit.*, 285 nr., 97 psl.
[21] Ten pat, 321 nr., 116 psl.
[22] J. Caro, *Geschichte Polens*, Gotha 1869, III t. 288 psl.
[23] *Cod. epist. Vit.*, 427 nr., 201 psl.

krikšto malonės privedė ? ». Pareiškimas įdomus dviem atžvilgiais: pirma, visai ignoruojama trumpalaikė Žemaičių okupacija 1400 m., kurią taip pabrėžė Ordino kronikininkas ir antra, jų valdžia 1404-1409 m. laikoma ne tikra okupacija, o tik bandymu okupuoti. Iš to matyti, kad vokiečiams nepavyko Žemaičių sau pasilenkti ir jie įkėlė į juos kojas tiek, kie gavo paramos iš Vytauto.

Pakartotinis Žemaičių dovanojimas ir Vytauto tiesioginis įsikišimas, čia juos sau lenkiant, čia palaikant jų sukilimą, artino juos prie Lietuvos kamieno. Jau pati Ordino pavergimo grėsmė vertė Žemaičius glaustis prie Lietuvos, kaip anksčiau prie jos linko ir kitos aisčių giminės, k. a. žiemgaliai XIII a. antroje pusėje, vėliau prūsai, bartai, nadruviai ir sūduviai. Kai jų kraštai liko pavergti, gyventojų dalis persikėlė į Lietuvą.

Iš didesnio suartėjimo Žemaičių su Lietuva sekė didžiojo kunigaikščio valdžios stiprėjimas juose ir jų savivaldybės siaurėjimas. Vytautas per savo pasiųstą seniūną 1409 m. sutvirtino savo, t. y. Lietuvos dižiojo kunigaikščio valdžią juose. Nuo to meto Žemaičiai pasidarė Lietuvos didžiosios kunigaikštijos seniūnija. Kai po Žalgirio mūšio Ordinas jau nebegalėjo kėsintis į Žemaičius, juose daugiau valdžios gavęs Vytautas galėjo imtis krikščionybės skiepijimo. Tai jis ėmėsi tuojau po sutartos, vadinamos Horodlės, unijos, gal būti ir lenkų paragintas.

Tačiau Žemaičiai paliko savaimingu politiniu vienetu Lietuvos didžiojoje kunigaikštijoje, kad ir arčiau prišlieti prie jos. Tai rodo kad ir Kazimiero privilegija Medininkų valsčiaus gyventojams 1441 m., patvirtinta vėliau Aleksandro [21]. Išlikę daugiau ar mažiau savaimingi per visą Lietuvos didžiosios kunigaikštijos gyvavimo laiką, Žemaičiai tebuvo atskiras teritorinis vienetas ir po padalijimų, vis minimas šalia Lietuvos. Pagal tą iš senos Lietuvos istorijos ėjusią tradiciją ir pirmas katalikiškas kunigų leistas laikraštis (nuo 1892 m.) pasirinko *Žemaičių ir Lietuvos apžvalgos* vardą.

Dr. J. JAKŠTAS

Cleveland, Ohio, J.A.V.

---

[21] *Lietuvos T.S.R. istorijos šaltiniai*, Vilnius 1955, I t., 157 psl.

WHY SAMOGITIA (ŽEMAIČIAI) WAS NOT BAPTIZED WITH THE REST OF LITHUANIA IN 1387

By Dr. J. Jakštas

Summary

As it is generally known, the land of Samogitia was not baptized with the rest of Lithuania in 1387. Some historians reason that the baptism was delayed due to the occupation of this land by the Teutonic Order. Without a doubt, this assumption can be proven erroneous with the aid of reliable sources. The Teutonic Knights, who had struggled to seize Samogitia from the time they started to raid Lithuania, first achieved their goal in 1400. They were able to do so with the help of Vytautas, the Grand Duke of Lithuania. For unknown reasons Vytautas changed his policy one year later and drove the Germans out of Samogitia.

As a result of a certain interrelationship that later developed between the three political powers — Lithuania, Poland and the Teutonic Order — Vytautas ceded Samogitia again to the Order. (See the agreement in Raciąż, 1404). The Germans invaded Samogitia with Vytautas' support and struggled to keep the inhabitants in submission for almost 5 years. The Samogitians continually revolted and, incited by Vytautas, threw off the German yoke in 1409.

When Vytautas had freed the Samogitians, he attached them more closely to the Grand Duchy and infringed upon their old liberties. Before this time Samogitia was a province of its own under a local administrator subject to the Grand Duke of Lithuania. Now he dispatched his own representative (*starosta*, *seniūnas*) to Samogitia. Having accomplished this, Vytautas was able to proceed with the conversion of the Samogitians in 1413.

KALVARIJA

AUTORIAUS ŽODIS: Rusai istorikai rašė Lietuvos valstybės istoriją, atsižvelgdami savo interesų, vėliau visą Lietuvą praminė *Šiaurės-Vakarų šalim.* Lenkai ir vokiečiai savų tikslų žiūrėjo, bet visi rašė kunigaikščių valdžios istoriją. Tačiau sritinės istorijos beveik niekas nerašė. O vienok kiekvienam įdomu, kaip, pavyzdžiui, gyvenimo raida ėjo čia pat arti, savo kaime, valsčiuje, parapijoje. Tačiau sunku gauti žinių iš anos tikrovės. Mažai kas užrašyta. Daugelio bažnyčių dokumentai sudegė. Dvaruose buvo senų inventorių ir kitokių dokumentų, bet jie arba sudegė, arba vaikai suplėšė. Varšuvos archyvuos sudegė žemės matavimo, žemės dalinimo nuosavybėn (1865 m.), valstiečių sukilimų, Kredito draugijos ir kiti aktai. Galop ipotekos dokumentai, kurie apėmė daugiau dviejų šimtmečių dvarų ir kaimų istoriją, taip pat sunaikinti.

Aš užsimojau parašyti istoriją tų gyvenviečių, kurios susikūrė Sūduvos miškuose, Merkinės, Nemunaičio, Alytaus, Punios ir Prienų didgiriais vadinamuose. Visiems, kurie man padėjo rasti šaltinių, čia reiškiu padėką.

Nors čia ir neišėjo pilna monografija, bet gal kitam pasiseks daugiau šaltinių prieiti ir rašinį papildyti.

KUN. JONAS REITELAITIS

*Krikštonys, 1937 m.**

Esant nuolatinio karo padėčiai tarp Lietuvos ir kryžiuočių, Nemunas buvo ta užtvara, kuri gynė jo dešiniojo šono gyventojus nuo netikėto kryžiuočių užpuolimo. Ant Nemuno dešiniojo kranto buvo pastatytos didžiojo kunigaikščio pilys-dvarai su įgulomis atremti besikeliantiems per upę priešams. Nesaugu buvo gyventi kairiame Nemuno šone, nes čia kryžiuočiai kiekvieną sutiktą žmogų imdavo į nelaisvę. O ir prieškryžiuotiniais laikais čia

---

* *Prierašas V. Liulevičiaus, papildžiusio studiją įvykiais po 1937 metų.* Lietuvoje buvo dvi Kalvarijos: viena Žemaičiuose, kita Sūduvoje.

gyvenusius sūduvius priešai buvo išnaikinę, ir tuo būdu visa Nemuno kairiame šone esanti šalis apžėlė ištisu mišku. Kai Žalgirio pergalėje kryžiuočių jėgos buvo sutriuškintos, šiuose Sūduvos miškuose jie pasidarė retesni svečiai. Ilgainiui (Melno taikos sutartim, 1422 m.) ir pastovi siena tarp Lietuvos ir kryžiuočių Prūsijos buvo nustatyta, ir 1529 m. nuženklinta. Tada ir didysis Lietuvos kunigaikštis ir Nemuno dešiniojo šono gyventojai ramiai pasileido į šiuos Sūduvos miškus ieškoti naudos.

I. NEMUNAIČIO DIDGIRIS

Didžiojo kunigaikščio Kazimiero Jogailaičio viešpatavimo (1440-1492) metais Sūduvos miškas buvo sudalintas tarp valdovo dvarų, stovėjusių Nemuno dešiniame krante. Alytus bendrai su Nemunaičiu gavo neplačią, bet ilgą juostą miško, nuo pat Nemuno ligi Lieponos upelio ir Vištyčio ežero. Šitas miško gabalas buvo pavadintas Alytaus-Nemunaičio didgiriu. Buvo į jį pasiųsti sargai, sekėjais (osočninkais) praminti. Jie turėjo žinoti savo

---

Žemaičių Kalvarija oficialiai buvo taip vadinama, Sūduvos — tiesiog Kalvarija. Paštininkai, klaidai išvengti, prie Sūduvos Kalvarijos pradėjo dėti priedą Suvalkų Kalvarija. Gyvojoje kalboje tas priedas prigijo, bet oficialiniame vietovardžių sąraše pasiliko ligi šiol Kalvarija be priedo. Toks jos vardas paliekamas ir šiame veikale.

Dar reikia atkreipti dėmesį, kad vietovardžiai, vandenvardžiai ir žmonių pavardės imti iš dokumentų, rašytų rytų apeigų bažnytine (*cerkovno slavianskij jazyk*) ir lenkų kalba. Ne visi jie pavyko autoriui pakeisti vietos žmonių vadinamais vardais. Daug juos padėjo taisyti ir kiti, bet vis dėlto dalis liko nepakeistų. Iš minėtų vietovardžių ir vandenvardžių dėl įvairių priežasčių nemaža jų išnyko, bet tik kai kurie jų atžymėti kaip išnykę.

Kalvarijos parapijos klebonas kun. Mykolas Krupavičius buvo prašęs autorių parašyti šios vietovės istoriją, kurios rankraštį gavo 1937 m. ir išsaugojo iki dabar. Tad nuo šios datos iki mūsų dienų žinias teko surinkti iš čia esamų šaltinių. Suprantama, kad autorius už šią dalį, kuri pridurta po 1937 m., prieš kritikus negali būti atsakingas.

Dauguma šiame veikale panaudotų šaltinių šiuo metu mums yra nepasiekiami, todėl autoriui priklauso didelė padėka už atliktą darbą, prel. Mykolui Krupavičiui — už rankraščio išsaugojimą, Jonui M. Laurinaičiui — už kalbos pataisymą o Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijai už išleidimą.

VINCENTAS LIULEVIČIUS

Chicaga, 1966.XI.16 d.

Kun. JONAS REITELAITIS, (1884-1966),
Monografijos apie Suvalkų Kalvariją autorius

... prie darbo stalo

didgirio sienas, prižiūrėti jame tvarką, susekti žvėrių lizdus ir paruošti juos medžioklei. Artesnėse prie Nemuno vietose pradėjo kurtis žemdirbiai. Dar prieš 1500 m. jau buvo įkurti Simno ir Metelių dvarai ir daugelio kaimų užuomazgos. Didžiojo kunigaikščio dvaras Nemunaitis Nemuno dešiniame šone šalia dvaro turėjo Nemunaičio miestelį ir kaimus : Vangelonis, Gečialaukį, Vabalius, Galintėnus, Sūdvajus, Dušnionis, Gasčiūnus, Naškūnus, Talupninkus, Balninkus. Kairiame šone, didgiryje, susidarė gyvenvietės : Nemunaitis, Noriūnai, Balkasodis, Vozbūčiai, Pupasodis, Dzirmiškė, Talkūnai, Mankūnai, Piliakalnis, Mociškėnai, Semeniškiai, Milastonys, ir Obelijos dvaras. Pradžioje šitos gyvenvietės neturėjo nei aprėžto ploto, nei ribų. Karaliaus Žygimanto Augusto įsakymu 1547-1560 m. laikotarpyje jo matininkai nustatė ir atmatavo pastovius žemės plotus ir pastovias sienas dvarams ir kaimams ir kaimuose valakiniams ūkiams. Tada ir gyvenvietėms buvo duoti pavadinimai. Nemunaičio dvaras su visomis čia sakytomis gyvenvietėmis pradžioje buvo valdomas didžiojo kunigaikščio vietininko : ilgainiui virto seniūnija, pavedama geram nusipelnėliui laikyti. Tuo pat keliu susikūrė Simno ir Metelių dvarai su jų gyvenvietėmis, ilgainiui virtusiomis Simno ir Metelių seniūnijomis.

Susikūrus šiems dvarams ir jų kaimams Nemunaičio didgirio plote, patsai didgiris tolokai pasitraukė nuo Nemuno. Lietuvos didysis medžioklininkas Grigalius Valavičius, karaliaus Žygimanto Augusto pavestas, 1559 m. peržvelgė visos Lietuvos didžiosios kunigaikštijos miškus ir aprašė jų padėtį [1]. Pagal jį Nemunaičio-Alytaus didgiris ligi 1559 m. jau buvo pasitraukęs už Dusios ežero ir Bambenos upės. Pietinę šio didgirio sieną jis parodo ėjusią [2] nuo Dusios į Kirsnos upės tiltą ir tolyn Kirsnos upe ligi Palnyčios upelio ir juo Raudenio ežeran, skersai ežerą ir tolyn per ąžuolyną į Orijos ežerą. Nuo Orijos ežero mylios tarpu į Kelmavyčio ežerą, o nuo ten ketvirtį mylios į Šešupę [3]. Šešupe pusmylis — į Graužės upelį. Nuo Graužės 4 mylios į Aukštąjį dvarą. Nuo to dvaro pusmylis — į Vižainio ežerą. Iš Vižainio

---

[1] G. VALAVIČIUS, *Revizja pušč i perechodov zverinych v byvšem Velikom Kniažestve Litovskom*, Vilnius 1867.

[2] Ten pat, 35 psl.

[3] Tokių ežerų dabartinės Lietuvos vardyne nebėra. Liubavo apylinkėse yra Šarkaičio ežeras, bet tai ne tas, kuris čia minimas.

ežero upeliu — į Vištyčio ežerą, o jau čia Prūsų karaliaus žemė. Nuo čia tolyn į šiaurę — Vištyčio ežero krantu ir Lieponos upe ligi Matlaukio kaimo. Čia yra didgirio galas, susisiekiąs su Prūsų siena. Nuo Matlaukio Alytaus didgirio šiaurinė siena eina ligi Žuvinto ežero. Valavičius šitas sienas yra smulkiau aprašęs, bet jos čia tik paviršutiniškai atpasakotos.

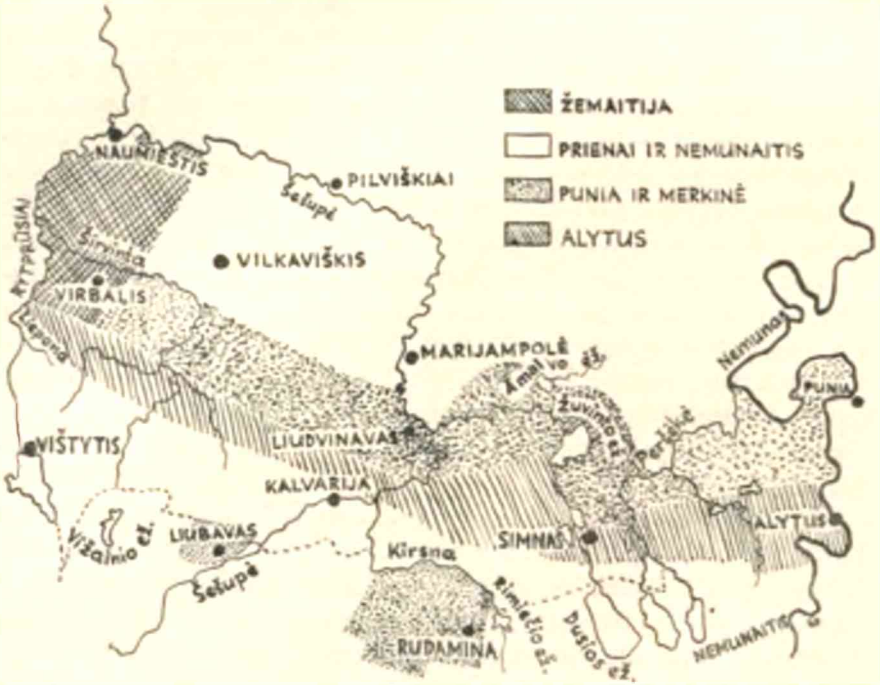

1. Nemunaičio girininkija

Karalius Žygimantas Augustas matė didesnę naudą iš žemės ūkio, negu iš miško. Jis Alytaus-Nemunaičio didgirį padalino į dvi girininkijas: Alytaus ir Nemunaičio. Į Nemunaičio girininkiją girininku paskyrė Malkerį Borną. Karalius pasiuntė matininkus į gyvenvietes ir į didgirius ir pavedė dirbamos žemės plotus sumatuoti į valakinius[4] ūkius, o didelius girios plotus

[4] G. Valavičius, *Revizja pušč i perechodov zverinych v byvšem Velikom Kniažestve Litovskom*, 48 psl.

sumatuoti į dvarus ir kaimus. Tie matininkai Nemunaičio didgiryje sumatavo į valakines gyvenvietes didelį galą Nemunaičio girios ligi Kirsnos vidurupio. Taip pat sumatavo į gyvenvietes ir to didgirio dalyje prie Prūsų sienos. Girininkui buvo pavesta ne tik mišką saugoti, bet ir į sumatuotus valakus žemdirbius sodinti. Bornui girininkaujant, pradėjo kurtis sodybos Prygoje, Atesninkėliuose, Rudziškėje ir Smalinyčioje, bet labai silpnai. Tuo tarpu girininkas Malkeris Bornas mirė.

a. Masalskio administracijoje. — Tada didžiosios Lietuvos kunigaikštijos medžioklininkas, tai yra visų girių viršininkas, Smolensko vaivada, Merkinės, Eisiškių, Daugų, Perlojos, Varėnos, Kaniavos ir Dubičių valdų laikytojas, Mstygobovo seniūnas, taigi didelių turtų ponas, Grigalius Valavičius, 1574 m. Nemunaičio girininku paskyrė Gardino pateisėjį, Perstūnio valdytoją, Rudaminos savininką, Grigalių Masalskį. Didžiausias uždavinys buvo į sumatuotus valakus pasodinti žemdirbius, nušalinti mišką ir padaryti sėjamų dirvų. Tai buvo nelengvas uždavinys. Nors veikė įstatymas, kad žemdirbys, kol pasistato trobas ir įsikuria ūkyje, yra laisvas nuo visokių duoklių ir mokesčių, tačiau žemdirbiui dar buvo reikalingi ištekliai įsigyti gyvuliams ir sėkloms. Ypatingai sunkus kūrimasis buvo prie Kirsnos aukštupio, viduryje neliesto miško. Nors miško medžius nukirsdavo, į medžio gaminius (šulelius, lentas, šluotas, stiebus laivams) sudirbdavo, o medžio atmatas, sudeginę į pelenus ir anglis, nuveždavo miško pirkliai, daugiausiai vokiečiai, tačiau kelmus išlupti, plėšinius išplėšti buvo naujakurių pareiga. Čia ypatingai buvo reikalinga didelė pagalba naujakuriams iš šalies, ypač jų didelį skaičių iš karto įkurdinant. Girininkas Masalskis tą užduotį sėkmingai atliko : dėjo visas santaupas ir netrukus įkūrė, ir apgyvendino kelis kaimus.

1572 m. liepos 7 d. mirė Knišine karalius Žygimantas Augustas. Sekančių metų gegužės 17 d. buvo išrinktas Lenkijos karaliumi prancūzas Henrikas Valois, kuris, negalėdamas apsiprasti su lenkų papročiais, metė karaliavęs ir 1574 m. birželio 18 d. slapta pabėgo į savo tėvynę. Mat, ten tuomet mirė jo brolis karalius ir jis stojo karaliauti į brolio sostą. Lietuvos ponų taryba, nesant valdovo, atsidėkodama Grigaliui Masalskiui už jo nuopelnus, kariuos padarė iždui, pagerindamas Beržininko valdoje ūkį ir

už naujai paskolintus valstybės reikalams pinigus, pavedė jam imti visokią naudą iš jo kuriamų kaimų: šalia Kirsnos upelio Pakirsnio 25 valakų ir 27 margų, su 7 valakais šalia dar neišdirbtos girios, Gudelių 20 valakų ir Krosnėnų 21 valakas — ligi valdovo valios [5]. Grigalius Masalskis, nežinodamas, kokia gali būti naujo valdovo valia ir norėdamas užsitikrinti kaimų ir didgirio valdymą, paprašė tik ką išrinkto 1575 m. gruodžio 14 d. karaliaus Stepono Batoro, kad tą viską jam ir toliau paliktų. Karalius sutiko ir, patvirtindamas raštą, šitaip parašė:

Dėl tarnybų, kuriomis jisai [Grigalius] žemės iždo naudai per nemažą laiką darė ir ligi šiol nesiliauja daręs, iš mūsų suvereninės malonės tą Nemunaičio girininkiją su sekėjais, bartininkais [6] ir šauliais [7], kaip jis ligi šio laiko valdė, su pareiga daryti apyskaitą ir naudas atiduoti mūsų iždui, paliekame jam laikyti ir valdyti, ligi bus gyvas. O kai dėl minėtųjų Pakirsnių, Gudelių ir Krasnicos, kuriuos jis apgyvendindamas nemaža savo turto buvo įdėjęs, kurie dar dėl nebaigtos dirbti girios valioje sėdi, tai kad jie dar nėra išsėdėję valios, mes, norėdami, kad jie geriau įsigyventų, dar jiems nuo šv. Martyno šių septyniasdešimt šeštųjų [t. y. 1576] metų duodame trejus metus laisvės [nuo mokesčių] ir išsėdėjus tuos trejus metus, mūsų skirtus, laisvės, tai visokie mokesčiai ir pajamos iš tų valių [iš tų kaimų, turėjusių laisvę nuo mokesčių] mūsų revizorių bus nustatyti ir į iždo rejestrus įrašyti, tuomet Masalskis visokius mokesčius ir pajamas iš jų ir iš malūno saikelius [dalį sumaltų miltų] ir iš atlaikos, kurioje yra girios septyni valakai, į atlyginimą lėšų, kurias jis į tas valias [tai yra kaimus] įdėjo ir ant Kirsnos upės savo lėšomis malūną pastatė, imdamas visokius mokesčius ir pajamas iš jų ir saikelius iš malūno, turi paversti savo naudai, ligi bus gyvas. O kai mirs, ir girininkija ir minėtasis kaimas su atlaika turi grįžti stalui [8].

Šitas karaliaus Batoro nedaugelio žodžių raštas daug pasako apie gyvenviečių kūrimąsi Nemunaičio ir kituose didgiriuose Rudaminos-Krosnos parapijų ribose, ir apie Grigaliaus Masalskio turtingumą bei plačią veiklą. Jis gautuose iš valdovo Rudaminos plotuose įkūrė Rudaminos dvarą ir jo kaimuose apgyvendino

---

[5] Valakas lygus 21,4 hektaro arba 30-33 margams.

[6] Bartininkas — bitininkas.

[7] Šaulys — medžiotojas.

[8] *Akty, izdavaemye Vilenskoju archeografičeskoju komissieju*; VIII t.: *Akty Vilenskogo grodskogo suda*, Vilnius 1875, 108 nr. Vertimas paimtas iš Dr. J. Totoraitis, *Sūduva*.

valstiečius, pastatė Rudaminoje mūro bažnyčią, o laikydamas Nemunaičio didgirį nuo 1573 m. ligi beveik 1600 m. su sekėjais, bartininkais, šauliais, tai yra su eiguliais, bitininkais ir medžiotojais, atiduodamas valdovo iždui paskirtą «naudų kiekį», savo naudai irgi turėjo nemažas pajamas. Nemažesnes pajamas turėjo ir iš Perstūnio, ir iš Beržininko, ir iš kitų laikomųjų turtų. Tad pakankamai turėjo «lėšų nuimti miškui ir kurti kaimams prie Kirsnos upės». Per devynis metus buvo įkurti trys jau minėti kaimai — gyvenvietės : Krasnica, Gudeliai ir Pakirsnys su septynių valakų atlaika, iš kurios vėliau padarė Didžiosios Kirsnos dvarą. Masalskio pramintais vardais gyvenviečių dabar jau nėra. Jų vardai buvo pakeisti : Gudeliai — dabar Gudeliškė, Krasnica — Krosnėnai ; Pakirsnys metrikuose ir kituose dokumentuose ilgai buvo vadinamas Ešery, Ošary, o galop virto Didžiosios Kirsnos kaimu (*Ošary* alias *Kirsna*).

Ir Paprūsėje, pačiame Nemunaičio didgirio arba girininkijos gale, Grigalius Masalskis kūrė kitus kaimus ir sodino žemdirbius. Nerasta platesnių žinių apie žemdirbių sodinimą šio miško paprūsinėje dalyje. Užtikta tik keletas įrašų *Lietuvos Metrikoje*, kurie duoda šiek tiek šviesos, kaip ten buvo kuriamos gyvenvietės.

Iš pirmojo įrašo sužinome, kad Lietuvos didžiosios kunigaikštystės medžioklininkas, jau būdamas Smolensko vaivada, Merkinės seniūnas, laikydamas Eisiškių, Daugų, Perlojos, Kaniavos, ir Varėnos karališkuosius dvarus, Grigalius Valavičius, pastebėjo, kad daug karališkųjų laukų, sumatuotų valakais, guli nenaudojami, ypatingai paprūsėje, Nemunaičio girininkijoje, pusiau mišku užėję, būtent, kirtimas skirtas Lankupėnų kaimui įkurti. Čia buvo apgyvendinti keli valstiečiai, kurie tame miške buvo prasiskynę po truputį dirvų ir pradėję gyventi, bet, užėjus blogam laikui ir badmečiui, visi išsivaikščiojo ir tik vienas žmogus, daržininkas, buvo pasilikęs. O visi kiti pradirbiniai, likę be žemdirbių, vėl pradėjo mišku apaugti. Valavičius susirūpino, kad iš tų tuštybių valdovo iždui nėra jokios naudos. O čia dar prūsai žaladariai, įsibrauna per sieną, ten nuostolius daro, šaudydami žvėris ir kitaip. Todėl Lankupėnų kirtimą, kuriame vidutinio gerumo žemės buvo 20 valakų, pavedė Gardino pavieto žemiečiui Jonui Svetskui, ligi valdovo malonės, tą kirtimą laikyti, gerinti ir naudotis, o valdovui už tai karinę žemės tarnybą tarnauti. Gi Beržininko, Perstūnio laikytojas, kuris tuo metu buvo Aly-

taus ir Nemunaičio girininkas, Grigalius Masalskis, tą kirtimą Svetskui įteikė; Svetskas dabar turėjo gavęs du raštu dėl žemės: iš Valavičiaus ir iš Masalskio. Ir tai buvo gavęs tais metais, kada mirė karalius Žygimantas Augustas, o naujo karaliaus dar nebuvo. Kai tik buvo išrinktas karaliumi prancūzas Henrikas Valois, Jonas Svetskas kreipėsi į jį, parodė tuos du raštus ir prašė, kad karalius savo malone jam tą kirtimą patvirtintų ir naudoti paliktų. O kad prašymas sėkmingiau būtų išklausytas, Svetskas nusivedė pas karalių užtarytoją, Trakų kaštelioną, pakanclerį, Brastos ir Kobrino seniūną, Eustachą, Bagdono sūnų Valavičių. Tasai užtikrino, kad Jonas Svetskas yra labai tinkamas karališkajai ir karinei žemės tarnybai ir užtarė, kad karalius Lankupėnus jam paliktų. Karalius Henrikas privilegija rašyta Krokuvoje 1574 m. gegužės 15 d. Svetskui parašė:

... Kadangi Smolensko vaivada, pastebėjęs, kad iš gulinčio nenaudojamo Lankupėnų kirtimo darosi nuostuolis mūsų iždui, pavedė jį laikyti Jonui Svetskui už karinės tarnybos prievolę, tai mes, matydami geresnę naudą pavedus, negu kad tasai kirtimas tuščiomis gulėtų, ir paties Svetsko prašomi, mūsų valdovine malone tą kirtimą Nemunaičio girininkijoje, prie Prūsų sienos esantį, vadinamą Lankupėnai, kuriame yra dvidešimt valakų, su pradirbtais laukais ir su visomis naudomis, kokios tik ten yra, patvirtiname Svetskui laikyti, kol bus gyvas, pagal Smolensko vaivados raštą ir Grigaliaus Masalskio įteikimą. Turi Jonas Svetskas tą Lankupėnų miško kirtimą su visomis naudomis laikyti bajorų žemės teisėmis, mišką nukirsdinti, visokias naudas išrasti ir jas ramiai sau dauginti, kol bus gyvas. Mūsų valdovo iždui jokių mokesčių nemokės ir jokių prievolių neatliks, o vien tik ginkluotas su žirgu karinę žemės tarnybą privalomai atliks. Ir patvirtinimo stiprumo dėlei šį raštą mūsų ranka pasirašome ir mūsų antspaudą prispaudžiame [9].

Nepraėjo dar nė ketveri metai, o Svetskas iš Lankupėnų pabėgo, kaip ir jam Lankupėnus davęs karalius Henrikas pabėgo iš Lenkijos. 1578 m. kovo 21 d. Jonas Svetskas naujam Lenkijos karaliui, Steponui Batorui pasakojo:

Smolensko vaivada, Lietuvos didžiosios kunigaikštijos medžioklininkas, Merkinės seniūnas, jau velionis Grigalius Valavičius, norėdamas, kad didgiriai paprūsėje į valakus sumatuoti be naudos

---

[9] *Lietuvos Metrika*, (CGADA f. 389), 57 knyga, 88a lapas.

negulėtų ir kad apsaugojus tas girias nuo nuostolių, kuriuos nedrausmingi Prūsijos žaladariai žmonės, įsibraudami per sieną, čia išdarinėja, apgyvendino tuos valakus naujakuriais valstiečiais. Jisai ir man yra davęs Nemunaičio girininkijoje jokios naudos Lietuvos didžiosios kunigaikštijos iždui nedavusį miško kirtimą, vadinamą Lankupėnais, kuriame iškirstino miško yra dvidešimt valakų už karinės tarnybos prievolę. Ir karalius Henrikas, matydamas mano tinkamumą visuomeninei tarnybai, savo privilegija tą kirtimą man patvirtino laikyti, kol gyvas būsiu. Ir tąjį aš laikau ir naudoju lig šiol. Tačiau kadangi tasai iškirstinas miškas guli ant pačių takų ir kelių, kuriais žaladariai Prūsijos iškylautojai žygiuoja į šiuos miškus žvėrių šaudyti, tai karališkasis revizorius, Grigalius Delnickis, numatydamas, kad didesnė ir tikresnė bus šių girių apsauga, jei toje vietoje ištisas kaimas valstiečių bus pasodintas, paėmė iš manęs Lankupėnus ir valstiečius čia apgyvendino, o man, Svetskui, pakaitais davė Merkinės didgiryje prie Seivų Butavičių brūzgyne truputį pradirbto pelkėto miško vienuolika valakų, bajoriškų laukų tarpe, šį lauką jokios naudos iždui neduodantį ir kitoje vietoje Seivų valsčiuje, prie Seivų Baltojo ežero, labai blogos žemės šešių valakų ir šešių margų [10] gabalą Medvėdevu vadinamą [11].

Šitaip išdėstęs reikalą, Jonas Svetskas prašė karaliaus Stepono, kad jam šitą Delnickio duotą pakaitą savo raštu patvirtintų. Prašymo išklausęs, karalius Steponas Batoras iš Varšuvos 1578 m. kovo 21 d. parašė :

... Kadangi Lankupėnų kirtimas iš Svetsko yra mūsų revizoriaus Delnickio paimtas apsodinti mūsų valdiniais, kurie saugotų, kad mūsų miškuose Prūsijos žaladariai įsibraudami nedarytų nuostolių ir jam yra duota menkesnės vertės pakaitas, negu Svetsko ligi šiol laikytas Lankupėnų kirtimas, tai mes, tą vienuolika valakų Merkinės girininkijoje, Butavičius, ir 6 valakus 6 margus Seivų valsčiuje, Medvedevą, šiuomi patvirtiname Svetskui laikyti, kol bus gyvas, tomis pačiomis teisėmis, kuriomis jis laikė Lankupėnus. Tenaudoja jis šiuos valakus, kaip tinkamas, o mums už tai privalo tarnauti karinę žemės tarnybą, kaip tarnauja kiti Gardino pavieto bajorai. Ir duodame jam šią privilegiją su mūsų rankos parašu ir mūsų antspaudu [12].

Šitokie apgyvendinimai su tokiais pat kaitaliojimais buvo daromi ir kituose didgiriuose paprūsėje. Štai dar vienas doku-

---

[10] Margas lygus 0,712 hektaro.

[11] *Lietuvos Metrika*, (CGADA f. 389), 59 knyga, 91 lapas.

[12] Ten pat.

mentas, kuris rodo girininką Masalskį sodinus paprūsėję kaimus. Gražiškių bažnyčios archyve yra karaliaus Žygimanto Vazos raštas, kuriame tarp kitko, pasakyta:

Mūsų revizoriai Teodoras Masalskis, maršalka, ir Leonas Chaleckis, mūsų dvariškis, peržiūrėdami Nemunaičio girininkiją praeitais 1594 metais, tvarkydami Prūsijos pasienyje naujai sukurtuose kaimuose žmonių apgyvendinimą, rado pleišto išvaizdos atlaiką miško, tinkamo išdirbti į laukus, vienu šonu besiremiantį į Stanaviečių kaimo valakus, šonu ir galu — į Alytaus girininkijos žemių sieną ir kitu — į Gražių, dabar Gražiškių, kaimo valakus... Kad ši atlaika negulėtų tuščiomis, pasitarę su Gardino pakamore, Perstūnio laikytoju, Nemunaičio girininkijos girininku Grigalium Masalskiu, pavedėme tą atlaiką mūsų žemiečiui Sebastijonui Jurevičiui [13].

Taigi, nors ir sunkiai ir beveik per kovą, 1594 metais Nemunaičio girininkijos paprūsinėje dalyje jau buvo įkurti ir gyventojais apsodinti kaimai: Gražiai, Stanaviečiai ir kiti. Netinkamo sumatuoti į kaimų laukus gabalas miško trijų valakų, 14 margų, 16 rykščių [14] plotas gulėjo dar niekam neįteiktas. Revizoriai, pasitarę su girininku G. Masalskiu, tą miško atlaiką pavedė S. Jurevičiui. Jei dar ir 1594 metais žemės tvarkytojai tarėsi su Masalskiu, tai reiškia, kad čia jo tvarka ir balsas veikė visą jo girininkavimo laiką.

Grigalius Masalskis girininkijos būstinę įrengė Didžiosios Kirsnos dvare ir, matyt, patį dvarą įkūrė išbaigtai, jei jame ant Kirsnos upės ir vandens malūną pastatė. Karalius Steponas pavedė jam girininkiją laikyti ligi bus gyvas. Ir kelių kaimų pavedė visokias naudas imti sau, o iš kitų — tik tam tikrą dalį. Visa kita: činšą, duoklę ir dar kai ką atiduoti valdovo iždui, tai yra duoti iždui kas metai apyskaitą. Toks atsiskaitymas buvo keblus daiktas, ir Masalskis paprašė karaliaus Žygimanto Vazos girininkiją išnuomoti už pastovią sumą. Karalius, pasiteiravęs ižde, kokios įmokamos pajamos iš Nemunaičio girininkijos ir turėdamas malonią pažiūrą į Masalskio tarnybas, teiktas karaliaus pirmatakams, Žygimantui Augustui, Steponui ir jam pačiam Žygimantui, šiuo raštu davė ir patvirtino Nemunaičio girininkiją

---

[13] Dokumentas rašytas 1956 m. balandžio 30 dieną.

[14] Rykštė (lietuvių) buvo lygi 15 pėdų arba 4,87 metro.

laikyti ligi mirties be atsiskaitymo, tik įmokant į iždą kasmet, pradedant nuo 1589 m. sausio 1 d., pirmomis sausio dienomis nuomos po 68 kapas lietuviškų grašių [15], po 50 statinių duoklinių avižų ir po 50 vežimų šieno su iždininko žinia. Produktus pristatyti į Gardiną arkliams [16].

b. Naruševičių administracijoje. — Nuomą mokėdamas, pragyveno keleris metus ir štai kitas karaliaus raštas, duotas 1597 m. birželio 9 d.:

Kadangi Masalskis pasitraukė iš šio pasaulio, tai atsižvelgdami į Jono Naruševičiaus, mūsų medžioklininko, Lazdijų seniūno ištikimą tarnybą ir nuopelnus, kad jis, nepaisant savo sveikatos, gyvybės nei didelių išlaidų, karžygiškai kovėsi su mūsų priešu, Maskvos didžiuoju kunigaikščiu, šia privilegija duodame jam Nemunaičio girininkiją su visais kaimais, žmonėmis, giriomis ir visomis naudomis laikyti ir naudoti ligi bus gyvas [17].

Pagal šią privilegiją Jonas Naruševičius gavo Nemunaičio girininkiją su prievole daryti iš pajamų iždo ataskaitą. Greitai karalius apsižiūrėjo, kad Jonas Naruševičius turi daugiau nuopelnų karaliui ir respublikai ir yra reikalingas didesnio atpildo. Tad 1597 m. rugpiūčio 6 d. parašė kitą paskyrimo raštą:

Įvertindami jo didelius užsitarnavimus ir norėdami jį paskatinti į dar didesnius karžygiškus veiksmus, mes jam duodame Nemunaičio ir Simno girininkijas laikyti ir naudoti, kol bus gyvas, ... su visais seniai apgyventais kaimais ir su naujai apgyvendinamais, su laukais, valakais, margais, užribiais, su valstiečiais juose gyvenančiais, su mokamu činšu, duoklėmis, tarnybomis, prievolėmis ir didgirį su jo priklausiniais, visais bičių medžiais, su iš jų rinkamu medum, su ariamomis dirvomis, su senais ir naujais kirtimais, su visomis pievomis, tose Nemunaičio ir Simno giriose esančiomis, su ežerais, upėmis, žūklėmis, bebrų gaudynėmis, su visais sekėjais, eiguliais, šauliais ir bebrininkais, su jų prievolėmis, su visomis naudomis, kokias tos girininkijos iš senų senovės turėjo ir turi, iš visų tų naudų Naruševičius, ligi bus gyvas, neprivalės mūsų iždui daryti jokių ataskaitų ... [18].

---

[15] Grašis — didžiosios Lietuvos kunigaikštijos XIV-XVIII amžiaus piniginis vienetas, pradžioje lygus 10 «pinigėlių» arba denarų, nuo XVI amžiaus pabaigos — 18.

[16] *Lietuvos Metrika*, 73 knyga, 531 lapas.

[17] Ten pat, 83 knyga, 239a lapas.

[18] Ten pat, 83 knyga, 249 lapas.

Einant šiuo karaliaus raštu, Jonas Naruševičius pasidarė neribotos valios šeimininkas Nemunaičio didgiryje. Keliems mažesniems nusipelnėliams Masalskio laikais Nemunaičio girininkijoje buvo duota po vieną kitą kaimą laikyti ir naudotis. Naruševičius kai kuriuos tų kaimų, mirus jų laikytojams, prisijungė prie savo girininkijos.

Nuo 1592 m. jis buvo didysis medžioklininkas. 1592 m. buvo pirmasis pirmojo Lietuvos tribunolo maršalka. 1598 m. lapkričio 15 d. Jonas Naruševičius jau buvo visiškai įsigyvenęs girininkijoje ir tą dieną savo tarnui Vaitiekui Gintautui, kaip žymiam pagalbininkui, pavedė laikyti Gražių kaime 12 valakų žemės ir 22 margu miško atlaikos. Štai sąrašas tų žmonių, kurie gyveno tuose Gražiuose :

Povilas Mockaitis	laiko	1	valaką
Stepas Launinkas	»	1	»
Mykolas Burninis	laiko	pusę	valako
Vacys Dubavičius	»	»	»
Stasys Vosilaitis	»	»	»
Jonas Krovintis	»	»	»
Stasys Krovintis	»	»	»
Vaitulis Belsunas	»	»	»
Simas Vosylaitis	»	»	»
Urbonas Kunigiškis	»	»	»
Valiukas Simkavičius	»	»	»
Urbonas Žemaitis	»	»	»
Jonas Kiliukas	»	»	»
Matelis Kamantis	»	»	»
Juozas Dzielnikas	»	»	»
Pečiulis Valuškis	»	»	»

Kaip matome iš šitų žemdirbių tik du laiko po pilną valaką žemės, o visi kiti tik po pusę valako, atseit, tik apie 10 hektarų [19]. Taigi buvo smulkūs ūkininkai. Jų buvo 16 ir laikė tik 9 valakus, o trys valakai gulėjo niekieno nepaimti, buvo tušti ir 22 margų atlaika buvo dar miškas. Tai tiek Gražių kaime Naruševičius pavedė laikyti Vaitiekui Gintautui ir dar pasiliko tame Gražių kaime keturis valakus. Reikia manyti, kad ir kituose kaimuose, tiek apie Kirsną, tiek apie Gražius žemdirbiai tik po tiek žemės turėjo.

Gintautas buvo viengungis ir jau nebejaunas žmogus. Kadangi

[19] Hektaras — žemės plotas lygus 100 arų arba 2,471 akrų arba 10.000 m².

nuo Gražių buvo toli bažnyčios, tai jis 1599 m. Gražių miške pastatė bažnyčią. 1600 m. ir Jonas Naruševičius parodė norą, kad toje bažnyčioje gyventų kunigas ir parašė potvarkį, kad visi Nemunaičio girininkijos paprūsiniai gyventojai, esantieji ir įsikuriantieji miške, priklausytų šitai Gražių bažnyčiai ir kunigui mokėtų kiekvienas po 6 grašius ir nuo kiekvienų keturių valakų duotų po 1 kartį [20] rugių ir po 1 kartį avižų. 1606 m. lapkričio 20 d. Naruševičius pavedė Gintautui ir likusius Gražių kaime keturis valakus ir 68 margus atlaikos. 1614 m. birželio 2 d. Gintautas kunigo išlaikymui užrašė iš savo laikomos žemės 6 valakus ir jo jau Gražiuose pastatytą vandens malūną. 1620 m. jis pasistengė, kad karalius ir tuos keturis valakus Gražių kaime su 68 margais pavestų bažnyčiai. Ir taip Gražių bažnyčiai karalius patvirtino 10 valakų žemės su miško atskirai esančiomis atlaikomis. Jonas Naruševičius mirė 1613 m., o 1620 m. mirė ir Gintautas.

Jonas Naruševičius buvo sūnus Mikalojaus Naruševičiaus, kuris, karaliaus pavestas, laikė Lazdijų seniūniją. Tėvui Mikalojui mirus, 1575 m., sūnus Jonas gavo laikyti Lazdijų seniūniją, o Jono brolis Kristupas Naruševičius gavo laikyti Lazdijų seniūnijos palivarką [21] Bulakavą.

Jonas Naruševičius užaugino tris sūnus: Aleksandrą, Jurgį ir Vladą. 1600 m. sugalvojo jis kai kuriuos Nemunaičio girininkijos kaimus perleisti savo sūnui Aleksandrui, būtent: Stanaviečius, Nendrupėnus, Graužupėnus, Išlandžius ir Vygrius, o taipgi iš Grigaliaus Delnickio susigrąžintus Kiauliečių kaimą bei Pakirsnių dvarelį. Karalius leido tuos kaimus Aleksandrui Naruševičiui perleisti, savo privilegija jam patvirtino laikyti, kol bus gyvas [22]. Raštas rašytas 1600 m. kovo 20 d.

1606 m. balandžio 10 d. privilegija karalius leido Jonui Naruševičiui Lazdijų seniūniją išnuomoti kam tinkamas trejų metų laikotarpiui. 1606 m. gegužės 23 d. karalius leido Naruševičiui ir Nemunaičio girininkiją trejų metų laikotarpiui išnuomoti kam tinkamas [23].

Galop Jonas Naruševičius sugalvojo ir visai atsipalaiduoti

---

[20] Kartis — 32 gorčiai arba 100 kilogramų.

[21] Palivarkas — nedidelis dvariukas.

[22] *Lietuvos Metrika*, 86 knyga, 136 lapas.

[23] Ten pat, 85 knyga, 419 ir 438 lapas.

nuo Nemunaičio girininkijos ir pavesti ją savo sūnums. Karalius sutiko duoti jam leidimą. Sūnui Vladui jis perleido Nemunaičio girininkijoje kaimus: Aistą (nerasta) — 20 valakų, Liponkį (n) — 19 valakų, Grabauką (n) — 20 valakų, Lankupėnus — 18 valakų, Aleksiejevičius (n) — 20 valakų, Prisegį (n) — 18 valakų, iš viso 99 valakus. Karaliaus privilegija 1609 m. liepos 23 d. patvirtino Vladui Naruševičiui laikyti šiuos kaimus ligi mirs [24].

Tą pačią dieną karalius Žygimantas patvirtino ligi gyvos galvos laikyti tėvo perleistus kaimus ir Jurgiui Naruševičiui, būtent: Matlaukį — 49 valakus, Pavištytį — 18 valakų, Virškūnus (n) (arba Burniškius) — 10 valakų, Stankūnus — 13 valakų, iš viso 88 gyvenamų ir negyvenamų valakų [25].

Ir galop tėvo Naruševičiaus prašomas, karalius 1609 m. liepos 30 d. privilegija [26] visą Nemunaičio girininkiją patvirtino Aleksandrui Naruševičiui laikyti, kol bus gyvas. Broliams duoti kaimai turėjo atitekti Aleksandrui, kai jie bus mirę.

Tuo būdu Aleksandras Naruševičius pasidarė Nemunaičio girininkijos laikytojas.

Gražiškių dokumentuose jis tik Nemunaičio girininku yra vadinamas. Kitokių jo titulų nėra, bet dokumentai nesiekia toliau kaip 1624 metus. Tuose dokumentuose yra jo žmonos vardas: Elzbieta (Halška) Nenortaitė. Kojalavičius rašo [27], kad Jono sūnus Aleksandras Naruševičius buvo Nemunaičio girininkas, Žemaitijos kaštelionas ir žmoną turėjo Radvilaitę, Naugardėlio vaivados dukterį. Pacų giminės monografijoje rašoma, kad Aleksandras Naruševičius, Nemunaičio girininkas, Žemaitijos kaštelionas [28] mirė 1653 m. [29], o jo žmonai Zuzanai Ročkaitei Gražiškiai buvo palikti naudotis, kol bus gyva. Ir Pacų monogragaifijoj įrašyta [30], kad mirus 1653 m. gale didžiosios Lietuvos kunigaikštijos raštininkui Jonui-Kazimierui Pacui, 1654 m. sausio 8 d.

---

[24] Ten pat, 89 knyga, 162 lapas.

[25] Ten pat, 89 knyga, 163 lapas.

[26] Ten pat, 89 knyga, 165 lapas.

[27] Albert Kojalowicz Wijuk, *Herbarz szlachty litewskiej*, Vilnius 1656, 319 psl.

[28] Kaštelionu paskirtas 1645 m. sausio 26 dieną (Józef Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego, 1386-1795*, Krokuva 1885, 144 psl.).

[29] Józef Wolff, *Pacowie*, Petrapilis 1885, 154-157 psl.

[30] Ten pat, 76 psl.

karalius raštininko pareigas pavedė Aleksandrui Naruševičiui. Tai čia buvo kitas Aleksandras, Kristupo sūnus. Pakancleris Aleksandras Naruševičius 1655 metais su Leščinsku buvo pasiųsti į Švediją karo reikalais [31]. Aleksandras Naruševičius, Bulakavo seniūnas, 1658 metais už Bulakavo 19 dūmų [32] mokėjo po 3 zlotus [33] mokesčio karaliaus iždui, viso 57 zlotus [34]. Tas pats Aleksandras yra vadinamas pakancleriu ir Lydos seniūnu [35]. A. Naruševičius, turėjęs šiuos titulus, yra miręs 1668 m. birželio 21 d. Katrė Radvilaitė, Naugardėlio vaivados Mikalojaus VII Radvilo duktė, Naruševičienė, pagal Kotlubajų, 1597 m. buvo nutekėjusi už Žemaitijos kašteliono Mikalojaus Naruševičiaus. Taigi Radvilaitė buvo žmona ne Aleksandro, Jono sūnaus, bet Mikalojaus. Aleksandro Naruševičiaus, Nemunaičio girininko, žmona buvo Elzbieta (Halška) Nenortaitė ir antroji Zuzana Ročkaitė. Aleksandras Naruševičius buvo gavęs iš karaliaus leidimą, kad, jei jis pirmiau numirtų, tai jo žmona Zuzana galėtų laikyti ir naudoti Gražiškių dvarą su aplinkiniais kaimais kol bus gyva.

Iškilus karui dėl Maskvos sosto, Aleksandras Naruševičius parašė Nemunaičio girininkijos šauliams raštą:

Skelbiu jums visiems, kad mane pasiekė J. M. karaliaus universalas, kad pagal esamą paprotį pasiruoštumėte į žygį su J. M. karalaičiu Maskvon ir kad pagal karaliaus raštą nuo kiekvienų šešių valakų išrengtumėte po vieną šaulį, kuris būtų raitas ant žirgo, mažiausia dvidešimt zlotų verto, ir kad šaulys turėtų patikimą puskablį, kardą ir kilpinį. Be to, apsivilkęs nauja melsva miline sermėga ir užsimetęs raudonu germaku, kad kiekvienam šauliui būtų duota po penkiolika zlotų maistui. Tą visą aprangą ir maistą turi tiekti tie šeši valakai. Aš savo turima valdžia įsakau jums mirties bausmės grėsme ir sodybų atėmimu, kad tuos šaulius išrinktumėte iš savo tarpo tinkamų vyrų ir pilnai paruoštus per pusantros savaitės nuo šio laiško parašymo dienos pristatytumėte man į Kirsną, o aš, juos apžiūrėjęs, pagal karaliaus universalą pasiųsiu stačiai į Varšuvą.

---

[31] *Akty, izdavaemye Vilenskoju archeografičeskoju komissieju ;* XXXIV t. *: Akty, otnosjaščiesja ko vremeni vojny za Malorossiju, 1654-1667,* Vilnius 1909.

[32] Dūmas, dūmų mokestis - mokestis skiriamas nuo gyvenamųjų namų. Kitaip jis vadinamas padūme.

[33] Zlotas - 30 grašių.

[34] Žiūrėk 31 išnašą, 452 psl.

[35] Józef Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego, 1386-1795.* Krokuva 1885, 274 psl.

Pakartotinai įsakau jums, kad šito įsakymo ir karaliaus valios nelaikytumėte menku daiktu ir kitaip nedarytumėte, būtinai ir kuo greičiausiai apgalvotumėte šį žygį. Rašau Kirsnoje tūkstantis šeši šimtai septynioliktais metais kovo 26 d. Aleksandras Narušević̆ius savo ranka.

Pastaba. Šį raštą įrašė į Trakų pilies teismo knygas 1679 m. kovo 20 d. Vidgirių kaimo šauliai: Stasys Grigaitis ir Laurynas Ramašauskas [36].

1598 m. mirė Maskvos caras Teodoras, nepalikdamas įpėdinio. Keliolika metų Maskva neturėjo valdovo. Dėl sosto ėjo rungtynės tarp norinčių būti carais. Į tą rungtyniavimą buvo įsimaišęs ir Lietuvos-Lenkijos karalius Žygimantas Vaza. Jis norėjo būti Maskvos valdovu. Su mažu kiekiu rinktinių karių jis sūnų Vladislovą pasiuntė į Maskvą 1617 m. Tačiau maskviečiai išsirinko carą iš saviškių Mykolą Romanovą. Vladislovo žygis pasidarė nebereikalingas. Čia duotasis Nemunaičio girininko raštas parodo, kaip į tą žygį buvo renkami kariai.

Asesorinio [37] teismo nuosprendis [38] liečia Kirsnos-Nemunaičio kaimų žemdirbius. Pagal tvarką ir teisę į karo žygį privalomai vykdavo tik bajorai. Pagal 1528 metų įstatymą dvarų savininkai turėdavo su savim vestis po vieną raitą, gerai apginkluotą, karį nuo kiekvienų aštuonių valstietinių sodybų. Bet tokie vedamieji kariai, atrodo, nebuvo pono prievolininkai valstiečiai, o pono tarnautojai iš kulčių [39] luomo. Karališkų kaimų valstiečiai turėjo tik karališkajam ūkiui dirbti, karaliaus iždui naudą daryti. Didelis kiekis karališkųjų dvarų buvo laikinai pavesti naudoti nusipelniusiems bajorams seniūnams, laikytojams, arba pareigūnams vaivadoms, kaštelionams, raštininkams, girininkams ir t. t.. Kai su kaimynais atsirado didesnių ginčų ir karų, ypač su Maskvos didžiuoju kunigaikščiu, tai prireikė daugiau kariuomenės. Nemažai jos buvo samdytos iš užsieniečių. Pasidarė reikalinga kariuomenė ne tik fronto kautynėse, bet ir namie: pilyse, miestuose, tiekime. Lenkijoje jau iš senesnių laikų buvo tiems

---

[36] Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyrius, TPTA, 10 nr.

[37] Asesorinis teismas — didžiojo Lietuvos kunigaikščio dvaro arba aukščiausias apeliacinis miestų teismas.

[38] Įrašytas *Lietuvos Metrikoje*, 317 knygoje, 401 lape.

[39] Kulčius — bajoras.

reikalams sudaryti karių būriai iš valstiečių, gyvenusių karališkuose kaimuose. O Lietuvoje tai tik karalius Steponas Batoras, kariaudamas su Maskva dėl Livonijos, būdamas reikalingas deidesnio kiekio kariuomenės, įsakė iš karališkųjų valstiečių tam tikrą skaičių jaunų vyrų paimti ir sudaryti pėstininkų būrius tarnybai pilių miestuose ir kur bus reikalingi, tik ne kautynėms. Karalius Žygimantas Vaza nustatė, kad karališkuose miesteliuose ir kaimuose būtų paimta tokiai pėsčiųjų tarnybai po vieną sveiką, stiprų jaunuolį nuo kiekvienų 20 dūmų, tai yra ūkių. Toks parinktas karys turėjo būti gerai aprengtas ir apginkluotas ūkių lėšomis. Gi tas ūkio valakas, iš kurio karys buvo parenkamas, visą jaunuolio tarnybos laiką buvo atleistas nuo mokesčio, duoklių ir nuo visokių prievolių seniūnui, kitaip vadinamam karališkojo dvaro laikytojui. Kadangi toks karys būdavo parenkamas vienas iš 20 ūkių, tai ir karys ir jo tėviškės valakas būdavo vadinami *parinktiniais* lenkiškai *wybraniecki*, *wybraniectva*, o tokių karių vadas — parinktinių rotmagistru.

Ir štai 1632 m. buvo išrinktas karalius Vladislovas, mirusio karaliaus Žygimanto Vazos sūnus. Einant rinkimams, Maskvos caras Mykolas puolė rytines Lietuvos sienas. Dėl to naujai išrinktasis karalius Vladislovas paskelbė Mykolui karą, kuris pasibaigė Lietuvos-Lenkijos karaliaus naudai. 1654 m. gegužės mėn. buvo pasirašyta Polenove taikos sutartis, pagal kurią Lenkija gavo Sieverską, Černigovą, Starodubą ir Bialą. Caras atsisakė nuo pretenzijų į Livoniją, o Vladislovas grąžino Mykolui aktą, kuriuo Maskvos bajorai buvo išrinkę jį Rusijos caru.

Į žygį prieš Maskvą buvo pašaukti ir iš karališkųjų Nemunaičio girininkijos kaimų kariai parinktiniai. Kažkurį dvarelį Nemunaičio girininkijoje laikė Gabrielis Grockis. Jisai turėjo pasiųsti į tą žygį tokių karių tris, bet neišsiuntė nei vieno. Tokių iš valstiečių parinktinių karių Trakų apskrityje vadas buvo rotmagistras Samuelis Velička. Į neatvykėlių vietą Velička pasamdė kitus savanorius. Uždavinys buvo atliktas, bet, žygiui pasibaigus, Velička pareikalavo, kad Grockis grąžintų išlaidas. Kai Grockis gražiuoju negrąžino, tai Velička apskundė jį karaliaus teismui. Čia duodame sutrumpintą teismo eigos aprašymą:

Parinktinių rotmagistras Samuelis Velička pranešė valstybės instigatoriui [prokurorui] tą Grockio nusikaltimą. Instigatorius Gabrielį Grockį apskundė karaliaus asesoriniam teismui, kad Groc-

kis, nepaisydamas seimo nutarimo ir respublikos neatidėliojamo reikalo, iš savo laikomo dvaro Nemunaičio girininkijoj žygiui prieš Maskvą 1633 m. nedavė nei vieno parinktinio, kurie iš jo buvo privalomi — taigi turi būti baudžiamas įstatymo numatyta bauda ir atlyginti nuostolius, kurių turėjo rotmagistras Velička dėl tų parinktinių nepristatymo, būtent tris šimtus šešiasdešimt zlotų. Atsakovas buvo pašauktas į Vilnių stoti į asesorinį teismą 1636 m. rugpiūčio 23 d. Į teismą atvyko ieškovas asmeniškai su savo įgaliotiniu, kilminguoju Motiejum Pepeliu. Teismo rūmų generalinis šaukėjas, kilmingasis Mykolas Izbickis, tris dienas iš eilės šaukė atsakovą stoti prieš teisėjus. O kai ketvirtą dieną šaukiamas nei pats nepasirodė, nei įgaliotinio neatsiuntė, nei skundėjo nepatenkino, tai skundėjo įgaliotinis įteikė teismui įrodymo raštą, kad šaukimas teisman buvo įteiktas Gabrieliui Grockiui Trakų vaivadijos Nemunaičio girininkijos minėtame dvare 1636 m. birželio 21 d. ir įteikimo aktas įrašytas Vilniaus pilies teismo knygose: įgaliotinis prašė teismą, kad atsakovą Grockį pripažintų neklusniu įstatymams. Gi tolimesnėje bylos eigoje pareiškė, kad karaliaus keli universalai buvo pasiųsti karališkųjų turtų laikytojams, taigi ir Grockiui, pagal turimus revizorių nuostatus pasiųstų į Maskvos žygį parinktinius, kad ir paties rotmagistro Samuelio Veličkos buvo paragintas, bet Nemunaičio girininkijos dvaro laikytojas nedavė nei vieno parinktinio, kurių pagal paskutinę reviziją privalėjo duoti tris vyrus, arba už tuos parinktinius atsiųsti grynais pinigais. Grockis pinigus iš valstiečių išrinko, bet juos sau sunaudojo. Kadangi į neatsiųstų vietą rotmagistras samdė kitus, tai skundėjas teismui iteikė išrašą iš Oršos pilies knygų pareiškimo, įrašyto 1633 m. rugsėjo 12 d., kad už Grockį savo pinigais užmokėjo, kad parinktiniai pėstininkai pagal karaliaus įsakymą skubiai pilname kiekyje būtų pristatyti .... ir kadangi rotmagistras Velička reikalauja iš Grockio už jį sumokėtų išlaidų 360 zlotų, tai ieškovo įgaliotinis prašo teismo, kad tuos 360 zlotų priteistų iš Grockio rotmagistrui, o už neklusnumą: nubaustų pagal įstatymą.

Teismas priteisė sumokėti Veličkai 360 zlotų ir baudos pagal 1616 m. seimo nutarimą penkis šimtus grivinų [40]. Gi jei Grockis dar ir to nevykdys, tai iš jo turto išieškoti priteistąją sumą trigubai. Teismas įvyko Vilniuje 1636 m. rugpiūčio 28 d. Seka kanclerio Stasio Alberto Radvilos parašas [41].

Nesusekta, kurį dvarelį Nemunaičio girininkijoje laikė minimasis Grockis. Panašu, kad kažkurį paprūsinėje girios dalyje.

---

[40] Grivina — piniginis vienetas labai įvairios vertės. Caro Rusijoje (grivennik) — 10 kapeikų. Caro laikais Žemaičių grivina buvo taip pat lygi 10 kapeikų.

[41] *Lietuvos Metrika*, 317 knyga, 401 lapas.

Toje pačioje *Lietuvos Metrikos* knygoje yra ir daugiau tokių teismo sprendimų dėl parinktinių karių nepristatymo.

Pačią Kirsnos-Nemunaičio girininkiją po Aleksandro Naruševičiaus mirties 1633 m. gavo Kristupas Pacas.

c. Kristupo Paco administracijoje. — Stepono Paco ir Onos Rudaminaitės sūnus Kristupas gimė 1621 metais. Dar tik dvyliktus metus ėjo, kai tėvas, karaliui sutinkant, jam 1633 m. užleido Vilkaviškio seniūniją. Dar jam besimokant Italijoje, mirė tėvas, brolis Stasys, o 1643 m. ir motina. Grįžęs iš užsienio, 1644 m. kovo 11 d. Vilniuje pasidalino su broliu Mikalojum tėvų paliktus turtus. Kristupas, Vilkaviškio seniūnas, paėmė Daudspūdą, Janauką, rūmus Varšuvoje, Jiezną su mūriniais rūmais. 1646 m. balandžio 13 d. karalius Kristupui pavedė Lietuvos arklininko pareigas, bet Kristupas jas tuoj perleido Boguslavui Radvilui, o pats paėmė Boguslavo eitąsias Lietuvos vėliavininko pareigas. 1650 m. Kristupas buvo išrinktas Lietuvos tribunolo pirmininku. 1651 m. savo lėšomis padaryta vėliava kariavo prieš sukilusius kazokus ir, kaip atlyginimą, gavo iš valdovo 1652 m. Astrinės seniūniją, o 1653 m. Nemunaičio girininkiją, kurią lig tol laikė velionis Aleksandras Naruševičius.

Jau nuo senovės Lietuvos kulčiai — bajorai, naudojosi laisvėmis, gyveno karių teisėmis. Ne tik į žygius ir seimelius vykdavo ginkluoti, bet ir kasdieninėse išvykose : pas kaimyną, bažnyčion, ar smuklėn vykdavo su kardais, prikabintais prie šlaunies, o jei raiti, tai prie balno makštyse kyšojo pistoletas, už aulo bizūnas. Tik visa tai buvo ne krašto saugumui, o tuščiam sauvaliavimui.

1654 m. maištaujantiems kazokams talkon atėjo caro Aleksiejaus kariuomenė. Vyriausias ginkluotų pajėgų vadas, etmonas Radvilas šaukė bajorus ginti tėvynę nuo svetimųjų puolimo, bet bajorai neklausė. Jie gyveno savo dvareliuose ir, vieni kitus puldami, kovėsi tarp savęs. 1655 m. caro kariuomenė peržygiavo visą Lietuvą, užėmė plačias jos sritis, kardu ir ugnimi nusiaubė dvarus ir kaimus, sugriovė Trakų ir Vilniaus pilis, daug žmonių išsivarė į nelaisvę. Tų metų rugsėjo mėnesį ir Nemunaičio-Kirsnos girininkija jau buvo rusų rankose. Bajorai pabėgo iš savo dvarų, valstiečiai iš savo namų. Kirsnos apylinkės gyventojai, kas gyvas, slėpėsi su gyvuliais ir daiktais Kirsnos paupio raistuose ir miškuose, pašešupio raistinguose miškuose. Į vakarinį

Nemunaičio girininkijos galą Aleksiejaus kariuomenė nenužygiavo, bet ten smarkavo švedų kariuomenė. Tarp Gražių ir Kirsnos buvo platus tarpas, dar apžėlęs neliestu mišku. Į šitą mišką ir subėgo slėptis plačios apylinkės žmonės. Čia jie, ilgiau pabuvę, įsikūrė naujas sodybas, padarė naujų kaimų užuomazgas, o karui praūžus, daugumas jų pasiliko gyventi šiame miške. Taip atsirado nauji kaimai, apie kuriuos kalba bus toliau.

Sekančiais metais bajorai, įvykių pamokyti, šaukiami Povilo Sapiegos, Vitebsko vaivados ir kitų didikų, išvyko ginti šalį nuo priešo ir nemažas sritis atvadavo. Nors 1658 m. Vilnius dar nebuvo atvaduotas, bet bajorai-kulčiai jau buvo grįžę į savo dvarus ir išdegintus kaimus. Vėl ėmėsi sauvaliauti pagal senuosius papročius. Ir štai, Nemunaičio girininkijoje vėl plėšikavimas.

Lenkų kariuomenės pulkas, vadovaujamas totoriaus kunigaikščio Cimbajaus Arabčiko Ulono, karaliaus rotmagistro, 1658 m. žiemą praleisti buvo pastatytas Lietuvos didžiojo vėliavininko Kristupo Paco valdomo Nemunaičio didgirio kaimuose — Vartuose, Kamičiuose ir kitur. Keli šio pulko daliniai stovėjo Kadariškių laikinio kaimuose. Kadariškių laikinyje buvo dvarelis Sikorovščizna. Jį tada valdė ponas Kristupas Nievierovskis. Kažkur kitoje vietoje karo veiksmai buvo sunaikinę našlės Jadvygos Govorkienės dvarelį. Nievierovskis leido jai gyventi Sikorovščiznoje, 1655 m. karo nesunaikintoje.

Kunigaikščio Ulono kariai su viršininkais, suorganizavę nemažą būrį mėgstančių pasiplėšti bernų, 1658 m. vasario iš 18 į 19 naktį, žinant ir pačiam kunigaikščiui, apsiginklavę kautynių ginklais, užpuolė tos našlės dvarelį. Radę kiemo vartus uždarytus ir užrakintus, juos sulaužė ir, įsiveržę kieman, šaudė, rėkavo ir visokiais biauriais žodžiais keikė ir koliojo pačią ponią. Suskaldė buto duris ir įsiveržė į priemenę ir į kambarius. Čia ponios šeimyna bandė pasipriešinti. Puolikai kardų pentimis, lazdomis ir bizūnais žiauriai sukapojo poną Martyną Visocki ir panelę Mariją Zavinskaitę. Paprasto luomo tarnus išvaikė iš namų keiksmais ir kardais. Pačią ponią našlę Govorkienę mirtinai primušė ir sužalojo.

Pašaukus teismo pareigūną, vasario 22 dieną atvyko į dvarą generalinis Jonas Butkevičius lydimas liudininkų kulčių, Jono ir Povilo Jokūbavičių, jis apžiūrėjo įvykio padarinius. Pirmiausia atėjęs į kambarį — rašo generalinis, — pamačiau ponią Govorkienę,

lovoje sergančią iš persigandimo. Parodė ant dešiniojo šono peties ir rankos mėlynę, patekėjusią krauju. Sakė esą kirsta kardo plokštuma. Dešiniajame šone patekėjusi krauju mėlynė. Sako pentimi smogta. Mačiau, kad visas jos kūnas sudaužytas ... Sakė, mušę, kiek tinkami, kardų pentimis, plokštimis ir bizūnais. Mačiau jos tarnautojo Martyno Visockio dešiniąją ranką, per alkūnę pavojingai sužeistą. Sakė esą kardu kirsta. Visas kūnas sudaužytas. Mėlynės krauju patekėjusios. Mačiau ir tarnautoją kulčytę Zakševskytę, tiek sumuštą, kad visas kūnas krauju patekėjusiomis mėlynėmis nuėjęs. Sakė buvo mušama kardais ir bizūnais. Ir paprastoji šeimyna buvo sumušta, sukruvinta ir išvaikyta. Mačiau kiemo vartus sulaužytus ir prieangio duris išlaužtas ir sukapotas. Mačiau didelę skrynią sukapotą. Sakė, kad toje skrynioje buvo daug brangių daiktų. Jie paimti. Sakė, kad pagrobė 40 vežimų šieno ir galvijus. Teigė, kad nuostolių yra padaryta už šešis šimtus aštuoniolika zlotų. Sakė, kad tą visą puolimą ir mūšius yra padarę kunigaikščio Cimbajaus Arabčiko Ulono, karališkojo rotmagistro, totoriaus kariai. Paties vado įsakymu užpuolusi visa kuopa, kelios dešimtys raitų vyrų, ginkluotų šautuvais ir kardais, kaip kautynėse, naktį iš vasario 18 į 19 d. Tą viską, ką aš, generalinis, mačiau ir girdėjau, surašiau ir liudiju Trakų pilies teismui [42].

Tam pačiam teismui duotame pareiškime ponia Govorkienė skundžiasi, kad sukapotoji skrynia atsiėjusi 15 zlotų, o iš jos pagrobti daiktai: kardas, aptaisytas aksomu, sidabrine auksinta rankena, pirktas už 150 zlotų; adamaškinė, vyšninės spalvos suknelė su sidabriniais papuošalais, kainavusi 60 zlotų; du nauji kilimai po 16 zlotų; kepuraitė su auksiniais pasamonais, kainavusi 20 zlotų; buvę pagrobta be to dar du jaučiai: vienas juodas laukas, kitas šėmas — verti po 30 zlotų; 12 avių ir 15 žąsų 15 zlotų vertės; 40 vežimų šieno po 3 zlotus, tai 120 zlotų ir daug kitų daiktų. Tuos daiktus užpuolikai nusigabeno į tų kaimų ūkius, kuriuose jie stovėjo. Ir kai ponia Govorkienė nusiuntė skundą vadui Cimbajui, reikalaudama padaryti teisybę, tai vadas jokių žygių nedarė surasti ir nubausti kaltininkams. Govorkienė skundžiasi pilies teismui, reikalaudama Cimbajų pašaukti į teismą [43].

Trakų pilies teismo knygose yra aprašyta ir daugiau tolygių

---

[42] Trakų pilies teismo knygos, saugomos Vilniaus universiteto bibliotekoje.

[43] Ten pat.

užpuolimų, plėšikavimų. Tai rodo didelį nedrausmingumą, vyravusį to laiko kariuomenėje. Nerasta žinių, kaip būdavo baudžiami tokie nusikaltėliai. Kadangi tokie plėšikavimai neretai įvykdavo, tai suvokiama, kad teismas buvo bejėgis «laisvuosius kulčius» suvaldyti.

Galima suvokti, kokia našta buvo tų kaimų valstiečiams, pas kuriuos buvo apgyvendinami kariai išmaitinti per žiemą. Bet nuo įvykių grįžkime pie paties girininko.

1656 m. karalius Nemunaičio girininką Kristupą Pacą paskyrė kancleriu. Valdovas buvo besiunčiąs Pacą su laiškais pas carą, bet apsigalvojęs nusiuntė Medekšą. Medekša, tarp daugelio kitų dalykų, prašė carą, kad palieptų savo vadui Šeremetjevui grąžinti kancleriui Pacui jo dvarus Jiezną ir Kirsną, kariuomenės užimtus. Pacas valstybės kanceliariją paėmė 1658 m. kovo 2 d., kai jau buvo miręs kancleris Albertas Stanislovas Radvilas. Tada Kristupas Pacas raštuose buvo vadinamas kancleris nominatas, Vilkaviškio, Astrinės, Volpių, Anykščių, Vištyčio seniūnas, Kirsnos ir Nemunaičio girininkijos, Upytės ir Šeduvos ekonomijos administratorius. 1658 m. balandžio 22 d. gavo Gražiškius, atseit, Naruševičienė Aleksandrienė jau buvo mirus. 1665 ir sekančiais metais Kristupas Pacas pastatė Pažaislyje vienuoliams kamenduliams vienuolyną ir bažnyčią. 1666 m. jis gavo laikyti Kauno seniūniją. 1667 m. pirko daugelio gyvenviečių turtus ir juos užrašė Pažaislio vienuolynui. 1673 m. seime kancleris Kristupas pravedė įstatymą, kad kas trečias seimas rinktųsi Gardine ir būtų pirmininkaujamas lietuvio. Mirė 1684 m. sausio 10 d. šalia Varšuvos, Belvederyje. Jo seniūnijas liko laikyti, kol bus gyva, jo žmona Eugenija de Mailly Lascaris. Bet ir ji mirė 1685 m. kovo 11 d. Mirė abu, nepalikę vaikų.

Daug Kristupas turėjo nuosavų dvarų ir kaimų. Dar daugiau laikė karaliaus pavestų. Tačiau pats dirbo tik valstybinėse įstaigose. Dvaruose dirbo jo pasodinti ūkvedžiai. Per 30 jo girininkavimo Nemunaičio girininkijoje metų, girininkijos giriose prisisteigė daugelis naujų gyvenviečių. Kadangi ramesnis gyvenimas buvo iš Gražių pusės, tai toj pusėj atsirado daugiau kaimų ir dvarelių. Gražių parapija labai paplatėjo. Senų ąžuolų miške, prie Šešupės vingio, pradžioje įsikūrė Triobiaus šeima. O kai čia apsigyveno ir daugiau šeimų, pasidarė didelis kaimas, tai jis buvo pramintas Triobiais. Atsiradus šitame pašešupyje pakan-

kamai kaimų, netoli Triobių buvo įkurtas ir dvaras, kuris kažkodėl buvo pramintas Kalvarija [44].

2. Kirsnos-Kalvarijos seniūnija

Kai atsirado Kalvarijos vardas, ir buvusis Nemunaičio didgiris sumažėjo, tai tuoj po Paco mirties dingo Nemunaičio girininkijos vardas, o atsirado Kirsnos ir Kalvarijos seniūnija, kurią karalius pavedė laikyti Kazimierui Jonui Sapiegai.

a. K. Sapiegos ir kitų administracijoje. — Šitas Sapiega, Povilo ir Onos Kapčiūtės sūnus, buvo gimęs 1637 m. Mokėsi ir auklėjosi savo šalyje. Paveldėjo labai didelius turtus ir iš karaliaus gavo ligi gyvos galvos laikyti daug seniūnijų ir kitokių laikinių. Kazimieras Sapiega, turėdamas aukštąjį mokslą, gabumų ir energijos viešoje tarnyboje greitai kilo iš vieno laipsnio į kitą ir galop buvo paskirtas didžiuoju etmonu, atseit, vyriausiuoju kariuomenės vadu. Gaunamos iš Kirsnos-Kalvarijos seniūnijos pajamos, jo turtuose buvo tik lašas jūroje. Dėl to 1699 m. liepos mėnesį Kazimieras Sapiega, karaliui sutinkant, Kirsnos ir Gražiškių laikinį perleido, neaptikta kuriais metais, savo brolio Benedikto sūnui, lauko raštininkui, Mykolui Juozui Sapiegai, gimusiam 1670 m.

Tada buvo labai neramūs laikai. Po Lietuvą ir Lenkiją vaikėsi viena kitą Saksonijos, Švedijos ir Rusijos kariuomenės, besikaudamos tarp savęs. Lenkai 1697 m. birželio 17 d. karaliumi išsirinko Saksonijos karalių — elektorių Fridrichą-Augustą, Lenkijoje vadintą Augustu II. Augustas, susitaręs su Rusijos caru Petru Didžiuoju, puolė vyti iš Livonijos švedus ir prijungti Estiją prie Rusijos, o sau Latviją (Vidžemę). Švedų karalius Karolis XII 1700 m. lapkričio 13 d. nugalėjo rusus ir puolė Lenkijoje Augustą II. Petras Didysis ėjo jo gelbėti. Ir Lietuva ir Lenkija atsidūrė karo sūkuryje. Švedai per dvejus metus išvijo iš Lenkijos Augustą ir privertė jį atsisakyti nuo Lietuvos-Lenkijos sosto, o 1705 m. liepos 12 d. išrinkdino karalium Stanislovą Leščinską. Vieni lenkai laikėsi Augusto, kiti naujo karaliaus Leščinsko ir švedų. Buvo sudarytos dviejų karalių valdžios. Mykolas Sapiega laikėsi karaliaus Leščinsko, taigi švedų pusės.

[44] *Sapiehowie*, Petrapilis 1890, III t., 115 psl.

Dėl to 1708 m., kada caro Petro kariuomenė žygiavo per Lietuvą, jis buvo pasitraukęs į Rytprūsius ir bažnyčios Kalvarijoje statymo reikalu raštą parašė Tilžėje. Triobiai Mykolo Sapiegos seniūnavimo metais virto miestu. Paprastame Triobių kaime pradėjo darytis buvusios Nemunaičio girininkijos, virtusios Kirsnos-Kalvarijos seniūnija, gyvenimo centras. Kaip patys Triobiai, taip ir kiti kaimai, atsiradę buvusiame miške, priklausė Gražių-Gražiškių klebono dvasinei globai ir iš Gražių jie buvo aprūpinami. Gražiškių klebonas kun. Sabaliauskas Triobiuose pastatė bažnyčią. Kalvarijos dvarui naujieji kaimai vykdė savo prievoles, ėjo baudžiavos darbus. Prie dvaro Triobiuose prekybininkai kūrė savo prekybas. Dvaras ir kaimas jugėsi į vieną daiktą ir virto Kalvarijos miestu.

Tačiau Mykolas Sapiega, lauko raštininkas, nedaug prisidėjo prie miesto kūrimosi. Jis greitai ir nuo pačios seniūnijos pasitraukė. Tą seniūniją jo pavedimu valdė ir tvarkė Augustas Kasciuška, o 1708 m. karaliaus Leščinsko sutikimu Kirsnos ir Gražiškių seniūnijas, esančias Nemunaičio girininkijos dalimis ir karaliaus Augusto sutikimu gautas iš dėdės Kazimiero Sapiegos, Mykolas Sapiega perleido Augustui Mykolui Kasciuškai Siechonovickiui ir jo žmonai Sofijai Valskytei[45]. Augustas Kasciuška greitai mirė, o seniūnijas ėmė valdyti jo žmona Sofija Valskytė. Nerasta žinios, kada Kasciuškai mirė. Kasciuškienei mirus, Kirsnos-Kalvarijos girininkiją gavo Marcijonas Valavičius, 1704 m. vasario 4 d. paskirtas didžiuoju didžiosios Lietuvos kunigaikštijos maršalu. Labai neilgai ir jis tą laikinį valdė. Mirė 1712 m. [46]. Likusi jo žmona našlė turėjo teisę Kalvariją laikyti kol bus gyva.

Antanina Valavičienė savo buvimą Kalvarijos valdytoja įamžino tuo, kad, apsčiai Kalvarijoje įsikūrusių prekybininkų žydų prašoma, davė Kalvarijos miestui savivaldybės teises, turėti burmistrą ir teismą, žydams kahalą su apeliacija į dvaro laikytoją. Ji tai padarė 1713 m. lapkričio 28 d. Kada Valavičienė mirė ar pasitraukė, ir kada seniūniją paėmė Vyšnioveckis, žinių neaptikta. 1721 m. Valavičienės jau nebuvo, o seniūniją dar girininkija vadinamą, laikė jau Mykolas Servacas Kaributas Vyšnioveckis.

[45] Józef Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego, 1386-1793*, Krokuva 1885, 171 psl.

[46] Ten pat.

Štai kaimai, kurie 1721 metais priklausė šiai seniūnijai-girininkijai. Skaičiai reiškia nuotolį nuo Kalvarijos myliomis. Dambauka — pusmylis į Kalvariją, Santaka — pusmylis, Sūsninkai — pusantros mylios, Smalininkai — ketvirtis mylios, Akmenynai — pusantros mylios, Juodeliai — viena mylia, Eglėbaliai — viena mylia, Kreivoji ir Kalviai — pusmylis, Kušliškiai ir Kiškis (nerasta) — ketvirtis mylios, Išlandžiai — dvi mylios, Išorai, vėliau pavadinti Didžiąja Kirsna — trys mylios, Krosnėnai — trys mylios (į Rudaminą — viena mylia). Delnica — pustrečios mylios (į Rudaminą — viena mylia). Šitie kaimai buvo šioje pusėje didžiojo miško, prie Rudaminos. Sekantieji trys seni kaimai buvo už miško, Paprūsėje prie Gražiškių : Graužiniai — trys mylios į Kalvariją (į Gražius — Gražiškius pusmylis), Vaitkabaliai trys mylios (į Gražius — ketvirtadalis mylios), Bambiniai — trys mylios (prie pat Gražių), Bebrauninkai — puspenktos mylios (abu prie Dusios). Be to Mankūnai ir Vozbučiai prie pat Nemuno ir Vabalių kaimas už Nemuno. Šituose trijuose kaimuose po du valaku priklausė Kirsnos girininkijai. Čia gyveno eiguliai, kurių prievolė buvo : pradžioje tvarkos žiūrėti girioje, kol ji arti buvo, o kai giria dingo, tai mokėti Kirsnos-Kalvarijos laikytojui činšą.

Be to tame girininkijos-seniūnijos plote gyveno keliolika smulkių bajorų-kulčelių, kurie laikė po mažą dvarelį ligi mirties. Jie irgi turėjo teisę vadintis seniūnais. Apie juos bus atskirai parašyta.

b. Vyšnioveckio administracijoje — Kunigaikštis Mykolas Servacas Kaributas Vyšnioveckis, kuris nuosavuose turtuose Dolske, Dombrovicuose ir Komornoje vadinosi grafu [47], laikė karališkąsias seniūnijas ir dėl to vadinosi Pinsko, Vilkaviškio, Glinėnų ir kitų seniūnu ir Kirsnos girininku. Mykolas Vyšnioveckis buvo ne tik plačių didelių turtų naudotojas, bet ir garsus valstybinis veikėjas. Tais metais, kai Kalvariją laikė, buvo vyriausias kariuomenės vadas, etmonas. Buvo galop ir Vilniaus vaivada. Be to jis valdė Simno ir Metelių seniūnijas. 1728 metų aktu naujai kuriamai Kalvarijos bažnyčiai jis užrašė stambų turtą, apie kurį atskirai parašyta. Kalvarijos miestui praplatino savivaldybės teises. Vilniaus centriniame archyve yra Kalvarijos 1737 metų

[47] Grafas — aukštas titulas su teisėmis ir privilegijomis.

inventorius [48], kuris parodo, kaip tas turtas atrodė Vyšnioveckiui Kalvarijos seniūniją valdant. Čia reikia prisiminti, kad tai buvo po 1710 m. maro, kuris išmarino tris ketvirtadalius žmonių. Šitas inventorius parodo kai kuriose gyvenvietėse, — jų girininkijoje anuo metu, apskritai imant, nedaug tebuvo, — jau nemažą skaičių gyventojų, bet kartu parodo, kad tie gyventojai laikė nedaug pradirbtos, iš girios atkariautos, žemės. Žemės kiekis inventoriuje nenurodytas, tik įrašyta, po kiek kuris mokėjo mokesčių. Nuo margo mokėjo po dvi timpas [49]. Taigi turėjo tiek margų (ne valakų), kiek mokėjo dvitimpių. Kai kuriuose kaimuose buvo prieš marą ne mažai pradirbtos žemės, bet 1738 m. ne visa ji buvo žmonių dirbama. Ji dirvonavo, arba mišku augo.

Kiek netikras buvo piliečių saugumas ir kokia buvo to meto lenkų kariuomenėje drausmė ir tvarka, rodo sekantis įvykis.

Lietuvos didžiuoju iždininku 1735 m. balandžio 23 d. buvo paskirtas Trakų vaivada Juozas Oginskis. Šitas iždininkas tada nuomavo iš seniūno Mykolo Vyšnioveckio Vilkaviškio dvarą su jo kaimais. 1735 m. jis pardavė Prūsams nemažą kiekį avižų. Jas reikėjo nuvežti į Karaliaučių. Vilkaviškio kaimų valstiečiai turėjo prievolę kasmet po kelis kartus nuvežti dvaro krovinius į Karaliaučių, Kauną ar Vilnių. Matyt, šitoms avižoms nuvežti neužteko prievolinių vežimų, jei kreipėsi talkos ieškoti į Alytaus seniūnijos ūkininkus, į Karalkrėslio raktą [50], Gulbiniškių kaimą ir į Žuvinto rakto Vartų kaimą. Taigi ponas Palikauskas pasiuntė Vladą Čeišeiką pas poną Jurgį Antaną Šelpakauską, Gulbiniškių medžioklinės apsupos (eigulių) kaimo sargybinį ir abu ponai, Čeišeika ir Šelpakauskas, nuvyko į Gulbiniškių kaimą. Ten paprašė valstiečių, susirinkusių į kuopą patalkinti iždininkui nuvežti avižas iš Vilkaviškio į Prūsus. Valstiečiai sutiko. Kadangi jau buvo vakaras, tai ponai apsinakvojo Gulbiniškiuose.

Ryto metą, vos tik pradėjo švisti, visas kaimas vėl susirinko kuopon galutinai aptarti važiavimą. Tuo tarpu visai netikėtai

---

[48] Šį inventorių kone ištisai paduodame Pirmajame priede, žiūrėk 47-55 psl.

[49] Timpa lygi 36 grašiams, caro laikų Lietuvoje — 18 kapeikų. Tačiau tokios monetos nebuvo.

[50] Raktas — karaliaus stalo dvaro, palivarkų, kaimų administracinio junginio pavadinimas, naudotas iki XVIII amžiaus. Vėliau keli ar keliolika raktų sudarydavo guberniją.

išniro iš miško rusų raitininkų būrys ir puolė kaimą. Abu ponai pėsti pabėgo per Sūduonės upę į mišką, o kaimo dešimtininkas, Jurgis Rakėza, ponų arklius pakluonėmis išvedė paskui ponus. Pas dešimtininką liko Češeikos balno kilimas, o Šelpakausko—geras balnas su veltiniu, pagalvėle ir ginklo makštimis. Žvalgai, kariai maskviečiai, įtarė čia buvus jų priešo karių, kad tie ginklai jų priešų, tai jie ir paėmė tą kilimą ir balną su viskuo. Dešimtininko uošvis sirgo ir gulėjo troboje. Kareiviai įtarė ligonį esant kariu, tik apsimetusiu ligoniu. Jie jį mušė ir, išrengę nuogai, ieškojo ant jo kūno kareiviškų ženklų. Gyventojai turėjo prisiekti, kad tai ne karys. Tai jie klausė, kieno tas balnas. Gyventojai pasakė, kad čia likęs su reikalais buvusio pono sargybinio. Balną paliko, bet kilimą pasiėmė, nors gyventojai ir labai prašė neimti. Po to dar dvi savaites ant to balno jodinėjo pats Češeika į Vartų kaimą, kuris irgi buvo pažadėjęs važiuoti į talką, ir į kitus kaimus.

Vieną dieną ponas Šelpakauskas pasiuntė į Vartus savo berną Simoną Papečkį, raitą ant to balno, prie kurio buvo ir veltinis, ir ginklų makštys, tik be pistoletų. Tuo tarpu lenkų kareiviai apniko Vartų kaimą, nutvėrė atvykusį berną, apdaužė ir atėmė balną. Taip tas balnas ir dingo.

Ponas Češeika, kuris ant to balno jodinėdavo, būdamas Šelpakausko svečiu, vieną dieną nuvyko į Kalvariją ir atsidūrė žydo Abromo smuklėje. Ten buvo daug girtų, bet pono Šelpakausko nebuvo. Tarp girtų iškilo ginčai, ir girti valstiečiai Češeiką labai sumušė ir, atėmę iš jo Šelpakausko kardą, sulaužė.

Įsisirgo Češeika pas Šelpakauską. Daug vargo ir rūpesčio ligonis sudarė Šelpakauskui, tačiau, nepaisant pastangų, Češeika numirė. Pas mirštantį buvo nuvykęs su sakramentais Kalvarijos klebonas Kazys Abdevičius. Klebonas vyko pas ligonį, rizikuodamas savo sveikata ir net gyvybe. Mat, kaip tik tuo laiku Kalvarijoje stovėjo pono Ozemblausko kariuomenės pulkas, plėšė ir grobė gyventojų daiktus ir, būdami girti, užmuštinai mušė kiekvieną jiems pasipriešinusį. Kai Češeika mirė nuo žaizdų, ponas Šelpakauskas nupirko pas vieną gulbiniškietį keletą lentų, padirbdino karstą ir palaidojo su pamaldomis Kalvarijos bažnyčioje. Ponas Šelpakauskas turėjo bereikalingo vargo ir išlaidų. Bet jis dar buvo apkaltintas, kad Češeikos balną nusavino ir dėl to kaltinimo buvo atleistas iš sargybinio pareigų. Šelpakausko nekal-

tumui įrodyti buvo parašyti trys liudijimai, kurie yra išlikę lig šiol [51].

Kunigaikštis Mykolas Vyšnioveckis buvo vedęs Kotriną Dolskaitę. Ji mirė, palikdama vyrui dvi dukteris. Mykolas vedė antrą žmoną, Teklę, našlę, buvusią santuokoje su Jokūbu Flemingu, mirusiu 1728 metais. Su Vyšnioveckiu ji susituokė 1730 m. vasario 21 d. Mykolas išrūpino karaliaus leidimą savo žmonai naudoti, kol bus gyva, kai kurias seniūnijas, jei anksčiau numirtų, būtent, Kirsnos girininkiją su Kalvarijos miestu, Slonimo ekonomiją, Vilkaviškio seniūniją ir kitas. Mykolas Vyšnioveckis mirė Merkinėje 1744 m. rugsėjo 16 d.

c. Mykolo Sapiegos administracijoje. — 1745 metų pabaigoje Teklė Radvilaitė-Vyšnioveckienė susituokė su Mykolu Sapiega, Aleksandro Sapiegos sūnum. Gi Aleksandras su anuo Mykolu Sapiega, kuris anksčiau Nemunaičio-Kirsnos girininkiją laikė, buvo pusbroliai, tikrų brolių vaikai. Šitas Mykolas buvo gimęs 1711 m. kovo 10 d. 1739 m. jis buvo paskirtas Lietuvos didžiuoju medžioklininku, įsimylėjęs pusseserę Kotryną Sapiegaitę ir su ja susituokė. Jis buvo Leipalingio turtų dalies savininkas ir tą dalį pardavė Masalskiams 1742 m. 1745 m. išsituokė ir vedė, kaip jau sakyta Teklę Radvilaitę-Vyšnioveckienę. 1746 m. gavo Merkinės vaitystę, o žmona Teklė išsirūpino karaliaus leidimą, kad jos vyras Mykolas galėtų naudoti, kol bus gyvas, jos laikomas Slonimo ekonomiją, Vilkaviškio seniūniją ir Kirsnos girininkiją su Kalvarijos miestu. Tais pačiais 1746 m. Mykolas buvo paaukštintas : gavo valdyti Podlesės vaivadiją. 1747 m. lapkričio 22 d. žmona Teklė mirė. Mykolas Sapiega, Podlesės vaivada 1748 m. lapkričio 21 d. susituokė su trečia žmona, kunigaikštyte Aleksandra Čartoriskyte, kunigaikščio Mykolo Čartoriskio, tuometinio Lietuvos pakanclerio dukterimi. Kai Čartoriskis buvo paskirtas kancleriu, į jo vietą pakancleriu 1752 m. spalių 8 d. buvo paskirtas Mykolas Antanas Sapiega. Šitas Mykolas Sapiega padėjo Gražiškių klebonui Rokui Hlebickiui Jozefovičiui pastatyti Gražiškiuose bažnyčią ir sugrąžino tai bažnyčiai kadaise iš jos Aleksandro Naruševičiaus pagrobtus valakus žemės. 1757 m. sausio 3 d. pakancleris Sapiega gavo Mstislavo seniūniją.

Ties didžiosios Kirsnos dvaru, ant Kirsnos upės, iš labai senų

[51] Žiūrėk Antrąjį priedą, 55-57 psl.

laikų (dar Grigaliaus Masalskio) stovėjo pastatytas vandens malūnas. To malūno užtvanka užtvindžiusi upę ir gretimuose jos šonuose raistus-pievas. Priešais didžiosios Kirsnos dvarą, kitame upės šone, buvo ir yra Pakirsnių dvaras ir kaimas, kuris tais laikais buvo Juozo Karengos, Bulakavo dvaro savininko, nuosavybė. Daug Pakirsnių pievų mirksojo vandeny. 1758 m. liepos mėn. iš 15 į 16 d. pačiame vidurnaktyje Juozas Karenga su nemaža žmonių minia, visokiais ginklais apsirūpinusia, prislinko prie pat Kirsnos dvaro, liepė nukasti ir sugriauti malūno supiltą tvenkinį, keletą šimtų metų ramiai Kalvarijos seniūnijos laikomą. Tvenkinį ir malūną nusausino, visas žuvis išleido ir dar Kirsnos valstiečiams pagrąsino, kad ir toliau užpuldinėsiąs [52]. Mykolas Sapiega padavė Karengą į teismą, ir teismas nubaudė Karengą sumokėti Sapiegai už nuostolius 2300 zlotų.

Mykolas Sapiega išrūpino iš karaliaus leidimą, kad jo žmona Aleksandra Čartoriskytė galėtų laikyti ir naudoti ligi mirties jo laikomas Vilkaviškio ir Kalvarijos seniūnijas, kai jis bus miręs. Mykolas, susirgęs geltlige ir džiova, mirė 1760 m. spalių 11 d. Aleksandra Sapiegienė liko našlė. Dar būdama jauna tik 31 metų, ji 1761 m. lapkričio 19 d. susituokė su Mykolu Oginskiu. Mykolo Sapiegos jai perleistas Vilkaviškio ir Kalvarijos seniūnijas ji išlaikė ligi mirties, savo vyrui Mykolui Kazimierui Oginskiui neperleido. Ji mirė sulaukusi gražios senatvės 1798 m. lapkričio 28 d. Siedlece. Ją ten ir palaidojo.

d. Oginskių administracijoje. — Mykolas Kazimieras Oginskis Vilniaus vaivadiją gavo 1764 m. gruodžio 4 d. (užimdamas pašalinto Karolio Radvilo vietą), o kitais metais buvo pasiųsti komisarai peržiūrėti visos Trakų vaivadijos karališkuosius dvarus, patikrinti jų pajamingumą [53].

Šitas 1765 m. rugpiūčio 21 dienos apžiūros protokolas mums parodo, kokie dvarai tais metais priklausė Kalvarijos seniūnijai, kas vadovavo jų ūkiui ir įdomiausia, kad tokiame miško krašte per trumpą laiką pritrūko malkų ir jos pabrango. Juk neseniai 1752 m. vokietis Šlemyleris, važiuodamas iš Gumbinės Gardinan, Kalvarijoje matė didelius ąžuolų miškus ir pačiame mieste tris didelius ąžuolinius tiltus per Šešupę [54].

---

[52] *Sapiehowie*, Petrapilis 1890, III t., 317 psl.

[53] Tos apžiūros protokolą paduodame Trečiajame priede, 57-59 psl.

[54] Žurnalas *Litva i Rus*, Vilnius, 1912 m. II t.

Kitas kiek vėlesnis dokumentas, Kalvarijos seniūnijos inventorius iš 1790 metų [55], duoda šiek tiek žinių apie tos seniūnijos kaimus ir jų gyventojus. Tais metais Kalvarijos seniūnijoje buvo 27 gyvenvietės, kaip matyti iš sekančios ištraukos:

KALVARIJOS SENIŪNIJOS GYVENVIETĖS 1790 m.

Gyvenvietės	Ūkininkų	Kampininkų	Daržininkų	Šeimų	Samdinių		iš viso		Smuklių	Žydų
					Bernų	Mergų	Vyrų	Moterų		
1. Smalininkai	4	—	—	4	10	4	26	20	—	—
2. Raudeniškiai	10	3	—	14	21	9	78	57	1	4
3. Skersabaliai	3	—	—	4	3	1	25	18	—	—
4. Kreivoji	14	—	—	17	6	5	64	59	—	—
5. Kalviai ir Murgininkai	4	—	—	5	3	4	26	20	—	—
6. Budz'škiai (n)	3	1	—	6	4	6	32	19	—	—
7. Akmenynai	36	4	4	48	10	11	131	121	1	12
8. Menkupiai	22	2	2	28	20	14	93	80	1	6
9. Juodeliai	7	—	2	12	4	3	36	28	—	—
10. Budaviskas	1	—	—	4	2	2	4	6	—	—
11. Jurgežeriai	9	3	—	11	12	5	36	40	—	—
12. Kušliškiai	4	—	—	6	7	6	24	23	—	—
13. Sūsninkai	37	8	3	56	12	8	146	143	1	12
14. Santaka	15	3	1	23	13	7	78	70	1	6
15. Skariškės smuklė	—	—	—	1	—	—	2	—	1	7
16. Margai	2	2	—	3	4	2	14	11	—	—
17. Pabalinės smuklė	—	—	—	—	—	—	1	—	1	5
18. Judentiškiai (n)	2	—	—	2	2	1	6	11	—	—
19. Pajaujiškiai	2	—	—	2	2	1	6	11	—	—
20. Tabarauskai	4	—	—	5	4	2	16	18	—	—
21. Butanavičiai	4	—	—	4	2	1	14	13	—	—
22. Kamšai	7	—	—	8	3	3	35	24	—	—
23. Kirsna	4	—	—	6	3	3	21	12	1	5
24. Zubriai	1	—	—	1	1	1	4	6	—	—
25. Aukštoji Bukta	1	—	—	1	2	—	4	2	—	—
26. Naujienėlė	10	—	—	13	5	5	47	42	—	—
27. Palnyčia	10	1	—	15	1	—	28	30	—	—
Iš viso	219	22	12	299	155	105	924	851	8	57

[55] Kalvarijos Seniūnijos inventorius iš 1790 metų, surašytas kun. J. Kandelio. Dokumentas saugomas Vilniaus Centraliniam Archyve, Senieji Aktai, 6226 nr.

Kaip matome, šiuose kaimuose gyveno 299 šeimos. Priskaitoma 219 ūkininkų, 22 kampininkai, 12 daržininkų. Gyventojų (krikščionių be žydų) buvo 924 vyrai ir 851 moteris; iš viso 1775 žmonės; jų tarpe 543 vaikai iki 10 metų.

Skerdžius įrašytas tik Raudeniškiuose ir Santakoje, kalvis — tik Santakoje. Taigi amatininkų visoje seniūnijoje buvo labai mažai. Nežinia, kiek amatininkų buvo žydų. Kitaip atrodė smuklių reikalas. Jų kaimuose buvo aštuonios. Smuklės ir svaigalų gamyba buvo žydų rankose.

Žemės nuomininkų-ūkininkų žydų įrašyta: Naujienėlėje — 1 žydų šeima: 4 vyrai ir 2 moterys; Palnyčioje — 2 šeimos: 6 vyrai ir 5 moterys. Taigi viso seniūnijos kaimuose buvo 12 žydų šeimų su 39 vyrais ir 34 moterimis [56].

Čia tinka pasakyti kelis žodžius apie tuolaikinę politinę padėtį ir apie Mykolą Oginskį. Karalius Žygimantas Augustas ir jo pirmatakai buvo savarankūs valdovai. Prie jų veikė ponų taryba, bet tai buvo tik patarėjai ir karaliaus veiksmų liudininkai. Prie jo įpėdinių ponų taryba vis daugiau pradėjo įgyti galios ir valios, o žemesnioji bajorija — kulčiai labiau atsipalaiduodavo nuo viešų pareigų ir stengdavosi daugiau naudotis viešu turtu: seniūnijų ir kitokių laikinių. Didžturčiai Radvilai, Oginskiai, Čartoriskiai, Sapiegai, Masalskiai ir kiti vadovavo valstybės vairui, bet ne santaikaudami, o pešdamiesi. Rūpinosi ne tiek valstybės stiprumu, kiek savo reikalais. Tiek stambūs ponai, tiek smulkbajoriai, laikė po kelioliką tūkstančių kareivių savo reikalams ir vieni kitų dvarus užpuldinėdavo ir plėšikaudavo. Seimuose ginčydavosi ir nieko nenutardami iškrikdavo. Kaimynų valdovai, stebėdami Lietuvos-Lenkijos vidaus netvarką, dairėsi iš to gauti sau naudos.

Atsirado protų, norinčių sustiprinti valstybę, padaryti pakeitimų įstatymuose. Tai buvo Čartoriskiai, Masalskiai, bet Radvilai, Sapiegos ir kiti priešinosi, gynė savo laisves. Lietuvą-Lenkiją 1697-1763 metų laikotarpyje valdė lenkų išrinktieji svetimos valstybės — Saksonijos — karaliai Augustas II ir Augustas III. Tiems karaliams ne Lietuvos-Lenkijos, tik Saksonijos gerovė rūpėjo. Augusto III pastatytas Lenkijai ministras Brylis (Brühl)

---

[56] Ten pat.

ėmė už viską kyšius ir kitokiais veiksmais niokojo Lenkijos piliečius. Čartoriskiai stengėsi pakeisti tvarką, išleisti naudingus įstatymus. O Brylis papirkimais nuteikdavo žemesniuosius bajorus, kad tie išardytų seimus; įstatymų nebuvo galima pakeisti.

Tada turtingiausi buvo Radvilai: didysis etmonas Mykolas Kazimieras ir jo sūnus Karolis. Jei jie būtų susidėję su Čartoriskiais, valstybę būtų atgaivinę. Bet jie dėjosi su saksoniečiais ir nenorėjo varžyti savo bajoriškų laisvių naujais įstatymais. Gi Čartoriskiai darė klaidą, kad savo siekimus rėmė svetimos (rusų) valstybės pagalba ir tuo leido svetimoms valstybėms įsigalėti savo valstybės viduje. Čartoriskiai į savo pusę patrautė Oginskius, sutuokdami Aleksandrą Čartoriskaitę su Mykolu Kazimieru Oginskiu.

Kai 1762 m. gegužės 15 d. mirė Mykolas Kazimieras Radvilas, buvęs Vilniaus vaivada ir didysis etmonas, Brylis pavedė didžiojo etmono pareigas Mykolui Masalskiui, o Vilniaus vaivadiją pažadėjo Mykolui Oginskiui. Tačiau, gavęs iš Radvilo stambesnį kyšį, jis nuteikė karalių Augustą, ir tas 1762 m. spalių 8 d. (pirmąją seimo dieną) Vilniaus vaivadiją pavedė Karoliui Radvilui. 1763 m. spalių 7 d. mirė karalius. Reikėjo rinkti naują. Karolis Radvilas su savo šalininkais rėmė karaliaus Augusto III sūnaus kandidatūrą. Čartoriskiai agitavo prieš tą kandidatą ir dairėsi, kad kitų valstybių kunigaikščiai pasisiūlytų. Tačiau šiuo tarpu niekas nesisiūlė. Tik rusų imperatorienė Kotryna siūlė ir liepė karaliumi išrinkti lenką Stanislovą Augustą Poniatovskį ir savo pasiūlymui paremti atsiuntė daug kariuomenės. Susirinko rinkiminis seimas, bet Radvilų šalininkai nesutiko rinkti Stanislovo ir seimą išardė. Tačiau Čartoriskiai, rusų kariuomenės remiami, iš seimo nepasišalino. Jie atnaujino seimą ir 1764 m. rugsėjo 7 d. išrinko karaliumi Stanislovą Poniatovskį. Šalyje prasidėjo ginkluotos riaušės. Nors Karolis Radvilas savo pusėje irgi turėjo stiprią kariuomenę, tačiau nugalėtas turėjo bėgti į užsienį. Priešingoji šalis (konfederacija) Gardino dekretu 1764 m. rugpiūčio 16 d. jį pašalino iš Vilniaus vaivados pareigų. O naujasis karalius Vilniaus vaivadiją 1764 m. gruodžio 4 d. atidavė valdyti Mykolui Kazimierui Oginskiui. Karolis Radvilas bastėsi po užsienį trejus metus. Po to 1767 m. ji buvo iš užsienio parkviestas ir 1768 m. kovo 5 d. jam buvo grąžinta Vilniaus vaivadija. Bet priverstas veikti prieš savo interesus jis vėl bėgo į užsienį. Tos

politinės audros ilga istorija baigėsi kaimyninių valstybių Lietuvos-Lenkijos pasidalinimu.

1768 m. sausio 20 d. mirė didysis etmonas Mykolas Masalskis. Jo pareigas karalius 1768 m. vasario 29 d. pavedė Mykolui Kazimierui Oginskiui. Tais pačiais 1768 metais susidarė Baroje nauja konfederacija, kurios tikslas buvo suburti bajorų stiprius pulkus ir prašalinti iš Lenkijos imperatorienės kariuomenę. Kai 1770 metais Turkija paskelbė karą Rusijai, tai ir Oginskis prisidėjo prie tos Baro konfederacijos. Netoli Rzecicos bendromis jėgomis caro kariuomenė buvo nugalėta. Tada konfederacija pradėjo drąsiau veikti. Tačiau, neilgai trukus, Oginskis susitiko su stipresne priešo jėga, prie Nesvyžiaus buvo sukultas ir turėjo bėgti į užsienį paskui Karolį Radvilą. Užsienyje pabėgėliai išbuvo ligi 1773 metų vidurvasario ir niekur negavo paramos. 1773 m. liepos mėn. Varšuvos valdžia paskelbė aplinkraštį, kviesdama visus konfederantus grįžti į tėvynę, užtikrindama visiems amnestiją. Tada etmonas Oginskis, Vieliohorskis ir daugelis kitų grįžo, bet nevisi.

1772 m. kaimynai pasidalino po nemažą gabalą Lietuvos-Lenkijos pakraščių. Valdžia norėjo, kad Lietuvos-Lenkijos seimas be protestų tą padalinimą pripažintų. Dėl to ir buvo paskelbtas tas kvietimas. Bet sugrįžėliai jau nebegalėjo atgaivinti mirštančios tėvynės. Jie nieko nebeveikdami galėjo didžiuotis tik savo pareiginiais titulais. Dėl to ir Mykolas Kazimieras Oginskis 1793 m. liepos 6 d. atsisakė nuo etmono pareigų, perleisdamas jas Simonui Martynui Kasakauskui, kuris buvo paskutinis Lietuvos etmonas, už «nusižengimą» pakartas Vilniuje 1794 m. balandžio 25 d. Gi Mykolas Oginskis mirė 1800 m. gegužės 30 d., kai Kalvarija jau buvo Prūsų karaliaus valdžios rankose, kai visa Lietuva-Lenkija jau galutinai buvo kaimynų pasidalinta. Jo žmona Aleksandra, tituluojamą didžiąja etmoniene [57], jau buvo mirusi 1798 m. spalių 28 d.

3. Nemunaičio didgirio sargai.

Anų laikų miškų sargai buvo vadinami tais laikais Lietuvos valstybės įstaigose vartota slavų kalba *osočnikais* mūsiška ter-

[57] 55 išnašoje minėtame dokumente įrašyta, kad Kalvarijos seniūnija yra šviesiai galingosios ponios Oginskienės, Lietuvos didžiosios etmonienės.

minologija tai būtų eiguliai, žvalgai, šauliai, varovai. Jų pareiga buvo žinoti savo didgirio sienas, pažinti miško plotą, žinoti, kas jame dedasi, ypatingai, kokie jame žvėrys ir kame jie gūžtas turi. Tokių gūžtų plotas buvo vadinamas apsupa - draustinė, raštinių kalba rezervatas (*osoka - ostup*). Sargo pareiga buvo tokias apsupas uoliai saugoti, kad niekas ten jokio triukšmo nekeltų, niekas nemedžiotų, kad žvėrys galėtų ten gyventi ir veistis. Gi kai karalius ar didysis medžioklininkas suruošdavo viešas valstybines medžioklės, sargai turėdavo parodyti medžiotojamas žvėrių takus, vietas, kame jie turi susėsti žvėrių laukti, o patys kaip varovai apsupdavo žvėrių gūžtavietę ir šūkavimais, gąsdinimais varydavo žvėris tykojančių medžiotojų kryptimi. Grigalius Valavičius jo padarytoje 1559 metų miškų apžiūroje Nemunaičio didgiryje nedaug rado tokių gūžtaviečių [58]. Prie Orijos ežero Kreivo Rago apsupa išilgai turėjo dvi mylias, skersai vieną mylią ir tik pusmylis nuo Nemunaičio karališkojo dvaro. Antra apsupa buvo prie Graužės upelio, kuris, prasidėjęs Alytaus didgirio balose, tekėjo iš rytų į vakarus ir įtekėjo į Šešupe. Šią gūžtavietę vadino Grauža. Ji užėmė plotą po vieną mylią skersai ir išilgai, o į karališkąjį Nemunaičio medžioklinį dvarą buvo dvi mylios. Trečioji gūžtavietė buvo prie Aistos upelio, kuris, prasidėjęs iš šaltinių Alytaus didgiryje, tekejo iš pietų į šiaurę, į upelį Širvintą. Šita apsupa vadinta Aista, ji užėmė keturių mylių plotą skersai ir išilgai, buvo beveik pačiame didgirio viduryje, o nuo karališkojo Nemunaičio dvaro už keturių mylių.

Nemanaičio didgiryje buvo nemaži plotai šienaujamų pievų, apie kurias Valavičius toje pačioje apžiūroje rašo : « Prie Kirsnos ąžuolyno yra pieva, kurioje prišienaujama dešimt stirtų šieno. Prie Kirsnos balų prišienaujama septyni kūgiai šieno. Šitą šieną eiguliai, sekėjai ir šauliai naudoja savo reikalams, žvėrims šerti, o likučius atiduoda valstiečiams. Trečioje pievoje, prie Kirsnos balų, Metelių dvaras savo naudai prišienauja dvi stirtas »[59].

Nemunaičio didgiryje buvo ežerai : po pusę Raudenio ir Orijos ežero ir 10 mažų ežerėlių : Talikis, Talakaitis, Vingraitis, Salekis, Šarkaitis, Vebrinis, Jogodižeraitis, Petižeris, Švaistoeže-

---

[58] G. VALAVIČIUS, *Revizja pušč i perechodov zverinych v byvšem Velikom Kniažestve Litovskom*, Vilnius 1867, 36 psl.

[59] Ten pat, 37 ir 39 psl.

riai, Sugaitis. Taip juos suambrijo Valavičius. Ežerėlių didgiryje buvo ir yra daugiau, bet neturėta sąlygų sužinoti, kaip vietiniai žmonės juos vadina.

Šiek tiek žinių apie Nemunaitį davė Grigalius Valavičius. Apie bitynus nieko neparašė. Tačiau ir žvėrių gūžtavietės, ir pievos ir bitynai, ir ežerai buvo miško sargų žinioje. Kiek tas miškas buvo nukertamas ir paverčiamas sėjamais laukais, tiek miško sargų ir šaulių pareigos mažėjo. Sargai ir šauliai už savo darbą naudojo po vieną kitą valaką žemės. Bet kai miškas dingo, tai jie už laikomą žemę turėjo pinigais mokėti Nemunaičio girininko dvaro kasai. Čia duodame vieno eigulio šeimos istorijos nuotrupą.

Žygimantas Augustas iš Dievo malonės Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis ir t. t. Alytaus, Simno ir Nemunaičio laikytojui ir kiekvienam, kas vėliau tą mūsų Nemunaičio dvarą laikys, šiuo duodame žinoti, kad mes esame išrinkę kai kuriuos tenykščius Nemunaičio valdinius į šaulių pareigas ir kiekvienam jų už šauliską tarnybą esame davę po pora valakų žemės, už kurią jie neturi jokio mokesčio mokėti, nė baudžiavinio darbo dirbti. Vienas tokių nemunaitiškių valstiečių Povilas Petravičius, gyvenęs Jokūbavičių kaime, kurį mes irgi šauliu paskyrėme, pasakė mums, kad jis laiko du valaku žemės ir ant jos turi pasistatęs trobas, ir už tą žemę moka mokesčius. Jis prašė mus, kad mes malonėtume jį atleisti nuo mokesčio už tuos valakus ir nelieptume dirbti lažinio darbo. Tai kadangi jis seniai tuos du valakus naudoja ir prisiima mums šaulio ir tolygiose pareigose tarnauti, tai šiuo įsakome tau, kad už tuos du valakus iš jo jokių mokesčių neimtum ir baudžiavinio darbo nereikalautum. O jis nieku kitu, kaip tik šaulio tarnyba mums tarnaus, kaip bus mūsų jam paliepiama. Jei jis laiko žemės daugiau, negu du valakus, tai už šitą turi eiti pareigas, kokios mūsų revizoriaus yra už tą žemę uždėtos. Rašyta Vilniuje 1557 metais lapkričio 2 dieną.

Žygimantas [Sigismundas] Augustas. Jonas Šimkovičius raštininkas [60].

Tokie skyrimo raštai buvo duoti visiems miško sargams ir šauliams. Kame, būtent, buvo duoti tiems šauliams valakai? Čia duotame karaliaus rašte yra paminėtas kaimas Jokūbavičiai. Tačiau tokio kaimo nei dabar, nei senuose Nemunaičio inventoriuose nėra. Turimame Nemunaičio 1698 m. inventoriuje visai

[60] Šis raštas saugojamas Vilniaus Centraliniame Archyve senų aktų tarpe, knygos numeris 5833, 37-38 psl. Kitų pareigūnų skyrimo raštai, kurie nėra žuvę, saugojami kitur.

nieko nepasakyta apie tuos valakus. 1730 m. Nemunaičio inventoriuje įrašyta, kad Kirsnos girininkijos laikytojo Vyšnioveckio potvarkiu buvusieji Kirsnos girininkijos du valakai, esantieji Vozbučių kaime, atjungti nuo girininkijos ir įjungti į Nemunaičio seniūniją. Tų dviejų valakų gyventojai Jurgis ir Jokūbas Poviloniai nuo senovės gyvena Nemunaičio seniūnijoje, nors valakai priklausė Kirsnai. Tas pat padaryta ir su dviem Kirsnos valakais Mankūnų kaime ir su dviem valakais Vabalių kaime, kuriuos laiko Stasys Briedzis, Mikas Strielčiukas, Šimas Briedzis ir Andrius Strielčiukas. Nemunaičio 1768 m. inventoriuje šitie šeši valakai yra vadinami šaulių valakais, priklausomais Kirsnai. Kirsnos girininkijos 1737 m. inventoriuje įrašyta, kad Mankūnuose ant Kirsnos valakų gyvena Andrius Sadauskas, Kazys Petrauskas, Kazys Kuzmickas, Jokūbas Bucevičius ir Jurgis Jucelauskas; Vozbučiuose — Jokūbas Povilonis ir Kazys Povilonis; Vabaliuose — Martynas Briedzis, Andrius Vabalis ir našlė Mykolienė. Jie moka Kirsnos laikytojui: Mankūnai — 60 zlotų, Vozbučiai ir Vabaliai po 20 zlotų. Taigi apie 1700 metus Nemunaičio girininkijoje pasiliovė medžioklės. Eiguliai, sekliai ir šauliai nebebuvo reikalingi ir jie turėjo mokėti činšą už valakus.

1698 m. Nemunaičio inventoriuje įrašyti gyventojai: Andrius, Laurynas ir Jonas Poviloniai. Vėlesniuose inventoriuose jų įpėdiniai rašomi Poviloniai. 1798 m. gegužės 9 d. Vozbučiuose gyvenęs Kalvarijos seniūnijos ūkyje Antanas Povilaitis savo ūkį perleido savo žentui Jurgiui Putrilai su sąlyga, kad žentas ir duktė savo tėvą Antaną Povilaitį tinkamai senatvėje laikytų ir gerbtų. Jei elgsis priešingai, bus iš ūkio pašalinti. Šitas perleidimo aktas buvo parašytas Kalvarijos dvaro raštinėje [61].

Toje pačioje knygoje yra įrašytas kitas aktas, Kazio Bucevičiaus, Jokūbo Bucevičiaus, Motiejaus Jezno, Jurgio Povilansko, Antano Povilansko, Juozo Briedžio ir Jono Jegelevičiaus akivaizdoje parašytas Kirsnoje, Kirsnos ekonomo Benedikto Iliničiaus 1780 m. rugsėjo 23 d. Atseit, tų šešių šauliškų laikytojų akivaizdoje Kirsnos ūkvedys parašė:

Kadangi Petras Petrauskas per įvairius priepuolius taip pavargo, kad nebepajėgia apdirbti savo ūkio ir mokėti činšo, tai jo laikomo valako vieną ketvirtį pavedė laikyti Jokūbui Bucevičiui, vieną šeštadalį — Kaziui Bucevičiui, padalinant rėžius išlgai, o

[61] Ten pat, knygos numeris 5833, 49 psl.

taipgi ir daržus ir kitką. Atitinkamą činšo dalį mokės Bucevičiai [62].

Akte nepažymėta gyvenvietė. Atrodo, kad Mankūnai. O Poviloniai čia jau virtę Povilanskais. Kitame šimtmetyje, apie 1830 m., iš Mankūnų Bucevičius atėjo į Onciškius į žentus, o Vozbučių Povilanskas — į Krištonis. Ir jie, čia Seirijų parapijos sąrašuose įrašyti nebe baudžiauninkais. Jie mokėjo činšą.

PIRMASIS PRIEDAS

KALVARIJOS GIRININKIJOS 1737 M. INVENTORIUS

Kalvarijos, kitaip Kirsnos girininkijos, esančios Trakų vaivadijoje, laikomos kunigaikščio Mykolo Servaco Kaributo Vyšnioveckio, Vilniaus vaivados, Lietuvos didžiojo etmono, 1737 metų inventorius, surašytas iždo pareigūnų, parodyti, kiek piniginių pajamų tas laikinys duoda :

KIRSNOS VALSČIUS

Kreivosios kaimas

Andrius Didžbarzdis	9 timpas
Tomas Mačiulskas	9 timpas
Vaitiekus Maškulis	7 timpas
Matas Zubavičius	9 timpas
Petras Butanavičius	7 timpas
Mikas Aksūnis	7 timpas
Grigas Vasiliauskas	3 timpas
Juozas Mališauskas	7 timpas
Kazys Kukis	3 timpas

Iš viso kaimas duoda 61 timpą.

Juodelių kaimas

Irgi dar tik iš margų gyvena ir nuo margo moka činšo po dvi timpas.

Stasys Svitajus, eigulys, laisvas, nieko nemoka
Juozas Kazlauskas, šaulys, laisvas, nieko nemoka
Stasys Damarodas, eigulys, laisvas, nieko nemoka
Laurynienė, našlė, moka 19 grašių.
Jonas Kielis, iš Akmenynų moka 3 timpas
Povilas Kazlauskas, moka 1 timpą
Martynienė našlė, moka 2 timpas
Žydas Skary moka 4 timpas.

Visas kaimas moka 10 timpų 19 grašių.

---

[62] Ten pat, 39 psl.

Akmenynų kaimas

Iš viso 11 valakų, kaimas sunaikintas neseniai buvusių karo veiksmų.

Ignas Maksimavičius moka 1 timpą, 20 grašių ir pusę šilingo *
Jokūbas Klišis, suolininkas, laisvas, nieko nemoka
Kasparas Kalbakevičius, laisvas, nieko nemoka
Jankelis, žydas, prie nuomuojamos smuklės laiko nemokamai pusvalakį.
Martynienė Jokūbienė, našlė, moka 1 timpą 12 grašių ir 2 šilingus.
Petras Kavolis, tuščiame lauke, — 1 timpą, 12 gr. ir 2 šilingu.
Jurgis Jeselynas, iš Skaisčių, — 3 timpas.
Jokūbas Grigaitis — 3 timpas, 28 gražius ir pustimpį.
Kazys Kazlauskas — 3 timpas, 28 gražius ir pustimpį
Kazys Mildažys moka 3 timpas 12 grašių ir pustimpį

Jurgis Džidnikas	moka	2 timpas
Šimas Puodžius	moka	3 timpas
Kristupas Barkauskas	moka	7 timpas
Kazys Ališauskas	moka	3 timpas
Mikas Baniukevičius	moka	3 timpas
Juozas Ruginevičius	moka	3 timpas
Petras Staniukynas	moka	4 timpas
Petras Kmieliauskas	moka	6 timpas
Kazys Račanauskas	moka	3 timpas
Jonas Sidaravičius	moka	3 timpas
Jonas Valinčius	moka	14 timpų
Petras Kavolis	moka	15 timpų
Čiuras Račius	moka	6 timpas
Jonas Gražulis	moka	4 timpas
Jurgis Ožkinis	moka	2 timpas
Jonas Urbonas	moka	2 timpas
Adomas Bužinskas	moka	9 timpas
Steponas Kailiukas	moka	3 timpas
Kazys Guras	moka	9 timpas
Jonas Grigaitis	moka	3 timpas
Povilas Pakurskis	moka	5 timpas
Mikas Kluonius	moka	1 timpą
Šimas Vadagys	moka	5 timpas
Jokūbas Grigaitis	moka	19 grašių
Jonas Tandžius	moka	3 timpas

Visas kaimas moka 135 timpas 25 gražius.

---

* Šilingas — trečdalio grašio vertės sidabrinė moneta.

Graužinių kaimas

25 valakai su krūmais. Mokėjo 60 timpų už valaką, bet dabar dirba tik gabalais.

Juozas Tankaitis	moka 1 timpą, 12 grašių ir pusę šilingo
Konvisaras, iš Vižainio	moka 25 grašius ir 1 šilingą
Motiejus Grigaitis	moka 19 grašių
Laurynas Miliūnas	moka 4 timpas
Kristupas Skubskis	moka 6 timpas
Simonas Gacevičius	moka 1 timpą
Andrius Gražulis	moka 1 timpą
Andrius Matukynas	moka 1 timpą
Stasys Jusys	moka 4 timpas
Kazys Zubauskas	moka 2 timpas
Juozas Ragažinskas	moka 1 timpą
Petras Kružikas	moka 1 timpą
Jurgis Ravinis	nieko nemoka

Visas kaimas moka 25 timpas 19 grašių.

Eglėbalių kaimas

Beveik tuščia gyvenvietė.

Kazys Kačanauskas	moka 2 timpas
Baltrus Tabakis	moka 1 timpą
Petras Kmieliauskas	moka 1 timpą

Iš viso moka 4 timpas.

Vygrelių kaimas

Martynas Speklis	moka 8 timpas
Šimas Gajauskas	moka 2 timpas
Andrius Kriaučiūnas	moka 4 timpas

Iš viso moka 14 timpų.

Beržinių kaimas

Gyvena tik Andrius Puodžius ir moka 6 timpas.

Gražiškių kaimas

Andrius Lukaševičius su Auksieraičiu ir kitais apsiėmė bendrai mokėti 60 timpų.

Vaitkabalių kaimas

Andrius Būda	moka 18 timpų
Gerasimas Vaščila	moka 12 timpų

Iš viso 30 timpų.

Vidgirių kaimas

Juozas Tamkus moka 8 timpas
Kazys Tamkus moka 4 timpas
Mikas Ragažinskas moka 6 timpas
Petras Grigaitis moka 10 timpų
Martynas Kavolis moka 10 timpų
Juozas Ragažinskas moka 2 timpas

Iš viso moka 40 timpų.

Menkupių kaimas

Žilionis, bernas, moka 1 timpą, 19 grašių, laiko pusgabalį
Jonas Grūzdas moka 25 grašius ir 1 šilingą
Povilas Joniškis moka 18 timpų
Andrius Žebrys moka 13 timpų
Steponas Benderis moka 2 timpas
Grigas Mižukynas moka 10 timpų
Simas Račkauskas moka 4 timpas
Tomas Mižukynas moka 2 timpas
Jurgis Podymas moka 6 timpas
Jurgis Šimanskis moka 3 timpas
Jurgis Jarulis moka 2 timpas
Jokūbas Jarulis moka 6 timpas
Jonas Vaiciekūnas moka 12 timpų
Motiejus Čeplevskis moka 4 timpas
Jurgis Pauliukonis moka 16 timpų
Lauzdinis Eigulis moka 10 timpų

Iš viso moka 110 timpų.

Kušliškių kaimas

Jokūbas Kiškis moka 18 timpų
Šimas Širbutavičius moka 6 timpas
Jonas Kiškis moka 2 timpas
Andrius Liutkevičius, kalvis moka 20 timpų
Už margus sumokama 24 timpos, 25 grašiai ir 1 šilingas.
Iš viso sumokama 70, timpų, 25 grašiai ir 1 šilingas.

Orijos kaimas

Matas Grigaitis moka 6 timpas
Kazys Rauzonis moka 1 timpą
Ciekūnas iš miesto moka 1 timpą
Matas Ubagynas moka 6 timpas
Petras Kmieliauskas moka 2 timpas
Pauliukas iš Odininkų gatvės moka 1 timpą

Visi moka 17 timpų.

Palnyčios kaimas

Mikas Simanavičius moka 8 timpas
Mikas Kobelčikas moka 2 timpas
Mikas Terbikas moka 6 timpas
Jonas Kavolis moka 4 timpas

Visi moka 20 timpų.

Tabarauskų kaimas

Grigas Amplevičius moka 4 timpas
Lukas Račius moka 1 timpą
Kazys Tabarauskas moka 5 timpas
Jonas Tabarauskas moka 2 timpas

Visi moka 12 timpų

Santakos kaimas

Baltrus Kirtiklis moka 2 timpas, 25 grašius, 1 šilingą
Jonas Saldukas moka 4 timpas, 25 grašius, 1 šilingą
Baltrus Šereškevičius, naujokas, nieko nemoka
Matas Čereška moka 7 timpas
Simas Rudaitis moka 2 timpas
Jokūbas Norukas moka 4 timpas
Jurgis Gružtas moka 7 timpas
Kazys Kavolis moka 4 timpas
Martynas Stepšys moka 9 timpas
Juozas Senkaitis moka 6 timpas
Kazys Meškulis moka 6 timpas

Visi moka 52 timpas, 12 grašių, 2 šilingus

Sūsninkų kaimas

Mikas Kalviškis moka 3 timpas, 28 grašius, 1 pusšilingį
Jurgis Stanevičius moka 6 timpas, 28 grašius, 1 pusšilingį
Andrius Šlapikas moka 5 timpas, 28 grašius, 1 pusšilingį
Adomas Pajevičius moka 3 timpas, 28 grašius, 1 pusšilingį
Petras Maceika moka 9 timpas, 19 grašių, 1 pusšilingį
Petras Krušinskas moka 5 timpas, 28 grašius, 1 pusšilingį
Jonas Švedkauskas moka 5 timpas, 28 grašius, 1 pusšilingį
Aleksandras Buinickas moka 3 timpas, 28 grašius, 1 pusšilingį
Andrius Smalinskas moka 14 timpų, 28 grašius, 1 pusšilingį
Jonas Kmieliauskas moka 3 timpas, 28 grašius, 1 pusšilingį
Jokūbas Makarevičius moka 6 timpas, 28 grašius, 1 pusšilingį
Šimas Makarevičius moka 3 timpas, 28 grašius, 1 pusšilingį
Pranas Alucevičius moka 3 timpas, 28 grašius, 1 pusšilingį

Iš Naujienos :

Mikas Janavičius	moka	3 timpas, 28 grašius, 1 pusšilingį
Stepas Žvirblys	moka	7 timpas, 19 grašių
Mikas Ažukevičius	moka	3 timpas, 28 grašius, 1 pusšilingį
Vyšniauskas	moka	3 timpas, 28 grašius, 1 pusšilingį
Kadziūnas	moka	2 timpas, 19 grašių
Juozas Pauliukas	moka	7 timpas,

Santakos Gruštas moka 2 timpas, 19 grašių

Sūsninkų :

Leonas Kazlauskas	moka	10 timpų
Martynas Paulauskas	moka	12 timpų
Kasparas Petronis	moka	13 timpų
Martynas, bajoras	moka	7 timpas
Laurynavičius	moka	9 timpas
Bernatavičienė, našlė,	moka	5 timpas
Jokūbas Astrauskas	moka	6 timpas
Stasys Gužas	moka	10 timpų

Jokūbas Ambraževičius, mirė abu su žmona.
Kazys Armulevičius ir Matušauskas moka 5 timpas.
Jonas Mališauskas moka 2 timpas, 19 grašių.
Santakos bajorės Liudvikienės brolis moka 3 timpas, 28 grašius.
Karalioženti, Jurgis Kaklys, Laurynas, bernas, nieko nemoka
Kazys Svetlauskas, launinkas*, nieko nemoka, laisvas.
Naujienų Juozas Potelis ir Svilajus nieko nemoka

Iš viso kaimo gaunama **216 timpų, 14 grašių.**

Išlandžių kaimas

Martynas Pūkas	moka	3 timpas, 28 grašius, 14 šilingų
Martynas Jukaženti s	moka	10 timpų, 28 grašius, 14 šilingų
Baltrus Būbnys	moka	7 timpas, 19 grašių
Jonienė Miniukienė, našlė	moka	7 timpas, 28 grašius, pusę šilingo
Petras Launikaženti s	moka	2 timpas, 5 grašius, 1 šilingą
Andrius Greblikas	moka	10 timpų, 28 grašius, pusę šilingo
Šimas Miniukas	mokas	2 timpas, 5 grašius
Kazys Dobkevičius	moka	6 timpas, 19 grašių
Juozas Gudzynas, naujokas	moka	4 timpas, 5 grašius, 1 šilingą
Jokūbas, bernas	moka	— timpas, 25 grašius, 1 šilingą

* Launinkas — suolininkas, teismo narys, kuris sėdėdavo prie teisėjo, kai buvo nagrinėjama jo valsčiaus piliečio byla.

Martynas Pūkas	moka	7 timpas, 19 grašių
Stepukas	moka	25 grašius, 1 šilingą
Stasys Grebliauskas	moka	2 timpas
Petras Dyliukas	moka	6 timpas
Juozas Greblikas	moka	5 timpas
Baltrus Būbnys	moka	5 timpas
Luckus	moka	1 timpą
Jonas Krokininkas	moka	4 timpas
Leonienė, našlė	moka	1 timpą
Dūda, kampininkas,	moka	1 timpą
Greblikas Juozas, launinkas	laisvas	

Iš viso susidaro 91 timpa, 19 grašių, 1 šilingas.

Delnicos kaimas

Baltrus Valukonis	moka	8 timpas
Vaitiekus Slavėnas	moka	7 timpas
Stasys Maskalis	moka	7 timpas

Iš viso moka 22 timpas.

Didžiosios Kirsnos kaimas

Laurynas Vaivada,
Simas Gražulis,
Petras Gražulis,
Petras Janulevičius,
Simas Gudelis,
Gurelažentis,
Jonas Kubilius,
Vaitiekus Mačia,
Petras Kuzmickas,
Tomas Vieviasis,
Kazys Kuzmickas,
Jurgis Čebulionis,
Juozas Savulionis,
Simas, malūnininkas
Antanas Pranckevičius kamarninkas *
Petras Vieviasis,
Laurynas Saveikonis,
Jonas Šalieniukas,
Simonas, malūno nuomininkas, moka nuomos 40 timpų.

Visas kaimas kartu su nuoma moka 128 timpas, 19 grašių.

---

* Kamarninkas — matininkas.

KROSNĖNŲ KAIMAS

Jurgis Žemaitis	moka	7 timpas
Kazys Staniukynas	moka	7 timpas
Kvedaras Stankevičius	moka	6 timpas
Baltrus Stovelis	moka	2 timpas
Motiejus Sviderskas	moka	1 timpą
Jurgis Gudelis	moka	7 timpas
Kristupas Žvirblys	moka	7 timpas
Mikas Būdnykas	moka	6 timpas
Jurka Janulionis	moka	5 timpas
Grigas Sakalauskas	nieko	nemoka
Tomienė, našlė,	moka	3 timpas, 12 grašių, puse šilingo
Mikalojus Vilkevičius	moka	3 timpas, 19 grašių
Jurgis Tamulevičius	moka	3 timpas, 19 grašių,
Laurynas Jurka	moka	3 timpas, 25 grašius.
Gabrys Lajavičius	moka	3 timpas, 19 grašių,

Visas kaimas moka 70 timpų 19 grašių.

MANKŪNŲ KAIMAS

Andrius Sadauskas, laisvas nuo mokesčio,
Kazys Petrauskas,
Kazys Kuzmickas,
Jokūbas Bucevičius ir
Jurgis Jucialauskas sutiko mokėti po 60 timpų.

VOZBUČIŲ KAIMAS

Jokūbas Povilonis ir
Kazys Povilonis sutiko mokėti po 20 timpų.

VABALIŲ KAIMAS

Martynas Briedzis,
Andrius Vabalius ir
Mikolienė našlė sutiko mokėti po 20 timpų.

VISOS KIRSNOS GIRININKIJOS PAJAMŲ ĮMONIŲ ČINŠŲ IR KITKO SĄVADAS

*Kreivoji *	61 timpą
*Eglėbaliai	4 timpas
Vygreliai	14 timpų
Beržinikai	6 timpas
Gražiškiai	60 timpų

---

* Žvaigždute pažymėtieji kaimai yra įsikūrę po 1656 metų. Kaip matome, girininkijoje 1737 m. nedaug tebuvo gyvenviečių.

Vaitkabaliai	30 timpų	
Vidgiriai	40 timpų	
*Menkupiai	78 timpas	
*Orija	17 timpų	
*Palnyčia	20 timpų	
*Tabarauskai	12 timpų	
Mankūnai	60 timpų	
Vabaliai	20 timpų	
*Juodeliai	10 timpų,	19 gražių
* Akmenynai	135 timpas,	25 gražius, 1 šilingą
Graužiniai	23 timpas,	19 gražių
*Kušliškiai	70 timpų,	25 gražius 1 šilingą
*Santaka	52 timpas	12 gražių, 2 šilingus
*Sūsninkai	216 timpų,	14 gražių
Išlandžiai	91 timpą,	19 gražių, 1 šilingą
Didžioji Kirsna	128 timpas,	19 gražių
Krosnėnai	70 timpų,	19 gražių
Delnica	22 timpas	
Vozbučiai	20 timpų	
Menkupių Butanavičius	8 timpas	
Menkupių Pauliukonis	50 timpų	
Eigulys Landžius	10 timpų	

Iš viso 1924 timpos 14 gražių

Kirsnos-Kalvarijos seniūnijos pajamų sąvadas

Kirsnos girinikijos pajamos	1924 tp. 14 gr.
Kalvarijos miestas už sklypus ir krautuves	1049 tp. 14 gr.
Nuoma už smukles kaimuose	896 tp. 24 gr.
Nuoma už miesto smukles ir malūną	3539 tp. 24 gr.
Už Kalvarijos dvaro laukų derlių	300 tp.
Iš viso seniūnijos pajamos sudaro	7703 tp. 26 gr.

Šitą inventorių surašė Anastazas Danauskas, seniūnijos-girininkijos raštininkas.

(Kalvarijos 1737 m. inventoriaus aprašymas, saugomas Vilniaus Centriniame Archyve).

ANTRASIS PRIEDAS

Šelpakausko bylos liudijimai

Klebono liudijimas

Aš duodu savo rankos parašu sutvirtintą šį paliudijimą ponui Jurgiui Antanui Šelpakauskui, Alytaus didgirio sargybiniui, kad jis būtų išteisintas nuo nereikalingo ant jo užpuolimo, kurį jis turi kentėti už savo rūpestį ir išlaidas, padarytas sergant ir laidojant mirusį poną Vladą Češeiką. Tuo metu, kai per Kalvariją ėjo su savo pulku ponas

Ozemblauskas ir gyventojams darė didelį nerimastį, kai ir man grėsė jo paruoštos smaugimo kilpos, tik gavęs iš pono Šelpakausko žinią, nepaisydamas pavojaus, vykau su šventais sakramentais pas mirštantį poną Češeiką. Tasai, atlikęs paskutinę išpažintį ir pasistiprinęs Keleivių Duona, savo sielą grąžino Dievui. Ir ponas Šelpakauskas savo lėšomis nupirkęs audeklo ir padirbdinęs karstą, numirėlį palaidojo pas mane Kalvarijoje. Už vietą užmokėjo du taleriu * ir mišioms davė timpą. Kad, kas pareikšta yra tikra tiesa, tvirtinu savo rankos parašu.

Kun. Kazimieras Abdevičius, Kalvarijos klebonas.

Vartų kaimo gyventojų liudijimas

Kalvarija, 17 gegužės 1736 m.

1736 m. lapkričio 14 d. atvyko pas mane, Žuvinto rakto paseniūnį, Vartų kaimo valstiečiai ir prašė parašyti tokį paliudijimą. 1735 m. gegužės mėnesį, ponas Vladas Češeika atsiuntė iš Gulbiniškių kaimo eigulį, Simono Papečkio berną, paprašyti vežimų nuvežti į Prūsus Lietuvos paiždininko parduotoms avižoms. Jis buvo atjojęs ant to pono balno. Ir kai jis užsakinėjo vežimus, į Vartų kaimą įsmuko lenkų kareiviai grobti. Jie ir pagrobė tada to eigulio balną su veltiniu, pagalvėle, be makštų ir pistoletą. Mes, Vartų kaimo vyrai, duodame šį paliudijimą ponui Jurgiui Šelpakauskui, kad tą balną pagrobė kareiviai, ir jis dingo.

Jokūbas Kalasauskas, rakto paseniūnis.

Karalkrėslio rakto vyrų liudijimas

Mes, Gulbiniškių apsupos Karalkrėslio rakto vyrai, duodame šį paliudijimą ponui Jurgiui Antanui Šelpakauskui, mūsų buvusiam sargybiniui, kad jis galėtų pasiteisinti prieš nekaltai jį puolančius. 1735 m. gegužės 17 d. ponas Pilipauskas buvo pas jį atsiuntęs Vladą Češeiką prašyti Gulbiniškių apsupoje talkos nuvežti iš Vilkaviškio į Prūsus parduotoms pono Lietuvos paiždininko avižoms. Į apsupą atjojo ponas Šelpakauskas su Češeika ir prašė mūsų malonės pono paiždininko vardu. Mes prašomi pono Šelpakausko, kaipo mūsų sargybinio, sutikome paklausyti pono iždininko. O kadangi jau buvo vėlu, tai ponai kaime ir apsinakvojo. Rytojaus dieną, dar tik švintant, visa kuopa susirinkome aptarti važiavimą. Tuo tarpu į mūsų kaimą įsiveržė rusų žvalgų būrys, ir abu ponai pėsti per upę nudrožė į mišką, o dešimtininkas Jurgis Rakėza jų arklius pašaliu išvedė. Liko pono Češeikos mitukas (gūnia) ir Šelpakausko geras balnas su veltiniu ir makštimis. Maskoliai balną su viskuo, ir mituką paėmė, o dešimtininko uošvį, patale sergantį, įtardami esant kariu, mušė ir išrengę, kaip motinos pagimdytą, ieškojo kareiviškų ženklų. Žmonės turėjo prisiekti, kad tai yra paprastas žmogus. Jie prisispyrę klausė, kieno tasai balnas. Manė, kad draugų. Žmonės pasakė, kad pono

* Taleris — 30 grašių vertės sidabrinė moneta.

sargybinio. Jie mituką pasiėmė. Nieku būdu nesidavė atsiprašomi. Gi ponas Češeika dar kelias savaites pats jodinėjo ne tik į Vartų kaimą, kuris irgi buvo prižadėjęs talkos, bet ir pasiuntė į tą kaimą Simono Papečkio berną, ant to balno su veltiniu ir pagalvėle, raitą, be pistoletų. Vartų kaimą užpuolė lenkų kareiviai, paėmė balną ir tą patį eigulį sumušė. Taip ir dingo tas balnas. O velionis Češeika su girtais valstiečiais, Kalvarijoje pas žydą, vadinamą Gulbiniškių Abromu, nežinom, dėl ko susivaidijo, kai ten nebuvo pono Šelpakausko, nė jokio eigulio. Jį ten sudaužė ir iškeltą Šelpakausko kardą tie valstiečiai sulaužė. Nežinome, iš ko tie vaidai kilo. Iš to pats apsirgo ir kelias savaites pragulėjo. Ponas Šelpakauskas turėjo jį ligonti ir juo rūpintis. O kai numirė, nupirko iš mūsų kaimyno dvi lentas, padirbdino karstą ir palaidojo Kalvarijos bažnyčioje. Šį taip paliudijame visas kaimas, paprašę, kad mūsų vardu pasirašytų Mykolas Butkevičus.

Rašyta Gulbiniškiuose 1736 m. lapkričio 17 d.

(Iš Trakų pilies teismo knygos, saugomos Vilniaus universiteto bibliotekoje).

TREČIASIS PRIEDAS

KIRSNOS-KALVARIJOS SENIŪNIJOS IR ORIJOS LAIKINIO

PAJAMŲ TIKRINIMO PROTOKOLAS

Liustracija Kalvarijos ir Kirsnos seniūnijų su jų visais priklausiniais ir Orijos laikinio, kuriuos tais metais naudojo Mykolas ir Aleksandra Čartoriskytė, sutuokti Oginskiai, Vilniaus vaivadai.

SENIŪNIJOS VALSTIEČIŲ ŪKIAI

Kalvarijos mieste yra žydų ūkiai	176
nežydų	126
Kalvarijos, Kirsnos in Orijos kaimuose.	391
Viso seniūnijos valstiečių ūkių yra...	693

KALVARIJOS DVARO PASĖLIŲ DERLIUS	zlotų	grašių
Kviečių 4,75 Vilniaus statinių * ir 5 gorčiai ** po 20 zlotų statinė	95	25
Rugių 19 ir 27/32 dalys Vilniaus statinių po 16 zl. statinė..	317	17
Žirnių Vilniaus statinių	16	—
Miežių 11,25 Vilniaus statinių po 12 zl. statinė	135	—
Avižų 13 ir aštuntinė Vilniaus statinių po 8 zl. stat.	105	—

* Vilniaus statinė — 72 gorčiai — 235, 44 litro.

** Gorčius — 2 pusgorčiai — 3,27 litro.

Grikių 12 gorčių	po 8 zl. stat.	25	
Šieno prišienauta 190 porinių vežimų	po 2 » vež.	380	—
Duoklės iš ūkininkų rugių 17,75 st.	po 16 zl. stat.	284	—
avižų 17,75 st.	po 8 zl. stat.	142	—
Visas Kalvarijos derlius įvertintas		1.476 zl.	7 gr.

Kirsnos dvaro pasėlių derlius

Kviečių 3 statinės po 20 zlotų..	58 zl.	27 gr.
Rugių 11,5 statinės po 20 zlotų	184 zl.	17 gr.
Miežių 6,75 statinės po 16 zlotų...	81 zl.	—
Avižų 14,25 statinės po 8. zl.	114 zl.	—
Šieno 100 porinių vežimų po 2 zl. vežimas	200 zl.	—
Visas Kirsnos dvaro derlius įvertintas...	638 zl.	14 gr.

Orijos dvaro pasėlių derlius

Miežių 4,75 statinės po 12 zlotų...	53 zl.	18 gr.
Rugių 9,25 statinės po 16 zlotų	150 zl.	— gr.
Avižų 9,5 statinės po 8 zlotus	75 zl.	— gr.
Šieno prišienauta 45 poriniai vežimai po 2 zl.	90 zl.	— gr.
Orijos palivarko derlius įvertintas.	368 zl.	18 gr.
Iš Kalvarijos miesto pinigais gauta činšo už margus, sklypus ir iš viso valsčiaus už valakus irmargus... .....17.242 zl.		8 gr.
Padegėliams ir pavargėliams činšo nubraukta. ..	312 zl.	9 gr.
Lieka .....16.929 zl.		29 gr.
Už miesto smukles kaimuose nuomos reikia mokėti 15.516 zlotų 20 gr., bet kadangi šisuma buvo per sunki nuomininkams, tai vaivadienė Aleksandra Oginskienė 1763 m. birželio 13 d.raštu nustatė paimti	11.438 zl.	20 gr.
Valstiečiai turi su dvaro kroviniais važiuoti į Karaliaučių ; dabar jie nevažinėja, už tai pinigais moka	2.843 zl.	10 gr.
Už katilus degtinei varyti valsčiai moka	73 zl.	—
Valstiečiai eidavo į sargybas prie nuomuojamų smuklių. Dabar neina ir pinigais moka	235 zl.	18 gr.
Kalvių kaimas už tokias sargybas moka	25 zl.	10 gr.
Kiaušinių duoklė — 52 kapos * po 1 zlotą	52 zl.	—

* Kapa — 60.

Žąsų duoklė — 140 žąsų, po 20 grašių žąsis ...	93 zl.	10 gr.
Gaidžių duoklė — 284 gaidžiai, po 10 grašių ...	94 zl.	20 gr.
Medaus duoklė kai kuriais metais verta 394 timpas, kai kuriais tik 326 zlotus ; įrašomi	326 zl.	12 gr.
Tolkų * verpimas įvertinamas	157 zl.	—

Seniau prie dvaro buvo smuklė ir 5 katilų degtinės varykla. Dvaras duodavo malkas ir valstiečius varyklai aptarnauti ; visi indai būdavo iš dvaro. Ir už tai žydams mokėjo nuomos 1000 zlotų. Dabar, kai išnyko miškai, ir vežimas malkų perkamas po vieną zlotą, tai varykla čia neveikia. Žydas pardavinėja savo gamybos svaigalus ir už smuklę moka nuomos tik..... 400 zl. —

Iš viso seniūnijos visos pajamos sudaro..... 35.202 zl. 20 gr.

Algos ir kitokios išlaidos

Ekonomui, Kalvarijos, Kirsnos ir Orijos vietininkams, jų arklių šėrimui, tijūnams **, kluoninkams ir moteriai ūkvedei	2.202 zl.	20 gr
Lieka grynų pajamų	33.000 zl.	—
Iš jų ketvirtadalis kvartų *** mokesčiui....	8250 zl.	—
Seniūnei poniai Oginskienei lieka.....	24.750 zl.	—

Prie pat Kalvarijos dvaro ant Šešupės yra du malūnai po du ratus. Tu malūnų užtvankas ir pačius malūnus reikia iš pagrindų taisyti.

Kad toks yra dvarų derlius komisarams su priesaika tvirtino tų dvarų vietininkai : Kalvarijos vietininkas ponas Jonas Krajevskis
Kirsnos vietininkas ponas Jonas Novakovskis
ir Orijos vietininkas ponas Liudvikas Benikovskis.

Piniginių sumų tikrumą tvirtino su priesaika Kalvarijos ekonomas ponas Mališevskis.

(*Taryfa kvarty na rok 1766*, Kirsnos-Kalvarijos saniūnijos apžiūros protokolai, saugojami Vilniaus Centriniame Archyve, knygos numeris 3290).

---

* Tolka — siūlų junginys, susidedąs iš 40 posmų, o posmas iš 20 siūlų.

** Tijūnas — dvaro prievaizdas.

*** Kvartos mokestis — mokestis, kuris buvo imamas Lenkijoje iš valstybės dvarų samdomajai kariuomenei išlaikyti.

II KALVARIJOS PARAPIJA

1. Aplinka

Kai 1200 m. buvo pradėtas statyti Latvijos miestas Ryga, tai Nemuno kairiame šone visas žemės plotas buvo ištisas miškas. Kai kur tame miške niūksojo pilys, tarsi jūroje salos, su nedaugeliu žmonių. Tuos žmones vadino sūduviais arba jotvingiais. Tai lietuvių gentys. Anų laikų papročiu, jie puldavo kaimynus pasiplėšti. Ypač dažnai jie nujodavo pas Mozūrų kunigaikštį Konradą. Konradas to nemėgo ir 1227 m. jis parkvietė į Prūsiją kryžiuočius, kad gintų jį nuo lietuvių. Kryžiuočiai, kurių dauguma buvo vokiečiai, išnaikino visus prūsus ir išvaikė sūduvius iš jų pilių miškuose, o su didžiąja Lietuva pradėjo karą, kuris tęsėsi be pertraukos ištisus du šimtmečius. Sūduva per tą laiką apžėlė nepraeinamu mišku, pilnu laukinių žvėrių, pasidarė dykynė. Bet sūduvių buveinių palikti vietovardžiai neišnyko; vokiečių raštuose kiek iškraipyti išliko ligi mūsų laikų. Knygoj *Scriptores Rerum Prussicarum* įrašyti kryžiuočių žvalgybos takai per Sūduvą į Nemuno dešinįjį šoną; tai puolimų keliai į Lietuvą. Ten minima Širvinta, Šešupė, Raudonė, Kirsna, Obelytė ir daug kitų vietovardžių ir vandenvardžių. Tai vis senovės sūduvių kalbinis palikimas.

1410 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas su lietuvių lenkų ir rusų pulkais prie Žalgirio neatgailestingai sumušė kryžiuočius; tada saugu pasidarė Sūduvos miškuose. Ir nors dar tik 1529 m. galutinai buvo nukaišyta siena tarp Lietuvos ir kryžiuočių Prūsijos, tačiau į Nemuno kairiojo šono miškus žmonės ėmė smarkiai keltis iš dešiniojo šono, ieškodami miške naudos.

Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Kazimiero viešpatavimo laikais (1440-1492) Sūduvos miškas buvo padalintas neplačiomis juostomis, Nemuno dešiniajame krante buvusiems karališkiems dvarams-pilims. Tos miško juostos buvo pavadintos didgiriais: Merkinės, Nemunaičio, Alytaus, Punios ir

kitais. Kaip kitų pilių didgiriai, taip ir Nemunaičio, vienu galu rėmėsi į Nemuną, kitu — į Rytprūsių sieną.

Čia kalbėsiu tik apie *Nemunaičio didgirį*. Ligi 1500 m. šio didgirio sritis prie Obelijos ežero buvo smarkiai kertama ir kuriamos gyvenvietės. 1500 m. jau veikė Obelijos dvaras ir keliolikoje jo kaimų jau gyveno valstiečiai. Didžiulis Dusios ežeras buvo Nemunaičio didgiryje. Didgirius saugoti ir tvarkos žiūrėti buvo pastatyti eiguliai — žvėrių sekėjai. Bet jie nepajėgdavo apginti miško nuo įsibraunančių per sieną Prūsijos žaladarių, medžiotojų. Žygimantas II įsakė didgirių viršininkams sodinti į kai kurias vietas karius bajorus, kad jų buvimas kliudytų įsibrovėliams. Nemunaičio didgiryje pirma tokia gyvenvietė paprūsėje buvo padaryta Lankupėnų kaime. Karalius Žygimantas Augustas su didele įtampa Nemunaičio didgirį, kaip ir kitus didgirius, vertė dirbančiomis dirvomis. Einant jo « valakų įstatymu », stačiai miške buvo sudaryti valakiniai ūkiai kaimams Kirsnai, Gudeliškei, Krosnėnams ir kitiems. Didžiosios Kirsnos dvarui buvo atmatuoti 7 valakai. Pasodinti į šiuos kaimus valstiečius ir padaryti dvarą buvo pavesta Grigaliui Masalskiui (1570-1596). Miškas buvo masiškai kertamas, medžiai parduodami ir išvežami į užsienį, lupami kelmai, daromos dirvos ir pievos, sėjami javai, statomos trobos. To paties Masalskio, kaipo girininko, ir tų pačių matininkų tais pačiais metais buvo kuriamos gyvenvietės ir paprūsėje : Vištytis ir Gražiai-Gražiškiai su jų aplinkiniais kaimais.

Gyvenviečių kūrėjai ir gyventojų sodintojai kartu rūpinosi ir dvasiniais žmonių reikalais. G. Masalskis 1592 m. pastatė bažnyčią Rudaminoje, kad aprūpintų žmones, gyvenančius Kirsnos upyne. Vaitiekus Gintautas 1598 m. pastatė bažnyčią Gražiuose aprūpinti Nemunaičio girininkijos paprūsinės dalies gyventojams.

Ligi 1600 m. Nemunaičio didgiris jau buvo apgyvendintas rytinėje dalyje ligi Kirsnos upės, vakarinėje — nuo paprūsės ligi Rausvės upės. Bet plačiais pašešupiais dar stovėjo neliestas, tik medžiojamas miškas. Čia buvo ir ežerų, ir daugelis vandeningų raistų, ir sunkiai perbrendamų upelių. Čia nepatogios buvo vietos žemdirbiams kurtis.

Atėjo karaliaus Jono Kazimiero viešpatavimo laikas. Lenkijai priklausė Dniepro kazokai, bet Lenkijos ponai žiauriai su jais elgėsi, juos įkiršino ir jie sukilo. Jie pasidavė Maskvos didžiojo

kunigaikščio Aleksiejaus globai, o tas jau buvo tuomet stiprus valdovas. Jis paskelbė Lietuvai-Lenkijai karą. Lietuvos-Lenkijos bajorai buvo atpratę nuo karų. Jie tik rūpinosi asmenine laisve ir turtais. Etmono Radvilo šaukiami gintis, neklausė.

1655 m. įsibrovė į Lietuvą ir caro Aleksiejaus kariuomenė, ir švedai. Jie sugriovė Vilnių, sudegino Trakus ir kitus pakeliui miestus ir kaimus. Apnaikino Alytų, Simną, pasiekė Lazdijus ir nužygiavo Gardino link. Krosniškiai, kirsniškiai ir rudaminiškiai valstiečiai, pajutę artėjant tokią siaubingą kariuomenę, su savo gyvuliais ir kitokia manta pabėgo į mišką, į pašešupio raistus. O kadangi gimtuose sodžiuose viskas buvo išdeginta, tai jie čia liko ne tik žiemoti, bet ir gyventi, ir kūrė kaimus, naujas gyvenvietes. Ypač didelis kaimas susikūrė prie Šešupės vingio ir buvo pramintas Triobiais.

Per keleris metus pašešupio miškuose jau nemažai buvo apsigyvenusių žmonių. Šitų gyventojų dvasinius reikalus aprūpinti buvo Gražių, vėliau pavadintų Gražiškiais, klebono pareiga. Tačiau kai kurios šių gyvenviečių buvo labai toli nuo Gražių bažnyčios. Prieš 1700 m. prie Šešupės, netoli Triobių, buvo įkurtas antrasis Nemunaičio girininkijoje dvaras Kalvarija, o prie pat Triobių apsigyveno gerokas žydų prekybininkų ir verslininkų skaičius.

2. Kalvarijos bažnyčia

Gražiuose tada klebonavo kun. Jonas Kazimieras Sabaliauskas. Jis matė, kad Triobių-Kalvarijos apylinkės žmonėms per toli vaikščioti į Gražių bažnyčią, ir žinojo, kad dar kun. Šavinsko laikais nustatyta Gražių klebonams prievolė aprūpinti visų anapus didžiojo miško gyvenančių Nemunaičio girininkijos naujųjų ir senųjų kaimų žmonių dvasinius reikalus. Juo toliau, juo labiau žmonių daugėjo «anapus», todėl jis pastatė Triobiuose bažnyčią, kaip Gražių bažnyčios filiją. Tai buvo tuoj po 1700 m. Kadangi tuo laiku ėjo švedų-rusų-saksų-lenkų karas ir nei valdovai, nei valstybinių turtų laikytojai neturėjo laiko galvoti apie bažnyčių statymą, tai Triobiuose statyti bažnyčią savo lėšomis pasišovė pats kunigas Sabaliauskas. Pastebėtina, kad jis tais metais nuomavo Kalvarijos dvaro ūkį ir jame gyveno. Šitos bažnyčios Kalvarijoje statymo proga buvo parašyti keli dokumentai, kurie čia ir paduodami. Seniausias išlikęs raštas:

Mykolas Sapiega grafas Čerčyje, Lietuvos didžiosios kunigaikštystės lauko raštininkas, Gardino, Slonimo, Liūbošanų, Dolės seniūnas, Nemunaičio girininkas.

Šiuo pareiškiu, kam tas žinotina, kad didesniam Dievo garbės padauginimui, reikalams bažnyčios, naujai J. M. kunigo Jono Kazimiero Sabaliausko, Alvito dekano, Gražių ir Triobių, kitaip Kalvarijos klebono statomos Triobių, kitaip Kalvarijos, miestelyje, Nemunaičio girininkijoje, Trakų vaivadijoje, prisiderindamas prie Šviesiausiojo J. M. karaliaus man duoto sutikimo, leidžiu minėtam J. M. kunigui klebonui pasigaminti bažnyčios rūsiams ir pamatams plytų ir tenykštės bažnyčios stogui uždengti čerpių, pasistatyti netoli nuo miestelio tokioje vietoje, kur gali būti ir plytoms dirbti medžiagos, ir vandens, ir plytoms išdegti malkų iš tenykščio miško, imti tiek, kiek tik reikės. Tame pat miestelyje namams pasistatyti keturis sklypus : prieglaudai, mokyklai, mokytojui ir vargoninkui ; taip pat tris valakus žemės netoli Triobių, kitaip Kalvarijos, pavedu ponui mano ekonomui arba ponui Kirsnos laikytojui atmatuoti. Pievą gi vadinamą Smetoniške ir kitą Geldašiške užleidžiu ir pavedu taip pat bažnyčiai J. M. Triobių klebonui kun. Jonui Sabaliauskui, o paskui jo įpėdiniui per visus laikus turėti atiduodu.

Rašau Tilžėje Viešpaties metais tūkstantis aštuoni [*skaityk*: septyni] šimtai aštuntaisiais (1808) [*skaityk*: 1708][63] [Antspaudas].

Šitas raštas rašytas ne Lietuvoje ir ne Lenkijoje, bet Prūsuose, ušsienyje. Dėl ko Lietuvos kariuomenės pareigūnas, lauko raštininkas, sėdi Tilžėje ir ten rašo raštus? Jis Tilžėje sėdėjo ne viešnagėdamas, o pasitraukęs nuo karo. Lenkiją tada valdė karalius Augustas II (1697-1733), saksonietis, kuris išvien su Rusijos caru Petru Didžiuoju kariavo su švedais. Iš tikrųjų rusai su švedais kariavo Lenkijoje. O patys lenkai, vieni su karalium Augustu, talkinami caro, kovoje su švedais, kiti, išsirinkę karalium Stanislovą Leščinską, laikėsi švedų ir kovojo su caru. 1708 m. karalius Augustas, švedų priverstas, išbėgo iš Lenkijos ir laikinai atsisakė karaliaus sosto. Caras su savo kariuomene buvo okupavęs visą Lietuvą ir dalį Lenkijos, ruošdamas smūgį švedams ateinančiais 1709 m. Vilniuje tada vyskupas buvo Konstantinas Kazimieras Bžostauskas (1687-1722), kuris to karo metu irgi net du kartus turėjo bėgti iš savo vyskupijos. 1702 m. jis nuo švedų išbėgo, veždamasis šv. Kazimiero kūno palaikus, net

[63] Dokumentas laikomas Gražiškių bažnyčios archyve. Taip buvo 1937 m., autoriui monografiją beruošiant. Kas mutiko su šiuo ir su kitais toliau studijoje minimais Gražiškių bažnyčios archyvo dokumentais per karą, žinių neturima.

anapus Čenstakavos į Breslavą. Iš ten sugrįžęs, nors 1705 m. Vilniuje rusų carą Petrą sutiko iškilmingai ir draugingai, netrukus (1706-1708) turėjo bėgti į Prūsiją ir kurį laiką gyveno Tilžėje. Ir lauko raštininkas Mykolas Sapiega 1708 m. gyveno Tilžėje; taigi jis tais metais nebuvo šalininkas Augusto, kuris šiuo metu buvo «ne karalius» ir laikinai gyveno Silezijoje. Sapiega tais metais veikė su antruoju karalium, Stanislovu, ir švedais, dėl to jį matome išbėgusį. Tačiau savo dvarams-sritims įtakos turėjo. Tais laikais policija paskui kariuomenę nėjo ir, nors kraštą buvo okupavusi rusų kariuomenė, jį administravo senieji valdininkai. Mykolas Sapiega, kaip matome iš jo titulų, turėjo nemaža ir nuosavų laikomų valstybinių turtų. Tuose turtuose sėdėjo jo ūkvedžiai ir klausė jo paliepimų, nors ir Tilžėn pabėgusio.

Ir štai. Kam rūpėjo karas, o kam apaštalavimas. Tokiais neramiais laikais Gražių klebonas, kun. Jonas Kazimieras Sabaliauskas, sugalvojo Triobiuose statyti bažnyčią. Nebuvo, kas duotų statybai lėšų, tai statė pats savo lėšomis, o iš girininko Sapiegos tik medžiagos paprašė. Kun. Sabaliauskas sužinojęs, kad šios girininkijos vyriausias ponas apsigyveno Tilžėje, nuvyko pas jį ir iš jo gavo leidimą statyti norimoje vietoje plytinę, imti, kiek reikės, malkų, gavo bažnyčiai keturis sklypus žemės pačiame miestelyje, ant kurių statys namus vargoninkui, mokyklai, mokytojui ir prieglaudai; gavo klebonijai tris valakus žemės miesto laukuose ir dvi dideles pievas šienui auginti. Su dovanų raštu kun. Sabaliauskas grįžo į Triobius. Bažnyčios dovanos buvo gautos iš valstybinių turtų. Kad tos dovanos būtų pastovios, normaliais laikais dovanų aktą tvirtindavo karalius. Gi 1708 m. karaliaus «nebuvo» ir nebuvo žinios, kada jis atsiras. Ir pats raštas galėjo žūti, todėl reikėjo tą dovanų raštą įrašyti į viešų aktų knygas. Kun. Sabaliauskas nuvyko į Vilniaus vyskupijos viešąjį notariatą, įtraukė Mykolo Sapiegos raštą į knygas ir gavo iš ten 1708 m. spalių 29 d. tokį paliudytą raštą:

Mykolas Sapiega, grafas Čerčyje, Lietuvos didžiosios kunigaikštystės lauko raštininkas... Viešpaties metais tūkstantis septyni šimtai aštuntaisiais spalių dvidešimt devintą. Asmeniškai atvykęs į mano viešųjų aktų notariatą, (kur jokių aktų nerašau, o tik duotus įrašau ir saugoju), šviesus ir labai garbingas ponas Jonas Kazimieras Sabaliauskas, Alvito dekanas, Gražių ir Triobių klebonas [paprastai sakant, Kalvarijos filijinės bažnyčios klebonas], kurią savo stambiomis lėšomis ir trūsu yra įkūręs, dabar įteikė autentišką originalų raštą,

kuriuo šviesiausias ponas Mykolas Sapiega maloniai dovanojo tam tikrą skaičių valakų, sklypų ir pievų ir prašė tą raštą į mano notarinius aktus priimti, įleisti ir įtraukti, o paskui išrašą duoti. Ką ir esu padaręs. Rašau Tilžėje 1708 metų spalių 5 dieną. Kad raštą labdaros tikslu duotą, į mano viešus aktus įtraukiau ir šį išrašą autentiška forma išdaviau ir savo antspaudu, kuriuo tokiuose reikaluose naudojuosi, patvirtinu.

[Stanis]lovas Kazimieras, Luko sūnus, Jankevičius, šventa apaštališka galia viešas prisiekęs notaras [64] [Antspaudas].

Su šituo raštu kun. Sabaliauskas kreipėsi į Mykolo Sapiegos įgaliotinį, Nemunaičio girininkijos administratorių Augustą Domininką Kasciušką Kirsnoje, kuris kartu buvo ir Trakų pilies teisėjas. Kasciuška 1708 m. lapkričio 25 d. dovanotus turtus išskyrė, perleido kun. Sebaliauskui ir tuo reikalu parašė šitą įteikimo raštą :

Aš Augustinas Domininkas Kasciuška, Trakų pilies teisėjas, Nemunaičio girininkijos laikytojas, šiuo mano įteikiamuoju raštu pareiškiu, kad aš turėjau aiškią šviesiai galingojo pono Mykolo Čerčyje Sapiegos, didžiosios Lietuvos kunigaikštijos lauko raštininko, Dolio, Rietavo seniūno, Nemunaičio girininko valią, kad Triobių, kitaip Kalvarija vadinamame miestelyje tris sklypus [65] ir dvi pievas, vieną vadinamą Smetoniške, kitą — Geldašiške, įteikčiau jurisdikcijai ir valdyti Kalvarijos bažnyčiai, kurią naujai yra pastatęs J.M. kunigas Jonas Kazimieras Sabaliauskas, Alvito dekanas, Gražių ir dabar Kalvarijos klebonas. Tenkindamas šitą valią, man ypatingu raštu šviesiai galingojo pono didžiosios Lietuvos kunigaikštijos lauko raštininko pareikštą, tris sklypus Virbalio gatvėje, einant nuo bažnyčios į kapus, prie kryžiaus, ir dvi minėtas šienaujamas pievas, Smetoniškę ir Geldašiškę, J. M. kunigui Jonui Kazimierui Sabaliauskui, Alvito dekanui, Gražių ir Kalvarijos klebonui, tikrai valdyti įteikiu ir mano įteikimo raštą vieną palieku prie Kalvarijos bažnyčios, o kitą siunčiu į archyvą. Rašau Kirsnos dvare Viešpaties metais tūkstantis septyni šimtai aštuntais lapkričio dvidešimt penktą.

Augustinas Domininkas Kasciuška, Trakų pilies teisėjas, Nemunaičio girininkijos laikytojas [66] [Antspaudas].

Kaip matome, šitame įteikimo rašte nieko nepasakyta nei apie plytinę, nei apie tris valakus žemės miesto laukuose. O

---

[64] Dokumentas laikomas Gražiškių bažnyčios archyve. Vardo pradžia neįskaitoma.

[65] Čia eina šneka apie tris sklypus, nors ankstyvesniame dokumente minimi keturi sklypai, vėliau taip pat keturi.

[66] Dokumentas laikomas Gražiškių bažnyčios archyve.

kiek toliau [67] sužinosime, kad nei šitie sklypai, nei pievos iš tikrųjų nebuvo duotos valdyti. Tačiau, to nepaisant, kun. Sabaliauskas bažnyčią Triobiuose pastatė. Ji buvo nedidelė, medinė, keturkampė, pašventinta švenč. Mergelės Marijos garbei. Kalvarijos bažnyčios vėlesnių laikų inventoriai rašo, kad kun. Sabaliauskas pastatė bažnyčią, padedamas kunigaikščio Mykolo Servaco Kaributo Vyšnioveckio, o kiti inventoriai šį Vyšnioveckį laiko vienintelių bažnyčios steigėju. Bet tai visiškai netiesa. Visi pirmieji dokumentai kalba tik apie kun. Sabaliauską. Ir jis pats savo testamente rašo, kad tik jis vienas, matydamas būtiną reikalą, pastatė bažnyčią ir, nebesant jokio fondo kunigui išlaikyti, prieš mirdamas paliko kunigo išlaikymui kapitalą.

Bažnyčios pastatymo data yra 1709 m., nes minėtasis Mykolo Sapiegos raštas kalba apie pastatymą plytinės, kuri turės gaminti medžiagą statysimai bažnyčiai. Taigi 1708 m. bažnyčios dar nebuvo. Ji turėjo būti statoma tik sekančiais metais. Bet sekančiais metais nei plytinės nestatė, nei medžiagos nerengė. Dr. Totoraitis rašo [68], kad Kalvarijos bažnyčia pastatyta 1705 m. M. Sapiegos rašto originalo žodžiai: « *de novo radice wystavionego* » liepia manyti, kad 1708 m. Bažnyčia jau yra pastatyta. Bet kam tada būtų rengtasi su plytomis bažnyčios rūsiams ir pamatams, ir kam būtų reikalingos stogui dengti čerpės? Atrodo, kad 1708 m. galėjo būti viskas surengta, o 1709 m. bažnyčia jau pastatyta.

Karalius Augustas grįžo į sostą. Kun. Sabaliauskas kreipėsi į jį, prašydamas Kalvarijos bažnyčiai išteklių ir karaliaus raštinėje jis gavo štai kokį raštą:

Augustas II, Dievo malone Lenkijos karalius, didysis Lietuvos kunigaikštis, Rusų, Prūsų, Mozūrijos, Žemaitijos, Kijevo, Voluinės, Podlesės, Livonijos, Smolensko, Černigovo kunigaikštis, Silezijos kunigaikštis iš paveldėjimo. Šiuo raštu mūsų privilegija pareiškiame, tam, kas apie tai žinoti privalo, ne tik dabartiniai, bet ir ateities žmonės, kad mūsų viešpatavimo stipriausiuoju pagrindu statome Dievo garbės ir jo šventyklų dauginimą. Kreipėsi į mus per mūsų tarybos pareigūnus, buvusius tuomet prie mūsų šono, garbingasis kun. Jonas Kazimieras Sabaliauskas, Alvito dekanas, Gražių ir Kalvarijos klebonas, savo ypatingomis pastangomis ir uolumu Dievo

---

[67] Žiūrėk tris sekančius Augusto II raštus 66-69 psl.

[68] Dr. J. Totoraitis, *Sūduvos Suvalkijos, istorija*, Kaunas 1938, I d., 560 psl.

garbei įkūręs naują bažnyčią Kalvarijos miestelyje, Trakų vaivadijoje, Nemunaičio girininkijoje, sakydamas, kad ta bažnyčia yra dar be jokių išteklių [fondų]. Kilmingasis Mykolas Sapiega, didžiosios Lietuvos kunigaikštijos lauko raštininkas, Nemunaičio-Kirsnos girininkas buvo paskyręs keturis sklypus : prieglaudai, mokyklai, mokytojui ir vargoninkui, bet šitie sklypai ir ligšiol dar nėra minėtojo kunigo dekano naudojami [jis jų dar nėra gavęs]. Mes pritardami minėtam prašymui, kilmingojo Sapiegos, didžiosios Lietuvos kunigaikštijos lauko raštininko, paskirtus laukus ir pievas : vieną Smetoniškę, kitą Geldašiškę, prie to tris valakus iš to Kalvarijos miestelio prijungiame išlaikyti kunigams, prie tos bažnyčios gyvenantiems, priskiriame ir duodame, kad tas viskas bažnyčiai amžinai priklausytų. Norime ir būtinai reikalaujame, kad kilmingieji Kirsnos-Nemunaičio girininkai-laikytojai, taip pat ir jų administratoriai viso to neliestų ir tuos paskirtus sklypus, kurie jau seniai tai bažnyčiai paženklinti, ir pievas, Smetoniškę ir Geldašiškę, taip pat ir valakus, dabar naujai duodamus, nuo Kalvarijos miesto atskirtų ir neatidėliodami tikrai įteiktų garbingam kun. Sabaliauskui, Alvito dekanui, nekliudomai valdyti ir naudoti. Ir savo karališka malone pavedame, kad visa tat būtų tenykščios bažnyčios amžinai nuosava ir naudojama. Didesnei reikšmei savo ranka pasirašę, įsakėme prispausti didžiosios Lietuvos kunigaikštijos antspaudą. Duota Varšuvoje vasario mėnesio 4 dieną, Viešpaties metais tūkstantis septyni šimtai devintais, mūsų viešpatavimo aštuntais [69] [Antspaudas].

Šitas karaliaus raštas vėl liko neįvykdytas dėl daugelio priežasčių. Pirmiausia visą laiką, net ligi 1721 m., Lenkijoje buvo kariaujama su švedais. Karo dėlei buvo sumažėjusi drausmė ir klusnumas valdovui. Daugelis piliečių atvirai veikė prieš karalių, dėdamiesi prie opozicijos : švedų ir Leščinskio. Kita svarbi priežastis buvo vietinė : 1710 m. visoje plačioje apylinkėje siautė maras. Daugelis žmonių išmirė. Kaimai ištuštėjo. Maro metu nerūpėjo nei statyba, nei valakai. Ir taip atėjo 1713 m. Kun. Sabaliauskas vėl kreipėsi į karalių ir karalius Augustas II vėl parašė šiuos du raštus :

Augustas II, Dievo malone Lenkijos karalius ... pranešame šiuomi mūsų raštu-privilegija visiems ... [panašių oficialinių raštų pradžias apleidžiame], kad Kalvarijos bažnyčia neturi jokių išteklių, vien tik ką kilmingasis Sapiega, lauko raštininkas, anuometinis Kirsnos girininkijos girininkas yra davęs keturis sklypus : prieglaudai, mokyklai, mokytojui ir vargoninkui, taip pat pievas Smetoniškę ir Gelda-

[69] Dokumentas laikomas Gražiškių bažnyčios archyve.

šiškę, bet nei tie sklypai, nei pievos ligšiol dar nėra kunigo Sabaliausko valdomi... Turėdami prieš akis tolimesnes pasekmes, kad neliktų bažnyčia be turto, iš kurio kunigai privalo turėti išlaikymą, kad galėtų tarnauti bažnyčiai, mes šia privilegija minėtus keturis sklypus, kuo arčiausiai prie bažnyčios ir šventoriaus esančius, prieglaudai, mokyklai, mokytojui ir vargoninkui, ir tris valakus žamės, čia pat esančius, kunigų išlaikymui amžinai duodame ir tvirtiname. Taip pat reikia suprasti, kad visuose trijuose sėjomainos laukuose būtų po tris valakus žemės. Be tų valakų dar duodame dvi pievas, Smetoniškę ir Geldašiškę, ir iš Kirsnos girininkijos laikytojų būtinai reikalaujame, mūsų karališkosios malonės netekimo gresme, kad nedelsdami sakytus sklypus, valakus ir pievas gerb. kun. Sabaliauskui tikrai atiduotų faktinai valdyti. Ir kadangi ten, įvedus laisvų žmonių gyvenviečių kūrimąsi, tame Kalvarijos miestelyje daug įsikūrė žydų ir ten, versdamiesi prekyba, Kalvarijos kahalu tituluojasi, tai kad iš jų galėtų būti bažnyčiai nuolatinės naudos, jie turi duoti kasmet klebonui bažnyčios vynui pirkti grynais pinigais 60 zlotų, pradedant nuo šio mūsų rašto parašymo datos, ir po tris akmenis [70] žvaktaukių: vieną akmenį rarotoms, vieną Kalėdoms ir vieną Velykoms ir vieną akmenį vaško Vėlinių dienai. Tą duoti turi visada amžinai. Ir kad šitas mūsų davimas ir suteikimas turėtų geresnę svarbą, mūsų ranka pasirašome ir didžiosios Lietuvos kunigaikštijos antspaudą prispausti įsakome. Duota Varšuvoje kovo 12 dieną Viešpaties 1713 metais, o mūsų viešpatavimo 16 metais.

Augustas, Karalius [71].

Karalius tuoj antrą raštą parašė:

Augustas, Dievo malone Lenkijos karalius ... [titulus apleidžiame] Daug galingoji, Didžiai mums miela! Norėdamas, kad kuo daugiausiai Dievo garbė mūsų valstybėse išsiplatintų, esame davę ir suteikę naujai įsteigtai bažnyčiai, esančiai mūsų turtuose, Tamstos Malonybės laikomų, Kalvarijos miestelyje, Trakų vaivadijoje esančiuose, prie tenykščios bežnyčios gyvenančių kunigų išlaikymui ir patogumui keturis sklypus: prieglaudai, mokyklai, mokytojui ir vargoninkui, taip pat tris valakus žemės ir dvi pievas. Ir taip, kaip mums yra žinoma, Tamstos didelis prielankumas visam tam, kas liečia Dievo garbę ir Jo bažnyčias, ir Tamstos veiklus prie to prisidėjimas, tai nė kiek neabejojame, kad Jūsų Malonybė, prisitaikydama prie mūsų valios, aukščiau pareikštos mūsų privilegijoje, duotoje bažnyčiai, nebus kliūtis taip geram ir maldingam reikalui, ir dar kad mūsų minėtoji privilegija kuo greičiausiai ir neatidedamai pasiektų savo

---

[70] Akmuo — svorio matas, kuris vėliau tekste paaiškintas, kad yra lygus 16 kilogramų arba vienam pūdui.

[71] Dokumentas laikomas Gražiškių bažnyčios archyve.

tikslą, panorėsi Tamsta padėti savo bendradarbiavimu. Ir kaip iš Tamstos Malonybės primygtinai šito reikalaujame, taip jai dabar iš Viešpaties Dievo geros sveikatos linkime. Duota Varšuvoje 5 dieną mėnesio ... 1713 metais. Mūsų viešpatavimo šešioliktais » [Antspaudas].

Augustas, Karaliaus [72].

Iš turinio suvokiama, kad šis antrasis karaliaus raštas buvo rašytas moteriai, rašytas švelniai. Ta moteris, 1713 m. laikė Nemunaičio girininkiją. Kas ji tokia buvo, tiesiogiai nepasakyta. Valstybinių turtų laikytojai gaudavo turtus valdyti ligi gyvos galvos. Jeigu būdavo vedę, tai ligi mirties to, kuris ilgiau gyvens. Atseit, šita moteris valdė tais metais Nemunaičio girininkiją, kaip mirusio vyro našlė. Kas jis toks buvo ? Mykolas Sapiega 1708 m. šitą girininkiją perleido Augustinui ir Sofijai Kasciuškams [73]. Panašu atrodo, kad tai buvo Kasciuškienė. Bet magdeburginių teisių suteikimo Kalvarijos miestui dokumente, parašytame 1791 m., pasakyta, kad savivaldybinės tvarkos pirmuosius įstatymus miestui davė 1713 m. lapkričio 28 d. girininkijos tuometinė laikytoja didžiosios Lietuvos kunigaikštijos didžioji maršalkienė Antanina Valavičienė. Gi J. Wolffas rašo [74], kad didžiuoju maršalku 1704 m. vasario 4 d. buvo paskirtas Marcijonas Domininkas Valavičius. Jis mirė 1712 m. Kitas į jo vietą buvo paskirtas 1713 m. balandžio 10 d. Našlė Valavičienė girininkiją laikė dar kelis metus.

Tačiau ir šitas raštas negelbėjo ir dovanoto turto bažnyčia negavo. Kun. Sabaliauskas dar vis gyveno Kalvarijos dvare. Iš to testamento matyti, kad tuo metu jis valdė gana didelį ūkį. Kadangi tame testamente apie nuosavą žemę nekalba, tai matyt jį turėjo išsinuomavęs iš vietinių girininkijos laikytojų. Žemei apdirbti laikė nemažą inventorių : jaučių, arklių ir kitokių gyvulių, o vežimų, pakinktų ir kitokių įrankių buvo tiek, kad « juos pardavus galėjo prieglaudą pastatyti ». Vedė ir Gražių bažnyčios ūkį, o ten nuolatinį kunigą vikarą išlaikė savo lėšomis. Turėjo ir nemažą sumą pinigų. Jei taip sugebėjo ūkininkauti,

---

[72] Ten pat.

[73] *Sapiehowie*, Petrapilis 1890, III t., 115 psl.

[74] Józef Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Ksiestwa Litewskiego, 1386-1795*, Krokuva 1885, 171 psl.

tai nenuostabu, kad savo lėšomis galėjo pastatyti bažnyčią, ją įrengti ir aprūpinti liturginiais reikmenimis.

1715 m. liepos mėnesyje kunigas Sabaliauskas susirgo ir mirė Kalvarijoje. Čia jis ir palaidotas. Prieš mirdamas liepos 21 d. jis pasikvietė Punsko kleboną kun. Karolį M. Budrevičių, Simno kleboną J. Monkevičių ir du Kalvarijos parapijiečius Benediktą Juozapą Malickį, Kauno pareigūną, vadinamą stražninku, ir Stanislovą Damanskį, ir parašė testamentą. Pats sunkiai sirgo ir rašyti negalėjo. Iš jo žodžių jį surašė Punsko klebonas. Šiuo testamentu kun. Sabaliauskas prašo savo sesers sūnaus, Simno klebono, kad jo kūną palaidotų Kalvarijos bažnyčioje, «dalyvaujant daugeliui kunigų», o didžiąją savo turto dalį palieka Kalvarijos bažnyčiai. Šį testamentą čia paduodame ištisai:

Švenčiausios Trejybės vardu, aš, kun. Jonas Kazimieras Sabaliauskas, Alvito dekanas, Gražių ir Kalvarijos klebonas, gerai žinau tai, kad nustatyta yra žmogui kartą mirti, dėl to ir aš, būdamas visais jausmais sveikas, bijau, kad be testamentinio sutvarkymo nepasitraukčiau iš šio pasaulio, šiuo darau tokį potvarkį. Pirmiausia savo sielą atiduodu Viešpačiui Dievui, nuolankiai maldaudamas, kad savo gailestingumu teiktųsi atleisti mano nuodėmes, kuriomis per ištisą savo amželį Dievo didenybę rūstindavau. Švenčiausios Mergelės ir visų Dievo šventųjų prašau užtarti, kad mano sielos iš savo globos neišleistų. Nuodėmingąjį mano kūną, kaip iš žemės paimtą žemę, žemei ir atiduodu, prašydamas J.M. kunigo Jono Monkevičiaus, Simno klebono, mano mylimojo seserėno, kad teiktųsi toje Kalvarijos bažnyčioje, dalyvaujant daugeliui kunigų, tinkamai palaidoti. Triobiuose, kitaip Kalvarija vadinamuose, mano nuosavomis lėšomis naujai pastatytoji bažnyčia yra taipogi mano visais bažnytiniais reikmenimis aprūpinta. Bet kadangi ji neturi jokio fondo, tai Kalvarijos bažnyčiai skiriu ir palieku du tūkstančius timpų ir šimtą raudonųjų zlotų[75], kad prie tos bažnyčios visuomet gyventų kunigas ir turėtų kunigišką išlaikymą. Būtent, pas poną Kasciušką Augustiną dvylika šimtų timpų, kurias jam paskolinau iš savo rankos grynais pinigais. Tūkstantį tų timpų privalo Jo Malonybė atiduoti Kalvarijos bažnyčiai kuo greičiausiu terminu, o du šimtus timpų dovanoju jam pačiam, ponui Kasciuškai. Gi tą tūkstantį timpų ir šimtą raudonųjų zlotų, kuriuos laikau prie savęs, atiduodu į rankas ponui Benediktui Malickiui, Kauno stražninkui, įprašydamas jį, kad už tuos pinigus teiktųsi nupirkti [bažnyčiai] palivarką ar kaimą, kad prie to pirkimo dalyvautų komisarai, paskirti

---

[75] Raudonasis zlotas — dukato pavadinimas. Už dukatą XV-XVIII šimtmetyje mokėta nuo 1 iki 18 varinių auksinų.

šviesiausiojo J.M. Vilniaus vyskupo, mano geradario, kurio nuolankiausiai meldžiu, kad mano padarytąjį potvarkį teiktųsi patvirtinti ir J.M. kunigus, mano įpėdinius, įsaistyti, kad už mano sielą, mano gimdytojų ir mano geradarių, kurie man gera teikė, būtent, už Simono, Onos ir mano, Jono, sielas, kas savaitė ketvirtadienį atlaikytų šv. Mišias. Gi šviesiai galingajam J.M. Vilniaus vyskupui mano Geradariui, nuolankiai dėkodamas už visas jo malones ir gerumus, palieku ir skiriu dvejetą jaučių ir du raudonuosius zlotus ; Kalvarijos bažnyčiai du jaučius, Gražių bažnyčiai irgi du jaučius užrašau. Visus ūkio padargus ir priemones parduoti ir už tuos pinigus pastatyti Kalvarijoje prieglaudą [špitolę]. Dvi sidabrines, Augsburge darytas taures užrašau monstrancijai atnaujinti. J.M. kun. Jonui Monkevičiui, Simno klebonui, mano mylimam sesers sūnui, palieku visokį kilnojamąjį turtą, būtent arklius, kumelį, kumelę, galvijus, visą namo apyvoką ir nekultus Gražiškiuose rugius, nes šiais metais maitinausi, pirkdamas duonai javus, o ten dėl visokių netikėtumų atsargoj laikiau. Likusius pinigus, kuriuos prie savęs turiu vekseliais, lapeliais ir be rašto paskolintais, neišskirdamas ir neišimdamas niekam, visus palieku, dovanoju ir užrašau savo seseraičiui įsaistydamas jį, kad nepamirštų mano sielos šv. Mišiose. Dvi medžiagas užrašau pasiūti arnotams Kalvarijos bažnyčiai. Baigdamas šį pastarąjį valios sutvarkymą, atsiprašau visų, jei ką nors kuo nekukliai įžeidžiau. Ir aš visus man padarytus įžeidimus dėl Dievo meilės atleidžiu ir dovanoju. Rašau Kalvarijoje, liepos 21 dieną 1715 metais.

Kunigas Jonas Sabaliauskas, Alvito dekanas, Kalvarijos ir Gražių klebonas savo ranka pasirašau.

Žodžiu ir asmeniškai J.M. kunigo Jono Kazimiero Sabaliausko, Alvito dekano, Gražių ir Kalvarijos klebono įprašytas antspaudininkas, šitame testamente savo nuosava ranka pasirašau : Benediktas Juozapas Malickas, Kauno stražninkas.

Žodžiu ir asmeniškai viršuje minėto galingojo J.M. Jono Sabaliausko, Alvito dekano, Gražių ir Kalvarijos klebono įprašytas, šiame testamente savo ranka pasirašau : Stanislovas Damanskis.

Kaip esu šį pastarosios valios pareiškimo testamentą garbingų J.M. ponų parapijiečių akivaizdoje rašęs, taip ir žodžiu bei asmeniškai prašomas, šiame testamente ir liudininku ir antspaudininku pasirašau : kun. Karolis M. Budrevičius, Smolensko kanauninkas, Simno dekanas, Punsko klebonas [76].

Šiame testamente svarbus yra mums paliudymas, kad Triobiuose (Kalvarijoje) buvo jo nuosavomis lėšomis naujai pastatyta

---

[76] Šio testamento originalas yra Gražiškių bažnyčios archyve, o jo ruorašas, 1715 m. rugpiūčio 4 dieną vyskupo Bžostausko patvirtintas, Kalvarijos aktuose, esančiuose Vilniaus universiteto bibliotekoje (spinta B 53, lapas 1346). Abu dokumentai vienas kitam atitinka raidė raidėn.

bažnyčia ir visomis bažnytinėmis reikmenimis aprūpinta. Bet kadangi ji neturėjo jokio fondo, tai Kalvarijos bažnyčiai skyrė ir paliko du tūkstančius timpų ir šimtą raudonųjų zlotų. Kiek dideli buvo šitie pinigai, paaiškinimą randame tame pačiame testamente. Prašo Malickį, kad už 1000 timpų ir 100 raudonųjų zlotų nupirktų bažnyčiai kaimą arba palivarką. Galėjo, rodos, gyvas būdamas, pats tokį pirkinį padaryti ir bažnyčios fondą atbaigtą palikti. Dėl ko taip nepadarė, sunku pasakyti. Jis stengėsi, kad jo pastatyta Triobiuose bažnyčia, kitų anų laikų bažnyčių pavyzdžiu, turėtų karaliaus dovanotą fondą. Be minėtų pinigų Kalvarijos bažnyčiai paliko du dar jaučius. Visus ūkio padargus liepė parduoti ir už gautus pinigus Kalvarijoje prieglaudą pastatyti; už dvi paliekamas sidabrines taures — monstranciją atnaujinti. Iš kažkokių dviejų paliekamų medžiagų liepė pasiūti Kalvarijos bažnyčiai arnotus. Neužmiršo ir Gražių bažnyčios. Kadangi ji kunigui išlaikyti turėjo pakankamai turto, tai jai tik du jaučius paliko. Gausiai apdovanojo Simno kleboną ir Vilniaus Vyskupą.

Šitas testamentas buvo surašytas Kalvarijoje 1715 m. liepos 21 d., o rugpiūčio 4 d. Vilniaus vyskupas Bžostauskas testamentą patvirtino. Kadangi testamentai tvirtinami tik testatoriui mirus, tai kun. Sabaliauskas turėjo mirti 1715 m. tarp liepos 21 d. ir rugpiūčio 4 d. Kaip matome, kun. Sabaliauskas yra tikrasis, galima sakyti, ir pirmasis Triobių apaštalas, pirmasis klebonas ir vienintelis Kalvarijos bažnyčios statytojas. O jei atsižvelgti į jo palikimą kunigui išlaikyti, tai jo nuopelnai Kalvarijos visuomenei dar labiau pakyla. Jisai buvo tikrasis ir tiesioginis Gražių parapijos klebonas. Į Triobius pradžioje jis, kaip į labiausiai nutolusią savo parapijos dalį, tik retkarčiais vykdavo. Tačiau Gražiuose-Gražiškiuose jo veikla pasireiškė tik kaip eilinio klebono ganytojo. Eiliniam kunigo darbui jis čia savo lėšomis laikė kitą kunigą, dažniausiai vienuolį. Jam buvo pavestos ir Alvito dekano pareigos. Vilniaus vyskupija buvo labai didelė. Vyskupas turėjo daugelį darbų ir rūpesčių pačioje vyskupijoje ir valstybės senate, ir be to buvo sunkiai pasiekiamas dėl tolumo. Todėl dekano veikla dekanate buvo plati ir reikšminga, reikalaudavo nemaža rūpesčio ir darbo. Visa tai rodo, kad kun. J. Sabaliauskas buvo ne eilinis žmogus: darbštus, sumanus, energingas ir pasišventęs savo pareigoms.

Iš Vilniaus vyskupijos 1744 m. dvasinio teismo sprendimo protokolo [77] matyti, kad eina byla dėl kun. Sabaliausko Kalvarijos bažnyčiai paliktų ir užrašytų trijų tūkstančių zlotų sumos pas «šviesųjį, galingąjį poną Aleksandrą Počinską, Ašmenos taurininką» ir kad šitas atsakovas Kalvarijos bažnyčiai palūkanas šį mėnesį sumokėjo čia pat teisme ir sumą mokės be ginčo nurodytu laiku ir nurodytoje vietoje. Atrodo, kad čia ne ta pati suma, kuri buvo testamentu užrašyta, būtent du tūkstančiai zlotų. Ši suma buvo anksčiau padėta pas Počinską ir užrašyta Kalvarijos bažnyčiai; jos jau nebereikėjo antrąkart minėti, testamentą rašant.

1717 m. Vilniaus vyskupas Konstantinas Bžostauskas pravedė visos vyskupijos kunigų suvažiavimą, vadinamą sinodu, aptarti pastoracijos rikalams. Sinodo nutarimai buvo išleisti spausdinta knyga [78], kurioj pasakyta, kad nebesant tikrai nustatytų parapijų ribų, kasmet vis esti ginčų dėl sakramentų tikrumo ir kitų tolygių dalykų. Šitame sinode buvo surinktos iš klebonų žinios dėl parapijų sienų ir nutarta pasiųsti iš vyskupo raštinės komisarus galutinai sienoms nustatyti. Knygos gale yra visų vyskupijos bažnyčių ir klebonų sąrašas, kur nurodyti šie Alvito dekanato klebonai: «Alvito — garbingasis Mykolas Zienkovičius, kapitulos kanauninkas, nominuotas vyskupas sufraganas Žemaitijos sričiai; Gražiškių — Jonas Mykolas Monkevičius; Kalvarijos — Gražiškių filija». Ji ne tik atskiro klebono, bet ir nuolatinio kunigo neturi. Ją aptarnauja Gražiškiai [79]. Buvusis Simno klebonas, mirus dėdei kun. K. Sabaliauskui, leidus vyskupui, persikėlė klebonauti į Gražiškius, į dėdės vietą. 1717 m. Kalvarija dar neįrašyta kaip parapija, o tik kaip Gražiškių filija.

Nepavyko susekti, kuriais metais Nemunaičio-Kirsnos girininkiją karalius pavedė laikyti kitam nusipelnėliui, kunigaikščiui Mykolui Servacui Kaributui Vyšnioveckiui. Kunigo Sabaliausko paliktų kapitalų nuošimčiais kunigas galėjo išsilaikyti prie Kalvarijos bažnyčios tik laikinai gyvendamas. Kauno «stražninkas» nei kaimo, nei palivarko nenupirko. O vietos gyventojų dvasiniai

---

[77] Dokumentas laikomas Vilniaus universiteto bibliotekoje (53 B spinta, 1346 lapas).

[78] *Decreta synodi*, (Caput VIII : De limitibus parochiarum), 68 psl.

[79] Ten pat, 148 psl.

reikalai tiek padaugėjo ir padidėjo, kad atsirado reikalas turėti nuolatos gyvenantį kunigą kleboną. Šiuo dalyku susirūpino naujasis Nemunaičio-Kirsnos girininkijos laikytojas ir bažnyčios reikalams padovanojo kaimą. Vadinasi, tas pajamas, kurias kaimas duodavo laikytojui, mokesčius ir darbą, dabar turėjo duoti bažnyčiai. Štai paties laikytojo tuo reikalu raštas:

Aš Mykolas Servacas Kaributas, Vyšniavo kunigaikštis Vyšnioveckis, grafas Dolske, Dombrovicoje ir Komornoje, Lietuvos didžiosios kunigaikštystės didysis kancleris, Pinsko, Glinėnų, Vilkaviškio ir kitų seniūnas, Kirsnos girininkas.

Pranešu ir išpažįstu šituo mano laisvu atleidžiamuoju raštu ir fondiniu užrašu, kam tas reikalinga, dabarties ir ateities žmonėms žinoti, manoje Kirsnos girininkijoje, Trakų vaivadijoje esančioje, (kurią J. M. šviesiausiojo karaliaus, mano maloningojo viešpaties duotąja man privilegija nekliudomai ramiai laikau), šiai girininkijai priklausančiame Kalvarijos miestelyje pas Dievą nuėjęs garbingasis J. M. kunigas Sabaliauskas, Alvito dekanas, Gražių klebonas, savo lėšomis ir pastangomis yra pastatęs bažnyčią ir kunigui išlaikyti prie jos nors laikinai yra palikęs kelių tūkstančių lenkiškų auksinų [80] sumą, ypatinga teise išreikštą ir tam tikruose turtuose padėtą, nustatytam metiniam duomeniui mokėti. Aš tada apsvarstęs, kad šioje vietoje, labai atokioje nuo parapinės bažnyčios Gražiuose, labai yra reikalinga mokymui ir patogumui paprastų žmonių, kurie, praėjus Dievo rykštei ir marui, apsčiai ėmė čia statytis ir apsigyventi, kad nuolatos gyventų ir kunigas, ir didėtų Dievui garbė ir brangiu Kristaus krauju atpirktų žmonių sielų išganymas — sumaniau naują fondą: duoti žemės mieste ir atleisti bet kurį kaimą, kad išlaikyti kalbamos bažnyčios kleboną. Ir, kol dar Dievas duos, būsimajame seime šį dalyką galutinai sutvarkysiu, gaudamas visų respublikos luomų nutarimą ir patvirtinimą: dabar, J. M. karaliui, mano maloningajam viešpačiui sutinkant ir šviesiai daugiagaliui garbingiausiajam Ganytojui, Vilniaus vyskupui, kun. Konstantinui Kazimierui Bžostauskui laiminant, norėdamas iš savo pusės minėtąjį pasiryžimą įvykdyti, paskiriu, atleidžiu ir lygiai nuo šio mano rašto parašymo dienos dvasinės vyriausybės paskirtam kunigui tikrai valdyti, ir atleidžiu šioje girininkijoje esantį Menkupių kaimą su visais jame esančiais valdiniais, su jų žmonomis, vaikais, visokiu turtu, pareigomis, mokesčiais, duoklėmis, namais, laukais, miškais, šienaujamomis pievomis, su visais priklausiniais, kaip tai bus ypatingame, šį kaimą įteikiant, mano komisaro padarytame sąraše įrašyta ir jo rankos parašu aiškiai išreikšta. Bet kadangi šitas bažnyčiai dovanojamas kaimas duoda mažą činšą, tai, kad pajamos

[80] Lenkiškais auksinais vadinti 30 grašių vertės dukatai.

galėtų būti padidintos, neapsunkinant valdinių, šitą kaimą, kaip nuo visų prievolių dvarui priklausančių, taip ir nuo mokėjimo generikos[81] (kurią kitiems kaimams, mano laikinyje esantiems tučtuojau išdėstyti liepiau ir, kad jų dideliais dūmais [82] neapsunkintų, minėtam komisarui pavedžiau), visą visiškai ir visiems laikams atpalaiduoju, o kiti kaimai, ant kurių nuimtoji nuo klebono Menkupių kaimo generika, negali laikyti apsunkinimu, kadangi tai bus jų sielų naudai ir patogumui įkurdinamas prie tenykštės bažnyčios, nuo kitų klebonų nepriklausąs, nuolatos prie tenykštės bažnyčios gyvenąs kunigas. Be šito dar paliepiau paženklinti, išskirti ir nustatyti ribas ir tuojau įteikti tikrai valdyti sakytam kunigui tam tikrus sklypus pačiame miestelyje klebonijai, vargoninkui, prieglaudai ir mokytojui su dirva daržovėms ir išlaidai [83]. Tam komisarui pavedu ir leidžiu, kad šitą viską priėmęs, J. M. šviesiai galingojo Vilniaus vyskupo įgaliotinis kunigas, o seimui nutarimu šį fondą patvirtinus ir padarius jį tobulu, kiekvienas prisiekęs kunigas klebonas neturi būti iš šios vietos traukiamas prie jokios kitos pareigos, kaip tik prie tos, kad Dievą garbintų ir jam pavestų žmonių (kurių vyriausybė, tvirtindama klebonavimą, jam priskirs) sielas kelti tobulybėn Romos katalikų bažnyčios nustatytu būdu : šventomis aukomis, Dievo žodžio skelbimu, krikščionių mokslo ir klebono įstaigai priklausančių sakramentų teikimu. Ir šiam tikslui aš daviau šitą amžiną raštą, atleidžiamąjį užrašą ir fondą su mano rankos parašu ir parašais J. M. ponų prietelių, mano asmeniškai ir žodžiu įprašytų.

Rašau Vilniuje 1721 metų liepos mėnesio 14 dieną [84].

Iš šio rašto aiškėja, kad Kalvarijoje 1721 m. ne tik dar nebuvo klebono, bet ir nuolat gyvenančio kunigo. Jis tik kai kada atvažiuodavo iš parapijos centro, t. y. iš Gražių. Kalvarija buvo laikoma tik Gražių parapijos koplyčia. Kalvarija neturi kitokio fondo kunigui išlaikyti, kaip tik kun. Sabaliausko paliktus kapitalus, kurių nuošimčiai tik dalinai buvo išmokami bažnyčiai. Iš rašto matome, kad Mykolas Vyšnioveckis buvo turtingas ir didelis ponas. Jis turėjo nemažai nuosavų turtų. Turėjo platų dvarų junginį, vadinamą Vyšniava, ir iš čia gavo kunigaikščio Vyšnioveckio vardą. Be to, turėjo turtus Dolske, Dombrovicoje ir Komornoje su daugeliu palivarkų ; iš čia turi grafo titulą. Jis buvo aukščiausias Lietuvos valdininkas, didysis kancleris, pagal dabartinę kalbą, ministeris pirmininkas. Dėl to šalia nuo-

---

[81] Generika — specialus kaimų mokamas dvarams mokestis.
[82] Dūmas, dūminis mokestis — mokestis nuo gyvenamų namų.
[83] Išlaida — prie vartų gyvuliams išleisti aptavaras.
[84] Dokumentas laikomas Gražiškių bažnyčios archyve

savų dvarų jis valdė plačias karaliaus pavestas valstybines sritis: Pinsko, Glinėnų, Vilkaviškio ir dar kitas seniūnijas, tarp kitų ir Nemunaičio (tada jau Kirsnos) girininkiją. Taigi Kirsnos girininkija su Kalvarijos miesteliu ir aplinkiniais gyventojais buvo tik maža jo naudojamų plotų dalelė. Ir Kalvarijos bažnyčios reikalais bei jos aplinkinių žmonių dvasine padėtimi rūpinosi tik, matyti, kieno nors prašomas. Kas buvo tasai klabintojas, nežinia. Galėjo būti iš vyskupo kūrijos, galėjo būti Gražių klebonas, bet galėjo būti ir Kirsnos faktinasis valdytojas, Vyšnioveckio ekonomas-komisaras. Gana tik, kad kunigaikštis kalba apie Kalvarijos parapijos įsteigimą, apie vietoje nuolatos gyvenantį kunigą. Šiuo tikslu jis paveda bažnyčiai Menkupių kaimą ir jau daug kartų dovanotus sklypus miestelyje. Apie dvi pievas ir tris valakus čia jau nieko nekalbama. Pavedamą kaimą ir sklypus duoda tik laikinai, pasitaręs su karaliumi, o galutinai dovanoti prisižada visuotinio seimo posėdyje. Tačiau anuo laiku Lietuvoje-Lenkijoje viešpatavo didelė netvarka: seimai susirinkę bardavosi, ginčydavosi ir, nieko nenutarę, išsiskirstydavo. Tur būt taip buvo ir su Kalvarijos Menkupiais. Praėjo septyneri metai, o Menkupių užtvirtinimas dar nebuvo praėjęs seime. Per tą laiką apsižiūrėta, kad Menkupių kaimas perdaug toli nuo bažnyčios, už 6-7 kilometrų, reikale sunkiai pasiekiamas. Kur kas parankesnis būtų Dambaukos kaimas: netoli nuo miesto laukų, prie Šešupės ir Smetoniškės pievų. Be to, būta gaisro, kurio metu sudegė Mykolo Vyšnioveckio duotasis raštas. Nežinia, nei kame, nei koks buvo tasai gaisras, nei kaip sudegė raštas. O jei sudegė, jei tada jo vietoje reikėjo kitą rašyti, tai kaip išliko jis ligi mūsų laikų? Greičiau buvo kur užsimetęs, ar tik diplomatinis aiškinimasis. Gana, kad 1728 m. sausio mėnesį, gal medžioklės tikslu, į Vilkaviškį buvo atvykęs didysis Lietuvos didžiosios kunigaikštijos kancleris Vyšnioveckis. Čia į jį buvo kreiptasi dėl kaimų pakeitimo ir naujo rašto parašymo. Tą antrąjį raštą čia paduodame kiek sutrumpintą:

Aš, Mykolas Servacas Kaributas, Vyšniave Kunigaikštis Vyšnioveckis, Grafas Dolske, Dombrovicoje, Brahince ir Komornoje, didysis Lietuvos didžiosios kunigaikštijos kancleris, Pirsko, Glinėnų, Vilkaviškio seniūnas sumaniau naują fondą: duoti žemės mieste ir atleisti bet kurį kaimą klebonui išlaikyti prie Kalvarijos bažnyčios. Ir mano noras buvo patenkintas tūkstantis septyni šimtai dvidešimt pirmais metais. Paženklinęs ir atskyręs nuo Kirsniškės girininkijos Menkupių kaimą, paprašiau J. M. karaliaus sutikimo, kurį gauti turėjau, ir

teisine forma parašiau atleidžiamąjį raštą, pridėjęs pastabą, kad kaip sutikimą atleidimui, taip ir patvirtinimą minėto fondo pasistengsiu išrūpinti bet kuriame respublikos seime. Pirm negu tas įvyko, iš netyčių pasitaikiusi ugnis pas J. M. Kalvarijos kunigą sudegino mano duotąjį atleidžiamąjį dokumentą ir, kaip man pranešta, minėtasai Menkupių kaimas pasirodė neužtenkamas Kalvarijos bažnyčios reikalams. Taigi, gelbėdamas susidariusią padėtį, darau pakartotinę tvarką ir vietoj Menkupių kaimo, kurį paliepiau atgal paimti ir į Kirsnos girininkiją įjungti, išlyginimui atskiriu nuo tos pat Kirsnos girininkijos kaimą, vadinamą Dambauka, su pieva, vadinama Smetoniške, ir įteikiu Kalvarijos bažnyčiai tvarkyti ir naudoti su visokia to kaimo aplinka, ribomis ir jo priklausiniais, atleidžiu ir lygiai nuo šio mano rašto parašymo dienos pavedu dvasinės vyresnybės paskirtam kunigui tikrai valdyti ir atleidžiu šioje girininkijoje esantį Dambaukos kaimą su visais jame esančiais valdiniais, su jų žmonomis, vaikais, visokiu turtu, pareigomis, mokesčiais, duoklėmis, namais, ariamais ir neariamais laukais, krūmais, miškais, atžalynais, bitynais, šienaujamomis pievomis su visais, visais ir visokiais iš senų senovės turimais priklausiniais, kaip tai bus padarytame sąraše, šį kaimą įteikiant, mano komisaro ypatingai surašyta ir jo rankos parašu aiškiai išreikšta. Bet kadangi šitas bažnyčiai dovanojamas kaimas mažą moka činšą ir duoklę, tai tas galėtų būti padidinta neapsunkinant valdinių, šitą kaimą nuo visų dvarui priklausančių prievolių, taip ir nuo mokėjimo generikos (kurią kitiems kaimams, mano laikinyje esantiems, tučtuojau liepiau ir kad jų dideliais dūmais neapsunkintų, minėtam komisarui pavedžiau) — visa, visiškai ir visiems laikams atpalaiduoju. O kiti kaimai, kuriems nuimtoji nuo klebono Dambaukos kaimo generika bus išdėstyta, negali laikyti apsunkinimu, kadangi jų dvasinei naudai ir patogumui bus įkurdinamas prie tenykštės bažnyčios ir nuo kitų klebonų nepriklausąs, nuolatos prie tenykštės bažnyčios gyvenąs kunigas. Be to, dar tam pačiam komisarui pavedu ir leidžiu paženklinti, išskirti, nustatyti ribas Dambaukos kaime, ir pavesti tikrai valdyti sakytam kunigui tam tikrus sklypus pačiame miestelyje, būtent : klebonijai, vargoninkui, mokytojui ir prieglaudai su dirvomis, išlaidoms ir daržovėms pasisodinti. Šitą viską priėmęs šviesiai galingojo J. M. Vilniaus vyskupo įgaliotasai kunigas, o seimui nutarus patvirtinti šį fondą ir padarius jį atbaigtu, kiekvienas prisiekęs kunigas klebonas, neturi būti iš šios vietos traukiamas prie jokios kitos pareigos, kaip prie tos, kad Dievą garbintų ir jam pavestų žmonių (kuriuos vyresnybė, tvirtindama klebonavimą, jam priskirs), sielas stengtųsi kelti tobulybėn Romos katalikų bažnyčios nustatytu būdu : šventomis Mišių aukomis, Dievo žodžio skelbimu, krikščionių mokslu ir klebono įstaigai priklausančių sakramentų teikimu. Ir šiam tikslui aš daviau šitą amžiną raštą, atleidžiantį užrašą ir fondą su mano rankos parašu J.M. ponų prietelių, mano asmeniškai ir žodžiu įprašytų.

Rašau Vilkaviškyje, sausio dvidešimt aštuntą dieną, tūkstantis septyni šimtai dvidešimt aštuntaisiais metais [85].

Ant dokumento yra antspaudas ir paties M. Vyšnioveckio parašas ir dviejų liudininkų parašai: Biberšteino Piliachovskio, J. M. karaliaus oberst leitenanto ir Vaitiekaus Brachitskio S. P. Pavardės slaviškai vokiškos. Piliachovskio šeima daug metų laikė Tabariškės dvarą, Vilkaviškio seniūnijoje, vėliau įsigijo Rutkos dvarelį.

Dar yra vienas tų pačių 1728 m. spalių 10 d. rašytas komisaro Zavistovskio raštas. Rašto turinys labai neaiškus. Atrodo, kad jis yra nepilnas: trūksta sakinių, greičiausiai dėl netikrai padaryto nuorašo. Tačiau ir atskiri sakiniai pasako kai kuriuos duomenis. Komisaras Stasys Zavistovskis «aiškiai šviesių J. M. kunigaikščių duota galybe». Aišku, kad tai kun. Vyšnioveckio paskirtas ir pasiųstas. Jis veikia antroje komisijoje. Anksčiau dirbo pirmoji komisija, bet visko nesutvarkė. Ir Zavistovskio komisija visko nebaigė. Būsimajai komisijai lieka nustatyti ribas tarp Santakos kaimo ir miesto ir pievas, dovanotas bažnyčiai, kurias «dabar valdė Santaka, reikės priskirti Dambaukai». Taigi, šiais metais ir Dambaukos kaimo ribos lieka nesužymėtos, o tai dėl to, «kad dabar laiko neužteko», ruduo atėjo. Pirmoji komisija jau yra kažką pažymėjusi bažnyčios naudai, o dabartinė Zavistovskio komisija, remdamosi «antrojo dokumento jėga», Kalvarijos klebonijai seniai jos valdomą sklypelinę žemę palieka neliestą ir kadangi dėl šios žemės reiškė pretenzijų velionis (nežinia, kas buvo tas velionis; iš jo pavadinimo tik 4 raidės aiškiai įskaitomos «*ochd*», turėtų reikšti klebono pavardę), tai kad tolimesnių pretenzijų nebūtų, iš girininkijos inventoriaus, tai yra, iš turtų sąrašo juos išėmė ir paliko tik bažnyčios žiniai. Toliau neaiškiai kažkas pasakyta apie žydus. Jie gyvenų Kalvarijoje ir jų esą ant bažnyčios žemės. Jie kažką negera yra darę ir jiems už tai buvę valstybės seimų nutarimais ir vyskupo interdiktu uždrausta laikyti krikščionis, ypatingai moteris. Kadangi dabar išėjo dalyko sušvelninimas, «tai aš derindamasis prie jo ir prie aiškiai šviesių kunigaikščių valios, nustačiau šabasinę tarnybą Kalvarijos dvarui: vasarą per tris sekmadienius prie javų piovimo, iš ko treč-

[85] Ten pat.

dalį turės atlikti tarnybą klebonijai per rugiapiūtę ir šienapiūtę »[86].

Atrodo, kad sekančiais metais trečioji komisija bus visą fondą atidavusi bažnyčiai, nes ilgam viskas nurimsta klebonijos gyvenime. Vėlesnių laikų dokumentai rašo, kad klebonas valdo Dambaukos kaimą, pievas ir mieste sklypelius.

3. Kalvarijos parapija

Bažnyčių kūrėjai — statytojai, bažnyčių turtintojai visa tai darydavo dėl to, kad, turėdamas prie bažnyčios pragyvenimo šaltinį, prie jos apsigyventų kunigas ir kad tas kunigas aprūpintų dvasinius reikalus visų gyventojų, kurie bažnyčios kūrėjo turtuose gyveno. O buvo taip, kad vieno turtų savininko ar karališko ūkinio vieneto gyventojai gyveno tokioje vietoje, kad jiems savo bažnyčią lankyti būdavo toli. Gi kito pono savininko bažnyčia buvo arčiau, bet jos kunigas neturėjo teisės svetimos bažnyčios žmonėms sakramentų teikti. Pavyzdžiui, Kirsnos girininkijos kai kurie žmonės gyveno Vozbučiuose prie Nemuno, o kai kurie — dešiniame Nemuno šone, Vabalių kaime. Jiems į Kalvarijos bažnyčią buvo keliasdešimt kilometrų, o čia pat buvo bažnyčia Miroslave ar Nemunaityje, bet tos bažnyčios žmonės priklausė kito pono. Taip pat visai arti buvo į Kalvariją kai kuriems Bartininkų ir Punsko gyventojams, bet jie turėjo jų turtų bažnyčiose imti sakramentus, nors tos bažnyčios buvo toli. Dėl to kasmet kildavo ginčų dėl sakramentų (santuokos) tvirtumo. Šito neparankumo klausimas buvo iškeltas 1717 m. Vilniaus vyskupo sinode ir buvo nutarta pasiųsti į parapijas komisijas, kad nustatytų parapijoms ribas. Kalvarijoje 1717 m. bažnyčia buvo vadinama tik koplyčia, bet jau buvo ieškoma parapijos teisių, ypač kai Kirsnos girininkas Vyšnioveckis Kalvarijos bažnyčiai 1721 m. liepos 14 d. raštu paskyrė Menkupių kaimą.

a. Pradinis parapijos stovis pagal vyskupo komisarų pranešimą iš 1721 metų. — Vilniaus vyskupas Bžostauskas 1721 m. vasarą atsiuntė į Kalvariją du komisarus : kun. Kazimierą Aleksį Truskolaskį ir kun. Antaną Vadauską. Juodu padarė platų

---

[86] Ten pat.

apžiūrėjimą ir ką rado tokiu netrumpu rašytu protokolu pranešė vyskupui:

Mes ... Ekscelencijos ... pasiųsti komisarai ... apžiūrėjimą pradėjom nuvykdami į Kalvariją; ten prie bažnyčios durų prikabinom skelbimą, kad rugpiūčio 11 d. darysime bažnyčios ir parapijos apžiūrą. Tai dienai atėjus, nuvykome į bažnyčią, ir štai kokią ją radome.

Bažnyčia medinė, pušinių sienojų, pradėta pieš 17 metų kun. Jono Sabaliausko, Alvito dekano, Gražių klebono prie Šešupės upės, toje vietoje, kuri buvo negyvenama dėl dažnai joje pasitaikančių apiplėšimų ir muštynių. Tą ten jau esančią miestelyje bažnyčią kun. dekanas savo darbu ir lėšomis yra pabaigęs ir jau miręs.

Bažnyčios įrengimas: 4 nebrangūs arnotai su stulomis ir manipuliais; 6 įvairūs velionai su galionėliais ir mezginėliais; 3 palės (taurės uždangos); 4 juostos; 1 juodas arnotas su stula ir manipuliu, pusiau šilkinis, stulpas baltas adamaškinis; 2 taurės su patenomis; 1 komuninė tabernakulyje, su spinduliais, naujai įtaisyta; 1 paauksuota patena, bursoje nešama pas ligonius su vijatiku, naujai įtaistyta; varpinėje du varpai, vidutinio didumo. Trečias varpelis (signorius); 2 maži skambučiai; 2 cininės ampulės; 2 namų audeklo albos su humerolais; 2 tokio pat audeklo kamžiukės tarniukams; 4 altoriai ir 2 altorėliai procesijoms; 1 mišiolas; 1 procesijos paveikslas; 14 įvairių vėliavų ir 1 juoda; būbnai yra brolijos; 4 alvinės (cininės) šventų angelų žvakidės ir 10 medinių; 4 korporalai; 2 bursos; 4 purifikatoriai; šventiems aliejams cininiai indeliai ir krikšto didelis, dubens pavidalo indas.

Klebonija ir kiti pastatai. Velionies kunigo Sabaliausko pastatytas medinis namas. Jame yra pirkia su kamara, durys su vyriais. Pirkia kunigui gyventi su neseniai pastatyta žalia krosnimi. Pirkioje trys dideli langai su švininiais įtvarais, dalinai išdaužyti. Kamaroje toks pat langas. Skersai priemenę kitame trobos gale yra pirkia, kepykla vadinama, su kamara. Čia krosnis juoda (plūktinė). Čia gyvena šeimyna. Durys su vyriais. Langai maži. Priemenė išgrįsta medžiu. Priemenėje tvartas arkliams ir galvijams, bet nėra nei arklių, nei avių, nei jaučių. Kuriuos testamentu kun. Sabaliauskas buvo palikęs, jau pastipo.

Yra senas kluonas, sukritęs. Du svirneliai, trys lūšnelės, kuriose bažnyčios elgetos gyvena, o taipgi ir bažnyčios tarnai. Vargoninkui yra pastatyta trobelė 1720 m., o 1721 m. liepos mėn. pastatytas prieglaudai namelis su kamara, bet be priemenės. Yra ir maža varykla (bravorėlis) ir pirkelė. Visos šitos lūšnos pastatytos ant bažnyčiai priklausančio sklypo.

Bažnyčios fondas. Ekscelencija klausiate apie Kalvarijos bažnyčios fondą. Neradome jokio. Nuo 1719 m. ta bažnyčia kitokio turto negavo, tik minėto dekano testamentu paliktą sumą.

Suvokiame, kad velionies testamente nurodytoji suma tikrai yra, nes štai turime įsisaistymo rašto nuorašą :

Mano Aleksandro Pučinsko ir mano Kotrynos Šobranskaitės, sutuoktų Pučinskų raštas, duotas Kalvarijos bažnyčiai, esančiai Nemunaičio girininkijoje, kad velionis kun. Jonas Kazimieras Sabaliauskas, Alvito dekanas, Gražių klebonas yra pas mus palikęs apyvartinių pinigų, lenkiškų zlotų, tris tūkstančius, kuriuos mes kaip skolą turime atiduoti, jo paskyrimu, Kalvarijos bažnyčiai ir pilnai atsiskaityti Kalvarijos klebonijoje 1721 m. šv. Jurgio šventės dieną pagal naująjį kalendorių, tai yra balandžio dvidešimtą dieną. Tą įsisaistymą pilnai išpildysime teisinių bausmių grėsme.

Yra antspaudas ir parašai. Liudininkų parašų nėra. Patį raštą matėme.

Velionis kun. Sabaliauskas testamente pažymėjo, kad bažnyčia fondo neturi. Yra tik įvairių raštų, kurių kelis Jums nusiuntėme ir čia įrašome dar sekantį, kuriuo bažnyčiai buvo duotas Menkupių kaimas [87].

Jokių valakų, jokios žemės Kalvarijos mieste nėra, iš kurių klebonas turėtų naudos. O jei velionis kun. Sabaliauskas kokią žemę ir laikė, tai be fondo, ir ją dvaras atsiėmė. Tik dvi pievos — Smetoniškė ir Geldašiškė, iš senų senovės Kalvarijos bažnyčiai duotos ; jos ir lig šiol laikomos. Klebonijos daržas yra apsėtas visokiu vasarojumi.

Pastaba : Šiųmetiniame J.M. Vyšnioveckio fondo rašte šitos pievos neįrašytos.

Menkupių kaimo gyventojai ir jų prievolės. Jūsų Ekscelencijos paliepti, nuvykome į Menkupių kaimą ir, ką matėmė, surašome :

Tame kaime yra dvidešimt pusdevinto margo žemės. Už kiekvieną margą žemiau surašyti žmonės moka po dvi timpas. Hibernos [88] mokėjo už metus šimtą šešis zlotus želiongais [89]. Menkupių kaime gyvena :

Stasys Kvederavičius laiko du darbinius jaučius ir du arklius. Prievolė — dirbti kas savaitę po dvi dienas su gyvuliais.

Jurgis Šimoniukas naujakurys, nieko nedirba.

Andrius Žebrys laiko du jaučius ir du arklius ir kas savaitė dirba po dvi dienas su gyvuliais.

Andrius Rasteliūnas laiko vieną jautį ir vieną arklį, dirba po dvi dienas.

---

[87] Dokumentas jau buvo cituotas anksčiau ; žiūrėk 74-75 psl.

[88] Hibernos mokestis — kariuomenės išlaikymui skirtas mokestis.

[89] Želiongas (arba šeliongas) — sena lenkų smulki varinė moneta.

Stepas Bendoriukas dirba kas savaitę po dvi dienas, laiko savo du arklius.

Grigas Misiukynas dirba po dvi dienas, laiko savo du jaučius ir du arklius.

Juozas Beržanskis dirba po dvi dienas, turi savo du arklius.

Motiejus Račkauskas dirba po dvi dienas per savaitę, laiko savo du arklius.

Jonas Vaitiekūnas naujakurys.

Jokūbas Panilis dirba po dvi dienas, laiko du arklius.

Kaimo smuklės nuomininkas žydas, kaip matėm iš jo sutarties, moka metinės nuomos penkis prūsiškus talerius, tai yra dvidešimt penkias timpas, įskaitant į tą sumą ir mokesčius — čiaupinį ir šilinginį, kuriuos dvaras padengdavo.

Kitos Menkupių valstiečių prievolės. Iš kiekvienų namų dirbti po dvi dienas kas savaitę. Duoti po ketvirtį statinės rugių ir miežių. Kasmet dvaro krovinius vežti keturis kartus. Kai nevažiuoja, mokėti po dvidešimt timpų. Duoti po šešis gaidžius, arba mokėti po 4 timpas.

Menkupiai nuo Kalvarijos už mylios kelio, už didelių balų. Vykti reikia labai blogu keliu su suirusiais tiltais. Ypatingai sunku nuvykti pavasarį ir rudenį.

Kalvarijos parapijos kaimų nuotolis nuo parapinės bažnyčios. Duodame visų kaimų sąrašą, nurodydami kiekvieno jų atstumą nuo Kalvarijos bažnyčios. Kaimai, kurie priklauso Kirsnos girininkijai ir tuo pačiu Kalvarijos bažnyčios aptarnaujami :

Dambauka į Kalvariją — pusmylis.

Santaka — pusmylis.

Sūsninkai — pusantros mylios. Jiems ir į Rudaminą — pusantros.

Smalininkai — ketvirtis mylios.

Palnyčia — viena mylia.

Išlandžiai — dvi mylios ir į Lazdijus — dvi mylios.

Išorai [taip seniau vadino Didžiąją Kirsną] — trys mylios ir į Lazdijus — dvi mylios.

Akmenynai — į Kalvariją pusantros ir į Gražius pusantros.

Juodeliai — į Kalvariją mylia.

Eglėbaliai — mylia.

Kalviai ir Kreivoji — pusmylis.

Graužiniai — trys mylios, o į Gražiškius — pusmylis.

Vilkabaliai — trys mylios, o į Gražiškius — ketvirtis mylios.

Bambiniai — į Kalvariją trys mylios, o į Gražiškius tik per lauką.

Krosnėnai — trys mylios, o į Rudaminą — tik mylia.

Bebrauninkai ir Barčiai — į Kalvariją puspenktos mylios, o į Simną — tik mylia.

Mankūnai — šešios mylios, o į Bendres (Miroslavą) — tik per lauką.

Vozbučiai — dešimt mylių, o į Merkinę — tik mylia.

Kušliškiai ir Kiškis — po ketvirtį mylios. [Dabar Kiškio kaimo nėra].

Vabaliai už Nemuno — pusaštuntos mylios, o į Bendres — pusantros.

Kitų parapijų kaimai, kuriems arčiau į Kalvarijos bažnyčią.

Nemunaičio žemiečiams-dvarininkams :

Vyšniauskui, Butrimavičiui ir kitiems — pusmylis į Kalvariją.

Sauliukoniui ir kitiems — viena mylia.

Ponui Volkovickiui — viena mylia.

Bartininkų parapijos gyvenvietės, kuriom arčiau yra į Kalvariją, bet jos visos yra už Nemunaičio girininkijos ribų :

Ponui Domanskiui su savo kaimais į Kalvariją — pusmylis, į Bartininkus — pustrečios mylios.

Ponui Malickui su kaimais į Kalvariją ketvirtis mylios, į Bartininkus — pustrečios.

Ponui Zavistovskiui su savo kaimais į Kalvariją — mylia, į Bartininkus — pustrečios.

Ponui Lokinskui su kaimais į Kalvariją — mylia į Bartininkus — keturios.

Pono Presalskio, seniūno, Baraučizna — į Kalvariją pumylis, į Alytų — aštuonios.

Pono Zavistausko Kreivoji — į Kalvariją pusmylis, į Alytų — aštuonios.

Pono Chomicos Naujienėlė — į Kalvariją — mylia, į Bartininkus — keturios.

Ponui Jelinskui (be kaimų) į Kalvariją — mylia, į Bartininkus — keturios.

Pono Kosakovskio Tabarauskų kaimas į Kalvariją — mylia, į Bartininkus — dvi.

Šleiniai — į Kalvariją mylia, į Bartininkus — dvi.

Gulbiniškiai — į Kalvariją mylia, į Bartininkus — trys.

Ponui Jundzilai — į Kalvariją mylia, į Bartininkus — dvi.

Pono Šalinsko Janavičiai ir Naujienėlė — į Kalvariją mylia, į Bartininkus — trys.

Punsko parapijos ir turtų apsaugos vietų gyvenvietės :

Pono Padleskio Orija — į Kalvariją ketvirtis mylios, į Punską — pustrečios.

Trakėnai nuo Kalvarijos — pusmylis, į Punską — pustrečios.

Brazavas — į Kalvariją pusmylis, į Punską — pustrečios.

Barkauskui ir kitiemsi iš Margų į Kalvariją — pusmylis, į Punską — pustrečios.

Pono Jacinsko Mergutrakis — į Kalvariją mylia, į Punską — dvi mylios.

Surašyta Kalvarijoje 1721 m. rugpiūčio 13. d. pasirašė: Truskolaski, A. Vadovski [90].

Čia tenka padaryti kelias pastabas, dėl šio paduoto komisarų tyrimo pranešimo. Kun. Sabaliauskas bažnyčiai statyti pasirinko vietą, išgarsėjusią nelaimėmis. Bažnyčią pastatė Šešupės vingyje, o ties tuo vingiu buvo kelios sietuvos upės gelmės, kur vanduo sukasi verpetu, nėra tiesios srovės. Į sietuvą patekęs retas kuris pajėgdavo išplaukti: nuskęsdavo ir prigerdavo. Tame Šešupės vingyje, tankiai apžėlusiame krūmais, vagys-plėšikai turėjo įsitaisę slėptuvę, iš kurios puldavo gyventojus. Kai žmonės pradėjo čia pamaldoms telktis, plėškams pasidarė neparanki vieta. Pirmoji bažnyčia buvo medinė ir labai maža, bet visgi maldos vieta, žmonių susibūrimo vieta. Ir ta bažnyčia buvo pastatyta vien tik kun. Sabaliausko jėgomis, dvaro valdytojams nepadedant. Gi tie valdytojai tuo tarpu kūrė Kalvarijos miestą ir jo smukles. Tuo išryškėja kun. Sabaliausko apaštalavimo uolumas. Kadangi jisai stengėsi gauti sklypą ir mokyklai, tai jo daryta žygių ir gyventojų švietimui. Bažnyčios apdarų ir kitokių reikmenų sąrašas rodo jų labai ribotą kiekį, vos pakankamą pamaldoms. Tik vėliavų būta nemažai. Tai rodo, kad buvo mėgiama daryti po pamaldų procesijas, kas skatindavo žmones gausiau telktis į pamaldas.

Klebonija buvo kiek didesnis pastatas, su kambariais abiejuose galuose. Tačiau ir klebonijos priemenėje buvo laikomi arkliai ir karvės, kaip valstiečių trobelėse, buvo laikomos karvės, avys ir kiaulės. Šalia viso to, apžiūrėjimo aktas sumini ir būtiną anų laikų įmonę svaigalų gamyklą — bravorėlį ir smuklę. Ta gamykla-bravorėlis gamindavo smuklei svaigalus, o į smuklę rinkdavosi seni ir jauni, vyrai ir moterys, ir čia praleisdavo laisvalaikius, ilgus žiemos vakarus. Vieni prie didžiulio stalo girsnojo alų-vyną, kiti erdvioje asloje trypė šokius ir išdarinėjo visokias išdaigas. Bravoras ir smuklė būdavo būtinas priedas ūkiui ir dvarui, bažnyčiai ir miestui. Smuklėje valstiečiai ir bajorai svaigindavosi, linksmindavosi ir kaudavosi, ypač šie pastarieji, kuriems prie šlaunies visados kabodavo kardas.

Šitas apžiūrėjimo aktas rodo ir tai, kad kun. Sabaliauskas

[90] Dokumentas laikomas Lietuvos Mokslų Akademijos bibliotekoje (sig. JJR).

Kalvarijos bažnyčia pastatyta 1838-1840 m., kuriai 1905 m. pristatytos šoninės navos

Vysk. PAULIUS STRAŠINSKIS, (1836-1847), 1843 m. pakonsekravęs naujai pastatytą Kalvarijos bažnyčią

Šešupės vingis, prie kurio kaip spėjama, buvusi pastatyta pirmoji Kalvarijos bažnyčia

Kalvarijoje turėjo iš dvaro nusisamdęs kažkur žemės ūkį, kurį kunigui mirus, dvaras atsiėmė. Tai nebuvo dvarelis, bet tik valakinis ar keliavalakinis ūkis, kuriame žemę kunigas dirbo samdytais darbininkais ir savo inventoriumi. Tai turėjo būti negyvenami, tušti valakai, gal pačiame miestelyje. Kaip matyt iš testamento, kun. Sabaliauskas tame ūkyje turėjo arklių darbui ir kilnesnei išvykai, turėjo nemaža žemės ūkio įrankių, kuriuos mirdamas paskirstė, kam tinkamas. Bažnyčiai paliko ir kapitalą, bet girininkai, kurie valdė visos parapijos turtą, nepaisant net kelių apdovanojimo aktų, bažnyčiai nieko nebuvo davę. Apžiūrėjimo aktas pažymi, kad 1721 m. bažnyčia dar jokio fondo neturi. Tiesa, Menkupių kaimas jau buvo duotas, bet jis buvo toli nuo bažnyčios ir nederlingoje vietoje. 1721 m. čia buvo dirbamos žemės tik dvidešimt pusdevinto margo. Ant tų margų gyveno 8 seni ūkininkai ir naujakuriai. Nors kiekvienas ūkis turėjo tik po tris margus, bet kiekvienas turėjo darbinių gyvulių, jaučių ir arklių. Be to, jie turėjo ir nedarbinių gyvulių : karvių, avių, kiaulių. Tiekai gyvulių išsiganyti ir išsišerti neužteko tų trijų margų. Bet kaimui skirtam plote dar buvo miškas, kuriame jie gyvulius ganė ir šienavo. Kaimams bei dvarui skirtoje žemėje buvo kertamas miškas ir daromi laukai, taigi darbinių gyvulių gyventojams reikėjo daugiau. Be margų, jie taip pat naujuose pradirbiuose sėjo javų ir tik dėl to pajėgė duoti nemenką duoklę rugiais ir miežiais, mokėti pinigais po porą timpų dvarui, hibernin mokestį valstybei, važiuoti tolimas kelionės su dvaro kroviniais, dirbti lažo dienas dvare.

Karališkajam Nemunaičio dvarui dešiniame Nemuno šone iš senovės priklausė keliolika gyvenviečių. Kairiame Nemuno šone, Nemunaičio didgiryje, penkiolikto šimtmečio pačioje pradžioje susidarė irgi keliolika gyvenviečių su Obelijos palivarku. Visos šitos gyvenvietės ligi Obelijos ežero buvo prijungtos prie Nemunaičio dvaro. Nemunaičio dvaro laikytojas Mikalojus Sapiega pastatė Nemunaityje bažnyčią ir ją apturtino, o karalius Žygimantas Vaza tą apturtinimą 1626 m. patvirtino. Nemunaičio bažnyčiai buvo paskirti aptarnauti visi žmonės gyvenantieji ligi Obelijos ežero.

To paties Nemunaičio didgirio paprūsinėje dalyje susidariusiom gyvenvietėm Vaitiekus Gintautas 1599 m. pastatė bažnyčią Gražiškiuose, o jos apturtinimą tas pats karalius patvirtino 1614

m. Šitai bažnyčiai buvo pavesta aptarnauti visus paprūsinės Nemunaičio didgirio dalies žmones, gyvenančius «už didžiojo miško». Kalvarijos bažnyčia turėjo aptarnauti Nemunaičio girininkijoje įsikūrusius žmones. Taigi ir visus egulius bei bartininkus-bitininkus. Kai didgiris dar buvo tik pradėtas naudoti, karaliaus Kazimiero laikais, tai jam saugoti buvo paskirti eiguliai — žvėrių sekėjai (osočninkai). Pirmiausia buvo paskirti keli valstiečiai dešiniame Nemuno šone, Vabalių kaime. Paskui, atsirandant kaimų kairiame šone, eiguliai buvo skiriami ir šiuose kaimuose: Vozbučiuose, Mankūnuose ir toliau. Taigi 1721 m. apžiūrėjimo aktas ir paduoda sąrašą, kurių gyvenviečių žmones aptarnauja Kalvarijos bažnyčia. Kai kurių gyvenviečių žmonėms buvo per toli į Kalvariją. Dešiniame Nemuno šone, Vabalių kaime, buvo du eigulių ūkiai. Jiems į Nemunaičio bažnyčią buvo pusantros mylios, o į Kalvarijos — pusaštuntos, bet juos teisėtai sutuokdavo tik Kalvarijos klebonas. Dviem Vozbučių ir dviem Mankūnų kaimų ūkių eiguliams bažnyčia buvo arti Miroslave (Bendrėse). Bėbrauninkams ir Barčiams šalia Dusios arti buvo Simnas. Kitiems arti buvo Rudaminos bažnyčia. Ta pati padėtis buvo ir kitose parapijose. Ir čia kai kuriems kaimams į savo parapijos bažnyčią buvo toli. Apžiūrėjimo aktas tą padėtį vaizdžiai rodo. Tas sąrašas parodo ir kiek dar tebuvo aplink Kalvariją miškuose įsikūrusių gyvenviečių: Dambauka, Santaka, Sūsninkai, Smalininkai, Palnyčia, Išlandžiai, Išorai (Didžioji Kirsna), Akmenynai, Juodeliai, Eglėbaliai, Kalviai, Kreivoji, Kušliškiai, Krosnėnai ir Delnica.

1721 m. apžiūrėjimo aktas yra ir pirmasis Kalvarijos bažnyčios inventorius. Jisai parodo, koks menkutis tada buvo tos bažnyčios turtas, ir kokia menka buvo pati bažnyčia. Tačiau, šito apžiūrėjimo ir 1728 m. Mykolo Vyšnioveckio apturtinimo akto pagrindu, Kalvarijos bažnyčia gavo parapijos teises, ir buvo paskirtas klebonas. Pirmas klebonas buvo bene kun. Kazimieras Abdevičius.

b. *Parapijos augimas, klebonijos nuosavybė ir bažnyčios įrengimas.* — Iš 1721 m. inventoriuje suminėtų gyvenviečių [91], Kalvarijos prapijai buvo priskirtos tik pačios arčiausios. Jų buvo

[91] Žiūrėk 82-83 psl.

20. Kitos gyvenvietės priskirtos kitoms gretimoms parapijoms. Kalvarijos parapijai priskirtosios gyvenvietės tada dar buvo kaimai miškuose, tarsi salos. Ilgainiui miškai buvo kertami, mažinami, kuriami vis nauji kaimai ir dvarai. Tačiau bent pradžioje tai vyko labai palengva, nes ir 1744 metais išvardijama, be Kalvarijos miesto, parapijoje tik 19 kaimų.

1730-1762 m. laikotarpyje Vilniaus vyskupas buvo Mykolas Zenkavičius, kuris 1717 m. klebonavo Alvite. Jis 1744 m. sušaukė vyskupijos kunigų sinodą, pasitarti apie bažnytinius reikalus. Sinodo darbai ir nutarimai buvo išspausdinti knygelėje *Sinodus diocesana Vilnensis*. Tos knygelės 185 puslapyje parašyta, kad Kalvarijos bažnyčioje klebonauja kun. Ignas Binertas. Jis tituluojamas klebonu. 194 pusl. sužymėtos ir visos Kalvarijos gyvenvietės, būtent : Kalvarijos miestas su šiais kaimais : Sūsninkai, Dambauka, Kreivoji, Menkupiai, Juodeliai, Kumečiai, Santaka, Smalininkai, Palnyčia, Dvorelė (n), Akmenynai, Pauliukalnė (n), Kampiniai, Margai, Baraučizna, Skersabaliai, Trakėnai, Orija ir Raudeniškiai.

Bet štai, keturiasdešimt šešeriems metams praėjus, 1790 m. tame pačiame Kalvarijos parapijos anų 20 vietovių plote, jau buvo kitoks vaizdas.

Pati Kalvarijos sritis 1790 m. jau vadinama ne Nemunaičio-Kirsnos girininkija, o Kalvarijos seniūnija. Seniūniją laikė didžiosios Lietuvos kunigaikštijos didžiojo etmono Oginskio našlė Oginskienė. Seniūnijai priklausė Kalvarijos dvaras, kuriame gyveno visa seniūnijos administracija, Kalvarijos miestas su 161 namu, kuriuose gyveno 454 vyrai ir 466 moterys. Į šiuos skaičius neįeina nei žydų sodybos, nei asmenys. Tai vien tik krikščionių sąrašas. Toliau, Kalvarijos seniūnijoje buvo 27 kaimai su 247 ūkiais, kuriuose gyveno 924 vyrai ir 581 moteris. Iš viso Kalvarijos seniūnijoje su Kalvarijos miestu buvo 408 krikščionių ūkiai, kuriuose gyveno 1378 vyrai ir 1317 moterų.

Be to, 1790 m. Kalvarijos parapijai priklausė dar kitų karališkųjų ūkinių vienetų dalys (*krulevščiznos*), kurių 1744 m. dar nebuvo. Tada tebuvo vien tik Kirsnos-Nemunaičio girininkija, o 1790 m. be Kalvarijos seniūnijos, dar buvo 7 karališkieji kaimai su 54 ūkiais ir viena smukle Mikalaukoje, kuriuose gyveno 177 vyrai ir 174 moterys ; du Mockavos seniūnijos kaimai su 10 ūkių, kuriuose gyveno 32 vyrai ir 33 moterys ; keturi Jonavos rakto

kaimai su 42 ūkiais, kuriuose gyveno 129 vyrai ir 110 moterų; taip pat keturios privačių asmenų paveldimos nuosavybės su 33 ūkiais, kuriuose gyveno 107 vyrai ir 92 moterys. Iš viso Kalvarijos parapijoje buvo 18 karališkųjų gyvenviečių su 142 ūkiais, kuriuose gyveno 445 vyrai ir 409 moterys. Tokiu būdu su Kalvarijos seniūnijos ir karališkosiomis gyvenvietėmis Kalvarijos parapijoje 1790 metais buvo 550 ūkių, kuriuose gyveno 1823 vyrai ir 1726 moterys [92].

Be viso to, šiame 1790 m. gyventųjų sąraše, įrašyti dar Trakėnų, Šaltų Šaltinių ir Janaukos dvarai, bet jų gyventojų skaičius neįrašytas. Nepaduotas taip pat, kaip minėta, ir mieste gyvenusių žydų skaičius.

Žydų nuomuojamos smuklės buvo šiuose kaimuose: Raudeniškiuose, Akmenynuose, Skariškėje, Sūsninkuose, Santakoje, Pabaliuose, Kirsnoje, Kreivojoje, Kamičiuose, Gazduose ir Mikalaukoje.

Kaip matome, nuo 1744 metų, per 46 metus Kalvarijos parapija pasikeitė ir padidėjo neatpažįstamai. Jau ir kunigai gyveno du: Petras Vimbaras, klebonas, ir kun. Justinas Kandelis, vikaras, kuris 1790 m. sudarė gyventojų sąrašą.

Meskime žvilgsnį į tolimesnę ateitį. Praėjus dar 30 metų, Kalvarijos parapijos vaizdas dar labiau pasikeitė: sumažėjo miškai, padaugėjo gyvenamų vietų ir gyventojų. Štai gyvenamųjų Kalvarijos parapijos vietų sąrašas 1820 metais:

Valstybinis Kalvarijos miestas, turįs magistratą ir savivaldybės teises.

Valstybinis Kalvarijos dvaras, kuriam priklausė ir jam lažines prievoles atlikinėjo šie valstybiniai kaimai: Akmenynai, Papiliakalnis, Eglėbaliai, Jurgežeriai, Patašinė, Kušliškiai, Kamšai, Ivantiškiai, Pabalinė, Vincentiškiai, Mikališkiai, Jakimavičiai, Palrycia, Tabarauskai, Jucevičiai, Skersabaliai, Smalininkai, Kalviai, Triobiškiai, Būdviečiai, Menkupiai, Juodeliai, Milurčiškiai, Santaka, Zubriai, Karališkiai (n), Pagrandai, Sūsninkai, Kirsnos Tiltas (n), Butanavičiai, Ivoškai, Kvietkinė, Pajaujiškiai, Orija, Raudeniškiai, Naujienėlė, Kreivukė.

---

[92] Dokumentas laikomas Vilniaus Centraliniame Archyve (6226 knyga). Žiūrėk Ketvirtąjį priedą 124-126 psl. Smulkesnį Kalvarijos miesto gyventojų sąrašą pagal tą patį dokumentą žiūrėk šio straipsnio tęsinyje sekančiame tome, priede prie III skyriaus.

Jurgežerių dvaras su savo Budavisko kaimu.
Šaltų Šaltinių dvaras su Kumečių kaimu.
Jonavo dvaras su Janaukos, Kimšų, Mikalaukos, Kampinių, Staviškių kaimais.

Valstybiniam Liudvinavo dvarui lažines prievoles atlikinėję, bet Kalvarijos parapijai priklausę Molinės, Kreivosios, Aukštosios Buktos ir Samaučiznos kaimai.

Maloningai padovanotasis Trakėnų dvaras su Trakėnų, Eglniškių, Aukštikalnių, Brazavo, Barkaučiznos kaimais.

Valstybinio Kadariškių dvaro, esančio Seinų apskrityje, Kalvarijos parapijai priklausė tik jo kaimas Barkaučizna.

Paveldimas Barkaučiznos dvaras su savo Barkaučiznos, Kukelčiznos (n), Suvalkų (n) kaimais.

Privatinis paveldimas Kumečių dvaras su savo Kamičių, oficialiai Skersabaliais vadinamų, Šarkaučiznos, Palenčiznos, Brukų kaimais.

Privatinis paveldimas Lakinskų dvaras su savo Lakinskų ir Dimitraučiznos kaimais.

Kalvarijos bažnyčios dvarelis su Dambaukos kaimu.

Lazdijų bažnyčios ūkis Nemunaičiai [93].

Šitas žinias truputį papildo kun. P. Markevičiaus 1821 m. paruošti atsakymai į vysk. Čižausko klausimus. Parapijai priklausančių gyvenviečių, kaip ir aukščiau duotame dokumente, įrašyta 66 kaimai ir 9 dvarai, kurių 7 priklausė eiliniams dvarponiams, 1 bažnyčiai ir 1 (Kalvarija) valstybei. Šitų gyvenviečių sąrašas jau yra aukščiau duotas. Iš šito dokumento sužinome ir gyventojų skaičių :

Parapijoje einančių išpažinties būta		vyrų	2053
		moterų	2106
Neinančių išpažinties	vaikų ligi 10 m.		1726
	Iš viso katalikų		5885
Mahometonų (totorių)	151		
Evangelikų ir stačiatikių	1713		
Žydų abiejų lyčių	4178		
Iš viso nekatalikų	6042		6042
Taigi, iš viso Kalvarijos parapijoje 1821 m. žmonių buvo			11.927

Nors žydų ir nekatalikų dalis gyvena kaimuose, bet daugumas jų gyvena Kalvarijos mieste. Iš senų senovės žydai mieste turi savo

[93] Dokumentas laikomas Vilniaus universiteto bibliotekoje (53 B spinta, 1346 lapas).

sinagogą, o 1821 m. vyriausybei leidus, evangelikai maldos namus statosi už miesto. Parapijoje yra 31 žmogus, kurie patys nežino, kuriai tikybai priklauso [94].

Iš šitų kelių sugretinimų matome, kaip augo ir didėjo Kalvarijos parapija. Parapijos steigimo metais (1708) Kalvarijos apylinkėse buvo beveik ištisas miškas su keliomis gyvenvietėmis ir nedaugeliu gyventojų. Ir tos gyvenvietės neturėjo nustatytų ribų, nei pastovių sienų. Buvo kūrimosi raidoje. Tai liudija 1728 m. komisaro Zavistovskio raštas ir abu kunigaikščio Vyšnioveckio raštai, kuriuose pasakyta, kad « praėjus Dievo rykštei ir marui », gausiai ėmė čia statytis ir apsigyventi žmonės [95].

Toliau parapijos plotas nedidėjo, o tik daugėjo gyvenvietės ir gyventojai: 1897 m. visuotinis gyventojų surašymas duoda Kalvarijos miestui šiuos skaičius:

Žydų	7930	žmonių
Lietuvių	1720	»
Lenkų	296	žmonės
Rusų	29	»
Baltarusių	46	»
Totorių	6	»
Iš viso	10.027	žmonės [96].

1911 m. Seinų vyskupijos sąraše (*Elenche*) Kalvarijos parapijai įrašyta 88 gyvenvietės su 12.148 žmonėmis katalikais.

Yra išlikusios žinių nuotrupos taip pat ir apie klebonijos nuosavybę: byla su dvaru ir miestu bei Dambaukos dvarelio aprašymas.

Prie kun. Vimboro ir jo pirmatako smarkiai augo Kalvarijos miestas. Čia buvo tinkama vieta prekybai, ir čia apsigyveno daug žydų. Šie ne tik kitur, bet ir bažnyčios Smetoniškėje prisistatė trobų; susidarė ištisos gatvės. Žinoma, tai vyko klebonui leidus, ir jie mokėjo už tai nuomą. Bet ilgainiui miesto magistratas,

---

[94] Kun. P. Markevičiaus atsakymai vyskupo Čižausko vizitacijos proga 1821 m. Dokumentas laikomas Gražiškių bažnyčioje.

[95] Žiūrėk Mykolo Vyšnioveckio donacijos dokumentus iš 1721 ir 1728 m., jau cituotus 74-78 psl.

[96] *Spisky naselionnych miest Suvalkskoj gub.*, Petrapilis 1901.

didindamas savo pajamų šaltinius, prisikabino prie šių gyventojų ir juos paėmė miesto savivaldybės žinion. Klebonui iš to pasidarė nuostoliai ir jis ėmė ieškoti savo teisių. Reikėjo susirasti dovanojimų aktus ir iškelti miestui bylą. Byla buvo pradėta dar Respublikos laikais, o pasibaigė prie Prūsų valdžios, 1796 metais. 1792 m. klebonas Vimboras išsiėmė iš karaliaus raštinės *Metrikų* knygų nuorašą, 1713 m. dovanų privilegijas. Šito nuorašo pradžia ir pabaiga :

Stanislovas Augustas, Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis, rusų, prūsų, Mazovecko, Žemaitijos, Kijevo, Valuinės, Podolės, Podlesio, Smolensko, Livonijos, Sieversko ir Černigovo kunigaikštis. Šia mūsų rašto ištrauka pranešame, kam tas žinotina, kad mūsų raštinės *Metrikų* knygose yra aktas, kuriuo duota keturi sklypeliai : Trakų vaivadijos Kalvarijos bažnyčios prieglaudai, mokyklai, mokytojui ir vargoninkui, padarytas mūsų pirmatako, šviesiausiojo Lenkijos karaliaus, didžiojo Lietuvos kunigaikščio, Augusto II, 1713 m. ir esantieji prie mūsų šono patarėjai ir tarnautojai yra mūsų prašę, kad to akto nuorašą iš Lietuvos didžiosios kunigaikštystės *Metrikų* knygos leistume autentiškai išduoti [97]...

Mes Karalius, tada sakytąjį prašymą tenkindami, įsakėme tik ką pareikšto duomens nuorašą iš mūsų didžiosios Lietuvos kunigaikštijos raštinės *Metrikų* knygos reikalaujančiai šaliai išduoti ir didesnei reikšmei didžiosios Lietuvos kunigaikštijos antspaudą prispausti. Duota mūsų Lietuvos didžiosios kunigaikštijos raštinėje kovo mėnesio 30 dieną 1792 metais, mūsų viešpatavimo 28 metais.

[Antspaudas ir parašas] Jokimas Chreptavičius, didžiosios Lietuvos kunigaikštijos kancleris [98].

Pastaraisiais Lietuvos-Lenkijos gyvenimo metais Kirsnos arba Kalvarijos didžiosios Lietuvos kunigaikštijos seniūniją valdė ponia Oginskienė, DLK didžiojo etmono našlė. Su ja kun. Vimboras turėjo bylinėtis, nes jai, per Kalvarijos dvaro ekonomą, Smetoniškės gyventojai mokėjo činšą. Tų gyventojų buvo iš viso 76. Mat, kadaise Smetoniškė buvo krūmais užžėlusi bala. Miesto gyventojai toje baloje išsidirbo po sklypelį pievos. Visų šitų sklypelių plotas sudarė 31 margą ir 226 rykštes, o mokamojo činšo buvo 221 lenkiškas zlotas ir 3 grašiai [99]. Šioje pievoje sky-

---

[97] Aktas nurašomas pažodžiui. Jis jau buvo cituotas, žiūrėk 67-68 psl.

[98] Dokumentas laikomas Gražiškių bažnyčios archyve.

[99] Žiūrėk Penktąjį priedą 126-129 psl.

nimus žmonės darė su klebono leidimu, bet kadangi žmonės buvo dvaro (lažininkai) ir kitas prievoles ėjo bei mokesčius mokėjo dvarui, tai nežinia, kokia proga ir Smetoniškės činšas nuplaukė į dvarą. Buvo ir kita Smetoniškės dalis, kurioje buvo susidarę sklypeliai ir plėtėsi miestas. Tačiau buvo susidariusios nenugalimos kliūtys: pievą valdė ir ten gyveno daugybė miestiečių. Klebonas turėjo nusileisti ir dvarui ir miestiečiams. 1793 m. gegužės 7 d. įvyko šitoks susitarimas:

Kadangi J. M. kunigas kanauninkas, Kalvarijos klebonas, reikšdamas savo pretenzijas Kalvarijos seniūnijai, dėl užgrobtos pievos, vadinamos Smetoniškė, senų seniausiai Kalvarijos bažnyčiai dovanotos, parodė, ir padėjo šviesiausiojo karaliaus Augusto II privilegiją, duotą 1713 metų kovo 12 dieną ir tikrai įrodė, kad ta pieva priklauso jo klebonijai, dėl to aš, Oginskienės J. M. didžiosios Lietuvos kunigaikštijos etmonienės įgaliotas, susiėjęs su tuo didžiai gerbiamu kunigu kanauninku Vimboru, Kalvarijos klebonu, laisvai susitarę tokią padarėme taikos sankalbą: pieva, vadinama Smetoniškė, kuri vienu šonu susisiekia su J. M. kunigo klebono dvareliu, vadinamu Dambauka, ir nuo čia tęsiasi ligi didžiojo griovio, einančio iš Jonavo ežero, skersai šią pievą, į Šešupę ties miesto rėžiais, esančiais kitoje upės pusėje, ir nuo minėto ežero ligi Šešupės, nuo šiol priklausys kunigo klebono Dambaukos dvareliui. Minėtasis griovys ir Šešupės upė turi būti pastovios sienos. Kadangi ligi šio laiko Kalvarijos miestiečiai šitą pievą valdė jiems gabalais padalintą, tai, kol Kalvarijos dvaras suras jiems duoti kitą pievą, visi tie, kurie turi savo pievos gabalus, tarp dabar klebonui nustatytų sienų, laisva dabar sudaryta sutartimi per dvejus metus kiekvienas savo pievas laikys ir jomis naudosis, o činšą, kurį už jas lig šiol mokėjo Kalvarijos dvarui, dabar per šiuos dvejus metus mokės jau ne dvarui, bet J. M. kunigui Vimborui, Kalvarijos klebonui, su sąlyga, kad praėjus dviem metams, tas pievas grąžintų kunigui, Kalvarijos klebonui, šienauti. Ir kadangi kunigas kanauninkas, Kalvarijos klebonas, laisva sutartimi tenkinasi tik viena šios pievos dalimi, palikdamas kitą tokią dalį miestiečiams, tai atsižvelgiant į tai, kol ta pieva pereis klebono valdžion, per dvejus metus Kalvarijos dvaras klebonui kasmet duos po trisdešimt vežimų šieno. Šitokią laisvu susitarimu padarytą pastovią sutartį savo rankos parašu tvirtinu. Duota Kalvarijoje, gegužės 7 dieną 1793 metais.

Pranciškus Vainilavičius Lietuvos didžiosios kunigaikštystės didysis instigatorius savo ranka [parašas neišskaitomas][100].

---

[100] Instigatorius — valstybės gynėjas arba juriskonsultas.

Kol praėjo dveji metai, neliko Lietuvos-Lenkijos valstybės, nei jos tvarkos. Kalvarija su visa Sūduva atiteko Prūsų karalystei. Prūsų karalius įsteigė Kalvarijos apskritį (kreisą) ir teisių komisiją (teismą) Vilkaviškyje. Kalvarijos turtai dar vis priklausė Oginskienei. Ir kai 1793 m. sutartis nebuvo vykdoma, kun. Vimboras iškėlė bylą Vilkaviškio teisme. Bylos svarstymas buvo paskirtas 1796 m. sausio 30 d. Pasibaigė šalių susitaikymu. Klebonas šioje byloje reikalavo grąžinti visą Smetoniškės pievą, kurios dalį valdė dvaras, kitą dalį — miesto gyventojai. Tačiau miestas jau 1791 m. turėjo gautas iš karaliaus savivaldybės teises ir buvo išimtas su savo žeme iš dvaro valdžios. Turėjo savo burmistrą ir kitus valdininkus, turėjo nepriklausomą magistratą. Visi Smetoniškės gyventojai, būdami miesto ribose, priklausė magistrato ir dėl jų žemės dabar dvaras jau nebekalbėjo, kaip 1793 m. Į teismą atėjo klebonas, Oginskienė ir magistratas. Klebonas rėmėsi karaliaus Augusto II 1713 m. raštu, bet miestui nusileido, atsižadėdamas pusės Smetoniškės pievos. Ir taikos sutartis išėjo tokia, kaip 1793 m. tik su mažu pievos priedu kitoje griovio pusėje. Abiejų šalių susitarimu ir teismo patvirtinimu šitą priedą turėjo atmatuoti matininkas de Haberfeldas. To atmatavimo protokolą, kuriame yra ir taikos sutarties tekstas, paduodame taliau [101].

Be minėtos Smetoniškės pievos dalies, kun. Vimborui klebonaujant, klebonijai priklausė Dambaukos dvarelis ir kaimas.

1790 m. dvarelį nuomojo ponas Zimnikas. Jo šeimoje buvo žmona Marija 30 m., sūnus Ipolitas 1 metų, auklė Magdelena 21 metų, tarnaitė Marija 30 m., Katrė 18 metų, vežėjas Antanas 40 m., skerdžius 41 m.

Dambaukos kaime gyveno valstiečiai, klebonijos lažininkai :

Ūkin. Jonas Smalenskas 30 m., žmona Katrė 31 m., duktė Ieva 2 m., samdinys Jonas 24 m., piemenaitė 15 m.

Ūkininkas Stasys Žmuidinas 70 m., žm. Ieva 54 m., žentas Andrius 30 m., žm. Agnetė 21 m., d. Pranė 1 m., samdinys Laurynas 30 m., samdinė Marija 25 m.

Ūkin. Matas Saldukas 31 m., žm. Sofija 32 m., d. Ona 5 m., Katrė 4 m., Marija 1 m., brolis Laurynas 36 m., žm. Ieva 30 m., samd. Povilas 20 m., tarnaitė Kristė 18 m.

Ūkin. Tomas Kupstas 52 m., žm. Sofija 45 m., s. Jonas 17 m., švogeris Jokūbas 30 m., samdinė Katrė 30 m.

---

[101] Žiūrėk Šeštąjį priedą 129-131 psl.

Ūkin. Stasys Širvinskas 60 m., žm. Kristė 51 m., s. Simas 35 m., Petras 30 m., Jokūbas 17 m., d. Katrė 10 m., Ona 12 m.

Ūkin. Matas Širvinskas 70 m., žm. Marija 62 m., s. Jonas 10 m., Juozas 8 m., d. Rožė 12 m., Magdė 8 m.

Ūkin. Motiejus Dulinskas 48 m., žm. Ieva 41 m., s. Juozas 11 m., Simas 9 m., Baltrus 1 m., d. Marija 6 m., Sofija 16 m.

Ūkin. Simas Kasperavičius 41 m., žm. Katrė 40 m., s. Tomas 6 m., duktė Ieva 9 m., brolis Matas 30 m.

Ūkin. Simas Galinis 30 m., motina Ona 60 m., brolis Juozas 15 m., Jonas 12 m., Adomas 9 m., Jurgis 4 m. [102]

Štai ir visas 1790 m. Kalvarijos klebonijos ūkis. Neįrašyta, kiek klebonas gauna iš dvaro nuomos, nei kokias prievoles atlieka čia surašyti Dambaukos valstiečiai. Parodyta tik, kiek miestelio gyventojai moka činšo. Sąraše parodyta, kiek ūkininkai turėjo savos ir samdytos šeimynos. Įrašyta kiekvieno asmens metai. Taip yra surašyti visos parapijos kaimų gyventojai.

Kun. Kazimiero Radzevičiaus parapijos perėmimo aktas jau daugiau duoda žinių apie šį klebonijai priklaususį Dambaukos dvarelį:

Kalvarijos klebonijai priklauso dvarelis Dambauka, už ketvirčio mylios nuo bažnyčios. Valstiečių pirkios ir visi pastatai labai vargani. Dalis jų audros sugriauti ir sulaužyti. Gale kaimo stovi dvarelio namas, su dviem gyvenamais galais ir kamaromis. Stogas šiaudinis. Visos durys ir langai varstomi ant geležinių užkabų ir sveiki. Dūmtraukis mūrinis. Krosnys baltų koklių.

Varykla ir salyklinė po bendru stogu, pastatytos iš apvalių rąstų. Kūrykla tik vienam katilui. Greta yra ir jaučių penykla, dengta šiaudiniu stogu. Šalia jos — viralinis daržas. Kluonai: vienas dviem, antras vienu grendymu kulti, pastatyti iš apvalių rąstų, dengti šiaudais. Durys varstomos ant stiprių geležinių užkabų, užrakinamos vidurine spyna. Svirnas iš pusiau tašytų sienojų. Toliau — sugriuvusi ledinė. Visi šie pastatai, iš pasenimo sutrešę ir dabartinės audros išgriauti, šiandien guli kaip tikri griuvėsiai.

To dvarelio kaimelyje žemės laikančių, lažą einančių ir činšą mokančių ūkininkų yra dešimt: Jonas Galinis, Mikas Milakavičius, Petras Širvinskas, Simas Degutis, Jonas Sinkevičius, Simas Dulinskas, Baltrus Kupstas, Tomas Kasperavičius, Baltrus Galinis ir Simas Bobinas. Visi jie laiko žemės po pusę valako, dirba po dvi dienas kas savaitę, ir moka činšo po 36 zlotus kasmet. Be to, jų prie-

---

[102] Surašinėjimo dokumentas laikomas Vilniaus Centraliniame Archyve (6226 knyga).

volė yra klebonijos daržus įsėti, apravėti ir nuimti daržoves. Į dvarelio žemę pasėjama 60 karčių rugių, 6 karčiai kviečių, 30 karčių miežių, 50 karčių avižų, 2 karčiu žirnių; šieno prišienaujama 50 vežimų [103]. Dvarelyje yra tik du jaučiai. Daugiau nėra jokių gyvulių, nė jokių padargų.

Tas pats 1818 m. parapijos perėmimo dokumentas aprašo ir pačią kleboniją bei kitus jai priklaususius pastatus :

Iš šventoriaus pro vartelius einama į kleboniją, esančią šalia bažnyčios šventoriaus. Šalia klebonijos, yra geros rūšies kelios obelys, kriaušės ir slyvos. Už sodo — nedidelis klebonijos kiemas.

Klebonijos pastatas yra senas, medinis, dengtas malksnomis, su dviem per stogą išvestais dūmtraukiais. Į klebonijos prieangį įeinama per suveriamas duris, turinčias stiprias užkabas ir užraktus. Priekyje sveikos, stiprios durys veda į virtuvę. Iš prieangio į dešinį šoną yra klebono gyvenamieji kambariai. Čia yra du kambariai erdvūs ir keturi mažesni. Čia grindys, durys, langai ir spynos ir visokie apkaustymai visiškai sveiki. Iš to paties prieangio, kairėn, yra du kambariai ir rūbinis podėlis. Anapus virtuvės yra kitas mažesnis prieangis, iš kurio, pasukus į dešinę, įeinama į šeimynos trobą, o pasukus į kairę, įeinama į didelį kambarį, iš kurio yra išėjimas į kiemą. Ties šiuo išėjimu yra sukalta iš lentų priemenėlė. Šituose visuose kambariuose durys, langai, krosnys ir visi apkaustymai yra stiprūs. Tačiau visa šita troba reikalinga labai žymiai pataisyti, nes, viena, ji yra labai pasenusi, o, antra, ji yra labai sunaikinta buvusios audros. Ypatingai yra sutrūnijęs stogas ir jo dalis audros nuplėšta. Jei stogas nebus ūmai pataisytas, tai supus gegnės, ir visas pastatas sugrius.

Prie klebonijos kiemo yra medinė arklidė su klėtele po bendru stogu. Ji dengta malksnomis. Kaip visi pastatai, neišskiriant ir bažnyčios, taip ir šita arklidė yra visiškai sutrūnijusi ir reikalinga didesnio taisymo.

Prieglauda (špitolė) — namas dviem gyvenamais galais. Jo visos sienos ir stogas visiškai supuvę, reikia didesnio taisymo. Tokioje padėtyje yra ir brolijos namas.

Klebonijos jurisdikcijoje yra tik dvi mažos, pasenusios trobelės. Viena visiškai nuvirtus, o kitoje gyvena žydas [104].

Bažnyčia ir jos įrengimas. Šitas 1818 metų inventorius, paruoštas kun. Kazimierui Radzevičiui perimant parapiją, gana smulkiai aprašo pačią bažnyčią ir jos įrengimą viduje, altorius,

---

[103] 1818 m. kovo 4 d. Kalvarijos bažnyčios inventorius. Dokumentas laikomas Gražiškių bažnyčios archyve.

[104] Ten pat.

bažnytinius drabužius. Čia atpasakojame inventoriaus turinį, pridurdami kai kuriuos paaiškinimus:

Kalvarijos bažnyčia pastatyta švenč. Mergelės Marijos (*titulus ecclesiae*) garbei. Ją yra pastatęs Kaributas kunigaikštis Vyšnioveckis 1715 metais, o vėliau klebonas Petras Vimboras padidino.

Čia sakinio pirmoji pusė yra ištisai klaidinga. Jau įrodyta, kad tą bažnyčią pastatė kun. Sabaliauskas 1709 m., o 1705 m. jis mirė. 1715 m. Vyšnioveckis dar nebuvo Kalvarijos seniūnas. Jis tik praturtino tą bažnyčią ir tai 1728 m. Toliau inventorius aprašinėja pačios bažnyčios stovį:

1818 metais bažnyčia yra medinė, pušinių sienojų; stogas dengtas malksnomis; ilgio turi 54 mastus, pločio 25 mastus [105]. Turi du bokštus su nubaltintais kryžiais. Tolygus kryžius ant priekinio kraigo. Ant kito galo kraigo, ties didžiuoju altoriumi, buvo kupolas, bet jį didžioji audra nuvertė.

Įeinant pro didžiąsias duris į bažnyčią, reikia lipti laiptais, padarytais iš paprastų lauko akmenų. Didžiosios durys ir stiprumo ir puošnumo dėliai išmargintos prikalinėtomis didžiagalvėmis, kalvių nukaltomis, vinimis, kabo ant stiprių geležinių užkabų, bet neturi užrakto ir užstumiamos iš vidaus su dalba. Prieangyje yra laiptai kopti ant viškų, kur stovi kadaise šešiolika balsų turėjusių vargonų laužas. Šalia altoriaus iš dešinio šono zakristija, kur durys stipriai apkaustytos ir užrakintos tvirta spyna; langelis su geležiniais pinučiais (groteliais) ir paprasta spinta su stalčiais. Ant spintos stovi senas, kadaise dažytas užrakinamas podėlis. Tokia pat ir rankų mazgotuvė. Grindys zakristijoje buvo kadaise lentų, bet šiandien riogso tik supuvę gabalėliai. Kairiame altoriaus šone kita zakristija, kurios durys iš bažnyčios ir iš lauko stipriai apkaustytos. Šitoje zakristijoje yra geležiniais virbais užtvarstytas langelis, papratas stalas su stalčiais, krikštykla ir ant jos lyg altorėlio pavidalas su šv. Jono Krikštytojo paveikslu. Iš zakristijos — laiptai į sakyklą. Bažnyčios viduje grindys plytinės. Sienose 10 langų, senatvės ir audrų visiškai sunaikintų. Visas šitas pastatas šiandien tiek yra sudūlėjęs ir sukrypęs, kad gresia nuvirsti. Sienos ir stogas yra perdėm prakiurę, o supuvimą dar didina per stogą bei sienas įpustomas sniegas ir įlyjamas vanduo.

Bažnyčioje yra trys altoriai. Didysis labai senoviškas, gražaus darbo. Stulpeliuose išpiaustytos vynuogės ir gėlės, kurios neva nudažytos. Kai kurios altoriaus dalys pasidabruotos. Kadangi visa bažnyčia pašvęsta švenč. Mergelės garbei, tai ir altoriuje pirmoje

[105] Mastas yra lygus 60 centimetrų.

vietoje yra švenč. Mergelės Marijos statula. Altoriaus viršuje — Dievo Apvaizdos akis (paveikslas), o šonuose — Viešpaties kančios paveikslai. Altoriaus stalas paprastai padarytas, ant jo laipteliai žvakėms sustatyti, o ties viduriu spintelė — tabernakulis. Nuo altoriaus, į abi sienas, padarytos pertvaros iš paprastų lentų, neva nudažytų. Kirviu paprastai nutašyta sija, kurioje pagalių gabalai ir varteliai turi reikšti tvorelę, atskiriančią presbiteriją nuo bažnyčios. Šoninis, iš dešinės rankos, altorius yra tik pasenęs laužas, kadaise neva piaustyto darbo, kažkada auksintas. Jame yra šv. Antano audekle tapytas paveikslas. Aukščiau — šv. Petro paveikslas. Altoriaus stalas medinis su portatiliu. Ant jo — seni kanonai, laipteliai ir viršuje medinis kryžius. Kairėje šoninis altorius pusiau staliaus, pusiau raižytojo darbo, dažytas. Jame šv. Angelo Sargo paveikslas, o viršuje — V. Jėzaus paveikslas. Čia irgi menkų lentų stalas, seni kanonai, portatilis ir medinis kryžius. Laiptų vietoje priešais altorių patiesti lentų gabalai.

Bokšte yra du vidutinio didumo varpai. Vienas suskilęs. Ties didžiuoju altoriumi, buvusio kupolo griuvėsiuose, kabo mažas šaukiamasis varpelis (signorius).

Visas bažnyčios šventorius aptvertas tvirta lentų tvora. Yra ketverios durelės, varstomos ant užkabų ir užraktų. Iš šventoriaus takelis veda į šalia esančią kleboniją [106].

Iš šito aprašymo patiriame, kad bažnyčios pastatas pradžioje buvo stipriai ir, kiek buvo galima, puošniai pastatytas. Bet ištisą šimtmetį išstovėjęs ir menkai kai kurių klebonų taisomas, 1818 m. labai menkutėlis atrodė. Toliau surašoma bažnyčios reikmenys ir apdarai :

Sidabrinė monstrancija su auksiniu mėnulyčiu. Komuninė visa paauksinta, išpuošta stikliukais. Kita tokia pat maža. Taurė su patena, visa auksinta. Tik viduje auksintos trys taurės. Sidabrinis relikvijorius. 17 įvarių spalvų arnotų. Jų tik vienas siuvinėtas aukso gėlėmis ir vienas senoviškas, austas auksu ir sidabru. Kiti paprastų medžiagų. Trys poros dalmatikų : rožinės, raudonos ir juodos. Keturios kapos. Viena jų juoda, išsiuvinėta žąsies plunksnų kauleliais. Penkios albos. Kamžų ir kitų skalbinių kiek reikia. Visų albų ir vienos kamžos aftas auksinis. Muslininis umbrakulas. Adamaškinis baldakimas. Aštuonios senos paveikslinės vėliavos, trys naujesnės, keturios plevėsuojančios. Atsikėlimo figūra. Procesijų kryžius ir brolijos procesijų pasidabruotas kryžius. Švininis kryžius. Trivietis

---

[106] 1818 m. kovo 4 d. Kalvarijos bažnyčios inventorius. Dokumentas laikomas Gražiškių bažnyčios archyve.

šventų aliejų indelis. Keturios poros švininių ampulių. Švininė lėkštelė. Švininis indas su švęstu vandeniu prie zakristijos durų. Šešiolika didelių švininių žvakidžių, aštuonios mažos, dešimts vidutinių. Senas žalvarinis smilkytuvas, prie jo laivelis ir šaukštelis. Penki altoriaus skambučiai. Du būbnai. Švęsto vandens katiliukas. Dvi prieš altorių kabančios lempos. Viešpaties karstas su trejais vartais, dažytas. Visokių užtiesalų, apdangų. Ostijų dėželė. Penki mišiolai. Keturios klausyklos. Drožinėto darbo sakykla. Keturiolika bažnyčios suolų. Medinė, dažyta Marijos vardo žvaigždė (monograma) ir kita tokia pat žvaigždė su Dievo Apvaizdos išraiška, nešamos procesijoje. Keturi relikvijoriai su stiklais. Dešimts visokių paveikslų. Dvi senos kėdės. Didelis veidrodis ir daug kitokių reikmenų [107].

Šitą 1818 metų bažnyčios inventoriaus aprašymą truputį papildo dokumentas iš 1821 metų, būtent kun. Prano Markevičiaus atsakymai į vyskupo Čižausko klausimus. Atsakymuose įrašyta tas pats, kas yra 1818 m. inventoriuje ir kai kas naujo. Apie bažnyčią pasakyta naujo tik tiek, kad klebonas Vimboras ją padidino, pristatydamas priekyje du bokštu ir prieangį viename gale, o kitame gale prie dešinio šono zakristiją. Toliau aprašoma pati bažnyčia. Bažnyčia, altoriai ir reikmenys įrašyti, kaip 1818 m. inventoriuje. Apie sakramentus inventoriuje nieko nepasakyta, o čia sakoma, kad :

Švenčiausias sakramentas laikomas didžiajame altoriuje tabernakulio spintelėje, menkai išpuoštoje, bet tinkamai užrakintoje. Švenč. Sakramentas antaujinamas vasarą kas dvi savaitės, žiemą — kartą į mėnesį. Viešai išstatomas ir procesijoje nešiojamas švenč. Mergelės Marijos vardo dieną, šventų Angelų Sargų dieną, Sekminių antrą dieną, per visą Dievo Kūno oktavą, Grabnyčių dieną ir kiekvieno mėnesio pirmąjį sekmadienį. Komuninė be rūbelio, nes ligi šiol nebuvo tokio papročio. Komuninė yra švininė, iš vidaus ir iš viršaus paauksuota ir stikliniais kristalais papuošta. Prieš Švenčiausiąjį lempelė dega ne visada, nes nėra šiam reikalui lėšų. Dega tik pamaldų metu ir per šventes. Degalas perkamas klebono lėšomis. Ligoniams lankyti yra bursos ir šventų aliejų indeliai. Paskutinis patepimas teikiamas, kada tik reikia. Krikšto šaltinis turi visus reikiamus indus ir daiktus ; visada tinkamai užrakintas. Piscina [108] įrengta

---

[107] Ten pat.

[108] Piscina vadinama tam tikra bažnyčioje parengta vieta, ar tai po altoriumi, ar tai prie krikštyklos, į kurią supilama vanduo panaudotas krikšte, plaujant purifikatorius, sudegintų liturginų drabužių pelenai.

po didžiuoju altoriumi. Šventi aliejai laikomi užrakintoje krikštykloje ir kasmetai atnaujinami. Miesto ir kaimų katalikai šventą krikštą ilgiau trijų mėnesių neužtęsia. Nekatalikai kartais ir ilgiau užvilkina. [Šitas sakinys verčia manyti, kad ir nekatalikus vaikus krikštydavo kunigai]. Kaimuose kūdikius priiminėja bobutės, o mieste — apskrities chirurgo paskirtos. Esant būtinam reikalui, priėmėjos pakrikštija vandeniu, bet iškilmingai krikštija tik kunigai. Kalvarijoje gyvena apskrities chirurgas.

Katalikų kapai yra už miesto, kitame Šešupės šone, į rytus nuo bažnyčios. Stipriai aptverti ir saugiai užrakinti. Nekrikštytiems kūdikiams yra atskira vieta.

Yra parapijos mokykla ir mokytojas pakankamai apmokamas. Paskirtu laiku šią mokyklą aplanko klebonas. Nepasakyta, ar ta mokykla buvo ant bažnyčios žemės, ar kitur. Parašyta, kad parapijoje yra žmonių, kurie vaikus moko kitose vietose, bet nepasakyta, nei kiek tokių vietų yra, nei kas ir ko ten moko. Parapijos mokykla tada buvo valstybinė, dėstomoji gi kalba buvo lenkų kalba [109].

Be to, Dambaukos dvarelyje yra koplyčia, dengta šiaudų stogu, be jokių daiktų ir apdarų. Reikalui esant, atsigabenama iš parapinės bažnyčios. [110] Pagal kun. Prano Markevičiaus liudymą, ši koplyčia esanti pastatyta kun. Petro Vimboro [111].

Šitas inventorius parodo mums tiek bažnyčią, tiek ūkio trobėsius, tiek valstiečių trobas labai pasenusias, sutrūnijusias, supuvusias ir dar audros sugriautas, sulaužytas. Dėl ko prieita prie tokio apleidimo ? Susidėjo daug priežasčių. Kun. Sabaliauskas bažnyčią ir klebonijos trobas pastatė savo lėšomis, bet jo įpėdiniai nepanorėjo savo lėšas dėti bažnyčios reikalams. Bažnyčios inventorius, kurį dar toliau aptarsime, rašo, kad bažnyčios pastatų taisymas yra koliatoriaus prievolė [112]. Koliatorius šiuo atveju buvo valstybė ir taisyti turėjo iš valstybinio Kalvarijos dvaro pajamų. Tačiau dvaras buvo išnuomuotas, ir nuomininkas tesirūpino tik savo įmokėtą nuomą išrinkti. Gi valstybės iždas visada yra nerangus tokiems reikalams. Kun. Sabaliauskas, neturėjo fondinio ūkio, kaip jo įpėdiniai, bet jis išsinuomojo iš Kalvarijos seniūno žemės plotą, sugebėjo pats vesti pajamingą

---

[109] Dokumentas laikomas Gražiškių bažnyčios archyve.

[110] Ką tik cituotas 1818 m. kovo 4 dienos Kalvarijos bažnyčios inventoriaus aprašymas laikomas Gražiškių bažnyčios archyve.

[111] Kn. P. Markevičiaus atsakymai į vysk. Čižausko klausimus vizitacijos proga. Dokumentas Gražiškių bažnyčios archyve.

[112] Koliatorius — bažnyčios globėjas.

ūkį ir pasidaryti lėšų. Kita vertus, kun. Sabaliauskas turėjo vietoje pakankamai pigios statybinės medžiagos. Vietoje buvo kertami miškai, ir jų buvo daug. Dar 1752 m. keliaudamas Šlemyleris matė Kalvarijos apylinkėse labai didelių miškų, ąžuolynų. Tačiau tie miškai buvo negailestingai kertami ir neatželdinami, vien tik daromos gyvenvietės, 1765 m. Kalvarijos seniūnijos apžiūros akte miško reikalu yra įrašyta:

Prie dvaro esanti smuklė senovėje degtinę gamino penkiais katilais, apkūrenamais dvaro malkomis. Žydas dirbo dvaro indais ir įrankiais, ir aptarnauti visus smuklių reikalus eidavo valstiečių sargybos. Žydas nuomos tada mokėdavo per metus vieną tūkstantį timpų. Dabar šitame brangiame ūkininkų krašte, kur už malkų vežimą moka vieną zlotą, jau keliolika metų pats žydas savo rizika gamina svaigalus ir dvarui už verslo teisę temoka tik 400 zlotų [113].

Taigi jau 1765 m. miškų nebebuvo. Čia jau tik «ūkininkų kraštas», malkos neįperkamai pabrango, ir dvaras neturi varyklai kuro. Todėl ir bažnyčios bei jos trobų taisymas pasunkėjo. Juo labiau, kad ir klebonai nebuvo gabūs sau lėšų susidaryti.

Inventoriuje teigiama, kad minima didžiulė audra, kuri ir bažnyčios kupolą nuvertė ir trobas išvartė bei griuvėsiais pavertė, buvusi 1818 metų pradžioje. Ji ne tik Kalvarijoje trobas išvartė, bet ir plačiame plote tai padarė. Simno bažnyčios inventorius [114] skundžiasi, kad ta vėtra nuvertė bažnyčios mūrinį bokštą ir pramušė lubose skylę. Vilkaviškio senosios bažnyčios bokštų kryžius nulenkė vieną į priekį, kitą į užpakalį. Reiškia, vėjas sūkuriais ėjo. Autorius, mažas būdamas, iš senų žmonių girdėjęs, kad šita vėtra kilusi pavakare ir kilusi iš Prūsijos; vėjas pūtęs iš vakarų. Senukas, iš kurio apie šitą vėtrą girdėjęs, pasakojo, kad jo tėvas išėjęs pavakare į laukus arklių parvesti. Laukuose jį užklupo vėtra. Staiga nuo Prūsijos ėmęs pūsti smarkus vėjas ir juo tolyn, juo stipresnis darėsi. Tėvas negalėjęs nei paeiti, nei stovėti. Parvirtęs iš pradžios laikėsi įsikibęs į žoles pievoje, bet neišsilaikęs. Jį vėjas nurito į krūmus ir jis čia parblokštas išgulėjęs, ligi vėtra pasibaigė. Vėtra nurimusi tik po vidurnakčio. Paryčiu grįžęs į kaimą, radęs visas trobas išvar-

---

[113] Žurnalas *Litva i Rus*, Vilnius 1912 m., II t.

[114] Neturima žinių, kur tas dokumentas po karo yra.

tytas. Atseit, ta vėtra praėjo tuo laiku rudenį, kai dar arkliai buvo ganomi laukuose. Taigi 1817 metų rudenį. Bažnyčių inventoriai nurodo 1818 metų sausį.

c. Parapijos kunigai ir jų veikla. — Pirmasis Kalvarijos klebonas buvo kun. Kazimieras Abdevičius. Iš jo klebonavimo beliko tik žinia, kad 1735 m. po Kalvariją ir jos apylinkę švaistėsi rusai ir lenkų nedrauginga kariuomenė. Gyventojai buvo nesaugūs, nei dėl savo turto, nei dėl gyvybės. Bajorai smuklėse gerdavo ligi proto netekimo, o paskui kaudavosi užmuštinai. Vienas toks bajoras Kalvarijos miesto smuklėje pasijuto bemirštąs ir šaukėsi kunigo nakčia. Ozemblausko pulkas, tuo metu žygiuodamas per Kalvariją, ne tiek ilsėjosi, kiek smurtavo. Kun. K. Abdevičius, rizikuodamas patekti į girtų karių rankas, nuėjo pas sužeistąjį ir jį aprūpino šv. sakramentais. Ligonis sulaukęs paryčio mirė, ir kun. Abdevičius palaidojo jį Kalvarijos bažnyčios šventoriuje [115].

Antrasis klebonas kun. Ignas Binertas. 1777 m. Miroslavo kunigai marijonai už kun. Igno, Kalvarijos prepozito, sielą atlaikė 120 Mišių, gavę palaikais jo arklį, ir 1780 m. dar už kun. Igno, Kalvarijos prepozito, sielą atlaikė 114 Mišių [116]. Taigi 1777 m. kun. Ignas Binertas jau buvo miręs. Mirė, būdamas Kalvarijos klebonu.

Jo įpėdinis buvo kun. Petras Vimboras, kuris Kalvarijos klebonu pasirodo 1769 metais. Klebonavo jis čia dar ir 1796 metais. Nei apie jo klebonavimo pradžią, nei pabaigą tikrų žinių nerasta. 1769 m. rugpiūčio mėn. 1 d. A. Raudonulis Milaševičius iš Volčino pasiskolino iš Pranciškaus Janzeno keturis šimtus lenkiškų zlotų, įsipareigodamas juos grąžinti Janzenui 1770 m. kovo 19 d. ir šiuo reikalu skolintojui išdavė skolos raštelį. Janzenas šituos pinigus su savo palūkanomis pavedė atsiimti Kalvarijos klebonui Petrui Vimborui ir jam perdavė skolos raštelį. Pinigus aukojo bažnyčios reikalams. Šitas raštelis ir buvo įteiktas kun. P. Vimborui 1769 metais [117].

---

[115] Plačiau apie įvykį žiūrėk 36-38 psl.

[116] Žinia iš Miroslavo bažnyčios archyvo.

[117] Dokumentas laikomas Gražiškių bažnyčios archyve.

Šiomis ir kitomis aukomis kun. P. Vimboras apmokėjo bažnyčios taisymo ir padidinimo išlaidas. Jis kun. Sabaliausko statytąją bažnyčią pailgino, pristatydamas prieangį ir du bokštus. Iš *lekcijos* šono pristatė zakristiją ir atnaujino visą vidų, Dambaukoje pastatė šiaudais dengtą koplytėlę.

Kun. Justinas Kandelis gimęs 1757 m., buvo Kalvarijoje klebono Vimboro pagalbininkas, vikaras. Seimas 1789 m. išleido įstatymą surašyti visus gyventojus. Tą surašymą Kalvarijos parapijos plote padarė kun. Justinas Kandelis 1790 m. Surašymo užbaigimas pažymėtas gruodžio 31 d. Sąrašas parašytas labai smulkiai [118]. Nurodyta, kuri gyvenvietė kuriam dvarui priklauso, kas yra dvaro savininkas, kiekvieno ūkio šeimininkas ir visa jo šeima, kiek kas turi metų ir kokis kurio santykis su šeimos galva ir daug kitų smulkmenų. Įrašyta pastaba: «Nesant namie kun. Vimboro, Livonijos kanauninko, Kalvarijos klebono, pasirašė Kalvarijos vikaras kun. Justinas Kandelis». Tai rodo, kad tokių sąrašų sudarymas buvo pavestas klebonams.

Apie mokyklas yra parašyta:

Kalvarijos miesto mokykla visados būdavo išlaikoma. Šiais 1790 metais jos vedėjas yra ponas Prokopavičius, mano žinioje, turi 30 mokinių, 7 mergaites. Buvo mokomi skaitymo ir rašymo pradžios. Įvairiuose Kalvarijos parapijos kaimuose, man leidus, mokė šeši mokytojai (bakalaurai). Besimokančių buvo 80 berniukų, 25 mergaitės. Bajorų buvo tik du. Mokiniai buvo gerokai pamokyti skaityti ir rašyti [119].

Šitas įrašas sako, kad Kalvarijos parapijoje mokyklomis ir vaikų mokymu rūpinosi ir mokymą prižiūrėjo kun. Kandelis. Dar keletas žinučių nuotrupų:

Prelatas Kurčevskis *Biskupstwo Wilenskie* rašo, kad 1781 m. Kalvarijoje buvo žmonių 4488, o mokinių miestiečių — 15, kaimiečių 0, gi 1784 m. miestiečių — 3, o kaimiečių — 43.

1800 m. rugsėjo 21 d. Rudaminos bažnyčioje pakrikštijo kūdikius «Justinas Kandelis, Livonijos kanauninkas, Kalvarijos kuratas [klebonas]». Tai buvo 16 sekmadienis po Sekminių.

---

[118] Dalį šio surašinėjimo žiūrėk Ketvirtajame priede 124-126 psl. Sąrašo originalas laikomas Vilniaus Centraliniame Archyve (S.-A. 6226).

[119] Ten pat.

Rudaminos bažnyčioje tą dieną buvo švenčiama šv. Teklės šventės atlaidai.

1801 m. liepos 6 d. vysk. Karpavičius vizitavo Seinų bažnyčią. Į tą iškilmę buvo suvažiavę daug kunigų. Jų tarpe ir Kalvarijos vikaras, kun. Tadas Cibulskis.

Vygrių vyskupijos 1808 m. sąrašas parodo, kad Alvito dekanate buvo Bartininkų, Gižų, Gražiškių, Liubavo, Liudvinavo, Lankeliškių, Alvito, Keturvalakių, Vilkaviškio ir Kalvarijos parapijos; Kalvarijoje buvo klebonas kun. Justinas Kandelis, Livonijos kanauninkas, ir du vikarai: kun. Vincas Mocarskis ir Radzinskas, vienuolis karmelitas. Kaip ilgai kun. Kandelis Kalvarijoje klebonavo, žinių nerasta.

1818 m. į Kalvariją klebonu atėjo kun. Kazimieras Radzevičius. Bet nepažymėta, ar jis buvo tiesioginis Kandelio įpėdinis, ar dar kas kitas klebonavo 1808-1818 metų tarpe.

Klebonui Kazimierui Radzevičiui Kalvarijos parapiją ir bažnyčios bei klebonijos turtą 1818 m. kovo 4 dieną perdavė Alvito dekanas, Vilkaviškio klebonas kun. Zavadskis. Perdavimo proga buvo labai smulkiai surašytas klebonijos ir bažnyčios inventorius.

Tas inventorius duoda gana daug žinių, kurias jau atpasakojome ir kalbėdami apie klebonijos nuosavybę ir bažnyčios įrengimą [120].

Seinų vyskupijos 1821 m. *Elenchas* sako, kad tais metais Kalvarija jau nebepriklausė Alvito dekanatui. Buvęs sudarytas atskiras Kalvarijos dekanatas, į kurį įskirtos Liudvinavo, Rudaminos, Krosnos, Krokialaukio, Rumbonių, Ūdrijos, Daukšų, Alytaus ir Kalvarijos parapijos. Kalvarijoje tais metais yra klebonas kun. Kazimieras Radzevičius ir du vikarai: Antanas Maskulevičius ir Julius Nivinskas, vienuolis marijonas. Kun. Radzevičius 1808 m. įrašytas vikaru Sudarge (Jansborge). Gi 1823 m. *Elenche*, kun. Radzevičiaus nėra nei gyvųjų, nei mirusiųjų tarpe. Jis galėjo būti įrašytas mirusiųjų tarpe 1822 m. *Elenche*, kurio nepavyko gauti.

1823 m. Kalvarijos klebonu įrašytas kun. Pranas Markevičius, o vikarais — kunigai Ignas Gutšteinas ir Julius Nivinskas,

---

[120] Žiūrėk 94-98 ir 99-101 psl.

marijonas. Kun. Pranas Markevičius 1821 m. vikaravo Naumiestyje.

Kalvarijos bažnyčios archyve rastas klausimų lapas, kurį vysk. Čižauskas, besirengdamas apsilankyti vyskupijos bažnyčiose, buvo išsiuntinėjęs klebonams, kad įrašytų atsakymus. Atsakymus yra įrašęs kun. P. Markevičius. Įrašymo datos nėra, o yra tik klausime data 1821 metai. Jei į 1821 m. klausimus atsakė kun. Markevičius, tai atrodo, kad kun. Radzevičius prasišalino iš gyvųjų tarpo dar prieš 1821 m. Šitomis žiniomis jau pasinaudojome kalbėdami apie parapinės bažnyčios įrengimą [121].

Parapijoje yra tik viena koplyčia Dambaukoje, kurią pastatė klebonas Vimboras. Privalomas mišias klebonas laiko tik už parapiją. Kitokių privalomų mišių nei pirmatakai, nei dabartinis klebonas nelaiko už nieką. Buvo tokios mišios už a. a. kun. Sabaliauską, bet dabar jo palikimo nėra ir mišios nebalaikomos.

Brolijos. Veikia tik viena parapinė šv. Angelų Sargų brolija. Ji yra įkurta parapijos pradžioje. Kas ją įsteigė, nėra žinių, nei jokių raštų, nei įstatų. Sudedami ir surenkami pinigai išleidžiami lempų alyvai ir žvakių vaškui. Brolija dalyvauja procesijose, turi savo kryžių ir vėliavų. Ji turi ir savo namą šalia bažnyčios, bet dabar tas namas visiškai supuvęs, stogas kiauras ir sienos sudūlijusios. Brolijos vedėjas yra vikaras, dabar 1824 m. kun. Anupras Vaitkevičius.

Kunigų skyriuje klebonas kun. Pranas Markevičius apie save sako:

Esu lenkas gimęs 1783 m. rugsėjo 13 d., kunigu įšventintas 1812 m. Esu šios vyskupijos kunigas, turiu tik vieną Kalvarijos klebono beneficiją, nei pilietiniu, nei bažnytiniu laipsniu nesu pažymėtas. Pamokslus sakau ir katekizuoju paeiliui su vikarais: pamokslams turiu klasikinius vadovėlius: *Skargą*, *Golanskį*, *Haberborną*, *Bielskį* ir kitus, katekizmui — *Marčinskį*, *Golanski*, *Fleurą* ir visus *Polio* veikalus.

Tai iš atsakymų ir viskas, kas svarbiau. Apie kunigą Markevičių čia dar paminėtina, kad turimi Kalvarijos bažnyčios archyvo dokumentai yra jo paliudyti nuorašai. Matyt, turėjo kažkokią bylą dėl bažnyčios turtų ir teisių, jei tiek dokumentų surinko.

---

[121] Žiūrėk 98-99 psl.

Tolimesnės žinios apie Kalvarijos bažnyčią ir jos kunigus yra paimtos iš Seinų vyskupijos *Elenchų*, būtent :

Nuo 1831 m. ligi 1838 [greičiausia ligi 1848] m. Kalvarijos klebonas ir dekanas buvo kun. Pranciškus Butrimavičius. Gimęs 1791 m. spalių 4 d., kunigu įšvęstas 1821 m. kovo 4 d., į Kalvariją atėjo prieš 1831 m. Jis Kalvarijoje bus ir miręs, tik nežinia, kuriais metais, nes 1849 ir 1850 m. elenchų nerasta, o 1851 metų elenche jo nėra nei gyvųjų, nei mirusiųjų tarpe. Tų metų mirusiųjų sąrašas apima visus mirusius 1850 m. Išeitų, kad jis turėjo mirti 1849 m.

Šitas klebonas pastatė dabartinę Kalvarijos bažnyčią, bet nerasta jokių dokumentų, kaip jis tą bažnyčią statė, kiek ir kas statybai lėšų davė. Žinia tik, kad kun. Sabaliausko pradėtoji 1705 m. ir baigtoji 1709 m. bažnyčia kun. Vimboro buvo padidinta ir atnaujinta, bet 1818 m. buvo labai pasenusi, ir tų metų didžiulės audros labai aplamdyta. 1838 m. kun. Butrimavičius ją nugriovė ir iš tos medžiagos pastatė kleboniją. Pamaldas perkėlė į laikiną pastatą ir senosios bažnyčios vietoje pradėjo statyti naują mūrinę. Mūryti baigė 1840 m. ir pamaldas perkėlė į naująją, dar neįrengtą bažnyčią. Ligi 1843 m. klebonas naują bažnyčią aptvarkė tiek, kad tais metais ją konsekravo Seinų vyskupas Povilas Strašinskis.

Kun. Butrimavičiui parapijos aptarnavimo darbe visada padėjo du vikarai : 1831 m. — kun. Vincas Lekešis ir vienuolis marijonas Tomas Dainauskas ; 1837 m. kun. Juozapas Gecevičius, Augustavo vyskupijos garbės kanauninkas ; 1838 m. kun. Gecevičius įrašytas be pareigų, gyventojas — duonininkas, o šalia jo — vikaras kun. Jonas Mikolajevskis. 1841 m. — vikaras Vincas Andruškevičius ir Matas Kasiulevičius, senas pensininkas ; 1843 m. — M. Kasiulevičius ir Jurgis Strimavičius ; 1844 m. — Strimavičius ir Jonas Gudavičius ; 1847 m. ir 1848 m. — Juozas Muraška ir tas pats Strimavičius.

1851 ir 1853 m. Kalvarijos klebonas buvo kun. Vincas Miškelis, garbės kanauninkas. Jis turėjo tris vikarus : 1851 m. — Joną Balcevičių, Juozą Zguminą ir Jurgį Strimavičių ; 1953 m. — Kazį Vaikšnorą, Hilerą Stalmukauską ir Vincą Kalinauską, buvusį Liškiavos kunigų nusikaltėlių pataisos namo dvasios tėvą.

Kun. Vincas Miškelis buvo gimęs 1811 m. rugpiūčio 22 d. Mokėsi Seinų dvasinėje seminarijoje ir Varšuvos akademijoje; į kunigus įšventintas 1836 m. rugpiūčio 22 d. Akademiją baigė 1838 m. 1841 m. buvo vyskupijos konsistorijos narys; ką veikė kitais metais — elenche nerasta. 1851 m. elenchas parodo jį, kaip Kalvarijos kleboną, Kališiaus vyskupijos garbės kanauninką, Seinų vyskupijos konsistorijos notarą ir nuodėmklausių egzaminatorių komisijos narį. Pažymėtas mokslo laipsniu — šv. teologijos kandidatu (S.T.C.).

Šiose pareigose jis buvo ir 1853 m. 1863 m. elenche kun. Miškelis jau žymimas klebonu Gražiškiuose, teisėju vyskupijos konsistorijoje, egzaminatorių komisijos nariu, Kališiaus vyskupijos garbės kanauninku. Gražiškiuose jis klebonavo ligi 1876 metų. 1877 m. gyveno Gražiškiuose be pareigų. 1878 m. — Vištytyje, 1879 m. ir sekančiais — Liškiavoje. Mirė Liškiavoje 1890 m. spalių 30 d. Kališiaus vyskupijos garbės kanauninku išbuvo ligi pat mirties. Pasaulinės rusų valdžios buvo apdovanotas šv. Onos III klasės ordinu ir kryžiumi bei medaliu 1853-1855 m. Krymo karui prisiminti. Savo vyskupijoje į jokį laipsnį nebuvo pakeltas.

1863 m. elenche Kalvarijos klebonu įrašytas kun. Vincas Latvinskas, vikarais — Jurgis Strimavičius ir Aleksandras Baratinskas. Kun. Vincas Latvinskas buvo gimęs 1826 m. liepos 17 d., į Seinų kunigų seminariją įstojo 1847 m., ją baigė ir kunigu buvo įšventintas 1850 m. liepos 25 d. 1851 ir 1855 metais vikaravo Beržininke. 1863 m. elenche įrašytas laikinu klebonu Kalvarijoje. 1872 m. elenchas rodo jį klebonaujant Miroslave. Ten ir mirė, būdamas Miroslavo klebonu. Mirė 1888 m. balandžio 29 d. Turėjo iš pasaulinės valdžios gavęs kryžių ir medalį prisiminti 1853-1855 m. karui Kryme.

1818 m. Kalvarijos bažnyčios inventorius rašo, kad ta bažnyčia yra pastatyta švenč. Mergelės Marijos vardo garbei. Gi elenchai ligi 1872 m. apie pačią bažnyčią nieko nerašo. Tų metų elenchas pažymi, kad Kalvarijos bažnyčia pastatyta šv. Mergelės Marijos vardo garbei. Bet nieko nemini, kad ta bažnyčia jau ne senoji medinė, o nauja mūrinė. 1873 m. elenche įrašyta, kad Kalvarijos bažnyčia pastatyta 1838 m. valstybės ir parapiečių lėšomis, ir vyskupo Povilo Strašinskio 1843 m. pakonsekruota

Kun. JONAS ŽALIAUSKAS,
(1848 - ca 1915),
Kalvarijos ir Garliavos klebonas

Kun. PRANCIŠKUS BUTRIMAVIČIUS,
(1791- ca 1849),
Kalvarijos dekanas ir klebonas

Suvalkų Kalvarijos miestelis vokiečių okupacijos metu 1914 metais
Už bažnyčios matyti bokštas cerkvės, minimos 118-119 puslapyje

Viešpaties Jėzaus Atsimainymo garbei. Šitos pačios žinios yra kiekvienų metų elenche ligi 1881 metų. Tų pat metų elenche įrašyta, kad « pirmoji parapijos bažnyčia, nuo 1705 m. išstovėjusi, buvo pastatyta Mykolo Servaco Kaributo Vyšnioveckio. Šitoji antroji pastatyta iš plytų valstybės ir parapiečių lėšomis 1840 metais, ir vyskupo Strašinskio pakonsekruota 1843 metais Kristaus Atsimainymo garbei ».

1882 m. elenche bažnyčios žinios įrašytos šiais žodžiais: « Kalvarijos parapijos bažnyčia švenč. Mergelės Marijos vardo garbei ; pirmykštė medinė, nuo 1705 metų išstovėjusi, buvo pastatyta kun. Jono Kazimiero Sabaliausko, Gražiškių klebono lėšomis, apturtinta grafo Mykolo Sapiegos, didžiosios Lietuvos kunigaikštijos lauko raštininko, ir Mykolo Servaco Kaributo kunigaikščio Vyšnioveckio. Dabartinė antroji pastatyta iš plytų valstybės ir parapiečių lėšomis 1840 m. ir pakonsekruota Seinų vyskupo Povilo Strašinskio 1843 metais ». Tas pats įrašas yra ir 1883 m. elenche. Gi pradedant 1844 m. ligi pastarųjų laikų visuose elenchuose stovi vis ta pati žinia, jau tik apie mūrinę bažnyčią, pažymint, kad ji yra pastatyta ir pašvęsta švenč. Mergelės Marijos vardo garbei. Taigi tikriausios istorinės žinios yra 1882 m. elenche, duotos, matyt, tuolaikinio klebono kun. Kazimiero Smalensko.

Įrašymas elenche, kad bažnyčia buvo pastatyta Viešpaties Atsimainymo paslapties garbei, yra tokia pat klaida, kaip ir pirmosios medinės bažnyčios įkūrimo ir pastatymo priskyrimas Vyšnioveckiui. Antrosios, mūrinės, pastatymo datos 1838 ir 1840 metai gali būti abi tikros : 1838 m. buvo pradėta, o 1840 m. pabaigta statyti. Naujosios bažnyčios sumanymas ir pastatymas priklauso klebonui kun. Butrimavičiui, nes jis tuo laiku čia klebonavo, bet buvo taip kuklus, kad savo darbo neįamžino elenche.

1872 m. Kalvarijoje klebonavo kun. Kazimieras Smalenskas, gimęs 1820 m. gegužės 20 d. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1840 m., į kunigus įšventintas 1844 m. rugsėjo 1 d. ir pasiųstas vikaru į Suvalkus. 1848 m. jis dar vikaravo Suvalkuose, o 1851 ir 1853 m. buvo Seinų katedros vikaras. 1858 m. kovo 19 d. buvo atkeltas klebonauti į Rudaminą, o 1867 m. rugpiūčio 22 d. perkeltas klebonu į Kalvariją. Rudaminą perdavė kun. Karoliui

Baldakui. Kun. Smalenskas Kalvarijoje kartu buvo ir klebonas ir Kalvarijos dekanato dekanas ligi mirties, o mirė 1888 m. balandžio 14 d. Turėjo iš caro valdžios gavęs kryžių ir medalį 1853-1855 m. Krymo karui prisiminti. Kun. K. Smalenskui Kalvarijoje klebonaujant, valstybės valdžia nusavino bažnyčios žemę ir sulikvidavo klebono ūkį. Bet nerasta jokių žinių, nei kiek tos žemės ir ūkio turto buvo, nei kaip ta žemė išdalinta, nei kokios trobos ir kokie gyvuliai buvo parduoti iš varžytynių.

Klebono Smalensko vikarai buvo: kun. Juozas Jurkevičius, miręs Kalvarijoje 1871 m. rugsėjo 2 d., kun. Izidorius Sniečkus vikaravo 1873-1875 m., kun. Mykolas Smalenskas — 1874-1877 m., kun. Vincas Filipčikas — 1876-1878 m., kun. Jurgis Narkevičius — 1878-1888 m., kun. Adomas Grinevičius — 1879-1888 m.

Kun. Smalenskui mirus 1888 m. į Kalvariją klebonauti atėjo kun. Jonas Žaliauskas, gimęs 1848 m. gruodžio 28 d. Seinų kunigų seminarijoje mokėsi ketverius metus, įšventintas kunigu 1872 m. lapkričio 10 d. ir tuoj pat buvo pasiųstas vikarauti į Gelgaudiškį. Čia išgyvenęs kelerius metus, buvo perkeltas vikaru į Griškabūdį. 1876 m. kun. K. Smalenskui mirus, iš Griškabūdžio perkeltas klebonauti į Kalvariją. Kalvarijoje kun. Jonas Žaliauskas klebonavo ligi 1907 metų. Čia jis kartu buvo ir Kalvarijos dekanato dekanas.

Bažnyčios pastatas turi du bokštus priekyje. Priekiu ji stovi į vakarus, didžiuoju altoriumi — į rytus. Ji baigta mūryti 1840 m. Tada ji turėjo 16 metrų pločio ir apie 40 metrų ilgio; viduje be jokio pilioriaus. Turėjo po langą iš abiejų didžiojo altoriaus šonų ir po 4 langus šoninėse sienose. Tarp bokštų — didžiosios durys į bažnyčią. Kadangi sklypas yra nuokalnus į vakarus, tai didžiosios durys yra iškilusios aukštai ir įeiti į bažnyčią padaryti aukšti tašytų akmenų laiptai. Ilgainiui bažnyčia pasidarė per ankšta. 1905 m. kun. Žaliauskas, Kalvarijoje klebonaudamas, savo ir parapijos lėšomis bažnyčią praplatino, pristatydamas šonuose koplyčias. Tie šonų priestatai turi po 7 metrus (be sienų) pločio, o ilgis — nuo presbiterijos ligi pat bokštų. Tų navų galuose įtaisyti šoniniai altoriai; navų sienose — po tris langus. Šalia bokštų iš šventoriaus į navas įeinamosios durys. Čia šoninėse sienose — po langą, ir sulaikyti pro duris įsiveržusiam vėjui, skersai navas išmūrytos sienos duoda prieangių vaizdą. Buvusios

bažnyčios sienose, prie buvusių langų sienos išardytos ligi pagrindų ir padarytos trijų piliorių keturios arkos. Pati bažnyčia puošniai išdekoruota, altoriai ir sakykla gražaus darbo. Už presbiterijos, iš galo bažnyčios — erdvi zakristija.

1907 m. kun. Žaliauskas buvo perkeltas klebonu į Garliavą ir paskirtas Marijampolės dekanato dekanu. 1910 m. buvo paaukštintas Seinų vyskupijos katedros kanauninku. Mirė Garliavoje I didžiojo karo metu. Kalvarijoje buvo du vikarai : kun. Adomas Grinevičius — 1888-1891 m., kun. Pijus Biskis — 1889-1890 m., kun. Antanas Staniulis — 1892-1902 m., kun. Jonas Katilius — 1891-1895 m., kun. Pranas Valaitis — 1894-1902 m., kun. Pranas Škėma — 1896-1904 m., kun. Pranas Naujokaitis — 1902-1907 m., kun. Jonas Puodžiūnas — 1904 m. ir kun. Stanislovas Brusokas — 1908 m.

1907 m. gale atvyko į Kalvariją klebonauti kun. Kazimieras Maciukevičius. Jis visą savo Kalvarijoje gyvenimo laiką valdė ir Kalvarijos dekanatą. Gimęs 1863 m. vasario 25 d. Mokėsi Seinų kunigų seminarijoje nuo 1800 m. rugsėjo 15 d. ligi 1886 m. vasario 28 d. Tą dieną vysk. Petras Viežbauskas įšventino jį kunigu ir paskyrė vikaru į Gižus. Iš čia 1890 m. buvo perkeltas į Suvalkus vikaru, o 1893 m. — į Prienus vikaru administratorium. Mat, tada Prienų klebonas kanauninkas Juozas Antanavičius dirbo Seinų vyskupijos konsistorijoje. Tuo būdu kun. K. Maciukevičiui teko būti darbo klebonu. 1901 m. jis perėjo klebonauti į Daukšius, o 1907 m. — į Kalvariją, klebonu ir dekanu. 1911 m. caro valdžia apdovanojo jį kryžiumi. Kilus 1914 m. karui, jis kitais metais pasitraukė Rusijos gilumon. Prie jo vikarai buvo : kun. Stasys Brusokas — ligi 1910 m., kun. Jonas Puodžiūnas — ligi 1913 m., kun. Antanas Civinskas — tik 1910 m., kun. Juozas Aleksa — 1911-1913 m., kun. Jonas Petrika — 1914 m. ir kun Vincas Borisevičius - 1914 m.

I Pasaulinis karas prasidėjo 1914 m. rugpiūčio 1 d. 1915 m., nuo Velykų ligi rudens, pro Kalvarijos miestą ir per visą parapiją buvo nusitiesusios kautynių pozicijos. Rusai, apšaudydami vokiečių pozicijas, patrankų sviediniais apgriovė miestą ir bažnyčią, sudegino 1840 m. statytą medinę kleboniją su visais jos trobėsiais. Išdegino ir sunaikino didesnę Kalvarijos miesto dalį. Taip pat nukentėjo Raudeniškių, Skersabalių, Trivaravo,

Brazavo, Zigmantavo, Kalvių, Smalininkų, Kreivosios, Murgininkų, Raudenio, Pajaujiškių, Jusevičių, Zubrių, Pakirsnių, Šlynių, Mikališkių, Vincentiškių, Barauskų, Brukų, Karališkių ir Mikalaukos kaimai. Čia kurių gyventojų trobos liko nesudegintos, tai nugriovė ir paėmė į apkasus.

Kalvarijos parapijos kunigai dar prieš 1915 m. Velykas pasitraukė į rytus. O kai vokiečiai rudenį frontą pastūmėjo už Vilniaus, tai ir kunigai išvyko į Rusijos gilumą. Liko Kalvarijoje tik kalėjimo kapelionas, kun. Albinas Krakaitis. Jis čia išbuvo per visą vokiečių okupaciją.

1917 m. kovos pradėjo eiti į pabaigą. Vysk. Karosas ir kunigai, kurie buvo pasitraukę į Rusiją, 1918 m. pradžioje ėmė grįžti į Lietuvą. Grįžo ir Kalvarijos klebonas kun. Maciukevičius. Čia jis mirė 1920 m. ir palaidotas Kalvarijos parapijos kapinėse.

Po jo klebonu į Kalvariją atvyko kun. Juozas Laukaitis, gimęs 1875 m. vasario 8 d. Giniūnų kaime, Prienų parapijoje. Lietuviškas knygas skaityti jį išmokė motina prie ratelio. Pradžios mokyklą baigė Prienuose, vidurinę mokyklą — Marijampolėje; į Seinų kunigų seminariją įstojo 1890 m. rugsėjo 15 d. Kaip gabus klierikas, 1893 m. rudenį buvo pasiųstas mokslo gilinti į Petrapilio dvasinę akademiją. Akademiją baigė šv. teologijos magistro laipsniu ir įšventintas kunigu 1897 m. balandžio 24 d.

Kai Antanas Baranauskas atėjo į Seinus vyskupu, kunigą Laukaitį pasiėmė sau kapelionu ir konsistorijos sekretorium. Vyskupui mirus, Laukaitis ir toliau liko konsistorijoje sekretoriauti ir seminarijoje profesoriauti. Jis gerai mokėjo lietuvių kalbą, platino draudžiamą lietuvišką spaudą.

Kai 1904 m. draudimas buvo nušalintas, Laukaitis su keliais kitais kunigais ryžosi Seinuose įkurti lietuvišką spaustuvę ir leisti lietuviškus laikraščius. 1906 m. pavasarį įkūrė knygoms leisti *Laukaičio, Dvaranausko ir Narjausko Bendrovę*. 1906 m. Seinuose atidarytoje spaustuvėje pradėjo leisti savaitraštį *Šaltinį* su vaikų laikraštėliu *Šaltinėliu*. Kitais metais pradėjo leisti mėnesinį laikraštėlį *Spindulį*, skirtą mažiau prasilavinusiems kaimiečiams. Dar vėliau ėmė leisti kunigams skiriamą mėnesinį žurnalą *Vadovą*. Jis pats buvo šių laikraščių pirmasis redaktorius. Bet tuojau perleisdavo kitiems redaguoti.

1910 m. išėjo klebonauti į Leipalingį. 1912 m. buvo išrink-

Kun. JUOZAPAS LAUKAITIS,
(1875-1952),
Kalvarijos klebonas

Prel. ADOMAS SIMANAS POVILAITIS
(1868- ?),
Kalvarijos ir Vilkaviškio klebonas

Suvalkų Kalvarijos bažnyčia vokiečių okupacijos metu 1914 metais

tas iš Suvalkų gubernijos į Rusijos dūmą. Petrapilyj karo metu dirbo lietuvių pabėgėlių šelpimo organizacijoje ir veikė politikoje.

1918 metais grįžo į Lietuvą, klebonavo Leipalingyje ir tais pačiais metais išsikėlė į Seinus dirbti vyskupo Karoso kurijoje. Mirus Kalvarijoje kunigui Maciukevičiui, Laukaitis išsikėlė klebonu į Kalvariją ir kartu dirbo to paties vyskupo kurijoje, perkeltoje į Marijampolę. Kalvarijoje klebonaujant reikėjo daug dirbti. Pati bažnyčia buvo apgriauta, o klebonijos trobos — sudegintos. Laukaitis čia pastatė dviejų aukštų mūrinę kleboniją ir 1922 m. išsikėlė gyventi ir dirbti vyskupo kurijoje.

1922 m. Seinų vyskupijos elenchas parodo jau naujai pertvarkytą Kalvarijos dekanatą. Jame matome senąsias parapijas: Liudvinavą, Liubavą, Rudaminą, Kalvariją ir naujai po karo sukurtas parapijas: Šeštokus, Alksninę, Būdvietį. Kalvarijos klebonu įrašytas kun. Laukaitis ir darbo klebonu — Adomas Simanas Povilaitis. Povilaitis ir dekanato dekanas. 1923 m. kun. Povilaitis įrašytas klebonu ir dekanu. Šiose pareigose Povilaitis Kalvarijoje išgyveno ligi 1935 m. Jis įrengė dalį mūrinės, kun. Laukaičio pastatytos klebonijos, pastatė klėtį ir kitas laikinas medines trobas. Šiek tiek pataisė apgriautą bažnyčią. Statybą vykdė parapijos ir savo lėšomis.

1929 m. kun. Povilaitis gavo iš popiežiaus paaukštinimą: popiežiaus prelato laipsnį. Jis gimė 1868 m. lapkričio 21 d., baigė Seinų kunigų seminariją ir buvo įšventintas kunigu 1892 m. lapkričio 27 d. Prieš 1914 m. karą jis Suvalkuose, mergaičių gimnazijoje, per kelerius metus buvo tikybos mokytojas. Kai 1935 m. sausio 24 d. mirė Vilkaviškio klebonas kun. Matas Dabrila, tai į jo vietą buvo nukeltas kun. Povilaitis. Čia jis ėjo ir generalvikaro pareigas kurijoje. Vilkaviškyje jis išgyveno ligi 1941 m. karo.

Į Kalvariją klebonu buvo atsiųstas kun. Mykolas Krupavičius. Jis yra gimęs Barbieriškyje 1885 m. spalių 1 d. Kun. Krupavičius baigė Veiverių mokytojų seminariją ir trejus metus pamokytojavęs pradžios mokykloje, 1908 m. įstojo į kunigų seminariją Seinuose. Ją baigęs 1913 m., vysk. Karoso įšventintas subdiakonu, išvyko į Petrapilio dvasinę akademiją mokslo gilinti. 1914 m. 13 d. Petrapilio arkivyskupas Ciepliakas jį įšventino kunigu.

Akademiją baigė 1917 m. teologijos kandidato laipsniu. Tas pats arkiv. jį paskyrė Voronežo M. Yčo berniukų gimnazijos kapelionu. Bet čia jam neteko nė metų išbūti. Tada valdęs Voronežą bolševikų įgaliotinis Plepys jį pasmerkė mirtin. Savo mokinių Bernardo Žukausko, Prano Vainausko, Jono Matulionio ir kitų padedamas nuo mirties paspruko, laiku pasišalindamas iš Voronežo. 1918 m. pradžioj jam pavyko pasiekti Lietuvą.

Vysk. Karosas Valstybės Tarybos prašomas prieš jo paties norą paskyrė jį politikos darbui dirbti ligi atšaukimo, kurio nesulaukė. Pats nuo jos atsisakė po tautininkų įvykdyto perversmo. Buvo visų demokratinių seimų atstovas ir tame tarpe trejus metus Žemės ūkio ministeris. Ministeriaudamas pravedė žemės reformą: išdalindamas dvarus bežemiams ir mažažemiams ir išskirstydamas didžiumą kaimų viensėdžiais. Po tautininkų įvykdyto perversmo 1926 metų gale paprašė vysk. Karosą atleisti iš politikos darbo. Vyskupas atsisakymą priėmė.

Išvengti gresiantiems iš tautininkų pusės pavojams, 1927 m. išvyko į Prancūziją, kur studijuodamas universitete išbuvo dvejus metus.

Sugrįžęs pasiprašė parapijos darbo. Pirmoji vieta buvo Garliavos vikaro. Čia neišbuvęs pilnų metų, buvo paskirtas Vilkaviškio kunigų seminarijos profesorium. Po trijų profesoriavimo metų paprašė skirti parapijos darbui. Buvo paskirtas Veiverių klebonu. Jo veiklą Veiveriuose trumpai aprašė prof. J. Totoraitis [122]. Jo aprašyme yra kai kurių netikslumų. Jis begriūvantį bažnyčios bokštą atstatė, jį paaukštino ir pritaikė stilių prie bažnyčios stiliaus. Sudėjo ant geležinių balkių naujas grindis ir išpuošė visą bažnyčios vidų. Naujai klebonijai ir parapijos salei suvežė plytas ir kitą statybai reikalingą medžiagą. Tiems darbams iš parapiečių pinigų nereikalavo. Prašė tik darbo talkos. 1935 m. pradžioje buvo iškeltas į Kalvariją klebonu, Veiveriuose išbuvo pustrečių metų. Iš jo parūpintos medžiagos klebonіją pastatydino jo įpėdinis kun. Juozas Šalčius.

Kalvarijoje Kun. Krupavičius ėjo ne tik klebono, bet ir Kalvarijos dekanato dekano pareigas. Be to vysk. Karosas iš Vatikano išrūpino jam nekilnojamojo (*inamovibilis*) klebono teises, ir paskyrė klebonu [vyskupo [patarėju (*parochus consultor*).

---

[122] Kun. J. Totoraitis, M. I. C., *Sūduvos Suvalkijos istorija*, 390 psl.

Kun. MYKOLAS KRUPAVIČIUS,
Kalvarijos klebonas

KIPRAS BARKAUSKAS,
paskutinysis laisvosios Kalvarijos
parapijos komiteto pirmininkas

Klebono M. Krupavičiaus rūpesčiu atremontuotoji Kalvarijos parapijos klebonija, bolševikų paversta ligonine

Kun. Krupavičius parapijos trobėsius ir bažnyčią rado liūdnoj padėtyj. Jis čia išklebonavo septynerius metus. Ir visą tą laiką ėjo dideli remontai ir statybos. Pastatydino bažnyčios tarnautojams dviejų aukštų mūrinius namus su dviem salaitėm. Viena, greta vargoninko buto, bažnytiniam chorui rinktis ir mokytis, o prie zakristijono — žmonėms užeiti, pasilikti savo viršutiniams drabužiams, apsišilti, o kas norėjo, išgerti arbatos stiklą, kurią čia pagamindavo zakristijono žmona. Pastatydino mūrinį sandėlį, 2 aukštų kooperatyvui, kuris buvo parapijos namuose, o praplėsti parapijos kiemui, kuriame suvažiavę žmonės pasistatydavę vežimus, nupirko iš gretimo žydo sklypą žemės su menkaverčiu nameliu; be to, pastatydino mūrinį tvartą, lentų vežiminę ir malkinę, dabaigė įrengti kleboniją ir virš klebonijos antro aukšto įrengė 2 kambarius. Perstatė ir padidino kluoną, mūrinį kioską spaudai platinti. Kapus aptvėrė aukšta mūrine tvora. Kapų gatvę, kuri pavasarį ir rudenį buvo neišbrendama, ir sudarydavo daug sunkumų laidojant numirėlius, išgrindė akmenimis.

Bažnyčią iš dviejų nuo gatvių pusių supo senų, pusiau apgriuvusių krautuvių eilės, kurios po 1863 m. sukilimo buvo iš parapijos konfiskuotos ir parduotos žydams, pradėjo jas išpirkinėti. O kai žydai vokiečių buvo iššudyti, apskrities viršininko ir inžinieriaus leidžiamas, jas nugriovė ir šventorių, vokiečių komendantui protestuojant, aptvėrė gražia mūrine tvora su gražiais stilingais statulomis papuoštais vartais.

Šventoriuje yra gipsinė ant mūrinio pagrindo sėdinčio Rūpintojėlio figūra ir meniškais piaustiniais papuoštas misijų kryžius, kun. M. Krupavičiaus pastatytas.

Bažnyčią nuo neatmenamų laikų neremontuotą ir iš lauko ir vidaus labai apšepusią, ištinkavo, išbaltino, išgražino ir rengėsi dekoruoti, bet užgriuvusios Lietuvą nelaimės visus jo darbus nutraukė. 1940 m. balandžio m. bolševikų už akių buvo pasmerktas mirtin. Jos išvengė tik to «teismo» vieno nario, skardininko Dzidulevičiaus, kuris visą laiką dirbo klebono pavedamus darbus, dėka. Jo įspėtas, nakčia pasišalino ir slapstėsi ligi vokiečių atėjimo.

Vokiečių okupacijos metu kun. Krupavičius gynė okupantų skriaudžiamus lietuvius. Vyriausiam okupantų komisarui Kaune įteikė du memorandumus tik savo parašu ir vieną bendrą pasi-

rašė su buv. prez. Grinium ir buv. Žemės Ūkio min. Aleksa. Jose buvo protestuojama prieš išnaudojamą vokiečių politiką Lietuvoje, krašto kolonizavimą vokiečiais, žydų persekiojimą ir kita. Už visa tai 1942 m. gruodžio m. 5 d. jį vokiečiai areštavo ir išvežė į Vokietiją. Ten jis kokį laiką sėdėjo Eitkūnų ir Tilžės kalėjimuose, o paskui išsiuntė į Regensburgą Bavarijoj, kur buvo internuotas ir laikomas geštapo žinioje. Tuo tarpu bolševikai antru kartu užėmė Lietuvą. Ir kun. Mykolas Krupavičius į Kalvariją nebegrįžo. Pasiliko vakaruose. Jo vietą užėmė jo buv. vikaras kun. Stanislovas Račkauskas.

Pokario laikotarpyje dirbo vikarais šie kunigai: Antanas Žigas — 1922 m., Juozas Juraitis progimnazijoje 1922-1923 m., Motiejus Stankevičius — 1923 m., Saliamonas Kaunas 1923 m. ligi 1926 m., Klemensas Puzdešris — 1924-1926 m., Antanas Keblaitis — 1927 m., Antanas Šilingas — 1928-1930 m., Vincentas Brizgys — 1928-1930 m., Feliksas Sruoginis — 1931-1932 m., Pijus Brazauskas — 1931 -1933 m., Juozas Mačiulaitis — 1932-1934 m., Kazys Tumosa — 1933-1934 m., Pijus Čižauskas — 1933-1935 m., Vladas Aleksonis — 1935 m., Jonas Maknavičius — 1935 m., Pijus Ragažinskas — 1936 m., Albinas Jaudegis — 1936-1939 m., Antanas Šukevičius — 1936-1938 m., Juozas Liutkevičius — 1937-1938 m., Vaclovas Pankevičius — 1938 m., Andrius Gustaitis — 1939 m., Jonas Babilius — 1939 M., Antanas Jančauskas — 1939 m., Stasys Račkauskas vikaru atėjo 1940 m., o nuo 1943 m. pradžios lig šiol eina klebono pareigas.

1944 m. traukdamiesi vokiečiai Kalvariją bombardavo ir degino. Mieste sudegė daug namų ir įmonių. Ir bažnyčia labai nukentėjo nuo didžiųjų patrankų sviedinių. Sužalojo sienas, vieną arką sudaužė. Ūkio trobėsius klėtį, tvartą, kluoną, padarginę — sudegino, kleboniją labai apdaužė.

1948 m. kleb. Račkauskas parapiečių ir savo lėšomis pataisė bažnyčią ir papuošė ją iš oro ir vidaus, atstatė sudegusias ūkio trobas — klėtį, tvartus, kluoną, suremontavo kleboniją ir prieglaudą. Bažnyčios ir ūkio trobesių bei klebonijos sutaisymas kainavo 35 tūkstančius rublių su viršum (rugių 50 kilogramų kainavo 30 rublių), 1954 m. buvo pertaisytas visas bažnyčios vidus: išlygintas tinkas, sulopytos atbrailos (karnizai) ir visos

sienos bei lubos išdažytos spalvomis. 1959 m. bažnyčios sienos iš oro pusės išlygintos, ir viskas naujai nubaltinta.

Okupantų įstatymai buvo pritaikyti ir bažnyčios turtui. Žemė ir visi trobėsiai buvo nusavinti. Tuo būdu buvo likviduotas bažnyčios ūkis. Jame dabar šeimininkauja okupantų pareigūnai.

Pati klebonija su visais jos trobėsiais ir sodu pavesta sveikatos ir gydymo reikalams. Klebonijoje ir jos pastatuose įsteigta miesto ir rajono ligoninė. Klebonijos sklype pastatė naujų pastatų ir buvusius perdirbo taip, kaip yra reikalinga ambulatorijai ir ligoninės skyriams. Klebonas Račkauskas gavo sklypelį žemės klebonijos sodo kampe prie buvusios Ugniagesių gatvės ir pasistatė nedidelį, dviejų kambarių ir virtuvės, mūrinį namelį ir kiemelyje malkinę. Tai padarė 1958 m. Vikaras gyvena pasisamdęs kambarį pas gretimai gyvenantį pilietį. Pati bažnyčia irgi nusavinta ir pavesta naudoti kulto reikalams. Už tai mokamas iždui mokestis, vadinamas kubatūros mokesčiu.

Čia dera pasakyti kelis žodžius apie pastarąjį kleboną kun. Stanislovą Račkauską. Jis gimė 1908 m. gegužės 6 d. Balkūnų kaime, Miroslavo parapijoje. Mokėsi pradžios mokykloje Balkūnų kaime dvejus metus ir dvejus metus Pošnios mokykloje. Pradžios mokyklą baigęs, mokėsi Alytaus gimnazijoje 1922-1930 m. Ją baigęs, įstojo į kunigų seminariją Vilkaviškyje. Ją baigė 1934 m. ir tų pačių metų birželio 17 d. vysk. A. Karosas įšventino kunigu, o liepos 1 d. pradėjo dirbti vikaro darbą Ūdrijos parapijos bažnyčioje. 1940 m. pradžioje buvo perkeltas į Kalvariją. 1943 m. pradžioje pradėjo čia klebonauti ir dabar tebeklebonauja.

Kalvarijoje dirbo šie vikarai : Antanas Račaitis — 1940-1942 m., Kazys Kudirka — 1940-1946 m., Liudvikas Zdančius — 1941-1945 m., Petras Vagneris — 1945-1950 m., Pranas Liutvinas — 1950-1952 m., Leonardas Andriušis — 1953-1960 m., Antanas Zakaryza — 1958-1960 m., Jonas Baranauskas — 1961 m.

Kalvarijos parapijai dabar priklauso šios gyvenvietės : Barauskų bei Lakinskų dvarai ir šie kaimai : Vincentiškiai, Tabarauskai, Kvietkinė, Pajaujiškiai, Mikališkiai, Butanavičiai, Pakirsniai, Jusevičiai, Zubriai, Santaka, Raudeniškiai, Skersabaliai, Raudenis, Trakėnai, Brazavas, Palnyčia, Zigmantavas, Murgininkai, Trivaravas, Naujienėlė, Kalviai, Smalininkai, Orija, Kreivukė, Kreivoji, Juodeliai, Menkupiai, Jurgežeriai, Kumečiai,

Kušliškiai, Šalti Šaltiniai, Mikalajevas, Šleiniai, Kampiniai, Deivoniškiai, Janauka, Pasūduonis, Jungėnai, Staviškiai, Kimšai, Mikalauka, Molinė, Dambauka, Aukštieji Suvalkėliai, Žemieji Suvalkėliai, Goduniškiai, Pašešupys, Pranciškavas.

4. Kalvarijos parapijos padalinimas

Kalvarijos miestas su parapijos bažnyčia yra maždaug parapijos viduryje. Tolimiausiems rytų ir vakarų parapiečiams ligi bažnyčios po 11-12 kilometrų, o šiaurės ir pietų po 5-6. Paskutinis parapiečių surašymas buvo atliktas klebono kun. M. Krupavičiaus 1939 m. Parapiečių surašyta virš 16.000. Parapijoje dirbo 5 kunigai, o protarpiais tik 4. Vienas vikarų buvo kartu ir progimnazijos kapelionas. Kunigai buvo darbais perkrauti. Visuomeninis darbas parapijoje buvo gerokai išplėstas. Du kunigai kasdien lankė parapijos mokyklas. Pas ligonį važiuojant kartais tekdavo užtrukti visą dieną. Buvo dienų, kai pas ligonius tekdavo važiuoti 2 ir 3 kunigams. Darganotomis dienomis ir darbymečiais iš tų tolimų vietų į bažnyčią atvykdavo mažai žmonių. Dėl šių dviejų motyvų, klebonas pasiryžo vakarų ir rytų parapijos sparnuose įkurti naujas parapijas. Pirmiausia savo sumanymą davė apsvarstyti parapijos komitetui. Jis pradžioje nebuvo linkęs pritarti klebono sumanymui. Svarbiausias jo argumentas buvo: sumažinus parapiją bus sunku jai išlaikyti savo bažnyčią. Bet klebono argumentai jį įtikino ir jo sumanymą patvirtino. Su vysk. A. Karosu vargo nebuvo, nes jis buvo mažųjų parapijų šalininkas. Apsirūpinęs tais leidimais, klebonas įkūrė dvi naujas parapijas: rytinėje dalyje Mindaugų parapiją, o vakarų — Akmenynų.

a. Mindaugų parapija. — Važiuojant iš Kalvarijos Alytaus plentu 9-10 kilometre yra didelis Sūsninkų kaimas su 84 sodybomis ir 555 gyventojais (1923 m.). Čia kun. Krupavičiaus buvo numatyta naujai parapijai bažnyčia. Bet išėjo kitaip. Buvo sušaukta numatyto naujai parapijai ploto gyventojų susirinkimas. Jame buvo tariami visi susiję su naujos parapijos kūrimu reikalai. Pačią parapijos steigimo mintį susirinkimas priėmė džiaugsmingai. Nors atsirado paskirų asmenų, kuriuos viliojo Kalvarijos miesto « pasižmonėjimai ». Prie jų prisijungė ir visi nedidelio mažažemių Palenčiznos kaimelio vyrai. Palenčizna ilgiausia priešinosi, nenorėdama skirtis su Kalvarija. Ta-

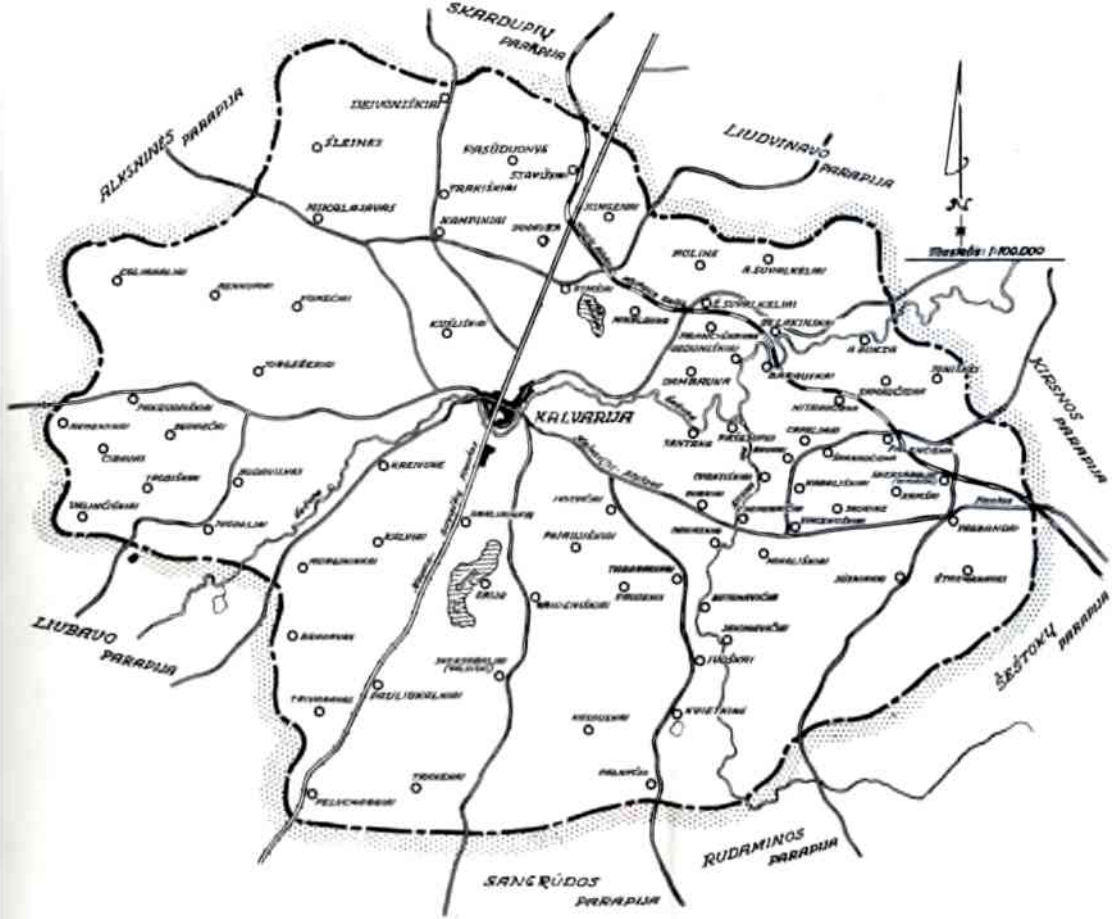

KALVARIJOS R.K. PARAPIJA

čiau ji klebono Krupavičiaus buvo įtikinta ir sutiko dėtis prie naujos parapijos. Visi sutiko, kad bažnyčia būtų statoma Sūsninkuose paplentėje. Sūsninkai turėjo kaimo sklypą žemės, bet apie pusantro kilometro nuo plento. Iš paplentinių sūsninkiečių neatsirado ūkininko, kuris būtų palinkęs bažnyčiai skirti žemės. Statyti bažnyčią Sūsninkų minėtame sklype nesutiko net didelė dalis sūsninkiečių. Klausimas pakibo ore. Kairėje plento pusėje priešais Sūsninkus yra nedidelis su 14 sodybų 112 gyventojų (1923 m.) Kamšų kaimas. Vienas kamšiečių pasiūlė paaukoti naujajai bažnyčiai tokį žemės plotą, kuriame tilptų bažnyčia, klebonija su ūkio trobėsiais, bažnyčios tarnams trobėsys, klebono daržas ir aikštė prieš bažnyčią. Susirinkimas nudžiugo. Bet iškilo kitas nelengvas, nes ambicijos klausimas, būtent — kuo vardu pavadinti parapiją. Sūsninkiečiai reikalavo Sūsninkų vardo, kamšiečiai — Kamšų. Kamšiečių argumentas — kokiame kaime parapijos bažnyčia, to kaimo vardu turi vadintis ir parapija. Sūsninkų argumentas — Sūsninkai didžiausias kaimas, tad Sūsninkų vardu turi vadintis. Kilo aštrūs ginčai. Susirinkimas įsikarščiavo. Reikėjo ieškoti išeities — kito vardo.

Kun. Krupavičius pasiūlė Vytautų vardą, nes pirmasis klebonas buvo Vytauto vardu. Įsikarščiavusiems kamšiečiams ir sūsninkiečiams šis vardas buvo nepriimtinas. Kiekviena pusė norėjo savo kaimo vardą laimėti. Prieš Vytautus užargumentavo vardo nepastovumu, šis klebonas Vytautas ir parapija vadinsis Vytautų, ateis naujas klebonas Motiejus, teks ją perkrikštyti Motiejais. Argumentas ne stiprus, bet reikėjo skaitytis su įsikarščiavusia minia. Kun. Krupavičius įspėjo, kad dėl tokio menkniekio, kaip parapijos vardas, galima nustoti ir parapijos ir bažnyčios ir pasiūlė Mindaugų vardą, paaiškinęs, kas buvo Mindaugas. Tas įspėjimas atšaldė atmosferą ir vienbalsiai nutarė priimti Mindaugų vardą.

Mindaugų vietovardžio nėra visoje Lietuvoje. Yra du Mindaugių kaimai dabartiniame Joniškio rajone. Kalbamieji Mindaugai į vietovardžių katalogą neįėjo ir neįeis, nes tuo vardu pavadinta tik parapija. Bažnyčia yra Kamšų kaime ir atskiro vietovardžio nesudaro.

Mindaugų vardą patvirtino ir vysk. Antanas Karosas. 1941 m. vasarą atvyko klebonas. Tokiu būdu Mindaugų parapija oficialiai buvo įsteigta. Tai buvo pirmu bolševikmečiu.

Pirmu naujai įsteigtos parapijos klebonu buvo paskirtas jaunas kunigas Vytautas Demikis. Jis apsigyveno pas vieną Sūsninkų ūkininką. Kitas to paties kaimo ūkininkas leido savo seklyčioje įkurti laikinąją koplyčią. Vargas buvo klebonui, nemažesnis vargas ir parapiečiams. Čia atėjo į pagalbą Kalvarijos klebonas kun. M. Krupavičius.

Visą bolševikų paliktą turtą, kaip karo grobį, pasisavino atėję vokiečiai. To turto, ypač statybinio, paliko daug. Vieną tinkamą gyventi baraką, kun. Krupavičius nupirkęs iš vokiečių, padovanojo Mindaugų laikinajai bažnyčiai.

Kalvarijoje buvo graži pravoslavų mūrinė cerkvelė su nedidele taip pat mūrine klebonija šventikui. Pirmajam karui kilus, visi rusai išvyko į Rusiją ir nepriklausomon Lietuvon negrįžo. Cerkvė buvo pavesta katalikų parapijai, nes pasiliko be parapiečių ir be šventiko. Katalikams ji buvo nereikalinga. Joje šventadieniais buvo laikomos progimnazijos mokiniams pamaldos. Kalvarijos klebonas, gavęs vyskupo, apskrities viršininko ir apskr. inžinieriaus leidimus, ją taip pat atidavė Mindaugų parapijai. Greta gauto parapijai žemės sklypo buvo kelių hą vargingo, vokiečių likviduoto žydo ūkelis su dviem aplūžusiais ūkio trobėsiais ir pakrypusiu ir į žemę sulindusiu gyvenamu namu. Tą ūkelį su trobėsiais kun. Krupavičius išnuomojo 4 metams iš vokiečių naujajai parapijai.

Gautąjį baraką tuoj pastatydino gautoje žemėje. Iš gautos cerkvelės parsivežė visą vidaus įrengimą su altoriais, vėliavomis ir liturginiais rūbais. Ir pradėjo joje laikyti pamaldas. Klebonas gi perėjo gyventi į minėtą žydo trobelę. Bažnytėlė buvo keistoka — «barakinio» stiliaus su bizantinio stiliaus vidum. Ir klebonijos tokios, kokia buvo Mindaugų, Vilkaviškio vyskupijoje neturėjo nė viena parapija. Bet jau atsistojo parapija ant tvirtų kojų. Šventadieniais visada buvo pamaldose pilna žmonių. Parapijos reikalams parapiečiai nesigailėjo nei laiko aukoti, nei pinigo. Į naują bažnyčią pradėjo lankytis ir iš gretimų Liudvinavo, Krosnos ir Rudaminos parapijų artimesnių kaimų, kurie vėliau atsiskyrė nuo savų parapijų ir įsijungė ar ištisi kaimai, ar jų dalys į Mindaugų parapiją. Į šios parapijos ribas įėjo šie kaimai: Sūsninkai, Kamšai, Skersabaliai, Nemunaičiai, Rūdelė, Ilgalaukis, Turlojiškė, Brukai, Zapalimai, Mitraučizna, Samaučizna, Jaurinė, Pagrandai, Štakmanavas, Pabalinė, Naujiena, Palenčizna, Šar-

kaučizna, Ivantiškiai, Ivoškai, Juniškės. Kalvarijos parapiją nuo Mindaugų skyrė Kirsnos upė.

Mindaugiečiai nesiskubino griauti gautosios cerkvelės. Nugriovė tik šventoriaus mūrinę tvorą, kleboniją, o cerkvę tik ligi langų. Tolimesnį jos griovimą Kauno rusų pravoslavų įprašyti vokiečiai sustabdė. Iš jos plytų Mindaugų klebonas kun. Vytautas Demikis pastatydino mūrinę kleboniją ir išvedė naujai bažnyčiai, kuriai gražų planą parengė Marijampolės apskrities inžinierius, pamatus. Jų kertinį akmenį pašventino Vilkaviškio pavyskupis Vincentas Padolskis. Tie pamatai pasiliko ligi šios dienos. Karo audros sienų statybą sutrukdė, nors statybinės medžiagos nemaža buvo parūpinta. Kun. Demikis pastatydino dar 2 klebonijai reikalingus ūkio trobėsius.

Pirmajam klebonui kun. V. Demikiui nepavyko klebonijos įrengti, nes jis vyskupo buvo iškeltas į kitą parapiją. Tą darbą atliko jo įpėdinis kun. Antanas Šukevičius, kuris čia klebonavo nuo 1943 m. ligi 1946. Nuo 1946 m. ligi 1954 m. Mindaugų parapija nuolatinio klebono neturėjo. Tuo metu parapiją aptarnavo Kalvarijos vikarai kun. Kazys Kudirka, kun. Petras Vagneris ir Šeštokų klebonas. 1954 m. Mindaugai gavo nuolatinį kleboną kun. Kazį Banionį. Jis čia išklebonavo ligi 1958 m. Jo vietą užėmė kun. Antanas Mieldažys, kuris klebonauja ligi šios dienos.

Kleboniją bolševikai nusavino ir joje įkūrė apylinkės raštinę. Parapija savo lėšomis klebonui gyventi pastatydino naują kuklų namelį. Okupacijos metu prie parapijos prisidėjo šie kaimyninių Krosnos, Liudvinavo ir Rudaminos parapijų kaimai : Turlojiškė, Rūdelė, Ilgalaukiai, Naujiena ir kiti.

Mindaugų parapija išliko ligi šiol. Kitoks likimas ištiko Akmenynų parapiją.

b. Akmenynų parapija. — Naujųjų parapijų steigėjas Kalvarijos klebonas kun. M. Krupavičius buvo numatęs, kuriuos savo parapijos kaimus skirti naujai Akmenynų parapijai. Parapijos centru jis buvo numatęs Akmenynų kaimą. Akmenynai ne tolimiausias Kalvarijos parapijos vakaruose kaimas. Jiems į Kalvariją 10 km. kelio, bet būtų numatytos parapijos centre.

Reikėjo gauti skirtų naujai parapijai gyventojų tam planui pritarimą. Čia jis turėjo taip pat sunkumų, nors ir kitos rūšies, negu Mindaugų parapijoje. Ir ten atsirado žmonių, kuriems Kal-

varijos miestas buvo masalas, nuo kurio nelengva buvo atsisakyti. Rimtesnis motyvas priešintis jungtis į naująją parapiją: «Kalvarijos kapuose palaidoti mūsų tėvai, mūsų vaikai, mūsų giminės ir mes ten norime paguldyti savo kaulus». Kun. M. Krupavičiui teko važiuoti ir tartis su tais kaimais ir su atskirais žmonėmis, kurie nenorėjo skirtis nuo Kalvarijos. Pasitarimai buvo sėkmingi, tik Juodelių kaimo viena linija griežtai atsisakė jungtis į naująją parapiją. Vėliau ir kitos linijos atsiėmė savo sutikimą ir tik keli to kaimo gyventojai žodį išlaikė ir pasiliko prie naujos parapijos. Dėl parapijos centro — Akmenynų nieks nesipriešino. Kun. Krupavičius sutarė su žmonėmis ir kur statyti laikinąją bažnyčią. Buvo tam tikslui parinkta vieta prie vieškelio, buvęs kaimo daržas, gražioje pakilioje vietoje.

Tiek Kalvarijos klebonas galėjo padėti Akmenynų parapijai. Pirmojo bolševikmečio antroje pusėje jis buvo bolševikų pasmerktas mirtin ir turėjo slapstytis po įvairias Lietuvos vietas. Atėjus vokiečiams, jis 1942 m. buvo išvežtas į Vokietiją. Tad tolimesni parapijos kūrimo darbai teko nudirbti parapiečiams ir pirmajam Akmenynų klebonui kun. Jonui Buikui. Naujai parapijai steigti jis tiko. Kaip dzūkas, gyvas, judrus, apsukrus, įtakus, geras organizatorius ir sugebąs su žmonėmis gražiai sugyventi. Akmenynų buvo sena svajonė pasistatydinti bent koplyčią, į kurią galėtų bent retkarčiais atvažiuoti kunigas pamaldoms atlaikyti ir išpažintims išklausyti. Tad naujasis klebonas rado palankią jo darbams nuotaiką.

Koplyčiai statyti net buvo pradėti praktiški žygiai. Per Akmenynų laukus bolševikai išilgai Vokietijos sienos statė gelžbetonio sustiprinimus — bunkerius. Tie sustiprinimai kirto ir Akmenynų laukus. Statybai jie buvo prisivežę didelius kiekius reikalingos statybinės medžiagos. Bėgdami nuo vokiečių, jie visą tą medžiagą paliko. Kol vokiečiai jos nepaėmė savo globon, vietiniai žmonės ja gausiai apsirūpino. Neatsiliko ir Akmenynai. Kai reikėjo statyti bažnyčią, kleboniją ir kitus trobėsius, žmonės tą parsivežtąją medžiagą aukojo parapijos reikalams. Neskyrė net mokesčių. Parapiečiai savo noru aukojo pinigus. Ir dėl to klebonui vyko greit kurtis.

1941 m. spalių pabaigoje jau buvo pastatyta bažnyčia. Nors ji buvo dar nevisai užbaigta viduje, į ją pernešė iš laikinosios bažnyčios Švenčiausiąjį Sakramentą. Visų Šventųjų dieną naujoje baž-

nyčioje buvo atlaikytos pirmosios šv. Mišios. Tais pačiais metais buvo užbaigta ir klebonija ir į ją persikraustė klebonas. Buvo pradėti statyti ir ūkio trobėsiai. Planuota ir parapijos namai su sale susirinkimams ir kitiems parapijos reikalams. Aleksandravo dvaro centro savininkas Aglinskas paaukojo parapijai 6 ha. žemės. Kapams 1 ha. žemės paaukojo ūkininkas Jonas Varanka.

1944 metais parapiją aplankė Vilkaviškio pavyskupis Vincentas Padolskis. Jis naujoje bažnyčioje atlaikė pamaldas, įvedė Kryžiaus kelius ir pašventino naujus kapus.

Akmenynų parapijai priklausė šie buvę Kalvarijos parapijos kaimai: Akmenynai, Pakruopiškiai, Cibavas, Valinciškiai, Menkupiai, Trobiškiai, Gabrilaučizna, Papiliakalnis, Būdvietėliai, dalis Juodelių kaimo ir priklausę Kalvarijos parapijai Eglėbalių gyventojai. Iš gretimos Liubavo parapijos prie Akmenynų parapijos prisijungė Piliakalnio kaimas ir Makauskų kaimo dalis. Iš Bartininkų parapijos — Smalnyčėnai ir Girkantai. Iš Gražiškių parapijos — Būdviečiai ir Kalnėnai. Iš viso parapija turėjo 1700 parapiečių.

Išstūmę vokiečius, bolševikai užgriuvo Lietuvą antru kartu. Klebonas kun. J. Buikus, jų nelaukdamas, pasitraukė į vakarus. Atėję į Akmenynus, jie pirmiausia stvėrėsi tęsti savo sutvirtinimų statybą. Jie nugriovė bažnyčią, kleboniją ir jos ūkio pastatus ir medžiagą panaudojo sustiprinimų statybai.

1945 m. vyskupas paskyrė Akmenynų klebonu kun. P. Sitką. Jis, kaip ir pirmasis klebonas J. Buikus, atsidūrė ant lauko pliko. Atvykęs, ilgai nesidairė. Tuoj ėmėsi darbo ir tais pačiais metais ant sugriautos klebonijos pamatų pastatydino trobėsį, kuriame pats apsigyveno, įsitaisęs kuklią patalpėlę, o pastato didesnę dalį panaudojo laikinai koplyčiai, kurioje laikė pamaldas. 1947 m. kun. Sitka buvo iškeltas kitur. 1947-1949 m. Akmenynai nuolatinio klebono neturėjo. Parapijos reikalais rūpinosi Liubavo klebonas kun. B. Jerušauskas. 1949 m. jis iš Liubavo buvo atkeltas į Akmenynus klebonauti.

Po jo klebonu buvo paskirtas Kalvarijos vikaras kun. K. Kudirka, kuris kokį laiką globojo našlaujančią Mindaugų parapiją. Čia jis išbuvo ligi 1956 m. Tais metais bolševikai nusavino kun. Sitkos pastatytą trobėsį ir pavedė jį mokyklos reikalams. Tuo būdu Akmenynai pasiliko be bažnyčios, be klebono ir be parapijos. Akmenynų parapija ras vietos tik Sūduvos Bažnyčios istorijoje.

Bolševikams Akmenynų parapiją panaikinus, jos kaimai grįžo prie senųjų parapijų: Kalvarijos, Liubavo, Bartininkų ir Gražiškių.

Naujos parapijos įsteigimo proga tūli žmonės mėgino susipažinti ir kitus painformuoti apie Akmenynų istoriją. Jų teigimu 1744 m. Akmenynų kaimo Kalvarijos parapijos kaimų sąraše dar nėra buvę, todėl reikią manyti, kad jų dar visai nebuvę. Jie galėję įsikurti XVIII amžiaus pabaigoje. Jų teigimu, kaimas gavęs vardą nuo buvusio jų laukuose didžiulio akmens, kurį atėję bolševikai suskaldė ir sunaudojo savo sustiprinimų statybai.

Iš anksčiau patiektų šioje studijoje dokumentuotų žinių aišku, kad 1744 m. Akmenynų kaimas buvo ir priklausė Kalvarijos parapijai. Tai patvirtina Vilniaus vyskupijos sinodo aktai. Jame Kalvarijos atstovas vadinamas klebonu, ne filialistu, kaip anksčiau, ir parapijos kaimų sąraše išvardinti Akmenynai. 1721 m. Vilniaus vyskupas, kuriam priklausė tuo metu dalis Sūduvos, įsakė tiksliai nustatyti Kalvarijos parapijos ribas. Pasiųsti tam darbui atlikti du kunigai. Atlikę savo darbą, jie parašė vyskupui platų raportą [123], kuriame minimi Akmenynai, kaip Kalvarijos parapijos kaimas. Yra rimto pagrindo manyti, kad Akmenynai buvo ir statant pirmąją bažnyčią Triobiuose, dabartinėje Kalvarijoje, 1709 m.

Kitas klausimas, kaip tuo metu atrodė Akmenynai, kiek turėjo gyventojų. Aišku viena, Akmenynai nesudarė išimties. Tuo metu krašto miškus pradėjo kolonizuoti ateiviai. Kiekvienas besikuriąs kaimas buvo lyg sala miškų tankmėje. Galėjo būti tik vienas naujakurys, prasikirtęs kiek miško ir parengęs žemės sėjai. Ir Triobiams pradžią davė vienas naujakurys Triobius, kurio vardu pasivadino įsikūręs kaimas, vėliau virtęs Kalvarijos miestu.

Kodėl minėti autoriai nesurado Akmenynų Kalvarijos parapijos sąrašuose? Nesurastų jų ir kiti autoriai tyrinėtojai, jei ieškotų Akmenynų. Minėtuose dokumentuose taip pat nėra Akmenynų. Jie dokumentuose oficialiai buvo vadinami Akmuo — *Kamien*. Kaip tą Akmenį vadino žmonės, nepavyko sužinoti ir, deja, niekas nesužinos. Sunku taip pat pasakyti, kada oficialūs raštai Akmenį pradėjo vadinti Akmenynais.

Minėtų autorių teigimas, kad Akmenynai — Akmuo savo vardą

---

[123] Dokumentas laikomas Lietuvos Mokslų Akademijos bibliotekoje (Sig. JJR).

gavęs nuo didžiulio akmens, buvusio Akmenynų laukuose, įtikėtinas. Nepriklausomos ir dabar bolševikų okupuotos Lietuvos ribose yra net 65 vietovardžiai, gavę savo vardus nuo akmens : Jų tarpe yra : Akmeniškės, Akmeniškis, ir 15 kartų Akmeniškiai, 11 — Akmenė, 11 — Akmenės, 2 — Akmenynai — čia kalbamieji ir Nemenčinės rajone. Yra ir Akmuo, kaip seniau buvo oficialiai vadinami Kalvarijos Akmenynai. Akmuo bažnytkaimis ir to paties vardo parapija, kuri priklauso Varėnos dekanatui ir rajonui.

Anais žilais laikais valstybės savo oficialiai kalbai vartojo bažnytinę kalbą : vakarų Europa lotynų kalbą, o rytų, kuriems priklausė ir anų laikų Lietuva — slavų bažnytinę. Po Liublino unijos įsigalėjo lenkų kalba Lietuvoje. Tad tais laikais ir Lietuvos vietovardžiai buvo sulenkinti. Pavyzdžiui imu Kalvarijos kai kuriuos vietovardžius iš 1730-62 metų dokumentų : *Kamien* — Akmenynai, *Krzywa Dworna* ir *Krzywa Krolewska* — Kreivoji ir Kreivukė, *Mankupie* — Menkupiai, *Nowinka* — Naujienėlė ir t. t. Šioje studijoje visi lenkiškai surašyti vietovardžiai pakeisti lietuviškais, kad skaitytojui nereikėtų jų ieškoti anų laikų dokumentuose ar laužyti galvą, kur tokio vietovardžio ieškoti.

(*Pabaiga ir šaltinių nurodymas sekančiame tome*)

KUN. JONAS REITELAITIS

Krikštonys, Alytaus apskr.

KETVIRTASIS PRIEDAS

KALVARIJOS PARAPIJOS GYVENTOJŲ SĄRAŠAS IŠ 1790 M.

Pati Kalvarijos sritis 1790 metais jau vadinama ne Nemunaičio-Kirsnos girininkija, o Kalvarijos seniūnija. Seniūniją laiko didžiosios Lietuvos kunigaikštijos didžiojo etmono Oginskio našlė Oginskienė. Seniūnijai priklauso :

KALVARIJOS DVARAS, kuriame gyvena visa seniūnijos administracija,
KALVARIJOS MIESTAS, kuriame yra šios gatvės :

1.	Mokyklos	gatvė	su	32	namais :	93	vyrai,	93	moterys
2.	Šnipiškio	»	»	19	»	51	»	55	»
3.	Gardino	»	»	19	»	62	»	54	»
4.	Totorių	»	»	19	»	56	»	55	»
5.	Odininkų	»	»	24	»	57	»	64	»
6.	Audėjų	»	»	16	»	42	»	42	»
7.	Vižainio	»	»	15	»	43	»	47	»
8.	Vilkaviškio	»	»	6	»	19	»	18	»
9.	Jurisdika	»	»	3	»	6	»	12	»
10.	Galinė	»	»	7	»	14	»	14	»
11.	Žydų bravorai	»	»	1	»	11	»	12	»
	Iš viso			161	»	454	»	466	»

Bet čia tik krikščionių gyvenamosios gatvės ir namai. Čion neįeina žydų sodybos, gatvės bei asmenys.

KALVARIJOS SENIŪNIJOS KAIMAI :

Kaimai	Ūkių	Vyrų	Moterų
1. Smalininkai	4	19	16
2. Raudeniškiai	11	53	44
3. Skersabaliai	3	14	14
4. Kalviai	4	16	15
5. Skariškės smuklė	1	2	—
6. Jurgežeriai	9	36	40
7. Murgininkai	2	14	11
8. Pabalinė smuklė		1	—
9. Pajaujiškiai	4	16	18
10. Tabarauskai	5	14	20

	Ūkių	Vyrų	Moterų
11. Butanavičiai	4	14	13
12. Kamšai	7	35	24
13. Zubriai	1	4	6
14. Aukšt. Bukta	1	4	2
15. Kreivoji	14	46	42
16. Kušliškiai	5	24	23
17. Sūsninkai	41	146	148
18. Jucentiškiai	2	6	11
19. Budziai (n)	3	22	15
20. Akmenynai	41	131	121
21. Menkupiai	25	93	80
22. Juodeliai	9	36	40
23. Būdaviskas	1	4	6
24. Santaka	21	78	70
25. Palnyčia	12	28	30
26. Kirsna	5	21	12
27. Naujienėlė	11	47	42
Iš viso	247	924	851
Pridėję miesto krikščionis	161	454	466
Turime visos seniūnijos krikščionių ūkių-namų	408	1378 v.	1317 m.

1790 m. Kalvarijos parapijai priklausė ir kitų karališkųjų ūkinių vienetų dalys (*krulevščiznos*), kurių 1744 m. dar nebuvo. Tada buvo tik viena Kirsnos-Nemunaičio girininkija, o 1790 m., be Kalvarijos seniūnijos, dar buvo karaliaus kaimų :

Karališkieji kaimai	Ūkių	Vyrų	Moterų
28. Skersabaliai	9	27	27
29. Kreivoji	24	69	75
30. Aukštoji Bukta	1	7	3
31. Kamičiai	12	32	38
32. Kamičių dvaras	1	1	1
33. Brukai	5	21	18
34. Molinė	4	20	12
35. Mikalaukos smuklė	1	—	—
Du Mockavos seniūnijos kaimai			
36. Kataučizna	2	11	11
37. Gazdai	8	21	22
Keturi Jonavos rakto kaimai			
38. Janauka	12	37	35
39. Kampiniai	11	29	24
40. Kimšai	2	5	7
41. Mikalauka	17	58	44

PRIVAČIŲ ASMENŲ PAVELDĖJIMO NUOSAVYBĖS :

	Ūkių	Vyrų	Moterų
42. Pono Salutos kumečiai	9	27	22
43. Totoriaus Chaleckio kaimas Lakinskai	8	33	26
44. Totoriaus Achmatavičiaus kaimas Suvalkėliai	6	11	14
45. Dambauka	10	36	30
Iš viso	142	445	409
ir Kalvarijos seniūnijos	408	1378	1317
Viso parapijoje	550	1823	1726

Be to, šiame 1790 m. parapijos gyventojų sąraše yra įrašyti šie dvarai : Trakėnų, Šaltų Šaltinių ir Janaukos, bet žmonių skaičius neįrašytas. Taip pat neįrašytas miesto žydų skaičius.

(Dokumentas laikomas Vilniaus Centraliniame Archyve, 6226 knyga).

PENKTASIS PRIEDAS

SMETONIŠKĖJE 1796 M. ĮSIKŪRUSIŲ VALSTIEČIŲ SĄRAŠAS

Margų	Jie laikė pievas rykščių		mokėjo zlotų	činšo grašių
		VIŽAINIO GATVĖ		
	84	Jurgis Burokas	3	—
	94	Jonas Zelvinderis	2	6
	88	Baltrus Radzevičius	2	2
	167	Danielius Žaliauskas	3	7
	141	Kasparas Žaliauskas	3	9
	96	Abrahimas Romanovskis	2	8
	96	Jonas Prušinskas	2	8
2	166		18	10
		AUDĖJŲ GATVĖ		
	110	Valentas Radzevičius	2	17
	130	Jurgis Galinis	3	1
	110	Jokūbas Zaleskis	2	17
1	30		8	15
		VILKAVIŠKIO GATVĖ		
	117	Baltrus Lastauskas	8	23
	105	Jonas Vilčiauskas	2	14
	112	Vincas Kazlauskas	2	19
1	34		7	26

Jie laikė Margų	pievas rykščių		mokėjo zlotų	činšo grašių
		ODININKŲ GATVĖ		
	136	Jurgis Kazlauskas	3	15
	115	Tomas Kazlauskas	2	21
	136	Jonas Bartkevičius	3	15
	115	Jonas Žaliauskas	2	21
	115	Martynas Suchodskis	2	21
	115	Benediktas Bartkevičius	2	21
	115	Antanas Horodnovičius	2	21
2	247		20	15
		MOKYKLOS GATVĖ		
	130	Andrius Kaženiauskas	3	1
	152	Benediktas Kalitavičius	3	18
	75	Antanas Kaženiauskas	8	20
	150	Antanas Rozmierskis	3	15
	126	Motiejus Kalitavičius	2	—
	148	Jurgis Juškevičius	3	14
	145	Stepas Zieziulkevičius	3	14
	121	Vaitiekus Bartkevičius	2	25
	119	Kristupas Boruta	2	23
	117	Juozas Jankauskas	2	23
	115	Martynas Rozmierskis	2	20
	231	Kazys Rozmierskis	5	—
	110	Juozas Kalitavičius	2	17
	204	Adomas Ulida	4	15
	144	Juozas Svencickas	3	11
	280	Povilas Galinis	6	16
	162	Jokūbas Koncevičius	3	24
	164	Stasys Galinis	3	25
	160	Baltrus Lajauskas	3	22
	246	Jokūbas Būbnauskas	3	23
	134	Baltrus Libauskas	3	10
	154	Elijas Pozniakovskis	3	18
	213	Jonas Rusinavičius	4	20
	130	Petras Barkauskas	3	1
13	130		92	13
		BROLIJOS GATVELĖ.		
	84	Mykolas Dundzilas	1	29
	131	Mikalojus Perasta	3	2
	215		5	1

Jie laikė pievas Margų rykščių			mokėjo činšo zlotų	grašių
		Šnipiškių ir Totorių gatvės.		
	126	Jonas Černiauskas	2	8
	107	Mikas Galinis	2	15
	110	Povilas Klevičius	2	17
	106	Jonas Kučinskas	2	16
	96	Jonas Česunskas	2	8
	114	Silvestras Bikantavičius	2	20
	114	Tomas Vaičiulaitis	2	20
	114	Tadas Kaženiauskas	2	20
	94	Mykolas Jackevičius	2	6
	114	Mykolas Zajančkauskas	2	20
	104	Kazys Damulevičius	2	13
	126	Martynas Černiauskas	5	1
	119	Tadas Augulevičius	2	24
	85	Antanas Mielynavičius	2	—
	150	Stasys Rusevičius	3	15
	86	Dovydas Zdanavičius	2	—
	51	Tadas Simniškis	1	6
	52	Jonas Šupšinskas	1	7
	80	Simas Grencas	1	27
	53	Juozas Miliulevičius	1	8
	106	Motiejus Kardaševičius	2	14
7	7		48	25
		Gardino gatvė		
	83	Motiejus Danilevičius	1	18
	60	Jurgis Jurgelevičius	1	12
	85	Andrius Boguševičius	1	28
	86	Kristupas Liudkevičius	2	—
	160	Martynas Bartnickas	3	23
	115	Jonas Stankevičius	2	21
	84	Adomas Verbickas	1	29
	132	Simonas Stepšys	3	7
	74	Mykolas Dambrauskas	1	12
2	277		20	—

VISOS GATVĖS KARTU

2	166	Vižainio gatvė	18	10
1	50	Audėjų »	8	5
1	34	Vilkaviškio gatvė	7	26
2	247	Odininkų »	20	15
13	130	Mokyklos »	92	13
—	215	Brolijos gatvė	5	—
7	7	Šnipiškio ir Totorių gatvė	48	25
2	277	Gardino gatvė	20	—

31 margas 226 rykštės moka činšo 221 zlotą 3 grašius

(Dokumentas laikomas Gražiškių bažnyčios archyve).

ŠEŠTASIS PRIEDAS

MATININKO HABERFELDO HAFERMANNO VON OVSIANY PROTOKOLAS

Mykolas Juozapas de Haberfeld Hafermannas arba Avižienis, Kauno ir Merkinės apskričių matininkas. Pranešu šituo mano ribų pažymėjimo raštu dabarties ir ateities žmonėms, kad teisių (justiz) komisijos teisme, šviesiausiojo Prūsų karaliaus Vilkaviškyje įsteigtame, šių 1796 metų sausio mėnesio 30 dieną sprendžiama byla tarp gerbiamojo kunigo Vimboro, Kalvarijos klebono, Livonijos kanauninko, iš vienos pusės, ir kilmingojo magistrato bei visų Kalvarijos miesto gyventojų — iš kitos, dėl pievų paėmimo (dalykas plačiai aprašytas skunduose). Posėdyje abi šalys susitarė ir šiuo sprendimu reikalą užbaigė žodis žodin sekančiu būdu :

Aš, tęsdamas tolyn, šio mėnesio 15 dieną pradėtą bylą peržiūrėjęs ir išklausęs parodymų ir ginčų visų šioje byloje dalyvaujančių šalių, būtent, akivaizdoje kunigo Vimboro, J. M. pono Sadkausko vaito, kilmingųjų ponų Adomo Vidovičiaus, iždininko, Antano Miodunovičiaus ir Silvestro Bartnickio, Kalvarijos magistrato asesorių, viso Kalvarijos miesto vardu dabartinėje byloje dalyvaujančių ir didžiosios Lietuvos kunigaikštijos didžiosios etmonienės įgaliotinio, visiems pareiškus savo reikalavimus, ir ėmus kalbinti prie taikos, buvo padaryta šalių amžinas, niekad niekeno nesuardomas derinys, o kad jis būtų pastovesnis ir patvaresnis, susitarė sprendimo būdu parašyti šit ką :

Pirmiausia kunigas Vimboras, Kalvarijos klebonas, atsižad a visiems laikams ištisų, turimų šviesiausiojo Lenkijos karaliaus Augusto Antrojo 1713 metų kovo 12 dienos privilegija duotų visai Smetoniškei teisių, kelti ieškinį dėl Smetoniške vadinamos, neva Kalvarijos miesto valdomos pievos, ypatingai prie Šešupės, einant keleliu iš miesto į Dambaukos dvarelį, dešinėje pusėje esančias tris įlankas, teismo plane dabar skaičiais 1, 2, 3, atžymėtas, pats asmeniškai ir savo įpėdinių vardu jų išsi-

žada ir Kalvarijos miestui jas užleidžia ir leidžia jas prijungti prie gretimų miesto pievų, kurias, kaip neginčijamai vadina vardais Plynė ir Žiogas, miesto gyventojai per ištisus dvidešimt metų yra iš pelkių išsidirbę ir įsigiję, tvirčiausiai užtikrina, kad jau niekada daugiau bylos nekels, ir jo įpėdiniai jos neatnaujins.

Kalvarijos miestas per aukščiau surašytus asmenis bažnyčios valdomas pievas anapus griovio, šalia Dambaukos dvarelio laukų esančias, šio teismo plane raidėmis A, B, C, D, E, A pažymėtas, kaip valdomas minėtąja privilegija dovanotas, visiems laikams bažnyčiai patvirtina. Be to dar pusę ploto pievų trijose įlankose esančių, tame plane skaičiais 1, 2, 3 pažymėtų, imant jų plotį nuo Šešupės tik ligi aukščiau sakyto kelelio, plane prie Šešupės taškeliais nužymėto, patenkinti reikalavimams, neva dėl Smetoniškės kilusiems iš šienaujamųjų pievų, dabar miesto valdomų prie kampo griovio A, B, C, netoli Šešupės, atskirti ir prijungti prie kun. Vimboro anapus griovio valdomos pievos tos pat bažnyčios naudai paveda tokia forma, kokia geriausiai galės būti pritaikyta. Pastebima tačiau, kad ne daugiau, kaip pusę tų trijų įlankų ploto, išmatavimu sužinoto. Toms trims įlankoms išmatuoti ir surastai jų ploto pusei prijungti prie aukščiau sakyto griovio, supilti kaupams ir tinkamai teisinėmis ribomis nustatyti, sudaryti planui ir išskaičiuotai daliai įteikti kunigui Vimborui, šalys susitaria pakviesti prisiekusį matininką J. M. poną Mykolą Avižienį-Hafermanną, kuris šių 1796 metų gegužės 15 dieną abiejų šalių lėšomis nuvyks, kas tik viršuje yra aprašyta, atliks ir įvykdys.

Dėl to aš matininkas, matuoti šalių laisvai pasirinktas, teismo sprendimu paskirtas, šių metų gegužės 15 dieną eidamas sprendimo galia, nuvykau matuoti ir apie savo atvykimą abiem šalims pranešiau. Bet kadangi gegužės 15 dieną buvo iškilminga šv. Dvasios Atsiuntimo šventė, todėl savo veiksmus atlikau sekančiomis dienomis šiuo būdu. Pirmiausia išmatavau įlankas, einant iš miesto dešinėje pusėje gulinčias prie Šešupės ir plane skaičiais 1, 2, 3 teismo pažymėtas ir radau, kad visų jų trijų šienaujamo paviršiaus yra du margai, du šimtai rykščių, [šimtas] trisdešimt šešios rykštelės * ir penkios dešimt suolelių **. Tad šio ploto pusė yra vienas margas, šimtas rykščių, šešiasdešimt aštuonios rykštelės ir dvidešimt penki suoleliai. Suradęs šitų trijų, sprendimu duotų išmatuoti, įlankų ploto, tuo pačiu sprendimu pažymėtoje vietoje, tai yra prie griovio per tą tvorą, iš Jonavo ežero į Šešupę einančio ir beveik ties pievos viduriu užlūžtančio, lygiagrečia figūra, pradėjęs nuo griovio kampo, eidamas žemyn į pašešupį vieną margą šimtą rykščių, šešiasdešimt aštuonias rykšteles ir dvidešimt penkis suolelius atžymėjau nuo miesto pievų ir prie bažnyčios fondinių pievų prijungiau ir ribas nustačiau šiuo būdu. Eidamas minėtuoju grioviu, iš ekonominės Jonaukos ežero išienančiu ir miesto pievas nuo bažnyčios pievų skiriančiu, prie šio kampo, miesto pievų pusėje, supyliau pirmąjį kaupą, įdėdamas į jį šešis akmenis ir kelis gabalėlius kalvės dzin-

---

* Rykštelė — matas lygus 1,5 pėdos arba 0,4875 m.

** Suolelis — mažesnis matas už rykštelę.

drų *. To paties griovio kryptimi eidamas į miesto pievas, už keturių rykščių, trijų rykštelių ir keturių suolelių nuo ano kaupo supyliau kertinį kaupą, į kurį įdėjau keturis akmenis, plytų ir dzindrų. Nuo šio kaupo lygiagrečiai, daug kartų minėtam, kairėn pasisukančiam, grioviui liniją pravedžiau tarp miestui ir klebonijai skiriamų pievų ribą. Ant šios ribos, už penkių virvių ** nuo kampinio, supyliau kaupą su 22 akmenimis. Nuo šio toj pat linijoj, pratiesęs keturias virves, penkias rykštes devynias rykšteles, supyliau kampinį kaupą su trylika akmenų. Nuo šio kampinio, kairėn nuo daug kartų minėto griovio, yra statmena linija keturių rykščių, vienos rykštelės ir penkių suolelių ilgio. Vietoje, kur ši linija susitinka su grioviu, supyliau paskutinį kaupą su penkiolika akmenų. Tarp griovio ir pravestos lygiagretės ežios apkeičiamosios plokštumos plotis visur yra vienodas : keturios rykštės, viena rykštelė ir penki suoleliai. Sulig dabar čia aprašytomis ribomis pakeičiamasis plotas savo padėtimi guli į miestą tuo galu, nuo kurio pradėjau matuoti, tai yra, šiuo galu į Kalvariją ir į vakarus. Tuo galu, kur pabaigiau matavimą, guli į rytus ir į Šešupės vingį, už kurio yra bažnyčios pieva ir laukai, kitu — į miesto pievas, bet esančias pašešupyje. Tokioje sudėtyje aš, apačioje pasirašęs matininkas, niekam neprieštaraujant, lietuvišku mastu išmatavau ir ribas nustačiau, pakeičiamąjį šienaujamą plotą prie bažnyčios fondinių pievų prijungiau fondui įteikiau ir įsakiau, kad joks Kalvarijos miestietis nedarytų bet kokių įsiveržimų ir nesinaudotų. Taipgi pažymėjau teismo plane, kad būtų įrodyta ir ateityje būtų patikimas šis ribų nustatymas, mano raštą, įspaudęs herbo antspaudą, savo ranka pasirašau. Vyko Kalvarijoje 1796 m. gegužės 21 dieną.

De Haberfeld Hafermann von Owsiany, Kauno ir Merkinės apskričių matininkas.

(Dokumentas laikomas Gražiškių bažnyčios archyve).

---

* Dzindros — kalvės ugnyje likusios anglių ir geležies sąviros.

** Virvė (jei šniūras) yra lygi 10 rykščių arba 150 pėdų, arba 48,7259 m.

KALVARIJA

par

L'Abbé Jonas Reitelaitis

(*Résumé*)

Les régions de la rive gauche du Nemunas (Niémen), entre la Prusse Oriental et la Lituanie, pendant les guerre continuelles entre l'Ordre Teutonique et la Lituanie ont été tout à fait dépeuplées et se sont couvertes de noeveau de forêts — *terra nullius* — qui servait de tampon entre les deux Etats ennemis. L'Ordre Teutonique fut vaincu à Tannenberg (1410) ; cependant même la paix de Melnas (1422) n'a pas assuré la tranquillité et la sécurité. Ce n'est qu'en 1529 que furent tracées les frontières entre les deux Etats rivaux, ce qui donna la possibilité de commencer la colonisation de ces forêts.

Le premier chapitre décrit l'histoire de la colonisation de la forêt : établissement des fermes, évolution des villages, administration, progrès des industries forestières.

Le deuxième chapitre analyse le développement culturel et spirituel ; montre les soins qu'ont eu pour ces régions Auguste II, roi de Pologne et grand-duc de Lituanie, les magnats comme Sapiega, Višnioveckis et autres ; il nous informe sur la fondation et le développement de la paroisse de Kalvarija.

Enfin dans les deux dernier chapitres (dans le volume suivant) est étudiée la fondation du ville de Kalvarija, sa croissance et son développement, ainsi que l'histoire du district de Kalvarija.

RELIGINIS PRADAS MAIRONIO KŪRYBOJE

Įžanga *. — Ne tik lietuvių literatūros pradžia, bet ir tolimesnė jos raida yra ankštai susijusi su religiniu gyvenimu. Nors religinę pradžią galime pastebėti ir kitų tautų literatūrose, bet religinio gyvenimo įtaka lietuvių literatūrai reiškėsi kur kas ilgiau vien dėl to, kad tos literatūros kūrėjai buvo daugiausia dvasininkai [1].

Bet lietuvių literatūroje pastebimas dar kitas būdingas jai reiškinys. Jeigu pirmieji lietuvių raštijos pavyzdžiai, pirmosios lietuvių knygos, kaip Mažvydo katekizmas, Širvydo *Punktai* ar 16-17 šimtmečio katekizmai ir giesmynai buvo grynai tikybinė literatūra, tai vėliau, ypač 19 šimtm., dėl nepaprastų politinių aplinkybių religinis pradas lietuvių literatūroj ima pintis su tautiniu. Iš tikrųjų tada pasirodo ir tikrosios literatūros užuomazga.

Pirmas žymusis lietuvių literatūros atstovas, Kristijonas Donelaitis (1714-1780), savo *Metuose* tautinę problemą, tiesa, dar sprendžia moraliniu mastu, bet juose apstu ir religinio elemento — nuolat ten minimas Dievas ir jo tėviškoji Apvaizda. Giliai linkęs į pietizmą, Donelaitis bodisi svetimųjų doriniu pakrikimu ir savo realistiniame veikale kai kur rodo, kad praeitis geresnė. Bet tik pasitikėjimas Dievo Apvaizda leidžia Donelaičiui nurimti dėl lietuvių likimo.

Panašaus atsparumo, remiamo dieviškų pastangų, randame ir kito žymesnio to meto poeto, Antano Strazdo (1763-1833),

---

* Šis darbas parašytas Maironio pirmųjų veikalų (*Pavasario balsų, Terp skausmų į garbę, Kame išganymas*) 70 metų (1895/96-1965/66) sukakties proga. Juo norėta prisidėti prie pagerbimo Maironio, kurio klausytoju autoriui teko būti Vytauto Didžiojo Universitete 1932 m.

[1] *Maironio raštai*, Kaunas 1930, V t., 4 psl.

kūryboje. Čia jau nebe prūsų lietuviui tenka justi vokiškąją įtaką, bet lietuviui aukštaičiui skaitytis su svetimomis rusų bei lenkų kultūros formomis. Be to, tai Lietuvos politinės nepriklausomybės praradimo metas, truksiąs dar visą šimtmetį.

Tačiau, nors tautoj prasidėjo naujos vergijos žiema, Strazdas jau « pranašauja pavasarėlį », nes tokia esanti Dievo valia — savo giedojimu jis visur reiškiąs Aukščiausiojo ranką [2]. Tad jau Strazdo poezijoj pirmą kartą pasigirsta, kad ir neryškiai, lietuvių tautos žadinimo reikalas, pasitikint antgamtinėm galiom. Savo populiariąja giesme *Pulkim ant kelių* Strazdas moko lietuvių tautą pasitikėti Dievo Apvaizda, tuo Dievu, kurį vadina Aukščiausiu Tėvu. Tai pirmoji pamoka to dieviškojo pasitikėjimo, kurį taip išvystė Maironis savo kūryboj.

Svetimųjų priespaudą dar giliau jaučia Antanas Baranauskas, (1835-1902), po to sekęs dar stipresnės išraiškos poetas. Jo poezijoje jaučiamas įsakmus pasitikėjimas dieviškąja Apvaizda, pasitikėjimas, nustelbiąs baimę dėl tautai daromos svetimųjų žalos :

Kad tu, gude, nesulauktum :
Ne taip, kaip tu nori,
Bus, kaip Dievas duos, ne tavo
Priesakai nedori ! [3]

Nors išsivadavimo pragiedrulių iš svetimųjų priespaudos dar nematyti ir poetas nieko kito dar negali pasiūlyti, kaip šventą kantrybę nešant svetimą jungą, tačiau sąmoningas Baranausko nusistatymas svetimųjų atžvilgiu, ypač kiek tai liečia kalbą, tautos būdą ir jos praeitį, giliai paveikia Maironį.

Religinio prado apstu to meto realistiniuose Motiejaus Valančiaus (1801-1875) raštuose, kuriais jis savo tautiečius auklėjo doriškai ir rodė jiems katalikų Bažnyčios reikšmę. Dėl to ir kitas to meto poetas, Antanas Vienažindys (1841-1892), žemėj tematydamas vien tamsą, žvilgsnį kelia dangop, kartu išreikšdamas intymų lietuvių dainos ir giesmės ilgesį :

---

[2] *Lietuvių poezijos antologija*, red. J. Aistis ir A. Vaičiulaitis, Chicaga 1951, 166 psl.

[3] *Kelionė Peterburkan*, žr. M. Biržiška, *Iš Barono poezijos*, Kaunas 1912, 18 psl.

Oigi gražus gražus tolimasis dangus,
Kada man pašauksi ten, Dievuliau brangus ?
Kada aštrius takus šios žemės pereisiu ?
Kada žvaigždėms grįstu keliu vaikštinėsiu ? [4]

Praeina dar eilė apsiniaukimo ir fermentavimosi metų, kol 1883 sušvinta *Aušra*, o su ja į tautos gelbėjimo areną išeina Maironis (Jonas Mačiulis, 1862-1932), apsiginklavęs tautos praeities kardu ir prisidengęs dieviškosios Apvaizdos skydu. Maironis tęsia savo pirmatakų tradicijas, yra ankštai suaugęs su religine lietuvių dvasia, bet pirmą kartą meta ryžtingą kovos šūkį ir ima uoliai smaigstyti tikėjimo ir vilties gaires, tautai dešimtmetis po dešimtmečio belaukiant laisvo rytojaus.

Visos Maironio kūrybos pagrindas — tėvynės meilė. Bet ir visa Maironio poezija taip perpinta religiniais motyvais, kaip tokiais pat motyvais perpinta M. K. Čiurlionio meno kūryba. Dėl to su literatūros kritiku galime tarti, kad Maironio pasaulio centre yra Dievas, kad tai teocentrinis pasaulis, kuriam taip priešingas vis labiau išryškėjąs šių dienų antropocentrinis pasaulis, pirmenybę atiduodąs žmogui [5].

Religinio prado gausu ne tik Maironio lyrikoj, bet ir jo epinėj bei draminėj kūryboj. Kruopščiau panagrinėjus, randami tie patys bruožai kaip atskiruose žanruose, taip ir pavieniuose kūriniuose, ir tatai rodo kūrybiškosios asmenybės vientisumą ir tapatumą. Gi visuose Maironio kūrybos motyvuose, ar tat būtų patriotinis, gamtinis, visuomeninis, ar asmeninis, religinis pradas reiškiamas taip, kad visa būtų suvesta į vieną pagrindinę formulę : į tėvynės meilę.

Pagaliau ir asmeniškai Maironis savo religija pasišventė tėvynės reikalui : metė pasaulinius mokslus ir pasaulinį gyvenimą, kad, kaip ir jo idealistinis pirmatakas Simanas Daukantas, uoliau galėtų pasišvęsti Lietuvos reikalui — mokslu, kūryba, pedagogine ir visuomenine veikla.

Tačiau religinis pradas Maironio kūryboj buvo atakuojamas nuo pat jos pradžios. Jau pirmoji spausdintoji Maironio poema

---

[4] *Lietuvių poezijos antologija*, 239 psl.

[5] J. Ambrazevičius, *Lietuvių rašytojai*, Kaunas 1938 (?), 120 psl. : *Maironio vieta lietuvių religinėj literatūroj.*

(pasirašyta St. Garnio slapyvardžiu) *Terp skausmų į garbę* (1895) dėl jos vadinamo klerikališkumo buvo *Varpo* pavadinta nereikalinga ir net žalinga [6].

Į šiuos priekaištus atsakė J. Tumas, tardamas, kad iš tariamojo poemos klerikališkumo belieka katalikiškai krikščioniška dvasia, prigimta Lietuvos visuomenei ir visai nedirbtina. Dirbtina būtų ne tikėjimo «prikergimas», bet jo šalinimas, o tikėjimui mene, tad ir literatūroj, visada buvę ir būsią vietos [7].

Gal būt ta jaunoji karta tada tarėsi kurianti naują kultūrą, laisvą nuo religijos. Bet ji gal nežinojo ar buvo pamiršusi, kad jau Platonas buvo įspėjęs, jog kova su religija yra visuomenės pagrindų griovimas. O vėliau jai atsakė ir Pranas Dovydaitis, pastebėdamas, kad žmogaus be Dievo absoliutiškai negali būti, nes, atmetęs tikrąjį Dievą, jis tik puola prieš aukso veršį ir smilko įvairiems stabams [8].

Maironiui kaip tik buvo svarbu išlaikyti sveikas tautos šaknis — nepažeistas religines tradicijas. Jis suprato, kad, tautą žadinant laisvės rytojui, ne laikas griauti patiems tuos pamatus, kurie laiko audrose davė jėgų ir vilties. Priešingai, tą pamatą kaip tik dar reikėjo stiprinti ir palaikyti. Jau vien svetimųjų priespaudoj poetas matė daug žalos tautos dorovei, nes įvairiausios ydos ir negerovės buvo tik «vaisiai nelemtos sunkios vergijos mūsų krašto» [9].

Maironis gerai žinojo, kokie pavojai grėsė lietuvių mokslo jaunimui iš svetimųjų mokslo židinių, į kuriuos jie veržės siekti mokslo — ypač iš Varšuvos ir Maskvos. Kai pirmojoje pūtė materialistinio pozityvizmo vėjai, tai antrojoje drumstėsi marksistinio materializmo vandenys. Prie to dar prisidėjo nuo carienės Kotrynos laikų rusų universitetuose įsigalėjusi laisvamanybė. Pasidavimas toms mados pasaulėžiūroms ne kartą grėsė nutautimo

---

[6] S. [Dr. S. Matulaičio] recenzija, žr. *Varpas*, 1895 m., 8 nr. Tai nevykęs publicisto išsišokimas prieš poetą. Palygink M. Biržiška, *Lietuvių tautos kelias*, II t., 71-72 psl.

[7] J. Tumas, *Jonas Maironis Mačiulis*, Kaunas 1924, 117 psl.

[8] Pr. Dovydaitis, *Trys pamatiniai klausimai*, žr. *Ateitis*, 1911 m., 1 nr., 12 psl.

[9] Maironis, *Mūsų vargai*, Kaunas (b. d.), A. Petronio knygynas, 116 psl.

pavojumi mūsų jaunajai mokslo kartai. Iš tiesų tauta daug to jaunimo prarado. Nedidelė saujelė atsparesniųjų grįžo dirbti pozityvaus tėvynės darbo.

Dėl to Maironis kūrė Jaunosios Lietuvos sąjūdį, skyrė jai savo to paties vardo poemą (pirma davęs jai net religiškai idealistinį pavadinimą *Terp skausmų į garbę*), nes žinojo, kad tik tėvų tradicijose išsilaikiusi jaunoji vadų karta lengviau išves tėvynę į laisvą rytojų:

O, eina, artinas laikai!
Ištvers jų audroj ne vaikai,
Tik vyrai su gilia tikyba!...
Stiprėk ir auk gi, Lietuva,
Kad ta ateinanti kova
Sūnums nebūtų per ankstyva [10].

Tačiau Maironis nėra religinis poetas. Jo religinės poezijos iš tikrųjų tėra nedaug. O ir toj poezijoj nėra šūkių ar raginimų tikėti, kaip kad to yra, pavyzdžiui, A. Jakšto poezijoj. «Jis neišrodinėja, kaip Jakštas, kad Dievas yra ir koks Jis yra; jis nereflektuoja, kaip Vaitkus, Kristaus gyvenimo scenų ir nepiešia epiškų Jo kančios ar laimėjimų paveikslų; jis nepolemizuoja, kaip Baranauskas, kuri religija geresnė; jis neragina kitų Dievą pažinti ir Jo dorybėmis pasekti, kaip tai mėgo šviečiamojo amžiaus įtakoje poezijos kūrėjai, kaip kad prasideda raginimu net garsioji Strazdelio *Pulkim ant kelių*» [11]. Iš tikrųjų Maironio tikėjimas yra tylus ir nuoširdus, ir visi Maironio poezijos šūkiai skirti tėvynės meilės jausmams kelti.

Dėl to ir tie, kurie buvo priešingi Maironiui kaip dvasininkui, jei tik norėjo gera Lietuvai, buvo priversti priimti tas pagrindines idėjas, kurias poetas pirmiausia skelbė — gimtosios kalbos, savo krašto ir papročių, savo žemės meilę. Ir *Varpui* buvo artima tai, kas kelia Lietuvos meilės ir jos gerovės reikalą. Ir nors jis pirmąją Maironio poemą pavadino «kapitalu, įmestu į purvą», bet vis tik kapitalu, tik dėl religinio jos atspalvio kai kam

---

[10] Ten pat, 82 psl.

[11] J. Ambrazevičius, *Lietuvių rašytojai*, 121 psl.: *Maironio vieta lietuvių religinėj literatūroj.*

nepriimtinu. Maironis, sakytume, perdaug talpus, perdaug universalus, kad būtų buvę galima jį visiškai atmesti. J. Tumo teigimu, tie patys varpininkai, nors oficialiai Maironį peikė, bet slaptai nusirašinėjo, jo poezija gėrėjosi [12]. Vėliau ir pats *Varpas*, recenzuodamas *Pavasario balsus*, Maironiui pripažino talentą [13].

Neatmestas liko Maironis ir šių dienų sovietinėj Lietuvoj, nors jo kelias į pripažinimą naujojoj santvarkoj ir nebuvo rožėtas. Tačiau, kovojant su religiniu pradu Maironio kūryboj, imtasi naujo metodo — pašalinti visus religinius ir kai kuriuos patriotinius eilėraščius ar išbraukti su religiniais bei patriotiniais motyvais susijusias strofas ar, pagaliau, eilėraščius verčiant originalo mintį nusakyti kitaip, pritaikyti savo reikalui [14].

Šis darbas, vis dėlto, nėra toks lengvas, kaip gali iš karto atrodyti, cenzoriui raudoną pieštuką pasiėmus. Nėra aiški riba, kur tektų sustoti eiles bebraukant, nes, kaip minėta, religinis pradas yra kone kiaurai persunkęs visą Maironio poeziją. Imkim kad ir patį pirmąjį *Aušroj* atspausdintąjį Maironio eilėraštį *Miškas ir lietuvis* [15]. Eilėraštyje, rodos, nieko nėra specifiškai religiško. O vis dėlto jis rašytas su religine vizija ir nuojauta. Lietuva verkia savo didvyrių, kaip tos Lozoriaus seserys verkė savo mirusio brolio, kai jas aplankė Kristus. O po to jau daros aišku, kas padės mirusius prikelti: dieviškoji malonė, tos malonės įkvėptoji poeto lyra.

Tad ir turime sutikti su literatūros kritiko Maironio kūrybos apibūdinimu: «Apskritai Maironio kūryba yra paskoninta religine dvasia. Tegul jis tik retai suminės tikėjimo žodį, tegul jo ir visai nesuminės, bet visuose veikaluose klausimus randi nušviestus taip, kaip reikalauja religiškai galvojąs ar bent jaučiąs žmogus. Jo ištartas žodis yra žodis asmenybės, suformuotos pagal religijos principus» [16].

Religinis pradas yra persunkęs ne tik Maironio lyrinę poeziją,

---

[12] J. Tumas, *Jonas Maironis Mačiulis*, Kaunas 1924, 113 psl.

[13] *Varpas*, 1898 m., 1 nr. Cituota iš J. Ambrazevičius, *Maironis ir visuomenė*, žr. Maironis, *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 288 psl.

[14] A. Baltaragis, *Numaironintas Maironis*, žr. *Maironis, Jo gimimo šimtmečiui paminėti*, Brooklynas 1963, 175-180 psl.

[15] *Aušra*, 1885 m., 7-8 nr. Originale eilėraščio antraštė *Lietuvos vargas*.

[16] J. Ambrazevičius, *Lietuvių rašytojai*, 117 psl.: *Maironio vieta lietuvių religinėj literatūroj*.

bet taip ir jo epinę ir draminę kūrybą. *Jaunojoj Lietuvoj* atgimimą laiduoja kryžius, *Mūsų varguose* tautą į laisvę išveda Dievo Apvaizda, *Raseinių Magdė* svetimai kultūrai parsidavusi paties Dievo baudžiama, *Z nad Biruty* (*Nuo Birutės kalno*) giedama malda už tėvynės išlaisvinimą, *Kame išganymas* — ištisa religinė socialinio gyvenimo apologetika. Ir Maironio dramose tas pats religinis siūlas veria kiaurai — apgailestaujama, kad Kęstutis dėl klastos nebetapo krikščionimi, į jį patį sudedama daug krikščioniškų bruožų, Vytautas skundžiasi, kad tenka drumsti savo sielos rimtį santykiuose su kryžiuočiais, kai jo krikščioniškasis uolumas skamba visoj Europoj. Pagaliau ir nekūrybiniuose Maironio raštuose — *Lietuvos praeityj* ir *Trumpoj visuotinės literatūros istorijoj* — esama religinio prado: juk ir patį Maironio kūrybos branduolį sudaro tautos istorijos iliustracija.

Religinis pradas šiuose Maironio veikaluose išplaukia iš būtovinio, istorinio konteksto. Kad to prado nebūtų — reiktų šalinti jo pagrindą, pačios tautos tikėjimą.

I. Veiksniai, padėję susiformuoti religiniam pradui Maironio kūryboje

Religiniam Maironio kūrybos pradui susiformuoti ypač padėjo trys veiksniai: gimtieji namai, dvasininko pašaukimas ir literatūros pirmatakai.

Darni ir giliai religinga gimtųjų namų ir aplamai viso gimtojo krašto aplinka turėjo lemiamos reikšmės Maironio kaip dvasininko kelio pasirinkimui. Kiti veiksniai tik stiprino ir palaikė tai, kas jau buvo iš mažumės įsigyta.

Tiems veiksniams atsekti pats Maironis yra davęs nemaža užuominų tiek savo poetiniuose, tiek proziniuose raštuose, bet daugiausia *Jaunosios Lietuvos* poemoj. Šalia to ne mažiau reikšmingi ir kitų, poetui artimų, žmonių atsiliepimai.

1. Gimtieji namai. — Gimęs 1862 m. spalio 21 d. Pasandravio dvare, Raseinių apskr., netoli Šiluvos, Maironis augo ir brendo bene pačiais tamsiausiais Lietuvos laikais, rusams uždraudus lietuvišką spaudą, vos tik vaiko akys atsimerkė raštui. Gimęs trečiuoju iš eilės (kiti du vaikai vėliau mirę), Maironis lyg pačios

Apvaizdos buvo skirtas, kaip tas pasakos brolis, palikti namus ir eiti į pasaulį ieškoti Dievo teisybės.

Maironio tėvas Aleksandras, kad ir ne bajoras, bet iš pasiturinčių, vadinamų karališkųjų, valstiečių kilęs, su bajorais bendraudavęs, tik kalbėdamasis su jais laikydavęsis savo gimtosios kalbos, nes, kaip sakoma *Jaunojoj Lietuvoj*, «pats Dievas, jam rodės, tokią kalbą paskyrė, taip kalbėjo tėvai»[17].

Jaunojoj Lietuvoj Maironis savo tėvą pavaizdavo Rainio asmeny, ypač iškeldamas jo gerą širdį ir išmintį:

> Ar pažinote Rainį, kurs Atkaičiuos gyveno?
> Dieve duoki jam dangų! Nieks žmogaus nesutiko,
> Kurs ant jo ką galėtų pasakyti piktai:
> Patarimo reikėjo, ar paskolint skatiko, —
> Kur daugiausia išminti, kaip ne Rainio takai? [18]

Maironio motina buvo Šiluvos maršalkos Kurmauskio duktė Ona, giliai religinga ir tikrai nuoširdi lietuvaitė. Ir ją Maironis su meile prisimena toj pačioj *Jaunojoj Lietuvoj*. Anksti linkęs į istoriją, ypač į šventąją istoriją, jau mokslus eidamas, Juozas Rainys (Maironis) pasakodavo seseriai Onytei ir motinėlei apie tuos senovės laikus, kai krikščionys ėję vaduoti Šventosios Žemės iš turkų nelaisvės. Tų pasakojimų veikiama, motinėlė tikėjosi, kad ir jos sūnus išeis į kunigus:

> Apie šventąją Žemę ir Rainienė tankiausiai
> Dievobaimingai klausės, net jai ašaros krito;
> O paskui jai sapnavos, būk pamokslą gražiausiai
> Sako Juozas, o žmonės verkia vienas už kito [19].

Jaunasis Maironis, auklėjamas daugiausia Mačiulių giminaitės (Onos Pulkevičiūtės), kuri irgi pasižymėjo dideliu religingumu, anksti ėmė linkti į religinį gyvenimą. Turėjęs gerą atmintį ir atmintinai išmokęs giedoti «adynas». Tų ankstyvųjų šeimos maldų nuotaiką Maironis yra pavaizdavęs *Žiemos ryto* eilėse:

---

[17] MAIRONIS [JONAS MAČIULIS], *Jaunoji Lietuva*, 2 laida bent kiek pataisyta, Kaunas (b. d.), A. Petronio knygynas, 6 psl.

[18] Ten pat, 5 psl.

[19] Ten pat, 9 psl.

Bet ankstybi, be Dievo palaimos, darbai
Neatneš, ko taip trokšta žmogus:
Kas per savaitę nori darbuotis sveikai,
Tenebūnie maldoj nerangus [20].

Mačiulių šeimoj giedama, meldžiamasi, skaitoma būdavę lietuviškai. Tik vėliau šeimoj prasidėjęs lenkybės periodas, ir vaikai turėję išmokti lenkiškai, o iš dalies ir sulenkėję. Į lietuvybę Maironis grįžo Kauno seminarijoj.

Gal būt šventųjų gyvenimų lektūros paveiktas, jaunasis Maironis, sutvirtinimo atvežtas į Kauną pas vyskupą Valančių, pasirinko Stanislovo vardą (vėliau panaudojo prie Zvalionio ir Zanavyko slapyvardžių, pradžioj dar rašęsis ir St. Garniu, ir St. Maironiu). Jį bus žavėję šventieji, pasišventę kilniam idealui, mokslui. Gal dėl to ir vėliau gyvenime ir vardo dienai švęsti buvo pasirinkęs šv. Jono Kantiečio dieną [21].

Dar vaikas būdamas, jaunasis Maironis bus svajojęs apie Šventąją Žemę ir apie tolimus kraštus, iš kur gali parvežti retų ir brangių dovanų. Kai kartą jį paklausę, kuo atsilyginsiąs savo gerajai auklei, sakė parvešiąs jai skarą ir rožinį iš tolimų kraštų (kaip toj *Senovės dainoj*, kur žadamos brangios dovanos trims sesutėms, kurių Maironis kaip tik tris ir turėjo) [22].

Maironis jau anksti ruošėsi eiti į kunigus: jau ketvirtojoj Kauno gimnazijos klasėj būdamas, norėjęs stoti į kunigų seminariją. Bet nuo to sulaikęs tėvas, kurs nebuvęs apsisprendęs, ar sūnus turėtų būti kunigu ar inžinierium. *Jaunojoj Lietuvoj* Juozą Rainį nuo to sulaikė krikšto tėvas Juška: «Ir tetušiui į mokslą leist aukščiau įkalbėjo, nes tada tas galėsiąs net vyskupu būti» [23].

Apie Maironio besiformuojantį charakterį namų aplinkoj ir jo religinius nusiteikimus taip rašo J. Tumas: «Jonas iš pat mažens buvo labai pamaldus, dievotas, kuklus ir skaistus. Išpažinties

---

[20] MAIRONIS, *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 50 psl.

[21] St. YLA, *Maironis rektorius ir mokytojas*, žr. *Maironis, Jo gimimo šimtmečiui paminėti*, 19 psl.

[22] D. AUGIENĖ, *Trijų Maironio seserų likimas*, žr. *Draugas*, 1963.1.12, II d. 8 psl.; MAIRONIS, *Jaunoji Lietuva*, Kaunas (b. d.), A. Petronio knygynas, 45 psl. Plg. ir MAIRONIS, *Didysis Vytautas — Karalius*, žr. *Maironio raštai*, Kaunas 1930, III t. 310 *psl.*

[23] *Jaunoji Lietuva*, 2 laida, 10 psl.

rengdavos, duris nuo kitų užsidaręs. Bažnyčioje niekados nestojo žymioje vietoje, tarp durų, kur kiti jauni jo draugai ir diduomenė stojo, tik vis su tėvu kur nuošaliai, tarp žmonių. Su mergaitėmis nuo pat mažens nemėgo susidėti; net į ganančią ir griaustinio bijančią seselę nesižadėdavo ateiti, jei su ja bus kitų mergaičių. Gimnazijoje gi su nieku nesidraugavo daugiausia dėl to, kad draugai bajorėliai buvo labai pasileidę ir ištvirkę, o Jonas visados moteris idealizavo »[24].

Jaunojoj Lietuvoj Maironio bruožų randame Juozo Rainio ir Jono Glinskio (kun. Antano Vytarto) charakteriuose[25]. Rainio ir Glinskio būdai buvę priešingi, bet vėliau susipynę į darnų akordą. Pasižinę šeštojoj gimnazijos klasėj, abu svajoję stoti į seminariją. Tačiau, aplinkybėms kitaip susiklosčius, Juozas į kunigus nebeišeina, pasišvenčia lietuvybės darbui ir anksti miršta džiova.

Į Juozą Rainį sudėti visi tie bruožai, kuriuos galėjom atsekti jaunajame Maironyje: tai rimtas, pamaldus, apie seminariją irgi svajojąs vyras, kuriam pirmų pirmiausia rūpi mokslas ir savo charakterio tobulinimas:

> Nuo mažens neturėdams prie žaislų palinkimo,
> Savyje užsidaręs, su draugais maž broliavos;
> Jam nuobodžios išrodė linksmos dainos jaunimo;
> Vien tik mokslas rūpėjo, vienos knygos sapnavos[26].

J. Tumas primena, kad vienu metu, bene šeštojoj gimnazijos klasėj būdamas, Maironis turėjęs ir «rimtų abejojimų dėl tikėjimo», tačiau iš namų išsineštas tikėjimas tas abejones greit atsvėręs[27]. Po to jo tikėjimas jau buvo tiek stiprus, jog, patekęs į Kijevo universitetą ir radęs ten nepalankią dorinę ir religinę atmosferą, Maironis greit grįžo atgal į namus, dargi pasiryžęs stoti į seminariją.

Iš namų išsineštą tikėjimą, ypač Dievo Apvaizdos pajautimą ir tėviškei artimos Šiluvos Marijos kultą, vėliau Maironis panaudojo

---

[24] J. Tumas, *Jonas Maironis Mačiulis*, Kaunas 1924, 25 psl.
[25] Jonas Glinskis — kun. Antanas Vytartas (1863-1932).
[26] *Jaunoji Lietuva*, 2 laida, 8 psl.
[27] J. Tumas, *Jonas Maironis Mačiulis*, 22 psl.

savo kūryboj kaip pagrindinę jos dalį. Dieviškoji Apvaizda tapo lemiamu veiksniu veikloj už tėvynės laisvę, Marijos himnas tapo visos tautos giedamu himnu tiek nepriklausomais laikais (menant kasdien žuvusius Karo Muziejaus sodely), tiek ir tremties dienomis, tautiečiams esant išblaškytiems po įvairias pasaulio šalis.

Dar tebeprisimindamas savo gimtųjų namų tikėjimą, Maironis su visu nuoširdumu *Jaunojoj Lietuvoj* pavaizdavo žemaičių pamaldumą, ypač kai jie gieda *Pulkim ant kelių* ar *Šventas Dieve*, jog «dreba net sienos nuo balso ir griausmo»[28]. Ne kartą prisimena ir sau artimą Šiluvą, ar nuo Šatrijos kalno ieškodamas jos bonių, ar pagaliau išgirsdamas, kaip šlama minios maldininkų-piligrimų, einančių lankyti «Panelės graudžios»[29].

Raseinių Magdėj, parašytoj iš tėviškei artimų padavimų, Maironis kelia ne tik nutautimo, bet ir su juo susijusio ateizmo blogybes. Populiariojoj *Dainoj* (Už Raseinių, ant Dubysos) Maironis šalia savo krašto ir papročių išsižadėjusios parodė giliai tikinčią ir skaistybę pamilusią lietuvaitę.

2. Dvasininko pašaukimas. — Baigęs «klesas», t. y. Kauno gimnaziją, Maironis 1883 m. išvyko į Kijevo universitetą studijuoti literatūros, tikėdamasis pasitobulinti poezijoj, į kurią jau buvo linkęs nuo šeštosios gimnazijos klasės ir jau spėjęs prirašyti nemaža eilių, daugiausia betgi lenkų kalba (vėliau jas sunaikino)[30].

Tačiau literatūros studijomis universitete Maironis greit apsivylė, o prie to apsivylimo dar prisidėjo jam nepriimtinas religinis ir dorinis studentijos nusistatymas. Tad 1884 m. apsisprendė stoti į Kauno kunigų seminariją, kurią baigė 1888 m. (į kunigus įšišventino bebaigdamas Petrapilio Dvasinę Akademiją 1892 m.).

Dvasininko pašaukimą Maironis, kaip minėta, buvo pajutęs anksti. Gal jį buvo kiek prislopinę abejonės stojimo į universitetą metu. Tą patraukimą ir reikalą dvasiai nusiraminti po abejonių

---

[28] *Jaunoji Lietuva*, 2 laida, 33 psl.

[29] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 237 psl.

[30] 1831 m. dalis Vilniaus universiteto buvo perkelta į Kijevą, dalis į Charkovą (su biblioteka); liko Vyriausioji Dvasinė Akademija, 1842 nukelta į Petrapilį. Plg. *Maironio raštai*, IV t., 226 psl.

ar blaškymos Maironis išsako Juozo Rainio žodžiais *Jaunojoj Lietuvoj*, kai jį ypatingai žavi «tas ramumas, kurs dvasiai tiek be žodžių pasako!»[31].

Juozas Rainys su savo draugu Jonu Glinskiu, belankydami Kauno apylinkes, Aleksoto šlaitus, gamtos prieglobstyje surado įkvėpimo pasišvęsti kilnesniam gyvenimo tikslui. Jų žodžiai rodo ne tik jaunuolišką idealizmą, bet ir rimtą dvasios subrendimą:

> Kiek tai pikta ant žemės! Kaip čia klaidžios kelionės!
> Žmonės ieško, svajoja... randa laimę vien slidžią!
> Ar tai vertos to triūso mūsų tuščios karionės?
> Juk verčiau pasiskirti tiesą aukštą ir didžią!
> Šviesti žemės pakalnei žiburėliais žvaigždės!...
> Vesti klystančius žmones į Dangaus karalystę!...
> Ir kentėti ir vargti vien dėl Dievo garbės...
> O, kaip aukštą ir gražų siekį tur kunigystė![32]

Po rimtų svarstymų Maironis pagaliau įsitikina, kad būdamas dvasininku galės geriau tarnauti ir tėvynei. Seminarijoj, kurioj viešpatauja lenkiška dvasia ir tevartojama lenkų kalba, Maironyje pabunda ryžtas prisiminti savo teises: kad esame lietuviai, kad esame Lietuvoj. Kaip Kristus apvalė bažnyčią nuo svetimo jai elemento — pirklių, taip Maironis valė Lietuvą — šventovę nuo svetimos kultūros įtakų. Šis motyvas raudonu siūlu tiesiasi per visą jo poeziją.

Ateities nesukursi, nežiūrėdamas į praeitį. Jau pirmajame savo eilėraštyje *Miškas ir lietuvis* Maironis nusiskundė, kad tėvynė neprikelia didvyrių. Dėl to dar seminarijoje imasi rašyti Lietuvos istoriją, kur ne tik «prikelia» Lietuvos praeties didvyrius (Vytautą pirmasis pavadina Didžiuoju), bet pačiame istorijos vyksme įžiūri Dievo Apvaizdą.

Tai istorijai pailiustruoti, seminarijoj bebūdamas, Maironis rašo poemą *Lietuvą*, nusižiūrėjęs į Vincento Polio *Piesni o ziemi naszej*, kaip jo idealizuojamas seminarijos vicerektorius Antanas Baranauskas savo *Šilelį* kūrė, paskatintas Adomo Mickevičiaus *Pono Tado*.

---

[31] *Jaunoji Lietuva*, 2 laida, 9 psl.

[32] Ten pat, 13 psl.

Maironio *Lietuvoj* šalia gilaus patriotizmo reiškiasi ir gilus pamaldumas, ir pasitikėjimas Dievo Apvaizda — motyvai, kuriuos galime rasti vėlesniuose Maironio raštuose. Vaizdai čia keičiasi kaip kaleidoskope — poetas džiaugiasi ne tik Baltija ir Birute, bet ir Kalvarijos atlaidais, ir Šiluva, ir kitomis bažnyčiomis, pagaliau pasigirsta šaukimasis į Aukščiausią gelbėti nuo neprašytų globėjų rusų:

Geriausias Dieve, atmink ant mūsų
Ir tarp tamsybių parodyk kelią!
Išgelbėk, Tėve, iš globos rusų
Ir duok išvysti šviesią saulelę![33]

Maironio kaip dvasininko pašaukimas yra palikęs nemaža žymių jo kūryboj. Pirmas ir labiausiai į akį krintantis pažymys — maldos motyvas. Jeigu sutiksime su dainos tyrinėtojo pasakymu, kad lietuvių dainos turi maldos motyvo, tai Maironio poezija bus arčiausia dainos, nes joje to motyvo itin gausu[34]. Jo eilėraštis dažnai priartėja prie liaudies dainos.

Nebūtinai turi būti grynai religinė poezija, kad pasigirstų maldos šauksmas, maldos kreipimasis į Aukščiausią. Eilės *Kur bėga Šešupė*, kur apstu plastinių Lietuvos gamtos vaizdų, istorinių refleksijų, baigiamos himnu tapusia malda:

Apsaugok, Aukščiausias, tą mylimą šalį,
Kur mūsų sodybos, kur bočių kapai!
Juk tėviška Tavo malonė daug gali!
Mes Tavo per amžius suvargę vaikai![35]

Kitas ryškus Maironio poezijos bruožas — pasitikėjimas Dievo Apvaizda tiek asmeniniame gyvenime, tiek tėvynės vadavimo darbe. Tai atsineštinė iš namų žymė, bet dar sustiprinta seminarijoj ir bene galutinai aprobuota A. Baranausko poezijos. Dėl to, atsidėkodamas už tikėjimo išlaikymą per gyvenimą,

---

[33] J. Tumas, *Jonas Maironis Mačiulis*, 95 psl.
[34] U. Katzenelenbogen, *The daina*, Chicaga 1935, 27 psl.
[35] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 54 psl.

paskutiniojoj savo raštų laidoj (1927) Maironis pirmuoju eilėraščiu deda padėkos himną — maldą:

Ačiū Tau, Viešpatie, jogei mylėdamas
Sergėjai mano gyvenimo rytą —
Žūti neleido tik šventas tikėjimas,
Tėviškas Tavo Apvaizdos budėjimas [36].

Bet Maironio Dievas yra ne vien Apvaizdos, bet ir Teisybės Dievas. Tatai artimai susiję su Maironio studijomis apie teisybę ir teisę, su jo disertacija *De iustitia et iure*, už kurią 1903 buvo laimėjęs teologijos daktaro laipsnį ir, Petrapilio Dvasinėj Akademijoj dėstydamas moralinę teologiją, buvo pasidaręs geriausiu tos srities žinovu visoj Rusijos imperijoj [37].

To dieviško teisingumo pavyzdžiais galėtų eiti baladės *Roma*, *Čičinskas*, bet jo užuominų dažnai galime užtikti ir kituose lyriniuose ir epiniuose Maironio kūriniuose. Kur materialistinės pasaulėžiūros atstovas temato vien gamtinį atsitiktinumą, Maironis įžiūri aukštesnės galios veikmę pagal amžinąjį teisingumą:

Kas tiki į Dievo Apvaizdą galingą,
Tas baimės vaikų nepažįsta silpnos!
Mums teko per amžius dalis nelaiminga,
Bet niekas nežino rytojaus dienos [38].

Kovoj už tėvynės laisvę Maironis kaip dvasininkas vadovu pasirenka Dievą. Jis jaučia, kad ir poeto dovaną gavęs iš Dievo, kurs «dainiumi pašaukė savo malonėje», širdin įžiebęs «begalinę šalies meilę» [39]. Tik Aukščiausias stiprina jo verkiančią lyrą [40].

Dvasininko pašaukimo poveikyje šalia kovos ir drąsos šūkių iš Maironio poezijos taip pat trykšta gilaus nusižeminimo ir širdies skausmo jausmai, kokių iš viso nedaug tėra lietuvių poezijoj:

---

[36] Ten pat, 120 psl.

[37] J. GASIŪNAS, *Religinė Maironio poezija*, žr. *Alguvos Baras*, 1945, m., 2 nr., 7 psl.

[38] *Jaunoji Lietuva*, 2 laida, 84 psl.

[39] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 120 psl.

[40] Ten pat, 331 psl.

Ir kas ta garbė, giesmėmis apdainuota ?
Šešėlis, kurs bėga greta !
Išnyko žmogus : ir svajota-sapnuota
Išblyško, kaip ryto aušra ! [41]

Daug motyvų, įvaizdžių Maironis savo poezijai, kaip matysim vėliau, sėmėsi iš Šv. Rašto. Ir ta pati tėvynės meilė, kurią ištisomis strofomis stengėsi įdiegti į jaunimo širdis, buvo pasiskolinta iš šv. Povilo apaštalo meilės apibrėžimo, jos apoteozavimo.

Iš tikrųjų apstu yra Maironio eilėraščių, daugiau ar mažiau susijusių su poeto kaip dvasininko pergyvenimu. Maironis bene pirmasis bus lietuvių poezijoj poeto misiją apibūdinęs kaip išganymą :

Raminas skurdžios jų krūtinės
Balsais, kaip balsimo lašu :
Patsai ramumo nepažinęs,
Kitiems išganymą nešu [42].

Pagaliau Maironis savo kūryboj pasireiškia ir kaip dvasininkas pedagogas, kuriuo jis išbuvo ištisą 40 metų. Vien Kauno seminarijos rektoriaus pareigose jis pasiliko nuo 1909 m. iki pat savo mirties 1932 m. birželio 28 d. Tautiškai religiniais pagrindais jis formavo naująją Lietuvos dvasininkų kartą, iš kurios išėjo gražus būrys ir jo kūrybinio darbo tęsėjų.

Ir patį Maironio pasiryžimą likti dvasininku pirmiausia akstino mūsų ano meto mokslus einančio jaunimo likimas, kaip tatai matyti iš jo pirmosios poemos *Lietuvos* :

Viltis gražiausia — jaunieji mūsų
Bedievių moksle smertį sau geria,
Ar toli nyksta laukuose rusų,
Kur šiaurys sniegus ant kaulų beria [43].

Ištisi *Pavasario balsų* posmai, *Jaunoji Lietuva*, *Kame išganymas*, *Raseinių Magdė* pirmiausia skirti jaunimui vesti, pamokyti, auklėti visu dvasininko pedagogo įžvalgumu.

---

[41] Ten pat, 103 psl.
[42] Ten pat, 112 psl.
[43] J. Tumas, *Jonas Maironis Mačiulis*, 89 psl.

3. Literatūros pirmatakai. — Savieji. Ne tik religiniam pradui pasireikšti, bet ir aplamai visai Maironio kūrybai svaresnės reikšmės turėjo Baranausko poezija, Valančiaus raštai ir Donelaičio *Metai.* Žinoma jam buvo savo metu ir kitų dviejų kunigų — Strazdelio ir Vienažindžio — poezija.

Už visas stipresnė buvo vysk. Antano Baranausko įtaka Maironiui. Dar seminarijoj bebūdamas, Maironis savo *Lietuvos* poemą buvo dedikavęs Baranauskui, kurį vadino « mūsų tėvynės tėvu » ir gėrėjosi jo giesmėm ir *Anykščių šileliu* :

Tėve mūsų tėvynės !
Mūsų ryto žvaigždele !
Būk pagarbints pramynęs
Mums kaip milžinas kelią !

Matau Jūrą ir Ventą :
Melsvos eina per pievas ...
Girdžiu giesmę ten šventą,
Kurią laimina Dievas ! [44]

Jaunojoj Lietuvoj šalia Donelaičio ir Valančiaus Maironis mini Baranauską kaip « vyrą širdies ir galvos » (tai yra kaip poetą ir kaip mokslininką kalbininką) [45].

Stojęs aktyvistu į Lietuvos vadavimo frontą, Maironis ypač gėrėjos tais Baranausko poezijos posmais (ypač *Kelionėj Peterburkan*), kur drąsiai buvo stojama prieš nežmonišką priespaudą ir pranašaujama, kad « nupuls kalnai, o slėneliai išsikels aukštybėn, visos galybės eis dulkėn, silpnumas galybėn » [46]. Panašios religinės kilmės pranašystės giliai įsisunkė į Maironio kūrybą.

Teigiamai veikė Maironį ir tvirtas Baranausko pasitikėjimas Dievo Apvaizda :

Nesibijokim, nebėdavokim —
Dievas, ko reikia mums, žino :
Kad bus mums sunku, duot savo ranką
Mums kožnam karte ketino [47].

---

[44] Ten pat, 80 psl.

[45] *Jaunoji Lietuva,* 2 laida, 79 psl.

[46] *Kelionė Peterburkan,* žr. M. Biržiška, *Iš Barono poezijos,* Kaunas 1912, 20 psl.

[47] *Lietuvių poezijos antologija,* 1951, 206 psl.

Dievo Apvaizdos motyvą Maironis savo poezijoj kur kas labiau praplėtė ir juo net visą savo tėvynės laisvinimo veiklą pagrindė. Jau viename iš pirmųjų savo eilėraščių, *Tu, girele, tu žalioji*, Maironis parašė pranašingus žodžius: «Mainos rūbai margo svieto: silpnas kelias, tvirtas griūva», kurie artimi Baranausko giesmės žodžiams: «Visos galybės eis dulkėn, silpnumas galybėn», ir savo atramą turi evangelijoj.

Nors kai kurie Maironio posmai ir eilėdaros atžvilgiu artimi Baranauskui, tačiau Maironis mokėjo kai kada ir kritiškai vertinti Baranausko kūrybą. Tatai matyti ir iš Maironio atsiliepimo *Trumpoj lietuvių rašliavos apžvalgoj* apie Baranausko dainas: jos nesą tokios liaudiškos, kaip Strazdo ar Vienažindžio ir tokios meniškos, kaip kai kurių užsienio poetų [48]. Tačiau kai kurias Baranausko giesmes liaudis giedojo gana nuoširdžiai.

Vysk. Motiejus Valančius, nors iš esmės daugiau prozininkas, Maironiui irgi turėjo nemažos reikšmės. Kaip matyti iš *Trumpos lietuvių rašliavos apžvalgos*, Maironis ypač vertino Valančiaus didaktinius beletristinius raštus, kaip *Vaikų knygelę*, kur rodomi geri ir pamaldūs, Dievo ir žmonių mylimi vaikai ir jų antipodai, ar *Palangos Juzę*, kur savo krašto papročių meile mokė doros, ar *Antano Tretininko* pasakojimus, kur kalbama istorinėm ir religinėm temom. Ypač Maironis brangino Valančiaus *Žemaičių vyskupystę*, kuria žadinąs jaunimą į mokslą ir tėvynės reikalų meilę. Esąs tai kapitalinis darbas ir vienintelis Lietuvos bažnytinės praeities šaltinis [49]. Dėl to ir Valančių Maironis *Jaunojoj Lietuvoj* priskyrė prie vyrų «širdies ir galvos», kurie skynė takus lietuvių literatūrai [50].

Nors ir kritiškai, Maironis vertino ir vysk. Valančiaus bendradarbio Simano Daukanto istorinius raštus, kurie esą «perimti viena nuolatine tėvynės meile» [51]. Ne be pėdsakų ir Maironio kūryboj liko Daukanto raginimas mylėti ir gerbti tėvų kalbą, papročius ir priešintis bajorijai, kuri to brangiausio turto išsižada.

---

[48] Pasinaudota: *Maironis apie lietuvių rašytojus*, žr. *Aidai*, 1962 m., 7 nr., 319 psl.

[49] Ten pat, 318 psl.

[50] *Jaunoji Lietuva*, 2 laida, 79 psl.

[51] *Maironis apie lietuvių rašytojus*, žr. *Aidai*, 1962 m., 7 nr., 318 psl.

Tačiau, kiek Maironis bebūtų buvęs paveiktas šių vyrų tautiniu ir religiniu atžvilgiu, jis jų idėjas anuo *priešaušrio* metu vadina nedrąsiomis, kaip apie juos atsiliepia *Jaunojoj Lietuvoj*:

Paskui Valančiauskas, ir Daukantas Simas,
Net pats Baranauckas jei maž betikėjos,
Kad tau užtekėtų kada atgimimas,
Nesmigo ir tau jų nedrąsios idėjos [52].

Tų nedrąsių idėjų kaip tik skatinamas į darbą, Maironis išeina į tautos žadinimo areną su religiškai suprastos galingos, dinamiškos meilės šūkiais:

Į darbą, vyrai! šalį jauną
Prižadins meilės rytmetys;
Galybė meilės viską griauna:
Žiemos ledus jis sutirpdys [53].

Dėl to ir Kristijono Donelaičio, žymiausio priešmaironinio lietuvių poeto, hegzametrais parašytus *Metus* tauta priėmusi klausydamos tik «kaip per miegą» [54]. Donelaitis, nors ir kaip Dievą mylįs ir savo būrus raginąs Jį mylėti, tautinio pabudimo problemų iš viso nekėlė; Prūsų Lietuvoj jos gal buvo kiek ir svetimos.

Tačiau *Jaunojoj Lietuvoj* Maironis Donelaitį rikiuoja į pirmąsias gretas su vyrais «širdies ir galvos», kurie «plėšė pirmąsias vargingas lietuvių raštijos vagas» [55]. Be svarių literatūrinių vertybių Maironis Donelaičio *Metuose* rado nuolankų ir nuoširdų pasitikėjimą Dievo Apvaizda. Apie Donelaičio kūrybą sako literatūros istorikas: «Visų Donelaičio darbų, visų jo pamokymų, pabarimų ir pagyrimų pagrindinė mintis yra Dievo Apvaizdos ir galybės jutimas, prieš Dievo galybę nusižeminimas ir pagarba» [56]. Donelaičio kreipimasis į Dievą lieka tokiose pat tėvo ir sūnaus ribose, kaip vėlesnėj Maironio kūryboj:

---

[52] *Jaunoji Lietuva*, 2 laida, 71 psl.

[53] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 44 psl.

[54] *Jaunoji Lietuva*, 2 laida, 71 psl. *Metus* pirmą kartą išleido L. Rėza Karaliaučiuj 1818 m.

[55] Dėl Mažvydo plg. Maironio atsakymą *Naujojoj Romuvoj*, 1932 m., 39 nr.

[56] P. NAUJOKAITIS, *Lietuvių literatūra*, Tübingen 1948, 27 psl.

Be tavęs tu, dangiškasis mūsų tėtuti!
Nieks negal mums tekt, ką miela vasara žada ...
Vislab bus niekai, ką veiksim argi pradėsim,
Kad žegnojanti rankelė tavo negelbės [57].

Apie Strazdelio ir kai kurias Vienažindžio giesmes Maironis palankiau buvo atsiliepęs savo lietuvių literatūros apžvalgoj [58]. Strazdelio *Pulkim ant kelių*, «tą giesmę, nekaip išgalvotą», Maironis mini dviem atvejais — *Jaunojoj Lietuvoj* ir *Pavasario balsuose* [59]. Kad ir nekaip išgalvota, ta giesmė įgyja reikšmės, kai ją užtraukia visa bažnyčia, «kad dreba net sienos». Ji turi tokios reikšmės, kokios subedievėjusiam Faustui turėjo velykiniai varpai:

Kai ten prieš sumą visi sutarę
Graudžiai užtraukia «Pulkim ant kelių»,
Jausmai bedievio, vėl atsidarę,
Tikėti mokos nuo tų vaikelių [60].

Svetimieji. Maironio poezijai kiek reikšmės turėjo ir ne lietuviai poetai — rusų Puškinas ir Lermontovas, lenkų Mickevičius ir Slovackis, vokiečių Goethe ir Šileris [61]. Nesvetimi jam buvo Dantės ir Šekspyro, Manzoni ir Chateaubriando vardai.

Puškinas, nors kai kieno ir vadinamas krikščioniškiausiu rusų poetu, Maironį daugiau veikė išviršine savo poezijos puse, būtent tonine eilėdara. Pats tos eilėdaros pritaikymas lietuvių kalbai — didelis Maironio nuopelnas. Tačiau dar neišaiškinta, kiek čia būta Puškino įtakos [62]. Maironį žavėjo Puškino poezijos natūralumas ir švelnumas, nors jį labiau viliojo didesnis jėgos pasireiškimas Lermontovo kūryboj, kaip pasisako savo visuotinės literatūros istorijoj [63].

---

[57] K. Donelaitis, *Metai*, Kaunas 1940, 175 psl.

[58] *Maironis apie lietuvių rašytojus*, žr. *Aidai*, 1962 m., 7 nr., 319 psl.

[59] *Jaunoji Lietuva*, 2 laida, 33 psl.

[60] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 58 psl.

[61] M. Vaitkus, *Viena diena su Maironiu Palangoje*, žr. *Aidai*, 1952 m., 5 nr., 213 psl.

[62] A. Baltaragis, *Numaironintas Maironis*, žr. *Maironis. Jo gimimo šimtmečiui paminėti*, Brooklynas 1963, 158 psl.

[63] *Maironio raštai*, V t., 241 psl.

Lermontovo *Angelo* motyvas jau anksti pasirodo ir Maironio poezijoj. Kaip Lermontovo angelas skrido į žemę, nešdamas naują sielą, taip Maironio *Poezijoj* «padangiais skrido seravimas», nešdamas žemei poezijos palaimą. Tas pats motyvas pasikartoja ir kitose *Pavasario balsų* ir *Jaunosios Lietuvos* vietose. Bene anksčiausiai jis buvo išreikštas *Lietuvos* poemoj:

O kad aplieja naktis žvaigždėta
Sidabru žemę ar kad pragysta
Giesmė toli kur, širdies sudėta,
Lyg skaistus Angels padangiais skrysta [64].

Lenkų romantikai, ypač tie, kurie turėjo ryšių su Lietuvos istorijos motyvais savo kūryboj kaip Mickevičius, Slovackis ir kiti, stipriai veikė Maironį. Adomas Mickevičius savo *Poną Tadą* pradeda malda į Aušros Vartų Mariją, į kurią savo giesmėmis pakartotinai kreipėsi ir Maironis. Religiniai Maironio sonetai parašyti Mickevičiaus sonetų eilėdara [65]. Tačiau, nors Maironis pripažįsta Mickevičiui «didžią meilę ir prisirišimą prie Lietuvos», bet apgailestauja, kad šis jos negalįs suprasti be lenkų [66].

Maironis žavėjosi Juliaus Slovackio, Vilniuj išsimokslinusio ir savo kūrybai motyvų iš Lietuvos praeities ėmusio poeto, kūryba, pasižyminčia stipriu religiniu atspalviu. Kas galėjo ramus skaityti Slovackio *Anhellį*, kur su tokiu giliu jausmu pavaizduotos Sibiran ištremtųjų kančios [67].

Didesnio įspūdžio Maironiui darė Goethės poezija, jo baladės, ypač tokios, kaip *Dievas ir bajadera*, kur išreikšti kilnesnio pasaulio jausmai. Esama, gal ir tik atsitiktinių, paralelių. Pavyzdžiui, Faustas ir Čičinskas yra velniui užrašę sielą, libretto *Kame išganymas?* Zonis pajunta religinę nuotaiką varpams suskambėjus, kaip kad pajuto Faustas Velykų rytą.

Kur kas artimesnis buvo Maironiui Šileris, kurį vadina stebėtinai skaidrios sielos poetu. Ypač brangino Šilerio *Giesmę*

---

[64] J. Tumas, *Jonas Maironis Mačiulis*, 82 psl.

[65] Dubysos ir Mickevičiaus Vilijos motyvas (žr. *Jaunoji Lietuva*, 2 laida, 44 psl.).

[66] *Maironio raštai*, Kaunas 1930, V t., 254 psl.

[67] Ten pat, 116 psl.

apie varpą, kuri persunkta giliu pamaldumu. Ją vadino gražiausiu literatūros perlu [68]. *Mūsų varguose* nusiskundžia, kad vokiečiai per karo žiaurumus užmiršę, ko juos mokęs Šileris [69]. Orleano Mergelės misiją vadina Dievo paskyrimu [70].

Teisingumo jausmu persiėmusiam Maironiui Dantė negalėjo neimponuoti savo politinių priešų patalpinimu ten, kur jų vieta, kaip apie tai užsimena savo literatūros istorijoj [71]. Su Dante Maironis buvo ir arčiau susipažinęs: skaitė lietuviškai paskaitą apie Dantę Petrapilio Dvasinėj Akademijoj per pop. Leono XIII minėjimą.

Iš Šekspyro raštų Maironį daugiau domino ne tiek «kruvinosios dramos», kiek tokios, kaip Henrikas V, kur išreikšti patriotiniai jausmai [72]. Vertindamas Šekspyro dramas, Maironis jas apsprendžia etiniu — sąžinės ir moralės — atžvilgiu, pasisako prieš neretai pasitaikančias dviprasmybes [73]. Tačiau kai kurie Šekspyro sonetai, jėzuitui Robertui Southwelliui e skatinant, buvo parašyti taip, kaip juos būtų parašęs katalikų poetas. Pavyzdžiui galėtume imti 146 soneto strofą:

> Kodėl imi, trumpai tau išmokėtą
> Tam namui, kurs jau griūva, didžią sumą ?
> Ar kirminai, kurie paviršių ėda,
> Kartu suės ir tavo nemarumą ? [74]

Visiškai panašią mintį išreiškė ir Maironis savo *Dienų sielvartų* strofoj:

> Vargų našta ir veidas prakaituotas ...
> Kad kūno alkanus pasotintų nasrus ?
> Paskui gi kirminams karste pakeltų puotas ?
> Protingo kūrinio likimas per žiaurus ! ... [75]

---

[68] Ten pat, 203 psl.
[69] *Mūsų vargai*, Kaunas (b. d.), 122 psl.
[70] *Maironio raštai*, V t., 204 psl.
[71] Ten pat, 105 psl.
[72] Ten pat, 145 psl.
[73] Ten pat, 149 psl.
[74] *Šekspyro sonetai*, Chicaga 1964, 162 psl.
[75] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 161 psl.

Artimesni Maironiui buvo tokie katalikų rašytojai, kaip prancūzų Chateaubriand su savo kilnios ir tragiškos meilės *Atala*, ar italų Manzoni su savo *Sužadėtiniais*, kur gyvenimo kliūtis įveikia sudvasinta meilė, kokią matome Maironio *Jaunosios Lietuvos* Juozo Rainio ir Jadvygos Goštautaitės atveju [76].

Žavėjosi Maironis ir V. Hugo *Odėmis ir baladėmis* (viena jų turi lietuviškos dainos motto), bet pasmerkė jo *Rudenio lapus*, kai po 1831 m. Hugo atkrito nuo krikščionybės ir ėmė reikštis priešiškais raštais [77].

Pagaliau ir kai kurie Maironio vertimai, ypač iš *Rigvedos*, turi religinio prado. Tokios eilės, kaip *Nežinomam Dievui* ar *Daiktų pradžia*, visiškai artimos katalikiškajai sampratai.

II. Religinio prado išraiška Maironio kūryboje

1. Religinė poezija. — Maironio religinė poezija yra visos jo kūrybos išeities taškas. Ji, tiesa, nėra gausi, tesudaro maždaug dešimtąją visos Maironio kūrybos dalį, tačiau savo pobūdžiu svari, reikšminga ir poetui ypač būdinga. Dėl to ir šį nagrinėjimą pradedame nuo Maironio religinės poezijos.

Pats Maironis, ruošdamas spaudai savo poeziją, jos neskirstė atskirais motyvais. Tą vėliau padarė jo poezijos redaktoriai. Penki pirmieji *Pavasario balsų* leidimai būdavo pradedami patriotiniu eilėraščiu *Taip niekas tavęs nemylės*. Šeštasis Maironio poezijos leidimas (1927), pavadintas *Lyrika*, paties Maironio buvo pradėtas religinėm eilėm *Ačiū Tau, Viešpatie*. Tuo būdu Maironis visą savo poeziją kaip ir norėjo apvainikuoti religinės poezijos vainiku.

Pagal išraišką Maironio religinę poeziją sudaro religiniai asmeniniai eilėraščiai (*Ačiū Tau, Viešpatie*; *Sunku gyventi, Dievo meilė, Prieš altorių*), visuotiniai (*Malda, Didysis šeštadienis, Suvargusiems*), marianiniai (*Marija, Marija, Mylimoji Karaliene, Neapleiski mūsų, Pasiilgę Tavęs*), proginiai (*Kristui Karaliui giesmė*).

Religinei poezijai priklauso ir vertimai iš *Rigvedos* (*Malda į*

---

[76] *Maironio raštai*, V t., 85 psl.

[77] Ten pat, 90 psl.

Agnį, Daiktų pradžia, Nežinomam Dievui), iš rusų kalbos (*Aleliuja*).

Nemaža religinių ir maldos strofų randame Maironio patriotinėj ir asmeninėj poezijoj. Religinei poezijai artimos ir kai kurios baladės (*Roma, Čičinskas, Užkeiktas Skapiškio varpas*).

Maironio religinė poezija ankštai susijusi su jo tikėjimu, jau suformuotu gimtuosiuose namuose, o subrandintu ir užgrūdintu seminarijoj ir gyvenime. Tai toks pat apaštališkasis tikėjimas, kokį Dantė išpažino šv. Petro akivaizdoj savo *Dieviškosios komedijos* rojuje [78]. Maironis tuo tvirtu tikėjimu grindė savo patriotinę lyriką, tikėjimas jam buvo tėvynės atgimimo laidas.

Apie Maironio tikėjimą rašo J. Tumas: «Aš nesu girdėjęs nė vieno žodžio, nė lengvos dviprasmės, kurie būtų atsidavę skepticizmu ar gryno proto diktuojama Biblijos ar dogmų kritika. Klierikams dėstė teologiją giliai įsitikinęs, net naiviai ortodoksiškai, su klierikais šventai tarnavo altoriui, su jais šeštadieniais atlikdavo išpažintį, mirti rengės irgi rimtai» [79].

Pagal turinį Maironio religinę poeziją daugiausia sudaro malda. Tačiau ne kartą poetas pirma išdėsto savo ar tautos ar net visos žmonijos reikalus ir po to visa tai vainikuoja malda.

Maironio religinėj poezijoj randam pagrindines maldos rūšis: prašymą, permaldavimą, pagarbą. Tačiau prašymas, tiek asmeniniam, tiek visos tautos bei tėvynės labui, užima svarbiausią vietą.

Maldos prašymas suponuoja gyvenimo netobulumus, sunkumus, vargus. Iš tiesų, viename iš nuoširdžiausių ir populiariausių Maironio religinių eilėraščių, *Sunku gyventi*, poetas į gyvenimą žiūri realiai ir mato, kad iš tiesų žmogui sunku gyventi, kad visur tik vargas, vienos nelaimės, kad visa tai didžiai apkartina gyvenimą. Čia poetas sutinka su Tomu Kempiečiu: Gyvenimas žemėje yra kova [80].

Visą tą gyvenimo vargą Maironis sudeda akivaizdžiai į vieną eilėraščio strofą:

---

[78] Dante Alighieri, *Dieviškoji komedija*, 24 giesmė.

[79] *Lietuvos Aidas*, 1932 m., 149 nr. (Cituota iš J. Ambrazevičius, *Lietuvių rašytojai*, 118 psl.).

[80] T. Hemerken a Kempis, *De imitatione Christi*, I knyga, 13 skyrelis.

Lopšy mes verkiam, saulę išvydę;
Verkiame meilės pančius pažinę;
Verkiam nuo kelio tiesaus nuklydę;
Verkiame karstą sau prisiminę [81].

Dabartis sunki ir varginga, tad gal praeitis nuramins dienos varguose? Bet, deja, nors ir «tarp atminimų ieškai ramumo, nieks nuraminti tavęs negali», kai žmogus neranda vietos, ėmus skausmui varginti jį.

Iškyla gyvenimo prasmės ir aplamai žmogaus buities problema, kurią spręsdamas Maironis atsiremia į tą pačią tikėjimo tiesą, kurią po ilgo ieškojimo buvo suradęs didysis tiesos ieškotojas šv. Augustinas: «Sau mus sutvėrei, Viešpatie, tad mano širdis bus nerami, kol nepasieks poilsio Tavyje» [82].

Ir modernusis poetas Rainer Maria Rilke savo *Duino elegijose* išreiškia tą pačią nostalgiją, beieškodamas atsakymo į žmogaus buities problemas. Po visų dvasios klaidžiojimų atsakymą pagaliau randa giedrame dvasios nurimime, kurį jam laiduoja visos buities Kūrėjas.

Maironis čia tiesesnis ir atviresnis, radęs atsakymą į viso gyvenimo vargų problemą:

O Dieve didis ir Tėve brangus!
Pastiprink žmogų silpną ir menką,
Taip sutvarkyta, kad vien tik dangus
Jo begaliniams norams užtenka [83].

Jeigu tik dangus tegali patenkinti žmogaus norus, kaip jo siektina? Čia susiduriame su Maironio Dievo samprata, su Jo išgyvenimu. Dievo Apvaizda ir pasitikėjimas ja Maironio poezijoj užima itin žymią vietą.

Maironio Dievas yra lietuviško Rūpintojėlio tipo Dievas, kai Jis rūpinasi savo kūriniais, kai laimina sėjamą grūdą, laimina vaisių. Tai tas meilingas Donelaičio tėtutis, kurs laimina darbą, kai jo pagalbos pasiprašoma, kai nesikeliama į puikybę, jog ir be jo viskas derės.

---

[81] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 177 psl.
[82] St. Augustinus, *Confessiones*, I knyga, I skyrelis.
[83] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 177 psl.

Tuo būdu, malda ir prašymu kreipdamasis į Dievą, kurį dažniausiai vadina Aukščiausiuoju, Maironis laikosi tėvo ir sūnaus santykių plotmėje. Tik kartais sūnus tėvo nepaklausė, nuo jo nuklydo, ir jo likimas tuokart primena ano Šv. Rašto paklydusio sūnaus likimą. Bet savo kaltės supratimu, nusižeminimu ir nuolankumu sūnus gali tikėtis vėl atgauti savo Tėvo malonę.

Maironio Dievas taip pat kartais vadinamas Jehova, Galybių Viešpačiu, kurs sukūrė ir valdo didingą kosmosą, kurs žiūri moralinės tvarkos žemėje ir skaudžiai baudžia savo tautos nukrypimus, bet baudžia teisingai, ir dėl to vadinamas Amžinąja Teisybe.

Dievas ir žmogus, galybė ir menkybė, baimė ir meilė sustatoma antitezėmis, kurios juo stipriau veikia jausmus. Tokio antitezinio sustatymo ryškiausias pavyzdys — *Dievo meilė*:

Tu aukščiausias, skaisčiausias mano meilės šaltinis!
Tave myliu, kaip myli sūnus tėvą geriausią:
O tačiau, kaip tas lapas rudeniop paskutinis,
Štai drebu, nes per teismą mane menką užklausi.

Tu — Jehova, aš — menkas! Aš menkesnis už menką.
Tu švenčiausių švenčiausias! Aš vien nuodėmė-griekas.
Tu sutvėrei pasaulį, nors Savęs Tau užtenka,
Aš po žemės pakalnę besirangantis sliekas [84].

Šiose gana iškilmingose eilėse pasigirsta kad ir tolimesnis garsiosios Deržavino odės Dievui aidas, daugiau objektyvus nei subjektyvus, nors ir kalbama pirmuoju asmeniu. Dėl to sako A. Jakštas: «Šitie Dievo meilės ir baimės jausmai, subjektyviai galėjo būti labai karšti, bet mums jie atrodo šaltoki, įkvėpti Senojo Įstatymo dvasios, kur viešpatavo principas: *Initium sapientiae timor Domini*» [85]. Geriau esą būtų buvę, jei poetas būtų ėmęsis Naujojo Įstatymo obalsių, kaip šv. Augustino (*Ama Deum et fac quod vis*), šv. Pranciškaus (*Deus meus et omnia mea*!) ar šv. Ignaco (*Omnia ad majorem Dei gloriam*). Nebuvusi plėsta nė išganymo idėja.

Be abejo, Jakšto pasiūlymas buvo kilnus, bet Maironio poezijos tikslas buvo kitas, ir jis nekėlė ir negvildeno teologinių

---

[84] Ten pat, 182 psl.

[85] A. Jakštas, *Mūsų naujoji poezija (1904-1923)*, Kaunas 1923, I t., 24 psl.

problemų, vien probėgom teužsimindamas apie tokius dalykus, kaip nuodėmė, paskutinis teismas, amžinasis gyvenimas. Tų temų nagrinėjimas priklauso religinei poezijai. Maironiui pirmų pirmiausia rūpėjo tautinės problemos, ir dėl tos priežasties jo religinės poezijos tėra nedaug, o ir ta pati ne kartą bandoma sieti su tautiniais motyvais.

Tatai matyti ir iš Maironio marianinės poezijos. Jos tėra nedaug ir ji primena ištisą maldą, prašymą asmeniniais ir tautiniais reikalais. Joje ryškiau išreikštas Marijos kaip tarpininkės tarp Dievo ir žmogaus vaidmuo. Ir čia randame to paties antitezinio sustatymo tarp žmogaus ir Dievo Motinos, kaip ir poezijoje apie Dievą.

Į Mariją poetas kreipiasi ne tik ją garbindamas, jos garbę apmąstydamas, kaip tat darė Baranauskas, kiek jai savo ir savo tautos vargus išdėstydamas. Vienas didžiausių tų tautinių vargų, vos nepriklausomybę atgavus, buvo Vilniaus netekimas dėl lenkų klastos :

Į Vilniaus brangią mums šventovę
Taip trokštam pulti Tau po kojų ;
Bet svetimi, ten įsibrovę,
Lankyt Tave kelius pastojo.
Užtark pas Tėvą Visagalį,
Kad mums grąžintų Vilniaus šalį [86].

Suminėjęs, kad Vilnius įkurtas Gedimino ir kad ten tautos Globėjo Kazimiero šventieji palaikai, Maironis Mariją vadina Motinėle, o tos pat giesmės variante — Lietuvos Motinėle. Tad ir čia pasiliekama motinos ir sūnaus plotmėje, kaip tat buvo tėvo ir sūnaus atveju.

Populiariojoj Maironio giesmėj *Marija, Marija* asmeniniai ir tautiniai prašymai taip susipynę, jog sunku juos beišskirti. Tai vienas iš visuotiniausių Maironio eilėraščių ir be jokio lokalinio kolorito, tad atrodo lyg būtų tarptautinis. Ši giesmė turi dvi melodijas, ir dabartinė jos melodija taip įsigalėjo, jog giedama lyg bažnytinis himnas [87].

Pagrindinė *Marija, Marija* giesmės mintis yra prašymas gel-

---

[86] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 188 psl.

[87] J. Žilevičius, *Maironis garsuose*, žr. *Maironis, Jo gimimo šimtmečiui paminėti*, Chicaga 1963, 74 psl. ; taipgi K. Senkus, *Garbė Dievui*, Castelnuovo Don Bosco 1960, 114-116 psl.

bėti nuo nuodėmės ir jos pavojų. Eilėraštis rašytas dar gana anksti (pirmajai *Pavasario balsų* laidai), ir neaiškumo čia gali būti dėl prašymo pagelbėti ne tautą, bet žmoniją. A. Jakštas dargi klausė savo recenzijoj, kas ta vergija, kas priešas baisus ? [88]

Be abejo, toks klausimas galėjo kilti dėl paties žodžio prasmės, bet teologine prasme aišku, kad čia eina kalba tik apie nuodėmę. Nuostabaus panašumo šis Maironio eilėraštis turi su indų poeto filosofo Šankaros *Himnu Dievo Motinai* ir eilėdaros ir turinio atžvilgiu. Abu maldauja pagalbos iš nuodėmės pančių [89].

Panašaus visuotinumo ženklų turi dar vienas kitas Maironio religinis eilėraštis. Tokia yra *Malda*, ne mažiau populiari už *Marija, Marija*. Tai, berods, vienintelis Maironio raginimas religinėj plotmėj, nes daugiau jis niekur neragina tikėti, kaip kad, priešingai, ragina tėvynę mylėti. Tik netikintiems ne kartą tenka skaudus žodis.

Visuotinumo žymių yra ir tokiuose proginiuose Maironio eilėraščiuose, kaip *Didysis šeštadienis* ir *Kristui Karaliui* giesmė. Jų parašymas susijęs su ypatingom progom: pirmajame poetas ragina žmoniją ramintis, nes Kristaus prisikėlimas jam mena ir tautų prisikėlimo laikus; antrajame primena, kad, nors Kristus mirtį ir nugalėjo, bet Jo bažnyčios priešų daug, neišskiriant nė paties poeto tėvynės.

Daugumoj savo eilėraščių kreipdamasis į Dievą kaip į Aukščiausiąjį ar Tėvą, Maironis šiuose dviejuose kreipiasi į Kristų kaip į Mesiją ir Karalių. Ir čia paaiškėja, kad Kristus yra amžinosios tėvynės Karalius, žemės karalių ir valdovų paguoda, taikos ir meilės skelbėjas, amžinosios gyvatos šaltinis.

Poetas didžiai liūsta matydamas, kaip mažai bereiškia «Dievo Žodis antgamtinis», socialines problemas besprendžiant (*Suvargusiems*). Ne mažiau liūsta jis ir matydamas, kaip žmonėms stinga artimo meilės:

> Kad Kristus šiandie iškilmingą
> Išgirstų aleliują čia,
> Jisai prieš minią nuodėmingą
> Pravirktų ašara karčia [90].

---

[88] JAKŠTAS A., *Mūsų naujoji poezija (1904-1923)*, I t., 25 psl

[89] Šankara (Šankaracarya), 780-820, indų filosofas ir šventasis, *Upanišadų, Bhagavadgitos* komentatorius, himnų Višnai, Devi autorius.

[90] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 267 psl.

Dėl to *Mūsų vargų* Donė taip labai brangina Kristaus mokslą, kurs skelbia meilę visiems: ir suklydusiems, ir galiūnams, ir vargšams.

Daugiau proginės religinės poezijos Maironis nėra rašęs. Iš šventųjų dviejose marianinėse eilėse yra suminėjęs šv. Kazimierą, kaip Lietuvos Globėją. Kalėdų ir Velykų šventės rado atbalsio *Pavasario balsuose* ir *Jaunojoj Lietuvoj* [91].

2. Patriotinė poezija. — Maironis ne tik sukūrė pačią geriausią patriotinę lietuvių poeziją, bet ir nustatė tėvynės meilės programą [92]. Ta programa buvo vadovautasi Lietuvos atgimimo priešaušryje, ji vėl darosi svarbi ir reikšminga, tėvynei nepriklausomybę praradus.

Nors paprastai sakoma, kad Maironio poezija, susijusi su šūkiais ir raginimais tėvynę mylėti, teturi lygstamos vertės, bet iš tikrųjų vaizdinė ar emocinė tų šūkių išraiška padeda poezijai išsilaikyti. Bet ir be tų šūkių Maironio kūryboje gausu patriotinės poezijos. Čia priklauso tokios eilės, kaip *Miškas ir lietuvis*, abi *Senovės dainos*, *Taip niekas tavęs nemylės*, *Mano gimtinė*, *Daina*, *Nebeužtvenksi upės*, *Jei po amžių kada*, *Jaunimo giesmė*, *Poeto noras*, *Vasaros naktis*, *Trakų pilis*, *Vilnius prieš aušrą*, *Kur bėga Šešupė*, *Lietuva brangi*.

Daug gilios ir nuoširdžios Maironio patriotinės poezijos pribarstyta jo poemose — *Lietuvoj*, *Jaunojoj Lietuvoj*, *Raseinių Magdėj*, *Mūsų varguose*, ir lenkiškai parašytoj *Z nad Biruty*.

Žvelgiant giliau aiškėja, kad Maironio tėvynės meilė yra religinės kilmės. Tai meilė, kuri « visa nukenčia, visa tiki, visa ko viliasi, visa pakelia » [93]. Ji ir sankcionuota aukštesnės galios, nes pats Dievas poetą pašaukė « dainiumi savo malonėje, įžiebęs meilę šalies begaliniąją » [94].

> Jau niekas tavęs taip giliai nemylės,
> Kaip tavo jausmingas poeta!
> Nieks skausmo jau tiek niekados nekentės,
> Kiek jis dėl tavęs, numylėta! [95]

---

[91] Ten pat, 245 psl.; *Jaunoji Lietuva*, 2 laida, 15 psl.
[92] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 44 psl.
[93] *1 Korintiečiams* 13, 7.
[94] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 120 psl.
[95] Ten pat, 27 psl.

Šiais žodžiais Maironis pradėjo pirmąją savo *Pavasario balsų* laidą (1895), taip pradėdavo ir kitas vėlesnes, kol šeštąją laidą bepavadino *Lyrika* (1927) ir vietoj «jausmingo poeto» bepragydo «nuliūdęs poetas». Matydamas apsčiai blogybių pačioj nepriklausomoj tėvynėj (daugiausia parsineštinių po pirmojo karo iš Rytų) ar jos išorės priešų spendžiamų, poetas linksmas būti nebegalėjo.

Net ir pati žemiškoji poeto meilė pakeliama į aukštesnį laipsnį, transfigūruojama, pašvenčiama, sukilninama. Atsisakoma asmeninės laimės, gerovės, grįžtama prie savo kenčiančių ir vargstančių brolių laukti tėvynei šviesesnės dienos, žadinant ją poezijos posmais. Dėl to Maironio tėvynės meilė yra ne siaurai biologinė ar šovinistinė, bet pakelta į idealinę plotmę arba, kaip St. Šalkauskis sako, pagrįsta dorine pareiga [96].

Su tėvynės meilės programa — žadinti praeities, kalbos ir papročių meilę — Maironis pirmiausia kreipiasi į jaunimą, sukurdamas jam vieną iš ugningiausių jaunimo himnų, *Jaunimo giesmę*, kur per ištisas strofas eina meilės, tėvynės meilės, apoteozavimas ir kuri gali drąsiai lenktyniauti su Mickevičiaus ir Šilerio himnais jaunimui.

Baranauskas nebuvo pataręs perdaug vertinti praeities, sakydamas: «Negrąžink senobės, ba nesugrąžinsi», nors tuoj pat pridėjo: «Bet neniekink jos paminklų, nekeik vakarykščio» [97]. Maironis, daugiau pasidavęs romantiniams idealams, iš praeities tikėjosi ir kai ko gero. Nebuvo lengva ir tada, bet, sako poetas, paklausk, jei nori, tėvučio seno, ar neina blogyn vis kasdieną:

Nebuvo laisvės, bet neregėta
Nei tiek be drausmės ištvirkimo;
Nebuvo rašto, bet negirdėta
Nei tokio bedievių dūkimo [98].

Dar daugiau reikšmės patriotiniam jausmui stiprinti turi gimtosios kalbos ir gimtojo krašto papročių ir jo gamtos grožio

---

[96] ST. ŠALKAUSKIS, *Lietuvių tautos ugdymas*, Kaunas 1932, 165 psl.

[97] *Pasikalbėjimas giesmininko su Lietuva*, žr. *Lietuvių poezijos antologija*, 223 psl.

[98] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 55 psl.

meilė. Gimtąja kalba žmogus, kaip sako Vydūnas, apsireiškia visa savo esme. Svetimoji kalba jam būtų kaip pamotė. Dėl to ir Maironio Jaunosios Lietuvos Rainys (tėvas) brangino gimtąją lietuvišką kalbą, nes « pats Dievas, jam rodės, tokią kalbą paskyrė »[99].

Raseinių Magdės vyriausia veikėja paties Dievo baudžiama už savo gimtojo krašto papročių paniekinimą, jų išdavimą. Toje pat poemoje kalbos ir papročių meilė sankcionuojama Dievo vardu, poetui raginant mylėti savo tėvynę:

Mylėk jos kalbą, senovės būdą,
Jos girių kvapą, žaliąsias pievas;
Į jos dirvonus pasėjęs grūdą,
Žinai, jog vaisių palaimins Dievas[100].

Bet Dievas ne tik sankcionuoja visą tą tėvynės meilės programą, Jis padaromas ir visos kovos už tėvynės laisvę spiritus movens. Toj kovoj poetas pasirenka jį vadovu, duodančiu nežemiškų jėgų. Tuo vadovu Dievą turi pasirinkti ir jaunimas, kuriam poetas rodo senųjų romėnų pavyzdį: *dulce et decorum est pro patria mori*. Stiprūs ir ryžtingi Maironio raginimai stoti į kovą už tėvynę, jos laisvę:

Kaip vyrai, be baimės mes stokim į kovą,
Kaip milžinas amžių baisus,
O meilė tėvynės tebūnie vadovu
Ir Dievas, kurs valdo visus[101].

Nors čia Maironis kovoj už tėvynės laisvę rodo senųjų protėvių milžinų pavyzdį, bet pati kova, esant tautai suvaržytai ir beginklei, negalėjo būti fizinio ginklo kova. Iš tikrųjų tai kova dvasinėmis bei kultūrinėmis priemonėmis — mokslu, menu, visuomeniniu darbu. *Jaunimo giesmėj* tatai nusakoma kitais žodžiais: « Paimsim arklą, knygą, lyrą ir eisim Lietuvos keliu »[102].

Kovoj už tėvynę ir jos laisvę Maironis laiko dvasinę kovą svarbesne už fizinę, evoliuciją svarbesne už revoliuciją. Tatai

---

[99] *Jaunoji Lietuva*, 2 laida, 6 psl.
[100] *Maironio raštai*, II t., 129 psl.
[101] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 25 psl.
[102] Ten pat, 44 psl.

pagrįsta poeto krikščioniškąja pasaulėžiūra. Čia pavyzdžiu jam ėjo evoliucinis krikščionybės įsigalėjimas pasauly, teisybės ir amžinosios tiesos triumfas. Čia jis rėmėsi ir Kristaus patarimu apaštalui Petrui dėti kardą atgal į makštis, nes ne juo iškovosiąs Kristaus tiesą:

Ne kumštė tevaldo pasaulį šiandieną,
Bet meilė, tikyba, šviesa!
Ne kardui abišaliam kalsime plieną:
Jo apmaudo galė — maža [103].

Tačiau klystume, jeigu manytume, kad Maironis buvo toks pacifistas, kurs, kaip tie Bertos Suttner romanų didvyriai, padeda ginklus ir, priešui pagrasinus, jį į kraštą be niekur nieko įsileidžia. Kai 1920 m. lenkai klasta užėmė Vilnių ir visai Lietuvai grėsė pavojus, Maironis nebeiškentęs ragino visą Lietuvą ginkluotis ir stoti kovon, pasitikint Dievo pagalba:

Gana lietuviškos kantrybės!
Ginkluota kelkis, Lietuva!
Dienelė laukia nelengva,
Bet gelbės dangiškos galybės,
Ir paskutinė bus kova! [104]

Pavergtai tautai teko vaduotis ne fiziniu ginklu, bet tikėjimu-kryžiumi. Tikėjimas Dievo Apvaizda ir atpildas už kentėjimą bei kryžių yra svarbiausi Maironio patriotinės kūrybos akstinai.

Nors Dievo Apvaizdos idėją Maironis išsinešė jau iš gimtųjų namų, bet ją dar labiau sustiprino teologinės studijos ir dogmatikos dėstymas Kauno seminarijoj 1892-1894 m. Tuo metu ar tuoj po to parašyta nemaža eilių, kuriose minima Dievo Apvaizda. Čia Maironis kaip tik atitiko lietuvių tautos aspiracijas, nes tikėjimas Dievo Apvaizda yra vienas būdingiausių lietuvių tautos tikėjimo bruožų, pasireiškusių net tautodailėj [105].

---

[103] Ten pat, 26 psl.; panašiai Bismarko kumštė, MAIRONIS, *Mūsų vargai*, Kaunas (b. d.), 122 psl.

[104] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 68 psl.

[105] J. AMBRAZEVIČIUS, *Lietuvių rašytojai*, 123 psl.: *Maironio vieta lietuvių religinėj literatūroj*.

Iš visų Dievo atributų savo patriotinėj poezijoj Maironis daugiausia iškėlė Dievo Apvaizdą su jos gerumu, meile ir teisingumu. Dėl to ir patriotinės poezijos maldose kreipiamasi į Dievą kaip į Tėvą, kurio tėviška malonė daug gali suvargusiems tėvynės vaikams. Tai tas Viešpats, kurs tėviškai glaudžia į save už tėvynę kritusių karių dvasią (*Senovės daina*). Tai Dievas, kurs tėviška budria akimi sergsti tėvynės laukus ir jų derlių (*Žiemos rytas*), kurs duoda galingo ryžto kovojantiems už jos laisvę (*Jau slaviai sukilo*) [106].

Tačiau labiausiai Maironis pasitiki Dievo Apvaizdos teisingumu. Tai pagrindinis jo patriotinės poezijos bruožas, susijęs su religiniu pradu. Jis turi ryšio su jo mokslinėm studijom apie teisingumą ir teisę [107].

> Juk Dievas teisingas ir valdo ir skiria
> Laikus iš aukštos paslapties!
> Kas bijo šešėlio — šešėlius temato,
> Tas Dievo galybės tikrai nesuprato [108].

Tas Dievas, kurs mus plakė, išties ir paguodžiančią ranką. Už iškentėtas kančias vertai galima tikėtis paguodos ir palaimos. *Mano gimtinėje* poetas sakosi su savo Nemuno broliais iškentėjęs visas kančias, kurių dieviškoji Apvaizda niekad neužmiršta.

Pasitikėdamas Apvaizdos teisingumu, Maironis tiki, kad Dievas neapleis tautos, kuri yra tokia religinga, kuri taip karštai gieda *Šventas Dieve* ir *Pulkim ant kelių*. Pasitikėjimas Dievo Apvaizda buvo svarbiausia lietuvio atspara išlikti svetimųjų priespaudoj. Danutės (t. y. pačios Lietuvos) rauda *Mūsų varguose* primena, kad tikėjimas lietuviui nelaisvėje buvo viskas ir kad jo netekti reiškia visko netekti [109].

Pačiame pirmajame Maironio eilėraštyje *Lietuvos vargas* girdėjome poeto skundą: kas prikels tautos didvyrius, kas prikels

---

[106] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947; 18 ir 50 psl.; *Jaunoji Lietuva*, 2 laida, 84 ir 100 psl.

[107] *Jaunoji Lietuva*, 2 laida, 90 psl.: «Švenčiausios teisybės ir tiesos pamintos».

[108] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 25 psl.

[109] *Mūsų vargai*, Kaunas (b. d.), 118 psl.

pavergtą tėvynę ? Atsakymą duoda Didžiojo Šeštadienio apmąstymas : Kristus paskelbė atgimimo laikus ir tautoms, jo kryžius laiduoja ir tautinį atgimimą.

Dėl to ir *Jaunoji Lietuva* pradedama įžanga, kurioj primenama, kad ir Lietuvai lemta per kryžių atgimti, naujam gyvenimui prisikelti :

O vienok Lietuva
Juk atbus gi kada :
Neveltui ji tiek iškentėjo !
Kanklių balsą išgirs,
Miegąs kraujas užvirs ;
Nes Kryžius gyvatą žadėjo [110].

Dėl to ir eilėse *Nepriklausomybę atgavus* įsitikinama, kad nepriklausomybės malonė teko iš Dievo rankų tik todėl, kad už kitus « daugiau kentėjom » [111].

Tačiau šalia ryžto, viltingumo ir pasitikėjimo Dievo Apvaizda būta ir nevilties kelyje tamsią sielos naktį į Karmelio kalną — į tautos laisvę, jog « rodos, Dievas užmiršo » [112]. Tad ir Maironis gil'ai išgyveno maldos paslaptį. Iš vos pasireiškusios nevilties greit sugebėdavo iškopti, ryžtingai pareikšdamas, jog, « ar mums audros užkauks, ar kas kelią užstos, Aukščiausias, tarnaujame Tau » [113].

Religinis pradas Maironio patriotinei lyrikai duoda daugiau emocinio iškilmingumo, papuošia ją lyg kokia aureole, o svarbiausia — išreiškia giliausias tautos aspiracijas.

3. Asmeninė poezija. — Maironio asmeninė poezija kartu su patriotine sudaro patį svarbiausią jo kūrybos branduolį, kuriam skirta išlikti neribotam laikui kaip ir kitų tautų poetų nemariesiems kūriniams. Čia iš tikrųjų Maironis pasireiškia visas pačia giliausia savo esme.

Tačiau ir asmeninėj Maironio poezijoj pasitaiko kitų motyvų prado, o religinis pradas ją yra kone kiaurai persunkęs jei ne te-

---

[110] *Jaunoji Lietuva*, 2 laida, 4 psl.
[111] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 65 psl.
[112] Ten pat, 46 psl.
[113] Ten pat.

matinės, tai bent stilistinės išraiškos prasme. Tuo būdu asmeninė Maironio poezija būtų arčiausia jo religinės poezijos, ir gal dėl tos priežasties kai kurie literatūros istorikai tas abi poezijos rūšis sulieja į vieną. Pavyzdžiui, eilėse *Ačiū Tau, Viešpatie*, yra tiek pat religinio elemento, kiek ir asmeninio.

Maironio asmeninės poezijos turinį sudaro idealo ir tikrovės, pareigos ir širdies susidūrimas (*Ko siekiu ir alkstu, Aš nežinau, Slenka debesys pilkos, Kam širdį davei ? Širdis ir protas, Sudiev, Išvažiuojant, Taip atsilyginta*), savo galios ir Dievo paramos pajutimas (*Nenoriu sapnų, Pasitikėjimas savimi, Kas tas paslaptis, Jei žemė širdį viliojo, Ačiū Tau, Viešpatie*), savo negalės pajutimas ir rūpestis dėl amžinybės (*Išnyksiu kaip dūmas, Skurdžioj valandoj, Senatvė, Nejaugi laikas, Taip maža paramos, Draugo liūdesys, Varpai*).

Dar yra eilė kitų Maironio asmeninės lyrikos posmų, kurie artimi religinei nuotaikai ar kuriuose išreikštas idealistinis poeto pasaulėvaizdis.

Nors Maironis eilėse *Poetui mirus* ir būgštavo, kad kritikai neišneštų aikštėn poeto paslapčių, jo jausmų, tačiau tie jausmai, kad ir pirmuoju asmeniu išsakyti, per poeto meninę prizmę perleisti, lieka bendruoju meno turtu. Tai, anot J. Aisčio, tie gražio perlai, kuriuos žvejai-poetai išgriebė iš tamsiųjų marių gelmių.

Jeigu sakoma, kad Goethe kiekvieną daiktą ir reiškinį mokėjo supoetinti, tai apie Maironį tektų pasakyti, kad jis kiekvieną jausmą perleido per savo sielos religinę prizmę. Dėl to religinis pradas Maironio asmeninėj poezijoj yra jos neatjungiamoji dalis. Ir gal būt dėl to kai kas, to jausmo nesupratęs, nenorėjo suprasti ir visos Maironio poezijos.

Kas sudaro Maironio asmeninės poezijos pagrindą ? Tai pirmiausia proto ir širdies kova, pareigos ir vilionės susidūrimas, pasitikėjimas savimi ir savo negalės ir išnykimo pajutimas. Tai gana plati skalė tarp dviejų kraštutinumų, kuriuos poetui tenka suderinti, išlyginti.

« Daug nenoriu ! ... O tiek noriu ! »[114] Štai Maironio asmeninės poezijos motto. Iš vienos pusės tai paprasti, kasdieniniai ir siauri reikalai, iš kitos begaliniai ir neriboti — iki aukščiausios Dievo meilės.

---

[114] Ten pat, 100 psl.

Maironio siela, kaip matyti iš jo asmeninės poezijos, gili ir audringa, nuskaistėjusi giedru dangum ir vėl apniunkianti tamsiu debesimi. Gyvenime jai tenka banguoti tarp tų dviejų kraštutinumų. Tokia yra poeto siela, bet, giliau į ją įsižiūrėjęs, joje ne vienas galės ir savo atspindį rasti. Tikroji poezija nėra autobiografija.

Dažnas Maironio asmeninės poezijos motyvas — kūno ir dvasios, tikrovės ir idealo interesų susigrūmimas. Kova nelengva, likimas tragiškas, ir čia tik gelbsti dieviškoji malonė:

> Veltui ilgis, nerimsta iškentėjus dvasia;
> Nor padangėmis skleisti sparnus; —
> Kūnas riša ją pančiais, ir nedora valia
> Nekalčiausius apskundžia sapnus [115].

Tokiais atvejais eilėraštis paprastai baigiamas malda, malda į angelą sargą, į Aukščiausią, į Mariją.

Maironio asmeninei poezijai būdingas aukšto idealo, kilnumo siekimas. Tačiau poeto kelionė į tą idealą sunki. Dėl to kančios valandą poetas meldžia Aukščiausią:

> Išplėšk man širdį kruvinai,
> Kad jos negundintų ta žemė,
> Kur vienos kovos, kur sapnai
> Galų gale tik kančią lemia [116].

Jis taip pat žino, kad ir kiti poetai po jo ieškos to idealo įkvėpimo, tos žvaigždės, kuri iš tolo graži, bet ji ir juos apvils, nes liks nepasiekiama. Dėl to pasitikėjimas vien savo jėgomis kelyje į idealą nėra tikras. Turi būti rasta satisfakcija ne idealo pasiekime — jis nebeliktų idealas — bet pačiame siekime, kančias ir apsivylimus aukojant Tam, kurs tai gali suprasti.

Tikrovės ir idealo, dangaus ir žemės susidūrimą Maironis geriausiai yra išreiškęs eilėse *Jei žemė širdį viliojo*, kur lygstamas žemės kovas sustato priešpriešiais su nelygstama dangaus palaima, su Aukščiausiuoju:

---

[115] Ten pat, 106 psl.
[116] Ten pat, 123 psl.

Jei žemė man širdį kada ir viliojo,
Tai jos neišpildė maldos :
Tarp žemės sapnų ji ko kito ieškojo,
Ko čia neatras niekados.

O taip, neatras ! Jeigu tuo netikėjau,
Jei klydau, kaip daugel kitų,
Tai galvą aukštai iki galo mokėjau
Nešioti, neliesdams purvų. —

Aukščiausias, davei širdį man begalinę
Ją vienas suprasti gali ;
Tu vienas gali atgaivinti krūtinę,
Kad kryžkeliais žūna baili.

Tu vienas esi nemeluota gražybė,
Kurs amžiais be vakaro švies !
Ir Tau tik vienam, Amžinoji Teisybe,
Visi pajautimai širdies ! [117]

Tai — Dievas mano ir viskas mano, tai tas šv. Pranciškaus obalsis, kurio Maironio poezijoj buvo pasigedęs A. Jakštas. Tai asmeninės poezijos posmai, kurių vieta pačioj geriausioj religinėj poezijoj.

Iš šito Dievo « suradimo » plaukia poeto pasitikėjimas ir savo jėgomis žemės kovose, plaukia jo ryžtas kariauti, ne rezignuoti, nepaisant ar tai bus kova su savo širdies palinkimais ar su tėvynės priešais :

Dabar ne mirties, aš gyvatos prašau :
Aš noriu gyventi, kariauti !
Man suteikė jėgas Aukščiausias, žinau,
Ne ašaroms veidą beplauti.

Nelenkdams pečių po naštos sunkumu,
Kaip milžinas stosiu į kovą.
Pavargti už brangią tėvynę — gražu !
Aukščiausią turėti vadovą ! [118]

Turėdamas prieš akis savo gyvenimo tikslą, savo aukščiausią pareigą — mylėti Dievą ir tėvynę — Maironis prašo Aukščiau-

[117] Ten pat, 101-102 psl.
[118] Ten pat, 96-97 psl.

sią stiprinti jo «verkiančią lyrą», giedant tėvynės meilę, prašo angelą sargą būti jam keleivio vadovu, jei tarp «šių žemiškų kovų» tenka nupulti ar suklysti.

Poetas, dieviškajai malonei padedant, sugebėjo moters meilę subordinuoti dvasininko pašaukimui, pakelti ją į aukštesnį lygį, sudvasinti, pakeisti ją tėvynės meile.

Jeigu nėra sunkesnio daikto už atsisveikinimą bei atsiskyrimą, kaip sako Rilkė *Atsisveikinime*, tai iš tiesų didžiai valingas turėjo būti poetas, kurs galėjo pasakyti:

Širdis man verkia; tavo sielą
Suprasti vienas aš galiu,
Bet skirta eit man, mano miela,
Kitu gyvenimo keliu [119].

Tai pareigos kelias, kelias iš nusigalėjimo, iš meilės, sankcionuotas aukštesnės galios. Dėl to neatsisakoma poezijos, nes ji yra Dievo dovana, bet iškyla problema poeto, kuriam vadovauja jausmas, ir dvasininko, kurs savo tikėjimą yra pagrindęs proto primatu. Bet tikėjimas yra stipresnis, jam palenkiama poezija, nors ir kaip sunkus tat uždavinys:

Bet Tu, o Viešpatie, man kelią
Parodęs, uždraudei sapnus,
Ir aš, pažinęs šventą valią,
Einu Apvaizdai paklusnus.

Einu, nors skundžiasi krūtinė
Ir trykšta ašara baili,
O Tu man valią geležinę
Užtat mylėdamas kali [120].

Dėl to Maironis išliko skaidriu pavyzdžiu savo pašaukimo kely, jo nesukarikatūrinęs, kaip tatai padarė vienas kitas iš jaunesniųjų, turėjusių panašią kūrybos dovaną.

Dėl to savo eilėse *Ačiū Tau, Viešpatie*, nors ir rašytose ne visai gyvenimo pabaigoj, Maironis su nuolankiu nuoširdumu

---

[119] Ten pat, 116 psl.
[120] Ten pat, 127-128 psl.

dėkoja dieviškajai Apvaizdai už pagalbą išsilaikyti savo pašaukimo aukštumoje, kartu prašydamas atlaidumo, jei «skambančią giesmę ir širdį jausmingąją» būsiąs kryžkeliais eikvojęs [121]. Čia poetas bus turėjęs minty tuos aštresnius pasisakymus, ypač satyrose, kuriais prabilo į tautos (kartu ir savo paties) priešus.

Čia ir glūdi poeto kančia, nes, turėdamas jausmingą širdį, jis negali nereaguoti ir į tuos gyvenimo reiškinius, kurie eina kreivais keliais. Kartą savęs klausia: Ar ne geriau «nuo žmonių užrakinus duris, į pasaulį užmerkti akis» [122]? Kitą kartą dar skaudžiau pasisako:

Kam man Tu, Viešpatie, davei
Tą karštą širdį vien kentėti?
Kodėl aš negaliu blaiviai
Šaltai, kaip dauguma, žiūrėti? [123]

Iš tikrųjų, ar ne laimingesnis būtų poetas, jei jis galėtų ramiai pamoti į tėvynės žadinimą atgimimui, į inteligentijos bedievėjimą ir nukrikščionėjimą, į visuomenės santykių betvarkę, žodžiu, jei galėtų su tuo savo satyros (*Ašaros tarp juokų*) «didvyriu» pasakyti:

Kas man darbo, jog tėvynę
Spaudžia sopuliai,
Jog piktieji, ją pamynę,
Žudo taip baisiai.

Kas man darbo, jog Bažnyčia
Verkia kruvinai,
Jog ją žeidžia tarsi tyčia
Patys jos vaikai.

Kas man darbo, jogei vargšo
Niekas neužstos,
Jog lopais iš tolo barkšo,
Miršta be plutos ... [124]

---

[121] Ten pat, 120 psl.
[122] Ten pat, 114 psl.
[123] Ten pat, 123 psl.
[124] Ten pat, 209-210 psl.

Su visom tom gyvenimo negerovėm bekovojant, poetui tenka žvilgsnį nukrepti ir į paskutiniuosius gyvenimo klausimus. Šalia ryžtingo jaunatviško entuziazmo tenka pajusti ir visiško nusivylimo ir negalės jausmus. Vėl grįžta anas « sunku gyventi » motyvas, kuriuo buvo pradėjęs savo religinę poeziją. Vėl pasigirsta Pelenų dienos motyvas: « Išnyksiu, kaip dūmas, neblaškomas vėjo ». Vėl suskamba varpai, kad kapai naują auką paviliojo, ir kiekvienas turi pamąstyti dėl to paties likimo:

Irgi ant mano kapo duobės,
Gal neužilgo, gal netikėtai
Requiem liūdną varpas kalbės,
Sergėt paliepęs nakčiai žvaigždėtai [125].

Poetas ne tiek susirūpinęs tuo, « ar atsikvėpę vėl krūtine, kelsis kūnais kaulai subirę », kiek tuo, kaip teks atsakyti paskutiniajame teisme, kaip buvo praleistas gyvenimas, ar jis nebuvo be žymės, kaip « tų paukščių iš mėlyno oro » [126]. Panašių minčių randi ir moderniojoj poezijoj (T. S. Eliot).

Non omnis moriar sakė romėnų poetas, svarstydamas amžinybę. Liks kūryba, geri darbai, geras vardas. Deja, Maironiui gal kaip retai kam daug teko kentėti dėl to gero vardo, nors jo meilė Dievui ir tėvynei niekad nebuvo sukrėsta:

Kad šmeižė iš apmaudo priešų minia
Man brangųjį vardą gandais nekaltai,
Nustebęs pečius vien betraukiau tiktai,
O meile negęstančia, dar veiklesne,
Bažnyčią, tėvynę mylėjau [127].

Tokių pat skaudžių minčių randame ir *Skausmo skunde*, po mirties spausdintame Maironio eilėraštyje (« be garbės ir be vardo aš parblokštas ir vienas ») [128]. Tačiau tie skundai blanksta Maironio darbų šešėlyje.

Ir motyvų ir poetinės išraiškos atžvilgiu Maironio asmeninė poezija stovi aukštai. Religinis pradas jai duoda to emocionalumo

---

[125] Ten pat, 134 psl.
[126] Ten pat, 109 psl.
[127] Ten pat, 139 psl.
[128] Ten pat, 141 psl.

ir tų poetinių priemonių, kurių mažiau kitose Maironio poezijos rūšyse. Asmenine poezija Maironis pirmas save plačiausiai apreiškė lietuvių poezijoj, pradėdamas maironinę erą.

4. Visuomeninė poezija. — Visuomeninės, ypač klasių nelygybės ir kovos, problemos jau anksti judino Maironį, tačiau poetiškai jos buvo išreikštos bemaž tuo pačiu metu, kai ir moksliškai buvo pradėtos tyrinėti. Į gilesnį socialinių problemų sprendimą Maironis įsitraukė persikėlęs profesoriauti į Petrapilio Dvasinę Akademiją 1894 m.

1896 m. *Tėvynės Sarge* Maironis atspausdino keturių aktų libretto *Kame išganymas*[129]. Tai socialinio turinio veikalas, skirtas spręsti to meto degančioms visuomeninėms problemoms, ypač ateizmo ir klasių kovos problemoms. Čia jau pasireiškia Maironis poetas ir pilietis. Dėl to ir J. Tumas pastebi: « Kunigas, teologijos daktaras, profesorius moralistas maitinasi ir kitus maitina pilietinėmis temomis; net ir poezijai jam tinka politinė ekonomija, ateizmas, visuomenės srovės ir partijos »[130].

Klasių kovos ir žmonių lygybės bei laisvės problemas Maironis sprendžia krikščionybės mokslo šviesoj. *Kame išganymas* pavyzdžiais aiškiai rodo, kad nei žemiškoji meilė, nei mokslas, nei garsūs lygybės ir brolybės šūkiai žmogui laimės duoti negali, visuomeninių problemų neišsprendžia. Vyriausias veikėjas Zonis, pakliuvęs į ateizmo pinkles, susinarplioja ir visuomeninėse problemose. Kaltę dėl socialinių negalių Jis norėtų suversti Dievui.

> Gal Dievas yra, bet apleido jis žmones!
> Jis didis, nerūpi Jam mūsų karionės:
> Ant žemės tiek ašarų ir sopulių!
> Ir tiek be paguodos širdies geidulių!
> Ant žemės vien pragaras; Dievas patsai
> Pagelbėt nenori ar rasit negali![131]

Kad Dievas aukštai, o karalius toli vargšo skundams palengvinti, tai jau buvo pasakęs ir Dionizo Poškos mužikas, kuriam

---

[129] MAIRONIS, *Kame išganymas* ? žr. *Tėvynės Sargas*, 1896 m., 11 ir 12 nr.
[130] J. TUMAS, *Jonas Maironis Mačiulis*, 77 psl.
[131] *Kame išganymas*? žr. *Maironio raštai*, III t., 32 psl.

taip prabilti buvo liepęs šviečiamosios, deistinės gadynės adeptas [132]. Gi Dievo «negalė» pagelbėti tėra eilinė ateistinė blasfemija. Pagaliau deizmas ir netiki kuriamąja Dievo Apvaizda, kuri taip pabrėžtinai iškelta Maironio poezijoj.

Į Zonio rezignaciją atsakoma Pranciškono žodžiais:

> Be Dievo visur vien tik pragaras bus!
> Brolystė, lygybė — tie gražūs ryšiai
> (Žmonijai juos paskelbė Kristus seniai)
> Tik amžiais per Dievą sutaikins visus [133].

Tuo būdu žmonijos išganymas tėra ne kame kitame, kaip vien tikėjime. Dėl to čia pastebi A. Jakštas: «Žmonijos išganyti, išlaikyti gyva ir sveika neįstengs nei į padanges keliamoji kultūros pažanga, nei abstraktūs mokslai, nei modernūs komunizmai bei bolševizmai; išganyti tegali vien Dievas, jos leidėjas, jei tik žmogus gera valia į jį kreipsis. Gera valia sako: Aš noriu Tavo valią pildyti. Bloga valia: Aš Tau netarnausiu, veiksiu vienas, be Tavęs, prieš Tave» [134].

1903 m. išspausdintoj lotyniškai parašytoj disertacijoj *Praelectiones de iustitia et iure* Maironis užgriebė ir to meto socialines problemas, pavyzdžiui, patį socializmą ar Markso komunizmą. «Mokslo vyras, sako J. Tumas, ieško pats sau atsakymo į naująsias pačias sopamąsias socialines problemas, kurių toje pat tėvynėje Lietuvoje vis daugiau randasi, vis aiškiau jos iškyla, vis brutaliau ima kiekvieną inteligentą veikėją už krūtų, kad stačiai nesvyruodamas atsakytų į *ius distributivum* ir kitus klausimus» [135].

Po daugelio studijų metų šiame veikale Maironis buvo priėjęs išvados, kad socializmas «iki kraštutinumo išvystytas veda tiesiai į komunizmą, anarchizmą, galop į nihilizmą» («*socialismus ad extrema evolutus recta via ad communismum, anarchismum, tandem nihilismum ducit*») [136].

Čia Maironis kalba apie kraštutinį socializmą, dabar vadinamą

---

[132] D. Poška, *Mužikas Žemaičių ir Lietuvos*, žr. *Lietuvių poezijos antologija*, 158 psl. Plg. *Maironio raštai*, Kaunas 1926, II t., 138 psl.

[133] *Kame išganymas?* žr. *Maironio Raštai*, III t., 32 psl.

[134] A. Jakštas, *Mūsų naujoji poezija (1904-1923)*, I t., 69 psl.

[135] J. Tumas, *Jonas Maironis Mačiulis*, Kaunas 1924, 77 psl.

[136] Ten pat.

mokslinį marksistinį socializmą, kurs su Markso ir Engelso komunistiniu manifestu ypač po 1880 m. ėmė reikštis karingai. Kur kas artimesnis jam galėjo būti utopinis krikščioniškasis ar bent demokratinis socializmas su teisingumo jausmu, su privatinės nuosavybės neliečiamumo idėja.

Maironis pripažino visuomenės santvarkos gerinimo bei taisymo reikalingumą ir nesitenkino vien socializmo bei to meto komunizmo kritika. Tačiau juos labiausiai kaltino dvasinio elemento ir praeities pažinimo stoka.

« Autorius, sako prof. B. Česnys, atsidėjęs kritikuoja socializmo doktriną, įrodinėja jos priešingumą dieviškam ir gamtos įstatymui, jos pragaištingumą žmonijos ir tautų gerovei ir klestėjimui ir t.t. Bet jis nesitenkina vien socializmo ir komunizmo nupeikimu. Jis pripažįsta, kad dabartinė žmonių visuomenės santvarka nėra tobula, kad joje atsirado daug ydų (pavyzdžiui, turtų suplaukimas į nedaugelio rankas, o daugumui — nedalia, vargas ir priespauda). Jis neužmerkia akių į daromas proletarams skriaudas. Sykiu jis visiškai pritaria, kaip žmoniškumo ir krikščioniško teisingumo bei meilės išraiškai, pastangoms tų, kurie be revoliucijų teisėtomis ir doromis priemonėmis, ypač įstatymdavystės keliu, rūpinasi pagerinti būklę darbininkų luomo ir bendrai pakelti gerbūvį visų nuskriaustųjų » [137].

Tuo pat metu Maironis kreipiasi į lietuviškąjį jaunimą, kurs daugiausia mokslo sėmėsi Rusijoj, kad nebandytų spręsti socialinių problemų be Kristaus paskelbtosios artimo meilės, kartu ir be tėvynės meilės :

Ir tu, jaunime, kursai į šiaurę
Išalkęs mokslo badu keliauji,
O ten, neturto išgėręs taurę,
Paskui už Marksą iūsčiai kariauji,
Paliauk gyvenęs sapnais kaimynų,
Sugrįžk į savo tėvučių šalį ! —
Mylėk, kas amžiais brangu ir dora,
Neskelbk tarp luomų prakeikto karo !
Net lenkomaną mylėk bajorą,
O meilės žodžiai stebuklus daro [138].

---

[137] Bl. Česnys, *Maironis kaip teologas*, žr. *Naujoji Romuva*, 1932 m., 45 nr., 962 psl.

[138] Maironis, *Raseinių Magdė*, žr. *Maironio raštai*, II t., 130 psl.

«Taip prakalbėjo, sako J. Tumas, krikščionybės kunigas. Jis kitaip ir negali kalbėti. Ne galą skelbti, tik net artimiausiam priešui dovanoti yra jam įsakyta. Jis čia teologinės moralybės profesorius»[139].

Į krikščionybei žalingas kuriamas naujas gyvenimo formas tenka reaguoti ne vien poetiniu žodžiu. Ta prasme Maironis buvo įsileidęs ir į visuomeniškai politinį veikimą, net kūrybos sąskaiton. 1907 m. jis su profesoriais A. Dambrausku-Jakštu ir P. Būčiu paruošė Lietuvių Krikščionių Demokratų Susivienijimo programos projektą. Po dviejų metų su profesoriais J. Matulaičiu (dabar Dievo Tarnu) ir P. Būčiu Kaune surengė sociologinius kursus. Daug rašė ir spaudoj socialinėmis problemomis, pavyzdžiui, apie tada pagarsėjusią pop. Leono XIII encikliką[140].

Bet šiuo metu poetiškai išreikštos socialinės mintys ir kitu atžvilgiu yra svarbios ir reikšmingos. *Raseinių Magdės* poemoj jis poetine intuicija atspėjo rusų 1917 m. revoliuciją, kaip kad *Jaunojoj Lietuvoj* buvo išpranašavęs Lietuvos atgimimą. «Maironis, sako J. Tumas, dažnai pakyla ligi pranašo rolės, tampa tikru *vates* — *wieszcz*. Bet kaip šitas jo pramatymas aiškus, tai tik stebėtis reikia. 1909 metais, teturint 1905 m. revoliucijos šešėlį, tik poetas savo intuicija galėjo atspėti didžiąją rusų revoliuciją — naikintoją bolševizmą ir jo įtaką pasauliui; be ko kita, Lietuvai, kada teks jai formuoti nauji socialiai santykiai: ji, matome, šluoja nebereikalingą dvasiai bajoriją, nors ji ir būtų dar reikalinga — ekonomijai»[141].

Čia dar reikia pridėti, kad Maironiui priklauso ir trečioji pranašystė, kurią jis išreiškė satyroj *Tautos pabėgėliams*, kur pasakyta, kad Lietuvą užplūs ateiviai «nuo Volgos», nustumdami nuo žemės mūsų žmones «pečiais». Naują laisvės dieną pramato iš Vakarų:

Pamatysim daug ašarų, kraujo,
Iki metai sutvarkymo naujo
Iš saulėleidžio rausti pradės[142].

---

[139] J. TUMAS, *Jonas Maironis Mačiulis*, 169 psl.

[140] J. MACULEVIČIUS, *Krikščioniškas socialės tvarkos mokslas pagal Leono XIII encykliką*, žr. *Draugija*, 1909 m., 31-32 nr., 282-301 psl.

[141] J. TUMAS, *Jonas Maironis Mačiulis*, 168 psl.

[142] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 201 psl. ir *Raseinių Magdė*, žr. *Maironio raštai*, II t., 154 psl.

Socialines negeroves Maironis ypač stipriai plaka savo satyrose. Čia meilės vietą žada užimti «rūstybės skaudulys». Tie žodžiai pirmiausia skirti tiems, kurie, dėl visuomeninių negerovių atsakingi, mažai tuo rūpinasi, kurie dėl visų negerovių teatsako «kas man darbo». Čia poetas įspėja, kad Dievas yra teisingas, bet nemaršus:

Kas vargdienį žmogų beturtį priglaus,
Kad rūmams paskirta žibėti?
Kas širdį parodys dėl vargšo tamsaus,
Kad nėra už tai kam mokėti? —
Išgirs tik vaitojimą Viešpats Dangaus,
Bus gobšui skaudi jo rūstybė [143].

Kita, šalia socialinės nelygybės, Maironio iškelta problema — tikėjimo užslopinimas proletariate. Jau *Kame išganymas* cinikas Marys teigė abejojančiam Zoniui: «Kam ieškai Dangaus, kai be jo mums gerai?» [144]. Tad dangus turėtų būti žemėje. Įspėdamas, kad nerasi be Dievo žmogaus, Maironis į tai atsako: «Tik vieno Jisai — karalystėj Dangaus, o kito — po žemę replena» [145]. Tai aukso veršio garbinimas, ekonominės gerovės kūrimas be Dievo. Tad tam, kurs proletarui norėtų atimti tikėjimą, Maironis meta skaudžius žodžius:

Prakeiktas, kurs pragaro juodo nuodais
Jam tikinčią šaldo krūtinę!
Prakeiktas piktasis, kurs velnio nagais
Jam viltį išplėš paskutinę! [146]

Lietuvis, kurio pagrindinė charakterio žymė yra lygsvara ir moderuotumas, tikrajam ateizmui niekad nėra pasidavęs ir tikrai rimtų ateistų Lietuvoj nėra buvę, bent tokių, kaip tokiose didelėse tautose, kurios metėsi į milžiniškus kraštutinumus. Pagal Maironį Dievą nebetiki tie, kurie pasidavė svetimybėms, tai tie, kurie

Doros nesekdami tėvų,
Nulipdė sau nemaž dievų,
Tik vieno Dievo nebemato,
Nes knistis dumbluose paprato [147].

---

[143] Ten pat, 229-230 psl.
[144] *Maironio raštai*, III t., 8 psl.
[145] *Jaunoji Lietuva*, 2 laida, 80 psl.
[146] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 230 psl.
[147] Ten pat, 215 psl.

Užtenka tokiam bedieviui, kaip tam Goethės Faustui ar Maironio Zoniui, išgirsti vaikystės tikėjimo varpus, kad jis vėl grįžtų dievop. Užtenka išgirsti graudaus *Pulkim ant kelių* garsus ir «jausmai bedievio, vėl atsidarę, tikėti mokos nuo tų vaikelių»[148].

Lygiai taip pat ir *Mūsų vargų* Brazda, buvęs socialistas ir nuo tikėjimo atkritęs, religingos ir patriotingos lietuvaitės Donės veikiamas, vėl susiranda išblėsusį tikėjimo židinį, pasiryžęs pasimatyti su Šv. Tėvo atstovu, nes

> Ten jo dabar visa viltis,
> Ten jo tikybos paslaptis,
> Pradės stebuklams ten tikėti[149].

Tai vienas iš tų būsimosios laisvosios, nepriklausomosios Lietuvos vadų, apie kuriuos poetas buvo jau užsiminęs savo pačioj pirmojoj poemoj *Terp skausmų į garbę*, sakydamas, kad «mums reikia didvyrių, ką Lietuvą myli, ką Dievui savęs nepavydžia», ir kad Lietuvą išgelbės «vyrai su gilia tikyba»[150].

Maironio visuomeninė poezija pasilieka daugiausia jo epinės kūrybos ribose. Įsileidęs į visuomeninę veiklą, poetas nerimęs, kad jo kūryba nukenčianti. Bet ir rašydamas visuomeninę poeziją, Maironis nebegalėjo pakilti į tikrosios poezijos viršūnes. Tai jau daugiau reikalo, dienos būtinybės padiktuota poezija. «Poetu visuomenininku Maironis tapo ne iš malonumo, bet iš reikalo, ne iš noro save išsakyti, bet iš reikalo kitiems pasakyti»[151].

Ir A. Jakštas tokį visuomeninį kūrinį, kaip *Kame išganymas*, vadina kad ir vienu iš giliausių, bet ne meniškiausių[152]. Tik kai kuriose satyrose Maironis yra pasiekęs deramos poetinės išraiškos, tuo tarpu kai kitose nepaisė, jei ir tektų peržengti įprasto etiketo ribą.

Tačiau religinis pradas Maironio visuomeninėj poezijoj yra bene giliausiai įleidęs šaknis. Tai jo krikščioniškosios pasaulėžiūros

---

[148] Ten pat, 58 psl.

[149] *Maironio raštai*, II t., 289 psl.

[150] J. Tumas, *Jonas Maironis Mačiulis*, 105 psl.; Maironis, *Mūsų vargai*, 82 psl.

[151] J. Ambrazevičius, *Maironio lyrikos sociologija*, žr. *Židinys*, XVI (1932), 103 psl.

[152] A. Jakštas, *Mūsų naujoji poezija (1904-1923)*, I t., 70 psl.

credo. Tai pagrindinis jo ramstis, kuriuo remdamasis kovojo už tėvynės laisvę ir jos gerovę.

5. Gamtinė poezija. — Lietuvos gamta ir jos grožis kėlė Maironyje ne tik tėvynės, bet ir Dievo meilę. Per gamtą poetas geriau pažino ir patį jos Kūrėją, gamtos byla leido jam nugirsti jos prasmę ir tikslą. Dėl to Maironio gamtos poezija vietomis tiesiog ekstatiška. Jo susižavėjimas gamta primena maldą Aukščiausiajam.

Su gamta susijusių eilių gausu ne tik Maironio *Pavasario balsuose*, bet nemaža gamtos vaizdų yra ir jo poemose, ypač *Jaunojoj Lietuvoj*, kur, pagal Donelaičio pavyzdį, giesmė pradedama gamtos pavaizdavimu.

Metų laikai, saulėtekis ar saulėleidis, žvaigždėtas dangus, Baltijos jūra, Lietuvos upės ir ežerai, miškai ir kalnai, gėlių ir paukščių pasaulis veikė poeto jausmus vienaip ar kitaip, vertė susimąstyti ir pasisakyti dėl jų Kūrėjo.

Taip pat ir kitų kraštų, kaip Šveicarijos, Italijos, gamtos grožis Maironį veikė ta pačia linkme. Bet svetimam grožiui jis nepasidavė, kad ir kaip juo gėrėjosi, nevertino jo labiau už savo gimtojo krašto grožį. Besižavėdamas kur nuostabiais Alpių kalnais, mintimis skrisdavo paukščių žvaigždėtu keliu «į tolimąsias, į numylėtas tėvelių šalis»[153].

Gamta mus žavi ir sukrečia savo stichine didybe, pavyzdžiui, jūros audra, kuri, rodos, verčia užmiršti likusį pasaulį. Tokį jausmą Maironis išgyvena ant Birutės kalno Palangoj, Baltijai audrojant. Tačiau ir tokioj audroj poetas nejaučia «užmiršimo ramaus».

Gamtiškai nenuraminus širdies troškimų, jūra betgi poetui diegia kitą jausmą — jų didingumas jam primena Dievo galybę, nes virš jūrų, *Genezės* žodžiais tariant, plazda Dievo dvasia:

Jūrės, jūs plačios, jūs begalinės!
Gilios, kaip jausmai poeto gilūs,
Ar kad tėvynės verkia atminęs,
Ar kad užgieda dvasiai sušilus!

Jūrių platybę Dievas sutvėręs,
Ant jų išspaudė galybės žymę;
Kas jas išvydo, akis atvėręs,
Pažino Dievą naujame Ryme[154].

---

[153] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 83 psl.

[154] J. Tumas, *Jonas Maironis Mačiulis*, 82 psl.

Jūra poetui turi dar ir kitą reikšmę. Ginče su materialistinės ir ateistinės pasaulėžiūros atstovu tai buvo vienas iš Dievo buvimo įrodymų. *Kame išganymas* Pranciškonas ragina klaustis nuo tikėjimo nutolusį Zonį, kas judina pasaulį:

O, klauskis pasaulio, ar marių vilnies,
Kad ji tau po kojų blaiviai išsities,
Kas judina marių platybę ? [155]

Tebūnie tai graikų Poseidonas, kurs savo trišakiu valdo marias, tebūnie tai Baltijos dieviška Jūratė, kurios skaistybę nuo žmogaus taip uoliai saugo Perkūnas, bet tie dievaičiai tėra tik jau gatavo kūrinio prižiūrėtojai. Yra aukštesnis, kurs kuria ir judina marių platybę.

Poeto jausmus dievybės link kreipia ir kalnai. Juk kalnuose, skaidriajame eterio bangavime, lengviau gali pajusti šventąją atsimainymo paslaptį, kurią buvo išgyvenę Tabore apaštalai šalia Kristaus.

Lietuvos kalnai, kad ir neaukšti, kad ir neužaugos palyginti su Šveicarijos kalnais milžinais, poetui leidžia pamatyti tą šventąją Lietuvą, kurią aprašyt skirta «Lietuvos dailininkui plunksna auksine» [156]. Šit nuo Žemaičių Medvėgalio kalno «keturiolika bažnyčių aiškiai užmatai» [157]. Gal ne tiek daug nuo garsiosios Šatrijos, kurios viršūnę ne vienas keleivis tik su malda tedrįsta pasiekti. Bet greit bauginantis fantomas dingsta, kai poetas pamato,

Kaip į atlaidus eina būriai,
Šlama girios aplinkui dievotai [158].

Tai tie Lietuvos piligrimai, kurie traukia į garsiąją Šiluvą, į tą šventovę, kurios naująją koplyčią pašventino pats Maironis 1913 m.

Kaip religinėse eilėse *Dievo meilė* poetas prieš Jehovą jautėsi tik menkas padaras, taip dabar savo trapumą jaučia išvydęs

---

[155] *Maironio raštai*, III t., 30 psl.
[156] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 237 psl.
[157] Ten pat, 252 psl.
[158] Ten pat, 237 psl.

Dievo kūrinį — didingas Alpių viršūnes. Tiems kalnams poetas pavydi šaltumo, pastovumo, silpnybių neturėjimo, pripažįsta Dievo ranką, kuri išvedė juos į saulės šviesą:

O jos be jausmo, be silpnybių,
Vienodos amžiais nuo aušros,
Kad liepė Viešpats iš tamsybių
Išeit ant saulės atviros [159].

Užkopęs Šveicarijos Rigi Kulmo viršūnę, poetas skundžiasi negalįs užmatyti Lietuvos, kaip kadai skundėsi Adomas Mickevičius Krimo sonetuose (*Akermano tyrai*) negalįs išgirsti gando iš Lietuvos. Bet vėl raminasi gamtos rimtimi, kuri jam primena gimtojo krašto šventadienio rimtį ir auką Dievui:

Nuo kaskadų baltų, lyg bažnyčių smalka,
Kyla Viešpačio garbei ūkai;
Dievui tinka gamtos nekaltoji auka;
Laumės juostos ją puošia lankai [160].

Gamtos harmonijoj poetas mato dievišką, palaimą ir ramybę nešančią, veiklą: šit Neapolio įlankos saulėleidyje saldų ramumą neša angelas iš dangaus, vakare ant Keturių Kantonų ežero Liucernos varpai Dievui aukoja žmogaus ir gamtos darbus [161].

Religinės nuotaikos Maironio metų laikotarpių vaizdavime turi ryšio su donelaitišku pietizmu. Pavasarį poetas norėtų «apimti pasaulį, priglaust prie širdies, su meile saldžiai pabučiuoti». Tai ta pati nuotaika, kurią poetas jaučia vasaros naktį:

Noris apimti visą pasaulį;
Noris mylėti Dievą aukščiausią;
Noris pasiekti amžiną grožį! [162]

Net ir rudenį, kai padangėm slenka pilki debesys, kai sielą užplūsta juodos mintys, poetas pajunta įkvėpimą «visą žmoniją

---

[159] Ten pat, 88 psl.
[160] Ten pat, 79 psl.
[161] Ten pat, 83 psl.
[162] Ten pat, 87 psl.

meile apglėbti, ją pamylėti skaisčiau »[163]. Pagaliau ir žiema poetui primena, kad, kaip su Dievo palaima pakils pavasarį pasėliai, taip ir pavergta tėvynė turės pabusti pagal teisingojo Dievo planą.

Religinės giesmės žodžiais Maironis sveikina saulėtekį, tą mūsų linksmybę, kuri neša dieną (*Saulei tekant*). Aušra yra dažnas Maironio poezijos įvaizdis, nes ji jam primena tą naują pasaulį, apie kurį kalba šv. Jonas Patmo salos regėjime. Maironiui tatai duoda pagrindo susikurti naujosios tėvynės Lietuvos viziją.

Poetui liūdna saulėleidyje, nes jam rodos, kad su juo palydi savo paskutinę maldą:

> Taip liūdna man kartais ant saulės laidos!
> Tarytum šviesos spinduliuos
> Palydžiu sapnus paskutinės maldos[164].

Bet naktį jis vėl raminasi, išvydęs žvaigždę danguos ir žinodamas, kad « uždegė ją Dievas », o ir ne vien šiaip sau pasigrožėti, bet ir svarbiam tikslui — būti keleivio vadove tamsią naktį į jo tikslą — į laisvą tėvynę[165].

Nusigręžęs į gėlių pasaulį gamtoj, poetas daug ko randa, kuo gali paveikti jaunimo jausmus pamilti dorybėms. Kaip dvasininkui ir pedagogui, Maironiui ypač rūpėjo Lietuvos jaunimo tikėjimas ir dora. Tai jaunimas tos Lietuvos, kuriai Kristaus kryžius pažadėjo gyvenimą.

Gerai įsiklausęs į liaudies dainas, Maironis pakartotinai kreipiasi į jauną lietuvaitę labiau pamilti jos nekaltybės ir skaistybės simbolį — rūtelę, kuri įgauna sakrališkai religinės reikšmės jaunystės amžiuje. Rožė nepalyginti gražesnė, bet ji nėra skaistybės simbolis, priešingai, ji net pavojinga ir gundanti, ir *Duete* poetas įspėja nesegti sau rožės prie kasų, nes ji « širdį jauną pavilios »[166]. Jei mergaitei dar tiktų kitas žiedas, tai būtų tik neužmiršuolė, nekalta, « kaip aukštas dangus »[167].

Dažnai Maironis prisimena Dubysos pakrantes su jo apdai-

---

[163] Ten pat, 122 psl.
[164] Ten pat, 85 psl.
[165] Ten pat, 80 psl.
[166] Ten pat, 163 psl.; taipgi žr. *Jaunoji Lietuva*, 2 laida, 45 psl.
[167] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 151 psl.

nuotom lietuvaitėm, kurios, « kaip lelijos, baltos ir aukštos, dangų pamylėjo, blaivią jo skaistybę »[168]. Net ir tolimuose kraštuose jis pasiilgsta « Dubysos atkrančių žalių », kur lietuvaitėm « rūta dabina kasas nuo mažens »[169].

Pagaliau ir į paukščių pasaulio pavaizdavimą Maironis įpina religinio prado. Našlaitė, išgirdusi, kad gegutė jai pagal liaudies įsitikinimą iškukavo dar trejus metus gyventi, išgieda eiles, kurios yra ne tik viso eilėraščio auksinė karūna, bet ir nuoširdžiausios religinės poezijos pavyzdys :

Trejybei pavesiu pirmuosius metus,
O Kūdikiui Jėzui antrieji tebus !
O Tau, Motinėle, treti !
Tu melstis į Dievą mane mokinai,
Marija, Tave aš taip myliu kaištai !
Privesi prie Dievo pati.

« Garbė Jėzui Kristui » ištarsiu priėjus ;
Aukščiausias, paglostęs, šauks aukso dirbėjus
Ir lieps man prisegti sparnus.
Tada, kaip kregždelė, į Dangų nuskrisiu,
O žemę lankydama žmones mokysiu
Užjausti našlaičius mažus[170].

Jeigu lietuvių našlaičių dainos skaitomos vienomis iš gražiausių, tai čia Maironis yra labai priartėjęs prie tokio tipo dainų. Be to į aną seną mitologinę našlaitės dainelę « Nėr man močiutės kraiteliui krauti, nėr man tėvelio dalelei skirti » Maironis įdėjo naują krikščionybės sampratą.

Maironio gamtinė poezija savo pobūdžiu yra artimesnė jo asmeninei poezijai : tai objektyvaus pasaulio pergyvenimai, per jo sielos prizmę perleisti. Jie taip pat perpinti religiniu ir patriotiniu pradu ir dar aiškiau parodo jo pasaulėžiūrą.

Bet poetinės išraiškos atžvilgiu Maironio gamtinėj poezijoj išlyginto, sereninio jausmo daugiau, negu asmeninėj poezijoj, kurioj išraiškos atžvilgiu apstu kontrastų. Gamtinėj poezijoj mažiau

---

[168] Ten pat, 33 psl.
[169] Ten pat, 84 psl.
[170] Ten pat, 153-154 psl.

maldos elemento, o daugiau kito Dievo atributo — jo galybės pajutimo.

6. Istorinė poezija. — Istorinės, arba istorijos temomis rašytos, poezijos randame Maironio lyrinėj, epinėj ir draminėj kūryboj. Dalis jos įeina į patriotinę lyriką *Pavasario balsuose*, šiek tiek randama *Jaunosios Lietuvos* poemoj, daugiau baladėse iš lietuviškų padavimų, bet daugiausia jos turi dramų trilogija —*Kęstučio mirtis*, *Vytautas pas kryžiuočius*, *Vytautas Didysis Karalius*.

Kaip romantikas aušrininkas, Maironis anksti susidomėjo Lietuvos istorija : jau 1880 m. ėmęsis to darbo, bet užbaigęs 1886 m., būdamas Kauno kunigų seminarijoj [171].

Maironis matė, kad visa Lietuvos praeitis yra glaudžiai susijusi su religija. Rašydamas apie senovės lietuvių tikėjimą, Maironis pastebi, kad « žmogui yra įgimta Aukščiausiojo šio pasaulio Kūrėjo sąmonė », kad senovės lietuviai turėję dvasišką savo dievų supratimą, nes stabai jų šventyklose atsiradę vėliau dėl svetimųjų įtakos [172].

Tačiau savo istorinėj poezijoj Maironis nesileidžia į gilesnius senojo lietuvių tikėjimo laikus. Kad ir susidurdamas su senąja lietuvių religija (*Nelaimingos Dangutės vestuvės*, iš dalies *Kęstučio mirtis*), Maironis jos plačiau neatskleidė, vienur kitur tepaminėdamas Perkūną, kurs lyg ir artimesnis vieno Dievo sąvokai. Tačiau Maironio dievybės supratime nerasim nė krislo to panteizmo, kokiu pasireiškia, pavyzdžiui, Krėvės Vainorus. Net ir liaudies animizmą Maironis iš dainos į eilėraštį perkėlė labai atsargiai, beveik nežymiai (*Uosis ir žmogus*).

Maironio tvirtas tikėjimas Dievo Apvaizda pasireiškia ir jo Lietuvos istorijos aprašyme. Pavyzdžiui, Vytautui patekus į kalėjimą, « Aukščiausias Dievas neleido taip niekingai pražūti vyrui, kuris garbe kaip saule paskui apšvietė mūsų tėvynę » [173]. Šis motyvas yra perėjęs ir į Maironio istorinę poeziją.

---

[171] Pr. Pauliukonis, *Maironis istorikas*, žr. *Maironis. Jo gimimo šimtmečiui paminėti*, Chicaga 1963, 32 psl.

[172] *Maironio raštai*, IV t., 15 psl.

[173] Pr. Pauliukonis, *Maironis istorikas*, žr. *Maironis. Jo gimimo šimtmečiui paminėli*, Chicaga 1963, 34 psl.

Vaizduodamas praeitį, Maironis veikiau apsistoja ant abiejų tikėjimų — senojo ir krikščioniškojo — ribos, kaip tatai ypač matyti iš Maironio dramų, kuriomis atbaigė senatvėje tai, kas buvo pradėta jaunystėje.

Savo *Lietuvos istorijoj* Maironis pataria Lietuvos krikštą skaityti nuo Mindaugo laikų ir didžiai apgailestauja, kad tolimesnis visos tautos apkrikštijimas buvo sutrukdytas Ordino ir Mindaugo giminaičių. Visai kitaip būtų pakrypusi Lietuvos istorija: Vokiečių Ordinui nebūtų buvę pagrindo kariauti su stabmeldžiais lietuviais, Lietuva būtų įėjusi į Vakarų Europos valstybių šeimą be lenkų tarpininkavimo, būtų buvę išvengta gudų tikėjimo ir kalbos įtakos Lietuvos rytų pusėj, patys prūsai būtų susilaukę nemaža paramos iš Lietuvos pusės ir bent iš dalies išvengę pražūties [174].

Mindaugo praeitis Maironiui kaip poetui atrodo tokia netolima, jog tariasi, kad Betygalos artojai galėtų papasakoti apie senosios Mindaugo laikų bažnyčios likučius:

> Štai Betygalos klauskis artojų,
> Ar nematė bažnyčios sienojų,
> Tos bažnyčios, kurią dėl garbės
> Mūsų Mindaugas buvo pastatęs [175].

J. Tumas ta proga sako: «Kas nežino, kad bažnyčias yra prieš 600-700 metų kūręs Mindaugas (pirmojoj pusėj tryliktojo amžiaus). Bet regimieji paminklai, tebeskambančios alegorijos tiek pat maža jiems besako, kaip ir brangios iškasenos apie pačius tradicijų indus» [176].

Maironis senajame lietuvių tikėjime randa artimų krikščionybei bruožų, kurie įgalino lengvesnį perėjimą iš senojo tikėjimo į naująjį. Birutė, Vytauto Didžiojo motina, kad ir tebesilaikydama senojo tikėjimo, jau turi krikščionybės sampratą apie nuodėmę:

> Už nuodėmes, vaikel, baudžia
> Praamžius; žmonės taip suklydo, kad
> nenori garbinti dievų [177].

---

[174] *Maironio raštai*, IV t., 41 psl.

[175] *Raseinių Magdė*, žr. *Maironio raštai*, II t., 133 psl.

[176] J. Tumas, *Jonas Maironis Mačiulis*, 168 psl.

[177] Maironis, *Vytautas pas kryžiuočius*, žr. *Maironio raštai*, III t., 193 psl.

Kunigaikštis Manvydas, išleisdamas savo dukrą Dangutę už mozūrų kunigaikščio Kundroto, iškelia vestuves dar pagal senuosius papročius, bet jau nebesipriešina, jam išsivežus ją į svetimą kraštą, kelti vestuves saviškai, pagal krikščioniškus papročius. Net vakarinė giesmė į Perkūną baigiama giesmės *Šventas Dieve* sekimu :

Perkūne galingas, Perkūne griausmingas,
Perkūne dangiškasis, mus saugok nuo nelaimės [178].

Krivių krivaitis pomirtinį gyvenimą nusikaltusiajai piešia pagal krikščionybės supratimą :

Eik, nelaimingoji, per ugnį į aną pasaulį,
Kur nematysi saulės nei rytų šalies,
Kur amžinoji be vilties tamsa [179].

Iš kitos pusės, Jogaila, kad ir priėmęs krikščionybę, nepabūgsta sąžinės balso nežudyti savo dėdės Kęstučio. Ne kartą jis dar iš įpratimo tebesišaukia ir paties Perkūno dievaičio. O Vytauto sesuo Danutė-Marija broliui primena, kad « tie kryžiuočiai nors vienuoliai, nors jie nešioja kryžių ir krikščionimis vadinas, kad jie, atleisk jiems gailestingas Dieve, biauriau negu pagonys elgias » [180].

Ji taip pat didžiai apgailestauja, kad Kęstutis, tas tikrai dorybingas karžygys, riterinių dorybių kupinas, tėvynei per ištisą amžių tarnavęs, nebetapo krikščionimi ir liko nužudytas, nors ji vis tikėjusi « krikščionimi jį virsiant » [181].

Tačiau senųjų kunigų choras primena, kad Praamžius tam didžiajam lietuvių karžygiui paskyręs vietą danguj :

Už darbus garbingus šios žemės varguos
Praamžius tau sostą paskyrė danguos [182].

---

[178] Maironis, *Nelaimingos Dangutės vestuvės*, žr. *Maironio raštai*, III t., 58 psl.

[179] Ten pat, 86 psl.

[180] Maironis, *Vytautas pas kryžiuočius*, žr. *Maironio raštai*, III t., 188 psl.

[181] Ten pat, 180 psl.

[182] Maironis, *Kęstučio mirtis*, žr. *Maironio raštai*, III t., 164 psl.

Tik vaidilučių žodžiai, kad « midų jam geriant, tarnaus vokiečiai », primena ano meto lietuvių tikybinį įsitikinimą.

Pareikšdamas didelę pagarbą Vytautui Didžiajam, Maironis jį rodo nuskaidrintoj, kone religinėj šviesoj. Tai vienas kilniausių ir garbingiausių valdovų. Dievo Apvaizda gelbsti Vytautą ne tik iš lemtingo Vorkslos mūšio (Kaune Marijos garbei pastato bažnyčią) ir Jogailos kalėjimo, bet ir iš Ordino pinklių.

Dėl to *Senovės dainoj* Vytautas yra vadas, kurs « sulaužė priešų puikybę », iš Trakų pilies dar tebebyloja jo garbė, Paneriuos jo dvasia pasirodo ant balto žirgo (kaip ir šv. Kazimieras), *Jaunosios Lietuvos* himne Vytautas, kaip ir pats Maironis, tampa tautos pranašu :

Tu, Vytaute didis, vadove tėvynės !
Tu skardas dienų milžinų !
Tu, Lietuvai garsų vainiką nupynęs,
Būk pranašu saulės dienų ! [183]

Vytautas didžiai pasitiki Aukščiausiojo Apvaizda, jos vardu tikėdamasis išsivaduoti tiek nuo kryžiuočių, tiek ir nuo lenkų. Aukščiausiojo galybių Viešpaties vardu jis priima jam didžiūnų atliekamą priesaiką. Nors jam pačiam su broliu Zigmantu krikštą teko priimti iš kryžiuočių reikalui spiriant, bet, kai jau kartą krikščionimi tapo, tame tikėjime nebesvyruoja.

Vytautui rūpi, kad ir jo mylimi žemaičiai, iš kurių pats buvo kilęs, greičiau priimtų krikščioniškąjį tikėjimą, kad ir iš kryžiuočių rankų, į kurias politiniais sumetimais laikinai buvo patekę. Čia Vytautas norėjo išbandyti kryžiuočių nuoširdumą tikėjimą platinant, kai tie delsė, nebūdami tikri dėl ilgesnio šeimininkavimo Žemaičiuose.

Bet tu, Didysis Ordino magistre,
Kurio šventuos įstatymuos kilniai
Vardai ir Kristaus ir Marijos įrašyta,
Būk jiems ir tėvu ir globėju,
Kad, garbinti Perkūną atsisakę,
Greičiausiai virstų Romos katalikais [184].

---

[183] *Jaunoji Lietuva*, žr. *Maironio raštai*, II t., 113 psl.

[184] MAIRONIS, *Didysis Vytautas — Karalius*, žr. *Maironio raštai*, III t., 328 psl.

Norėdamas atsipalaiduoti nuo Horodlės unijos «brolišku» varžtų su lenkais, Vytautas ima atsakingumą ant savęs, pasitikėdamas Dievo Apvaizda ir sakydamas, kad atsakysiąs «prieš Dievą, ne prieš jumis»[185].

Pats imperatorius Zigmantas pripažino, kad «tikrai pasidarbavo daugel mūsų draugas Vytautas Bažnyčios ir tėvynės labui»[186]. Tik jam ginti Europos nuo turkų kliudę lenkai, nors iš tikrųjų Lietuva Europai buvo žinoma kaip «prieš turkus siena iš granito»[187].

Imperatoriaus žodžiai, kad Vytautas daug pasidarbavęs Bažnyčios ir tėvynės labui, būdingi ne tik Vytautui, bet jie tinka ir pačiam jų autoriui — Maironiui, kurs visą savo gyvenimą skyrė Dievo ir tėvynės labui, kuriam, kaip ir Vytautui, daugiausia kenkė tie patys lenkai (*Skausmo skundas* ir kita)[188].

Į naujesnius, šiluvinius ir pošiluvinius, laikus mus nukelia Maironio baladės *Čičinskas* ir *Užkeiktas Skapiškio varpas*, kurių pirmojoj rodomas Dievo teisingumas, antrojoj — kaip Dievo baudžiama puikybė.

Čičinskas yra viena iš stipriausių Maironio baladžių ir, kaip ir *Roma*, kelia tą pačią Dievo teisingumo problemą: Dievas baudžia gobšiuosius, išdidžiuosius ir puikybės bei savavališkumo pilnus valdovus.

Čičinskas, kaip ir Goethės Faustas, velniui užrašęs savo sielą (po įtarimo, kad nuskandinęs žmoną). Seime užrikdavęs veto, visus nutarimus niekais paversdavęs, buvęs už pinigus Maskvai parsidavęs, su vargšais žmonėmis elgęsis kaip paskutinis niekadėjas, dargi rarotų važiuodamas keliui pašviesti liepdavęs uždegti jų trobeles. Sulaikytas prie bažnyčios, kol atsiteis už pragaištingus Dievui darbus, nužudo Dievo tarną kleboną, o ir patį Čičinską Kalėdų rytą atsivėrus žemė praryja. Taip niekadėją valdovą ištinka teisinga Dievo bausmė.

Bet yra aukštai galybė!
Net Čičinską ji pasieks,

---

[185] Ten pat, 390 psl.
[186] Ten pat, 381 psl.
[187] MAIRONIS, *Mūsų vargai*, Kaunas (b. d.), 143 psl.
[188] *Pavasario balsai*, Wurzburgas 1947, 141 psl.

Nes prieš amžiną teisybę
Neišliks nebaustas nieks [189].

Užkeikto Skapiškio varpo padavimas siekia 17 šimtmečio laikus, kai ežeru bevežamas varpas ėmęs girtis pasiskardensiąs nuo Skapiškio ligi Biržų taip, jog net «gaus bambizai pavydėti». Varpas už išdidumą likęs nubaustas, nuskandintas.

Daug ką apsako seneliai žili
Iš tolimos praeities;
Jų paklausyk, kaip puikybė kvaili
Baudžiama Dievo paties [190].

Maironio istorinė poezija, daugiausia epinio ir draminio pobūdžio, lieka objektyviosios poezijos rėmuose: poeto aš mažiau tepasireiškia. Religinio prado joj ne mažiau kaip kitose Maironio poezijos rūšyse. Ypač keliama Dievo Apvaizdos idėja.

III. Poetinė religinio prado išraiška Maironio kūryboje

1. Kompozicinė išraiška. — Kaip visa Maironio poezija persunkta religinėmis nuotaikomis, taip joje gausu ir religinių įvaizdžių — sąvokų, kuriomis religinis jausmas reiškiamas. Iš vienos pusės poetas tais įvaizdžiais skelbia savo pasaulėžiūrą, iš kitos jais kelia poetinio kūrinio vertę.

Kad ir aukšto teologinio išsilavinimo pasiekęs, kad ir moksliniam ir pedagoginiam darbui pasišventęs, Maironis savo poezijoj religiniais įvaizdžiais tik populiarina teologinio mokslo žinias. Tačiau visur jaučiama išlaikyta tiesi linija tarp mokslu įsigytų tiesų ir jų poetinio išreiškimo.

Čia kyla klausimas, kaip religinis pradas įjungtas į Maironio kūrybą ir kaip jis poetiškai išreikštas. Tai kartu poetinio kūrinio kompozicijos ir jo meninės, poetinės išraiškos problema.

Kompoziciniu atžvilgiu Maironio poezija yra gana kruopščiai

---

[189] Ten pat, 249 spl.
[190] Ten pat, 255 psl.

išmąstyta ir atbaigta. Čia, žinoma, pirmiausia kalbame apie jo lyriką. Maironio poemos, kaip pastebi literatūros kritikas, būdamos pagrįstos nuotaika, pavyzdžiui, *Jaunoji Lietuva*, nebeturi epinio kūrinio lygumo [191]. Išimtį čia sudaro *Raseinių Magdė*, kuri kompoziciniu atžvilgiu yra iš Maironio poemų tobuliausia.

Maironio lyrikoj randi dažniausiai darniai išbaigtą kūrinį su derama įžanga, dėstymu ir pabaiga. Dėl to nenuostabu, kad Maironis rašė ir sonetų su gerai išmąstyta kompozicija, nors jų, kaip ir anglų Miltonas, paliko nedaug. Juose dažniausiai reiškiamos religinės ar šiaip kilnaus pobūdžio mintys.

Maironio eilės, kuriose įpinta religinio prado, paprastai turi tvirtai, net didingai išreikštą pabaigą. Toji pabaiga yra tiesiog viso eilėraščio karūna. Ją nuėmus, lieka medis, tiesa, su lapais, bet be žiedų.

Pavyzdžiui imkime populiariąsias eiles *Kur bėga Šešupė* [192]. Eilėraščio ritmika, subtilūs gamtos ir istorijos vaizdai mus nuteikia didingai, rimtai. Jeigu nuimtume jo karūną — maldą *Apsaugok, Aukščiausias, tą mylimą šalį*, eilėraštį turėtume baigti šiais žodžiais:

> Čia, kur Vytautas Didysis mus ir Vilnių gynė,
> Bus per amžius, kaip ir buvus, Lietuvos tėvynė!

Taip, žinoma, gali pasakyti kiekvienas dieviška Apvaizda ir pagalba netikintis žmogus, lyg taip iš tikrųjų ir turėtų būti. Tačiau Maironis tuo nesitenkino ir pridėjo tokius maldos žodžius Aukščiausiajam, kokie plūsta tik iš nužemintos širdies:

> Neapleisk, Aukščiausias, mūsų ir brangios tėvynės,
> Maloningas ir galingas per visas gadynes.

Čia poetas išpildė iškiliosios psalmės patarimą: Geriau pasitikėti Aukščiausiuoju, kaip žemės kunigaikščiais [193]. Kad ir kaip gerbė poetas Vytautą Didįjį, bet žinojo ir jo žemiškosios galios trapumą.

---

[191] J. Brazaitis, *Maironis*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XVII t., Bostonas 1959, 115 psl.

[192] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 53-54 psl.

[193] *Ps.* 117, 9.

Galėtume imti pavyzdį ir iš Maironio asmeninės poezijos, jo eiles *Jei žemė širdį viliojo.* Numetę jo karūną, eilėraštį turėtume baigti šiais žodžiais:

> Kaip paukštis budrus, taip iš anksto beskrysta
> Žmogaus apgaulingi sapnai;
> Bet žiedas kely greit nuo saulės pavysta,
> Ir lieka vieni stagarai ... [194]

Bet ant šios šekspyriškos barokinio meto nuotaikos Maironis uždeda karūną — išpažinimą Aukščiausiajam, kurs davė jam begalinę širdį ir kurs vienas ją gali atgaivinti.

Be abejo, ir Maironio lyrikoj su religiniu pradu pasitaiko nukrypimų nuo šios įprastinės linijos, kuri pasižymi tokiu darnumu. Taip eilės-satyra *Beturčiams* galėtų būti baigiamos posmu «O Dieve teisingas! be Tavo tiesos beturtis kentėt negalėtų» [195]. Pridėtinis posmas «Prakeiktas, kurs pragaro juodo nuodais jam tikinčią šaldo krūtinę!» nors ir yra stiprios išraiškos, bet nebeturi to moderuoto estetinio jausmo, kurs labiau tiktų eilėms su religiniu pradu. Bet tokių atvejų gana reta.

Eilėraščio pabaiga su malda ar šiaip jau su kreipimusi į Aukščiausią ar Mariją visam eilėraščiui duoda dažniausiai didingumo, iškilmingumo, Dievo didybės ar pagalbos pajautimo įspūdį. Tik retais atvejais Maironis pasinaudoja pirmojo posmo pakartojimu eilėraščio gale (dar rečiau vidury). Tokiais pavyzdžiais galėtų eiti *Senovės daina* (Oi neverk, matušėle, kad jaunas sūnus eis ginti brangiosios tėvynės), *Varpai*, *Didysis šeštadienis*, *Marija*, *Marija* (su kiek moderuotu pirmuoju posmu). Į tuos pakartojimus poetą bus pastūmėjęs didingumo, skambumo įspūdis.

Visa Maironio poezija yra nuolatinis dialogas — dialogas pirmiausia su pačiu savim, paskum dialogas su antruoju asmeniu. Tik labai retais atvejais poetas leidžia tą dialogą atlikti kitam asmeniui (pavyzdžiui, našlaitei to pat vardo eilėraštyje). Kreipimasis į Dievą, Mariją, angelą sargą dažniausiai užbaigia eilėraštį, ir tik retais atvejais jis virsta ištisa malda, kaip tatai matyti Maironio religinėj poezijoj (*Dievo meilė*, *Marija*, *Marija*).

---

[194] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 101 psl.
[195] Ten pat, 230 psl.

Tačiau malda ar prašymu eilėraštis ne tik baigiamas, bet kartais ir pradedamas, toliau dėstant savo reikalus, bet malda jo nebebaigiant. Tokia yra eilėraščio *Išvažiuojant* pradžia :

Palaimink, Viešpatie, kelionę,
Kurioj pro ašarų miglas
Palydžiu praeitį malonią,
Kaip laimės tolimas salas [196].

Dar dažniau eilėraščio religinį elementą tartum gaubte gaubia pirmoji ir paskutinioji strofa. Kompoziciškai tas elementas eilėraštyje būna palaipsniui išdėstomas taip, kad viršūnėje būtų aiškiausia religinio prado išraiška. Tai Maironio logiško bei matematiško mąstymo išdava poezijoje [197].

Eilėraštyje *Geresnių laikų viltis* randame tokią gradaciją : Jeigu Dievas teisingas, jeigu jis galingas ir mus valdo, tai jis mums ir pagalbos ranką išties. Eilėraštyje *Lietuva brangi* visą išvardintą Lietuvos grožį vainikuoja bažnyčios vidinis grožis — gilus ir nuoširdus lietuvių tikėjimas. Eilėraštyje *Jei po amžių kada* tikėjimas Aukščiausiajam išpažįstamas antiteziškai : rodos, mus užmiršo, rodos, geriau mirti, bet mes vis tiek jam tarnaujame.

Kartais malda eilėraštyje eina tik užsklanda strofai. Tik ką atgimusios Lietuvos savanoriams parašytame himne *Pirmyn į kovą* tokia užsklanda eina šie dvieiliai :

Pastiprink, didis Dieve, mus
Atremti priešo puolimus !
ir
Palaimink, Viešpatie, galingas,
Lietuvių pastangas teisingas [198].

Šios kiek skirtingos užsklandos priderintos prie eilėraščio turinio : kai raginama kovoti už tėvynę taip, kaip kovojo protėviai, prašoma pastiprinimo ; kai primenama, kad reikia kovoti už žemę, paveldėtą iš protėvių, tai yra už savo teises, prašoma palaiminimo.

---

[196] Ten pat, 127 psl.

[197] M. Vaitkus, *Viena diena su Maironiu Palangoje*, žr. *Aidai*, 1952 m., 5 nr., 208 psl.

[198] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 61 psl.

Tie, kurie, kovodami su religiniu pradu Maironio kūryboj, nubraukia tas užsklandas ir palieka tik «natūralų» eilėraštį, iš tikrųjų nubraukia daugiau negu tik religinį pradą, nes tuoj kyla klausimas: Ar lietuvių tauta neturi teisės atremti savo priešų, ar kovoti už protėvių žemę nėra teisingos pastangos? Ar tai tik palikta didžiosioms tautoms? Bet tai atsiduotų imperializmu. Ir t.t. ir t. t. Tada tenka išimti visą eilėraštį, juoba, kad jis buvo ir skirtas savanoriams, ėjusiems kovoti už laisvą ir nepriklausomą Lietuvą.

Kartais Maironio poezijoj, ypač jo gamtinėj poezijoj, ir ne maldos pobūdžio posmas sudaro eilėraščio pabaigą. *Vakaro mintyse*, svarstydamas nusileidžiančios saulės įspūdžius, poetas (berods, ne be indų jo paties verstosios poezijos įtakos) duoda tokią religinio pobūdžio išvadą:

Tik vienas Jis, nežinomas, nematomas, galingas,
Prieš amžius laikrodžio užsuko tuos ratus;
O tu prieš didį Jį marus ir nuodėmingas,
Nustebęs garbini tik mėlynus skliautus [199].

Vasaros naktyse, apsvarstęs gamtos ramumą, tų naktų magišką palaimą, Maironis nesitenkina vien gamtos palaima, jis už jos ieško paties jos pirmavaizdžio ir eilėraštį baigia šiuo ketureiliu:

Noris apimti visą pasaulį;
Noris mylėti Dievą aukščiausią;
Noris pasiekti amžiną grožį!
Ko gi taip liūdna? Ko gi taip ilgu? [200]

2. Stilistinė išraiška. — Formos atžvilgiu Maironio poezija gana įvairi. Pradedant paprastais ketureiliais ir baigiant įmantriais sonetais (nors ir ne petrarkiniais), čia rasi įvairiausių strofų. Mėgiama Maironio eilėdaros forma yra lyg iš dviejų tercinų sudėtas šešiaeilis, kuriuo parašyta ir populiarioji *Marija, Marija*. Satyrose ir baladėse Maironis parodė ypatingo išviršinės formos lankstumo. Tokiu pat lankstumu pasižymi ir Maironio marianinė poezija.

---

[199] Ten pat, 89 psl.
[200] Ten pat, 87 psl.

Į sonetą Maironis deda rimtą, daugiausia religinį turinį. Sonetu parašyta ir *Dievo meilė*, vienas iš labiausiai žinomų Maironio religinės poezijos eilėraščių. Kiti sonetai, kuriuose esama rimto turinio ir religinės nuotaikos, yra: *Saulei tekant*, *Dvi žvaigždi*, *Troškimai*, *Rūtų vainikas*. Sonetų skaičius mažas, bet jie pasižymi poetiškumu. J. Tumas vadina juos Maironio kūrybos perlais [201]. Bendrai imant, tonine eilėdara parašyti Maironio eilėraščiai daugiausia yra keturpėdžiai, bet dėl skirtingos metrikos jų įspūdis skaitytojui įvairus. Ne tik ritmas, bet ir rimas veikia savaip. Vienokį įspūdį gauname skaitydami daktiliais ir mišriaisiais rimais parašytas eiles, kaip šit:

Ačiū Tau, Viešpatie, jogei mylėdamas
Sergėjai mano gyvenimo rytą:
Argi tai sykį, perdaug patikėdamas,
Bėgau į tinklą, gudriai išraizgytą! [202]

ir kitokį, chorėjais ir vyriškais rimais paįvairintas:

Atsiklaupęs prieš altorių,
Prieš Švenčiausį pagarboj,
Nuraminti širdį noriu
Dievo amžinoj globoj [203].

Stilistiniu atžvilgiu Maironis ir religiniais motyvais parašytoj poezijoj gausiai vartoja epitetus, palyginimus, tropus ir figūras.

Į religinį epitetą Maironis deda arba jau nusistovėjusią sąvoką (tikėjimas — šventas), arba mums artimą (Dievas — didis, Apvaizda — tėviška), arba didingą (meilė — begalinė, giesmė — galinga, širdis — jausminga), arba aukščiausią laipsnį (Dievas — geriausias tėvas, skaisčiausias meilės šaltinis).

Bet bendrai Maironio epitetas, kaip tat pastebima ir Goethės poezijoj, turi išreikšti aktyvią objekto padėtį:

Mes klystantys žmonės,
Maldaujam malonės.

---

[201] J. Tumas, *Jonas Maironis Mačiulis*, 248 psl.
[202] *Pavasario balsai* Würzburgas 1947, 120 psl.
[203] Ten pat, 185 psl.

Marija, maldų neatmesk !
Tarp verkiančių marių,
Šių žemiškų karių,
Nupuolančius stiprink ir vesk [204].

Herojiškam savo poezijos įspūdžiui padidinti Maironis vartoja tokius epitetus, kurie kelia didingumo ir kilnumo emocijas. « Maironis, tas herojiško lietuvių tautos laikotarpio herojiškas poetas, ir į Dievą pažvelgia herojiškomis akimis. Čia Dievas jam vaizduojas kaip Aukščiausias Dievas, Dievas Jehova, didingasis Dievas » [205].

Įvairūs religiniai įvaizdžiai, kaip dangus, angelas ir kiti, Maironio poezijoj eina dažnu palyginimu. Stebėdamas Vilnių ant kalvos iš tolo, jau svetimųjų paimtą, prisimindamas jo garbingą ir mums tokią brangią praeitį, Maironis sušunka :

Kaip sielai amžinas dangus,
Kiekvienas žingsnis čia brangus [206].

Dvasios saldūs regėjimai, nemirštą troškimai poetui yra kaip iš dangaus atskridę sapnai (*Skurdžioj valandoj*). Vizijoj, kurioj išvysta poeziją, jis kartu pamato ir padangėm skrendantį serafimą, tai yra vieną iš tų angelų, kurie Aukščiausiajam « per amžius ugnim meilės rausta » [207]. Angelas — kilniausias dangaus gyventojas, dėl to ir *Mūsų vargų* Brazda pirmojo karo metu prisimena Lietuvą « kaip angelą pasaulio kito » [208]. Dėl to ir danguj gimusi žvaigždė mariose rodo kelią, « kaip angelas šviesybių » [209].

Į angelą sargą kreipiamasi ne tik kaip į vadovą sunkioje sielos kelionėje, bet jis eina taip pat pasiaukojimo ir pasišventimo simboliu. Tokiu angelišku pasišventimu buvo apdovanota *Jaunosios Lietuvos* Jadvyga Goštautaitė, ryžusis pasiaukoti Juozo Rainio tėvynės gelbėjimo žygiuose :

---

[204] Ten pat, 179 psl.

[205] J. AMBRAZEVIČIUS, *Lietuvių rašytojai*, 120 psl. : *Maironio vieta lietuvių religinėj literatūroj*.

[206] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 32 psl.

[207] Ten pat, 182 psl.

[208] MAIRONIS, *Mūsų vargai*, Kaunas (b. d.), 132 psl.

[209] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 80 psl.

Jo alpstančią širdį ji žadint mokėtų,
Jam būtų gaivinančia ryto rasa,
Kaip Angelas-sargas karštai jį mylėtų,
Jo siekiams aukštiems atsidavus visa ! [210]

Bet nemaža medžiagos Maironis palyginimams ėmė iš Šv. Rašto, iš psalmių, evangelijų. Kaip veltui darbuojasi tie, kurie stato namus be Dievo pagalbos, taip veltui ir « ankstybi, be Dievo palaimos darbai » [211]. Kaip babiloniečių karaliaus Belzacaro pragaištingus darbus pasvėrė amžinoji teisybė, taip ir « Dievo teisė amžina » pasveria darbą kiekvieno žiauraus valdovo, ypač kovojančio su religija [212]. Kaip Dievas nuo sosto numeta išdidžiuosius, o išaukština žemuosius, taip jis vaduoja ir pažemintas tautas iš vergijos [213].

Vytautas Didysis, dėl kryžiuočių klastos netekęs savo dviejų sūnelių kaip įkaitų ir žinodamas, kad prie tokio įpėdinio kaip jis pats Lietuva būtų susilaukusi tokios garbės, kokios Izraelis susilaukė prie Dovydo sūnaus Saliamono, skundžiasi Dievui :

Kodėl man Dievas nedavė sūnaus ?
Kokią aš būčiau jam palikęs Lietuvą galingą
Toliau valdyti ir tvarkyti išmintingai,
Kaip Dovydas karalius Saliamonui [214].

Kaip Aukščiausiojo vardas garbinamas « nuo saulės tekėjimo iki jos nusileidimo », nes jis savo Apvaizda sergsti visas tautas, taip Kristus, « nuo saulės rytų iki jos užtemimo ant kryžiaus ištiesęs rankas », Didįjį šeštadienį jau skelbia atgimimo laikus ne tik religine, bet ir tautine prasme [215].

Lietuvis iš seno artimai susigyvenęs su gamta, dėl to ir Maironis į gamtą perkelia ne vieną religinį įvaizdį. Stilistinis gamtos sugyvinimas (prozopopėja) religiniais įvaizdžiais — gan dažnas

---

[210] *Jaunoji Lietuva*, 2 laida, 27 psl.

[211] *Psalmė* 126, 2 ; *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 50 psl.

[212] *Danieliaus pranašystė* 5, 27 ; *Pavasario balsai*, 249 psl.

[213] *Luko* 1, 52 ; *Pavasario balsai*, 14 psl.

[214] MAIRONIS, *Didysis Vytautas — Karalius*, žr. *Maironio raštai*, III t., 402 psl.

[215] *Psalmė* 112, 3 ; *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 181 psl.

Maironio poezijos reiškinys. Kaip žmogui, taip, rodos, ir giriai Dievas davė jausmą :

Tu, girele, tu, žalioji,
Ko graudingai tu vaitoji ?
Ko krūtinę plėšo vėjas ?
Ar tau Dievas davė jausmą ? [216]

Didingos Alpių kalnų viršūnės, kurioms « liepė Viešpats iš tamsybių išeit ant saulės atviros », tartum kokios valdovės « nuo aukšto išdidžiai apmato žmonių stropius dienos takus » [217]. Tatai poetui mena, kad Dievo valia ir tėvynei bus skirta iš vergijos išeiti į laisvės saulę.

Šveicarijos Keturių Kantonų ežero saulėleidyje vakaro varpai Dievui aukoja dienos darbus, kaip aukoja ir poeto toli palikusioj tėvynėj :

Saulė už Alpių leidos sutingus ;
Varpai Liucernos
Dievui aukojo darbus vargingus
Žmogaus ir gamtos [218].

Dirvos ir padauginto grūdo palyginimas imtas irgi iš evangelijos ir eina dieviškosios palaimos simboliu [219].

Kovodama su visuomenės ydomis, Maironio lyra kartais daros ir rūstesnė, ypač jo satyrose. Skaudžia, kartais net sarkazmo siekiančia, ironija poetas pliekia tuos, kurie metė idealus, pasidavė kasdienybės patogumams ir, lyg nieko pikto neveikę, tikisi dangaus. Taipgi tuos, kurie sako « kas man darbo », kai bažnyčia verkia kruvinai ar kai vaikus bedieviai žudo [220]. Tenka ir tiems, kurie svetimus dievus lipdo, o tikro Dievo nebemato [221]. Pagaliau taiklia ironija Maironis atsiliepia ir apie pamokslų neklausančius ponus (bajorus) *Jaunojoj Lietuvoj* :

---

[216] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 15 psl.
[217] Ten pat, 88 psl.
[218] Ten pat, 83 psl.
[219] *Mato* 13,8 ; *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 42 psl.
[220] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 209-210 psl.
[221] Ten pat, 215 psl.

Vikarijus šaukė pamokslą graudingą;
Sutrynė ne vieną širdelę jausmingą!...
Bet ponai pamokslų nelaukia [222].

Religinės prasmės turi ir kai kurios Maironio alegorijos, kartais reiškiančios ir simbolį, kaip kryžius, kardas (kalavijas), erškėčiai, žvaigždė, dangus, pragaras ir kiti.

Kryžius paprastai yra kančios simbolis, į jį dedama krikščioniškoji samprata: kryžius žada atgimimą tautai taip, kaip Kristus davė amžiną prisikėlimą žmonijai [223]. Jaunosios Lietuvos Juozui Rainiui patekus į kalėjimą, vienas jo draugų atsiliepia: «Kiek jam suteikė Viešpats kryželių karčių!» [224] Pats Rainys, stojęs apsisprendimo kryžkelėn, sušunka:

Nejau ant švenčiausio, brangaus man dalyko
Paženklint kryželį belieka? [225]

Bet kryžius reiškia ir amžiaus naštą, kaip prasitaria kartą Vytautas Didysis savo dukteriai, Maskvos valdovei:

Tiktai daugiau, jaučiu, neteks pasimatyti:
Perdaugel ima slėgti aštuntasis kryžius [226].

Maironis savo poezijoj teieškojo teise, ne smurtu ir jėga pagrįstos teisybės, dėl to ir kardas jam turi simbolinės reikšmės ir kardo kova paprastai reiškia kultūrinį darbą, kultūrinę kovą už Dievo tiesą ir teisybę:

Anksčiau ar vėliau susimąstę ainiai
Pagerbt neapleis mūsų vardo
Už tai, kad mylėti mylėjom kilniai,
Už tiesą kariavom be kardo [227].

---

[222] *Jaunoji Lietuva*, 2 laida, 35 psl.

[223] *Mato* 10, 38; *Kolosiečiams* 1, 20; *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 181 psl.

[224] *Jaunoji Lietuva*, 2 laida, 112 psl.

[225] Ten pat, 40 psl.

[226] MAIRONIS, *Didysis Vytautas — Karalius*, žr. *Maironio raštai*, III t., 409 psl.

[227] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 63 psl.

Poetas daugiau tiki dvasine, kaip fizine pergale, įsitikinęs Kristaus žodžiais, tartais šv. Petrui apaštalui: Kas kardu kariauja, nuo kardo ir žūva [228]. Ir nors *Jaunimo giesmėj* įspėjama, kad tas ne lietuvis, kurs bėgs nuo žygių, kalavijo, bet kalaviją, ten reikia suprasti perkeltine prasme, ne tiesiogine.

Pagal Adomo Mickevičiaus mesianinę idėją lygina ir Maironis Kristaus erškėčių kančią su mūsų kenčiančios tėvynės kančiomis:

Jaunoji tėvyne, graži Lietuva!
Tarp skausmo erškėčių brangi! [229]

Nemaža religinės simbolikos Maironio poezijoj sudėta į žvaigždės įvaizdį. Paprastai žvaigždė eina garbės, idealizmo simboliu. Nes «laimingas tasai, kurs be kūno sapnavo, kam švietė žvaigždė tolima» [230]. Poeziją neša vakarinė žvaigždė (*stella vespertina*), bet bundančią tėvynę, kaip Kristaus prisikėlimą, primena aušrinė (*stella matutina*), religinis Marijos epitetas. Jūrų žvaigždė (*stella maris*), kitas Marijos epitetas, moja paklydusiam keleiviui, mirksi jam iš tamsybių, įkvepia viltį. Jos šaukiamasi gelbėti «tarp verkiančių marių, šių žemiškų karių» [231]. Pagaliau po Ievos kaltės Marija sužiba kaip Jokūbo žvaigždė [232].

Gėrio ir blogio, laimės ir nelaimės simboliu Maironio poezijoj eina dangaus ir pragaro įvaizdžiai. Poetas sustato į antitezę kenčiančią Lietuvą, kuri «žinojo: dangaus nieks be skausmo-vargų neragaus» su eksidealistais, kuriems taria ironizuojamą žodį: «Kai mirste, tikitės dangaus» [233].

Kaip dangus simbolizuoja laimę, taip bažnyčia eina tikėjimo simboliu. Čia Maironis, lyg parafrazuodamas Goethę, sako, jog «apkerpėjus lūšna varguoliui dangų teikia, kai jo šeimynoje ramumas ir bažnyčia» [234].

---

[228] Ten pat, 26 psl.

[229] MAIRONIS, *Terp skausmų į garbę*, žr. J. TUMAS, *Jonas Maironis Mačiulis*, 72 psl.

[230] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 101 psl.

[231] Ten pat, 179 psl.

[232] MAIRONIS, *Kame išganymas?* žr. *Maironio raštai*, III t., 33 psl.

[233] *Raseinių Magdė*, žr. *Maironio raštai*, Kaunas 1926, II t., 158 psl.; *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 198 psl.

[234] *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 221 psl.

Pragaro įvaizdis paprastai eina vidaus kančios simboliu:

Žmonės spėja iš veido ramaus,
Kad man rožėmis klojas takai...
Bet ar saulė kitaip betekėtų,
Nors jie pragarą mano regėtų [235].

Kreipimasis, paklausimas ir sušukimas — dažna Maironio poezijos figūra, susijusi su religiniu pradu. Kaip minėta, visa Maironio poezija yra monologinio pobūdžio pasikalbėjimas su savimi ar su kita, dažnai aukštesnio pasaulio būtybe, ir dėl to jo poezijoj gausu minėtų figūrų. Itin dažnas poeto kreipimasis į Dievą, į Aukščiausią, į Mariją, į angelą sargą. Neretai tie kreipimaisi prasideda jaustuku o ar oi («O Dieve didis ir Tėve brangus!» «Oi neduoki, Motinėle, man pražūt gyvai». «Oi, Dievuliau, duok mums proto ir sveikos doros»).

Berods, niekur visoj savo poezijoj Maironiui nepavyko parodyti tokios ryškios antitezės tarp Dievo ir žmogaus, kaip *Dievo meilėje*:

Tu — Jehova, aš — menkas! Aš menkesnis už menką.
Tu švenčiausių švenčiausias! Aš vien nuodėmė-griekas.
Tu sutvėrei pasaulį, nors Savęs Tau užtenka,
Aš po žemės pakalnę besirangantis sliekas [236].

Panašaus sugretinimo randame ir eilėse *Marija, Marija*, kur ne tik kaupiami panašūs vaizdai (klystantys žmonės maldauja malonės, kūno silpnybė ir žemės puikybė, pragaro juodo dvasia žudo galybe tamsia), bet ir priešpastatomi antiteziniai vaizdai:

Marija, Marija,
Skaisčiausia lelija,
Dangaus karaliene šviesi!
Užstok prieš Aukščiausią
Tu žmogų menkiausią!
Taip daugel pas Dievą gali! [237]

---

[235] Ten pat, 113 psl.
[236] Ten pat, 182 psl.
[237] Ten pat, 180 psl.

Nors Maironis nemaža impulso ėmė iš liaudies kūrybos, tačiau savo poezijoj pavartojo tik vieną kitą archaizmą (slavizmą), kaip griekas, svietas, subata ir kitus, šiaipjau paisydamas kalbos grynumo ir vengdamas barbarizmų, dėl kurių apstaus pavartojimo prikiša Donelaičio *Metams*, Maironio taip didžiai vertinamai poemai [238].

Artėdamas į liaudį, Maironis kai kuriuos religinio atspalvio žodžius ir liaudiškai nusako, pavyzdžiui, mišparus vadina nešparais, Šiluvą — Šidlavu (iš lenkų k.), o Rymą (iš lenkų k.) skiria nuo Romos — Rymas jam reiškia krikščioniškojo pasaulio sostinę, o Roma — senojo antikinio pasaulio centrą.

Tačiau, iš kitos pusės, Maironis kaip dvasininkas vieną kitą terminą pavartoja ir iš religinio ritualo lotynų kalba, kaip *sursum, gloria, mea culpa, requiem, moritur* ir kitus, kurie jo poezijai duoda tam tikro, specifinio atspalvio ir dėl savo populiarumo nesudaro kliūties skaitytojui.

Gausus įvairių poetinių formų ir stilistinių priemonių pavartojimas Maironio kūryboje turėjo reikšmės ir pomaironinei mūsų poetų kartai. Net ir naujausioj mūsų poezijoj jaučiamas kai kurių jo poetinių formų pasiilgimas. Iš jų neišskiriamas nė religinis pradas.

IV. Religinio prado pasireiškimas maironinėj ir pomaironinėj poetų kartoj

1. Maironinė ir vyresnioji pomaironinė karta. — Maironio kartos poetai bei rašytojai, kaip Vincas Kudirka, Adomas Jakštas, Vydūnas, Vaižgantas, religinio prado kūryboje atžvilgiu buvo nevienodai nusistatę. Kudirka religinio prado iš viso vengė, pasivaduodamas etiniu bei doriniu motyvu (pavyzdžiui, Lietuvos himne). A. Jakštas religiniais šūkiais operavo bemaž taip, kaip Maironis patriotiniais.

Nežiūrėkit, kad sudžiūvęs
Kūnas jūs lyg Kūčių šienas:
Katalikas ir lietuvis
Turi tvirtas būt kaip plienas [239].

---

[238] *Maironis apie lietuvių rašytojus, Aidai*, 1964 m., 7 nr., 318 psl.

[239] A. Jakštas, *Rudens aidai*, Kaunas 1920, 56 psl.

Kaip ir Maironis, A. Jakštas ir į savo patriotinę poeziją deda religinio prado, išreikšdamas jį šalčiau, apmąstytai:

Mums reikia, oi reikia labai
Ir Dievo palaimos šventos;
Be jos žūn gražiausi darbai,
Su ja — net supuvę grabai
Gaivina gyvybę tautos [240].

Kai Vydūnas savo dramose vaizdavo daugiau nekonvencinį, individualinį ir net senąjį lietuvių tikėjimą (pavyzdžiui, *Amžinojoj Ugnyj*), tai J. Tumas Vaižgantas savo *Pragiedruliuose* liko tradicinio katalikiškojo tikėjimo ribose.

Iš ano meto lietuvių moterų rašytojų (Žemaitė, Lazdynų Pelėda, Bitė) su krikščioniškąja kūrybos samprata ypač iškilo Šatrijos Ragana (Marija Pečkauskaitė, 1877-1930), savo beletristinei kūrybai impulso gavusi iš paties Maironio [241]. Net ir Jonas Biliūnas (1879-1907), į savo beletristinius raštus neįpynęs religinio prado, trumpo gyvenimo pabaigoj džiaugėsi atgavęs tikėjimą [242].

Ir kai kurie mažesnieji ano meto lietuvių poetai, kaip Petras Arminas ir kiti, nevengė religinio prado savo poezijoj.

Ankstyvajai pomaironinei poetų kartai priklauso eilė poetų, kaip Motiejus Gustaitis, Pranas Vaičaitis, Margalis, Mykolas Vaitkus, Liudas Gira, kuriems didesnės ar mažesnės reikšmės bei įtakos turėjo Maironis. Patriotiniai ir religiniai pradai, ypač pačių ankstyvųjų atstovų kūryboje, itin ryškūs.

Motiejus Gustaitis (1870-1927), vienas ankstyvųjų pomaironinės epochos poetų, į kunigus įšišventęs ne ką vėliau už Maironį (1893), tik po literatūrinių studijų Šveicarijoj ėmė reikštis poezijoj. Jo kantata *Broliai* nuskamba visai maironiškai. Pirmojo karo eilėraščių ciklo motyvas — po kryžium suklupus Lietuva. Kaip ir Maironis, Gustaitis pasitiki Dievo Apvaizda:

---

[240] Ten pat, 39 psl. Dėl Maironio ir Jakšto saviveikos plg. M. Biržiška, *Lietuvių tautos kelias*, II t., Los Angeles 1953, 70 psl.

[241] J. Ambrazevičius, *Maironis ir visuomenė*, žr. Maironis, *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 288 psl.

[242] St. Yla, *Dievas sutemose*, Torontas 1964, 324 psl.

Tikim, meldžiam — Dievas duos,
Vėl pasaulio veikaluos
Mūsų varpas suskambės
Narso pilnas ir garbės,
Tik pakilkim, tik visi,
Kad tėvynė būt šviesi ! [243]

Kaip ir Maironis, Gustaitis eilėraščio užsklandai ne kartą duoda religinę maldą :

O Dieve didis Visagali,
Valdytojau žmonių minties,
Atsižiūrėk į karo šalį —
Tėvynę gelbėk nuo žūties ! [244]

Pagaliau, kaip ir Maironis, Gustaitis rašė ir marianinės poezijos, pavyzdžiui, *Prie Aušros Vartų*, kur meldė tėvynei Marijos pagalbos [245].

M. Gustaičio eilės *Skubink prie kryžiaus* yra tartum Maironio *Maldos* praplėtimas, paaiškinimas gyvenimo pavyzdžiais. Tačiau savo estetine filosofine poezija Gustaitis ir gerokai nutolsta nuo Maironio, eidamas visai nauju, savitu keliu.

Patriotine poezija bene dar artimesnis Maironiui yra Pranas Vaičaitis (1878-1901), ryškus ano meto kovojančio poeto pavyzdys. Jo poezija irgi stipriai persunkta religinėmis nuotaikomis. Maironis su Baranausku turėjo įtakos Vaičaičiui. Kai kurie maldos pobūdžio eilėraščiai, šaukimasis į Aukščiausiąjį tautos varguose ir nelaimėse visiškai primena Maironį.

Buvęs kandidatas į kunigų seminariją, Vaičaitis ir kunigu nelikęs tikėjimą tebereiškė ir toliau savo eilėmis, įsitikinęs su Maironiu ir Jakštu, kad kova su tikėjimu būtų ne tik bergždžia, bet ir pragaištinga, kai tauta turi kovoti su savo pavergėju.

Lietuva Vaičaičiui tai « šventoji tėvynė », kur « miegti vyrai drąsūs jos šaltoj krūtinėj » (t. y. Maironio bočiai-milžinai). Kaip Maironio *Jaunosios Lietuvos* Rainio tėvui atrodė, kad lietuvių

---

[243] *Lietuvių poezijos antologija*, 330 psl.
[244] M. GUSTAITIS, *Tėvynės ašaros*, 2 laida, Jeroslavlis 1916, 21 psl.
[245] Ten pat, 27 psl.

kalba jam paties Dievo duota, taip ir Vaičaitis Lietuvą vadina «Dievo lietuviams žadėta»:

Man mielas žodis, mūsiškai kalbėtas,
Daina, daina lietuviškai saldi,
Šalis ta Dievo lietuviams žadėta,
Kurioj vienoj tik laimę ir randi [246].

Kaip ir Maironis, Vaičaitis pripažįsta Apvaizdos galią tautos išsilaikyme ir atbudimo pragiedruliuose. Išvažiuodamas iš savo krašto studijų, poetas tėvynę paveda Dievo globai («dar likis po priegloba Dievo šventa»), o matydamas tuos, kurie stoja į tautos žadinimo darbą, poetas dėkoja Dievui už jo meilę ir globą:

O ačiū Dievui už jo meilę,
Jau bunda Lietuvos vaikai [247].

Kaip ir Maironis, Vaičaitis ragina tautiečius į vienybę, į bendrą brolišką tėvynės vadavimo darbą, pataria imtis pavyzdžio iš «jėzuitų draugystės» ir pripažįsta, kad tėvynės vadavimo darbą silpnina ne tik pasišalinimas į «tolimiausias šalis», bet ir jaunimo ateizmas, kituose kraštuose įsigyta blogybė, su kuria taip kovojo ir Maironis. Poetas prašo Juvenalio pagalbos padėti išjuokti jaunimo klaidoms:

Parodykie, kiek universitetas
Išleidžia vyrų, pusę apšviestų.
Išjuok aštriai tu jų paleistuvystę
Ir ateizmo tarpstančias šaknis [248].

Jis taipgi piktinasi tuo, kaip «juristai, parvažiavę atlankyt baltų tėvų ir baltakės paragavę, šoka tuoj ant kunigų», o paskum, degtinės prisigėrę, «kiek tik gali, be mieros», vėl traukiasi iš Lietuvos [249].

Kaip ir Maironis, Vaičaitis pasitiki Dievo teisingumu tautos varguose, ir jo tiktai «malone žmogus gal pažint teisybę». Lietuvis

---

[246] P. VAIČAITIS, *Eilės*, Plymouth, Pa. 1903, 118 psl.
[247] Ten pat, 83 psl.
[248] Ten pat, 63 psl.
[249] Ten pat, 36 psl.

nenori nei didžių turtų, nei « pamušti tautas », jis teieško Dievo teisybės :

Mes geidžiam, kad žmonės vargingi,
Tarnaujanti Dievui širdingai,
Įgytų nors žmogaus tiesas [250].

Vaičaitis, kaip ir Maironis, skaudžia satyra pliekia lenkuojančius bajorus, kurie ir garbę Dievui nerimtai atiduoda bažnyčioj, « arti altoriaus drąsiai stov, tik jų galvoj vieni šėtonai » [251]. Skaudžiausiai betgi jis pliekia parsidavėlius svetimiesiems, kurie « nor daug išnaikint katalikų tikrų » [252].

Bet labiausiai Vaičaičiui rūpi jaunimo dora, papročių skaistumas — visa tai, kas palaikoma tikėjimo. Poetas liūdi ir skaudžia satyra pliekia įsivyravusį girtavimą, vergijos užkrautų vargų skandinimą alkoholyje. Ir gal tik Maironis *Jaunojoj Lietuvoj* taip tepavaizdavo žemaičių maldingumą, kaip jį rodo Vaičaitis savo gimtosios Užnemunės žmonėse — tyrą, skaidrų maldingumą, panašiai teišreikštą gal dar tik Vienažindžio eilėse *Oigi gražus, gražus tolimasis dangus* :

Tikrieji atdūsiai ir maldos
Iš lūpų klūpančių žmonių
Prie kojų To, kuriuoju valdos
Gamta nuo amžių amžinų,

Kurs meiliai taip nuo kryžiaus žiūri,
Malonę sėdams iš širdies
Ir susirinkusįjį būrį
Skatina prie dangaus vilties [253].

Ir tik tur būt Maironio našlaitės maldai į angelą sargą (*Skurdžioj valandoj*) teprilygsta nuoširdumu Vaičaičio malda į angelą sargą, kurią kalba našlaitė :

Kai bus man diena su vargais jau praėjus
Ir migdama lauksiu kitos jau dienos,

---

[250] Ten pat, 77 psl.
[251] Ten pat, 27 psl.
[252] Ten pat.
[253] Ten pat, 26 psl.

Tu, angele sarge, būk man apgynėju
Ir man netsakykie tu savo globos [254].

Margalį (kun. Juozą Šnapštį, 1877-1921) maironiniu poetu laiko ir A. Jakštas, ir M. Biržiška, pastarasis vadindamas jį net «didelių gabumų kūrėju», kurs betgi nepaisęs įprastinės literatūrinės etikos ir kartais paleisdavęs iš kitų kalbų eilėraštį, tik saviškai perdirbtą [255]. Tokia greičiausia bus ir jo populiari dainelė *Leiskit į tėvynę*.

Iš savų poetų Margalis buvo daugiau veikiamas Maironio, Vienažindžio, Baranausko. Tačiau Maironis jam bus buvęs kur kas artimesnis. Dėl ir to ir Margalio poezija yra perpinta religiniais ir patriotiniais motyvais.

Kartais ir Margalis, kaip Maironis, eilėraštį užsklendžia kreipimusi į Aukščiausią:

O kad meilę tą įgysim
Mums vienybė pražydės;
Vienas kito nežudysim,
Ir Aukščiausias mums padės!... [256]

Jausmo gilumu ir poetine išraiška Margalis vietomis pasiekia Maironio poaukščio, kaip matyti kad ir iš eilėraščio *Teesie Tavo valia*:

Nebveikiu jau, Viešpatie, Tau prieštarauti!
Man uždegė širdį Tavoji kantrybė,
Patraukė savęsp begalinė gėrybė...
Man gėda, kad Tau nemokėjau tarnauti.

Klausyt tad Tavęs ketinu nuo šio laiko!
Kaip Tėvui, Tau pavedu sielą ir kūną...
Bausk, plak, nusikaltusį, baustiną vaiką,
Tik duok pažadėtą už grabo karūną! [257]

Mykolas Vaitkus (g. 1883) — irgi vienas iš pirmųjų pomaironinės kartos poetų. Irgi į kunigus išėjęs, gerai teologiškai ir

---

[254] Ten pat, 48 psl.
[255] M. Biržiška, *Lietuvių tautos kelias*, II t., Los Angeles 1953, 76 psl.
[256] Margalis, *Volungė*, Tilžė 1906, 51 psl.
[257] Ten pat, 30 psl.

literatūriškai išsilavinęs, didžiai inteligentingas ir visuomeniškas, Vaitkus lietuvių poezijoj ėmė reikštis tuoj po spaudos grąžinimo.

Tačiau, nors Vaitkui teko ilgus metus būti arti prie Maironio ir stebėti didžiojo poeto gyvenimą ir kūrybą iš arčiau, Maironio veikmės savo poezijai tepatyrė daugiau eilėdaroj, negu degančių laiko problemų išreiškime.

Maironio *Jaunoji Lietuva* Vaitkui buvo padariusi didelį įspūdį, ir pirmuosiuose Vaitkaus eilėraščiuose jaučiama stipri tos poemos įtaka, nemaža eilių parašyta tuo pačiu tonu [258].

Bet Vaitkus pirmiausia estetas, dieviškojo grožio ieškotojas žemėj. Dėl to ir Maironio gerasis Apvaizdos Dievas Vaitkui yra Grožio Tėvas, ir poetas, kad ir tėvynės nelaisvę atminęs, ateities telaukia kontempliuodamas :

Nušvitęs džiaugiesi, dūsauji kartu,
Tėvynės nelaisvę atminęs ...
Birute ! Birute ! ... Tarp žemės, dangaus
Mes sėdim nutilę, nurimę,
Ir laukiam gyvenimo naujo, šviesaus,
Iš naujo tarytumei gimę ... [259]

Vaitkaus poezijos motyvai, kaip santykiavimas su dievybe, gamta, tėviške tik iš tolo teprimena Maironio poeziją. Vėliau jis ir eilėdaroj ima eiti savitu keliu, ieškodamas vis naujų technikinės išraiškos būdų.

Dar jaunais metais Vaitkus rašė ir religinės poezijos (Maironio sukakties proga jis parašė ištisą *Į dangų žengimo* sonetų ciklą), bet ir antrojo pokario metu jo marianinė poezija nėra perdaug nutolusi nuo maironinės, Mariją vadinant maloninga Karaliene, Motina Globėja, Aušros Vartų Karaliene :

O, Motina mūsų Aušros Karaliene,
Senobinio Vilniaus angoj viešpataujanti,
Štai drįstame kelti tremtiniai vargdieniai
Tavęsp nusiminusį balsą maldaujantį [260].

---

[258] Plg. Pr. NAUJOKAITIS, *Lietuvių literatūra*, Tübingenas 1948, 237 psl.
[259] M. VAITKUS, *Šviesūs krislai*, Vilnius 1913, 44 psl.
[260] M. VAITKUS, *Vienatvėje*, Putnam, Conn. 1952, 33 psl.

Liudas Gira (1884-1946) — būdingas pomaironinės poezijos atstovas, kuriam, Vilniaus kunigų seminariją baigusiam, tik neįsišventusiam «puskunigiui», Maironio poezija buvo artima visais atžvilgiais — ir tautiniu, ir religiniu.

Į ankstyvąją savo poeziją, pasukusią daugiau individualinės ir liaudinės kūrybos keliais, Gira įdėjo ir patriotinės poezijos, perpintos religiniu pradu. Eilėse *Nusiminėliam* jis rodo Maironio pavyzdį, kurio «krauju rašytas dainas mes skaitom atsidėję ir gėrimės jų vyriška drąsa»[261].

Lyg parafrazuodamas Maironio *Niekas tavęs taip giliai nemylės*, Gira atsako, dėl ko labiausiai mylįs Lietuvą:

Bet labiausiai tave pamylėjau, skaisti,
Užu tai, jog taip daug, vai, taip daugel kenti...[262]

Už tą kančią, kurią žmonės moka kentėti, amžinoji Dievo teisybė, kurią taip buvo apgiedojęs Maironis, žada tėvynės laisvės rytą. Pasinaudodamas Maironio šūkiais ir religiniais įvaizdžiais, Gira šaukė tautiečius į kovą su tėvynės priešais:

Pirmyn! Nors aplinkui ir Erodai tyko,
Ir nori išplėšt mum gyvybės vainiką!
Pirmyn paskum žvaigždę! Galingas Jehova
Padės mum. Išvengsim piktųjų žabangų,
Tik eikim pirmyn ir žiūrėkim į Dangų,
Kur švinta Teisybė!
Laimėsime kovą![263]

1940 m. Lietuvą užėmus rusams, Gira pasimetė savo ankstesniame kelyje, nors galutinai ir negalėjo atsikratyti buvusios pasaulėžiūros poveikio.

Religinio prado į savo poeziją yra dėjęs ir dar vienas kitas vyresniosios pomaironinės kartos poetas, kaip M. Dagilėlis (M. Šeižys), Žalvarnis (J. Tilvytis) ir kiti.

2. Jaunesnioji pomaironinė karta. — Svarbesnieji jaunesniosios pomaironinės kartos atstovai, kuriems Maironis turėjo daugiau

---

[261] *L. Giros raštai*, Kaunas 1928, I t., 142 psl.
[262] Ten pat, 131 psl.
[263] Ten pat, 181 psl.

ar mažiau įtakos, yra Putinas, Kirša, Mikuckis, Stonis. Į blaivią ir nuosaikią P. Vaičiūno (1890-1959) poeziją retkarčiais įsipina vienas kitas religinis motyvas, bet jo kur kas daugiau J. Augustaitytės Vaičiūnienės (g. 1895) poezijoj (ji parašė ir gražų pluoštą naujos marianinės poezijos).

Labiausiai Maironio poezijos buvo paveiktas Putinas (Vincas Mykolaitis, g. 1893). Jau anksti Marijampolės gimnazijoj Putinui teko susidomėti patriotine Maironio poezija.

Putino auklėtojai Petras Kriaučiūnas ir Motiejus Gustaitis kėlė jo patriotinius jausmus, kuriuos išreiškė religiniais pradais persunkta ypač ankstyvąja poezija. Jo ankstyvąją ir vėlyvesniąją poeziją iki *Tarp dviejų aušrų* (1926) formavo ir kaip dvasininko pasirinktas kelias. Vėliau į simbolinę estetinę poeziją jį palenkė poetas Balys Sruoga.

Putino poeziją žymi ankstyvas religinis idealizmas, kai ragina draugą paimti «rūbą skaistų, prisegti baltą lelijos žiedą», kol pabaigs būtį padėkos giesme didžiajam šviesos Davėjui [264].

Putinas dabar nebemėto, kaip Maironio laikais, šūkių už tėvynės laisvę, bet vis dėlto prisiekia eiti garbingais keliais:

> Mes eisim tolyn su šviesos spinduliais
> Garbingais Žmogaus ir Dievybės keliais [265].

Kaip ir Maironiui su Vaičaičiu, Putinui Lietuva — «šventa žemė». Kaip Maironiui Kristaus prisikėlimas laidavo Lietuvos atgimimą, taip Putinui Lietuvos atgijimas primena Kristaus prisikėlimą:

> Tėvyne! Tu nuolat skambi manyje,
> Kaip prisikėlimo kilni aidija.
> Kiekvieną širdies pajautimą vien tau
> Kas vakaras rytas aukot įpratau [266].

Poetas prašo Visagalį globoti išblaškytus po svetimas šalis karo metu tokiu pat tonu, kokiu anksčiau prašė Maironis:

---

[264] PUTINAS, *Keliai ir kryžkeliai*, Chicaga 1953, 10 psl.
[265] Ten pat, 264 psl.
[266] Ten pat, 72 psl.

Ir mus, ištremtuosius, globok, Visagali!
Ir čia žudo vargas tėvynės vaikus ;
Plačiai išblaškytų po svetimą šalį
Išdygo ne vienas jau kapas brangus.
Dėl žuvusių čia ištrėmimo varguos
Malda te mūs kenčiančias sielas paguos [267].

Tais sunkiais ir neaiškiais tėvynei karo metais vienintelė paguoda Dievo teisingumas, jo Apvaizda ir meilė. Pataikydamas į Maironio giesmės taktą, Putinas primena ne tik Dievo teisingumą, bet ir garbingą Maironio bočių praeitį :

Teisingas, didis mūsų Dievas,
Jo rankoj amžių ateitis.
Gyvuos mūs Lietuva tėvynė,
Ją laimins bočių praeitis.
O mūsų darbus gins kaip gynęs
Teisingas, didis mūsų Dievas [268].

Po to Putinas, žymiausias Maironio įpėdinis, nutolo nuo Maironio tiek kūrybos, tiek ir pašaukimo kelyje. Kad ir randame vieną kitą religinį ataudą antrajame Putino kūrybos periode, bet jis jau atmieštas su skepticizmu, pavyzdžiui, eilėse *Nežinomam Dievui*. Taipgi dabar ir *Saulėleidžio Madona* daug rūškanesnio veido ir nepalyginama su ta pirmosios jaunystės *Stella maris*, kuriai poetas giedojo :

Kaip jūros perlas tu graži,
O dangų aukštąjį puoši.
Tu valtį savo spinduliais
Vedi išganymo keliais [269].

Kad ir daug kryžkelėm klaidžiojęs, kad ir rašęs propagandinės poezijos režimui, Putinas vis dėlto iki pat paskutiniųjų dienų yra išlaikęs tuos « išganymo kelių » įvaizdžius, kaip matyti iš jo paskutiniojo rinkinio *Langas* :

---

[267] Ten pat, 78 psl.
[268] Ten pat, 108 psl.
[269] Ten pat, 39 psl.

Man dieną saulė, naktį žvaigždės spindi —
Ir aš kitokio džiaugsmo nebenoriu,
Kaip vien tyliai ramybėje suklupti
Prieš amžinos žmogaus būties altorių [270].

Jei kalbėti apie Maironio patriotinio atsparumo tęstinumą, paįvairintą skaidria religine nuotaika, tai reiktų pasakyti, kad Faustas Kirša (1891-1964) šiuo atžvilgiu yra ištikimiausias Maironio mokinys. Kirša ne tik Maironio didelis gerbėjas, bet ir jo lenkiškai parašytos poemos *Z nad Biruty* vertėjas į lietuvių kalbą [271]. Apie Maironio poveikį sako: « Aš esu daug kuo dėkingas Maironio poezijai. Ji buvo ramstis, kurs davė jėgų didžiuotis lietuvių dvasia » [272].

Pradžioj Kirša, kaip ir Putinas, jaučia pasaulį kilnų, tiktai Dievo žmogui duotą,

Kur žmonės mylisi karštai,
Kur bręsta idealo grūdas,
Kur nekrečia griežimo rūdas,
Kur sielos skelbia per teisybę
Doros ir Viešpaties galybę [273].

Tęsdamas Maironio ir Putino riterinės poezijos įvaizdžius (tėvynė-sužadėtinė), Kirša meldžia Dievo palaimos sau ir tėvynei: « O, Dieve, tu padėki man ir jai » [274].

Antrojo pokario tremtyje idealistinis pasaulis niaukėsi, poetas šaukėsi į Mariją, kaip kadaise Maironis savo giesmėj:

Dievo Motina Marija,
Meilės paguoda šviesi!
Naikink pragaro vergiją,
Tu jėga esi [275].

---

[270] V. Mykolaitis Putinas, *Langas*, Vilnius 1966, 16 psl.

[271] *Lietuvių Dienos*, 1961 m., 8 nr., 9 psl., I giesmė; *Aidai*, 1952 m., 5 nr., 214 psl., III giesmė.

[272] *Maironis*, Chicaga 1963, 89 psl.

[273] *Vainikai*, Spaudai paruošė K. Binkis, Kaunas 1921, 145 psl.

[274] F. Kirša, *Tolumos*, Dillingenas 1947, 89 psl.

[275] Ten pat, 42 psl.

Yra dar ir kita malda Marijai, kurioj maironiniu stiliumi Kirša prašo dangaus teismo dėl pasaulio neteisybių prarastai tėvynei ir jos globos iškankintai tėvų žemei:

Marija, karžygiai parkrito
Tėvų šventoves gindami.
Vainikai ašarom nušvito, —
Pažvelgsi, tikime tavim.
Mes nieko, nieko taip neprašom,
Nedrįstame prašyt tik sau, —
Į laimės indą pilk nors lašą
Išminčių teismo iš dangaus [276].

Iš visų tremties poetų šūkio dinamiškumu Kirša yra arčiausias Maironio patriotiškai religiniam šūkiam:

Dinamikos!... Pirmyn į taktą,
Kas dirbt ar mirt pareikalaus!
Nuo požemių turi tu raktą,
Šviesos galybę — iš dangaus [277].

Juozas Mikuckis (g. 1891), žinomas daugiau kaip eleginės poezijos atstovas, kuriam betgi nesvetima patriotinė ir religinė gaida, tiesioginės Maironio įtakos tepatyrė mažiau. Tačiau savo atsiminimuose apie Maironį prisipažįsta, kad jam didelio įspūdžio darė tokie religiniai Maironio eilėraščiai, kaip *Malda*, kur įdėta gilaus, nuoširdaus jausmo [278].

Tokiu jausmu Mikuckis sugieda vienam kitam savo religiniam eilėraštyj, kuris savo atvirumu primena Maironio išsisakymo būdą, kaip šit:

O Dieve, kentėjęs ant kalno Golgotos,
Atleisk man dėl mano kalčios,
Nes manosios akys dar buvo miglotos —
Aš dar nemylėjau kančios! [279]

---

[276] Ten pat, 38 psl.

[277] Ten pat, 81 psl.

[278] J. Mikuckis, *Maironis. Jo gimimo šimtmečiui paminėti*, Brooklynas 1963, 94 psl.

[279] J. Mikuckis, *Derliaus vainikas*, Londonas 1964, 28 psl.

Taip pat ir savo marianinėj poezijoj Mikuckis išreiškia kenčiančios tėvynės, kryžių Lietuvos, o kartu ir asmeninio tikėjimo jausmus :

Sveika Marija, kantrūs po kryžiais —
Tikim nuo jų prisikelti mes. —
Laimink, kur kenčia, saugok, kur ryžos
Plaukti tikėjimo valtimis [280].

Vincas Stonis (kun. Kazimieras Žitkus, g. 1893) yra bandęs artimai pasekti Maironį, kad ir be gilesnio jausmo. Jo *Daina* (Gražių dainelių daug girdėjau), daug kieno mėgiama padainuoti, turi Lermontovo *Angelo* motyvą. Kai kuriuose religinio pobūdžio eilėraščiuose Stonis pasiekia Maironio poezijos išraiškos svorio, pasinaudodamas ta pačia ritmika, tais pačiais kreipiniais :

Einu į Golgotą, nors kelias sunkus,
Einu, nors prislėgtus pečius man ir gelia.
Aukščiausias, palaimink tu mano takus,
Palaimink tą kruviną kelią [281].

Nors poetui ir pasiseka surasti tobulesnių (bet ne naujesnių) rimų už Maironį, tačiau tatai nepriduoda didesnio svorio šiaipjau nepeiktinai poezijai.

Stasys Santvaras (g. 1902), pereinamosios kartos atstovas lietuvių naujesniojoj poezijoj, iš pradžios irgi buvo Maironio įtakoj, bet paskum « Keturi vėjai aplaužė jo maironinio eiliavimo metrą » [282]. Tačiau, tai srovei visiškai nepasidavęs, Santvaras ėjo savitu keliu, į savo patriotinę poeziją, ypač iš vėlesniojo meto, ne kartą įpindamas ir religinio prado [283].

3. Jauniausioji pomaironinė karta. — Jauniausioji pomaironinė lietuvių poetų karta ėmė reikštis antrosios nepriklausomojo gyvenimo dekados pradžioje. Tai buvo tas metas, kai vyresnioji karta buvo benutolstanti nuo savo mokytojo, visuomenė mažiau

---

[280] Ten pat, 33 psl.

[281] V. Stonis, *Ašarėlės*, Kaunas 1924, 116 psl.

[282] A. Gustaitis, *Lietuvių Enciklopedija*, XXVI t., Bostonas 1961, 462 psl.

[283] St. Santvaras, *Atidari langai*, Bostonas 1959, 22, 90 ir kiti psl.

besidominti tąja poezija, kuria buvo kovota dėl nepriklausomybės, o pats poetas skaudžiai pergyveno šį apleidimą ir užmiršimą.

Iš tikrųjų ir antroji nepriklausomojo gyvenimo dekada, kai jau kūrybiškai atsiskleidė jaunoji poetų karta su tokiais atstovais, kaip Jonas Kossu-Aleksandravičius (vėliau J. Aistis), Bernardas Brazdžionis, Antanas Miškinis, Salomėja Neris, Maironį paliko nuošalyje. Net ir Maironio auklėtiniai, kaip M. Linkevičius, K. Zupka, St. Būdavas ir kiti, kad ir nevengė religinio jausmo, bet veikiau krypo į asmeninį ar estetinį.

« Bet mano išauštanti metai! » Maironio kultas atgijo su Lietuvos okupacijomis ir nepriklausomybės praradimu. « Užteko tik vienam rašytojui pratart: Atgaivinkim Maironio kultą, ir visoje tautoje prasidėjo Maironio renesansas », sako J. Ambrazevičius [284].

Vos tik bolševikams užėmus Lietuvą 1940 m., dar *XX Amžiaus* dienraštyje Bern. Brazdžionis paskelbė straipsnį, pavadintą *Atgaivinkime Maironio kultą* [285]. Pirmą kartą po 1927 m. buvo išspausdinti nauju leidimu Maironio *Pavasario balsai* ir bematant išpirkti. Maironio giesmė *Marija, Marija* bažnyčiose tapo tiesiog egzistenciniu šauksmu. Būdinga, kad abu okupantai — ir vokiečiai ir rusai — trėmė iš Maironio raštų tautinę lietuvių giesmę *Apsaugok, Aukščiausias, tą mylimą šalį.*

Bern. Brazdžionis ne tik iškėlė Maironio kulto reikalą, bet ir pats davė pavyzdį, kaip kūryba galima pagerbti didįjį tautos poetą. Ankstesnėj savo poezijoj Brazdžionis buvo gerokai nutolęs nuo Maironio ir ėjo pirmiausia manierizmo, vėliau simbolizmo keliu. Imdamas kad ir biblinius siužetus kūrybai, Brazdžionis juos interpretavo nebūtinai maironine prasme.

Tačiau į Maironį paskutiniaisiais nepriklausomybės metais jį ėmė artinti « pranašo žvilgsnis », apokaliptiniai karo vaizdai:

> Praeis respublikos, praeis monarchijos, praeis kompartijos
> ir diktatūros,
> Praeis pasaulis visas negražus,

---

[284] J. BRAZAITIS, *Maironis ir visuomenė*, žr. MAIRONIS, *Pavasario balsai*, Würzburgas 1947, 291 psl.

[285] J. BRAZAITIS, *Maironis ir Lietuva*, žr. *Aidai*, 1957, 8 nr., 340 psl.

Ir bus pajudintos dangaus galybės, grius namai ir mūrai,
Ir mano pragaištingas pranašavimas pražus [286].

Per karą parašytuose *Viešpaties žingsniuose* Brazdžionis jau «lanko Maironį», žada atgaivinti jo *Pavasario balsus*, kurių Maironis paskutinėj laidoj tuo vardu nebebuvo pavadinęs, o «jausmingą poetą» visiškai teisingai buvo pakeitęs į «nuliūdusį poetą»:

Einu lankyt Adomo Jakšto ir Maironio,
Sustojusių iš Katedros bazilikos šalių,
Nešu pasveikinimą tėviškės jų klonio
Ir viltį grįžtančių pavasario balsų ...
Ir rodos man, šventų skliautų aukštybėj
Jį angelų baltų pulkai kaip tėvą lydi [287].

Vėl pasigirsta vaidilų kanklės, kurios turi pažadinti gyvenimui kapus. Net ir eilėdaroj Brazdžionis vėl grįžta į ramų, sereninį, klasikinį eiliavimą — didžiajam poetui pagerbti.

Vėl maironiškai Dievas vadinamas Tėvu, o mes jo suvargę vaikai, tremtiniai:

O Dieve Tėve mūsų, globoki mūs tėvynę
Ir naują laisvės rytą uždek jos danguje,
Tėvų gimtojon žemėn tegrįžta vėl tremtiniai,
Kur teka amžių kraujas, kur šaukia Baltija [288].

Maironio maldų ir himnų stilius vėl atsigarsi Brazdžionio marianinėj poezijoj:

Marija, Motina geroji,
Tėvynės mūsų Lietuvos,
Taikoj ir laisvėj ją globojai,
Globok ir vėtrose kovos [289].

---

[286] Bern. Brazdžionis, *Per pasaulį keliauja žmogus*, Fellbach 1949, 143 psl.

[287] Ten pat, 309 psl. *Pavasario balsus* Bern. Brazdžionis išleido Romoj 1952 m.

[288] Ten pat, 424 psl.

[289] Ten pat, 425 psl.

Tuo būdu Brazdžionis tapo bene mylimiausiu Maironio vaiku. Tai rodo daugelis patriotinių ir religinių eilių, kurias jis parašė karo ir pokario metu už Lietuvos ribų.

Šio pokario metu patriotiniais ir religiniais motyvais perpintos poezijos rašė visa eilė kitų mūsų poetų, kaip Antanas Jasmantas, Kotryna Grigaitytė, Kazys Bradūnas, Leonardas Andriekus, Julija Švabaitė ir kiti. Kad ir nebūdami tiesioginėj Maironio poezijos įtakoj, jie reiškė tą patį laisvės ilgesį, dažnai susietą su malda, kaip kadai ir mūsų didysis poetas, tik gal be to dinamizmo, kuriuo buvo skirta pasireikšti Maironiui.

ALFONSAS ŠEŠPLAUKIS

Notre Dame Universitetas, Indiana, J.A.V.
1966 - Jaunimo Metai

BIBLIOGRAFIJA

AMBRAZEVIČIUS, JUOZAS, *Lietuvių rašytojai*, Kaunas 1938, 112-141 psl.: *Maironio vieta lietuvių religinėj literatūroj*. Ta pati studija randama ir kitur, žr. *Židinys*, 17 (1933), 33-51 psl.; *L. K. M. Akademijos Suvažiavimo Darbai*, I t., Kaunas 1936, 333-344 psl.

AMBRAZEVIČIUS, JUOZAS, *Maironis ir visuomenė*, žr. MAIRONIS, *Pavasario balsai*, 10 laida, Würzburgas 1947, 287-295 psl.

AMBRAZEVIČIUS, JUOZAS, *Maironio asmenybės portretas* (fragmentas monografijai) žr, *Varpai*, 1943, 181-197 psl.

AMBRAZEVIČIUS, JUOZAS, *Maironio lyrikos sociologija*; žr. *Židinys*, 16 (1932), 101-109 psl.

AMBRAZEVIČIUS JUOZAS, *Maironio religinė poezija*, žr. *Tiesos kelias*, 1932, 12 nr., 802-812 psl.

BALTARAGIS, A., *Numaironintas Maironis*, žr. *Maironis. Jo gimimo šimtmečiui paminėti*, Brooklynas 1963, 129-198 psl.; tas pat: *Aidai*, 1963, 4 nr., 157-169, ir 5 nr. 205-215 psl.

BIČIŪNAS, V., *Maironio dramos*, žr. *Gaisai*, 1930, 2 t. 7 nr. 247-272 psl.

BRAZAITIS, JUOZAS, *Maironis*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, 1959, XVII t. 111-116 psl.

BRAZAITIS, JUOZAS, *Maironis ir Lietuva*, žr. *Aidai*, 1957, 8 nr. 337-342 psl.

ČESNYS, BLAŽIEJUS, *Maironis* (jo gyvenimo bruožai), žr. *Naujoji Romuva*, 1932 m. 28-29 nr., 649-652 psl.

ČESNYS BLAŽIEJUS, *Maironis kaip teologas*, žr. *Naujoji Romuva*, 1932 m. 45 nr., 961-962 psl.

DIEMEDIS, A., *Maironio Kalėdos*, žr. *Kristaus Karaliaus Laivas*, 1962, 52, nr., 5-6 psl.

GABRYS, J., *Maironis — mūsų tautiško atgimimo dainius*, žr. *Draugija*, 1913, 83 nr., 238-256 psl.

GASIŪNAS, JONAS, *Religinė Maironio poezija*, žr. *Alguvos Baras*, 1945, 2 nr., 6-7 psl.

GRINIUS, JONAS, *Maironis tradicijų ir pažangos poetas*, žr. *Naujoji Romuva*, 1932, 44. nr., 941-944 psl.

YLA, STASYS, *Maironis rektorius ir mokytojas*, žr. *Maironis. Jo gimimo šimtmečiui paminėti*, Brooklynas 1963, 317-328 psl.; tas pat: *Aidai*, 1962, 7 nr., 326-329 psl.

JAKŠTAS, A., *Mūsų naujoji poezija (1904-1923)*, I t. Kaunas 1923, 11-23 psl.: *Maironis*.

JUNGFER, VICTOR, *Litauen, Antlitz eines Volkes*, Tübingenas 1948, 266-272 psl.: *Maironis und der Idealismus in der Lyrik seiner Zeit*.

KIRŠA, FAUSTAS, *Maironis mano kartos akimis*, žr. *Maironis. Jo gimimo šimtmečiui paminėti*, Brooklynas 1963, 81-89 psl.; tas pat: *Aidai*, 1962, 7 nr., 287-289 psl.

KLIMAS, ANTANAS, *Lietuva Maironio «Jaunojoje Lietuvoje» ir «Raseinių Magdėje»*, žr. *Maironis. Jo gimimo šimtmečiui paminėti*, Brooklynas 1963, 44-61 psl.; tas pat: *Aidai*, 1962, 7 nr., 290-296 psl.

KULBOKAS, VLADAS, *Kritika apie Maironį iki pirmojo pasaulinio karo*, žr. *Maironis. Jo gimimo šimtmečiui paminėti*, Brooklynas 1963, 105-127 psl.; tas pat: *Aidai*, 1962, 7 nr., 297-304 psl.

Maironis. Jo gimimo šimtmečiui paminėti, Brooklynas 1963, (*Aidų* leidinys: atspaudas iš *Aidų* 1962 metų 7 nr. ir 1963 metų 4 bei 5 nr.).

MAIRONIS [JONAS MAČIULIS]; *Jaunoji Lietuva*, 2 laida bent kiek pataisyta, Kaunas, A. Petronio knygynas (b. d.).

MAIRONIS [JONAS MAČIULIS], *Musų vargai*, Kaunas, A. Petronio knygynas (b. d.).

LIPČIŪTĖ-AUGIENĖ, DANUTĖ, *Maironis giminės atsiminimuose žr. Draugas* 1962, 112 nr., 1-2 psl.

LIPČIŪTĖ-AUGIENĖ, DANUTĖ, *Maironis namie ir teatre*, žr. *Draugas*, 1952, 139 nr., II dalis.

MAIRONIS, *Pavasario balsai*, 10 laida, Würzburgas 1947.

MAIRONIS, *Raštai*, Kaunas: 1 t., *Lyrika*, 1927; 2. t. *Epas*, 1926; 3. t. *Dramatiški veikalai*; 1930; 4 t. *Lietuvos praeitis*, 1926; 5 t. *Trumpa visuotinės literatūros istorija*, 1926.

MAIRONIS, *Rinktiniai raštai*, 2 t. Vilnius 1956.

MAIRONIS, *Izbrannoe*, Maskva, 1949.

MAUCLÈRE, JEAN, *Littérature lithuanienne contemporaine*, Paris 1938, 107-113 psl.: *Maironis*.

MIKUCKIS, JUOZAS, *Iš mano atsiminimų apie poetą Maironį*, žr *Maironis. Jo gimimo šimtmečiui paminėti*, Brooklynas 1963, 94-103 psl.; tas pat: *Aidai*, 1962, 7 nr., 322-325 psl.

MYKOLAITIS, VINCAS, *Visuomeninės Maironio kūrybos pagrindai. Literatūros etiudai*, Kaunas 1937, p. 5-25 ir *Skynimai*, 1931, nr. 1.

NAUJOKAITIS PRANAS, *Lietuvių literatūra*, Tübingenas 1948, 112-128 psl.: *Maironis*.

NYKA NYLIŪNAS, A., *Maironio likimo paraštėje*, žr. *Maironis. Jo gimimo šimtmečiui paminėti*, Brooklynas 1963, 9-16 psl.; tas pat: *Aidai*, 1962, 7 nr., 283-286 psl.

PAULIUKONIS PRANAS, *Maironis istorikas*, žr. *Maironis. Jo gimimo šimtmečiui paminėti*, Brooklynas 1963, 31-42 psl.; tas pat: *Aidai*, 1962. 7 nr. 312-315 psl.

SALVATORI, GIUSEPPE, *Figure del risorgimento letterario lituano: Giovanni Maironis Mačiulis*, žr. *Studi baltici*, 1931 žr., 92-109 psl.

SANTVARAS, STASYS, *Pavasario balsams tebeskambant*, žr. *Vairas*, 1932, 9, nr.

TYRUOLIS, A. [ALFONSAS ŠEŠPLAUKIS], *Užmirštas Maironio poezijos lobis* (*poema «Lietuva»*), žr. *Darbininkas*, 1962, 48 nr. 4 psl.

TUMAS, Juozas, *Jonas Maironis Mačiulis*. Kaunas, 1924.

VAIČIULAITIS, ANTANAS, *Katalikai lietuvių literatūroje*, žr. K. GEČYS, *Katalikiškoji Lietuva*, Chicaga 1946, 235-261 psl.

VAIČIULAITIS, ANTANAS, *Maironio dainos*, žr. *Šv. Pranciškaus Varpelis*, 1962, 12 nr. 359-363 psl.

VAITKUS, MYKOLAS, *Atsiminimai apie Maironį*, žr. *Draugas*, 1953, 26 nr., II dalis.

VAITKUS MYKOLAS, *Viena diena su Maironiu Palangoje* (atsiminimai), žr. *Aidai*, 1952, 5 nr. 201-213 psl.

VAITKUS, MYKOLAS, *Gyvasis Maironis*, žr. *Draugas*, 1963, 22 nr., II dalis, 1 ir 3 psl.; 28 nr. II dalis. 3-4 psl.

VAIŽGANTAS, J. [JUOZAS TUMAS], *Maironies kūryba*, žr. *Skaitymai*, 1922, 19 nr. 71-114 psl.

ŽILEVIČIUS, JUOZAS, *Maironis garsuose*, žr. *Maironis. Jo gimimo šimtmečiui paminėti*, Brooklynas 1963, 63-79 psl; tas pat: *Aidai*, 1962, 7 nr., 305-311 psl.

DAS RELIGIÖSE ELEMENT IN DER DICHTUNG MAIRONIS'

von

ALFONSAS ŠEŠPLAUKIS

(*Zusammenfassung*)

Maironis (eigentlich Prälat Jonas Mačiulis, 1862-1932), der grösste litauische Dichter nach Donelaitis (1714-1780), setzte die Tradition der litauischen Dichtung des 19. Jahrhunderts fort und trat nicht nur als patriotischer, sondern auch als religiöser Dichter hervor. Alle Gattungen seiner Dichtung sind von einer religiösen Empfindung durchdrungen. Dabei strebte er dem Vorbilde seiner Vorläufer, besonders dem des Pastors Donelaitis und der Bischöfe Baranauskas und Valančius, nach. Der linke Flügel der litauischen Gebildeten hat das religiöse Element in der Dichtung Maironis' ungünstig beurteilt. Der Dichter aber, der die Seele des Volkes besser kannte, konnte nicht anders als religiös sein.

Das Entstehen des religiösen Elementes in der Dichtung Maironis' wurde besonders durch drei Umstände hervorgerufen: durch seine Heimat, durch seinen Beruf und durch das Vorbild seiner literarischen Vorläufer.

In einer katholischen Familie geboren und von der religiösen Umgebung seiner Heimat beeinflusst, fühlte sich Maironis schon von seiner frühesten Jugend her eng mit dem religiösen Leben seiner Vorfahren verbunden. Schon früh spürte er in sich Neigung, Priester zu werden.

Das priesterliche Leben hat tiefe Spuren in der Dichtung Maironis' hinterlassen. Die göttliche Gerechtigkeit galt ihm als eine Bürgschaft, dass sein versklavtes Vaterland die lang ersehnte Freiheit doch einmal erlangen wird. Die Auferstehung Christi am Ostermorgen schwebte dem Dichter vor Augen als eine teure Verheissung: die Auferstehung seines Vaterlandes.

Der Bischof Antanas Baranauskas, der als Lehrer Maironis' im Priesterseminar schon durch seine Dichtung *Anykščių šilelis* (Der Hain von Anykščiai) und durch manches Kirchenlied berühmt geworden war, regte Maironis' Interesse für die litauische Dichtung an, indem er sein erstes episches Werk, betitelt *Lietuva* (Litauen),

mit einer religiösen Empfindung durchdringen liess. Nicht minder war die Bedeutung des Pastors Kristijonas Donelaitis und des Bischofs Motiejus Valančius, die ihn auch in religiöser Hinsicht beeindruckten. Nebst Mickiewicz und Slowacki schätzte Maironis besonders den deutschen Dichter Schiller, dessen *Lied von der Glocke* er eine Perle der Weltliteratur nannte.

Obwohl die ganze Dichtung Maironis' von einer religiösen Stimmung getragen ist, ist die Zahl seiner religiösen Gedichte verhältnismässig klein. Da ist Gott als Vater und Maria als Mutter empfunden.

Seine patriotischen Dichtungen, vor allem das Epos *Jaunoji Lietuva* (Das junge Litauen) und die Gedichtsammlung *Pavasario balsai* (Die Stimmen des Frühlings) zeugen von einer stark religiösen Gesinnung des Dichters.

Besonders christlich beseelt ist seine soziale Dichtung, vor allem sein Werk *Kame išganymas?* (Wo liegt das Heil?) das gerade vor 70 Jahren erschienen ist.

Auch in seiner Naturdichtung fühlt Maironis die alles lenkende Hand Gottes. Nicht minder spürt er dieselbe Vorsehung in seinen historischen Dichtungen, besonders in seinen dramatischen Werken über Kęstutis und Vytautas den Grossen. Seine historischen Balladen, wie *Roma* oder *Čičinskas*, sind durch ein tiefes religiöses Empfinden gekennzeichnet.

Maironis gilt als Klassiker der litauischen Dichtung. Seine Poesie ist besonders klar, klangvoll und rhythmisch. Viele seiner Gedichte sind mit dem litauischen Volksliede verwandt.

Die religiöse Stimmung der Dichtung Maironis' ist nicht ohne Einfluss auf die jüngere Generation der litauischen Dichter geblieben. Zu nennen sind vor allem M. Gustaitis, P. Vaičaitis, Putinas, L. Gira, M. Vaitkus, F. Kirša, B. Brazdžionis u. a. Auch die jüngste Generation der litauischen Dichter im Exil blickt auf Maironis als auf den nationalen Barden, dessen Einfluss auf sie nicht ganz unwirksam ist.

MEDŽIAGA SENOJO VILNIAUS UNIVERSITETO ISTORIJAI

Apie senąjį Vilniaus universitetą iki šiol nemaža rašyta. Jau XVIII a. pradžioje J. A. Preuschhoffas savo 76 psl. foliantu[1] išėjo ginti jo kaip universiteto titulo. Praėjus 130 metų, M. Balinskis išleido svarbią monografiją[2]; jau šio amžiaus sąvartoje pasirodė stambi, šaltiniais paremta J. Bielinskio studija[3], kurioje taip pat patiekiama daugybė dokumentų tekstų ir biografinių, bibliografinių bei statistinių žinių. Apie tą patį laiką S. Załęskis, išleidęs savo daugiatomę jėzuitų Lenkijoje istoriją, skiria nemaža vietos ir senajam Vilniaus universitetui[4]. Turi savo vertę ir L. Janowskio monografija[5], nors joje daug kas paimta iš Bielinskio veikalo, vietomis tačiau kritikuojant Bielinskio teigimus. Iš lietuvių ir lietuviškai senojo Vilniaus universiteto veiklą tėra, kad ir labai glaustai, bet pilnai apžvelgęs Mykolas Biržiška[6]. Tai tik bendresnio pobūdžio leidiniai. Šalia jų nuolat pasirodydavo daugiau ar mažiau svarbių dalinėmis temomis studijų, kurių jau pats skaičius liudija visuomet buvus nemažą susidomėjimą mūsų krašto pirmojo universiteto istorija[7].

---

[1] J. A. Preuschhoff, *Universitas Vilnensis Iagiellonico-Batoreana* ..., Vilnae 1707. Plg. C. Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, VI, Bruxelles-Paris 1895, 1216.

[2] M. Baliński, *Dawna Akademia wileńska*. Próba jej historii od założenia w roku 1579 do ostateczno jei przekształcenia w roku 1803, Petersburg 1862.

[3] J. Bieliński, *Uniwersytet wileński* (1579-1831), I-III, Kraków 1899-1900.

[4] S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, I-V, Lwów 1900 — Kraków 1906; ypač I 175-186, II 632-652, III 31-55, IV/1 59-107.

[5] L. Janowski, *Wszechnica wileńska 1578-1842*, Wilno 1921.

[6] M. Biržiška, *Senasis Vilniaus Universitetas*. Vardų ir veikalų atranka, Londonas 1955 (I-ji laida pasirodė Kaune 1942 metais, bet 1940 m. data).

[7] Pvz., plg. literatūrą prie straipsnių *Vilniaus Akademija* ir *Vilniaus universitetas*, žr. *Lietuvių Enciklopedija* (toliau cituojama LE), XXXIV 143-144, 196, ir prie viršminėto M. Biržiškos veikalėlio, 153-155 psl.

Ir tačiau tai, kas padaryta, šiandie istoriko nepatenkina. Beveik visi stambieji veikalai ir straipsniai, išskyrus lenkų S. Zalęskio, S. Bednarskio ir J. Poplateko [8], o iš lietuvių beveik vienintelio Z. Ivinskio [9] užsienyje paruoštas studijas, rėmėsi vien Lietuvos, Rusijos ir Lenkijos archyvuose užtikta medžiaga ir visai nepanaudojo Romoje esančių archivalinių šaltinių, kurie ypačiai svarbūs, gilinantis į pirmąjį Vilniaus universiteto laikotarpį — jėzuitų vadovaujamą akademiją. Šiam laikotarpiui reikia beveik viską iš naujo atkurti, reikia naujai persvarstyti visas su akademijos veikla surištas problemas. Iš karto duoti tikslią akademijos gyvenimo ir darbų sintezę kaip ir neįmanoma. Pirma reikia surinkti esamą medžiagą, reikia ištyrinėti įvykių ir apraiškų aplinkybes ir tik tada bus galima laisvu, viską apimančiu žvilgsniu susidaryti apytikrį visumos vaizdą. Šių eilučių autorius telkia Vilniaus akademiją liečiančią archyvinę medžiagą, kurią tikisi kada nors vėliau išleisti. Bet vieną kitą įdomesnį dalyką norėtų jau dabar patiekti Lietuvos praeities tyrinėtojams ir visiems kitiems ja besidomintiems. Bus spausdinami dokumentų tekstai ir duodami jų paaiškinimai bei daliniai į lietuvių kalbą vertimai. Juos parenkant, ne tiek bus laikomasi kokios ypatingos temos, kiek žiūrima jų naudingumo ne vien tik Vilniaus universiteto, bet ir bendrai Lietuvos istorijai.

Dar keletą žodžių apie šio rašinio pavadinimą. Iš to, kas pasakyta, jau nesunku suprasti, kad čia bus kalbama tik apie Vilniaus jėzuitų akademiją. Kodėl tat skelbiamas straipsnis apie Vilniaus universitetą? Iš paskutiniuoju metu rašiusiųjų lietuvių tik M. Biržiška nedviprasmiškai vadina Vilniaus universitetu jau pačią jėzuitinę akademiją nuo pat jos įkūrimo laikų [10]. Kiti jėzuitų akademijai

---

[8] Apie šiuos autorius ir jų darbus žr. LE XXIII 294 (Poplatek), XXXV 24-25 (Zalęski), XXXVI (Bednarski).

[9] *Merkelis Giedraitis arba Lietuva dviejų amžių sąvartoje*, žr. *Aidai* 1951, 110-120, 163-170, 207-216, 254-263, 317-324; *Lietuvių kalba viešajame Lietuvos XVI-XVII a. gyvenime*, žr. *Aidai* 1953, 360-368, 408-417; *Bažnytinis giedojimas Lietuvoje XVI-XVII a.*, žr. *Muzikos Žinios* 1954, 100-109; 1955, 59-62, 116-122; 1956, 35-37; *Die Druckerei der Jesuiten in Vilnius und die ersten litauischen Bücher*, žr. *Commentationes Balticae*, I, Bonn 1954, 27-67; *Kirchengesang in Litauen im XVI.-XVII. Jahrhundert*, žr. ten pat, 69-106 psl.

[10] Plg. 6 išn. cituotą veikalą ir jo I-jį skyrelį: *Academia et Universitas Vilnensis* (1-36 psl.).

universiteto titulo arba nepripažįsta, arba jį nutyli, arba apie jį labai nedrąsiai prasitaria. Kas atsiverčia *Lietuvių Enciklopedijoje* žodį *Vilniaus universitetas* [11], randa įžanginį pojėzuitinės Vilniaus akademijos ir Vyriausios D. L. Kunigaikštijos mokyklos aprašymą ir tik po to pradedama kalbėti apie universitetą, kurį 1803 m. įsteigė caras Aleksandras I. Skaitančiam tik tą *Lietuvių Enciklopedijos* straipsnį, nė negali ateiti į galvą, kad Vilniaus universitetas egzistavo jau nuo 1579 metų. Tiesa, kitose vietose, kaip straipsniuose *Vilniaus akademija*, *Universitetas Lietuvoje*, pabrėžiama, kad Vilniaus akademija buvęs «Vilniaus universiteto pavadimas jėzuitų vadovavimo laikotarpyje» [12], bet tai, atrodo, reikia priskirti straipsnių autorių, o ne *L. Enciklopedijos* redaktorių nuomonei. Bet ir bendrai imant, susidaro įspūdis, kad mūsų istorikai yra linkę žiūrėti į Vilniaus akademiją kaip į kokią aukštąją mokyklą, bet ne kaip į universitetą. Ne vien dėl to, kad bendralaikiai jį dažniausiai vadino akademija [13], ir kad nūdienė akademijos sąvoka iš tikrųjų sunkiai gali būti pritaikoma universitetui. Bet taip pat primetama, kad anuomet Vilniuje nebuvę dėstomi visi universitetiniai dalykai: trūkę medicinos fakulteto, o teisė irgi nebuvus pilnai išvystyta [14]. Tarsi universiteto esmei būtų visuomet pri-

[11] LE XXXIV 182-196.

[12] LE XXXIV 132 ir XXXII 250, kur sakoma: «Lietuvoje pirmas universitetas buvo iš 1570 jėzuitų įsteigtos Vilniaus kolegijos išriedėjusi aukštoji mokykla, pradžioje iki 1781 paprastai vadinama Vilniaus akademija».

[13] Taip pat ir Krokuvos universitetas XVI-XVIII a. lotyniškai rašytuose šaltiniuose labai dažnai vadinamas Academia Cracoviensis. Pvz., Ioannes Wielewicki, *Historicum diarium domus professae Cracoviensis Societatis Iesu*, I-III (*Scriptores rerum polonicarum*, VII, X, XIV), Cracoviae 1881-1889, rašęs Krokuvoje 1629-1637 metais ir aprašęs pirmoje eilėje jėzuitų namų Krokuvoje įkūrimą ir veiklą, labai dažnai mini Krokuvos universitetą ir visuomet jį vadina Academia; žodžio Universitas nepavartoja nė karto, nors dažnai kalba apie Krokuvos universiteto vadovybę, profesorius, studentus, privilegijas ir t. t. (žr. III-jo tomo turinyje, 319 psl.: *Academia Cracoviensis*; 355 psl.: *Cracovia Academia*). Dėl to nėra jokios abejonės, kad anuo metu terminas *Akademija* Lenkijoje ir Lietuvoje reiškė tą patį kaip universitetas. Net ir mūsų laikais J. Poplatek pavadino savo straipsnį *Studia jezuitów polskich w Akademii krakowskiej w XVI w.* (žr. *Nasza Przeszłość*, 20 [1964] 77-111), kuriame rašo apie jėzuitus studijavusius Krokuvos universitete.

[14] Tokia universiteto lygio nepasiekusios akademijos sąvoka išreiškiama A. Šapokos *Lietuvos istorijoje* (Fellbach/Württ. 1950, 291).

klausiusi galimų dėstyti dalykų visumos sąvoka. Bet istorikams neturėtų būti svetima, kad pats terminas *universitas* anuomet «nereiškė fakultetų visumos ar mokyklos, kurioje būtų visos žinijos šakos atstovaujamos», bet «tuo žodžiu viduramžiais vadina bet kurią korporaciją ar bendruomenę iš viso, ypač tada naujai atsiradusius cechus ar miesto savivaldybes» [15]. Tik pamažu šis žodis imtas taikyti vienai mokyklinei bendruomenei, kai kitos bendruomenės sau pasilaikė kitus, pradžioje sinoniminius pavadinimus: *communitas*, *collegium*, *congregatio* [16].

Tačiau universiteto esmę sudaro ne pats pavadinimas, o kai kurios jam būdingos išvidinės savybės. Ir šiandie yra universitetų, kurie oficialiai nevadinami universitetais. Pvz., J. A. Valstybėse yra žinomas *Boston College*, ir niekas neabejoja, kad tai tikras universitetas. Panašiai ir Romoje iki šio amžiaus pradžios tebuvo kalbama apie *Collegium Romanum*, nors visi pripažįsta, kad tai buvo tas pats, kas šiandie oficialiai vadinama *Pontificia Universitas Gregoriana*. Viduramžiais, bet taip pat ir XVI amžiuje, ir dar po jo, tikras universitetas privalėjo: 1) priimti iš bet kur atvykstančius studentus, nesiribojant vienu kraštu, viena apylinke ar, sakysim, viena vienuolija; šia prasme jis buvo vadinamas *studium generale* ir tuo skyrėsi nuo *studium particulare*; 2) būti aukštojo mokslo vieta, t. y. turėti bent vieną aukštųjų studijų fakultetą; 3) pavesti atskirų mokslo dalykų dėstymą specialistams; 4) turėti popiežiaus, imperatoriaus ar krašto valdovo duotą privilegiją baigusiems toje mokykloje studijas suteikti teisę visur mokyti, t. y. suteikti mokslo laipsnius: bakalaureatą, licenciatą ir doktoratą. Ketvirtoji savybė ilgainiui tapo pačia pagrindine universiteto, juridinėje terminologijoje paprastai vadinamo *studium generale*, žyme [17]. Vilniaus jėzuitų akademija turėjo visas keturias viršminėtas žymes, ir pačiuose jos įsteigimo dokumentuose ji aiškiais žodžiais teisiškai sulyginama su Krokuvos ir kitais įvairiuose kraštuose veikiančiais universitetais [18]. Daug kas nepastebi, kad

---

[15] LE XXXII 231.

[16] Ten pat.

[17] Apie visa tai plg. LE XXXII 231.

[18] Plg. karaliaus Stepono Batoro 1579 m. balandžio mėn. 1 d. Vilniuje duotą privilegiją (išl. J. Bieliński, *Uniwersytet wileński*, I, Kraków 1899-1900, 51-53): «... duximus, ut scholae huic Vilnensi ab eius pater-

popiežiaus Grigaliaus XIII bulėje, kuria Vilniaus jėzuitų kolegija pakeliama į universitetą, visai nėra žodžio *academia*, o tik kalbama apie *generalium tam divinorum quam humanorum studiorum universitas...*, *generale studium et universitas...*, *universitas studii generalis...* [19]. Todėl istoriniai ir teisiniai turime pilną pagrindą Vilniaus jėzuitų akademiją nuo pat jos įsteigimo pradžios laikyti tikru, pilnateisiu Vilniaus universitetu. Lenkai 1964 m. iškilmingai šventė Krokuvos universiteto įsteigimo 600 metų sukaktį, nors apie jo pradžią

---

nitate [t. y. vysk. Protasevičius] ad omne genus professionis a Patribus sanctae Societatis Iesu susceptum fundatae ius, privilegium et facultatem Academiae et Universitatis, quam alia collegia in Regno nostro obtinent, quantum in nobis est, daremus, concederemus et conferremus, quemadmodum damus, concedimus et conferimus praesentibus litteris nostris. Volentes eam U n i v e r s i t a t e m V i l n e n s e m [mano praretinta — P. R.] sanctae Societatis Iesu omnibus privilegiis, immunitatibus, libertatibus, quibus caetera collegia et universitates in Regno nostro, praesertim autem universitas Cracoviensis, a divis praedecessoribus nostris, praesertim a Serenissimo olim rege Wladislao [t. y. Jogaila] abunde et liberaliter sibi concessis et collatis, utitur, fruitur, uti, frui et gaudere ... » (cituota iš 1580 m. daryto tos privilegijos nuorašo : Jėzuitų archyvas Romoje, Lith. 36 fol. 277r-278r). Panašiai ir pop. Grigaliaus XIII 1579 m. spalio mėn. 30 d. duotoje bulėje (išl. J. Bieliński, *Uniwersytet wileński*, I, Kraków 1899-1900, 44-48, ir *Bullarium Romanum*, ed. Taurinensis, VIII, Augustae Taurinorum 1863, 560-563) : « Nos ... in dicto collegio studium generale tbeologiae et pro illius cognitione necessaria artium liberalium et philosophiae, ac in illo u n i v e r s i t a t e m studii generalis [mano praretinta — P. R.], quod ibidem perpetuo futuris temporibus vigeat ad instar aliarum universitatum huiusmodi ac iuxta illarum statura et consuetudines aliasque ipsius Societatis constitutiones, per presbyteros Societatis huiusmodi in omnibus ac per omnia moderandam ai gubernandam, auctoritate apostolica tenore praesentium erigimus et instituimus ».

[19] Bulės tekstas išleistas, kaip pažymėta 18 išnašoje. Įdomu pastebėti, kad apie tą patį metą Romos kurija savo dokumentuose vartoja ir *Akademijos* terminą, ją suprasdama moderniąja prasme, t. y. mokslo žmonių draugiją. Tokiai Mantovoje Gonzagų įsteigtai akademijai pop. Pijus IV 1564 m. balandžio mėn. 7 dienos bule suteikė plačių privilegijų : teisę prieš bent penkis tos Akademijos narius (buvo priimami tik abiejų arba vienos kurios teisės ar teologijos daktarai arba bent licenciatai ir gimę iš kilmingų tėvų) išlaikiusiems egzaminus duoti bakalauro, licenciato, daktaro, magistro laipsnius abiejose teisėse, filosofijoje ir medicinoje ; paskirti apaštališkuoju autoritetu notarus teisėjus ; legitimuoti neteisėtai gimusius. Visame dokumente tekalbama tik apie *Academia* ir nėra išsireiškimų kaip *universitas* ar *studium generale*. Privilegijos tekstą žr. I. Affo', *Vita del cavaliere Bernardino Marliani*, Parma 1780, 53-57.

tegalima pasakyti, kad «nėra tikrų žinių ar šis Kazimiero įsteigtasis universitetas kada nors buvo pradėjęs tikrai veikti, dar labiau abejotina, ar jis pergyveno savo steigėjo mirtį 1370 m.» [20] ir kad popiežiaus Urbono V duotoji įsteigimo bulė «įsakmiai draudė steigti teologijos fakultetą» [21]. Tuo labiau turėtų mūsų istorikai be jokių svyravymų kalbėti apie Vilniaus jėzuitų akademiją, kaip apie pilnateisį universitetą, nes ji nuo pat pirmos savo, kaip akademijos, veiklos dienos ne tik savo juridine padėtimi prilygo kitiems jau plačiai išgarsėjusiems Europos universitetams, bet ir nestovėjo žemiau už bent kai kuriuos iš jų savo studijų rimtumu bei studentų skaičiumi [22].

I

Pranciškaus Sunierio informacija apie naujai įsteigtą Vilniaus kolegiją (1570)

Šis daugeliu atžvilgių Lietuvos istorijai svarbus ir įdomus dokumentas apie pirmuosius Vilniaus jėzuitų kolegijos, iš kurios po devynerių metų išsivystė akademija, žingsnius buvo žinomas S. Bednarskiui ir kitiems [23], bet mažai cituojamas ir iki šiol niekur ištisai neišspausdintas. Francisco Sunyer (apie 1532-1580), ispanas, jėzuitas, tuomet Lenkijos ir Lietuvos jėzuitų viceprovinciolas [24], drauge su Austrijos provinciolu, L. Maggio [25], nešė visą jėzuitų Vilniuje įkurdinimo naštą ir atsakomybę. Tiesa, Vilniaus vyskupas Valerijonas Protasevičius nieko nesigailėjo, kad tik jėzuitai galėtų patogiai Vilniuje gyventi ir dirbti. Bet ordino viršininkai turėjo rūpintis, iš kur gauti kolegijai pakankamą vienuo-

---

[20] LE XXXII 240.

[21] Ten pat.

[22] Įskaitant studijuojančius žemesnėse klasėse, 1579 m. buvo apie 500 studentų, 1590 — apie 600, 1600 — apie 800, 1617-18 — 1210; ir vėliau jų visuomet būdavo tarp 600 ir 1000; plg. LE XXXIV 134.

[23] S. Bednarski, *Geneza Akademji wileńskiej*, žr. *Księga pamiętkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu wileńskiego*, I, Wilno 1929, 2; 11, 2 išn.; 13, 1 išn.; 16, 8 išn.

[24] Apie jį žr. LE XXIX 189.

[25] Žr. LE XVII 66-67.

lių skaičių, turėjo ištirti visas būsimojo darbo sąlygas, įstatyti naują bendruomenę į normalaus gyvenimo vėžes. 1570 m. vasarą provinciolas ir viceprovinciolas, lydimi keliolikos jaunų jėzuitų, atvyko į Vilnių ir čia išbuvo beveik du mėnesius (liepos 4 - rugpiūčio 28). Tuo metu kolegijai buvo duotas pirmasis impulsas, pradėtas reguliarus darbas, užtikrintas jo tęsimas, sutvarkyti teisiniai gautų nuosavybių reikalai. Iš Vilniaus abu viršininkai nuvyko į Braunsbergą. Ten viceprovinciolas Sunieris, tur būt provinciolo prašomas, ėmėsi darbo apie viską smulkiai informuoti ordino vadovybę Romoje. Kaip pažymėta originaliame titule, pradėjo rašyti rugsėjo mėn., tur būt jau antroje jo pusėje, nes kol iš Vilniaus nuvyko į Braunsbergą bus praėję apie porą savaičių. Išlikęs to rašto originalas sudaro 4 didelio formato popieriaus lapus arba 8 puslapius (paskutinis puslapis tuščias). Nėra jokios abejonės, kad tai paties Sunierio ranka rašyta informacija ; jau šiaip ne lengvai išskaitomas jo braižas šiame rašte, dėl tankių eilučių ir apsidėvėjusių popieriaus lapų pakraščių dar sunkiau įkandamas, tačiau, apsiginklavus kantrybe, vis dar nugalimas. Ne vienu kartu viską surašė. Antraštėje, kaip minėjome, pažymėjo, kad informacija rašyta rugsėjo mėn., gale gi padėjo datą: Braunsberge, 1570 m. spalio mėn. 21 d. Taigi rašymas užsitęsė gal net daugiau kaip ištisą mėnesį.

Tai įdomus dokumentas, vaizduojąs ne tik smulkius pačios kolegijos reikalus, bet ir krašto papročius, žmones, jų socialinę ir medžiaginę padėtį. Reikia nepamiršti, kad informacijos autorius yra išsilavinęs, 38 m. amžiaus ispanas, ilgai studijavęs civilinę teisę, po to įstojęs į jėzuitus, išėjęs kunigams įprastas studijas, Romoje gavęs laisvųjų menų ir filosofijos magistro laipsnį ir tuos dalykus dėstęs Vienoje, po to atvykęs į Lenkiją-Lietuvą ir čia išbuvęs jau penkerius metus, dažnai keliavęs iš vienos jėzuitų įstaigos į kitą, jau antrą kartą aplankęs Vilnių. Būdamas svetimtautis, jis Lietuvoje pastebėjo dalykų, kurių lietuvis ar lenkas nebūtų pastebėjęs, nes jiems tai atrodė įprasta ir natūralu. Rašė, dar tebegyvendamas patirtais įspūdžiais, ir, atrodo, pasinaudodamas Vilniuje sau darytais užrašais [26]. Stengiasi viską vaizduoti objektyviai, trokšdamas gero kraštui ir žmonėms. Jo bendrabroliai, net ir tie, kurie buvo iš čia kilę — pavyzdžiui, P. Skarga — jį

[26] Kitaip nebūtų atsiminęs visų kolegijai priklausančių valdų ir kaimų pavadinimus bei tikslius duoklių kiekius.

labai vertino ir ne kartą, rašydami į Romą, jį gyrė [27]. Gaila, kad jo nestipri sveikata nepakėlė sunkios darbo, kelionių ir vargų naštos: mirė sulaukęs vos 48 m. amžiaus [28]. Bet leiskime jam pačiam prabilti savąja informacija.

INFORMACIJOS TURINYS: 1. *Kolegijos įsteigimo data.* — 2. *Vilniaus miestas.* — 3. *Lietuvos laukai.* — 4. *Keliavimo vargai.* — 5. *Kolegijos-mokyklos veiklos perspektyvos.* — 6. *Kolegijos pastatai Vilniuje.* — 7. *Kolegijos daržas Vilniaus priemiestyje.* — 8. *Kolegijos kaimai ir dvarai*: a) *Medninkų srityje*; b) *Rykantų ežeras ir kaimas*; c) *Širvintų miestelis ir dvaras*; d) *dviejų Maišiogalos altarijų beneficijos*; e) *Dvarykščių dvaras ir kaimai*; f) *naudojimasis vyskupo malūnais.* — 9. *Teisminė galia valdose.* — 10. *Vyskupo testamentu numatytas palikimas.* — 11. *Kilnūs vyskupo troškimai ir reikalas juos išpildyti.*

Prieš duodami originalų informacijos tekstą, pateiksime iš dalies jos santrauką bet dar didesne dalimi lietuviškai išverstas ištraukas, kad ji būtų prieinama ir tiems, kurie ne taip gerai supranta lotynų kalbą.

1. Kolegijos įsteigimo data. — « Vilniškė Jėzaus Draugijos kolegija Lietuvoje pradėjo veikti šv. Alekso šventės dieną, tai yra 18 liepos 1570 » — tais žodžiais Sunieras pradeda savo informaciją. Suklydo, paminėdamas dieną: šv. Alekso šventė yra liepos mėn. 17 d., kuri teisingai žymima kituose, kolegijos įsteigimą aprašančiuose šaltiniuose [29]. Pirmieji jėzuitai atvyko 1569 m. vasarą ir, nuo rugsėjo 28 d. apsistoję kolegijoje, pradėjo mokyti vaikus. Vyskupas 1569 m. spalio mėn. 4 d. sudarė fundacijos aktą. 1570 m. liepos mėn. 4 d. į Vilnių atvyko būrys jėzuitų galutinai perimti kolegiją ir « padėti jos veiklai pamatus ». Vyskupas parinko šv.

---

[27] « Dominus restituat nobis utilissimum Patrem et apostolum horum in Polonia collegiorum » — taip rašo, Sunieriui sunkiai susirgus, P. Skarga iš Pultusko į Romą 1571 VI 29 (žr. J. SYGAŃSKI, *Listy ks. Piotra Skargi z lat 1566-1610*, Kraków 1912, 14). Skarga taip pat ne kartą jam pataręs tausoti savo sveikatą, nepamiršti, kad jį, kilusį iš Ispanijos, neįprastas Lenkijos klimatas ir maistas labiau veikia kaip kitus: « Dixi suae Reverentiae et dicam, ne in posterum nimium esse Polonus velit, sed sciat se etiam natum in Hispania ... » — laiške iš Pultusko į Romą 1571 IV 21 (žr. ten pat, 11 psl.).

[28] 1580 m. spalio mėn. 25 d. Braunsberge.

[29] Plg. šio straipsnio 247 psl. 3 išn.

Alekso šventę kaip oficialią kolegijos įsteigimo datą, nes « tą pačią dieną prieš kelerius metus[30] jis iškilmingai įžengė į savo vyskupiją ». « Ši kolegija įsteigta (arba veikiau jai padaryta pradžia, nes vyskupas yra nusistatęs įkurti pilną kolegiją su universitetu) Vilniuje, Didžiosios Lietuvos kunigaikštijos sostinėje. Kunigaikštija vadinama didžioji tiek dėl daugelio turtingų kunigaikščių, kurie yra pavaldūs didžiajam kunigaikščiui, tiek dėl ploto didumo, viršijančio visą Italiją ; viršytų ir visą Lenkiją, su kuria [Lietuva] yra jau susijungusi ir įjungta į jos sudėtį[31], jei maskviečiai nebūtų paveržę didelės, greta Maskovijos esančios jos dalies[32].

2. *Vilniaus miestas.* — « Vilniaus miestas yra platus, dailus, civilizuotas, gyvenamas ne tik lietuvių, bet ir lenkų, vokiečių, italų, rutėnų, mahometonų, totorių susibūrusių čia pat esančiuose kaimuose ; be to (nekalbant apie kitas tautybes) dar yra žydų, kuriems pavesta rinkti mokesčius, dėl ko jie paprastai būna krikščionių sunkiai pakenčiami. Miestas laikomas katalikišku lygiai kaip daugelis kitų karališkųjų miestų ; jame yra daug vienuolių ir vienuolynų, nors rutėnai (tuo vardu vadinami visi, kurie yra graikų tikėjimo, nežiūrint kokios jie būtų tautybės) sudaro didelę miesto gyventojų dalį ir bažnyčių turi daug daugiau negu kiti ; dėl to ir miesto tarybos didelė dalis yra rutėnai. Mieste taip pat yra daugybė sektantų, bet, išskyrus evinglistų maldos namus, pastatytus mirusio Vilniaus vaivados[33] rūpesčiu, jie dar nepajėgė užimti nė vienos bažnyčios. Liuteriu seka daugiausia vokiečiai, o Arijus, Cvinglis, Kalvinas ir kiti jais jodinėjančio velnio arkliai (*ascensoris diaboli equi*) sau pasidalija likusius ». Toliau aprašo, kad Vilniuje gausu visų gyvenimui ir patogumui reikalingų dalykų, kad jame galima pigiai pragyventi. Tik jau antri metai jaučiamas didelis maisto produktų trūkumas, kainos padvigubėjusios, daug elgetaujančių, daug vagių. « Kadangi ir šiais metais buvo nekoks derlius, bijomasi, kad ateinančiais metais gali užgriūti dar didesnės

---

[30] Tai yra 1556 metais.

[31] Prieš vienerius metus (1569 VII 1) buvo sudaryta Liublino unija.

[32] 1514 m. Smolensko žemės, 1563 Polocko žemės ; plg. A. Šapoka, *Lietuvos istorija*, Fellbach/Württ. 1950, 203-204, 217.

[33] Mikalojus Radvilas Juodasis, nuo 1551 m. Vilniaus vaivada, mirė 1565 m. ; savo rūmuose Vilniuje 1553 m. įrengė reformatų maldos namus ; plg. LE XXIV 391-399.

nelaimės ». Pro miestą teka dvi upės : Vilnia, iš kurios paimtas miesto pavadinimas, ir Neris (Vilija). « Jau šiaip žavingą miesto vietą šios dvi upės daro dar žavingesnę ». Be Vilniaus nėra visoje kunigaikštijoje kito miesto (nebent sakytum Kaunas), kuris turėtų bent kiek elegancijos. Iš miestelių bus tur būt didžiausias Augustavas, « kuris jau 15 metų kai dabartinio karaliaus rūpesčiu statomas Lietuvos ir Prūsijos pasienyje ; užtat ir vadinamas Augustavu ». Kiti visi mediniai, « juose nematyti jokio puošnumo, nerasi jokio kilmingumo, o tik labai daug kaimiškumo ». Ponai ir bajorai gyvena, pagal šiaurės kraštų paprotį, savo valdose, kuriose jie turi pilną jurisdikciją. Kaimai daugiausia pastatyti iš šiaudinstogių pirkių.

3. Lietuvos laukai. — « Lietuva yra lygus kraštas, apsčiai turįs žuvingų upių, didelių miškų ir taip pat gerai išdirbtų laukų, iš kurių gaunama kviečių, miežių, rugių, avižų ir kai kurių ankštinių javų sėklų, taip pat šieno ir kitų žmonių gyvenimui reikalingų dalykų. Duona paprastai yra ruginė, kaip ir visoje Lenkijos karalystėje, Moravijoje ir Bohemijoje, o gėrimas — alus ir taip pat midus, pagamintas virinant vandenį ir medų ».

Laukai dirbami kaip Mozūrijoje [34], taip pat padalinta ir žemė, tik Lietuvoje ji matuojama lanais (*laneus*), kai mozūrai ir prūsai tą pat matą vadina mansu (*mansus*) [35]. « Tokie patys abiejuose kraštuose valdančių ponų ir bajorų santykiai su valstiečiais valdiniais, nors šie Lietuvoje, atrodo, labiau spaudžiami, nes vis tenka išgirsti sakant, kad valstiečiams geriau Mozūrijoje kaip Lietuvoje. Pagaliau, kaip Mozūrijoje tiktai žemės nuosavybe ir dvarais paremtas nekilnojamasis turtas yra laikomas patvariu, lygiai taip ir Lietuvoje ; ir čia ir ten, kas turi dvarą, tas turi jame aukščiausią teisminę galią, tiek civilinę, tiek kriminalinę ».

4. Keliavimo vargai. — « Lenkijai, Lietuvai ir visiems kitiems šiems kraštams yra bendra, kad juose nėra gerų nakvynės

---

[34] Sunieriui 5 metų bėgyje (1565-1570) teko dažnai susidurti su Pultusko kolegijos, esančios Mozūrijos viduryje, ūkio reikalais, todėl jis ir lygina Lietuvos žemės ūkį su Mozūrijos ūkiu.

[35] Pagal J. Jurginį (*Baudžiavos įsigalėjimas Lietuvoje*, Vilnius 1962, 66 ir 100) kaip tik prūsai vartoję žemės ploto matą laną.

namų (viešbučių). Tiesa, miestuose ir miesteliuose nesunku rasti visiems atdarus apsistojimo namus ir arkliams tvartus, bet ten negalima gauti nei lovų, nei maisto (dažnai net nė arkliams avižų), nebent kas vežtųsi su savim arba pats nusipirkęs pasigamintų. Dėl tos priežasties čia paprastai kelionėje vežamasi viską su savimi, kad nereikėtų tankiai pasninkauti ir nuolatos vartytis ant kieto suolo [pažodžiui: nuolatos linksniuoti suolą pagal visas linksniuotes], ypačiai kad dažnai nėra nė šiaudų ir kaimuose daugiausia labai bloga duona bei gėrimas. Todėl mūsiškiams [t.y. jėzuitams] čia beveik neįmanoma pėstiems leistis į kelionę, jei nenorime juos išstatyti visokiausiems pavojams. Keliai, tiesa, visur yra gan saugūs nuo plėšikų, bet ką galės dirbti toks atvykęs nuvargęs, permirkęs lietuje, iškentęs daugybę kelionės nepatogumų? Jei ir užtiks kokius užeigos namus, juose neras nei valgio, nei lovos, nei jokio civilizuotumo, nekalbant jau, kad gali tekti kai kada būti priverstam nakvoti miškuose, kurie čia kartais yra milžiniški. Ir visa tai ne vienos dienos pavojai, nes tokios kelionės yra labai ilgos ir nepatogios. Todėl tie, kurie siunčiami į šią šiaurinę Indiją, turi būti stiprios sveikatos, tvirtos dvasios ir turėti gomurį bei skilvį, pakenčiantį visokius valgius ir gėrimus, nes, jei miestuose ir netaip sunku gauti reikalingo maisto ir mūsų kolegijose viskas duodama, kaip įprasta Draugijoje, atsižvelgiant betgi į krašto papročius dėl gėrimų ir t. t., tačiau kelionėje, nors keliautų važiuotas ir vežtųsi visko, ko reikia, tenka daug iškęsti, ką švelnūs ir išlepę sunkiai gali pakelti be dvasios prislėgimo ir be tokių kelionių bodėjimosi. Ir tai tampa juo labiau nepakeliama, juo kelionė ilgesnė ir biauresnė. Nes ir Vilnius, apie kurį čia eina kalba, nors, sakoma, esąs toje pačioje lygiagretėje (tik kelių minučių skirtumu) su Braunsbergu, bet, būdamas gerokai toliau į rytus, yra labiau nutolęs nuo Austrijos. Būtent nuo Vienos iki Vilniaus yra 160 germaniškų mylių[36]; tai sudaro daug ilgesnį kelią kaip iš Vienos į Romą, nes nuotolis tarp Vienos ir Romos tėra 140 mylių: 80 iš Vienos į Veneciją ir 60 iš Venecijos į Romą; nors vykti į Vilnių yra patogiau negu į Romą, kadangi keliai eina daugiausia per lygumas ir yra daug geresni ir ne tokie klampūs, todėl keliaujama vežimais,

[36] 1 germaniška mylia = 7,5325 km; 1 lenkiška mylia = 8,53 km; žr. *Duden-Lexikon*, II, Mannheim 1962, 1411.

kuriais visi naudojasi. Iš Olmiuco į Vilnių 140 mylių, iš Krokuvos 110, iš Pultusko mažiausiai 60, iš Braunsbergo irgi mažiausiai tiek pat, o nuo Braunsbergo iki Pultusko tik 35 mylios ».

5. Kolegijos-mokylos veiklos perspektyvos. — « Ši Vilniaus kolegija, žiūrint jos dvasinių vaisių, Dievo Bažnyčiai bus labai naudinga, daugiau negu kitos panašios mokyklos. Taip tikisi visi gerieji ir patys dalykai tai liudija. Nekalbant apie kitus mūsų Draugijoje įprastus patarnavimus, sakramentų teikimą, pamokslų sakymą, tikėjimo tiesų aiškinimą ir kita, kurie, turime vilties, neš šiam kraštui išganymą, iš pačios mokyklos laukiama milžiniškų jaunuomenės auklėjimo vaisių, nes į čia suplauks ir jau pradėjo plaukti moksleiviai iš visos Lietuvos. Jau pereitais metais atvykę į Vilnių mūsiškiai negalėjo atsisakyti priimti mokymui tam tikrą skaičių jaunuolių. Mums atvažiavus, tas skaičius pradėjo sparčiai augti ir rugpiūčio gale, atidarius tris gramatikos ir vieną humanitarinę klases (taip vadinami abėcėlininkai į kolegiją nepriimami), kad jose mokiniai galėtų gerai pasiruošti rudenį prasidėsiantiems mokslo metams, kuomet bus prijungta ir retorikos klasė, jų buvo 122. Didelė jų dalis Marijos Dangun Ėmimo (Žolinės) šventėje, prieš tai atlikę išpažintį, kolegijos koplyčioje priėmė šv. Komuniją, duodami visiems gražaus ir didelio maldingumo pavyzdį, o mums nemažesnę paguodą. Ir po to kasdien vis didėjo jų skaičius, ypač iš lietuvių, lenkų ir rutėnų. Mat dažnai patys rutėnai (jie jau kelinti metai, atrodo, palankiau nusiteikę lotynų atžvilgiu ; gal būt tai daro bėdos prispirti, nes pergyvena nuolatinę despotiškos ponijos priespaudą bei tikėjimo blėsimą ir mato erezijų plitimą ; dėl šių priežasčių jie pareiškia, kad nėra labai priešingi unijos su lotynais atnaujinimui) mielai paveda mūsiškiams auklėti savo vaikus ; daugelis iš jų sugrįžta iš schizmos, net patiems jų tėvams neprieštaraujant ».

« Taip pat ir einą aukštas pareigas, bendradarbiaudami su mūsiškiais, — kaip matyti iš praktikos — patirs nuostabios įtakos, kadangi ypačiai jie labai palankiai priėmė mūsų atvykimą. Nieko nuostabaus, kad net kai kurie eretikų mokytojai atėjo į kolegiją mūsiškių pasveikinti, duodami suprasti, jog norėtų su mūsiškiais bendrauti, nors norisi labiau tikėti, kad šį mandagumo ir pagarbos pareiškimą jie atliko kaip vilkai avių kailiuose.

Kokia didžiulė nauda kiekvienai valstybei ir ypačiai tokiai, kurioje žmonės yra susiskaldę į tiek tarp savęs priešingų nuomonių ir įvairių rūšių sektų, iš gero jaunomenės auklėjimo, nėra reikalo čia ilgiau aiškinti. Prie to prisideda, kad tiek eretikai, tiek patys rutėnai neturi jokio mokyto vyro, jokio garsaus pamokslininko, ir dėl to vaikšto ištįsusiais veidais ir kasdien bijosi blogesnių dalykų [37]. Paprasti žmonės (jų šioje Lenkijos karalystėje visur daug) dažniausiai yra ne mažiau ištikimi kaip paprasti ir religingi. Bajorai gi ir didžiūnai, suvedžioti visokių iš svetur atneštų mokslų, palaiko sektantų iškrypimus ir yra taip sumišę ir susipainiojęs, kad jau visai nebežino, ką jie turi tikėti, nes prarado tą tikėjimą, kuris yra «pasitikėjimas tuo, ko viliamės, tvirtas įsitikinimas apie tai, kas neregima» [38]. Dėl to ir jų gerovei mūsiškiai galės naudingai pasidarbuoti. Nes esant jiems visokių nuomonių blaškomiems kaip nendrės, gal būt tuo lengviau Dvasia, kuri dvelkia, kur nori [39], mūsiškių bendradarbiavimu juos palenks į mūsų pusę kuo nepastovesnės yra jų kojos Jo prieangiuose [40]. Ir tai bus nemenkas laimėjimas, nes šiuose kraštuose aukšta kilmė taip labai vertinama, kaip kažin ar kur kitur sutiktum».

«Nereikia pamiršti, jog iš čia mums atsidaro platūs vartai į Moskoviją, iš kur per totorių kraštą galėtume pasiekti Kiniją. Vienas pirklys, katalikas ir mums palankus, kuris neseniai grįžo iš Moskovijos ir kelias dienas drauge su mumis keliavo, be paliovos pasakojo, kaip Maskvietis jį stropiai klausinėjęs apie jėzuitus, kaip laikąs jų siekimus nukreiptus prieš jį patį, nes jau girdėjęs, kad atvykę į Vilnių ir ten įsikūrę. Nekalbu apie Švediją, Lietuvos kaimynę, taipgi Livoniją, kur kada nors būtų galima nuvykti. Reikia melsti Viešpatį, kad teiktųsi pažvelgti į tuos kraštus savo gailestingumo akimis».

6. Kolegijos pastatai Vilniuje. — Aprašo vyskupo įtaisytus kolegijai rūmus, kurių didingumui, puošnumui, patogumui pavaizduoti tikrai nesigaili superliatyvų. Jie mūriniai, stovi geriau-

[37] Sunieris, matyt, dar nebuvo susipažinęs su tuomet Vilniuje plačiai žinomu reformatų veikėju ir aštriu polemistu Andrium Volanu; plg. LE XXXIV 503.

[38] *Žyd.* 11, 1.

[39] *Jon.* 3, 8.

[40] Plg. *Ps.* 121, 2.

sioje miesto vietoje, vyskupo kurijos rajone; į rūmus įėjimas iškilnus ir didingas. Po rūmais puikiausi rūsiai. Pirmajame aukšte daug puikių, išdekoruotų kambarių, išdėstytų aplink vidaus kiemą. Netoli virtuvės «du iš miesto vandentiekio (kanalo) atvesti čiaupai (tiek vandens tegalima gauti iš vyskupo kurijos), iš kurių nuolat teka labai puikus, geras, šaltas ir kolegijos reikalams labai naudingas vanduo»[41]. Prie rūmų yra taip pat žavus sodelis. Viršutiniame (antrajame) aukšte irgi kambariai; «vienas iš jų yra erdvus, kvadratinės formos, vyskupo išpuoštas audeklais ir paveikslais; tiks ruošiant ypatingas iškilmes. Ten taipgi yra labai graži koplyčia su brangios medžiagos grindimis ir dailiais papuošalais; joje vyskupas įtaisė savo paties altorių ir dovanojo brangių bažnytinių rūbų bei brangakmeniais papuoštų [liturginių] indų. Visi šie rūmai, be baldų, vyskupui atsėjo 10.200 florenų, kas sudaro beveik 7000 auksinų. Nupirkęs rūmus (juos pirko prieš dvejus metus, kai dar nieko tikro nežinojo apie mūsų atvykimą)[42], parūpino visus reikiamus baldus ir dar pridėjo nemažą biblioteką».

«Kadangi šiuose rūmuose sunkiai galėjo tilpti virš 30 asmenų (neskaitant juose taip pat esančių kelių mokyklos klasių), vyskupas pristatė iš šiaurės pusės naują gražiai įrengtų ir senųjų rūmų stiliui pritaikytų kambarių sparną, kuriam, man iš Vilniaus išvykstant, jau buvo dengiamas stogas, taip kad nuo šiol Vilniaus kolegijoje galės gyventi 50 asmenų».

«Toje pačioje [šiaurinėje] pusėje prie rūmų yra platus, beveik kvadratinis sklypas; jo pakraščiuose bus statomos mokyklai klasės, kurių pakaks būsimam universitetui. Virš klasių bus mūsiškiams gyventi kambariai ir erdvi salė viešiems parengimams. Kai visa tai bus pastatyta, kolegijoje galės gyventi arti 100 asmenų, ypačiai, jei dar bus nupirktas vienas mūrinis namas (jį galima gauti už 300 ar 400 florenų)[43], esąs šalia kolegijos iš pietų pusės,

---

[41] Apie Vilniaus vandentiekį plg. A. ŠAPOKA, *Senasis Vilnius*, Brooklyn, N. Y., 1963, 194-200.

[42] Vysk. Protasevičius šiuos namus nupirko 1568 m. liepos mėn. 31 d. iš Mikalojaus Jasinskio, sumokėdamas 4000 kapų lietuviškų grašių. Plg. *Index privilegiorum et contractuum collegii Vilnensis Societatis Iesu*: Jėzuitų archyvas Romoje, Lith. 36 fol. 242r.

[43] Gal būt siuvėjo Stanislovo gyv. namas, *contigua collegio a parte sinistra*, nupirktas 1572 m. kovo mėn. 3 d. už 250 florenų. Plg. ten pat, fol. 242r-v.

nes, atrodo, dar reikia vietos, kur būtų galima įrengti tinkamą valgyklą ir keletą kitų kolegijos reikalams pritaikytų patalpų ».

« Kadangi kolegija neturi savo bažnyčios ir negali jos gauti, nebent būtų pastatyta nauja, todėl šiaurinėje dalyje, už mokyklos, bus statoma tinkama bažnyčia. Vieta jau iš dalies nupirkta, kiek dar trūksta, parūpins savo pinigais vyskupas, kuris padengia visas bažnyčios statymo išlaidas. Tuo tarpu ruošiama statybai medžiaga ir vežama į tą vietą, kad savo laiku būtų galima darbą pradėti ir taip pat užbaigti, ko vyskupas labai trokšta [44]. Atrodo, kad visos jo mintys sukasi apie tos kolegijos didinimą ir tobulinimą, ir tuo rūpinasi daugiau negu mes patys. Iš čia jo mums mėgstamas kartoti posakis : « Melskite Viešpatį, kad man dar leistų šiek tiek pagyventi, ir pamatysite, ką aš padarysiu ». Ir tikrai, kad taip galėtų dar ilgai gyventi visų bendram labui ! »

7. Kolegijos daržas. — Beto kolegija turi antroje Neries pusėje, ties pilimi, ant upės kranto daržą. Ten yra dar geras medinis namas daržininkui gyventi. Darže nėra medžių, bet auginamos daržovės kolegijos virtuvės reikalams. Jį praplėtus, būtų galima ten įtaisyti tvartą, alaus daryklą, skalbyklą ir kita. Tik bėda, kad yra daug vagišių, « kurių šioje srityje privisę nemaža, nors dažniausiai jos laisvos nuo plėšikų ». Kita bėda, kad Neries upei tekant tarp miesto sienų ir daržo, reikia daryti didelę užuolanką, norint ten patekti, « nebent valtele keliantis per upę, bet tada nebūtų lengva perkelti nei arklių, nei alaus statinių ».

8. Kolegijos kaimai ir dvarai. — Kolegija dar turi nejudomą turtą, iš kurio gauna sau išlaikymą. « Šiame krašte nėra geresnio kelio steigti kolegijas, kaip užrašant joms valdas, nors su jų valdymu surišta daug rūpesčių ir tiesioginio darbo trukdymų. Bet nėra kito patogesnio ir saugesnio būdo aprūpinti mūsų kolegijas kaip laikymas nuosavų kaimų ir dvarų, kadangi ir procentai už kapitalus yra labai nepastovūs ir atiduoti kitiems valdas, gaunant už tai žemės ūkio produktus kaip nuomos mokestį, nei taip jau labai saugu, nei lengva. Antra vertus, galima išvengti rūpesčių ir išsiblaškymų, parenkant gerus ekonomus ir užvaizdas ;

[44] Toji bažnyčia nebuvo pastatyta, nes po kelių mėnesių kolegija gavo čia pat esančią parapijinę šv. Jono bažnyčią.

nors tokie, kurie noriai ir ištikimai tarnautų, yra retenybė, bet vienas kitas vis pasitaiko».

Šie kolegijos kaimai ir dvarai yra keliose vietose.

a) Pirmoji valda yra Medninkų srityje, prieš tai priklausiusi vyskupo stalui; pritariant kapitulai ir karaliui patvirtinus, ji pervesta kolegijai [45]. Iš viso penki kaimai.

Kamenologo km.[46], 20 lanų (valakų) dirbamos žemės. Iš kiekvieno lano kasmet gaunama: 1 kapa lietuviškų grašių, 1 statinė [47] avižų, 1 statinė rugių, 5 grašiai už abiejų statinių išvežimą. Pridėjus dar mokamo činčo 1 kapą ir 18 grašių, gaunama iš viso pinigais 22 kapos, 58 grašiai (arba 57 florenai, 25 kreiceriai [48]) ir javais 20 statinių avižų ir 20 statinių rugių. Sunieris paaiškina, kad viena lietuviškų grašių kapa yra lygi dviem su puse Reino florenams. Norėjo pažymėti, kiek statinių javų reikia vienam žmogui išmaitinti per vienerius metus, bet, matyti, nežinojo tikslaus statinių skaičiaus; kai rašė, paliko tuščią vietą ir vėliau pamiršo papildyti. Toliau priduria: «Šiame kaime yra mūsų valdų centras arba gyvenamasis namas, dar neužbaigtas statyti, ir geras sodas. Taip pat yra du tvenkiniai, kurie, atnau-

---

[45] 1569 m. spalio mėn. 3 d. vyskupas gavo kapitulos sutikimą šias žemes perleisti jėzuitų kolegijai; sekančią dieną pasirašė fundacijos aktą. Žr. Jėzuitų archyvas Romoje, Pol. 65 fol. 77v, 102r; plg. taip pat fundacijos ir dotacijos akto nuorašą: ten pat, Lith. 36 fol. 186r-188v.

[46] Miestelis dabartinėje Baltarusijos TSR (Kamienny Log), prie kelio iš Medninkų į Ašmeną. Plg. *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, I, Vilnius 1955,466-467.

[47] 1 statinė (solianka) = 102 litrai (56-85 kg). Plg. J. Lebedys, *Mikalojus Daukša*, Vilnius 1963, 169 psl. 383 išn.; LE XVII 489.

[48] Reino florenas arba auksinas (lotyniškai: florenus rhenanus; vokiškai: Gulden, Rheingulden), Vokietijoje, Reino provincijose plačiai vartojamas aukso, nuo XVI a. sidabro pinigas. 1 florenas = 60 kreicerių = = 24 liet. grašių; o viena kapa grašių = 2 $\frac{1}{2}$ florenų = 150 kreicerių. Plg. E. Martinori, *La Moneta. Vocabolario generale*, Roma 1915, 82 psl.: *Creutzer*; 162 psl.: *Fiorino del Reno*; LE VI 310; VII 457-458; VIII 46-47. Apie ano meto pinigų vertę galima spręsti iš valakų reformos metu (1550-1560 metais) nustatytų kainų: «Valstiečiai turėjo ... nuo valako ... duoti po 2 arba 1 statinę avižų arba po 5 grašius už statinę, ... duoti po vežimą šieno arba pinigais 3 grašius už šieną, ... duoti vieną žąsį arba pusantro grašio, du gaidžius arba 16 pinigėlių [10 pinigėlių = 1 grašis], 20 kiaušinių arba 4 pinigėlius ...» *Lietuvos TSR istorija*, I, Vilnius 1957, 185.

jinti, bus naudingi kolegijai. Vyskupas nori ir pataria, kad čia įsteigtume dvarą; jį būtų nesunku sudaryti iš kai kurių nedirbamų lanų ir iškirtus dalį mūsų miško. Nors toks dvaras šiuo metu mums nėra reikalingas nei, atrodo, būtų pakankamai saugus, nes šios žemės yra prie vieškelio ir dėl to lengvai prieinamos kareiviams, kurie paprastai siunčiami prieš maskviečius, tačiau nereikėtų atmesti to plano, jei vyskupas savo pinigais jį įvykdytų, kaip pareiškė, jog esąs pasiryžęs. Kadangi Medninkų valda mums visam laikui atiduota iš vyskupo stalo, atrodo, vyskupas yra pasiryžęs ją išpuošti ir atbaigti».

Beniančių (*Bienianczе*) km., 10 lanų; moka po 1 kapą grašių ir po 1 statinę avižų, 1 statinę rugių ir 5 grašius už javų išvežimą. Viso gaunama: 10 kapų ir 50 grašių (27 florenai, 5 kreiceriai), 10 statinių avižų ir 10 statinių rugių.

Pikčiūnų (*Pikcziuny*) km., visų mažiausias, tik du lanai dirbamos žemės ir vienas lanas apleistas, kuriame gyveno medžiotojas. Gaunama kaip ir viršminėtuose kaimuose viso 2 kapos 10 grašių (5 florenai 25 kreiceriai), dvi statinės rugių ir dvi statinės avižų.

Be to, šių kaimų pavaldiniai būdavo įpareigoti dirbti rudenį vieną savaitę ir pavasarį vieną savaitę. Vyskupas to darbo atlikimą buvo perkėlęs į savo dvarą Verkiuose, dabar jį sugrąžino arba sugrąžins į šią valdą. Taip pat jie privalo teikti pastotes bet kada, kai bus liepiama, tai yra važiuoti, kur bus siunčiami; privalo nupiauti šieną ir jį atvežti į Vilnių. Taip pat nuo kiekvieno valako turi atvežti į Vilnių 5 vežimus malkų, viso 160 vežimų; bet vežimai nedideli, vieno arklio traukiami.

Naskaučių (*Noskoveczi*) km., 5 lanai; mokama nuo kiekvieno po dvi kapas ir daugiau nieko. Taip pat iš smuklės gaunamos 8 kapos. Viso 18 kapų grašių (45 florenai).

Kamanančių (*Komononcze*) km., prie Merkio upės, 10 lanų, už kiekvieną jų gaunama po 2 kapas ir daugiau nieko. Iš smuklės gaunamos 3 kapos. Viso 23 kapos (57 $\frac{1}{2}$ florenų).

Tokiu būdu iš šios valdos kasmet gaunama: 76 kapos 58 grašiai (192 florenai, 25 kreiceriai); javais: 32 statinės rugių, 32 statinės avižų; tai pavertus pinigais, susidaro 230 ir daugiau florenų metinių pajamų; įrengus dvarą, galima tikėtis virš 400 florenų per metus.

Be to, kiekviena šių 5 kaimų šeima privalo kasmet duoti

kolegijai vieną asmenį, kuris dirbtų kolegijoje 4 savaites nuosavu išlaikymu. Paprastai siunčiami du asmens tuo pačiu metu; tai yra didelė pagalba virtuvės ir kitiems kolegijos darbams.

Medninkų valdoje turime miškų, iš kurių kolegijai galima parūpinti malkų didesnei metų daliai. Kai kurie šios valdos laukai yra gana toli vienas nuo kito ir nesaugūs; jei būtų galima juos iškeisti į arčiau esančius, reikėtų progos nepraleisti.

b) Vyskupas taip pat dovanojo kolegijai visam laikui Rikantų ežerą, esantį Trakų srityje, 3 mylios nuo Vilniaus link Kauno [49], ir prie to ežero kaimą su 4 lanais ir tiek pat šeimų. Ežeras, jei bus gerai prižiūrimas, duos maždaug tiek žuvų, kiek reikia kolegijai. Esąs gan didelis, daugiau kaip viena germaniška mylia aplinkui, nors pats Sunieras ir neturėjo progos jį pamatyti.

c) Kita kolegijos valda yra Širvintos, maždaug už 7 mylių į šiaurę nuo Vilniaus [50]. Čia yra Širvintų miestas, kur ketvirtadieniais būna gan gausiai lankomas maisto produktų turgus. Nėra kaimo, bet valstiečių namai, kurie anksčiau buvo visur išmėtyti, surenkami į vieną vietą šalia miesto, kur sudarys kaimą arba savos rūšies priemiestį. Čia turime patogų ir erdvų administracijos centrą. Dvaro nėra ir neverta jį įsteigti. Yra žuvingas upelis, nedidelis tvenkinys ir malūnas, bet juos reikia taisyti.

Visa valda susideda iš ... [51] dirbamos žemės lanų; prie to dar keli miškai ir nedirbami laukai; jų ... [52] rezervuoti mūsų centrui, likusieji išdalinti valstiečiams, kurie už tai moka činšą pinigais ir javais. Bet ne visi, nes tarp jų yra taip vadinamų bajorų, kurie nepriklauso šlėktai, bet yra lyg nobilituoti, nes laisvi nuo valstiečiams nustatytų prievolių ir privalo, esant reikalui, savo kaštais eiti į karą.

Iš šios valdos normaliai gaunama mažiausiai apie 300 florenų per metus; iš jų 100 kaip [turgaus ?] mokestis, kurio pusė sumokama Marijos Dangun Ėmimo šventėje, antra pusė ... [53]; 100 iš činšų, likusieji iš javų ir vaisių.

---

[49] Žr. LE XXV 281.
[50] Žr. LE XXX 16-19.
[51] Tuščias tarpas originale.
[52] Tuščias tarpas originale.
[53] Tuščias tarpas originale.

«Kokiomis teisėmis kolegija naudojasi šia valda, matyti iš jos pirkimo ir kolegijos įsteigimo dokumentų[54]. Vyskupas ją nupirko iš dabartinio Vilniaus 2000 vaivados už kapų grašių, t. y. už 5000 florenų, palikdamas pardavėjui galimybę ją sau atpirkti, tačiau su sąlyga, kad ją galės atpirkti tik suėjus 10 metų nuo pirkimo dienos ir tik savais, ne iš kitų pasiskolintais pinigais, idant būtų išvengta apgaulių. Jei tuomet neatpirktų, sutartis galiotų antram dešimtmečiui ir taip toliau iš vieno dešimtmečio į kitą. Jei vyskupas šią valdą įgytų visam laikui, būtų ne menkos svarbos dalykas; tai jis be jokios abejonės padarys, jei tik Viešpats leis jam ilgiau gyventi».

d) Šalia šios valdos, link Vilniaus, yra du dvarai, dviejų [Maišiogalos bažnyčios] altorių beneficijos[55], labai tinkami ir našūs. Jie jau seniai priklauso vyskupui, ir jis yra nusistatęs viską daryti, kad, gavęs koliatorių (kelių bajorų, kurie turi patronato teisę) sutikimą, galėtų juos užrašyti kolegijai. Jei pavyks tai gauti, ir tai, ką dabar kolegija valdo, pereis jos visiškon nuosavybėn, bus pakankamai ir daugiau negu reikia pasirūpinta kolegijos ir būsimojo universiteto išlaikymu[56].

---

[54] Aktas, kuriuo Vilniaus vaivada Mikalojus Radvilas Rudasis įkeičia vyskupui Protasevičiui už paskolintus 2000 kapų grašių Širvintų miestelį ir dvarą, sudarytas seimo metu Gardine 1568 m. birželio mėn. 8 d. (plg. *Index privilegiorum et contractuuum*: Jėz. arch. Romoje, Lith. 36 fol. 244r). Vyskupas fundaciniu aktu (žr. išn. 45) Širvintas pervedė kolegijai. 1575 m. balandžio mėn. 18 d. vyskupas, pridėjęs dar 600 kapų grašių, Širvintas iš Radvilo visai atpirko ir tų pačių metų gegužės mėn. 4 dienos aktu dovanojo kolegijai. Pagaliau 1581 m. birželio mėn. 19 d. karalius Steponas Širvintas iškeitė į savo Trakelius ir tą iškeitimą patvirtino Varšuvos seime 1585 m. vasario mėn. 20 d. Plg. Jėz. arch. Romoje, Lith. 36 fol. 246r-v, 227r-229v.

[55] Vienas, švč. Mergelės Marijos ir šv. Martyno altorius, kuriam fundaciją užrašė 1517 m. maišiogalietis Martynas Valčkavičius Radvilas (fundacijos akto liet. vertimą žr. *Lietuvos TRS istorijos šaltiniai*, I, Vilnius 1955, 102-103); antras, švč. Trejybės altorius, gavęs fundaciją 1495 m. iš Stanislovo Bagdonavičiaus (Bochdanowicz). — Plg. Jėz. arch. Romoje, Lith. 36 fol. 242v-243r.

[56] Šiuos abu altorius, kurių beneficijas pop. Paulius IV, perkeldamas vysk. Protasevičių į Vilnių jam leido pasilaikyti (bulė *Personam tuam nobis*, duota 1556 m. balandžio mėn. 1 d.; jos nuorašas Jėz. arch. Romoje, Lith. 36 fol. 181r.), vyskupas, gavęs koliatorių sutikimą, užrašė kolegijai 1573 m. vasario mėn. 6 d. Plg. Jėz. arch. Romoje, Lith. 36 fol. 242v-244r.

e) Galiausiai, Dvarykščių valda, 11 mylių į pietus nuo Vilniaus [57]. «Vieta tokia žavi lyg būtų pažadėtoji žemė, taip rūpestingai išdirbta, kad beveik nėra miško». Šią vietą kolegija valdo tomis pačiomis teisėmis kaip ir Širvintas. Vyskupas, prieš mums atvykstant, papildęs fundaciniame akte pažymėtą sumą iki 7500 florenų, nupirko iš Lietuvos dvaro maršalkos, mirusiojo Vilniaus vaivados sūnaus, šią valdą, palikdamas teisę ją po penkerių metų atpirkti [58]; jei, praėjus 5 metams, neatpirks, sutartis galios iš vienerių metų į kitus. Ši valda apima iš viso 189 valakus žemės, esančius vienoje vietoje; 22 valakai priklauso dvarui, nors tik 12 tėra sėjami; likusius turi valstiečiai ir sodininkai (*coloni et hortulani*). Valdoje yra 11 kaimų.

Dvaras yra geras ir naudingas. Pastatai nemaži, galvijų vidutiniškai, malūnas, «iš kurio bus nemaža pelno, jei valdiniai, kaip, atrodo, reikėtų, bus įpareigoti jame malti». Pro šalį teka nemenka ir žuvinga upė. Iš šio dvaro gaunama daug produktų: rugių, miežių, avižų, kviečių, daržovių, šieno, sviesto, sūrio, mėsos ir ir t. t.

Pirmasis kaimas yra Dvarykščiai (*Dworziska*), kuriame yra ir dvaras; taip vadinamas nuo upės pro šalį tekančios [59].

---

[57] Apie šias, dabar Baltarusijos TRS teritorijoje, netoli Lydos esančias vietoves nieko nepažymi LE-jos išleistas *Lietuvos žemėlapis* nei B. Kviklys, *Mūsų Lietuva*, I tomas.

[58] Dvarykščius vysk. Protasevičius nupirko arba tiksliau gavo įkaitu už Mikalojui Kristupui Radvilui Našlaitėliui, Vilniaus vaivados Mikalojaus Radvilo Juodojo sūnui, paskolintus 3000 kapų grašių. 2000 kapų grašių vyskupas buvo tam tikslui padėjęs kolegijoje jau 1569 m. spalio mėn. 13 d. (Jėz. arch. Romoje, Pol. 65 fol. 78r), vėliau pridėjo dar 1000 kapų, ir 1570 m. gegužės mėn. 23 d. Varšuvoje, seimo metu, buvo pasirašytas Dvarykščių įkeitimo aktas (plg. ten pat, Lith. 36 fol. 244v), o tų pačių metų liepos mėn. 11 dienos aktu vyskupas visą įmokėtą sumą ir naudojimąsi Dvarykščių valda padovanojo kolegijai (plg. ten pat). Šios informacijos originale klaidingai rašoma, kad vyskupas davęs 6500 florenų; visi kiti dokumentai žymi 7500 florenų. Pagaliau, 1574 m. lapkričio mėn. 5 d. M. K. Radvilas, nebereikalaudamas jokios papildomos sumos, Dvarykščius galutinai padovanojo Vilniaus jėzuitų kolegijai (plg. ten pat, fol. 246r).

[59] Upė dabar vadinama Žižma; žr. *Lietuvos žemėlapis* (sudarė J. Andrius): *Vardynas*, sudarė A. Salys, Boston [be metų], 46; LE XXXV 375.

Šiame kaime yra 25 lanai, įskaičius ...[60] lanus, priklausančius bajorams. Iš jo gaunama metinio činšo: 11 kapų 15 grašių, 22 statinės rugių, 22 avižų, 22 žąsys, 44 vištos, 7 kapos ir 20 kiaušinių, neskaitant to, kas gaunama iš dvaro.

Milničas (*Milnicz*) km., 12 lanų; metinis činšas: 7 kapos grašių, 11 $\frac{1}{2}$ statinės rugių, tiek pat avižų, tiek pat žąsų, 23 vištos, 3 kapos ir 50 kiaušinių.

Jurevičių (*Jurgievicz*) km., 24 lanai, iš kurių 10 įkeista vienam bajorui už 100 kapų grašių ir vienas apleistas; kitus 13 valdo išsidalinę mūsų valstiečiai. Metinis činšas: 6 kapos 6 grašiai, 12 statinių rugių, 12 avižų, 12 žąsų, 24 gaidžiai, 4 kapos kiaušinių.

Vitkevičių (*Viczkievicz*) km., 17 lanų; 3 $\frac{1}{2}$ yra apleisti,[61] ... turi bajoras. Metinis činšas: 5 kapos 56 grašiai; 11 su puse ir dviem trečdaliais statinės rugių, tiek pat avižų, tiek pat žąsų, 24 vištos, 3 kapos ir 58 kiaušiniai.

Nekrašių (*Niekrasse*) km., 7 lanai; metinis činšas: 2 kapos 5 grašiai, 4 statinės rugių, 4 avižų, 4 žąsys, 8 vištos, 80 kiaušinių. Trys lanai šiame kaime yra apleisti.

Nečeliavičių (*Nieczeliovicze*) km., 7 lanai, iš kurių 5 turi vienas bajoras. Metinis činšas: 1 kapa 10 grašių, 2 statinės rugių, 2 avižų, 2 žąsys, 4 vištos, 40 kiaušinių.

Sutkevičių (*Suczkievicze*) km., 8 lanai, kurių 4 ir pusė yra apleisti, iš dalies užimti upės ir pievų. Metinis činšas: 1 kapa 35 grašiai; 3 $\frac{1}{2}$ statinės rugių, tiek pat avižų, tiek pat žąsų, 7 vištos, 80 kiaušinių.

Lačevičių (*Loczevicze*) km., 7 lanai; metinis činšas: 3 kapos 2 grašiai, 7 statinės rugių, 7 avižų, 7 žąsys, 14 vištų, 2 kapos ir 20 kiaušinių.

Pasevičių (*Pasevicz*) km., 19 lanų iš kurių keletas yra apleistų. Metinis činšas: 7 kapos 32 grašiai, 16 $\frac{1}{2}$ statinių rugių, tiek pat avižų, tiek pat žąsų, 33 vištos, 5 kapos ir 26 kiaušiniai.

Kabilnikų (Kobilniki) km., 24 lanai; metinis činšas: 11 kapų 11 grašių; 24 statinės rugių, [tiek pat avižų], 24 žąsys, 48 vištos, 8 kapos kiaušinių.

---

[60] Tuščias tarpas originale.

[61] Tuščias tarpas originale.

Beneikių (*Bienvieky*) km., 6 lanai; metinis činšas: 3 kapos 30 grašių, 6 statinės rugių, 6 avižų, 6 žąsys, 12 vištų, 2 kapos kiaušinių.

Iš visų šių kaimų gaunama suma: pinigais 60 kapų 28 grašiai (151 florenas 10 kreicerių); rugių 121 didžioji statinė arba 4 laštai [62], kurių vieno pilnai pakanka duonai 10 žmonių [per metus]; 121 didžioji statinė avižų arba 4 laštai, 121 žąsis, 241 višta, 2349 kiaušiniai.

Be viso to dar stacijos titulu duodama dvaro savininkui nuo 30 valakų viena bergždžia karvė, viso 5 karvės; nuo 10 valakų 1 kastratas (paršas?), viso 16 kastratų; nuo kiekvieno valako po vištą ir 10 kiaušinių, viso 168 vištos ir 1680 kiaušinių.

Pridėjus dar dvaro pajamas, susidarys 700 florenų nuolatinių metinių pajamų, neskaitant daug kitų patogumų, kurių ši valda teikia. Taigi, šiuo metu visos kolegijos pajamos sudaro 1200 florenų ir daugiau; jų gali užtekti 40 asmenų išmaitinti, nebent užeitų nepaprastas brangumas arba per daug blogi metai.

f) Be to, vyskupas davė visam laikui leidimą, kaip nurodyta fundacijos akte, kolegijai saviems reikalams laisvai, be jokio piniginio ar grūdinio mokesčio, malti vyskupo malūnuose, Vilniuje ir Verkiuose, bet kokius grūdus, žirnius, salyklą ir t. t.

9. Teisinė galia valdose. — «Viršminėtose valdose arba kaimuose Draugija turi civilinę ir kriminalinę jurisdikciją, kaip įprasta šiuose kraštuose; ją tačiau gali vykdyti per kitus įgaliotus asmenis. Kitos rūšies valdų, kurios būtų saugios, čia negalima gauti; taip pat sunku rasti vyskupą ar kapitulą (su pasauliečiais apie tai tartis nepatariama), kurie sutiktų perimti tokias valdas, mokėdami už jas nustatytą mokestį, nes jie atsako turį pakankamai vargo administruoti savo valdas ir nenorį būti kitų prokurorais. Dėl to mums belieka arba tas valdas pasilaikyti arba išnuomuoti, bet tai paprastai nepatariama dėl iš to sekančios didelės žalos ir valdinių priespaudos. Kol vyskupas gyvens, Draugija bus laisva nuo šių rūpesčių, nes gerasis tėvas pats pasisiūlė, gavęs iš mūsų visus įgaliojimus, kolegijos vardu tvarkyti teisinius reikalus; jam suteikėme plačius įgaliojimus visiems juridiniams aktams bei procesams vesti ir vykdyti [63]. Jis taip pat norėdamas pareikšti

---

[62] 1 laštas = 2000 kg; žr. LE XIV 198.

[63] Apie tai užsimena *Historia collegii Vilnensis Societatis Iesu* (Jėz. arch. Romoje, Pol. 65 fol. 82v-83r): Liepos mėn gale (1570 metais) vysku-

savo didelį palankumą Draugijai, dažnai, kalbantis šiais reikalais, vartoja šiuos išsireiškimus: Aš būsiu, jei jums patiks, jūsų prokuratorius, seniūnas, vaivada ir, kol tik gyvensiu, jus nuo visų rūpesčių išlaisvinsiu».

10. Vyskupo testamentu numatytas palikimas. — «Tai yra pirmoji pradžia ir pirmieji pamatai, kuriuos vyskupas padėjo kolegijai, kurią, nėra abejonės, ir užbaigs, jei tik pirm laiko jo neužklups mirtis. Kad šiuo pastaruoju atveju, nesužlugtų jo planai, iš anksto sudarydamas testamentą, pasirūpino viskuo, kas reikalinga kolegijai, ir apie tai mums pranešė. Nes 1570 m. rugpiūčio mėn. 21 d., atėjęs pats pas mus į kolegiją, paskaitė tą savo testamento dalį, kurioje sužymėjo viską, ką užrašo kolegijai. Tai yra: visus sidabrinius daiktus drauge su grandinėle ir auksiniu kryžiumi, kurį kaip vyskupas nešioja pasikabinęs ant kaklo; visa tai yra beveik 6000 florenų vertės. Taipgi visus jau surinktus arba surinksimus jam priklausančius grūdus (atėmus tiek, kiek bus reikalinga po jo mirties išmaityti šeimyną visą nustatytą laiką): ir tai yra nemenkas dalykas, nes metus padalijus į keturis trimestrus, pradedant nuo metų pradžios, jei vyskupas mirtų pirmajame trimestre, jiems [vyskupo šeimynai?] priklausys ketvirta visų per metus gaunamų produktų dalis; jei antrajame trimestre — pusė, jei trečiajame — trys ketvirtadaliai, jei ketvirtajame — visi metų produktai, — jei gerai prisimenu, kas man buvo pasakyta. Taipgi visus pinigus, kurie liks iš specialiai atidėtos sumos mirties ir šeimynos išlaidoms padengti. Nes vyskupas yra atidėjęs dvi skirtingas pinigų sumas: vieną skirtą palikimams geriems tikslams, antrą viršminėtoms išlaidoms padengti (skolų neturi ir nenori turėti); abi šios sumos po daug tūkstančių florenų. Taipgi pusę viso neišdirbto medaus, kuris tuokart bus mūsų

---

pas, provinciolas Maggio, viceprovinciolas Sunieris, T. Stanislovas Varševickis ir T. Baltazaras Hostounskis nuvyko į Širvintas. Sekmadienį [tais metais sekmadienis buvo liepos mėn. 30 d.] buvo atlaikytos po atviru dangumi giedotos mišios, vienas jėzuitas pasakė pamokslą. Po to, vyskupas, kreipdamasis į ten gausiai susirinkusius apylinkės kilminguosius, pranešė, kad Širvintas perleidęs jėzuitų kolegijai, bet sau pasilaikęs pareigą atstovauti kolegiją juridiniuose reikaluose, kaip tai jam kolegijos vadovybė pas notarą sudarytu aktu yra pavedusi. Panašiai buvę padaryta, perimant Dvarykščių žemes, į kur tačiau nevyko pats vyskupas, bet pasiuntė du savo dvariškius. Plg. šio straipsnio 264 psl. išn. 68.

rūsyje, nes savo medų, kurio būna daug, paprastai laiko ten padėtą. Pagaliau visus kilimus ir gobelenus, bent brangesniuosius, bažnyčios ir mokylos papuošimui. Šiuo testamentu, kurį laiko padėjęs mūsų kolegijoje, paskyrė testamento vykdytojais mūsų Draugijai palankiausius ir rūpestingiausius asmenis. Testamentas visai atbaigtas, kad nieko jame nebereikia pridėti ar pakeisti».

11. Kilnūs vyskupo troškimai ir reikalas juos išpildyti. — «Visa kolegijos fundacija tuose dalykuose, kurie viršuje suminėti ir kas užrašyta testamentu, yra laisva, be jokio uždėto įpareigojimo, taip kad dar laisvesnės Draugija vargiai ar begalėtų pageidauti, ypačiai, kad tai tėra būsimųjų dalykų pradžia, jei Viešpats teiksis leisti vykupui ilgiau pagyventi. Iš to aiškiai matyti, kokia didelė yra jo pagarba Dievui ir Bažnyčiai ir koks didelis jo palankumas mūsų Draugijai, kad nėra lengva išreikšti, kiek daug jam turi būti dėkinga mūsų Draugija. Reikia tad stengtis, kad Draugija visu rūpestingumu ir stropumu atsilieptų į šio senelio pamaldžias pastangas ir nesileistų, kad jis būtų viršesnis, taip sakant, davime ir gavime. Tuo labiau negalima prileisti, kad kada nors įvyktų tai, dėl ko kartais, kai eidavo kalba apie kolegijos steigimą ir jos išvystymą, mėgdavo ne mažiau protingai kaip meilingai perspėti šiomis mintimis: Dar kai Lietuva tebebuvo pagonybės tamsybėse ir dar nebuvo priėmus krikščioniškų tiesų šviesos, vienas didysis kunigaikštis buvo Livonijoje pakrikštytas ir karaliumi pateptas, bet, praėjus metams, metė šalin ir krikščionių tikėjimą ir karaliaus vainiką[64]. Lietuva pasiliko pagonybės klaidose iki Jogailos, kuris pirmasis iš didžiųjų Lietuvos kunigaikščių, tapęs krikščioniu, ištvėrė priimtame tikėjime ir paskleidė giminę, iš kurios paeina ir dabartinis karalius[65]. Lygiai taip ir aš sudėjau tiek daug vargo ir pinigų, kad ši kolegija galėtų pradėti veikti, ir dar sudėsiu, jei gyvensiu, jos atbaigimui, ne tam, kad, kaip anas pirmasis, tik tą valandą pasidžiaugtumėme, bet tam, kad, kaip Jogaila, skaitlingų, dorybingų, nieko nebijančių darbininkų pagalba sukurtume tvirtą ir pastovų kūrinį, ir kad, augant žmonių skaičiui, didėtų linksmybė[66], ir t. t. — Ir tikrai, Draugija privalo tai atlikti tuo didesniu uolumu,

[64] Turi mintyje Lietuvos karalių Mindaugą.
[65] Žygimantas Augustas, miręs 1572 metais.
[66] Plg. *Izaijo* 9,3.

kuo didesnės reikšmės bus toji šiame krašte įkurtoji kolegija, taip kad be jokios neteisybės, tiek dėl kelionės ilgumo,[67] tiek dėl kitų priežasčių, galima laikyti ją esančią šiaurinėje Indijoje[67]. Brausnsberge, 1570 m. spalio mėn. 24 d.».

Roma PAULIUS RABIKAUSKAS

---

[67] Žodis Indija anų laikų jėzuitams buvo tapęs tarsi sinonimas tolimų kraštų, kuriuose gyvena nežinomas kalbas ir skirtingus nuo Vakarų Europos papročius vartoją žmonės, į kur nuvykę iš Italijos ar Ispanijos jėzuitai turi kęsti daugybę vargų ir nepatogumų, kur yra žmonių, nemokančių nė pačių paprasčiausių tikėjimo tiesų. Tokiu būdu apie Azijos kraštus buvo sakoma, kad tai *India orientalis*; apie Braziliją ir kitus Pietų Amerikos kraštus — *India meridionalis*; ir dabar apie šiaurinę Europą — *India septemtrionalis*. Bene pirmasis, kuris apaštalavimo darbą Lenkijoje, Lietuvoje, Rusijoje sulygino su misijomis Indijoje, buvo šv. Petras Kanizijus. Vysk. Camillo Mentovato, pop. legato į Lenkiją, palydoje Kanizijus 1558 m. rudenį buvo Krokuvoje, dalyvavo krašto seime Petrikave. Iš Petrikavo rašydamas (1558 XI 27) jėzuitų generolui Laynezui, vaizduoja, kaip būtų svarbu, kad šiuose kraštuose galėtų įsikurti jėzuitai; gal jie galėtų šiaurėje atlikti tai, ką Indijoje didele dalimi jau nuveikė. «Ego vero plurimum optarim, huc Societatem Iesu immigrare, quod messem simul et amplissimam exhibeat hoc regnum operariis Christi ac praeterea ostium aperiet ad finitimis populis evangelizandum. Magna est Sathanae sedes in Lithuania, Russia, Prussia, Masovia, Samogitia, Moschovia et in latissimis illis Tartarorum ditionibus, quas mera impietas occupavit, et quae ad Chinenses usque protendi dicuntur. Utinam igitur evangelii lux has densissimas infidelitatis tenebras disiiciat, Domino cooperante; utinam in septemtrione Societas efficiat, quod eadem in India bona ex parte perfecit» (*Beati Petri Canisii Soc. Iesu epistulae et acta*, collegit et adnotationibus illustravit OTTO BRAUNSBERGER, II, Friburgi Brisgoviae 1898, 335). Kitas jėzuitas, Baltazaras Hostounskis po penkerių metų panašiomis aplinkybėmis atvykęs į Lenkiją ir pasiekęs Varšuvą, dažnai kalba apie tuos kraštus kaip apie šiaurinę Indiją. Jo manymu šiaurinės Indijos vardas turėjo sužadinti Vakarų Europos jaunuoliuose panašius idealizmo jausmus, kaip misionierių laiškai, ateiną iš tikrosios Indijos. «Vengino qua quelli che voglion andar' nelle Indie, li prometto troveranno tante fatiche come in India et tanto facilmente imparerano la lingua polona come la indiana» (iš laiško, rašyto 1563 XII.12 į Romą, T. Christoforui Madrid, Romos kolegijos superintendentui. Jėz. arch. Romoje, Germ. 144 fol. 209-210; cituota iš S. KOT, *Un gesuita boemo, patrocinatore delle lingue nazionali slave e la sua attività in Polonia e Lituania* (1563-1572), žr. *Ricerche Slavistiche*, 3 [1954] 141). Todėl 1570 m. buvo tam tikra prasme jau *locus communis* Lenkiją, Lietuvą ir kitus šiaurės Europos kraštus vadinti šiaurine Indija.

INFORMATIO DE NOVO COLLEGIO VILNENSI FACTA MENSE SEPTEMBRI 1570 [1]

Brunsbergae, 1570 octobris 24

Archivum Romanum Societatis Iesu, Pol. 75 fol. 316r-319r. — Nulla habetur *in fine subscriptio, sed praeter omne dubium est, totum textum manu P. Francisci Sunyer* [2], *tunc viceprovincialis pro Polonia, scriptum*

---

[1] Haec inscriptio habetur in ipso originali.
Compendia, quibus in his notis saepius utemur :
ARSI = Archivum Romanum Societatis Iesu ;
Cambr. Hist. Pol. I = *The Cambridge History of Poland from the Origins to Sobieski* (*to* 1696), ed. by W. F. REDDAWAY etc., Cambridge 1950 ;
LE = *Lietuvių Enciklopedija*, I-XXXV, Boston, Mass., 1953-1966 ;
lit. = lituanice ;
ROSTOWSKI = *Lituanicarum Societatis Iesu historiarum libri decem*, auctore S. ROSTOWSKI, recognoscente Ioanne Martinov, Parisiis-Bruxellis 1877.

[2] Francisco Sunyer, catalanus (Barcinonensis), natus circa a. 1532, studuit per 10 annos iuri civili et canonico, postremo erat Perusii, ubi die 27 martii 1575 in Societatem est receptus. Venit Romam et ibi die 25 aprilis 1557 prima vota emisit. In collegio Romano cursum integrum philosophiae audivit. Sacerdos factus Romae die 29 iulii 1560, audivit theologiam, in qua tamen non potuit pergere, quia 1561 Viennam missus fuit, ubi in collegio die 9 iulii 1561 metaphysicam docere incepit. Die, quo Roma discessit, promotus est ad gradum magisterii in artibus. Praeter munus docendi Viennae etiam curam convictorum habuit, quando inter convictores Iacobus Wujek, Paulus et Stanislaus Kostka, aliique plures e Polonia numerabantur. Tamquam elector Provinciae Austriae aestate a. 1565 Romam, ad Congregationem Generalem profectus est, in qua P. Franc. Borgia Praepositus Generalis electus fuit. A novo P. Generali in Poloniam missus (« licet in Polonia versatus non sit, quia multorum nobilium polonorum Viennae curam habuit et eius gentis ingenia ex parte cognoscere potuit ... » — F. Borgia cardinali Hosio, die 26 sept. 1565, in ARSI Germ. 106 fol. 15v), die 17 decembris 1565 Pultoviam pervenit et, viceprovincialis sub provinciali Austriae constitutus, « pere-

esse ; modus enim scribendi, qui ex plurimis eius litteris Romam missis bene cognoscitur, ei ita proprius est, ut cum nullo alio confundi potest.

Summarium : 1. Dies erectionis collegii. — 2. Urbis Vilnius descriptio. — 3. Modus colendi agros in Lituania. — 4. Incommoda itinerum in illis regionibus. — 5. Fructus spiritualis de collegio sperandus. — 6. Domus et area collegii. — 7. Hortus in suburbio. — 8. Bona stabilia seu villae : a) villae in tractu Mednicensi ; b) lacus et villa Rikantai ; c) civitas et bona Širvintos ; d) bona duorum altarium ecclesiae parochialis in Maišiogala ; e) bona, dicta Dvarykščiai ; f) usus gratuitus molendinorum episcopalium. — 9. De exercitio iurisdictionis in temporalibus. — 10. De iis, quae episcopus collegio testamento inscripserat. — 11. Benevolentia episcopi erga Societatem, cui Societatis sollicitudo in labore correspondere deberet. [*Numeri, qui parenthesibus inclusi divisionem textus indicant, non habentur in originali, sed a nobis additi sunt*].

[1] Collegium Vilnense Societatis Iesu in Lituania inchoatum est ipso die festo divi Alexii, hoc est, 18 iulii 1570[3], etsi aliquot ex nostris

---

grinus perpetuus » (ita ipse de seipso : ARSI Pol. 7 I fol. 3v), curam omnium rerum circa Societatem in his vastissimis regionibus habuit, donec a. 1575, instituta propria Provincia Poloniae, ipse primus Provincialis renuntiatus esset. Obiit « variis morbis et laboribus fractus, — semper enim erat valetudinarius » (WIELEWICKI, loco infra cit.), Brunsbergae die 25 octobris 1580, postquam collegii Vilnensis in universitatem erectionem curasset et perfecisset. ARSI Pol. 7 I fol. 3v, 5r, 15r, 33r, 41r ; *Monumenta Historica Societatis Iesu : Epistolae P. Hieronymi Nadal*, II, Matriti 1899, 262-264, 549-550 ; JOANNES WIELEWICKI, *Historici diarii domus professae Societatis Iesu Cracoviensis* tomus I (*Scriptores rerum polonicarum*, VII), Cracoviae 1881, 12 ; P. RABIKAUSKAS, in LE XXIX 189 ; J. KOREWA, *Z dziejów diecezji warmińskiej w. XVI : Geneza braniewskiego Hozianum* [Ex historia dioecesis Varmiensis saec. XVI : Initia collegii Hosiani Brunsbergensis], Poznań 1965, 87-92, 199-205.

[3] Evidens error scribentis ; festum enim s. Alexii die 17 iulii habetur. In aliis textibus, v. g., *Historia Collegii Vilnensis Societatis Iesu* (scripta a. 1572 ; ARSI Pol. 65 fol. 82v) legimus : « 17ª iulii, ipso die s. Alexii confessoris, conspersa est domus aqua benedicta et ea dies acceptae possessionis a Reverendissimo est designata, in qua more nostro et sacra pro fundatore celebrari et vel ipsi vel cosanguineis candela benedicta offerri debet, nam eo die Reverendissimus ex episcopatu Lucoviensi [lege : Luceoriensi] ad Vilnensem est translatus ». Cf. etiam ROSTOWSKI, p. 40, qui tamen scribit : « quintumdecimum ante sextiles kalendas pro

Vilnam missi sunt aestate superiore anni 1569, qui sub finem septembris illuc pervenientes, a die 28 eiusdem mensis collegium inhabitare illicque etiam docere pueros coeperunt [4]. Fundatio item ab episcopo [5] decreta fuit die 4 octobris 1569 [6]. Postremo illuc profecti sunt, qui, collegio iam admisso, fundamenta iacerent. Ii autem Vilnam appulerunt die 4 iulii 1570 [7]; episcopus tamen ea de re interrogatus, voluit, ut dies traditae possessionis censeretur dies divo Alexio sacer, propterea quod ante aliquot annos eodem ipso die ad episcopatum suum Vilnensem ipse quoque ingressus erat [8]. Est autem hoc collegium erectum (vel inchoatum potius, nam episcopi propositum est, ut plenum collegium cum universitate instituat) Vilnae, quae caput est et metropolis totius magni ducatus Lituaniae, qui magnus ideo vocatur, cum propter multos duces opulentos, qui in eo sunt magno duci subiecti, tum etiam quia magna regio est, universam Italiam sua amplitudine superans, superatura quoque universam

---

natali quot annis diem voluit [episcopus] observari » ; id est diem 18 iulii. Quia Rostowski in hac libri parte saepe errat (cf. lineam sequentem in eodem libro, ubi affirmat illo die episcopum Valerianum anno 1555 translatum esse ; omnes autem fontes nobis annum 1556 indicant), neque huic indicationi, — in qua dies secundum usum antiquum Romanum ab ipso Rostowski expressus est, — fidem specialem tribuere debemus.

[4] Haec omnia fuse descripta sunt, v. g. in *Historia* (cit. ; ARSI Pol. 65 fol. 76v-78r). Dies 28 septembris fuit dies ingressus sociorum in urbem Vilnius ; docere coeperunt tantum post aliquos dies ; nam dicta *Historia*, postquam retulerat de iis, quae die 8 octobris acta erant, addidit : « Ex eo tempore coeperunt nostri privatim docere quosdam nepotes Reverendissimi et alios ad eius intercessionem » (l. c. fol. 78r). Cf. etiam Rostowski, p. 32.

[5] Valerianus Protasevičius (polonice : Protaszewicz), natus 1504 in villa Szuszkow (propterea vocabatur etiam Szuszkowski), prope Kraisk in regione Vilejka (in hodierna Republica Sov. Soc. Belorussiae). Studiis persolutis, in aula reginae Bonae munere notarii et secretarii functus est. Secundum usus illorum temporum beneficia ecclesiae parochialis Kražiai in Samogitia, duorum altarium ecclesiae in Maišiogala et alia obtinuit ; ab a. 1537 canonicus ecclesiae cathedralis Vilnensis, annis autem 1547-1549 decanus eiusdem Capituli fuit. Ab a. 1549 episcopus Luceoriensis (Luck in Ucraina), a. 1556 translatus ad sedem Vilnensem, etsi saepe infirmae valetudinis esset, de conservatione fidei catholicae eiusque contra impetus novatorum protectione sollicitus erat. Obiit Vilnae die 31 decembris 1579. R. Krasauskas, in LE XXIV 110-111.

[6] Huius diei sunt litterae fundationis ; transsumptum authenticum earum exstat in ARSI Lith. 36 fol. 186r-188v.

[7] Cf. Rostowski, p. 36-40.

[8] Anno 1556.

Poloniam, cui iam est unita et incorporata [9], nisi Moscus magnam partem suae Moscoviae conterminam usurpasset [10].

[1] Vilna civitas [11] est ampla, elegans, civilis et frequens non lituanis solum, sed polonis, germanis, italis, rutenis, tartaris, mahometanis, in pagis adiacentibus cohabitantibus ; praeterea (ut alias nationes praetermittam) iudaeis, quibus vectigalium cura commissa est, ob eamque causam christianis solent esse permolesti. Civitas catholica censetur, sicut et aliae regiae civitates ut plurimum, suntque in ea multae religiosorum familiae ac monasteria, quamquam ruteni (quorum nomine omnes graecae fidei addicti, cuiuscunque illi sint nationis, intelliguntur) magnam civitatis partem et templorum multo maiorem occupant, unde et magna senatus pars est rutenorum. Quamplurimi quoque sectarii in ea reperiuntur, sed qui praeter synagogam Zwinglianam, praesidio palatini Vilnensis defuncti [12] exaedificatam, nullam ecclesiam adhuc occupare potuerunt. Lutherus autem in germanica natione potissimum regnat, Arrius vero, Zwinglius, Calvinus et alii ascensoris diaboli equi reliqua municipia inter se partiti sunt. Est haec civitas abundans rebus omnibus ad usum humanum necessariis et commodis, viviturque illic satis vili pretio, licet ab uno vel altero anno tanta sit caritas annonae ac penuria ob aëris inclementiam, ut pretia rerum (exceptis carnibus) sint plus quam duplicata ; ob eamque causam multiplicatur in dies mendicorum numerus, quorum etiam multi prae fame moriuntur ; necessitasque illa multos ad latrocinia cogit. Et quoniam hoc anno messis fuit modica, multo adhuc maior futuro anno timetur calamitas. Vilna duobus fluviis alluitur : Vilna, unde nomen civitati inditum est, et Vilia [13], sed Vilia maior est quam Vilna, utpote navigabilis, Vilnaque in Viliam influit. Et hi duo fluvii situm

---

[9] Unio Lublini in comitiis generalibus die 1 iulii 1569 conclusa ; cf. *Cambr. Hist. Pol.* I 363-366.

[10] Terram Smolenscensem a. 1514, terram Polocensem a. 1563 ; cf. *Cambr. Hist. Pol.* I 304-305, 352-357.

[11] Lit. : Vilnius. De hac urbe cf. plures articulos in LE XXXIV ; conditiones externas urbis Vilnius saec. XV-XVII optime describit A. Šapoka, *Senasis Vilnius. Vilniaus istorijos bruožai iki XVII a. pabaigos* [Vilnius antiqua. Annotationes in historiam urbis Vilnius usque in saec. XVII exiens], Brooklyn, N. Y., 1963, Cf. etiam Rostowski, p. 32-34, ubi potius imago civitatis, sicuti saec. XVII apparuit, exponitur.

[12] Nicolaus Radvilas (polonice : Radziwiłł) Juodasis [Niger], ab a. 1551 palatinus Vilnensis, obiit 29 maii 1565. Anno 1553 quendam locum in suo palatio templo reformatorum seu calvinistarum erigendo destinavit (LE XXIV 391-399). Hoc templum a filio eius, Nicolao Christophoro Radvilas, catholico, a. 1574 clausum est.

[13] Lit. : Vilnia (seu Vilnelė) et Neris (seu Vilija).

Vilnensem, ex se satis amoenum, amoeniorem reddunt. Praerer Vilnam nulla in toto ducatu reperitur civitas (nisi forte Kawna [14]), quae aliquid elegantiae habeat. Sunt quidem frequentia oppida et amplae civitates (inter quas illa videtur maxima, quae in confinibus Lituaniae et Prussiae a 15 annis coepta est aedificari sub auspiciis moderni regis, ob eamque causam Augustowa, id est, Augusta nuncupatur [15]), sed praeterquam quod omnes ligneae sunt, nullus etiam in eis splendor apparet, nihil nobilitatis, rusticitatis vero plurimum. Nobiles vero pro more aquilonarium in suis pagis habitant, in quibus plenam habent iurisdictionem. Pagi vero frequentes sunt et casis [!] ut plurimum extructi.

[3] Lituania regio plana est, fluviis abundans piscosis et magnis sylvis, agris praeterea bene cultis, ex quibus triticum, hordeum, siligo, avena et quaedam legumina colliguntur ac faenum et id genus alia ad usum vitae humanae accommodata. Panis communiter est siligineus, quemadmodum in universo Poloniae regno, Moravia item et Bohemia, potus vero cerevisia ac etiam medo [16], ex aqua et melle decoctus.

Modus colendorum agrorum idem est in Lituania, qui in Mazovia [17], eademque camporum distributio, nisi quod lituani laneos appellant eas terrae mensuras, quas mazovitae ac prussi mansos vocant. Eademque praeterea est dominatus nobilium ratio in subditos rusticos utrobique, quamquam in Lituania videntur magis opprimi, cum nec desint, qui affirment, rusticos in Mazovia melius habere quam in Lituania. Demum sicuti in Mazovia sola bona stabilia in fundis et villis consistentia censentur tuta et firma, ita et in Lituania, et utrobique qui villam possidet, summam in ea iurisdictionem obtinet quoad civilia omnia et criminalia.

[4] Comune autem est Poloniae et Lituaniae et reliquis his omnibus regionibus nulla habere hospitia [18]. Facile quidem in oppidis et

---

[14] Lit. : Kaunas.

[15] Lit. : Augustavas ; polonice : Augustów ; cf. LE I 412-413.

[16] Lit. : midus.

[17] Sunyer iam a quinque annis saepe Prussiam et Masoviam peragravit ; illucusque in illis partibus collegia Societatis Iesu nonnisi Brunsbergae (in Prussia) et Pultoviae (in Masovia) erant. Dehinc comparatio agrorum Lituaniae cum agris Masoviae.

[18] Haec et quae sequuntur, hispano, cui usus suae patriae et etiam Italiae bene noti erant, valde nova et insolita apparuerunt. Etiam explicare vult, cur in Lituania omnes, religiosis non exceptis, curru vehantur. Cf. etiam ea quae A. Salmerón de suo itinere in comitatu Legati Pontificii, Aloisii Lippomani, a. 1555 per Poloniam facto scribit in *Monumenta Historica Societatis Iesu* : *Epistolae P. Salmerón*, I, Matriti 1906, 130-

civitatibus ac etiam in pagis reperiuntur domus patulae ad divertendum, stabula etiam pro equis, sed neque lecti, neque cibus (frequenter etiam nec avena pro equis), nisi quis ferat secum aut conquirat sibi et paret, haberi possunt. Ob eamque causam communis mos est, ut ista pere- [*fol. 316v*] grini secum fere deferant, nisi et frequenter ieiunare et continue scamnum declinare secundum omnes declinationes velint, maxime cum et saepe stramina desint, et panis pessimus ac potus [19] in istis pagis ut plurimum sit. Quamobrem vix nostri possunt in his partibus peregrinari pedites, nisi velimus eos exponere omni vento periculorum. Sunt quidem itinera ubique satis tuta a latronibus, sed quid faciet homo fatigatus ex itinere, madidus ex pluviis, multis incommodis viarum affectus ? Etsi enim hospitium ad divertendum repererit, tamen nec cibum, nec lectum, nec civilitatem ullam inveniet, ut illud praetermittam posse contingere, ut in sylvis, quae ingentes aliquando occurrunt, cogatur nonnunquam pernoctare. Neque hoc periculum unius diei est, cum ista itinera sint valde longa et incommoda, ut proinde qui in hanc Indiam aquilonarem mittuntur, robusti esse debeant et non deiecti animo, et qui habeant palatum accommodatum et stomachum ad amne ciborum et potus genus, quoniam etsi in civitatibus necessaria ad victum commodius haberi possint et in collegiis nostris omnia subministrentur pro more Societatis, habita ratione regionis in usu potus etc., tamen in ipsis itineribus, quantumvis quis curru et rebus necessariis instructus vehatur, multa pati oportet, quae delicati aegre sustinere possunt sine animi deiectione et ab huiusmodi missionibus alienatione. Et tanto quidem haec illis graviora accidunt, quanto peregrinatio longior est atque sordidior. Etenim Vilna, de qua sermo in praesentia institutus est, etsi eandem poli elevationem cum Brunsperga (exceptis pauculis minutis) habere censeatur, quia tamen longe orientalior est, longiore etiam intervallo ab Austria determinatur. Siquidem Vilna a Vienna distat 160 miliaribus germanicis [20], quod iter multo longius est quam Vienna Romam, cum Vienna ab Urbe 140 tantum miliaribus disiungatur, quorum 80 numerantur Vienna Venetias, inde Romam 60, quamquam in eo facilius est iter Vilnense quam Romanum, quia viae istae planae sunt ut plurimum et multo meliores, nec multum lutosae, et ideo expeditiores pro curribus, quorum est usus communis apud omnes. Ab Olomutio vero

---

131 ; v. etiam J. KOREWA, *Z dziejów diecezji warmińskiej w. XVI. Geneza braniewskiego Hozianum* [v. notam 2], Poznań 1965, 30-31, 161-162.

[19] Hispanis et italis, ad usum vini assuetis, cerevisiae sapor non iam erat integer. P. Salmerón (v. notam praecedentem) eadem occasione scripsit non sine ironia : « Agua no falta ; pero si fuesse buena como la del Tiber, nos contentariamos más que con la cereueça » (l. c. pag. 131).

[20] 1 miliarium germanicum = 7,5325 km ; 1 miliarium polonicum = 8,53 km ; cf. *Duden-Lexikon*, II, Mannheim 1962, 1411.

140, a Cracovia 110, a Pultovia ut minimum 60, a Brunsperga ut minimum etiam totidem. Brunsperga vero a Pultovia 35 miliaribus separatur.

[5] Collegium hoc Vilnense, quod ad spiritualem fructum attinet, futurum est Ecclesiae Dei utilissimum et non vulgaris commoditatis, quemadmodum omnes boni pollicentur et res ipsa loquitur. Ut enim reliqua sacramentorum, concionum, doctrinae christianae et alia Societatis nostrae consueta ministeria, quibus huic regioni salus afferenda speratur, praetermittam, in scholis ipsis ingens fructus ex iuventutis educatione expectatur, cum ex universa Lituania futurus sit et iam fieri coeperit studiosorum concursus [21]. Nam[a-] cum illi, qui superiore anno ex nostris Vilnam missi sunt, se excusare non potuissent, quin aliquot adolescentes erudiendos susciperent, eorum numerus in adventu nostro copiosius crescere coepit, iamque sub finem augusti in tribus classibus grammatices et humanitatis una (abecedarios enim quos vocant, nullos admittit collegium), in eum finem institutis, ut discipuli ad proximam autumnalem studiorum institutionem, in qua rhetorices schola adiungetur, bene praeparentur, erant 122, quorum magna pars in festo Assumptionis, praemissa confessione, communicavit in collegio sacello singulari exemplo et magna devotione nec minori nostra consolatione. Quotidie quoque magis augebatur numerus ex lituanis potissimum, polonis, rutenis[-a]. Nam et ipsimet ruteni frequentes (qui ab aliquot annis erga latinos mitiores facti videntur, necessitate forte compulsi, quod se quotidie tyrannorum dominatu opprimi et doctrina destitui experiantur atque haereses multiplicari animadvertant, ob eamque causam ab unione cum latinis redintegranda non valde alienos se declarant) filios suos nostris erudiendos libenter tradunt, quorum etiam multi a schismate vel ipsis eorum parentibus non repugnantibus revocantur. Ipsimet vero provectiores nostrorum consuetudine, quemadmodum experientia contestatur, mirum in modum iuvabuntur, cum praesertim eorundem adventus illis pergratus acciderit. Nec mirum, cum aliquot ipsorummet haereticorum magistri ad collegium accesserint, nostris gratulantes, seque eorum consuetudinem expetere significantes, quamquam hoc officium illos tanquam lupos in vestimentis ovium praestitisse verisimilius est. Quantum vero utilitatis unicuique rei publicae et illi praesertim, in qua animi hominum in tot contrarias sententias et varia sectarum genera sunt distracti, ex bona iuventutis institutione accedere soleat, non est, cur ego longiore

---

[a-] -[a] *ab ipso P. Sunyer in margine additum.*

[21] Episcopus Vilnensis die 25 iulii 1570 litteras circulares ad parochos suae dioecesis misit, quibus collegium Vilnae apertum esse nuntiavit et ut iuvenes illic mitterentur hortatus est. Apographum harum litterarum exstat in ARSI Pol. 65 fol. 97r-99r.

oratione perscribam. Huc etiam accedit, quod non minus haeretici quam ipsi ruteni nullum virum doctum [22], nullum habent concionatorem insignem, ut illorum proinde facies conciderint, multoque periora sibi quotidie metuant. Praeterea plebs ut plurimum (quod est in hoc regno Poloniae ubique frequens) est non minus devota quam simplex ac pietati dedita. Nobiles vero et qui inter eos principem locum tenent, doctrinisque variis ac peregrinis abducti, sectariorum impietati patrocinantur, ita confusi sunt et perturbati, ut quid iam credere debeant, penitus ignorent, quippe qui ea fide sunt destituti, quae est substantia sperandarum rerum, argumentum non apparentium [23]. Quamobrem cum illis quoque nostrorum opera utiliter poterit collocari. Cum enim tanquam arundines omni vento sententiarum agitentur [24], fieri potest, ut tanto facilius in nostras partes ab illo Spiritu, qui, ubi vult, spirat [25], nostrorum cooperatione impellantur, quanto instabiliores sunt eorum pedes in atriis suis [26]; nec iste modicus erit fructus, cum tanta nobilitatis in istis regionibus ratio habeatur, quantam vix alibi putem.

Nec illud praetereundum est, hinc nobis magnum ostium in Moscoviam aperiri, unde ad Chinenses per Tartariam penetrare possimus. Certe mercator quidam catholicus et nobis bene amicus, qui nuper ex Moscovia rediit et per aliquot dies nobiscum peregrinatus est, constanter referebat, Moschum diligenter interrogasse de iesuitis, eorum desiderio se teneri subindicantem, quippe qui eos Vilnam pervenisse ibique sedem fixisse iam audierat. Praetereo Sueviam (!) [27], Lituaniae contiguam, atque etiam Livoniam, in quas aliquando posset esse decursus. Orandus est Dominus, ut eas omnes regiones oculo misericordiae respicere dignetur. [*fol. 318*] [b].

[6] Quod ad temporalia attinet, omnium primum collegium hoc habet optimam, perelegantemque domum et firmam, quippe quae

---

[b] *in codice folia falso ligata sunt*; *fol.* 318 *anteponendum est folio* 317; *in calce fol.* 316*v manus saec. XVII* (*nisi iam saec. XVI*) *adnotavit*: verte pagellam.

[22] Sunyer nondum omnia bene novisse videtur, nam Vilnae illo tempore Andreas Volanus, calvinista, aderat, qui non solum varia scripta ediderat, sed etiam disputationes scholasticas cum iesuitis inire non timebat; alius fuit Andreas Tricesius, non minus priore audax et versutus; cf. ROSTOWSKI, p. 41; ARSI Pol. 65 fol. 83v.

[23] *Hebr.* 11, 1.

[24] Cf. *Mt.* 11, 7.

[25] *Jo.* 3, 8.

[26] Cf. *Ps.* 121, 2.

[27] Intendit Suetiam, quae tamen Lituaniae minus contigua est quam Livonia.

tota murata est et bene extructa et valde accommoda. Nam quod ad situm attinet, in optimo civitatis loco e regione curiae episcopalis collocata est, ingressus ipse in domum est valde honestus et magnificentiam quandam praesefert. Porro in ipsa domo ubique sub terra sunt optima cellaria ; habitationes ad terram sitae multae optimae et fere omnes testudineae, et circa aream unam honestam collocatae. Prope culinam sunt duo fontes, qui ex communi civitatis canali ducuntur[28] (tantundem aquae ex curia episcopali haberi potest), pulcherrimam, optimam et frigidissimam aquam continue reddentes in usum collegii commodissimum. Est illi praeterea adiunctus hortulus perelegans. Habitationes superiores sunt bono numero, nobiles et optimae, inter quas est una ampla, quadrata et pannis ac imaginibus ab episcopo bene ornata ad extraordinaria quaedam peragenda. Est praeterea illic sacellum pulcherrimum, precioso pavimento stratum et bene ornatum, in quo proprium altare episcopus fixit, illudque aliquot ornamentis preciosis et clenodiis cohonestavit. Constitit episcopo haec sola domus sine supellectili 10.200 florenis, qui faciunt fere 7000 aureorum. Posteaquam vero domum emit (emit autem ante biennium, quando de nostrorum adventu necdum quicquam certi habebat)[29], eam suppellectili necessaria sufficienter instruxit et non infrequentem bibliothecam adiecit.

Et quoniam haec sola domus vix ultra 30 personas (praeter scholas aliquot, quae in ea sunt) commode capere valebat, episcopus novas habitationes extruxit ad latus septentrionale, perelegantes et alterius domus habitationibus congruentes, quae in meo discessu tegebantur, ut deinceps 50 personae in collegio Vilnensi habitare possint.

Ad idem latus erit area capax et fere quadrata, circa quam scholae aedificabuntur numero sufficienti pro futura universitate. Supra scholas vero habitationes pro nostris cum ampla aula ad actus publicos expediendos ; qua fabrica perfecta fere 100 personae in eo collegio esse poterunt, si praesertim domus quaedam lapidea collegio adiacens ex parte meridionali ematur (quae 300 vel 400 florenis

---

[28] De provisione aquae in usum habitantium Vilnensium plures notitiae e primis decenniis saec. XVI habentur. Illo tempore exsistebat quidam rivulus et piscina Vingrys, in qua aqua scaturiens e regione urbis colligebatur ; ex hac piscina canali per civitatem ducti aquam singulis habitationibus distribuebant. A. Šapoka, *Senasis Vilnius* (cf. supra notam 11), pag. 194-200.

[29] Hanc domum ep. Valerianus ab aulico regis Nicolao Jasinskis (Jasieński) emit pretio 4000 sexagenarum lituanicarum. Cf. *Index privilegiorum et contractuum collegii Vilnensis Societatis Iesu*, in ARSI Lith. 36 fol. 242r.

haberi poterit)[30], quemadmodum necessarium esse videtur ad extruendum conveniens refectorium et alia quaedam loca ad collegii usus accommodata.

Et quoniam collegium proprium templum non habet, nec etiam habere potest, nisi novum extruatur, ob eam causam ad latus septentrionale post scholas templum commodum aedificabitur. Ex parte enim comparatus est locus, et quod deest, curabit suo sumptu episcopus, qui totum fabricae pondus sustinet. Interim paratur materia et illuc comportatur, ut opportuno tempore opus illud possit inchoari ac etiam perfici[31], quemadmodum vehementer episcopus desiderat, qui omnes suas cogitationes in eo collegio augendo et perficiendo collocatas habere et nostras antevertere videtur. Unde nobis aliquando dicere consueverat: « Rogate Dominum, ut aliquid vitae mihi largiatur, et videbitis, quid ego faciam ». Atque utinam diu vivat propter commune bonum!

[7] Habet praeterea collegium hortum mediocrem in suburbiis aquilonaribus, ultra Viliam sub civitatis moenia fluentem, ad ipsius ripam e regione arcis collocatum, in quo domus est lignea, honesta et pro hortulano satis accommoda. In hoc horto arbores nullae sunt praeter novellas aliquot plantationes; suis tamen holeribus collegii culinae utilis futurus est. Qui si augebitur vel extensione in septentrionem, vel accessione cuiusdam domus ad latus extructae, in eo multa fieri poterunt: stabulum, braxatorium pro cerevisia coquenda, panni collegii lavari, et id genus alia, nisi has commoditates frequentia furum impediat, quibus et regio non minus abundat quam ut plurimum caret latronibus; ut illud praetermittam, quod propter Viliae flumen, inter moenia et hortum interiectum, multum circumvenire oportet, priusquam e civitate in hortum perveniatur, nisi naviculo flumen ipsum traiiciatur, quo tamen modo neque equi, neque cerevisia facile transferri posset.

[8] Habet praeterea collegium bona stabilia seu villas, ex quibus suam sustentationem colligit; nec est melior via fundandi collegia in hisce regionibus, quam si villae tradantur, etsi enim illarum adminis-

---

[30] Probabiliter domus sartoris Stanislai « contigua collegio a parte sinistra », quae die 3 martii 1572 empta est pecunia collegii 250 flor. Cf. *Index*, cit., fol. 242r-v.

[31] Hoc templum non fuit constructum, quia post paucos menses collegium vicinam et vastam ecclesiam parochialem S. Ioannis et domum presbyteralem a rege Sigismundo Augusto collegio unitas accepit. Litterae regiae datae sunt Varsaviae die 10 martii 1571 (transsumptum authenticum in ARSI Lith. 36 fol. 190r-192v); Breve autem Pii V, hanc unionem confirmans, datum est Romae die 27 augusti 1571 (apographum ibd. fol. 194r-195r).

tratio multas curas et distractiones adiunctas habet. Nulla tamen est commodior aut tutior ratio prospiciendi collegiis nostris quam villarum possessione, cum praesertim et census sint valde incerti, et tradere aliis villas, ut inde proventus per modum census habeatur, non magnopere tutum sit nec etiam facile. Et alioqui illis curis et distractionibus magna ex parte occurri possit per bonos oeconomos et procuratores, qui, licet rari sint qui fideles esse velint, tamen ex illis aliqui etiam reperiuntur [32].

[a] Porro villae istae seu bona collegii stabilia triplicia sunt. Prima sunt bona Miednicensia, sic dicta a Miedniki [33], oppido regio, in cuius tractu sunt, infra Vilnam ad meridiem [*fol. 318v*] quinque miliaria orientem versus collocata, quae bona, cum antea episcopalis mensae essent, cum consensu Capituli et approbatione Regis tradita sunt collegio in perpetuum possidenda, ut in litteris fundationis patet [34].

In istis bonis sunt quinque villae, quarum prima vocatur Kamienniloh [35], in qua sunt 20 lanei seu mansi terrae culti, nam (ut initio dictum est) illa mensura agri, quae a masovitis et prussis mansus, a lituanis laneus nominatur, et eadem est utrisque ratio culturae, siquidem distributa terrae portione, quam possident, inter campos, quaelibet 3ª pars quovis tertio anno vacat et quotannis duae tertiae partes coluntur successive [36]. Quot autem lanei terrae sunt ad unam

---

[32] De rebus oeconomicis illis temporibus in Polonia cf. *Cambr. Hist. Pol. I* 441-450 ; de iisdem in Lituania cf. Z. Ivinskis, *Geschichte des Bauernstandes in Litauen* (*Historische Studien*, hrsg. von E. Ebering, Heft 236), Berlin 1933 ; J. Jurginis, *Baudžiavos įsigalėjimas Lietuvoje* [De constitutione servitutis glebae in Lituania], Vilnius 1962.

[33] Lit. : Medninkai vel Medininkai (polonice : Medniki), oppidum in Lituania 35 km circiter a Vilnius distans.

[34] Consensum Capituli cathedralis Vilnensis episcopus die 3 octobris 1569 obtinuit ; sequenti die litteras fundationis signavit, quibus haec bona collegio perpetuo inscripsit (ARSI Pol. 65 fol. 77v, 102r). Transsumptum authenticum litterarum fundationis collegii exstat in ARSI Lith. 36 fol. 186r-188v.

[35] Lit. : Kamenologas (belorussice : Kamennyj Log), oppidum hodie in territorio Reipublicae Sov. Soc. Belorussiae. Quia in hac villa curia istorum bonorum habebatur, interdum ipsa bona non Mednicensia sed Kamienniloh appellata sunt.

[36] Ratio culturae agrorum in tres campos distributorum in Lituania ab anno circiter 1560 ubique introducta est, ita ut dehinc unitas agraria esset mansus (lit : valakas ; polonice : włoch = 30-33 iugera [lit. : margas] = circa 21,8 ha), qui in hac 'Informatione' laneus vocatur. Talis quantitas terrae inter tres campos dividebatur : una pars siligine,

villam pertinentes, tot etiam rusticorum familiae in ea villa esse solent. Caeterum habitationes omnes villarum, sicut etiam oppida et civitates omnes ligneae sunt et frequenti combustioni obnoxiae.

Ex hac villa colliguntur sequentes proventus : ex singulis laneis solvitur una sexagena in annos singulos. Una vero sexagena facit duos florenos rhanenses (!) et dimidiatum [37], et dicitur sexagena, quia continet 60 grossos lituanicos, quorum 24 faciunt unum florenum. Praeterea avenae mensura [38] una, siliginis mensura una, quinque grossi pro advectione singularum mensurarum utriusque simul. Demum ex quodam censu una sexagena et grossi 18. Summa proventus ex hac villa in pecunia est 22 sexagenarum et 58 grossorum, quae summa facit florenos 57 cruciferos 25. Praeterea in frumentis siliginis 20 mensurarum, avenae similiter 20. Quantitas vero unius mensurae est tanta, ut ad alendum unum hominem per annum sufficiant mensurae ...[c]

In hac villa hebemus nostram curiam seu habitationem, nondum tamen absolutam, cum bono pomario ; sunt etiam duae piscinulae, quae cum reparatae fuerint, utiles erunt collegio. Hic autem episcopus cupit et consulit, ut praedium erigatur, quod facile fieri poterit ex quibusdam laneis incultis et parte aliqua sylvae nostrae destructa. Etsi autem hoc tempore nobis necessarium non sit tale praedium, nec etiam videatur fore valde tutum, cum haec bona sint in via communi, ideoque militibus, qui adversus Moscum mitti solent, facile exposita,

---

[c] *spatium vacuum in originali.*

altera pars frumentis aestivis seminabatur, dum tertia pars spatio unius anni vacua remansit. Cf. A. Šapoka, *Lietuvos istorija*, Fellbach/Württ. 1950, 245-247 ; LE XXXII 520 [unus mansus = 21, 37 ha] ; LE XXXV 337-339.

[37] Florenus rhenanus (germanice : Gulden, Rheingulden), moneta aurea, a saec. XVI argentea, ab Electoribus, Coloniensi, Moguntino, Treverensi et Palatino, pro propriis territoriis communiter instituta ac in terris vicinis large diffusa. 1 florenus = 60 cruciferi = 24 grossi lituanici ; 1 sexagena autem = 60 grossi = 2 ½ floreni = 150 cruciferi Cf. E. Martinori, *La Moneta. Vocabolario generale*, Roma 1915, pag. 82 : *Creutzer* ; pag. 162 : *Fiorino del Reno* ; LE VI 310 ; VII 457-458 ; VIII. 46-47. Qualis fuerit valor harum monetarum in Lituania illis temporibus, ex quantitate census circa a. 1550-1560 statuti colligi potest : « Coloni debent dare pro unoquoque manso [inter alia] 2 vel 1 mensuram avenae aut 5 grossos pro mensura ; 1 currum foeni aut 3 grossos pro foeno ; 1 anserem aut 1 ½ grossum ; 2 gallinas aut 16 denarios [10 denarii = 1 grossus] ; 20 ova aut 4 denarios ». Cf. *Lietuvos TSR istorija*, I, Vilnius 1957, 185.

[38] 1 mensura = dolium (praesertim aringis sale condendis usitatum) circa 102 litrorum capax (56-85 kg). Cf. J. Lebedys, *Mikalojus Daukša*, Vilnius 1963, pag. 169 nota 383 ; LE XVII 489.

negligendum tamen non erit tale opus, si episcopus ipse illud suo sumptu instituat, quemadmodum se animum habere declaravit. Cum enim ista bona Miednicensia sint de mensa episcopali nobis perpetuo attributa, videtur episcopus constitutum habere, ut ea exornet atque perficiat.

2ª villa vocatur Bieniancze [39], in qua sunt 10 lanei terrae cultae, et pro singulis laneis solvitur quotannis una sexagena, una mensura siliginis et una avenae, et praeterea quinque grossi pro advectione singularum mensurarum avenae et siliginis simul, ut de Kamienniloh dictum est. Itaque ex hac villa colliguntur annue in pecunia sexagenae 10 grossi 50, videlicet floreni 27 cruciferi 5 ; in frumentis vero mensurae 10 siliginis et totidem avenae.

3ª villa dicitur Pikcziuny [40], omnium illa minima, quippe quae duos tantum terrae cultae laneos continet, praeter unum laneum desertum, in quo venator residebat ; ex quibus habentur proventus sicut ex supra dictis eodem prorsus modo, servata proportione. Sunt autem in pecunia sexagenae duae grossi 10, videlicet floreni 5 cruciferi 25 ; in frumentis vero duae mensurae siliginis et duae avenae.

Praeterea tenebantur subditi ex his villis laborare unam hebdomadam in autumno, alteram in vere, quos labores transtulerat R.mus in Werki [41], praedium suum, nunc autem restituti sunt vel restituentur.

Praeterea podwodi, quoties iussi essent, id est, ire cum curribus suis, quocunque mitterentur. Tenentur etiam faenum falcibus praecidere et illum Vilnam vehere. Item ex singulis mansis tenentur quinque currus lignorum devehere Vilnam, qui sunt currus 160. Parvi tamen sunt illi currus, quippe qui ab uno tantum equo trahantur.

4ª villa dicitur Noskoveczi [42], in qua sunt mansi terrae cultae quinque, ex quorum singulis solvuntur duae sexagenae, nihil praeterea. Item ex taberna solent solvi 8 sexagenae. Sunt omnes sexagenae 18, videlicet floreni 45.

5ª villa vocatur Komononcze [43], sita ad fluvium in Merecz, in qua sunt lanei terrae cultae 10, ex quorum singulis habentur duae sexagenae, nihil praeterea. Item ex taberna tres sexagenae. Sunt omnes sexagenae 23, videlicet floreni 57 ½.

Quamobrem summa ordinarii proventus, qui ex praedictis bonis colligitur quotannis, est haec : in pecunia sexagenae 76 grossi 58, videlicet floreni 192 cruciferi 25 ; in frumentis vero [*fol. 317r*] siliginis mensurae 32, avenae 32, quae omnia si ad pecuniam redigantur,

---

[39] Lit. : Beniančiai.

[40] Lit. : Pikčiūnai.

[41] Lit. : Verkiai, non longe (circa 5 km) a Vilnius.

[42] Lit. : Naskaučiai.

[43] Lit. : Kamanančiai, ad fluvium Merkys.

erunt proventus ad 230 florenos annuos et ultra ex his bonis ; et si fiet praedium, sperandum est fore ultra 400 florenos annuos.

Praeterea singuli praedictarum quinque villarum rustici seu rusticanae familiae tenentur dare collegio unum hominem singulis annis, qui per 4^{or} hebdomadas in collegio laboret suo sumptu ; solentque mitti duo simul, quod est magnum adiumentum pro culinae et aliis collegii laboribus.

In his bonis Miedniki habemus sylvas, ex quibus de lignis collegio prospici potest ad maiorem anni partem. Quidam tamen horum bonorum agri sunt satis distracti et detrimentis expositi, qui si poterunt cum propinquioribus commutari, non erit praetermittendum.

[b] Donavit etiam episcopus collegio in perpetuum lacum quendam, dictum Rinkonthi [44], in tractu Trocensi, tribus miliaribus Vilna distantem Kawnam versus, pro piscatione usus quotidiani, et praeterea pagum seu villam ad eundem lacum situm, in qua sunt 4^{or} lanei terrae et totidem familiae rusticanae seu coloni. Lacus vero iste, si bene custodiatur, pisces pro usu collegii fere subministrabit ; est enim satis magnus, cum habeat in circuitu plus quam miliare germanicum, ut audio ; neque enim illud videre licuit.

[c] Alia sunt bona collegii, quae Szirwienthi nuncupantur [45], ad septentrionem 7 circiter miliaria supra Vilnam sita. In his bonis est oppidum, dictum Szirwienthi, qualia in illis regionibus [solent] reperiri ; in quo diebus Iovis mercatus satis frequens rerum ad victum communem pertinentium fieri solet. Nulla est illic villa, sed domus rusticorum, quae erant dispersae, in unum locum rediguntur oppido adiacentem, ut aut villam constituant, aut certe quandam suburbii speciem faciant. Habemus hic curiam non incommodam neque angustam. Praedium nullum est, neque expedit fieri. Est fluviolus piscosus, piscina item parva et molendinum, sed quae perfici debebunt.

Omnia haec bona continent laneos [d] terrae cultae, praeter sylvas aliquas et loca inculta, quorum ...[e] pro curia nostra reservantur, reliqui in rusticos distributi sunt, qui ex illis collegio annuos census pecuniarios et frumentarios pendunt, quamquam non omnes, sunt enim inter illos boiarii sic dicti, quia, cum nobiles non sint, nobilitati tamen quodammodo sunt ea ratione, quod exempti ab oneribus rusti-

---

[d] *quantitas laneorum praetermissa est in originali.*

[e] *spatium vacuum in originali.*

[44] Lit. : Rikantai, lacus et villa ad viam publicam a Vilnius ad Vievis et ultra ad Kaunas ducentem sita. Hic lacus « postea consensu Reverendi Patris nostri Generalis Everardi [Mercuriani] sexcentis florenis venditus est » (ARSI Pol. 75 fol. 298v).

[45] Lit. : Širvintos, oppidum 52 km a Vilnius distans, od fluviolum Širvinta situm. Cf. LE XXX 16-19.

canis, ad prodeundum in bellum suis sumptibus, cum opus est, tantum tenentur.

Proventus ordinarri horum bonorum sunt ad 300 florenos annuos ut minimum, quorum 100 habentur ex quodam vectigali in duobus terminis per medietatem, videlicet in festo Assumptionis B. Virginis et ...[e], 100 ex censibus, reliqui ex frugibus.

Quo iure et titulo haec bona collegium possideat, ex literis acquisitionis et fundationis patet [46]. Nam episcopus illa emit a moderno palatino Vilnensi 2000 sexagenarum, quae faciunt florenos 5000, cum pacto de retrovendendo, hac tamen conditione, ut venditor non possit ea recuperare ante finitum decennium a die emptionis, et non nisi propria, non aliunde accepta pecunia, ad fraudes evitandas. Et si tunc non recuperet, ad aliud decennium duret contractus, et ita de decennio in decennium. Quae bona si perpetuaverit nobis episcopus [47], rem faciet non parvi momenti, et ille quidem procul dubio faciet, si longiorem illi vitam Dominus concesserit.

[d] His bonis sunt contigua duo praedia Vilnam versus, duorum altarium [48], percommoda et valde opima, quae iam pridem episcopus possidet, et omnino constituit omnem movere lapidem, ut, consensu collatorum habito (sunt enim aliquot nobiles, qui in illis ius patronatus habent), collegio uniantur; quod si impetratum fuerit et, quae nunc habet, perpetuabuntur, erit satis superque collegio prospectum de sustentatione pro futura universitate [49].

---

[e] *spatium vacuum in originali.*

[46] Documentum emptionis cum pacto retrovendendi a Nicolao Radvilas Rudasis (Rubeo), palatino Vilnensi, tempore comitiorum generalium in Gardinas die 8 iunii 1568 signatum est. Episcopus Valerianus haec bona suis litteris fundationis (cf. supra notam 34) collegio applicavit. Die autem 18 aprilis 1575, additis 600 sexagenis (= 1500 flor.), ea a palatino Vilnensi plene redemit et 4 maii eiusdem anni collegio donavit. Denique die 19 iunii 1581 bona Širvintos a rege Stephano permutata sunt cum bonis illucusque regiis in Trakeliai sitis, quam permutationem rex in comitiis generalibus Varsaviensibus die 20 februarii 1585 confirmavit. Cf. *Index privilegiorum et contractuum* in ARSI Lith. 36 fol. 244r, 246r-v; et etiam Lith. 36 fol. 227-229.

[47] Cf. notam precedentem.

[48] Sunta altaria in ecclesia parochiali in Maišiogala (oppidum situm ad mediam viam publicam inter Vilnius et Širvintos); unum altare B. Virginis Mariae et S. Martini a Martino Valčkavičius Radvilas a. 1517 fundatum, alterum — Sanctissimae Trinitatis a Stanislao Bagdonavičius (Bohdanowicz) a. 1495 fundatum. Cf. ARSI Lith. 36 fol. 242v et 243r.

[49] Haec duo altaria, quae permissu Summi Pontificis Pauli IV (Litterae apostolicae *Personam tuam nobis* die 1 aprilis 1556 datae, quarum apo-

[e] Postrema bona sunt, quae Dworzisze dicuntur [50], ad meridiem 11 miliaria infra Vilnam sita, adeo amoena, ut videatur terra quaedam promissionis ; adeo culta, ut vix sylva reperiatur. Haec bona eodem titulo et iure possidet collegium, quo bona Szirwienthi.Nam post factam fundationem ante adventum nostrum Vilnam, episcopus pecunia deposita iuxta literas fundationis aucta summa usque ad 6500 [51] [*lege* : 7500], a D.no Marsalko curiae, filio defuncti palatini Vilnensis, emit ista bona cum pacto de retrovendendo ad quinquennium, quo finito, si non redimantur, durat contractus de anno in annum [52]. In qua re bonus episcopus inclinationem voluntatis suae erga Societatem declaravit, dum 1500 [*lege* : 2500] florenos ad summam 5000 depositorum voluntarie adiunxit [53] et de tam opportunis bonis collegio prospexit, quae si perpetuentur, ut fore speratur, erit res valde utilis ; siquidem continent illa bona 189 mansos terrae seu laneos simul coniunctos, ex quibus ad praedium pertinent 22, licet 12 tantum seminentur, quaternis laneis in singulos campos distributis ; reliquos tenent coloni et hortulani. Sunt enim in iis bonis 11 villae.

[*fol. 317v*] Quod ad praedium attinet, illud est bonum et utile. Habet amplam curiam, armentum mediocre, molendinum, ex quo non modicum emolumentum habebitur, si subditi in eo molere, ut ratio postulare videtur, obligentur. Alluitur praetera fluvio non parvo et piscoso. Ex hoc praedio habentur magna emolumenta siliginis, hordei, avenae, tritici, leguminum, faeni, butyri, casei, carnium etc.

---

graphum in ARSI Lith. 36 fol. 181r asservatur) Protasevičius etiam tempore sui episcopatus retinuerat, consensu collatorum obtento, collegio Vilnensi donavit die 6 februarii 1573. Cf. *Index privilegiorum et contractuum* in ARSI Lith. 36 fol. 242v-244r.

[50] Lit. : Dvarykščiai, bona circa 80 km a Vilnius distantia ; hodie in Republica Sov. Soc. Belorussiae inveniuntur.

[51] Error scribentis, nam omnes alii fontes de summa 7500 flor. loquuntur.

[52] Iam die 13 octobris 1569 episcopus Valerianus deposuerat in collegio 2000 sexagenarum (= 5000 flor. ; Pol. 65 fol. 78r), postea addidit 1000 sexagenas et tempore comitiorum generalium, Varsaviae, die 23 maii 1570, pactum cum Nicolao Christophoro Radvilas Našlaitėlis (Orbulo), filio quondam Nicolai Radvilas Juodasis (Nigri), palatini Vilnensis, de emptione cum facultate retrovendendi horum bonorum iniit (*Index privilegiorum et contractuum* in ARSI Lith. 36 fol. 244v). Denique ipse Nic. Chr. Radvilas bona Dvarykščiai die 5 novembris 1574 collegio Vilnensi in perpetuum tradidit « reliquum quo hanc summam [7500 flor.] praedicta bona excedebant, collegio liberaliter donando » (ibd. fol. 246r).

[53] Cf. notam praecedentem.

Porro prima villa vocatur Dworziska [54], in qua est praedium, sic dicta a praedicto fluvio Ziska [55], a quo alluitur. In hac villa sunt 25 lanei terrae computatis ...[f], quos habent boiarii. Habentur ex ea annui census 11 sexagenae 15 grossi, siliginis 22 mensurae, avenae 22, anseres 22, gallinae 44, ovorum 7 sexagenae et 20, praeter illa, quae ex praedio colliguntur.

2ª villa vocatur Milnicz [56] in qua sunt lanei 12. Habentur ex ea annui census sexagenae 7, siliginis mensurae 11 ½, avenae totidem, anseres totidem, gallinae 23, ovorum sexagenae 3 et 50 ova.

3ª dicitur Jurgievicz [57], in qua sunt lanei 24, quorum 10 optimi sunt oppignorati in 100 sexagenas pecuniae apud quendam nobilem et unus desertus est; alii 13 sunt in nostros rusticos distributi. Annui census huius villae sunt sexagenae 6 grossi 6, siliginis mensurae 12, avenae 12, anseres 12, capones 24, ovorum sexagenae 4^{or}.

4ª dicitur Viczkievicz [58], in qua sunt lanei 17. Tres lanei et ½ sunt deserti et boyarius habet ...[g] Annui census sunt sexagenae 5 grossi 56, siliginis 11 mensurae cum dimidia et duabus tertiis, avenae totidem, anseres 11 ½ et ⅔, gallinae 24, ovorum sexagenae 3 et 58.

5ª dicitur Niekrasse [59], in qua sunt 7 lanei. Annui census sunt sexagenae 2 grossi 5, siliginis mensurae 4^{or}, avenae totidem, anseres 4^{or}, gallinae 8, ova 80. Sunt tres lanei deserti in hac villa.

6ª dicitur Nieczeliovicze [60], in qua sunt lanei 7, quorum quinque pertinent ad unum boyaronem. Annui census sunt sexagena 1 grossi 16, siliginis mensurae duae, avenae duae, anseres 2, gallinae 4^{or}, ova 40.

7ª dicitur Suczkieviczi [61], in qua sunt lanei 8, quorum 4^{or} et ½ sunt deserti. Ex una parte habet fluvium et prata. Census annui sunt sexagena 1 grossi 35, siliginis mensurae 3 cum ½, avenae totidem, anseres 3 cum ½, gallinae 7, ova 80.

8ª dicitur Loczevicze [62], in qua sunt lanei 7. Census annui sunt sexagenae 3 grossi 2, siliginis mensurae 7, avenae 7, anseres 7, gallinae 14, ovorum sexagenae 2 et 20.

9ª dicitur Pasevicz [63], in qua sunt lanei 19, quorum aliquot sunt

---

[f] *spatium vacuum in originali.*
[g] *spatium vacuum in originali.*

[54] Lit.: Dvarykščiai.
[55] Fluvium revera Žižma vocatur.
[56] Lit.: Milničas.
[57] Lit.: Jurevičiai.
[58] Lit.: Vitkevičiai.
[59] Lit.: Nekrašiai.
[60] Lit.: Nečeliavičiai.
[61] Lit.: Sutkevičiai.
[62] Lit.: Lačevičiai.
[63] Lit.: Pasevičiai.

deserti. Census annui sunt sexagenae 7 grossi 32, siliginis mensurae 16 ½, avenae totidem, anseres 16 ½, gallinae 33, ovorum sexagenae 5 et 26 ova.

10ª dicitur Kobilniki [64], in qua sunt lanei 24. Annui census sunt sexagenae 11 grossi 11, siliginis mensurae 24, [avenae totidem][h], anseres 24, gallinae 48, ovorum sexagenae 8.

11ª dicitur Bienvieky [65], in qua sunt lanei 6. Annui census sunt sexagenae 3 grossi 30, siliginis mensurae 6, avenae 6, anseres 6, gallinae 12, ovorum sexagenae 2.

Ex quibus omnibus conficiuntur sequentes summae : pecuniae sexagenae 60 grossi 28, videlicet floreni 151 cruciferi 10 ; siliginis mensurae maiores 121, quae faciunt 4 lastas [66], quarum una sufficit abunde pro 10 personis ad panem faciendum ; avenae mensurae maiores 121, quae faciunt similiter 4 lastas, anseres 121, gallinae 241, ova 2394.

Praeter haec omnia, nomine stationis domino in singulos annos dari solent ex 30 mansis una vacca sterilis, erunt quinque vaccae ; ex 10 mansis unus castratus, erunt 16 castrati ; ex singulis mansis una gallina et 10 ova, erunt gallinae 168 et ova 1680.

Quibus omnibus si accedant proventus praedii, consurgent reditus annui ordinarii floreni 700, praeter multas commoditates alias, quae ex huiusmodi bonis haberi solent. Itaque proventus collegii omnes praesentes sunt 1200 florenorum annuorum et ultra, qui sufficere possunt pro 40 personis alendis, nisi caritas extraordinaria vel annus nimis importunus fuerit.

[f] Concessit etiam in perpetuum episcopus, quemadmodum in literis fundationis patet, ut collegium pro usu suo quotidiano libere, sine omni solutione tam pecuniaria quam granaria, molere possit in molendinis episcopalibus frumentariis Vilnensi [*fol. 319r*] et bonorum Werki [67] omnis generis frumenta, legumina et brasea etc.

[9] In praedictis porro bonis stabilibus seu villis habet Societas plenam iurisdictionem in temporalibus, etiam criminalem, pro more harum omnium regionum, quam tamen per alios a se constitutos exercere potest. Nec alterius rationis bona in his regionibus reperiuntur, quae tuto possideantur, neque facile invenientur episcopi aut capitula (nam cum nobilibus saecularibus istas rationes inire tutum non est), quae talia bona accipiant, ut inde censum solvant,

---

[h] avenae totidem *deest in originali ; sed computatio finalis exigit, ut etiam hic mensurae avenae enuntientur.*

[64] Lit. : Kabilninkai.

[65] Lit. : Beneikiai.

[66] 1 lasta = 2000 kg ; cf. LE XIV 198.

[67] Vide notam 41.

cum illi satis negotii habeant cum suorum bonorum administratione, nec se velle aliorum procuratores esse respondeant. Itaque vel his oneribus affecta bona retinenda sunt, vel arrendanda, quod vix expedire solet ob multa detrimenta et subditorum oppressiones, quae inde consecuntur (!). Quamdiu episcopus vixerit, Societas hac cura libera manebit, cum bonus pater sese obtulerit ad illud onus pro collegio subeundum, petita ad eam rem a nobis procuratoria facultate, quam illi in ampla forma concessimus, ad omnes actus et processus iuridicos tractandos et expediendos [68]. Qui etiam, ut voluntatis suae, qua in Societatem nostram propendet, inclinationem declararet, huiusmodi locutionibus frequenter uti consueverat, cum de his occupationibus sermo haberetur : « Ego ero vester procurator, capitaneus, palatinus, si vobis placuerit, et quandiu ergo superstes fuero, omni vos cura liberabo ».

[10] Haec sunt prima initia et fundamenta, quae bonus episcopus iecit huius collegii, quod procul dubio etiam perficiet, nisi intempestiva morte antevertatur. Qui casus si contingeret, ne eius consilium dissiparet, collegio mature suo testamento bene prospexit, quemadmodum etiam nobis declaravit. Nam die 21 augusti 1570 ipsemet cum in collegium ad nos venisset, legit nobis eam partem sui testamenti, in qua ea omnia complexus est, quae collegio legato relinquit. Ea vero sunt : universa argentea suppellex cum ipsa catena et cruce aurea, quam gestat in collo suspensam pro episcoporum more, quae omnia fere sex millibus florenorum valent ; item frumenta omnia collecta et colligenda (deductis iis, quae ad alendam familiam erunt necessaria post ipsius mortem per totum tempus consuetum) ad ipsum pertinentia, quae non parvi momenti sunt. Siquidem anno diviso in 4^{or} trimembres, incipiendo a principio anni, si episcopus moritur in primo trimembri, illis est 4^{a} pars proventuum totius anni, si in 2° — media

[68] De hac re fit mentio in *Historia collegii Vilnensis Societatis Iesu* (ARSI Pol. 65 fol. 82v-83r) : « Sub finem mensis [iulii] R.mus Dominus cum P. Provinciali et Viceprovinciali, assumptis P. Stanislao [Warszewicki] et Balthasaro [Hostovino] profectus est ad bona Schervinti, ubi die dominico sub umbraculo cantatum est sacrum et habita concio ab uno ex nostris. Deinde vero ab episcopo in praesentia multorum nobilium virorum, quos ea de causa convocaverat, possessio bonorum eorum collegio tradita, ita tamen, ut protectionem eorum non deposuerit, quin etiam voluit, ut collegium publico instrumento, quod confectum fuit, eum negotiorum suorum gestorem et procuratorem constitueret, adeo plus quam paternam curam et solicitudinem de rebus collegii optime constituendis optimus episcopus ubique declarabat. Cum ex Schervienti rediissent, ad accipiendam possessionem bonorum Dworzyszcze eosdem Patres cum duobus suis famulis, rebus necessariis ad iter instructos, liberaliter dimisit ».

pars, si in 3° — tres quartae partes, si in 4° — omnes totius anni proventus, si bene memini me informatum fuisse. Item tota pecunia, quae erit residua ex quadam massa pecuniae separata ad expensas mortis et familiae faciendas. Habet enim duas pecuniarum summas separatas, alteram in pia legata, alteram in praedictas expensas distribuendam (nam debita nulla habet aut habere vult), quarum utraque multa millia florenorum continet. Item dimidiata pars mellis crudi, quod in cellario collegii reperietur, siquidem mel suum, cuius magna est quantitas, illic solet reponere. Postremo omnia tapetia et aulea, saltem preciosiora, ad templi et scholarum ornamentum. Porro in eo testamento (quod in collegio nostro repositum habet) testamentarios constituit Societatis nostrae amantissimos et studiosissimos, nec integrum iam erat amplius aut etiam necessarium eam formam immutare.

[11] Fundatio collegii universa quoad praedicta omnia, etiam quae in testamento continentur, libera est, sine ulla obligatione adiuncta, ut liberiorem Societas desiderare vix possit, et cum haec sint tantum initia futurorum, si Dominus Deus longiorem vitam episcopo largiri dignabitur. Hinc manifestum evadit, quanta sit illius in Deum et eius Ecclesiam pietas et erga nostram Societatem benevolentia, ut proinde, quantum illi debeat nostra Societas, non facile explicari queat. Certe curandum est studiose et diligenter, ut tam piis huius senis conatibus Societas respondeat, nec se ab eo in ratione dati et accepti (ut ita dicam) superari patiatur. Multo vero minus permittat, ut illud aliquando contingat, de quo nonnunquam nos non minus prudenter quam amanter, cum de fundatione et progressu collegii loqueremur, praemonere solitus est in hanc sententiam : « Antequam Lituania a paganismi tenebris abduceretur et christianae veritatis lucem amplecteretur, quidam magnus dux ab archiepiscopo quodam in Livonia baptizatus est et in regem inunctus ; sed completo anno et fidem christianam et regiam coronam abiecit [69]. Perseveravitque

---

[69] Agitur de magno duce et postea rege Lituaniae, Mindaugas, qui a. 1250 vel 1251 baptizatus et 1253 de mandato Summi Pontificis Innocentii IV in regem unctus atque coronatus fuit. Utrum Mindaugas postea revera in paganismum relapsus fuerit vel solum calumniae inimicorum de eo ita dixerint, sententiae doctorum non sunt concordes. De tota hac quaestione et de morte violenta primi regis Lituaniae (a. 1263 Mindaugas et duo filii eius occisi sunt) cf. Z. IVINSKIS, *Mindaugas und seine Krone*, in *Zeitschrift für Ostforschung*, 3 (1954) 360-386 ; id., *Pirmasis Lietuvos karalius Mindaugas ir jo palikimas* [cum summario lingua anglica : Mindaugas the First King of Lithuania and his Legacy], in *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Metraštis*, I, Roma 1965, 53-116 (pp. 110-114 : bibliographia) ; cf. id., in LE XVIII 493-502.

Lituania in errore gentilico usque ad Iagellonem, qui primus ex magnis Lituaniae ducibus christianus factus in fide suscepta perseveravit et prosapiam illam, ex qua modernus quoque rex prognatus est, propagavit [70]. Pari modo ego tot labores et sumptus in hoc collegio inchoando collocavi et in eo perficiendo, vita comite, collocaturus sum, non ut, sicut ille primus, ad horam exultemus, sed, quemadmodum Iagello, opus stabile ac firmum inconfusibilium operariorum frequentia et virtute conficiamus, et multiplicata gente, magnificetur laetitia, etc. » [71]. Quod certe Societas tanto impensius praestare debet, quanto maioris momenti futurum est illud collegium, in ea regione collocatum, ut propter longinquitatem itineris et alias multas causas in India septentrionali esse non iniuria censeatur. Brunspergae 24 octobris 1570.

---

[70] Jogaila, magnus dux Lituaniae, a. 1386 baptismum suscepit et rex Poloniae, nomine Vladislaus, coronatus est. Ex stirpe Jagiellonica provenit etiam Sigismundus III Augustus (1544-1572 magnus dux Lituaniae et 1548-1572 rex Poloniae), qui moriens (a. 1572) maximam partem suae bibliothecae collegio Vilnensi reliquit, sed etiam ultimus rex ex ea stirpe fuit. Cf. *Cambr. Hist. Pol.* I 196-231, 348-368 ; LE IX 418-429 ; LE XXXV 329-337.

[71] Cf. *Is.* 9,3.

VILNIAUS KRAŠTAS FAKTŲ IR ATSIMINIMŲ ŠVIESOJE

Atrodo, kad nei vienos valstybės sostinė neturi tiek pretendentų, kiek jų turi Vilnius. Juk niekas nesisavina Paryžiaus; niekas nesiginčija, kad Varšuva ne Lenkijos sostinė; niekas nekelia klausimo, jog Minskas ne gudų žemėje, nors jis įsikūręs priešistorinėse baltų srityse; niekas nesako, kad Berlynas ne Vokietijos sostinė, nors ir stovi buvusiose slavų žemėse. Taip pat niekas istorijos vadovėliuose nerašo, kad Krokuva ne senosios Lenkijos o Lietuvos sostinė, kadangi joje lietuviška vytis buvo ne retesnis svečias už lenkišką erelį.

Tačiau Gedimino įkurtoji Lietuvos sostinė Vilnius — nuo seniausių amžių besirandanti lietuviškųjų žemių centre, amžių glūdumoje buvusi pagoniškosios Lietuvos šventovė — yra tapusi savinimosi, politinių intrygų, nešvarių kombinacijų ir ginčų objektu lenkų, gudų bei rusų. Vilniaus klausimu, atrodo, yra pasisakiusios dauguma Europos ir net užjūrių valstybių. Vienos iš jų padarė teisingus ir Lietuvai palankius sprendimus, kitos rėmė priešų užmačias (pavyzdžiui, prancūzai Lenkijos agresiją po pirmojo pasaulinio karo). Šia prasme teisingas yra padavimas, kuris sako, kad Vilniaus garsas skambės po visą pasaulį.

I. Pretenzijų ir nuomonių įvairumas

Vilniaus klausimo kilmė. — Skleisdami istorijos puslapius, mes niekur neužtinkame žinių teigiančių, jog Vilnius nėra Lietuvos sostinė. Nuo seniausių laikų sritis apie Vilnių buvo vadinama Lietuva. Nėra abejonės, kad iš šios arba jai labai artimos srities Mindaugas vykdė Lietuvos vienijimo darbą. Gedimino laikais Lietuvos vardu buvo vadinama Vilniaus kunigaikštija, o Algirdo ir Kęstučio laikais — Vilniaus ir Trakų kunigaikštijos. Garsieji Gedimino laiškai į vakarus išveda Vilnių kaip Lietuvos sostinę.

Tuose laiškuose pažymėta, kad jie surašyti «karališkame mieste, vadinamame Vilniumi» (*In civitate nostra regia Vilna dicta*). Kasinėjimai Gedimino kalne rodo, kad čia būta įtvirtinimų jau 5 amžiuje po Kristaus. Visi raštai, nežiūrint kokia kalba jie bebuvo rašyti, nuo seniausių laikų ligi kuone pirmojo pasaulino karo, tekalbėjo apie Vilnių kaip Lietuvos valstybės sostinę, o vėliau — kaip buvusios didelės lietuvių valstybės sostinę, pačių lietuvių įkurtą.

Net ir lenkų istoriniai šaltiniai ligi Lietuvos-Lenkijos valstybės žlugimo (1795) ir net vėliau, Vilnių laikė Lietuvos sostine ir jokių diskusijų dėl to nekėlė. Juk ir abiejų valstybių bendri valdovai buvo pripažįstami tada, kai vienokias ar kitokias karūnacijos iškilmes atlikdavo Krokuvoje ir Vilniuje. Kai kuriais atvejais Lietuvos ponai į Krokuvą net ir nevažiuodavo, o laukdavo karaliaus Vilniuje (pavyzdžiui, Henriko Valois, 1574). Daugelis valdovų įsipareigojimų rašte įrašydavo, kad jie sutinka gyventi abiejose sostinėse: Krokuvoje ir Vilniuje. Tarp kitko čia primintinas įdomus faktas, kad, Zigmantui Senajam valdant, Vilniaus miesto erdvė, apjuosta mūru, turėjo 8 kv. kilometrus, o tuo tarpu Krokuva tebuvo tik 6 kv. kilometrų. Taigi Vilnius buvo tų laikų didmiestis.

Pirmąjį pasikėsinimo aktą prieš Vilnių, kaip Lietuvos sostinę, atliko rusai. Po paskutiniojo Lietuvos-Lenkijos padalinimo, tik užėmus Lietuvą rusams, caro įsakymu buvo uždrausta Vilnių vadinti Lietuvos sostine. Vilniui paliktas tik gubernijos miesto vardas. Taigi, Vilnius pergyvenęs didžiulės valstybės dienas, atsiekęs nepaprasto puošnumo ir turtingumo laipsnį Zigmanto Augusto (1544-1572) laikais, iškilęs kaip kultūros centras su vienintele katalikiška akademija rytinėje Europoje, po barbariško rusų nuniokojimo, paverstas eiliniu gubernijos miestu.

Antrąjį ir patį svarbiausią pasikėsinimo prieš mūsų sostinę aktą atliko lenkai. Dar pirmojo pasaulinio karo audrose ėmę galvoti apie Lenkijos atstatymą, (praktiškai dar jos neatstatę) jau svajojo apie saldžias unijų dienas ir Lenkiją nuo jūrų ligi jūrų. Tikrumoje juk niekas kitas o tik patys lietuviai savo didžiuliu kūriniu — valstybe nuo Baltijos ligi Juodosios jūros — išugdė lenkams fantastinius apetitus, būdingus visų slavų neišbalansuotai dvasiai. Be didžiosios Lietuvos kunigaikštijos Lenkija būtų likusi tik nežymi karalija, kokių buvo ir daugiau ir kurios vėliau dingo.

Tik lietuviškojo vyties pagalba lenkai išėjo į Europos vieškelį, o lietuviškoji Gediminaičių dinastija išstūmė Lenkiją į istorines erdves. Ir nepriklausomą Lenkiją atstatant, lenkai neišsiverte be lietuviškos kilmės Pilsudskio, Naruševičiaus ir kitų.

Vos atsipalaidavo vergijos pančiai, lenkai pirmiausia suskato svajoti apie tas Lietuvos pavėsyje buvusias nuostabias dienas, tik jau lietuvių atžvilgiu ne kaip lygus su lygiu, bet kaip valdovas su valdiniu. Būdami ano meto prancūzų satelitu ir naudodamiesi visokia prancūzų parama, lenkai galėjo dalyvauti taikos konferencijose ir čia Europos žemėlapio karpytojams nuolat kalti mintį, jog Vilnius buvo istorinės Lietuvos sostinė, jis yra lenkiškas, o istorinė Lietuva buvusi Lenkijos karalystės ribose. Prancūzai, norėdami sukurti galingą Lenkiją, sutiko su grobuoniškais lenkų planais. Tuometiniai galiūnai nekėlė klausimo, kaip lietuviškų žemių viduryje galėjo atsirasti lenkų ir kad Vilnius buvo ne Lenkijos provincijos, bet Lietuvos valstybės sostinė; niekas nekėlė klausimo, kad Tilžės, Gumbinės ir kitose srityse gyvena daug lietuvių ir tos sritys priklauso Lietuvai; niekas nekėlė klausimo, kad New Yorke gyvena daug žydų, tai čia turi būti Izraelio valstybės užuomazga; niekas nesirūpino faktu, kad Vilnius randasi lietuviškųjų žemių centre. Užteko lenkams aniems galiūnams įkalti mintį ir Vilniaus klausimas pradėjo savo egzistenciją.

Vilniaus klausimą lydi retai kur pasaulyje praktikuota demarkacinių linijų komedija. Vos tik lenkai užimdavo kurią Lietuvos sritį, tuojau santarvininkai (Prancūzija, Anglija, Italija ir kiti) nustatydavo demarkacijos liniją. Bet čia vyravo taisyklė — lenkų pagrobtos sritys pasilikdavo lenkų pusėje ir nebuvo atsitikimo, kad santarvininkai priverstų į Lietuvą įsiveržusius lenkus atsitraukti. Tai buvo vienašališkas smurto pateisinimas ir to pasėkoje pietinės Lietuvos sritis viena po kitos raižė demarkacijos linijos, kurias lenkai laužė ir vis užgrobinėjo naujas sritis.

1919.VI.27 d. santarvininkų aukščiausioji taryba nustatė tarp kariaujančių prieš bolševikus lietuvių ir lenkų kariuomenių demarkacijos liniją, kuri prasidėjo šiauriau Augustavo ir paliko Lietuvos pusėje Punską, Gibus bei Suvalkus. Lenkai šios ribos nepaisė ir veržėsi toliau. 1919.VII.27 d. minėta taryba paliko lenkams ką jie užgrobė ir nustatė vadinamą Focho liniją, kuri prasidėjo nuo Vištyčio ligi Juodosios Ančios, Merkinės ir paralėliai Varėnos-Vilniaus-Daugpilio geležinkeliui. 1919.XII.18 d.

buvo nustatyta lordo Curzono linija dar giliau į Lietuvą. Lietuvos vyriausybė protestavo prieš šitokią lietuviškųjų žemių parceliaciją lenkų naudai, tačiau ką reiškė protestai sąjungininkams, kurie pripažino ne teisę, bet armijas ir patrankas.

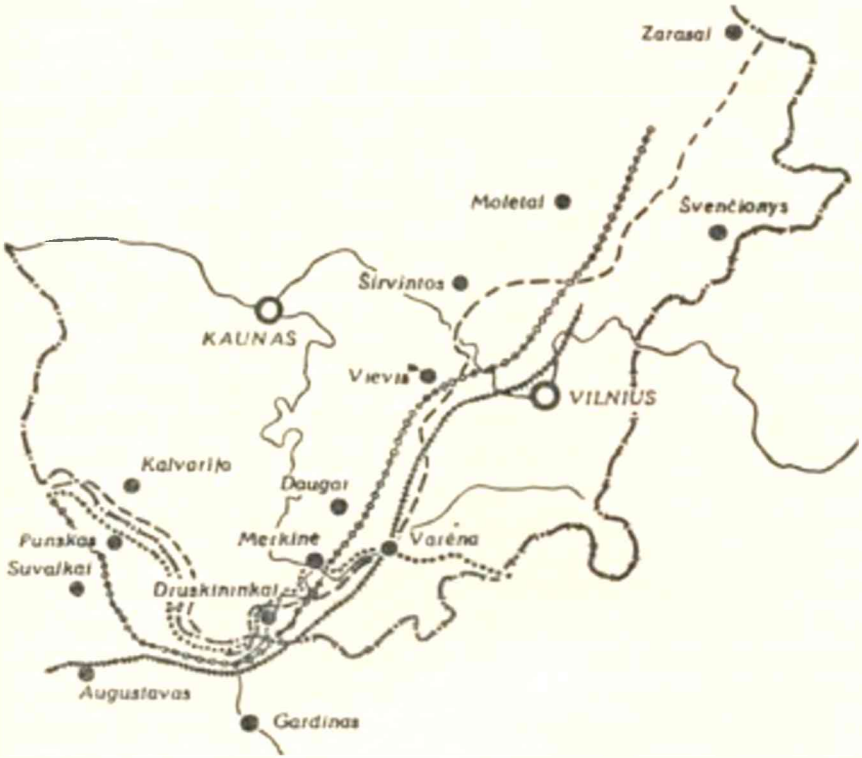

Vilnijos raižymas linijomis (iš dešinės į kairę): dabartinė sovietų nustatyta okupuotos Lietuvos siena rytuose; antroji, laužyta linija, buvo prie pat Vilniaus nubrėžta 1919.VI.18 d. sąjungininkų linija tarp lietuvių ir lenkų kariuomenių. Lenkams šią liniją sulaužius ir veržiantis gilyn į Lietuvą, sąjungininkai nustatė 1919.VII.27 d. kitą liniją. Trečioji brūkšneliais nužymėta, buvusi demarkacijos linija išsilaikiusi ligi Lenkijos sugriuvimo 1939 m. Apačioje, prie Varėnos, matyti juodais taškeliais nužymėta linija, ji buvo demarkacijos linija tarp lietuvių ir lenkų Suvalkų sutarties metu.

1920 m. vasarą, lietuviai atsigynę nuo bolševikų, atsiėmė Suvalkų sritis ligi Augustavo kanalo. Tačiau su prancūzų pagalba atstūmę bolševikus nuo Varšuvos (po vadinamo «Vislos stebuklo»), lenkai vėl smelkėsi į Lietuvą. 1920.X.7 d. lenkai pasirašė

Suvalkų sutartį, kurią sulaužė po dviejų dienų ir, suvaidindami «maištininko» Želigovskio komediją, smurtu užėmė Vilnių ir veržėsi toliau į Lietuvą. Tačiau prie Širvintų ir Giedraičių lietuvių karinės jėgos sumušė lenkus. Kelias į Vilnių pasidarė atviras. Bet vėl įsikišo santarvininkai, kurie pareikalavo kautynes sustabdyti. Buvo nustatyta demarkacijos linija, kuri, deja, pasiliko visam nepriklausomos Lietuvos gyvenimui. Veltui buvo bandyta per Tautų Sąjungą ir per Tarptautinį Hagos tribunolą ieškoti teisybės. Santarvininkai palaikė Lenkiją, nors nepagailėjo gražių žodžių ir Lietuvai.

Kai 1938.III.19 d. Lenkija įteikė Lietuvai ultimatumą reikalaudama užmegsti diplomatinius santykius, tie patys sąjunginkai (Prancūzija, Anglija, Italija) Lenkijos sudrausti nesiryžo. Sutartimi su Maskva 1939.X.19 d. Vilniaus miestas ir ruoželis krašto buvo grąžintas Lietuvai, kartu įvedant sovietų įgulas į Lietuvą. Iš to kilo ir žinomas posakis: «Vilnius mūsų, o Lietuva rusų». Šiuo atžvilgiu Vilnius tapo lyg tas legendarinis Trojos arklys, pro kurį įsiveržė naujas okupantas. Būdinga, kad emigracinė Lenkijos vyriausybė, pati neturėdama savo krašto, dėl Vilniaus grąžinimo Lietuvai pareiškė Maskvai protestą.

Kai kurie lenkų aiškinimai. — Lenkų istorijos veikaluose Vilniaus klausimas, daugiausia, nušviestas taip, kad lenkų pretenzijos į Vilnių daugiau ar mažiau pateisinamos. Kituose veikaluose nueinama dar toliau — Vilniaus klausime apkaltinama Lietuva. Pažvelkime į kai kuriuos lenkų aiškinimus.

Štai buvęs 1920-1922 m. Vilnijos lenkų politinis vadas ir laikraštininkas A. Zwierzynski savo atsiminimuose[1] aiškina, kad Pilsudskis nenorėjęs Vilnijos prijungti prie Lenkijos, o sudaryti tris kantonus: Minsko — gudišką, Vilniaus — lenkišką ir Kauno — lietuvišką. Tie kantonai turėjo kokiais nors ryšiais būti sujungti su Lenkija, vartojant didžiosios Lietuvos kunigaikštijos titulą. Pilsudskis galvojo, kad bolševikų pavojaus akivaizdoje lietuviai glausis prie Lenkijos. Jau 1919.IV.8 d. Pilsudskis buvusiam Paryžiuje lenkų atstovui rašė, kad atsilankius Santarvės atstovams jis prikrovė Anglijos atstovui į ausis tiek dalykų

---

[1] ALEKSANDER ZWIERZYNSKI, *Horyzonty*, Paryžius 1958 m., 25 nr.

apie lietuviškus reikalus, kad jie tikrai nebus priešingi sprendžiant lietuvių reikalą lenkams teigiama prasme [2]. Pilsudskio įsitikinimu lietuvius paspausti bus lengviausia žygiuojant į Vilnių ir tuo pačiu metu kalbinant latvius, kad jie palaužtų lietuvių atkaklumą. Tų pačių metų balandžio 19 d. Pilsudskis rašė: «Kartoju, per latvius tiesiausias kelias palaužti lietuvių atkaklumą» [3]. Pilsudskis siuntė latviams ginklų kovai su bolševikais ir bermontininkais. Jis net pasiūlė lenkų kariuomenės dalinius latviams į pagalbą, kad tik lietuviai juos praleistų per savo teritoriją. Dėl to latvių atstovas Mejerovičius net apsiverkė ir nurodė, kad latviai neturės kuo atsiteisti. Pilsudskis nurodė, kad jo viltis padaryti Latviją stipresnę. Palankūs lenkams buvo ir estai. Tačiau nei latviai, nei estai nepajėgė perkalbėti lietuvių atsižadėti Vilniaus, o tuo labiau dėtis į uniją su Lenkija.

Lenkų istorikas R. Dybovski Vilniaus reikalą nušviečia šitaip: «Trumpai prieš lenkų-bolševikų karo paliaubas Suvalkuose buvo pasirašyta sutartis, pagal kurią Vilnius buvo išimtas iš Lenkijos okupacinės sferos. Tas sukėlė nepasitenkinimą kariuomenės daliniuose — ypatingai iš Vilniaus krašto. Gen. Želigovskis sukilo prieš Suvalkų sutartį ir po kelių dienų užėmė Vilnių. Čia jis 1921 m. sudarė «Centrinės Lietuvos» provizorinę vyriausybę. Gen. Želigovskio sukurtoji situacija sukėlė įvairių tarptautinių komplikacijų... Pagaliau Lenkijos vyriausybės, Lietuvai atsisakius atnaujinti istorinę uniją, lenkiškas Vilnius ir lenkiškai kalbanti jo teritorija buvo prijungta prie Lenkijos valstybės» [4]. Kiek šitame istoriko teigime yra tiesos iškraipymo, pamatysime ką kalba savo atsiminimuose pats Želigovskis ir kiti tolimesniuose šio straipsnio skyreliuose. Šioje vietoje būdinga paminėti tai, kad lenkų sukombinuotas «vidurinės Lietuvos seimas» 1922.I.20 d. nutarė prašyti, kad Varšuvos seimas inkorporuotų Vilniją į Lenkiją. Tačiau tuometinė Lenkijos vyriausybė, vadovaujama A. Ponikovskio, norėjo Vilnijai suteikti statutą ir tam tikrą autonomiją. Vilniškio «seimo» delegacijai vadovavo Vilnijos lenkų politinis vadas A. Zwierzynski, kuris su tuo nesutiko. Iškilo

---

[2] Leon Wasilewski, *J. Pilsudski*, 1935.

[3] Ten pat, 213 psl.

[4] Roman Dybovski, *Poland*, Londonas 1933, 93-95 psl.

vyriausybės krizė, kuri tęsėsi net 20 dienų, kol naujoji vyriausybė nusileido ir sutiko su Vilnijos inkorporacija. Vėliau tas Zwierzynski redagavo lenkų tautininkų laikraštį *Dziennik Wileński* ir kitus. Lenko gen. Bab-Biernackio karininkų grupė kelis kartus buvo užpuolusi to laikraščio redakciją ir Zwierzynskį kartą gerokai primušė neva už Pilsudskio įžeidimą.

Kitame lenkų istorijos veikale apie Lietuvą kalbama su tam tikra pasityčiojimo dozė. « *Poland was not desirous of winning easy laurels in a war with tiny Lithuania which numbered a bare* 2.000.000 *inhabitants* »[5]. Tačiau prie šio būdingo lenko aiškinimo tenka pridėti papildymą, kad Vilniaus užgrobime lenkai buvo pasiruošę skinti karo laurus ne tik kovos lauke, bet ir politinėmis klastomis dangstydamies (pavyzdžiui, Suvalkų sutartis); jie vertėsi suktybėmis ano meto santarvininkų raštinėse ir nuteikdavo prieš lietuvius karines misijas (pavyzdžiui, prancūzų karinės misijos šefą pulk. Reboul padariusį tiek daug žalos lietuvių tautai). Tačiau Širvintų ir Giedraičių kautynėse tos « *tiny* » Lietuvos sūnūs paklojo lenkams tokius laurus, kad ir pats Želigovskis vos spėjo pabėgti. Išgelbėjo vėl įsikišusi santarvininkų karinė misija. Apie tai, žinoma, minėtas istorikas nekalba plačiai paskleistame anglo-saksų pasaulio biliotekose istorijos veikale. Arba vėl minėtame veikale sakoma, kad lietuviai persekiojo lenkus. Esą « lenkų dvarininkų klasė buvo negailestingai slopinama paliekant tiktai 80 ha kiekvienam ... Nežiūrint trijų ketvirtadalių lenkiškų mokyklų uždarymo 1927-1928 m., lenkiškos organizacijos palaikė privatų lenkų kalbos mokymą. Didelis skaičius lenkų jaunuomenės pasiekė aukštojo mokslo neprarasdami savo lenkiškumo. Net tam tikras skaičius lenkiškos kilmės Lietuvos profesūroje buvusių pasižymėjusių mokslininkų ir auklėtojų rodo lenkų civilizacijos reikšmę »[6]. Atseit, reikia suprasti, kad lietuviai nieko savo neturėjo ; pilna buvo lenkų ir todėl ne tik Vilnius, bet ir visa Lietuva tebuvo tik lenkiška provincija ir niekas daugiau. Šia mintimi vadovaujantis ir kitas lenkų istorijos veikalas[7], savo žemėlapiuose, Vilnių be jokių kompromisų parodo Lenkijos

---

[5] *The Cambridge History of Poland, from Augustus II to Pilsudski*, Cambridge 1941, 530 psl.

[6] Ten pat, 188 psl.

[7] A. Gronowicz, *The Piasts of Poland*, 1945, išleistas J.A.V.

valstybės ribose. Pats Vilniaus pagrobimo faktas pristatomas taip, kad tiesioginiai ar netiesioginiai lieka kalta Lietuva.

St. Ylos kacetiniuose atsiminimuose randame šitokią žinutę: «Pilsudskį parengė mirčiai kun. Kornilowiczius... Susipažinau su juo ir kartą ėmiau teirautis apie šį «lietuvį» (Pilsudskį). Karnilowiczius buvo santūrus, bet neslėpė tikrovės. Pilsudskis labai nemėgęs lenkų, juos niekinęs, buvo apsistatęs tik lietuviais (kilusiais iš Lietuvos), negalėjęs gyventi be Vilniaus. Ne lenkų tautos buvusi valia pavergti Vilnių, bet asmeniškas Pilsudskio noras turėti širdžiai artimą kampelį... Kasmet ten vykdavęs, paskui į Druskininkus, kur ant Nemuno kranto sėdėdavęs ir valandomis žiūrėdavęs į Lietuvos pusę»[8].

Nėra abejonės, kad lietuviška prigimtis Pilsudskį traukė į Lietuvą, o širdį graužė svetimiesiems parsidavimo kirminas. Ir Jogaila duso Krokuvos pilyje ir tik pagavęs momentą sprukdavo į Lietuvą atsigaivinti. Kad Pilsudskis lenkų nemėgo, tai liudija ir kiti lenkų šaltiniai, tačiau kad Vilniaus užgrobimas tėra tik asmeniškas Pilsudskio noras — čia yra ir kitas klausimas. Tiesa, kad Pilsudskis sukombinavo Vilniaus užgrobimą, bet lenkai turėjo pakankamai laiko skriaudą atitaisyti. Priešingai, nepriklausomos Lenkijos administracija Vilnijoje lietuvius persekiojo pačiu barbariškiausiu būdu, nevengdami į šį terorą įjungti ir katalikišką dvasiškiją. Pilsudskio atžvilgiu šioje vietoje prisimintinas nors ir nedidelis, bet būdingas dalykėlis. «Kai kartą Druskininkuose lankėsi Vilniaus mokyklų ekskursija, ten buvęs maršalas paklausė vieną mokinį, sulenkėjusį lietuvį, persikėlusį iš nepriklausomos Lietuvos, ar jis moką lietuviškai. Kai tas atsakė teigiamai, Pilsudskis pabrėžęs, kad nereikia užmiršti tos kalbos, ji būsianti reikalinga jo gyvenime. Ir tikrai maršalo pranašystė išsipildė»[9].

Vilniaus klausimas tremties lenkų požiūriu. — 1945 m. gegužės mėnesį, Churchillis kalbėdamas į anglų tautą karo užbaigimo proga, tarp kitko pasakė: «Ir iš šio karo lenkai nieko neišmoko, nei visų savo blogų metodų bei įpročių nepamiršo». Nuo to laiko, kai 1920 m. rudenį Tuchačevskis su raudonarmiečiais

---

[8] Stasys Yla, *Žmonės ir žvėrys*, 1951, 537 psl.

[9] Br. Kviklys, *Mūsų Lietuva*, I t., Bostonas 1964, 353 psl.

pasiekė Varšuvą ir kai Romoje lenkai reklamavo pamaldas už Lenkiją, prikabindami prie bažnyčios durų plakatą su šūkiu: «Pasauli, gelbėk mus, arba žūsime nuo rytų ordų: rusų, lietuvių, totorių ir kitų gaujų», ligi pat nepriklausomybės žlugimo, lenkų administracija ir dvasiškija varė negirdėto masto antilietuvišką politiką, nevengiant šantažo ir melo, lygiai kaip Tuchačevskio adresu, kurio armijoje nebuvo nei vieno būrio lietuvių.

Tirštai tendencijomis nuspalvinta banga persimetė ir į tremtį. Štai jau tremtyje būdamas pirmasis lenkų atašė Lietuvai pulk. L. Mitkiewicz savo atsiminimuose jau kuria ne ką kitą, o būsimą «Kauno vaivadiją» ir savo pasekėjams nurodo, kad jeigu tik komunizmas žlugtų, tai reikia paskubomis sutelkti vieną diviziją ir užklupti lietuvius dar tuščiomis rankomis. Siūlymas kažkaip atsiduoda «želigovskijados» raugu! Toliau primintinos tremtyje esančios ar buvusios lenkų organizacijos *Wilno* vardu. Praėjusio karo metu gen. Anderso korpe, kuris kovojo vakariečių pusėje, buvo 5-ji Vilniaus pėstininkų brigada. *Społeczność Akademicka Uniwersytetu Stefana Batora* išleistas almanachas *Alma Mater Vilnensis*. Bendrą lenkų nusiteikimą charakterizuoja ir Pabaltijo universitete pirmaisiais metais suruoštas parengimas, kuriame lietuviams dainuojant *Vėliavos iškeltos plazda*, lenkai salėje sukėlė triukšmą. Porą metų vėliau tame pat universitete lietuviai skautai suruošė laužą. Uždainavus dainelę *Vai kur buvai, dieduk mano* lenkai protestuodami išėjo. Kanadoje lenkai lakūnai susibūrė į *Wilno* organizaciją ir vienų iškilmių metu buvo aiškinta, kad Vilnius esąs ne tik Lenkijos respublikos šiaurės sostinė, bet ir paskutinė europinės kultūros tvirtovė šioje srityje. Vilnius, esą, jaudino ir imponavo kiekvieną lenkišką širdį. Girdi, niekur kitur, o tiktai Vilniuje buvusi pagaminta lenkų aviacijai vėliava su įrašu: «Meilė reikalauja aukų».

Iš visų tremtyje buvusių ar esamų politikų, berods, tik vienas Mikolajczykas buvo sutikęs Vilnių pripažinti Lietuvai, bet užtai ir buvo nepaprastai smarkiai puolamas.

1950 m. *Kongres Polonii Amerikanskie* nusiuntė Jungtinių Tautų sekretoriui ir kitų valstybių atstovams memorandumą, primenantį, kad atstatant nepriklausomą Lenkiją jos ribose turi būti įjungti Vilnius ir Lvovas. Tos pačios organizacijos pirmininkas K. Rozmarek, buvusioje Bermudos konferencijoje, įteikė prez. Eisenhoveriui, sekret. Dulles ir kitiems dalyviams memoran-

dumą, nurodantį, kad būsimoji Lenkija neįsivaizduojama be Vilniaus ir Lvovo. Prie Lenkijos egzilinės vyriausybės veikia vadinamas tautos iždas (*Skarb Narodowy*), kurio lėšos bus naudojamos tik tada, kai reikės ginti būsimos Lenkijos sienas. 1953 m. gegužės 3 d. Čikagos lenkai vežiojo didelį plakatą — būsimąją Lenkiją — su Vilniumi, Lvovu ir Rytprūsiais. Tais pat metais *Rada Narodowa* posėdyje, Londone, egzilinės Lenkijos vyriausybės užsienių reikalų ministeris M. Sokolowskis aiškino: «Lenkijos vyriausybės nuomone, svarbiausiuoju tikslu, kurio privalome siekti, yra šis: kad tarybinė Rusija pasitrauktų iš Europos į savo teritoriją. Sąryšyje su tuo, vyriausybė pasilaiko nuomonę, kad paliktų dabartinės Lenkijos ribos ant Oderio ir Neisės upių ir mano, kad yra lenkų tautos tikslas atgauti rytuose 1939 m. ribas, kurios apima Vilnių ir Lvovą»[10].

Gal remdamasis savo vyriausybės nusmaigstytomis gairėmis svetimose teritorijose, *Dziennik Polski* pakartotinai yra rašęs, kad Vilnius gražus miestas, didžiosios kunigaikštystės sostinė, ištisai lenkiškas miestas. Lietuvių Vilniuje tėsą tiktai vienas procentas. Be šitokių tvirtinimų, lenkų tremtinių spaudoje buvo pasirodę straipsnių apie tokius būsimos Lenkijos valstybės pakraštinius plotus: Suvalkija, Tešinas, Gudija, Rytprūsiai. Reikia pažymėti, kad išeivijoje veikia vadinama *Związek Ziem Wschodnich RP*, kurios tikslas išimtinai rūpintis rytinių Lenkijos žemių — Vilniaus ir Lvovo — grąžinimo Lenkijai reikalu. Ši organizacija kiekvienais metais įvairiuose kraštuose ruošia propagandinius minėjimus. 1965 m. Vilniaus dieną ši organizacija suruošė Kanadoje: Toronte, Montrealyje ir Vancouveryje. Montrealyje Vilniaus dienos minėjime paskaitą skaitė buvęs Vilniaus prokuroras Kawecki, nurodydamas, kad «Vilnius brangus miestas kiekvienam lenkui ... susirinkusiųjų dideliam džiaugsmui pareiškė, kad Vilnių įkūrė ne lietuviai, bet slaviškos giminės, tikriau tariant, rytų-graikų apeigų rusinai ... Gediminas negalėjęs būti Vilniaus įkūrėju, kadangi pagoniškoje Lietuvoje miestų su laisva savivalda, lygiai kaip ir gyventojų, visiškai nebuvo ... Lenkų tautybės gyventojai (Vilniuje) išaugo gudų sąskaiton ... Lenkai iš lietuvių Vilniaus neatėmė, nes nuo 1387 m. jis savaime atsirado

[10] *Dziennik Polski*, 1953.V.23 d.

Rzeczpospolitos ribose ... Susijungus Lietuvai su Lenkija, į Lietuvą atėjo civilizacija, be to, gudų ir lietuvių tautos gavo teises ir laisvę, kurių anksčiau net nepažinojo »[11]. Šitokių paskaitų, be abejo, ir daugiau buvo paskaityta lenkų suruoštose Vilniaus dienose. Aiškiai matome, kaip nesiskaitoma su tiesa.

Minėta lenkų sąjunga leidžia savo biuletenius, kuriuose dažnai pasisakoma Vilniaus klausimu. Stengiamasi įrodinėti Vilniaus lenkiškumą, jo priklausomumą Lenkijai, kaltinama, kad nepriklausomoje Lietuvoje buvo persekiojami lenkai, kad lietuviai įsikalę į galvą svajonę turėti Vilnių ir t. t. Siūlomi kartas nuo karto įvairiausi projektai, jų tarpe ir toks, kad reikia įkurti iš Vilniaus ir Vilniaus krašto visiškai nepriklausomą valstybę. 1966 m. minint Lenkijos krikšto tūkstantmetį, Vatikanas išleido pašto ženklus, kuriuose Vilnius pakliuvo Lenkijos orbiton, o Čikagoje suruoštame jubiliejiniame minėjime Lietuvos miestai įtraukti šalia lenkiškųjų. Ta proga išleistas proginis leidinys *A Thousand Years of Polish Heritage* tendencingai mini Lietuvą ir jos istoriją. Virtinėje faktų tegul būna leista paminėti ne tiek jau didelį, bet būdingą dalykėlį. Melbourno mieste (Australijoje) eina australų katalikų savaitraštis *Advocate*. Dirbdamas to laikraščio klišių skyriuje, pastebėjau Aušros Vartų klišę su įrašu: «Lenkijos karalienė Dievo Motina Vilniaus Aušros Vartuose». Tą klišę laikraštis atitinkamomis progomis patalpindavo savo puslapiuose, pristatydamas Vilnių Lenkijos miestu.

Dabartinė Lenkijos vyriausybė, diriguojama iš Maskvos, Vilnių tyliai pripažįsta Lietuvai, tačiau ar tas pripažinimas galiotų, kada Lenkija atsiribotų nuo Maskvos — kitas klausimas. Antai, į Lietuvos 25 metų pavergimo minėjimą atvykusi Balstogės lenkų delegacija vengė pavadinti Vilnių Lietuvos sostine. 1949 m. lenkų egzilinės vyriausybės prezidentas A. Zaleskis pareiškė, kad Vilniaus grąžinimas Lietuvai yra tarptautinės teisės sulaužymas. Kai 1939 m. spalio 10 d. Maskva su siauru ruoželiu teritorijos Vilnių «grąžino» Lietuvai, buvęs pirmasis Lenkijos atstovas Lietuvai F. Chorwat dėjosi turįs teisę protestuoti dėl Vilniaus

---

[11] *Mielas Vilniaus Miestas*, paruošė K. Baronas, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1965.XI.4 d.

prijungimo prie Lietuvos, nors tuo metu Lenkija jau buvo okupuota ir atstovas buvo be pareigų. Tremtyje esantieji lenkai, be vienos ar kitos išimties, pasiliko nepriklausomos Lenkijos nusistatymo Vilniaus klausimu.

Istorikas S. Sužiedėlis šia prasme yra teisingai išsireiškęs : « Bendras įspūdis esąs, jog paskutinis karas lenkus tik daugiau išmetęs iš vagos ir razumo ». Jie nori prisikelti didesni, nei buvo »[12]. Ši pastaba yra visiškai tiksli ta prasme, kada girdime lenkus aiškinant, kad jų valstybės pasieniniai miestai turės būti Vilnius, Lvovas, Karaliaučius, Štetinas. Pradedant Pilsudskiu, Mościckiu, Becku, Rydz-Śmiglu ir iš Lenkijos gilumos atsiųstais pavergtojo Vilniaus krašto vaivadomis ar kitais pareigūnais ir baigiant šių dienų lenkais, pretenzijos ne tik nėra sumažėjusios, bet ir žymiai padidėjusios. Sunku susikalbėti su kaimynu, kuris nesistengia užgydyti, bet dar su pamėgimu krapšto kaimyno žaizdą.

Klausimas gal yra šiek tiek pakitęs ta prasme, kad šiandien lenkai pasaulyje randa mažiau pritarimo Vilniaus klausimu, negu kad turėjo nepriklausomos Lenkijos gyvavimo pradžioje, kada juos besąlyginiai rėmė ir jiems pataikavo to meto galiūnas Prancūzija. Savo laiku iš lietuvių veiksnių pusės tremtyje buvo daroma žygių sueiti su lenkais į vienokį ar kitokį susitarimą, bet dėl lenkų pretenzijų į Vilnių, klausimas tebėra atviras. Iš kitos pusės, jei ir būtų pasiekta susitarimo, tai niekas negali garantuoti, kad, pasikeitus padėčiai rytinėje Europoje, lenkai nepakartos Suvalkų sutarties istorijos. Šia prasme, vienas iš buvusių geriausių Lietuvos-Lenkijos santykių žinovų, dr. J. Šaulys, pats būdamas susitarimo šalininku, štai ką yra pareiškęs : « Turėjęs nemaža patyrimo su lenkais, neskaitant tolimesnės praeities, nors ir šio karo metu, aš esu pasidaręs didelis mūsų galimo susitarimo su lenkais skeptikas »[13]. Į tai lyg aidu atsiliepia lenkų gen. Anderso atsminimų *Armija tremtyje* teigimas, kur sakoma, kad Vilnius ir Lvovas yra lenkų krauju aplaistytos lenkiškosios žemės ir kaipo tokių, joks lenkas neprivalo jų atsisakyti.

---

[12] S. Sužiedėlis, *Santykių su lenkais ir Vilniaus klausimu*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1954.

[13] Cituota iš D. C., *Lietuvos-Lenkijos santykiai : 2. Dr. Šaulio testamentinėse mintyse*, žr. *Į Laisvę*, 1954 m. 3(40) nr., 53 psl.

Gudų pretenzijos į Vilnių. — Paskutiniais laikais į Vilniaus klausimą įsijungė dar vienas pretendentas — gudai. Gudų atžvilgiu Vilnius atsistoja kitokioje plotmėje, negu su lenkais. Gudų yra apie 12 milijonų. Jie neturėjo nepriklausomos valstybės, bet kai kurie svajoja tokią sukurti ateityje. Kuriant valstybę, reikia turėti vienokį ar kitokį istorinį pagrindą. Gudai dėl šios problemos galvos nesuka. Tam jie turi visą turtingą istorinės Lietuvos praeitį. Todėl ir gudų teritorinės tendencijos didelės. Jeigu lenkai pretenduoja į Lietuvos tam tikrus plotus, tai jie bent Lietuvą kaipo tokią pripažįsta. Gudai elgiasi dar paprasčiau: jie sako, kad istorinė Lietuva tėra ne kas kitas kaip tiktai Gudija. Jie sako, kad istoriniais laikais Gudija buvo vadinama Lietuva. Gudai visai nesijaudina, kad praėjusių amžių dokumentuose visur randame tik šitokį pavadinimą: *Magnus Ducatus Lithuaniae.* Nutyli ir apie Vytautą, kuris per daug žinomas kaip Lietuvos valstybės valdovas. Kiti Lietuvos valdovai: Gediminas, Algirdas, Švitrigaila, Vytenis — skelbiami tiesiog gudų kunigaikščiais. Gudų žemėse stovi Vilnius, Trakai, Gardinas, Balstogė, Augustavas ir nuo čia jau nesunku pratęsti ligi Baltijos jūros.

Kadangi visiškai lietuvių vardą ištrinti neįmanoma, tai gudai sugalvojo išeitį: esą lietuviai yra nuo gudų atsiskyrusi maža lyg tai gentis, kuri anksčiau tuo vardu visai nesivadino. Jie vadinosi žemaičiais. Dar 1920 m. kai kurie gudų laikraščiai rašė, kad anoje demarkacijos linijos pusėje esanti Lietuva pasisavino svetimą vardą, nes ten ne Lietuva, bet Žemaitija. Kad dar labiau sumaišius Lietuvos istoriją, gudai iš istorinių ūkanų išpeša krivičių vardą ir paleidžia papildomą dūminę uždangą. Tie krivičiai valdę Smolenską nuo 1054 m., Pskovą nuo 1136 ir Kijevą nuo 1240 m. Daugiau ar mažiau tie krivičiai gyvenę tuose plotuose, kur dabar gyvena gudai. Gudams patinka krivičių vardas ir jie nieko neturi prieš tokiu vardu vadintis. Esą nuo 13 amžiaus krivičių apgyventi plotai imta vadinti Lietuva, o jau sekančiame amžiuje tautinis krivičių vardas prigijo jiems Lietuvos vardu. Tiktai rusai (kuriuos latviai vadina *krievi*) sumanę krivičius surusinti, todėl juos ėmę vadinti baltarusiais.

Šitaip susitvarkę su savo proseniais ir Lietuvos praeitimi, gudai šiek tiek nesutiko savo tarpe: vieniems labiau patiko lietuvių vardas, o kitus viliojo krivičiai. Tremtyje gyvenančių gudų laikraštyje *Veda* šiais klausimais buvo pasisakyta. Kai kam iš

gudų nepatiko, kad iš viso ieškomas naujas vardas. Tačiau padiskutavus prieita vienos nuomonės: «Lietuva yra mūsų vardas ir mes jo niekam neatiduosime. Tas pats ir su emblema. Mūsų herbo Vyties mes neperdirbsime, nors ir lietuviai jį vartoja... Nieko nepakenks, jeigu mes vieni vadinsimės kryvičiais, o kiti — Lietuva, nes abu vardai geri ir yra mūsų»[14].

Praėjusio karo vokiečių okupacijos metu, važiuojant traukiniu tarp Maladečinos ir Smurgainių, teko įsikalbėti su vienu gudu, kuris sakėsi esąs Minsko valstybinės bibliotekos vedėjas. Jis didžiavosi gudų kalba, kuri esą buvusi didžiosios Lietuvos kunigaikštystės oficialioji kalba. Iš tikrųjų tuomet vartota kalba buvo ne gudų, bet senoji slavų bažnytinė kalba, kuri tuomet turėjo tokią pat tarptautinę susižinojimo galią, kokią turėjo graikų, o veliau lotynų kalba vakariečių tautų tarpe. Lietuvos valdovai plačiosios valstybės įvairiakalbei masei informuoti vartojo plačiausiai suprantamą senąją bažnytinę slavų kalbą, lygiai kaip susižinojimui su vakarų valdovais vartojo lotynų ar graikų kalbą. Gudas su tuo nesutiko ir tvirtino, kad didžiojoje Lietuvos kunigaikštystėje vartota raštų kalba buvo gudų kalba, nežiūrint į tarp jų esantį didelį skirtumą.

Kitą kartą, užėjus lietui, atsitiktinai pakliuvau Kenoje pas lietuviškos mokyklos mokytoją (vokiečių okupacijos metu). Mokytojas gerai kalbėjo lietuviškai, bet save laikė gudu ir sakė, kad vokiečiai priskirdami prie Lietuvos Ašmeną, Smurgainis, Salas ir kitas vietoves, iš tikrųjų Lietuvai atidavė gudų sritis. Mokytojas aiškino, kad Gudijos ribos einančios į vakarus nuo Vilniaus.

Tremtyje šios pavieniui puoselėtos gudų tendencijos išėjo į viešumą atmieštos imperialistiniais potroškiais. Istorikas S. Sužiedėlis, paskelbdamas vieno lietuvio studento laiško ištraukas, tuo pačiu nurodė ir kokios nuotaikos viešpatauja gudų studentijos galvose: «Belgų ir užsienio studentams jie (gudai) davė labai subiaurotą Lietuvos vaizdą, iš pagrindų pakeisdami istorinius davinius ir pasiremdami melu. Negana to, Lietuvą nupasakoja jau beveik nuo Europos žemėlapio pranykusią... Jie didžiavosi rusų vykdomomis deportacijomis iš Lietuvos į Sibirą. Jie patys man su dideliu ciniškumu keletą kartų pabrėžė, kad jau Lietuvoje

[14] *Veda*, 1951, 1 nr.

nieko nėra ... Jie tokį savo galvojimą suderina su iliuzijomis ... kad Lietuvai išnykus, turės gerus uostus, ir nuo Klaipėdos ligi Karaliaučiaus išsities iki Smolensko rytuose ir iki Kijevo vakaruose »[15].

Savo imperialistinių planų propagavimui gudai leidžia visokių leidinių ir žemėlapių, kuriuose marguliuoja toliau ar arčiau į Lietuvą nukeltos Gudijos ribos. Kai kuriuose žemėlapiuose būsimos Gudijos ribos nukeliamos netoli Kauno, o iš Latvijos atimama Latgalija ir Alukstos sritis. Tuo tarpu pagal Maskvos direktyvas Gudijos ribos kaitaliojamos nuo 1919 m. Sovietai prie Rusijos priskyrė gudiškai kalbančias Smolensko, Novelio, Staradubo ir kitas sritis, o Gudijos ribas pastūmėjo į vakarus priskiriant jai Lietuvių Brastos, Gardino, Lydos, Ašmenos, Breslavo sritis. Vienu ir kitu atveju slavų veržimasis į vakarus eina lietuviškų žemių sąkaiton. Skirtumas tik tas, kad tremtyje esantieji gudai Vilnių prisiskiria sau, įskaitant ir visą istorinės Lietuvos praeitį, o tuo tarpu sovietai dar palieka Vilnių su mažu ruoželiu žemės Lietuvos pusėje. Vilniaus užnugaris į rytus tėra apie 25 km. Populiariai kalbant Vilnius yra pastatytas prie sienos. Ką reiškia šis pastatymas — aiškinti netenka.

Lietuvos istorijos savinimosi priežastis. — Šio klausimo pradžioje prisimena prieš kiek laiko matytas Argentinoje išleistas gudų veikaliukas *Gudija ir gudai Argentinoje.* Būdingas mūsų atžvilgiu aiškinimas, kad, esą, Lietuva prasidėjusi tik Algirdo laikais. Tuometinės aukštaičių ir žemaičių kiltys buvusios visiškoje gudų įtakoje. Veikalas papuoštas vytimi. Šituose savotiškuose ir iškraipytuose teigimuose kalba gudų dvasios veržimasis į Lietuvą. Gudai jaučia savyje lietuvišką kraują ir lietuviškai alsuojančią dvasią, nors ir apneštą slavizmo dulkėmis, todėl sąmoningai ar nesąmoningai veržiasi ten, kur juos šaukia žemės balsas, kur daugiau ar mažiau traukia kilmės instinktas. Rusų primestas gudų, baltgudžių, bielarusų vardas, įtaka ir kalba, ypatingai vakarų Gudijos gudams, tėra tik išviršinis apdangalas, lyg dūminė uždanga, pro kurią daugybė vakarinių gudų negali įžvelgti tikrosios savo kilmės, o iš rytų plaukiantis sla-

[15] S. SUŽIEDĖLIS, *Gudų dvejopa invazija*, žr. *Tėvynės Sargas*, 1956, 1 nr., 44 psl. (lietuvio studento iš Belgijos laiško ištrauka).

vizmo triukšmas neleidžia išgirsti dvasios gelmėse tebekalbantį lietuvišką balsą. Juk argi ne ištisose šiandieninės vakarinės Gudijos srityse lietuvių kalba nustojo skardenti prieš pirmąjį pasaulinį karą ar keliais dešimtmečiais anksčiau? Tų sričių gyventojai žemdirbiai. Jie gyveno nuo amžių ir buvo lietuviai arba lietuviškų genčių palikuonys [16]. Žmogaus dvasia nesikeičia kartu su liežuviu. Neatsakytos tragedijos skraistė gaubia tik nepaprastai skubų lietuviškos kalbos pakeitimą gudiškąja ištisose rytinėse srityse. «Šitą padėtį žinojo ir diktatorius Stalinas ir kartą jis klausė Lietuvos ministerį L. Natkevičių sakydamas: «Man suprantama, kad tam tikra dalis lietuvių suvokietėjo ir sulenkėjo, bet kaip jie pataikė sugudėti — visiškai nesuprantama. Tai didelė mįslė, kai gan paprastas žmogus apsisprendžia būti dar paprastesniu ...»[17]. Pagrinde gal ne kas kitas, o tik atsiliepiantis kilmės balsas vertė ir pirmojo pasaulinio karo metu Gardino gubernijos gudų atstovą rašyti vokiečiams memorandumą, kad Gardino gubernija nebūtų priskirta prie Lenkijos, bet prie Lietuvos.

Archeologai eina žymiai toliau už maždaug praėjusio amžiaus antroje pusėje lietuvišką kalbą pamiršusių vakarinės Gudijos sričių. Jie sako, kad Gudijos plotuose randamos iškasenos yra tos pačios, kokios randamos Zarasų, Ukmergės, Utenos ar Rokiškio apylinkėse. O juk šios paminėtos vietovės įeina į tą istorinėmis dulkėmis apneštą sritį, kurioje pradėjo plakti lietuvių tautos širdis, susiformavo jos ašis — buvo tiesiog tautos gimimo lopšys. «Kas Romai buvo Campagna Romana, Lenkijai Goplano ežerų sritis, o Šveicarijai Keturių Kantonų apylinkės, tas Lietuvai tą pačią prasmę turėjo Neries baseino žemesnioji dalis» [18]. Gi latvių istorikas Stalšans rašo: «Jeigu kuriame nors nutautintame krašte upių, ežerų, kalnų, didesnių miškų ir t. t. pavadinimai yra pasilikę, bet apgyventų sodybų ir pavardžių pavadinimai svetimi, nutautinimas buvo įvykęs anksčiau. Jeigu sodybų ir pavardžių pavadinimai yra pasilikę seni, nutautinimas yra įvykęs netolimoje praeityje» [19]. Gudijoje gi randame ne tik

---

[16] Palygink: MARIJA GIMBUTAS, *The Balts*, Didžioji Britanija 1963.

[17] K. PAKŠTAS, *Gudijos santykis su Lietuva*, žr. *Aidai*, 1965, 3 nr., 120 psl.

[18] A. SUJKOWSKI, *Geografja ziem dawnej Polski*, 1918, 436 psl.

[19] K. STALŠANS, *Rusų, lenkų ir vokiečių mokslininkų tyrinėjimai apie lietuvius ir latvius Polocko krašte*, žr. *Karys*, 1957, 2 nr. 55 psl.

lietuviškai skambančius upių, vietovių pavadinimus, bet ir pavardes. Žinoma, daugiau ar mažiau tie pavadinimai bei vardai yra slaviškai iškraipyti, bet jų tikroji kilmė lietuviška.

Štai Gudijoje ar aplinkinėse srityse plaukia upės, kurių vardai nieko nesiskiria nuo Lietuvos upių: Beržinė, Įpūtis, Lovatė, Protva, Oka, Ugra, Desna. Arba vietovės: Saražas, Možaiskas, Viazma, Tvėrė, Vitebskas ir t. t. Net pačios Gudijos sostinės Minsko pašonėje stovi lietuviškais vardais kaimai: «Sula pradeda tekėti greta Usos ... Aukštupio apylinkėse gausu kaimų lietuviškais pavadinimais: Litva, Žmuidiaki, Skirmontovo»[20]. «Nemuno krante už tilto dunkso Zamčiščių smėlio kauburiukai. Tenai, kaip man senelis pasakojo, kadaise stovėjusi Lietuvos kunigaikščio Algirdo pilis ... Vaga dar ir dabar gerokai žymi»[21]. Pakrantėje «išsimėtęs kaimelis keistu vardu — Šaudina ... Klausiame pirmą pasitaikiusį žmogų, kodėl čia Šaudina. Žmogelis išplečia akis: Šaudina ir tiek. Ar lietuviai čia negyvena? Ne, dabar nėra ... Tiesa, atsimenu, mano senelis šiek tiek lietuviškai mokėjo. O jūsų pavardė? — susidomime. Pavardė ... Gražulis. Paliekame Šaudiną, kurioje kadaise lietuvių gyventa ...»[22]. Antai tokios už Naugarduko tekančios Servečio upės intakai skamba šitaip: Niauda ir Rūta. Ščėrsų kaimo viena dalis vadinasi Dainos. «Gaujos vietovardžiai liudija, kad čia visai neseniai buvo tikroji Lietuva. Štai Gaujos paupio kaimai: Bekėnai, Dainuva, Baltutė, Dailydės, Dediuliai, Stalgonys, Kaziuliai, Skreičionys, Deveniškių miestelis, Gudeliai, Pagaujėnai, Šiaudžiūnai, Girdžiūnai, Vaškeliai ... Gaujos intakų vardai: Zarinė, Žižmelė, Verseka, Dokupė, Kleva, Lintupė, Jakūnė, Apytė ...»[23].

K. Būga sako, kad ir Sčėros upės vardas yra sugudintas senas aistiškas vardas Skėrija, artimas Skarai, senam Prėgliaus, Rytprūsių, upės vardui. Nuo Minsko ligi Naugarduko nutysę gausūs lietuviškieji vietovardžiai rodo, kad čia lietuviška žemė. Į šiaurę nuo Minsko esančiame Radoškovičių valsčiaus inventoriuje kalbama apie lietuvišką Rokantiškių kaimą. Polocko arkivyskupijos 1618 m. sąrašuose randamos tokios lietuviškos pavardės:

---

[20] V. MATUTIS, *Nemuno vingiuose*, Vilnius 1959, 20 psl.
[21] Ten pat, 16 psl.
[22] Ten pat, 36 psl.
[23] S. KOLUPAILA, *Nemunas*, Chicaga 1950, 52 psl.

Bakšta, Dirmantas, Dailidė, Eismantas, Galiūnas, Litvinas, Miškūnas, Ramša, Ražonis, Salyga, Šagūnas, Takūnas, Teliūnas, Triškėnas, Tojūnas, Ražekas, Ramša [24]. Archeologas Tarasenka sako, kad Gudijoje esantieji piliakaliniai yra tokie pat, kokie randasi Lietuvoje. Taigi tų piliakalnių statytojai turėjo būti tie patys žmonės. Kitas tyrinėtojas Liaudanskis teigia, jog 70% ištirtų piliakalnių Smolensko srityje priklauso Lietuvos piliakalnių grupei. Mūsų kalbininkas Būga rado 41 baltišką upių pavadinimą Minsko srityje, 38 Smolensko ir 22 Vitebsko srityje. Būgos teigimu ligi VI amžiaus po Kristaus lietuviai gyveno dabartinėse gudų žemėse. Rusų istoriko Meliajevo teigimu Polockas stovi lietuvių žemėse. Statistikas Lebedkinas 1861 m. Minsko apskr. rado 7858 lietuvius, Pinsko — 5.309, Borisovo — 19.082. Jau minėtas Tarasenka sako, kad sekant rusų archeologų daviniais lietuvių kultūros sritis prasideda nuo Oršos ir eina į vakarus per visą Gudiją [25]. Černihovo gubernijos statistinio komiteto 1866 m. užrašuose nurodomas Lakotovos kaimas, kurio gyventojai kalba savotiška kalba — tam tikras lietuvių kalbos mišinys su ukrainietiška. Ištisa sritis arti Možaisko iki pat I pasaulinio karo buvo dar vadinama Litva.

Kitos uždarų rytinių baltų sodybų salos prie Smolensko, Vitebsko, Polocko, Minsko buvo išsilaikiusios iki XIX amžiaus» [26]. J. Vėgėlis mini, kad I pasaulinio karo metu, atliekant topografinius uždavinius Polocko ruože, aptiko daug lietuviškų bei latviškų vietovardžių. Disnos, Minsko, Slucko ir Lietuvos Brastos ruože tekę jam sutikti daug vietos žmonių kalbančių lietuviškai, o raštuose matyti daug lietuviškais vardais vietovių: Vanagai, Stakliai, Vyčiai, Palikuonys, Daubuva, Girai, Dubė, Gojus, Brasta, Plynė, Smelta, Pasodė, Sala, Lukštė, Patrakė. Disnos, Minsko ir Naugardėlio ruože kai kurias vietas žmonės vadina kalnica. Tai buvusios lietuviškųjų pilių vietovės — piliakalniai. Kai 1917 m. lietuviai pradėjo organizuoti lietuviškus karinius dalinius irstančioje rusų armijoje, į tuos dalinius pasisiūlė

[24] K. Stalšans, *Rusų, lenkų ir vokiečių mokslininkų tyrinėjimai apie lietuvius ir latvius Polocko krašte*, žr. *Karys*, 1957, 2 nr., 55 psl.

[25] *Gimtasis kraštas*, 1 nr. 1934.

[26] Z. Ivinskis, *Pirmasis Lietuvos karalius Mindaugas ir jo palikimas*, žr. *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Metraštis* I t. Roma 1965, 60 psl.

stoti vyrai kilę iš tolimų Gudijos vietovių. «Labai nustebau ... daugumas jų buvo kilę nuo Minsko, Polocko, Slucko, Lietuvos Brastos ... Jie labai norėjo stoti į lietuvių pulkus, į savo, kaip jie kalbėjo. Kiti savo lietuviškumą įrodinėjo net pavardėmis, kurių tarpe buvo: Šukevič, Oginski, Smilgevič, Kailin, Pileckij, Krevin, Baltakevič, Rubeževič, Druskevič ir kiti. Jie tvirtino, kad jų seni tėvai dar kalba lietuviškai»[27].

Panašių davinių yra žymiai daugiau. Tačiau ir šių, čia paminėtų, užtenka pateisinti teigimui, kad gudus į Lietuvos pusę traukia nutautinta, bet dar ne visai užgesus lietuviška širdis; traukia lietuviškas kraujas, nors jau ir atmieštas slavizmu. Gudai ieško savęs. Jų dvasia nerimsta nustojusi buvimui pagrindo. Klaiki dvasinė dykuma įsiviešpatauja gimtosios kalbos nustojusiuose žmonėse, nes kartu su ja prarandami turėti dvasios lobiai (tautosaka plačiąja prasme); prarandami syvai, kuriais šimtmečiais mito ir lieka tuštuma. Žmogus nieko tiek nebijo, kiek tuštumos. Šitokie žmonės lieka abejingi dvasiniams polėkiams, nekūrybingi; pasidaro užsidarę, pikti, egoistiški, priekabingi. Tai galima pastebėti nutautintose lietuviškose srityse rytuose, pietuose ir vakaruose. Žmogaus nutautinimas yra žmogaus užmušimas ne fizine, bet dvasine prasme. Šie «užmuštieji», ieškodami savęs, dažnai ieško to, kas mums atrodo neįmanoma ar net juokinga.

Šia prasme suprantamas gudų užsimojimas savintis visą Lietuvos praeitį ir net lietuvių tautą. Tai savotiškas bandymas grįžti prie savos kilmės šaltinio. Suprantama, čia yra ir iš viršaus primestų politinių tikslų. Gudai jau nuo caristinės Rusijos laikų yra naudojami priekalo vietoje, ant kurio rusiškas kūjis triuškina lietuviškumą. Gudai yra žaizdras tirpinti lietuviškam plienui iš kurio gaminamas rusiškas lydinys — pirma lietuviai sugudinami, o paskui gudai surusinami. Pirmieji stumiami į Lietuvos sritis, o rusai slenka į turėtas gudų sritis (pavyzdžiui Smolenskas). Kiek mažiau panašų metodą vartojo ir lenkai Vilnijos lenkinimui — per sugudėjusius lietuvius spartesnis procesas sulenkinimui.

Tačiau ir be šio, iš viršaus primesto tikslo, didelėms masėms

---

[27] J. VĖGĖLIS, *Lietuvos pakraščių lietuviškumas*, žr. *Draugas*, 1952.IV. 22 d.

lietuviškos kilmės gudų, ypatingai iš vakarinės Gudijos sričių, visai naturalu, kad jų žvilgsnis nukreiptas į savo tikrąją tėviškę Lietuvą ir savos tautos branduolį — lietuvių tautą, su kuria juos dvasios gelmėse jungia slavizmo klodu prislėgti ryšiai. Tik šitas žvilgsnis turėtų būti ne slaviškas, bet lietuviškas ir vadovaujamas ne rusų imperialistų inspiracijų, bet lietuvių tautos interesų, kokius iš tikrųjų privalėtų turėti daugybė gudų atsižvelgiant į jų kilmę. Gi tiems gudams, kurie laikosi iš viršaus primesto nusistatymo Lietuvos atžvilgiu, tenka priminti, kad Juodosios ar Baltosios Rusijos terminas tepradėtas vartoti apie XIV amžių ir tik XVIII amžiuje susidarė dabartinis etnografinis vienetas — lietuviškai Gudija. Tuo tarpu Lietuvos vardas kronikose ir metraščiuose figūruoja nuo 1009 metų, kada Quedlinburgo *Annales Quedlinburgenses* mini *Litua*. O kas liečia Lietuvos kunigaikščius, tai žinoma, kad Gediminas pasirinko sau titulą: *Rex Lithuanorum et multorum Ruthenorum*, bet ne atvirkščiai, o Algirdas jautėsi toks galingas paskelbdamas šūkį: Visa Rusija turi priklausyti Lietuvai (ne Gudijai).

Praeities planai. — Nors ir labai plėšri buvo caristinė Rusija, tačiau dar jos laikais nedrįsta nuneigti, kad Suvalkai, Seinai, Augustavas, Gardinas, Lyda, Smurgainys, Pastoviai, Brėslauja ir plačios šių vietovių sritys yra lietuviškos žemės. Istorinės Lietuvos galybės garsai dar tebebuvo girdimi tuometinių galiūnų sostuose. Rusų kunigaikštis A. Gercenas rašo: «Vainikavimo metu jis (caraitis) ėjo šalia išblyškusio Mikalojaus, suraukęs pasišiaušusius šviesiai geltonos spalvos antakius, lietuviškosios gvardijos munduru su geltona apikakle» [28].

Tos pat praeities veikiamas Turkijos sultonas ilgus metus viešuose diplomatų priėmimuose laikydavo šalia Rusijos pasiuntinio tuščią kėdę, kurioje turėjo sėdėti didžiosios Lietuvos kunigaikštijos atstovas. Mūsų savisaugos dalinių vyrai, II pasaulinio karo metu, Gudijos ir Ukrainos plotuose yra užėję kaimų, kurių gyventojai reikšdavo šiltų simpatijų lietuviams. «Mano asmenine nuomone, rusų tautoje (ne rusų valdininkuose Lietuvoje) iš seno buvo tam tikrų simpatijų lietuvių tautai. Čia, be abejo, turėjo įtakos ir tai, kad Lietuvos kunigaikščių laikais, Lietuvai valdant

[28] A. Gercenas, *Praeitis ir godos*, I tomas, Vilnius 1958, 79 psl.

didžiulius rusų ir ukrainiečių gyvenamus plotus, tose srityse mokėta visais atžvilgiais humaniškai elgtis »[29].

Po paskutinio Lietuvos ir Lenkijos padalinimo, rusai užgrobdami Lietuvą, jai dar pripažino plačias sritis. Tai matyti iš paskelbto tuometinio Lietuvos generalgubernatoriaus Repnino manifesto: « Lietuvos didžioji kunigaikštystė dalijama į 3 dalis, kurių valdžios vietovės yra Vilniuje, Gardine ir Kaune. Pirmajai priklauso pavietai: Vilniaus, Užnerio, Ašmenos, Brėslaujos, Lydos ir Trakų ... Antrajai: — Gardino ligi Nemuno imtinai, ligi didžiojo vieškelio nuo Gardino į Balstogę, Chorosčiaus ir Vasilkovo, Naugarduko, Slanimo, Valkavisko ir Brastos, prijungiant šiam pastarajam buvusį Pinsko pavietą ..., o trečiajai: — Kauno ligi Nemuno, Ukmergės, Upytės ir Žemaitijos žemė »[30].

Kunigaikštis Oginskis, karštas didžiosios Lietuvos kunigaikštijos atstatymo šalininkas, kūrė projektus ir siūlė carui Aleksandrui atkurti Lietuvą. Oginskio plane buvo siūloma Lietuvos kunigaikštija su sostine Vilniuje ir susidedanti iš Kauno, Minsko, Mogiliavo, Vitebsko, Voluinės, Podolės, Kijevo gubernijų ir Balstogės bei Tarnopolio sritimis. Caras tada dar titulavosi Didžiosios Lietuvos ir Žemaitijos kunigaikščiu. Jei ne kitos politinės bėdos užpuolusios Rusiją, gal būtų buvę padaryta kokių nors žygių, nes šiam Oginskio planui buvo palankių balsų rusų sferose. Tam reikalui jau buvo: «Mykolas Oginskis su Liudviku Plateriu ir Ksaveru Liubeckiu surašę Lietuvos konstitucijos projektą ir įteikė carui Aleksandrui I »[31].

Napoleonui įkūrus Vilniuje laikinąją Lietuvos vyriausybę, į jos dispoziciją įėjo Vilniaus, Gardino, Minsko ir Balstogės gubernijos. Buvo numatyta lietuviška tautinė gvardija iš 4 raitelių ir 5 pėstininkų pulkų, o vidaus tvarkai palaikyti numatyta suorganizuoti 6 batalionus žandarmerijos. Tautinei gvardijai iš Vilniaus gubernijos 3000 vyrų, Minsko — 3000, Gardino — 2500 ir Balstogės — 1500. Napoleonui karą prakišus, baigėsi ir numatytos Lietuvos atkūrimas. Taip pat dar prisimintina, kad kai Rusija buvo įsivėlusi į karą su Napoleonu, tai tuometinis Rusijos

---

[29] V. Šliogeris, *Antanas Smetona*, atsiminimai, Clevelandas 1966, 168 psl.

[30] *Lietuvos TSR istorijos chrestomatija*, Kaunas 1964, 67 psl.

[31] K. Bielinis, *Dienojant*, atsiminimai, New Yorkas 1958, 405 psl.

caras Aleksandras I galvojęs, kaip geriau nustatyti lietuvius prieš Napoleoną. Tai buvo svarbu todėl, kad Lietuva randasi ant strateginio kelio. Per Lietuvos teritoriją Nepoleonas žygiavo į Maskvą. Caras galvojęs atstatyti didžiąją Lietuvos kunigaikštiją su sostine Vilniuje, nes kunigaikštijos atstatymas Rusijos globoje padarytų galą simpatijoms Napoleonui.

Rusijos caras, pradėdamas su vokiečiais 1914 m. karą, Peterburge iškilmingai paskelbė, kad karą laimėjus, Rusijos vakarinių pakraščių tautoms bus suteikta plati autonomija. Karui tęsiantis, 1916 m. prie vyr. karo vado būstinės, O.G.U. skyriuje buvo sudaryta gen. Potapenko specialistų komisija būsimųjų autonominių sričių sienoms nužymėti. «1914-1918 m. karo metu, Rusijos vyr. karo būstinėje Mogiliavo mieste, imperatoriaus asmeninės kanceliarijos skyriuje buvo labai svarbių raštų, jų tarpe — byla žadėtosios autonomijos vakariniams kraštams. Ten buvo išdėstytas reikalas suteikti autonomiją Suomijai, Estijai, Latvijai, Lietuvai ir Lenkijai. Apibūdinant Lietuvos reikalą ten buvo pasakyta: «Lietuva išskiriama iš buvusios Lietuvos-Lenkijos respublikos. Sienos būsimai Lietuvos autonominei sričiai, juridiškai imant, turėtų priklausyti senosios, t. y. 1667 m. Andriušavos sutartimi priimtos (1772 m. Rusijos panaikintos), pramatant tačiau galimybę palikti Rusijos plote šešetą rytinių apskričių, kurie jau žymiai kolonizuoti rusais» [32].

Kai 1918 m. vokiečiai užėmė Pultuską, nemaža lietuvių įjungė į administracinį darbą. Vokiečiai pripažino lietuvių komitetą su teise išduoti lietuviams pasus. Gen. V. Grigaliūnas, prisimindamas tuos laikus, rašo: «Teritorijos mums taip pat nepašykštėta: be Vilniaus, Kauno, Suvalkų ir Gardino gubernijų, kurias rusai vadino *Sievero-Zapadnyj Kraj* (šiaurės-vakarų kraštas), vokiečių komendantas į Lietuvos plotą įjungė dalį Mogiliavo, Minsko ir Vitebsko gubernijų» [33]. Vokiečiai komiteto išduotus pasus pripažindavo ir tvirtindavo. Taigi ir koks nors ruskelis iš Vitebsko ar Mogiliavo gubernijų tapdavo Lietuvos piliečiu.

Kai I pasaulinio karo pabaigoje vokiečiai su revoliucine Rusija tarėsi Lietuvių Brastoje dėl taikos, tai čia labai svarbią rolę

---

[32] J. Vėgėlis, žr. *Draugas*, 1952.III.30 d.

[33] V. Grigaliūnas-Glovackis, *Kaip 1918 m. lietuviai užėmė Poltavą*, žr. *Lietuvių Dienos*, 1960, 4 nr.

vaidino būsimoji Lietuva. Kunigaikštis Isenbergas ir gen. Freytagas lietuvių tarybai Vilniuje aiškino, kad jeigu lietuviai nesiglaus prie Vokietijos, tai generalinis vokiečių štabas kirs Lietuvą per pusę ir Vokietijai reikalaus sienos Gardinas-Kaunas-Daugpilis. Vokiečiai nesirūpinsią Lietuvos gyventojų likimu į rytus nuo tos linijos [34]. Taigi tuometiniams vokiečiams pusė Lietuvos buvo Gardino-Kauno-Daugpilio linija.

Kai galiausia Lietuvių Brastoje 1918 m. vokiečiai su rusais susitarė dėl buferinių valstybių (dėl ko Trockis vokiečius išvadino plėšikais), Lietuvos plotui buvo numatytos Vilniaus, Kauno, Suvalkų ir pusė Gardino gubernijos. Vokiečiai šitose ribose buvo pagaminę žemėlapį *Ostgrenze eines vom Deutschen Reich am 23. III.1918 anerkannten Königreich Litauen.* Kaizerio Vilhelmo ypatingas patikėtinis ir okupacinės vokiečių valdžios Lietuvoje viršininkas Zimmerle su didžiosios Lietuvos kunigaikštijos idėja klabino kaizerio kanceliarijos duris. Kaizeriui idėja patiko, tik jis norėjo, kad tos kunigaikštijos soste atsisėstų jo anūkas. Tik vokiečių parlamento pirmininkas Erzbergeris nelabai norėjo tos kaizerio anūko įpėdinystės [35].

1919.I.1 d. gudų komunistų konferencija paskelbė kurianti Gudijos valstybę iš Minsko, Gardino, Mogiliavo, Smolensko ir Vitebsko gubernijų. Visa Vilniaus gubernija nebuvo įtraukta, bet palikta Lietuvai. Tų pat metų vasario 18-20 d. Lietuvos komunistų partijos suvažiavimas paskelbė Lietuvos ir Gudijos susijungimą. Kapsukas aiškino, kad Lietuvai priklauso Kauno, Suvalkų, Vilniaus gubernijos. Neaiškus jam buvęs Gardino gubernijos likimas. Gana būdingas Lietuvos atžvilgiu buvo ankstyvasis lenkų nusistatymas. 1917.V.22 d. dvylika lenkų politinių partijų išleido pareiškimą būsimos Lietuvos atžvilgiu. Tame pareiškime sakoma, kad tos politinės partijos, prisikėlusios Lenkijos valstybės gyventojų vardu reikalauja nepriklausomos Lietuvos valstybės didžiosios Lietuvos kunigaikštijos žemių apimtyje [36]. Taigi, iš

---

[34] P. SCHEIDEMANN, *The Making of New Germany*, II tomas, New Yorkas 1929, 101 psl.

[35] K. ŽUKAS, *Žvilgsnis į praeitį*, atsiminimai, Chicaga 1959, 419 psl.

[36] G. W. PROTHER, *Russians, Poland, Lithuania and White Russia*, Londonas 1920, 142 psl.

pradžių lenkai siūlė atstatyti Lietuvos kunigaikštiją, o paskui jie patys pagrobė Vilnių, už kurio pripažinimą Lenkijai, kaip niekur nieko, pasiūlė lietuviams padėti atimti iš latvių Liepoją ir prijungti ją prie Lietuvos. Kad kąsnis būtų riebesnis — pridėjo Daugpilį [37].

Amerikiečiai Europos reikaluose mažai susigaudė, o tuo labiau jiems buvo neaiškus Lietuvos reikalas. Bet vis tik 1917 m. Wilsonas paskyrė Isaiaho Bowmano vadovaujamą komisiją paruošti medžiagą taikos deryboms. Ta komisija rekomendavo jungtinę Lietuvos-Lenkijos valstybę. Lietuvai ta komisija puvo numačiusi 132,000 kv. km. plotą su virš 6 milijonais gyventojų, prijungiant prie Lietuvos didelę dalį Rytprūsių. «Amerikiečių taikos delegacija taikos konferencijai Paryžiuje 1919.I.21 d. įteikė 203 raportus (*Inquiry*), kurių viename sakoma, kad Lietuvą ir Lenkiją jungia istoriniai ir ekonominiai ryšiai, bet Lenkija Lietuvai privalėtų pripažinti teisę valdyti Vilniaus, Gardino, Minsko sritis» [38]. Iš lietuvių pusės J.A.V. sekretoriui Colby 1920.IV.3 d. J. Vileišis įteikė raštą ir žemėlapį, nusakantį atstatomos Lietuvos valstybės sienas. Tos ribos pietuose atsirėmė į Bugą prie senovinės jotvingių sostinės Drohičino ir pro Prudėnus, Baranovičius, Maladečiną ėjo ligi Drujos prie Dauguvos.

Bet, kadangi pagrindinę rolę lošė anglai ir prancūzai, tai amerikiečių projektai nedaug svėrė. Anglams lietuviai buvo maža tautelė. Ryprūsiai — germanizuoti, Vilnija — lenkiška, todėl jiems atrodė geriausia atkurti didelę galingą Lenkiją «suteikiant jai apie 100 km Baltijos pajūrio su Klaipėdos uostu» [39]. Anot Vaižganto: «kapitalistams prireikė atsverti Vokę, na, ir ėmė sudaryti — Didžiąją Lenkiją. Įmasino tą, na, tikrai, nelaimingą kraštą į didžiąsias avantiūras ... sužadino apetitus» [40].

Anglų istorikų nuomonė apie Lietuvos ribas nebuvo labai bloga. 1920 m. anglų užsienio reikalų ministerijos ekspertai savo studijoje *Russians, Poland, Lithuania and White Russia* priskiria prie Lietuvos net Lietuvos Brastą pietuose. Anglų istorikų pra-

---

[37] M. Biržiška, *Dėl mūsų Vilniaus*, atsiminimai, II dalis, Londonas 1962, 231 psl.

[38] V. Širvydas, *Lietuva amerikiečiuose I pasaulinio karo metu*, žr. *Aidai*, 1965 m., 8 nr.

[39] M. Urbšienė, *Klaipėdos krašto istorijos paraštėje*, 1935, 8 psl.

[40] Vaižgantas, *Lenkų okupuotame Vilniuje*, Vilnius 1922, 138 psl.

matyta Lietuva galėjo turėti apie pusšešto milijono gyventojų. Tačiau anglų istorikų rekomendacijos bei tyrinėjimai labai skyrėsi nuo to meto anglų politikų pareiškimų bei planų.

Prancūzų nuomonė apie Lietuvą ligi maždaug 19 amžiaus galo buvo gana objektyvi. Jie lietuviškomis žemėmis laikė plotus tarp Dauguvos ir Nemuno. Lietuviškas pajūris jiems buvo nuo Liepojos ligi Karaliaučiaus, o į rytus lietuviškomis žemėmis laikė ir Vitebsko guberniją. Tačiau po I pasaulinio karo, lenkų įtakoje, prancūzų nuomonė pasikeitė. Ruošiant taikos sutartį, prancūzai paskyrė žymiausių mokslininkų Europos reikalams studijuoti. Lenkijos reikalui teko keli žymūs mokslininkai, kurie Lenkijos interesus rėmė lenkų dvarininkais. Kur yra lenkų dvarininkai — ten ir turi būti Lenkija. Biednuomenė nevaidino rolės.

Lietuvos klausimą nagrinėti buvo pavesta kalbininkui A. Meillet, kuris apie Lietuvą žinojo tiek, kiek jam lenkai pasakojo. Apie Lietuvos ribas jis beveik nieko nepasakė, bet priskiria lenkams Suvalkus, o lietuvius, latvius ir gudus siūlė sujungti į federaciją, kuri sueitų į sąjungą su Lenkija. Lietuvos riboms nustatyti Meillet pasiūlė sudaryti komisiją. Šitokius vargingus davinius ant taikos stalo patiesė vienas profesorius, o į taikos konferenciją pačių lietuvių delegacija nebuvo įsileista. Vėliau, žinoma, reikalai vystėsi plačiau.

Didysis Vilniaus seimas 1905.XII.4-5 d. priėmė rezoliuciją: «Reikalauti Lietuvai autonomijos su seimu Vilniuje... Toji autonomiška Lietuva turi būti sudėta iš dabartinės etnografiškos Lietuvos, kaip branduolio, ir tų pakraščių, kurie dėl ekonomiškų, kultūrinių, tautinių arba kitų priežasčių traukia prie to branduolio ir kurių gyventojai priklausyti prie jo norės»[41]. Būdinga, kad Vilniaus seime dalyvavo atstovai iš Gardino gubernijos — barzdoti ūkininkai.

Konkrečiau dėl būsimos Lietuvos pasisakė 1917 m. Berne įvykusi lietuvių konferencija, kurios priimtoje rezoliucijoje nurodoma, kad etnografinės Lietuvos apimtin įeina «visa Kauno ir Suvalkų gubernijos, Balstogės apskrities šiaurė su Balstoge, Gardino, Slanimo, ir Valkavisko ištisos apskritys, istoriniai visuomet priklausiusios Lietuvai. Toliau Lietuvai turi priklausyti Vilniaus gubernija be Vileikos ir Dysnos apskričių. Be to, Alūkstos

[41] S. Kairys, *Tau, Lietuva*, atsiminimai, Bostonas 1964, 92 psl.

apskritis Kurše iki Dauguvos upės kranto. Numatyta reikalauti Lietuvai Liepojos uosto ... Jeigu latgaliai prisidėtų prie Lietuvos valstybės, tai jiems duoti ... savivaldos autonomiją »[42].

Lozanos pavergtųjų tautų kongrese 1916.VI.27-30 d. lietuvių delegacija pareiškė, kad bus atstatoma didžioji Lietuvos kunigaikštija su jos ribose anksčiau gyvenusiomis tautomis. 1921.V. 20 d. Tautų Sąjungos įgaliotinis Hymansas siūlė sudaryti federalinę Lietuvos valstybę iš Vilniaus ir Kauno kantonų. Federacijos sostinė turėjo būti Vilnius. Oficialios kalbos — lietuvių ir lenkų. Lietuva projektą priėmė kaip derybų bazę, bet lenkai nesutiko. Lenkai atmetė ir antrą pataisytą projektą.

Su antrojo karo pašvaistėmis vėl pasirodė naujų planų, šį kartą daugiausia iš vokiškų stalčių. Vienas iš jų Kleisto, vadinamo Ribentropo biuro šefo. « Apie dr. Kleist buvau daug girdėjęs. Dar Lietuvos nepriklausomybės laikais jis lankėsi Kaune su kažkokia politine misija. Tada Kaune buvo kalbama, kad dr. Kleist kažkam prasitaręs, kaip ateityje vokiečiai norėtų sutvarkyti Rytų Europos žemėlapį, būtent, Lenkija turėtų būti susiaurinta iki savo etnografinių sienų, o į šiaurę nuo Lenkijos turėtų būti sukurtos dvi didelės valstybės: *Grosslitauen ir Grossfinland* — Didžioji Lietuva ir Didžioji Suomija. Į Lietuvą turėtų įeiti ne tik etnografiniai lietuvių plotai, bet ir Latvija ir Gudija »[43].

Prieš prasidedant II pasauliniam karui, vokiečiai planavo iš Lietuvos, Latvijos ir Gudijos sukurti naują Baltų valstybę (*Baltenland*). Tačiau užėmę šiuos kraštus pavertė *Ostlandu*. Vokiečiuose būta dar vieno plano: padidinti Lietuvos teritoriją prie Dauguvos, priskiriant prie Lietuvos sritis ligi Drujos.

Būdingas šiuo atžvilgiu ir sovietų laikymasis. Nors sovietai sako, kad dabartinės okupuotos Lietuvos sienos rytuose nustatytos visiems amžiams, tačiau jų žemėlapiuose dažnai Lietuvos plotai žymimi etnografinėse ribose, vedant Lietuvos sienas ta riba, kokia buvo nustatyta 1920 metais sutartyje su Maskva.

Trumpai peržvelgę ryškesnius buvusius planus iš vienos pusės, dabar pažiūrėkime į kelis iš kitos pusės. « Dr. Jurgis Gerulis, kilimo iš Klaipėdos krašto ... buvo ryšininku tarp vokiečių kariuo-

---

[42] Ten pat, 254-255 psl.

[43] S. Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos*, kario atsiminimai, II dalis, Los Angeles 1957, 165 psl.

menės ir nacių partijos, kartą prasitarė, kad lietuviai galį būti iškeldinti kur nors prie Volgos arba Krymo. Toks vokiečių planas iš tikrųjų buvo. Jį paruošė Hitlerio pavestas Rosenbergas ... Pagal tą planą (1941.IV.2) iš Lietuvos ir kitų Pabaltijos kraštų turėjo būti iškelta prie Volgos inteligentija ir sumaišyta su vokiečiais, kurie ten gyveno dar caristinės Rusijos laikais. Lietuvoje gi turėjo būti apgyvendinti vokiečiai. Tam paruošti buvo sudarytas *Ostlando* komisariatas »[44]. Vokiečiai I pasaulinio karo metu, užėmę Lietuvą, kūrė planus, kaip ją kolonizuoti ir suvirškinti germanizmo katile. Prof. F. Lecijus paruošė planą: « Iškelti kuone du milijonus stiprių Lietuvos kaimiečių, gyvenančių Kauno, iš dalies Vilniaus, Gardino bei Suvalkų gubernijose, nėra prasmės ». Siūlė steigti mokyklas su vokiečių kalba, dvarus atiduoti vokiečiams, o kaimiečius iš lengvo pratinti prie vokiečių ir vokiškumo. « Tuojau pat negalima lietuvių prievarta germanizuoti. Jų ramus tautiškumas neturi būti sutrukdytas. Šiaip ar taip, laikui bėgant, jie neverčiami taip apsipras su vokiečių dvasia, kad maždaug po 100 metų jų kraštą kaip lygiateisę provinciją bus galima prijungti prie Prūsijos »[45].

Caristinės Rusijos sferose, ypatingai po 1863 m. sukilimo, buvo planuojama Lietuvą kolonizuoti rusais. Bet ši kolonizacija buvo vykdoma ne kompaktine mase. Visai kitaip buvo sugalvojęs Stolypinas, « ilgus metus buvęs bajorų vadas, turėjęs čia dvarą (Kauno gubernijoje), tapęs Rusijos ministeriu pirmininku, buvo sumanęs Kauno guberniją per vidurį perskelti plačia rusą kolonistų apgyvendinta juosta ir tuo būdu ją padalyti į dvi dalis »[46]. Turint mintyje, kad tuometinė Kauno gubernija apėmė didelius šiandieninės Lietuvos plotus, labai aišku, koks būtų buvęs padarytas skaudus plūvis, jeigu tas planas būtų įvykdytas. Norėta « apsodinti rusais (gudais, ukrainiečiais, maskoliais) Lietuvos Paprūsę, kad, karui kilus su Vokietija, Rusijos vyriausybė ir kariuomenė pačiame valstybės pasienyje turėtų daugiau patikimų žmonių »[47]. Bet karas su Japonija ir po to vykęs suiručių laikotarpis nubloškė Lietuvos kolonizavimo planus į šoną.

---

[44] A. Steponaitis, *Tėvynėje ir pasaulyje*, New Yorkas 1962, 233 psl.
[45] *Lietuvos T.S.R. istorijos chrestomatija*, Vilnius 1964, 124 psl.
[46] K. Bielinis, *Dienojant*, atsiminimai, New Yorkas 1958, 422 psl.
[47] K. Grinius, *Atsiminimai ir mintys*, II d., Chicaga 1962, 101 psl.

II. Vilniaus krašto lietuviškumas

Lietuvos valstybės teritorijos mažėjimas. — Šios trumpos statistikos tikslas duoti bendrą vaizdą, kaip amžių eigoje didėjo ir mažėjo Lietuvos valstybė ligi mūsų dienomis jos sienos priartėjo prie Vilniaus vartų.

Mindaugo laikų Lietuva apėmė apie 200.000 kv. km. Lietuvių gyvenami plotai siekė apie 50 km į pietvakarius nuo Minsko. Vilnius tada buvo maždaug viduryje lietuvių apgyventų plotų. Gedimino laikų Lietuva siekė ligi 350.000 kv. km Algirdo laikų — apie 700.000 kv. km, o Vytauto laikais — apie 930.000 kv. km., kas šiandien sudaro apytikriai Vokietijos ir Prancūzijos teritoriją kartu. Vytauto valdytuose plotuose dabar gyvena apie 90 milijonų žmonių.

Pirmojo padalinimo metu Rusija atplėšė nuo Lietuvos valstybės apie 85.000 kv. km. Antrojo padalinimo metu apie 117.000 kv. km. Trečiojo padalinimo metu nuo Lietuvos buvo atplėštos likusios žemės rytuose, o pati Lietuva padalinta į tris gubernijas. Lietuvos skirstymas gubernijomis buvo vykdomas kelis kartus, kol galiausia ilgiau apsistota prie šios sudėties: Vilniaus, Kauno, Gardino ir Suvalkų. Kai 1840 m. caras uždraudė oficialiuose raštuose vartoti Lietuvos vardą, rusų istorikų ar mokslininkų veikaluose ligi pat 1914 m. karo tos keturios gubernijos buvo vadinamos lietuviškomis gubernijomis. Bendras etnografinės Lietuvos plotas buvo apie 105.000 kv. km.

1920 m. sutartimi su Maskva, nepriklausomai Lietuvai dar buvo pripažintos nemažos sritys į rytus nuo Vilniaus, nors su jau gerokai apkarpytomis tikrosios Lietuvos sritimis, kurios dar caro laikais buvo laikomos Lietuva. R. Skipitis savo atsiminimuose nurodo, kad pasirašius sutartį su sovietais (1920), jam teko lankytis Vidžiuose, kur atvyko trys žilagalviai seneliai iš Šarkauščinos su prašymu, kad Lietuvos siena būtų pastūmėta toliau į rytus, nes «vietos gyventojų nusistatymas esąs visai aiškus: priklausyti Lietuvai, o ne Sovietų Rusijai. Tas delegacijos vadas nurodė ir kokiu ruožu turėtų eiti Lietuvos rytų siena nuo šiaurės į pietus. Kiek prisimenu, jis kalbėjo taip: «Lietuvos siena šiaurėje turėtų prasidėti ne nuo Drujos, bet nuo Drisos ir eiti į pietus pro Armanavičius ir Gluboką. Nors mes ir ne lietuviai, bet tolimos

praeities broliškas lietuvių sugyvenimas su mūsų pirmatakais traukia mus ir dabar labiau prie lietuvių, negu prie rusų ... Galėtumėte patikrinti mūsų gyventojų nusistatymą plebiscito keliu ir pamatytumėte, kad mano tamstai pasakyti žodžiai pasitvirtintų »[48]. Skipičiui teko įrodinėti delegatams, kad sutartis su sovietais jau pasirašyta ir apie Lietuvos sienų nukėlimą toliau į rytus negali būti kalbos. « Liūdnai atsisveikino su manim tų žilagalvių, savo apylinkėse neabejotinai autoritetingų ir Lietuvai draugingų vyrų delegacija. Gi pats faktas, kad nuo Drujos ir

Lietuvos plotų mažėjimas žiūrint iš dešinės į kairę: pirmoji linija (brūkšneliai ir taškeliai) žymi vadinamą *Lithuania propria*, t. y. tikrosios Lietuvos ribas, kurios pastoviai išsilaikė 227 metus. Rytprūsiuose ši riba žymi vokiečių pripažintas lietuvių apgyventas sritis nuo seniausių laikų.

Antra, vientisinė linija, žymi tuos plotus, kuriuose lietuviški vietovardžiai sudaro absoliučią daugumą.

Trečioji, stambiais taškai pažymėta linija, yra prieš I pasaulinį karą lenkų statistikų nustatytos lietuvių gyvenamos sritys.

Ketvirtoji, vientisa juoda linija žymi dabartinės okupuotos Lietuvos ribą, kurią lietuviams primetė sovietai.

---

[48] R. Skipitis, *Nepriklausomą Lietuvą atstatant*, Chicaga 1961, 299 psl.

Šarkauščinos ėjo delegacijos prašyti jų apylinkes prijungti prie Lietuvos yra labai įsidėmėtinas »[49]. Skipičiui išvykstant, Vidžiuose valgyklėlės savininkė paklausė, ar Lietuva čia pasiliksianti. « Darome ką tik galime, kad Lietuva čia pasiliktų amžinai. Ar tamsta norėtum, kad čia būtų Lietuva? Žinoma norėčiau. Kokia aš būčiau lietuvė, jei nenorėčiau Lietuvos. Tuos žodžius pasakius net ašaras nubraukė nuo skruostų »[50]. Iš savo pusės galime pridurti, kad minėtieji žilagalviai senukai buvo gana tikslūs, nes pro jų nusakytas vietoves kaip tik rytuose ėjo nuo 1566 m. nusistovėjusi tikrosios Lietuvos, arba kaip raštuose buvo priprasta vadinti — *Lithuania propria* siena.

Pagal tarptautines sutartis nustatytas nepriklausomos Lietuvos plotas apėmė 88.111 kv. km, arba apytikriai 17.000 kv. km mažiau negu caristinės Rusijos pripažintas Lithuania propria plotas. Rytinės Lietuvos sienos keliolika kilometrų buvo pastumtos arčiau prie Vilniaus. Želigovskio puolimas atplėšė nuo Lietuvos trečdalį pripažintos teritorijos su pačia sostine. Sovietai 1940 m. rugpiūčio 3 d. žadėjo iš Vilniaus krašto sričių grąžinti Lietuvai 2.300 kv. mylių, bet vėliau tegrąžino tiktai 1.022 kv. mylias su Vilniumi. Apie 1920 m. liepos 12 d. sutartimi nustatytas Lietuvos sienas sovietai nekalbėjo. Savo pačių pasirašytą sutartį sulaužė. O kad dabartinė karta auganti Lietuvoje nepatirtų apie Maskvos sulaužytą 1920 m. sutartį ir lietuviškųjų žemių prijungimą prie Gudijos, Lietuvoje išleistoje chrestomatijoje, atspausdinant minėtos 1920 m. sutarties tekstą, išleistas skyrius, kur nusakomos vietovės pro kurias turėjo eiti Lietuvos ir Sovietų siena. Dėl šio išleidimo pridėtas štai koks paaiškinimas: « Šia sutartimi Tarybinė vyriausybė vėl pripažino Lietuvos nepriklausomybę ir Vilnių bei Vilniaus kraštą Lietuvai (straipsnis II, kuriame nusakomos abiejų šalių valstybinės sienos, dėl jo ilgumo nespausdinamas) »[51]. Nėra abejonės, kad čia ne ilgumas kaltas, bet pačios sutarties sulaužymas. Bet pats didžiausias ir nuolat komunistų spaudoje kartojamas pasityčiojimas iš lietuvių tautos yra tas,

---

[49] Ten pat, 300 psl.

[50] Ten pat.

[51] *Lietuvos T.S.R. istorijos chrestomatija*, sudarė: A. GAIGALAITĖ, E. GRIŠKŪNAITĖ ir J. JURGINIS, Kaunas 1964, 140 psl. Lietuvos ir Tarybų Rusijos taikos sutartis 1920.VII.12 d.

kad esą, tik sovietų valdžios dėka, Lietuvos žemės pirmą kartą istorijoje sujungtos į vieną vienetą. Tuo tarpu yra visai atvirkščiai: pirmą kartą lietuvių tautos istorijoje didžiausi etnografinės Lietuvos plotai prijungti prie slavų — pradedant buvusių Rytprūsių šiaurinės dalies komedija ir baigiant Suvalkais, Seinais, Gardinu, Lyda, Smurgainiais ir Brėslauja bei tų vietovių sritimis. Aš nematau ne tik Europoje, bet ir visame šių dienų pasaulyje kitos tautos, kuri etnografinių žemių plotais, proporcingai, būtų žiauriau apiplėšta už lietuvių tautą. Juk sovietai vien tik po II pasaulinio karo priskyrė Gudijai apie 18.000 kv. km 1920 m. sutartimi Lietuvai pripažintų žemių, nekalbant jau apie Karaliaučiaus sritį. Atsigręždamas į senesnius laikus, K. Pakštas yra apskaičiavęs, kad prieš II pasaulinį karą sovietai valdė apie 150.000 kv. km senosios Lietuvos ploto, o Lenkija apie 113.000 kv. km. Po II pasaulinio karo santykis pasikeitė sovietų naudai, atimant didelę dalį iš Lenkijos valdytų plotų.

Potsdamo sutartimi sovietai Karaliaučiaus sritį žadėjo prijungti prie Lietuvos, tačiau 1947 m. sritis buvo priskirta prie Rusijos, su kuria net tiesioginiai nesusisiekia, o visi šioje srityje vietovardžiai surusinti. Kaip Lietuvos sienų atkėlimas prie Vilniaus vartų mūsų sostinei reiškia rusiškojo žiaurumo posakį: «pastatyti prie sienos», lygiai taip niekada rusų negyventos Karaliaučiaus srities tiesioginis prijungimas prie Rusijos, lietuvių tautai reiškia enkavedistišką «šūvis iš užpakalio».

Dabartinės okupuotos Lietuvos plotas apima apie 65.197 kv. km Vokiečių okupacijos laikais Lietuvos plotas siekė 76.199 kv. km be Klaipėdos krašto. Vokiečiai prie Lietuvos buvo priskyrę Ašmenos, Smurgainių ir Svyrių sritis, kurias sovietai vėl prijungė prie Gudijos. Čia rusiškasis okupantas įvykdė vieną iš savo barbariškųjų darbų — susprogdino ir su žeme sulygino garsiosios lietuvių Krėvos pilies griuvėsius. Tuo būdu nuožmusis okupantas sutrypė paminklą, kuris jam garsiai liudijo: čia nuo neatmenamų amžių lietuvių žemė!

Po mindauginiais laikais lietuvių kalbos plotas siekė apie 100.000 kv. km. Latvių kalbos apie 60.000 kv. km. Prūsų apie 40.000 kv. km. Lietuvos valstybės aukščiausio išsivystymo laikais ir vėliau, kalbinės Lietuvos plotai apėmė apie 120.000 kv. km. Devynioliktojo amžiaus viduryje caristinės Rusijos statistikos daviniais lietuvių kalbos plotai apėmė apie 105.000 kv. km,

įskaitant Gardino gubernijos šiaurinę dalį, Naugarduką, Mažąją Lietuvą ir Kuršo gubernijos dalį. Tokiu būdu išeina, kad maždaug nuo XVI antros pusės, kada prasidėjo ryškesnis lietuvių nutautėjimas, ligi XIX amžiaus vidurio, t. y. apytikriai per 300 metų lietuvių kalbos plotai sumažėjo 15.000 kv. km. Dvidešimtojo amžiaus pradžioje lietuvių kalbos plotai apėmė apytikriai 95.000 kv. km. Tokiu būdu 50 metų laikotarpyje kalbiniai plotai sumažėjo 20.000 kv. km, kas sudaro apytikriai 5,5 karto greitesnį lietuvių nutautėjimą palyginus su pirmuoju laikotarpiu. Didžiausia lietuvybės nykimo banga ūžtelėjo 19 a. antroje pusėje. Tarptautinėmis sutartimis nepriklausomos Lietuvos plotas apėmė apie 88.111 kv. km. Šiuo atveju Lietuva nustojo apie 3.000 kv. km. lietuviškai kalbančio ploto. Nuo nepriklausomai Lietuvai numatyto ploto ligi dabartinės sovietų okupacijos, Lietuva neteko 22.804 kv. km. lietuviškų žemių. Gi nuo plačiausio kalbinės Lietuvos išsiplėtimo ligi šiandieninės Lietuvos ribų viso netekome apie 54.803 kv. km., kitais žodžiais tariant — teturime maždaug pusę to, ką iš viso privalėtume turėti ir ne tik kad nesulaukėme natūralaus prieauglio, bet ir praradome, ką protėviai paliko kalbinės Lietuvos plotų atžvilgiu, nekalbant apie valstybės apimtį.

Vienas iš didžiųjų smūgių lietuvių kalbai, ypatingai Vilnijoje, buvo rusų įvestas spaudos draudimas. Šis aktas mūsų tautą nustūmė istorijos laiptais žemyn. K. Bielinis savo atsiminimuose sako: « Bent vienu dešimtmečiu anksčiau atgavus spaudą, mūsų tautos paskesnis likimas būtų kiek kitaip atrodęs. Jei spaudos draudimo nebūtų buvę, bendrai visa Lietuvos problematika būtų kitaip atrodžiusi ... Daugelio tų klausimų, pavyzdžiui Vilniaus, gal ir visai nebūtų buvę, jei savąjį atgimimą ir savos visuomenės formavimą būtume anksčiau pradėję » [52]. O toliau tas pats autorius priduria : « Spaudą uždraudus, lietuviuose neatsirado asmenų, kurie būtų sugebėję ištirti rusų biurokratų ir nacionalistų spaudą draudžiančių aktų teisėtumą. Iki tokio laipsnio buvo nugyventas didysis lietuvių tautos reikalas » [53].

Lenkų administracijos ir dvasiškijos teroras pagrobtoje Vilnijoje buvo išgaląstas kirvis prie lietuvybės medžio šaknų. K.

---

[52] K. Bielinis, *Dienojant, Spaudos draudimo laikų atsiminimai,* New Yorkas 1958, 92 psl.

[53] Ten pat, 135 psl.

Rusų statistiko Lebedkino atžymėti 1861 m. lietuvių apgyventi plotai. Taigi, prieš 100 metų lietuviai dar gyveno toli į pietus, o šiaurėje siekė Drują. Aplink Vilnių nurodytos mažos salelės lenkų (pažymėta raide P). Didžiulė lietuvių sala pažymėta į šiaurę nuo Kijevo (raide L), o kita nedidelė į šiaurę nuo Vileikos.

Pakštas, remdamasis Lebedkino 1861 m. statistika, sudarė lietuvių apgyventų plotų žemėlapį, kuriame lietuvių plotai prasideda prie Drujos (Dauguvos) ir beveik stačia linija eina pro Vileiką ligi Kobrino, o iš čia pasuka pro Lietuvos Brastą, Balstogę, Suvalkus, Gumbinę ligi Baltijos jūros [54]. Deja, šiandien, po šimto metų nuo anos statistikos sudarymo, matome, kaip baisiai lietuvių tauta nutautėjo ir jos kalbinės ribos susiaurėjo. Per tą laiką apytikriai praradome apie 40.000 kv. km lietuviškų žemių plotą: germanizacijos bangos nušlavė Prūsijos lietuvius, slavizmo audra skaldo jau paskutinius lietuvybės likučius Seinų, Gardino, Lydos, Ašmenos, Smurgainių, Brėslaujos srityse, nekalbant apie tolimesnes, kur lietuvybė jau galutinai užgeso, lygiai kaip ir to paties Lebedkino minima didelė lietuvių sala į šiaurę nuo Radomysliaus (Ukrainoje) ir salos Gudijoje. Nuo spaudos uždraudimo ligi mūsų dienų, nutautėjimo banga yra pasiekusi didžiausią tempą tose srityse, kurios pasiliko už nepriklausomos Lietuvos ribų.

Daviniai iš praeities. — Neseniai užtiktas Ispanijoje vadinamas Katalonijos žemėlapis, pagamintas 1475 m., parodo Vilnių kaip Lietuvos sostinę ir svarbų prekybos centrą. Pridėtame aprašyme sakoma, kad Vilniuje yra dideli sandėliai, viešbutis užsienio pirkliams. Iš Vilniaus prekės keliavusios į visas puses. Vilniaus rinkoje buvo išstatomos prekės net iš Kinijos ir Persijos. Iš čia jos buvo vežamos į vakarinės Europos kraštus.

Nors lenkai dėjo ir didžiausias pastangas Vilnijos sulenkinimui, bet galutinai užmušti lietuviškos dvasios jiems nepavyko. Kur lenkybės audros mažiau užsukdavo, lietuvybė laikėsi nuo senų senovės. Antai, kad ir tokios Baltvyžio girios šiaurinėje pusėje lietuvių kalba nebuvo išnykusi ligi paskutinių laikų. Čia žmonės su pagarba minėdavo Lietuvos kunigaikščių laikus ir ėjo savanoriais į Lietuvos kariuomenę. J. Švaistas savo atsiminimuose rašo: lietuvių kuopai 1920 m. užimant liniją nuo Svyrių miestelio ligi Vilijos, apsistojus vienoje vietoje, «visa toji apylinkė dvelkė lenkiškumu, vadinosi Okolica, bet žmonės iš tikrųjų

---

[54] K. Pakštas, *Lietuvių tautos plotai ir gyventojai*, žr. *Aidai*, 1957, nr., 104 psl.

gerą lietuvišką širdį turėjo. Nepamirštu aš jų ir šiandien »[55]. J. Petruitis apie Ašmenos lietuvius sako: « Visi lietuviškai kalbėjo ir laukė, kad greičiau lietuviai ateitų į Ašmeną »[56]. Man trumpai yra tekę dirbti Ašmenos geležinkelio stotyje, kur įsikalbėjau su vienu jaunu vyruku. Jis gyrėsi lietuviškai išmokęs šešių mėnesių laikotarpyje. Man paabejojus, jis atsakė: « Taip greit išmokau todėl, kad tai mano senelės kalba, kurią labai mylėjau. Mama sakė, ji man lietuviškai lopšines dainuodavo ... ». 1919 m. Ašmenos lietuvių atstovas Vilniaus Lietuvių Komito atstovui sakė: « Steikite lietuviškas mokyklas ir mes visi tuojau išmoksime protėvių kalbą ». Smurgainių miestelyje teko buvoti garsiajame riestainių turguje. Lietuviškai kalbėdamas galėjai apsipirkti. Kai kurie kaimiečiai bandydavo kalbėti lietuviškai, bet su tam tikra baime, kad vietos aršūs lenkomanai « neužvažiuotų per sprandą », kaip populiariai yra išsitaręs liemeningas gaspadorius, stovėdamas riestainių virtinėmis apkrautame vežime. Smurgainių valsčiuje praėjusio karo metu buvo apie 1700 lietuvių. 1942 ar 1943 m. vasarą nuvažiavau laisvalaikiu pasidairyti į Maladečiną. Laukdamas stotyje traukinio atgal į Naująją Vilnią, susitikau su malonios išvaizdos senuku. Užkalbinau rusiškai. Atsakė pusiau lietuviškai-gudiškai. Taip ir toliau kalbėjomės. Pasisakė kilęs nuo Smurgainių, bet gyvenimą praleidęs anapus Minsko, Gudijoje. Man užklausus, ar jis laukia traukinio į Vilnių, šypsodamasis atsakė: « Ne. Laukiu, kada šioje vietoje bus Lietuva ».

Istorinės Lietuvos laikais Smurgainys garsėjo savo lokių treniravimo akademija. Buvęs toks geležine plokšte dengtas takas, kurio apačioje kūrenosi ugnis. Lokio paskutines kojas apaudavo ir užvesdavo ant įkaitusios plokštės. Taip lokys išmokdavo vaikščioti dviem kojom. Iš čia lokininkai traukdavo į Latviją, Lenkiją, Gudiją, Lietuvą ir kitus kraštus. Ašmena taip pat turi įdomią istoriją. Būdinga, kad Ašmenoje viena mergina kėsinosi nušauti Napoleoną, keršydama už savo brolį. Bolševikų statistika po II pasaulinio karo nurodė lietuviškų kaimų apie Smurgainis, Ašmeną, Lydą ir net Naugarduką. Rusų akademikas P. Koeppeno

---

[55] J. Švaistas, *Karas ir sentimentai*, žr. *Draugas*, 1951.

[56] J. Petruitis, *Laisvę ginant*, II t., Stamford (J. A. V.) 1953, 161 psl.

1859 m. Maladečinos parapijoje rado 18 lietuviškų ir tik 10 lenkiškų kaimų.

Istoriko Balinskio žiniomis 19 amžiaus antroje pusėje lietuviškai buvo kalbama už Lydos ligi Nemuno. K. Bielinis savo atsiminimuose, kalbėdamas apie 1905 m. įvykius, pastebi: «Anuometinis Vilnius buvo lietuviškesnis už Kauną, o Tilžė už Klaipėdą. Kartą dviese einant stoties link, už šv. Kazimiero bažnyčios... mums už akių užėjusi moterėlė mandagiai prašneko lenkiškai, paaiškindama, kad ji nuo katedros mus sekusi ir vis negalėjusi atsigėrėti gražia lietuviška kalba. Pasisakėme iš kokio krašto eame ir savo ruožtu pasiklausėme, iš kur pati paklausėja bus kilusi? Moteris, iš išvaizdos ir drabužių atrodžiusi bajoriško kiemo ūkininkė, paaiškino, kad ir jų krašte, kažkur už Lydos, žmonės dar kalba lietuviškai, bet ne taip gražiai, kaip mes» [57].

Rusas Lebedkinas 1862 m. statistikoje nurodė, kad Lydos apskrityje lietuviai sudaro 80 % visų gyventojų. Taigi, nors lietuvių kalba Vilnijoje «išvaryta iš miestų, dvarų ir klebonijų ir iš įstaigų, užsiliko sodžiaus dūminėse gryčiose» [58].

1861 m. rusų statistiko Lebedkino surinktais daviniais Gardino gubernijoje: L. Brastos, Kabrino, Valkavisko, Bielsko, Gardino, Sokolkos, Slanimo ir Balstogės apskrityse rasta 201.897 lietuviai, 30.924 jotvingiai, 25.879 gudai, 193.288 lenkai, 132.286 rusai ir kitokių tautybių po mažiau [59]. Taigi Gardino gubernijoje lietuvių būta daugiau, nei bet kurios kitos tautybės. «Gardinas yra įdomus baltų žemių kampas, kur istoriniais laikais buvo smarkiai ir nuolat gulamas vakarinių ir ypač rytinių slavų, kuris ir dabar tebegulamas» [60]. «Baltvyžio girios ir Pinos-Pripetės balyno vakarinė dalis yra tas tarpas, pro kurį VI a. po Kr. pradėjo brautis slavai... norėdami pasiekti Nemuno aukštupį nuo jo versmių ligi Gardino miesto» [61].

---

[57] K. Bielinis, *Penktieji metai*, New Yorkas 1959, 212 psl.

[58] J. Jurginis, *Mikalojus Katkus*, Vilnius 1963, 33 psl.

[59] K. Pakštas, *Earliest Statistics of Old Lithuania*, žr. *Commentationes Balticae*, IV t., Bonn 1957.

[60] P. Būtėnas, *Jotva-Sūduva, Pietinė Lietuva, Grigaliaus Valavičiaus 1599 m. Lietuvos girių aprašyme*, red. V. Žemaitis, Chicaga 1964, 88 psl.

[61] Ten pat, 73 psl.

Plona linija viršuje žymi caristinės Rusijos nustatytas Vilniaus gubernijos ribas. Apačioje nelygi linija žymi buvusias Gardino gubernijos ribas. Stora linija žymi 1920 m. Maskvos sutartimi pripažintas Lietuvai rytines sritis. Rusai ligi pat I pasaulinio karo Vilniaus, Gardino, Suvalkų (buv. Augustavo) ir Kauno gubernijas laikė lietuviškomis žemėmis. Šis vaizdelis parodo, kiek nepriklausoma Lietuva nustojo net pripažintų lietuviškų žemių rytuose ir pietuose. Prieš I pasaulinį karą tose keturiose lietuviškose gubernijose (įskaitant ir Mažąją Lietuvą bei latviams atitekusią lietuviškąją Ilūkštės sritį) buvo apytikriai 7.180.000 gyventojų. Atsikūrusi nepriklausoma Lietuva atgavo tik 2.575.000 gyventojų.

Gardinas XVIII a. buvo antroji Lietuvos sostinė: kultūrinis, ekonominis ir politinis centras. Zigmanto III laikais Gardinas turėjo vandentiekį. Čia mirė šv. Kazimieras, įvyko nebylys seimas, atsisakė sosto paskutinis Lietuvos-Lenkijos karalius. Lietuvos

finansų ministeris Tizenhauzas Gardiną padarė žydinčiu miestu ir čia pradėjo kurti Lietuvos pramonės centrą, bet politinių priešų dėka iš Gardino išėjo lazdele pasiramščiuodamas. Kaip daug kur Lietuvos gyvenime gražius planus susmugdė lenkai, taip ir šį kartą «visą Tizenhauzo darbą... sunaikino lenkų didikas Rževulskis, didžiausias anų laikų Lenkijos kapitalistas»[62], nes iškilęs Gardinas būtų buvęs smūgis Lenkijos pramonei. Gardine 1776 m. pradėjo eiti laikraštis *GazetaGrodzienska*. Galinga Gardino pilis, pastatyta neprieinamoje vietoje iš pietų ir rytų, buvo ilgus amžius viena iš pagrindinių tvirtovių prieš slavų antplūdį. Gardino gubernija ligi pat I pasaulinio karo pačių rusų buvo vadinama lietuviškąja gubernija ir jai priklausantieji plotai buvo laikomi lietuviškomis žemėmis, nes nuo seno įėjo į taip vadinamos *Lithuania propria* ribas. Dar ligi 1863 m. sukilimo, Gardino, Valkavisko, Slanimo apskrityse lietuviai sudarė absoliučią daugumą.

1866 m. Stolpianskis savo statistikoje Gardino apskrityje rado 63 % lietuvių. 1906 m. Gardino lietuviai prašė vyskupo leisti Gardine lietuviškas pamaldas. 1918 m. Gardine buvo formuojamas Lietuvos kariuomenės gudų pulkas. 1920 m. Gardino gyventojai atsiuntė delegatus, kurie prašė, kad Lietuvos kariuomenė užimtų miestą ir Gardiną prijungtų prie Lietuvos. Tais pat metais ir netolimo Augustavo gyventojai kvietė Lietuvos kariuomenę. 1941-1942 m. Gardiną saugojo lietuviškas savisaugos dalinys, vadinamas Gardino batalijonu.

1919 m. Slanimo, Valkavisko ir Naugarduko apylinkių gyventojai norėjo prisijungti prie Lietuvos atsikuriančios valstybės. Tautinė sąmonė juose dar nebuvo išblėsusi.

Kas Gardinas buvo didžiosios Lietuvos kunigaikštijos gyvavimo pabaigoje, tas Seinai pasidarė nelyginant antroji Lietuvos kultūrinio ir dalinai politinio judėjimo sostinė nepriklausomybės prieaušryje. Seinai prieš I pasaulinį karą priklausė Suvalkų gubernijai, kurią patys rusai laikė lietuviška gubernija. Prieš I pasaulinį karą Suvalkų miesto «apylinkėse buvo gausiai lietuvių. Prekymečių dienomis Suvalkuose buvo kalbama daugiau lietuviškai, negu lenkiškai ar gudiškai»[63].

---

[62] J. DAINAUSKAS, *Napoleonas Lietuvoje*, žr. *Draugas*, 1962.IX.1 d.
[63] *Lietuvių Enciklopedija*, XXIX t., Chicaga 1963, 240 psl.

Rusų pravesta 1909 m. gyventojų statistika Suvalkų gubernijoje rado 389.424 lietuvius, 159.493 lenkus, šiek tiek žydų, gudų, rusų ir totorių. Gubernijoje lietuviai gyventojai sudarė daugumą — virš 52 % visų gyventojų.

K. Grinius savo atsiminimuose nurodo, kad lenkai dar patys neturėdami nepriklausomybės jau svajojo Suvalkų sritį prisijungti prie Lenkijos. 1905 m. vykusio Maskvos savivaldybininkų suvažiavimo metu, lenkai sušaukė adv. Lednickio bute savo susirinkimą į kurį pakvietė K. Grinių su kitais dviem lietuviais. K. Grinius rašo: «Jau beeinant į susirinkimo vietą, prie manęs prisigretino Lednickis ir ėmė sakyti man komplimentus, kad be manęs, jie, lenkai, nieko gero Lenkijai šiame suvažiavime negalėsią padaryti, nes aš esąs Suvalkų gubernijos atstovas, ir suvažiavimas taip nusistatysiąs, kaip aš pasakysiąs. Aš supratau tą Lednickio kalbinimą taip, kad pripažinčiau, jog Suvalkų gubernija liktų prie Lenkijos, t. y. kad tai Lenkijos, o ne Lietuvos dalis. Aš jam pasakiau, kad Lenkijai autonomijos nepavydžiu, bet Suvalkų gubernija, turėdama absoliutinę lietuvių daugumą, turi priklausyti Lietuvai»[64]. Toliau atsiminimų autorius duoda statistikos duomenų: «Visose Suvalkų gubernijos apskrityse lietuvių tuomet buvo 57 %, kita dalis buvo žydai — apie 15 %, gudų (Augustavo apskr.), rusų ir lenkų, kurių buvo apie 18-20 %. Duomenys pagal 1897 m. vienos dienos surašymą»[65]. 1920.VII.30 d. Suvalkų miestiečiai kvietė Lietuvos kariuomenę.

Mano senelis pasakodavo, kad paleistas iš carinės Rusijos kariuomenės, pėsčias iš Augustavo, per Suvalkus grįžo į savo tėviškę Vilkaviškio apylinkėse. Kelionėje, (nakvodamas ir prasimaitindamas pakelės kaimuose) sakydavo, nesutikęs nei vieno žmogaus ir nepataikęs nei į vieną gryčią, kurioje nekalbėtų lietuviškai. Nepriklausomybės metais, jei kas pasakydavo, kad Augustavo ir Suvalkų srityse yra nutautėjusių lietuvių, senelis sušukdavo: «Netiesa, aš ten kaimuos pėsčias išvaikščiojau ir neradau jokio lenko, o tik lietuvius». Caro laikais sugaudyti lietuviai vyrai į rusų kariuomenę būdavo pirmiausia varomi į

---

[64] K. GRINIUS, *Atsiminimai ir mintys*, II dalis, Chicaga 1962, 157 psl.
[65] Ten pat, 157 psl.

Suvalkus. Iš tų laikų Suvalkijoje senimas dar mokėdavo dainas: *Į Suvalkų miestą slauną kaip mes iškeliausim* ... ir antroji daina: *Nuvažiavo į Suvalkus ir nukirpo trumpai plaukus* ...

Kai Seinų vyskupijai reikėjo surasti kandidatą į vyskupo sostą, ne kas kitas, bet tuometinis caro vidaus reikalų ministeris Goremykinas Varšuvos generalgubernatoriui Imeretinskiui 1897. III. 3 d. rašte dėstė savo pažiūras: Seinų vyskupijoje dauguma gyventojų yra lietuviai, todėl ir vyskupas turėtų būti lietuvių kilmės [66].

Kalbėdamas apie Suvalkų gubernijoje lietuvių mažėjimą K. Grinius savo atsiminimuose pabrėžia ne nutautėjimo momentą, bet gimimų mažėjimą ir marą. Jis sako: «Atsimenu, kad statistikos žinios apie 1861 m. jau rodė lietuviškosios tos gubernijos dalies mažesnį priaugimą, negu mozūriškosios. Lenkiškosios Suvalkų gubernijos dalies didesnis negu lietuvių gyvenamoj daly prieauglis pasiliko iki paskutinių metų. Tuo galima aiškinti gubernijos lenkėjimą; tai rodo Suvalkų ir Seinų apskričių lietuviškojo elemento pasitraukimas į šiaurę mozūrų naudai. Tiesa, 1708-1711 m. maro metams praėjus ir tai šaliai labai nuo gyventojų aptuštėjus, galėjo mozūrų daugiau persikelti iš pietų, negu lietuvių iš Žemaitijos ir iš rytų» [67].

Daugiau negu maras ir gimimai lietuvių skaičių Vilnijoje mažino nutautėjimas. Jeigu lietuviškame kaime atsirado du trys lenkai, tai visi lietuviai stengiasi su jais susikalbėti lenkiškai, nors lenkai visai nemato reikalo išmokti lietuviškai. Daugumos taikymasis prie mažumos yra lietuviškumo piktžolės. Lenkas primes savo kalbą kitam, net ir grubiu būdu, jeigu reikės, o lietuvis atsisakys savo kalbos, kad padarytų malonumą svetimtaučiui: lenkui, gudui, vokiečiui. Jeigu lietuvis atsistos būryje svetimtaučių, jis savo lietuviškumą paslėps. Lenkas atsistojęs ant svetimos žemės pasistengs ją padaryti lenkiška; kai svetimtautis atsistos ant lietuviškos žemės, lietuvis jam paruoš vietos savo sąskaiton. Kai latviai nusavino vokiečių baronų dvarus, jie už žemę nemokėjo. Lietuvoje dvarininkai gavo atlyginimus

---

[66] J. Vaišnora, M.I.C., *Vyskupas A. Baranauskas*, žr. *Aidai*, 1965, 10 nr.

[67] K. Grinius, *Atsminimai ir mintys*, I t., Tübingenas 1946, 90 psl.

už žemes netiesioginiai iš tų pačių skurstančių naujakurių mokesčių pavidalu. Kai lenkai bėgo Lietuvon žuvus Lenkijai, tai kiekvienam atbėgėliui buvo iškeista 50 beverčių zlotų, kas Lietuvos iždui kainavo milijonus. Už tai ačiū niekas nepasakė. Priešingai ... Įgimtas lietuviui žmoniškumas buvo kitų išnaudojamas saviems tikslams: lenkai atsimokėjo Vilnijos pagrobimu ir nutautinimu.

Dar XVI amžiaus viduryje rašytuose Mykolo Lietuvio fragmentuose randame panašų lietuviško žmoniškumo išnaudojimą saviems tikslams iš rusų pusės. Ten tarp kitko rašoma: «Pas mus atbėga daugybė maskvėnų. Jie ištyrę mūsų reikalus ir gerai susipažinę su mūsų finansais, turtu, politine būkle ir mūsų papročiais, laisvai grįžta pas savuosius. Dar mūsų krašte gyvendami, jie slapta perdavinėja mūsų nutarimus saviesiems ... "Niekada netikėk savo priešu, nestatyk jo šalia savęs, nes jis, tave nustūmęs, gali atsistoti tavo vietoje". Jei mes būtume laikęsi tokių patarimų, būtume nepraradę Seversko pilių ir sričių ... Šios padermės žmonės esti klastingi ir sukčiai, niekad neparodo savo širdies ir neturi tvirto nusistatymo. Sugrįžę į savo tėvynę ir tapę vadais, jie nuožmiai nuterioja mūsų kraštus»[68].

1862 m. oficiali rusų statistika Vilniaus gubernijoje rado 49,9 % lietuvių, 18 % gudų ir 17 % lenkų. Maždaug tą patį rado ir to meto prancūzas A. Meillet. Jis Vilniaus gubernijoje priskaičiavo 20 % lenkų, o Gardino gubernijoje terado 18 %. Lenkų statistikas Balinskis nurodo, kad Vilniaus miesto gyventojai, kiek tai liečia jų kilmę, daugumoje yra lietuviai. Toliau seka rusai, vokiečiai, žydai. Kitų tautybių esą tiek maža, kad jie nesudaro jokios tautinės grupės.

1866 m. rusų statistika Vilniaus apskrityje rado 61 % lietuvių. Su Vilniaus apskritimi susisiekianti Valažino apskritis dar 1920 m. turėjo didelį procentą lietuvių. Lenkų valdymo laikais čia dar ištisi kaimai kalbėjo lietuviškai.

1895 m. norvegų filologas O. Brochas tyrinėjo Žirmūnų ir Bastūnų dzūkų tarmę ir mini visą eilę lietuviškų kaimų Lydos apskrityje.

---

[68] MYKOLAS LIETUVIS, *Apie totorių ir maskvėnų papročius*, Vilnius 1966, 59 psl.

1906 m. Žirmūnų parapiečiai prašė Vilniaus generalgubernatorių pašalinti iš mokyklos lenkintoją B. Sperskį. Varanavo lietuviai 1920 m. atsiuntė Lietuvos vyriausybei prašymą su daug parašų, kad Lietuvos kariuomenė užimtų miestelį ir padarytų galą suirutei.

Archeologas G. Engels teigia, kad jau VII amžiuje po Kr. Lydos, Švenčionių, Vilniaus, Vileikos, Ašmenos ir kitos vietovės šiose srityse priklausė lietuvių tautai.

Lenkų istorikas Tyszkiewicz randa Trakų, Lydos, Medininkų, Alšėnų ir Krėvos pilis statytas pačių lietuvių ir jų žemėse apsigynimui nuo slavų veržimosi. Kaip jau esame minėję, Krėvos pilį bolševikai po II pasaulinio karo susprogdino, nes ji liudijo slavų ekspansiją į lietuviškas žemes. 19 amžiaus pradžioje daugumas Lydos ir jos apylinkių gyventojų kalbėjo lietuviškai. Tą patį patvirtina ir Platerio, Balinskio ir Narbuto daviniai. Nepaprastai gražiose Naugarduko apylinkėse dar XVII amžiaus gale plačiai skambėjo lietuvių kalba. Mūsų laikais jau tik į pietvakarius esančioje Zatielos vietovėje žmonės mokėję lietuvių kalbą ir prisimindavę Mindaugo kalną Naugarduke, kitų dar Algirdo kapu vadintą.

Jau Mickevičiaus draugas Čečota apgailestavęs, kad nykstanti lietuvių kalba, bet ja rūpintis neverta, nes būtų žalojamas lenkų kalbos grynumas. Tačiau pats Mickevičius, kilęs iš senos lietuviškos Rimvydų giminės, gyvenusios Rodunės parapijoje, Lydos apskrityje, kitaip galvojo apie lietuvių kalbą: «Lietuviška daina lydėjo Mickevičių nuo pat jo išvykimo iš Lietuvos. Kartu su juo ištremtas į Rusiją filaretas K. Daškevičius 1828 m. rašė ... kad jie su Mickevičium pietavę pas Kazlauskius, kur «buvo muzikos, dainų. Kijevo mozūras daug ką priminė, bet kai išgirdau lietuviškai dainuojant, širdis sudrebėjo ir kvapą užgniaužė krūtinėje ... Nors lietuviškai tinkamai nesuprantu, bet širdis nujaučia, siela pažįsta, kas sava ...». Kitas Mickevičiaus tų laikų pažįstamas A. Nieverovičius atsiminimuose pasakoja, kad kartą poeto duktė Marija, skambindama fortepijonu, dainavusi lietuvišką dainą, kurios Nieverovičius nesupratęs ir dėl to poetas padaręs jam priekaištą, kam nemokąs lietuviškai»[69].

---

[69] A. Mickevičius, *Rinktinė*, Vilnius 1955, 15-16 psl.

Vilniaus lietuviškumas. — Prieš Lietuvos krikštą, srityse, kuriose gyveno lietuviai ar jų gentys, buvo Perkūno šventyklos. Šio tipo šventovės buvo tik lietuvių apgyventose srityse, bet ne slavų. Viena iš tokių šventovių buvo Vilniuje. Ir Gediminas sostinę kūrė ne kitur, o tik lietuvių apgyventose srityse. Kai Vytauto laikais Lietuva buvo krikštijama, pirmoji lietuviška vyskupija įkurta irgi Vilniuje. Ir katalikiškos parapijos buvo steigiamos ne slavų, bet lietuvių žemėse: Lydos, Obolės, Ukmergės, Maišiogalos Medininkų, Krėvos, o vėliau kitose. Kaip toli į rytus siekia katalikiškos bažnyčios ir lietuviški rūpintojėliai, taip toli gyveno lietuviai. Katalikų bažnyčios ir rūpintojėliai yra patikimiausi lietuviškųjų žemių liudininkai. Šią tiesą išdrįso tremtyje gyvenantiems lietuviams pripažinti net okupuotos Lietuvos istorijos planuotojas pagal Maskvos direktyvas — J. Jurginis. Jis sako, kad lietuvių gyventus plotus atsekame ne tik iš administracinio valstybės suskirstymo, bet «ir iš vietovių, kuriose buvo steigiamos parapijos, įvedant krikščionybę, nes krikštijami buvo tik lietuviai, kitokių pagonių Lietuvos valstybėje nebuvo»[70]. O kaip žinome, katalikiškų parapijų, bažnyčių ir rūpintojėlių-koplytėlių linija peržengia 1920 m. su Maskva sutartas rytines Lietuvos sienas.

Kalbėti apie kokias nors lenkų apgyventas sritis Vilnijoje nuo seniausių laikų ligi Lietuvos krikšto ir žymiai vėliau — nėra prasmės, nes lenkiškos žemės nesiekė ne tik Vilnijos šiandienine prasme, bet buvo toli už Nemuno į pietus. Tas pats liečia ir gudus. Šių slaviškų tautų problema nuo amžių lietuviškose Vilnijos žemėse atsirado žymiai vėliau. «Slavų įtaka brovėsi etnografinėn Lietuvon per trejus vartus: prie Naručio ežero iš rytų, prie Smurgainio iš pietryčių ir prie Gardino iš pietų. Visais trim atvejais tie slavai buvo gudai arba ta jų grupė, iš kurios vėliau formavosi gudai. Lenkišką srovę galima pastebėti tiktai siauru ruožu vakaruose prie Rytprūsių pasienio Suvalkų linkme»[71]. Tą patį teigia ir A. Šapoka, rašydamas: «Dabar vad. Vilniaus sritis buvo maždaug pats centras minėtųjų dviejų vaivadijų (Vilniaus ir

---

[70] J. Jurginis, *Aisčiai, baltai, lietuviai*, žr. *Tėvynės Balsas*, Vilnius 1966 m. spalis, 43 nr., 6 psl., 4 skiltis.

[71] K. Pakštas, *Keletas samprotavimų apie Lietuvos ribas*, žr. *Aidai*, 1950, 4 nr., 175 psl.

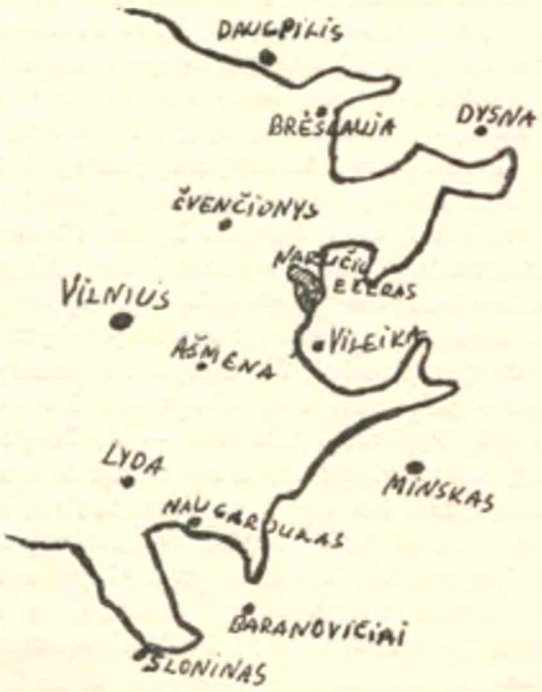

Katalikų ir stačiatikių riba rytinėse srityse. Lietuvai krikštijantis pagonys buvo tik lietuviai. Rusai ir gudai buvo stačiatikiai. Todėl rytuose ir susidarė padėtis: kas buvo katalikas — tas lietuvis, o kas buvo stačiatikis — gudas ar rusas. Lenkų problemos čia nėra: yra tik sulenkėjusių lietuvių klausimas. Šios ribos vienoje ir kitoje pusėje yra tam tikras nuošimtis katalikų ir stačiatikių. Carinės Rusijos priespaudos metu buvo net lietuviai prievarta verčiami būti stačiatikiais. Gi pačioje Gudijoje yra gudų katalikų arba salelės sugudėjusių lietuvių katalikų. Ši tikybinė riba tam tikru atžvilgiu pavaizduoja ir gudų invazijos kylius į lietuviškas sritis.

Trakų), kurios kartu su grynai lietuviška Žemaitija sudarė senosios Lietuvos branduolį ir buvo pačios lietuviškiausios ... Slaviškasis gaivalas tuo metu dar tebebuvo toli nuo Vilniaus ir Trakų ... Tiek Trakų, tiek Vilniaus apylinkės tebuvo grynai lietuviškos »[72].

---

[72] A. Šapoka, *Vilnius Lietuvos gyvenime*, Toronto 1954, 34 psl.

Lenkybės įtaka Lietuvoje pradėjo augti su krikščionybės įvedimu. Katalikų bažnyčios Vilnijoje ilgainiui virto lenkybės tvirtovėmis. Dar labiau lenkų įtaka ėmė reikštis po unijos. Klebonija ir dvaras sėjo lenkybės sporas Lietuvoje. Tikrieji lenkai Vilnijoje yra tokie pat atėjūnai, kokie yra lietuviai Krokuvoje. Sulenkėjusių lietuvių klausimas stovi kitoje plotmėje, kadangi tiek lenkai kunigai, tiek lenkai pasauliečiai, anksčiau ir dabar, buvo ir yra įsitikinę, kad ir pats Dievas nešioja konfederatką ir nesupranta kitos kalbos, išskyrus lenkų. Lenkų kunigai į Lietuvą atėjo ne kaip krikščionybės apaštalai, bet kaip lenkai. « Dauguma pirmųjų Lietuvos dvasininkų buvo lenkai, Lietuvos bažnytinė organizacija buvo surišta glaudžiais ryšiais su Lenkijos Bažnyčia, beveik du amžius ir lietuviai dvasininkai dažniausiai buvo paruošiami atitinkamose Lenkijos mokyklose, daugumas vienuolynų į Lietuvą atsikraustė taip pat per Lenkiją »[73]. « Pirmieji kunigai Lietuvoje buvo lenkai ... Ir pirmasis Vilniaus vyskupas buvo lenkas, vardu Andrius »[74].

Atvykę į Lietuvą lenkų katalikų apaštalai lietuvių kalbos nesimokė ir stengėsi ją išstumti iš bažnyčių. Ne be reikalo Lietuvos didikas, Leonas Sapiega, matydamas kylantį pavojų, šaukė: « Arba žūti, arba išsikovoti, kad Vilniaus vyskupas būtų lietuvis »[75]. Popiežiaus Klemenso VIII vizitatorius Lietuvai Comuleus 1595 m. pranešime rašė: « Radę prie kai kurių bažnyčių kunigus pastebėjome, kad jie nepažindami lietuvių gimtosio kalbos, bažnyčiai ir žmonėms buvo visiškai nenaudingi »[76]. Tai pripažįsta net lenkų šaltiniai: « Klebonai kaimuose ir miestuose buvo lenkai, nemokėdami vietinės kalbos, negalėjo nei Dievo žodžio skelbti, nei išpažinties klausyti »[77]. Bet vykstantis lenkinimo procesas ritos toliau: « J. Zavadskio spaustuvė, dar spausdinusi senąja data lietuviškas maldaknyges, buvo paveikta liautis ne žandarų baudų, bet ... Vilniaus lenkiškosios kapitulos grąsinimų »[78].

---

[73] Ten pat, 35-36 psl.

[74] V. DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, *Lietuvos istorija, Lietuva amžių sūkury*, Chicaga 1956, 163 psl.

[75] Ten pat, 517 psl.

[76] J. CICĖNAS, *Vilnius tarp audrų*, Chicaga 1953, 157 psl.

[77] S. BEDNARSKI, *Geneza akademji Wileńskiej*, žr. *Księga pamiątkowa ... Uniwersytetu Wileńskiego*, I t., Vilnius 1929.

[78] J. CICĖNAS, *Vilnius tarp audrų*, 160 psl.

Tiesa, ne iš karto lenkams pavyko lietuvišką kalbą nugalėti. Dar XVI amžiuje Vilniaus bažnyčiose pamokslai masėms turėjo būti sakomi lietuviškai, nes žmonės lenkiškai nesuprato. Ypač jėzuitai stengėsi turėti lietuviškai kalbančių pamokslininkų. Bet lietuviškos bajorijos lenkėjimas padėjo brandinti lenkiškai piūčiai derlių. Žmonės verčiami išmokti kalbą, kuria kalba ponai ir kunigai. Ligi aštuoniolikto amžiaus pradžios lietuvių kalba buvo pamažu išstumta iš daugelio Vilniaus bažnyčių, nors tuometinis Vilniaus vyskupas Zenkavičius ir buvo įsakęs poterius bažnyčiose kalbėti lietuviškai. Tačiau lenkų klebonai įsakymo nepaisė, lygiai jie nepaisė, kad Vilnijos sritys lietuviškos, išskyrus didiuomenę. Tai liudija ir vadinamos Pijorų mokyklos lietuviams, kurios veikė ten, kur gyveno lietuviai. Tokių mokyklų būta Vilniuje, Varenavoje, Lydoje, Ščiučine ir kitose vietose. Tačiau šimtmečiais atkakliai skiepijama lenkystė leido šaknis lietuvybės sąskaiton. Lietuvybės tragedijos šaknis yra čia: ne lietuviai sulietuvino atėjūnus lenkus, bet atėjūnai lenkai sulenkino ištisas lietuviškas Vilnijos sritis. Kodėl? Lietuviškoji bajorija — tų laikų šviesuomenė — išmainė lietuvybę ant lenkiškų blizgučių. Lietuviškai masei likus be vadų, jų sąmonė blėso tamsoje, skurde ir baudžiavinėje nelaisvėje. Kova truko ilgai: «ištisi lenkiškai kalbančiųjų plotai didžiojoje Lietuvos kunigaikštijoje tepradėjo rastis tik baudžiavą panaikinus, antrojoje XIX a. pusėje, ypač paskutiniame ketvirtyje» [79]. M. Biržiška nurodo, kad caristinės Rusijos laikais Vilniaus krašte lenkų klebonai steigė slaptas mokyklas ir į jas viliodavo lietuvių ir gudų vaikus. «Vilniaus krašte būdavo po 400 mokyklų. Slapta Ošviatos draugija rusų valdžios laikais ir Edukacinis komitetas vokiečių okupacijos metu nemaža pasidarbavo» [80]. Ir toliau jis rašo, kad su lenkinimo pastangomis Vilnijoje buvo keičiami ir pavadinimai Lietuvos atžvilgiu: «Ad. Mickevičiaus laikų *w Litwie* paskui imta keisti į *na Litwie*, kas vokiečių okupacijos metu buvo paverčiama *polnocną polacią kraju* (supraskim — Lenkijos šiaure) ir aiškiau išreikšta Varšuvos seimo Lietuvai ir Gudijai pritaikintu terminu *polnocnowschodnie ziemie polskie* [81].

---

[79] A. Rukša, «*Diarium Societatis Jesu*» *ir lietuvių kalba Vilniuje* (*1710-1723*), žr. *Tautos praeitis*, I t., 3 knyga, 1961, 422 psl.

[80] M. Biržiška, *Dėl mūsų sostinės*, Londonas 1960, I dalis, 48 psl.

[81] Ten pat, 251 psl.

Gudiškasis elementas Vilnijoje pradėjo stiprėti po baisiojo 1655 m. rusų įsibrovimo į Lietuvą. Vilnius tuomet buvo nusiaubtas Atilos metodais. Rusai, ieškodami brangenybių, išvartė net kunigaikščių karstus ir išmėtė kaulus. Po nusiaubimo ir gaisro kilo maras ir dalis Vilniaus apylinkių lietuvių išmirė. Į jų vietas atkelti gudai. Susidarė gudiškų salelių lietuviškose srityse. Latvis istorikas K. Stalšans nurodo kaip jam 1943 m. Vickūnų (gal Mickūnų ?) valsčiaus, Egliškių kaimo gyventojas Petrauskas, 57 m. amžiaus, pasakojo: « Kai aš buvau jaunas, girdėjau savo dėdę ir kaimynus kalbant, kad po Lietuvos prijungimo prie Rusijos lietuviai buvo persekiojami už lietuvišką šnekėjimą. Iš baimės žmonės griebėsi gudų kalbos, todėl kad Vilniaus apylinkėse buvo gudų salelės »[82].

Iš kitos pusės S. Sužiedėlis piešia kitą vaizdą, pažymėdamas: « Jaunystėje ir man teko būti Gardino bei Lydos apylinkėse, nes ten užaugau. Kur tik ėjau, niekur nepasitaikė, kad lietuviškai kuriame kaime nesusikalbėčiau — ligi pat Gardino ir Lydos. Lietuviškoji kalba maišėsi su gudiškąja ir lenkiškąją. Kaip ji atsirado, turėjau progos patirti iš savo paties giminių, kurias lankiau netoli Lydos dar 1938 m. Toje šeimoje senukai kalbėjo gražia ir gryna lietuviška kalba, net miela buvo klausytis; vyriausio sūnaus šneka jau buvo slaviško akcento paveikta ir daugiau slavizmų prisigėrusi; antrasis sūnus kalbėjo lietuviškųjų, gudiškųjų ir lenkiškųjų žodžių mišraine ir jis save laikė gudu »[83]. Panašia mintimi į mus prabyla Ksaveras Bagužis (Bogušas, 1746-1820) rašydamas apie lietuvių tautos kalbos kilmę: « Lietuvių tauta, tiek kartų netekdama savo suvereniteto ir jį atgaudama, neprarado, tiesa, savo vardo, bet kalba ... kasdien nyksta ir gęsta. Paprastieji žmonės verčiami mokytis lenkiškai, kad juos suprastų jų ponas, kuris jau nebemoka lietuviškai. Tokiu būdu, kai savo tarpe kaime šnekasi lietuviškai, o su ponu ar jo ekonomu verčiami dvare kalbėti lenkiškai, iš tų dviejų sudaro trečią, kuri nėra nei lenkiška, nei lietuviška »[84].

---

[82] K. Stalšans, *Vilnius — lietuviškas miestas*, žr. *Draugas*, 1952.

[83] S. Sužiedėlis, *Gudų dvejopa invazija*, žr. *Tėvynės Sargas*, 1956 m. 1 nr., 40 psl.

[84] *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija*, Vilnius 1957, 491 psl.

Praėjusios vokiečių okupacijos metu, dirbdamas Mickūnuose, esu pats buvęs liudininku, kaip lenkė motina uždrožė plaštaka savo 10 metų sūnui už tai, kad jis, nugirdęs lietuviškus žodžius, juos kartojo motinai.

1943 m. pradžioje buvau nusiųstas kelioms savaitėms į Kyviškių (netoli N. Vilnios) stotelę pavaduoti susirgusį budėtoją. Ten dirbusieji du lietuviai iešmininkai net apsiverkė iš džiaugsmo, kad galės lietuviškai pasikalbėti, nes čia viešpatavęs viršininkas, lenkas, jiems buvo uždraudęs net savo tarpe lietuviškai prabilti.

Iš čia nukėlė į Mickūnus. Vasario 16 d. traukinių judėjimo dienyno datos skyrelyje įrašiau nekaltą sakinį: «Vasario 16 d. Lietuvos nepriklausomybės šventė». Kartu dirbęs budėtojas lenkas, kalbantis lietuviškai, apskundė mane už propagandos varymą tarnyboje N. Vilnios stoties viršininkui J. Lipčiui, turėjusiam įgimtą pataikavimo dovaną lenkams ir saldžią miną vokiečiams, stoties budėtojams, kai tuo tarpu sutikęs savą lietuvį tarnautoją, kažkaip išsišiepdavo, jog negalėjai suprasti, ar jis juokiasi, ar nori kąsti. Tą lenką budėtoją vėliau nušovė vokiečių karininkas, kada vokiečiams traukiantis Mickūnuose susidūrė traukiniai. Berods 1943 m. lenkų partizanai Mickūnuose nušovė lietuvį policininką. Vietos gyventojai įvykį aiškino: «Nereikėjo šauti, bet surišti ir pasiųsti *do Litwie*. Tai pavyzdžiai charakterizuojantieji nuotaikas Vilnijoje.

Lenkijos kard. Wyszinskis 1965 m. lankydamasis Breslavo mieste kalbėjo: «Kai mes žvelgiame į šio miesto Dievo namus, žinome, kad ne vokiečių palikimą mes paveldėjome. Jų akmenys išreiškia ne vokiečių, bet lenkų sielą. Šie pastatai ilgai laukė kol pateko į lenkų rankas». Parafrazuodami šiuos kardinolo žodžius, mes, lietuviai, turime daug daugiau teisės pasakyti: žiūrėdami į Vilniaus, Lydos, Naugarduko, Augustavo, Gardino, Suvalkų, Seinų ir net tolimesnių vietovių pastatus galime pasakyti, kad jų akmenys išreiškia ne lenkų, bet lietuvių sielą. Juos pastatė lietuvių rankos ir jie per ilgai laukia tikrųjų savo šeimininkų — lietuvių.

Vilnijos keliais. — Ilgai trukusi lenkų okupacija Vilniaus krašte, civilinės ir dvasinės lenkų valdžios varoma žiauri antilietuviška politika, savo tikslų didžioje krašto dalyje atsiekė. Išti-

sose lietuviškose srityse buvo palaužta tautinė sąmonė, o srityse kur dar iš tradicijos save skaitė lietuviais — galutinai nutautinta. Šių eilučių autoriui praėjusio karo metu teko dirbti Ašmenoje, Smurgainyse, Kenoje, Naujojoje Vilnioje ir kitose vietose. Išnaudojant laisvalaikio dienas, nepraleista progos aplankyti kiek galima daugiau vietovių. Tų kelionių metu teko sutikti aršių sulenkėjusių ir nuoširdžių, vergijos iškankintų, lietuvių.

Mano patirtimi, aršiausi sulenkinti lietuviai buvo iš Gardino. Iš čia atvykusieji traukinių konduktoriai Maladečinos stotyje (1942 m.) nakvynės patalpose sukėlė išgarsėjusias muštynes dėl vyčių lupinėjimo iš lietuvių geležinkeliečių kepurių. Antroje vietoje neapykantos lietuvių atžvilgiu parodydavo sulenkintisugudėję lietuviai Smurgainių apylinkėse ir dalinai Mickūnų-Bezdonių ruože. Bezdonių miestelis, o ypatingai geležinkelio stotis, yra garsi tuo, kad čia prieš I pasaulinį karą Pilsudskis su savo sėbrais apiplėšė caristinės Rusijos pašto traukinį ir pasigrobė pinigų savajai politinei veiklai. 1943 m. vasarą netoli Lydos esančioje mažoje vietovėje Gudai turėjau progos užsukti į čia vykusias vestuves. Atsirado keli senukai su dideliais ūsais, ir gerokai įsilinksminę, dzūkuodami, sudainavo: *Išėjo tėvelis į mišką* ... Senukai aiškino, kad jie visi lietuviai nuo seniausių «cėsų» ir kad Lydoje yra dideli mūrai *Zamek Giedymina* (Gedimino pilis). Jaunimas su įkarščiu šoko, bet lietuviškai kalbant neteko girdėti, nors keli iš jų sakėsi esą «litvini».

Trumpą laiką darbuojantis Gudagojuje (iš kur gen. Vitkauskas pamojo sovietams okupuoti Lietuvą) teko buvoti šeštadienių pasišokimuose. Lenkiškumo šioje vietovėje maža. Kuone visi sugudėję, bet labai nuoširdūs lietuvių atžvilgiu. Jaunimas rodė užsidegimą mokytis lietuviškai ir stebėtinai greitai pramokdavo. Esu ir pats kelis kartus buvęs lietuvių kalbos «lektoriumi». Susitikus po kiek laiko matytus jaunuolius, tekdavo stebėtis, kaip jie gerai atsimena išmoktus žodžius ir taisyklingai taria girdėtus sakinius. Jie sakydavo: «lietuvių kalba yra lengvesnė mokytis negu lenkų».

Kartą užėjau pas netolimą ūkininką nusipirkti pieno. Motina šešiolikmetę, mėlynų akių, geltonkasę dukrą — išvaizdos tikrą lietuvaitę — gėdino: «Močiutė norėjo tave išmokyti lietuviškai šnekėti, bet nesimokei. Dabar — krypteldama galva į mano pusę — galėtum su šituo ponu lietuviškai pasikalbėti». «Bet užtai

aš jau kalbu lietuviškai» — atsiliepė ligi tol ramiai priebutyje stovėjęs kresnas vaikinas — tos mergaitės brolis. Vaikinas pasigyrė, kad padavęs prašymą ir laukia priėmimo į lietuvių policiją. Šeimininkė atnešė pieno daugiau negu man reikėjo, bet pinigų neįsiūliau: «Gėda būtų iš lietuvio pinigus imti» — pareiškė ji ir nusisuko lyg su kokia širdgėla veide. Grįždamas takučiu pro puikų beržynėlį, galvojau: Kaip negiliai po gudišku apvalkalu plaka lietuviška širdis anoje šiaudinėje pastogėje, su rūtų ir gėlių darželiu palangėje; diemedžio krūmu ir jurginų žiedais persisvėrusiais per gulsčių pinučių tvorą. To ūkininko pavardė, kiek prisimenu, buvo Vaidila.

Panašių reiškinių Vilnijoje galima užtikti visur: tolimesnėse ir artimesnėse vietovėse. Yra vietovių, kur vienas kaimas lietuviškas, o greta esantis jau gudiškas ar lenkiškas, nors to nutautėjusio kaimo pavadinimas ir gyventojų pavardės lietuviškos kilmės. M. Biržiška pastebi: «Trys broliai Ivanauskai jaučiasi kiekvienas kitokios tautybės esąs — vienas lenkas, vienas gudas ir vienas lietuvis»[85], o toliau prideda: «Ištisi lietuviškieji kaimai, ištisos parapijos ir valsčiai ... labiausiai lietuvių spaudą uždraudus, vis labiau «tetuišavo» ir artėdavo į gudus, o jau antroje ar trečioje kartoje ir visai virsdavo gudais ar lenkais ... Greičiausiai nutausdavo menkesnieji ūkininkai, silpnesnės moralės žmonės ... kurie įeidami į kitą tautą ne tik anos nepraturtindavo, bet ir patys dažniausia dar labiau ir būtiškai ir dvasiškai nusmukdavo. Šitoks nutautęs Vilniaus kaimas sudarė mūsų metu išgarsėjusią tamsią ir stangią masę, kurią Varšuvos lenkų politikai per savo agentus Vilniaus kunigus ir miesčionis naudojo savo imperialistiniams tikslams kaip gryniausius «lenkus»[86].

Šis paskutinis bruožas — dvasinis sustingimas ir skurdas — labai ryškiai buvo pastebimas nutautėjusiuose Vilnijos kaimuose. Nenutautę lietuviškieji kaimai skirdvosi tradicijų, papročių, tautodailės ir tautosakos turtingumu; savo paslankumu ir dvasiniais polėkiais, nors skurdas viešpatavo palaikomas nepabaigiamomis lenkų baudomis, nepakeliamais mokesčiais, areštais bei kalėjimais. Naujojoje Vilnioje gyvendamas turėjau kambarį pas

---

[85] M. Biržiška, *Lietuvių tautos kelias, galvojimai apie tautą savyje ir kaimynų tarpe*, Los Angeles 1952, 28 psl.

[86] Ten pat, 30 psl.

vieną gudais save laikančią šeimą. Šeimininkė dažnai pasakodavo kaip jos pasiturintis giminaitis, ūkininkas nuo Adutiškio, dėl lietuvybės buvo taip apkrautas baudomis, kad jos dvigubai viršijo turimo ūkio kainą. Tas giminaitis lenkų laikais kalėjime pamišęs nuo galvos sudaužymų.

Pamenu, Kenos stotelėje buvo kelio meistras — lietuvis, kažkur iš paprūsės; nepataisomas girtuoklis, bet šiaip geras žmogus. Rytais į darbą prie geležinkelio tvarkymo susirinkdavo dešimtys vietos «tetuišių», kalbančių trijų kalbų žargonu. Kelio meistras skirstydavo darbus. Stebėdavau tuos žmones: be iniciatyvos, abejingi; nei juoko, nei gyvos kalbos, nei linksmo sąmojaus. Gražiais vasaros vakarais, kai lietuviškuose kaimuose skambėdavo dainos ir jaunimo krykštavimai, čia, vietiniame sugudėjusiame-sulenkėjusiame kaime, viešpataudavo nejauki kapų tyla — lyg visi išmirę. Net šunes ir tie tylėdavo ... Negaliu tvirtinti, kad šis mastas laikytinas taisykle ir nesakau, kad gudai ar lenkai nesilinksmina, bet keliaujant nepažįstamomis vietovėmis, vakarinių dainų aidai, riliavimai, sveikos dvasios gyvastingumas sujungtas su senovinio kaimo džiaugsmo mistika, prasimušančia ir pro juodo vargo nasrus — ryškiai skirdavo lietuviškas vietoves nuo jau visai nutautintų, kur vakaro prieblandoje net ir šiaudinės pastogės atrodydavo lyg daugiau pašiurpę, susigūžę, rodos, nusikaltusios mesdavo apsiblaususį langų žvilgsnį į nelauktą pakeleivį, kurį, tokiu pat atbukusiu, merdinčio žmogaus stikliniu žvilgsniu palydėdavo sėdintieji prieangyje namiškiai ar praslenkanti pro namo kampą kažką mąstanti galva ...

III. Vilniaus pagrobimo užuomazga ir mūsų neapdairumas

Sudaryk uniją arba ... — Anglų kalboje išleistoje lenkų istorijoje rašoma: «Trumpai prieš lenkų-bolševikų karo paliaubas, Suvalkuose buvo pasirašyta sutartis, pagal kurią Vilnius išimtas iš Lenkijos okupacinės sferos. Tas sukėlė nepasitenkinimą lenkų kariuomenėje, ypatingai daliniuose iš Vilniaus srities. Gen. Želigovskis sukilo prieš šitą Suvalkų susitarimą ir po kelių dienų užėmė Vilnių. Gen. Želigovskis sudarė provizorinę vyriausybę vadinamos «Centrinės Lietuvos». Ši sukurta situacija sukėlė įvairių politinių komplikacijų ... Pagaliau Lenkijos vyriausybė sudarė Vilniaus klausimu savo nuomonę, kada Lietuva atsisakė

atnaujinti istorinę uniją. Tai buvo vienintelė išeitis remiantis tautiniu principu: daugumoje lenkiškas Vilnius ir lenkiškai kalbanti jo teritorija buvo įjungta į Lenkiją, o daugumoje lietuviškai kalbančios Kauno provincijos sudarė Lietuvos respubliką »[87].

Šitokių ir panašių pasakų lenkų istorikai prikūrė ištisus veikalus. Jomis, greičiausia, jie patys netiki, tačiau leidžiami dėl propagandos pateisinti Vilniaus užgrobimą, kadangi « šiandien lenkai sako, jog Suvalkų sutartis buvusi didžiausia jų klaida »[88]. Tačiau šios klaidos užkulisyje stovi Lietuvos išgama Pilsudskis, kilęs iš žemaitiškos ir labai senos lietuviškos Giniotų giminės. Pilsudskio pavardė kilo nuo Pilsudų dvaro Žemaitijoje. J. Pilsudskis gimė Vilniaus krašte, Zulavų dvare, Pabradės valsčiuje ir jaunystėje mokėjo lietuviškai. Jo tėvas buvo veiklus ir energingas, bet nepraktiškas. Buvo sugalvojęs perinti viščiukus inkubatoriuje kūrenamam malkomis. Išsirito vienas viščiukas ir tas nugaišo. Paskui ėmė verstis dešrų gamyba, bet konkurentai paleido gandą, kad Pilsudskio dešros iš kumelienos ir bankrutavo.

Nepriklausomybės laikais Raseinių apylinkėse gyveno keli Pilsudskių šeimos palikuonys. M. Gorkis paduoda šitokius Pilsudskio žodžius: « Aš priklausau prie stipriųjų žmonių, netgi pasakysiu — prie žmonių, kurie visiškai išimtinai yra apdovanoti valios jėga ir sugebėjimu daryti sprendimus »[89].

Pilsudskis buvo nedidelio išsilavinimo, bet didelis liaudies švietimo šalininkas. Šito nusistatymo vedamas jis vėliau įkūrė *Polska Partja Socialistyczna*. Lenkijos atsikūrimo pradžioje buvo dvi vyriausios srovės: viena iš jų buvo endekai (tautininkai), kurie stovėjo už tautinės Lenkijos atstatymą, o antroji grupė buvo federalistai, kurie siekė istorinės Lenkijos su istorine Lietuva atkūrimo. Pastarųjų pusėje stovėjo ir Pilsudskis. Jis buvo garbėtroška, sergantis didybės manija ir piaujamas gimtojo krašto pasiilgimo. Jau būdamas Lenkijos valdovu, dažnai atvažiuodavo į Druskininkus ir iš čia valandų valandas žiūrėdavo į dar neužimtą nepriklausomą Lietuvą. Pilsudskis nekentė lenkų ir apie save stengėsi sutelkti kilusius iš Lietuvos vyrus. Jis su lenkais elgėsi panašiai,

---

[87] R. Dyboski, *Poland*, Londonas 1933, 93-95 psl.

[88] J. Purickis, *Seimų laikai*, žr. *Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis*, Pirmoji knyga, Londonas 1955, 131 psl.

[89] M. Gorkis, *Raštai*, 19 tomas, Vilnius 1956, 298 psl.

kaip kitados karalius Batoras: «Ne arklidėje gimiau, kad būčiau atvykęs pas jus malonių prašyti». Šitas tai Pilsudskis, nekentęs lenkų, ilgėjęsis išduotos savo gimtinės, svajojo atkurti istorinę Lenkiją — sugalvojo Vilniaus, arba geriau sakant,visos Lietuvos užgrobimo avantiūrą. Tam tikslui Pilsudskis į savo vagoną prie Lydos pasišaukė kelis generolus. Jų tarpe ir Želigovskis, garbingas vyras, kilęs iš Vilniaus krašto, caro armijos karininkas, kalbantis geriau rusiškai nei lenkiškai, Vilniaus grafo Tiškevičiaus tarnaitės brolis, nedaug išmanantis apie politiką, vedęs rusę, nenorėjo kokios nors karinės aferos ar kokio negarbingo žygio. «Želigovskis nebuvo pirmas į kurį Pilsudskis kreipėsi pasiūlydamas prieš jį «sukilti». Tačiau pirmieji generolai, kurie gavo šitokį pasiūlymą, vienas po kito atsisakė, nesutikdami prisiimti negarbingo kariui žygio — dirbtinio karinės sutarties laužymo. Kai tas pats buvo pasiūlyta Želigovskiui, jis iš viso nesuvokė, kas čia darosi, kam ir prieš ką jis turi «sukilti», jei su lietuviais susitarta ir todėl be Pilsudskio įsakymo nesutiko prieš lietuvius žygiuoti. Tuomet Pilsudskis, kaip vyriausias vadas, pareiškė jam tai įsakąs atlikti ir šis tepasakė: *Rozkaz* (klausau) ir išėjo jau kitų parengtam žygiui vadovauti. Jam išėjus, Pilsudskis ciniškai apie Želigovskį draugams pastebėjo: — maniau, jog turiu reikalą su žmogumi, o čia *d... volova* (jautinė...)»[90].

Sutikęs vadovauti «sukilimo» komedijai, Želigovskis susidūrė su Vilniui užimti dalinių štabo karininkų opozicija. Karininkai nesutiko savo garbės tepti su kažkokios rūšies, jiems neaiškia, avantiūra. Kiti karininkai, jausdami ką tai tokio nešvaraus, reikalavo, kad įsakymas pulti būtų įsakytas raštu iš aukščiausios lenkų karinės vadovybės. Želigovskis pamatė, kad karininkai jo neklauso. Tada jis kreipėsi į vyriausią štabą prisipažindamas, kad savo autoritetu jis negali veikti, nes svyruoja karininkai ir kareiviai. Tada įsikišo Pilsudskis ir penktos armijos vadas gen. Sikorskis davė parėdymą taip vadinamai Benekainių grupei žygiuoti į Vilnių. Puolimo metu sąjungininkai priminė Pilsudskiui ankstyvesnius įsipareigojimus, bet Pilsudskis atrėžė, kad jis Vilniui užtikrinęs apsisprendimo teisę «ir jeigu bus daroma tam priešingai, pats išstosiąs iš lenkų kariuomenės, nuvyksiąs į

---

[90] M. Biržiška, *Dėl mūsų sostinės*, atsiminimai, II d., 1962, 137-138 psl.

Vilnių ir vadovausiąs savo gimtojo miesto teisių gynime »[91].

Lenkai tvirtino, kad einantieji į Vilnių daliniai esą sudaryti iš Vilniaus krašte kilusių vyrų, bet kada « Ig. Jonynas sulaikinėjo « grįžusius į savo gimtąjį miestą » lenkų kareivius, klausdamas, kur kas jųjų kilęs, ir tegirdėjęs : iš Lomžos, iš Piotrovo, iš Varšuvos ir kitų Lenkijos miestų, labai retai teaptikdamas « Rytų kreisų » ir dar rečiau Vilniaus krašto gyventoją »[92].

Pats Želigovskis savo atsiminimuose nurodo, kad Pilsudskis jį įtikinėjo, jog Vilnių reikia būtinai užimti, nes antraip istorija nedovanosianti. « Turime atstatyti Lietuvą. Tai gali padaryti tik jos gyventojai — jos vaikai iš lietuviškos-gudiškos divizijos. Reikalinga, kad kas nors tą visą reikalą pasiimtų savo žinion. Maršalas manė, kad tik aš tai galiu padaryti. Tik turime žinoti, kad visus turime prieš mus, net lenkų visuomenę, kuri nesupranta lietuvių klausimo. Gali ateiti valanda — kalbėjo maršalas, — kada turėsi prieš save ne tik pasaulio opiniją, bet ir Lenkijos. Gali ateiti valanda, kad net aš būsiu priverstas stoti prieš tamstą. Reikia visa tai pasiimti ant savęs. To įsakyti negaliu. Tokie dalykai neįsakomi. Trumpai pagalvojęs pasakiau, visą tą bylą imu ant savęs »[93].

Toliau Želigovskis dėsto, kad reikėję skubėti, nes galėjusi atvykti Tautų Sąjungos komisija ir sutrukdyti, kad reikėjo sudaryti laikinąją vyriausybę, kad lietuviška-gudiška divizija stovėjo Varanave ir kad turėjęs daug abejonių, ar žygis pavyks. Bet įsitikinęs, kad kiekvienas po karo turįs teisę grįžti namo, bet jeigu tie namai yra priešo užimti, tai reikia juos jėga atsiimti, priešą išvyti ir čia jokia lenkų valdžia negalinti uždrausti ir tam nereikėję vaidinti jokio sukilimo. Želigovskis didžiuojasi, kad Lietuvos Metrikoje XIV amžiuje įrašyta, ką Ašmenos apskrityje Želigovskiai turėjo duoti mobilizacijos atveju. Tais motyvais remdamasis, Želigovskis porina, kad « Vilnių užėmė ne lenkų generolas Želigovskis, bet lietuvis Želigovskis, tas, kuris būdamas vaikiščiu ateidavo iš Župronių į Vilnių mokyklos egzaminams ir nakvodavo ant miesto parkų suolų ... Tad nebuvau atsitiktinis

---

[91] Ten pat, 242 psl.

[92] Ten pat, 244 psl.

[93] M. Krupavičius, *Iš Želigovskio prisiminimų*, žr. *Tėvynės sargas*, 1955, 2 nr., 69 psl.

atsiplakėlis Lietuvoje, o mano giminė turi ilgas tradicijas ir tarnavo tėvynės tarnyboje. Mano svajonė buvo gyventi su tautiečiais Vilniaus žemėje ... Būdamas lietuviu, niekada nebuvau nustojęs būti lenku »[94].

Taigi, du « lietuviai », kaip jie patys prisipažįsta, sukombinavo ir klastingai pagrobė Lietuvos sostinę su trečdaliu Lietuvos žemių ir to pasėkoje įvykdytas neatitaisomas nutautinimo darbas plačiose Vilnijos srityse. Nesuprantama mums šiandien tokia lietuvybė — naikinti savo tautą ir vadintis lietuviu. Bet po svetimybės sąnašomis vyksta labai dideli, skausmingi ir, dažnai, visai nesuprantami dalykai. Juk mirštantįjį gyvieji ne visada pajėgia suprasti. Neabejotina, kad Pilsudskio ir Želigovskio pasąmonėje dar šmėkščiojo mirštančios lietuvybės šešėliai. Pas vienus iš tokių žmonių, tėvų ir protėvių palikimas sunyksta tyliai, sudūlyja lyg nulaužto ąžuolo kamienas ; pas kitus jis išsiveržia pykčiu ir neapykanta primestai svetimybei, kartais ir savai tautai, o pas trečius — suliepsnoja atgaila ir atsiveria širdies skausmas.

M. Krupavičius duoda atsiminimų vaizdelį apie 1935 m. Lenkijoje sutiktą vieną sulenkėjusį lietuvį, kuris vaišių metu, dalyvaujant lenkams, paėmė žodį ir « po trumpos įžangos jis pasisako esąs kiaulė, latras, tėvynės išdavikas, už stiklelį degtinės pardavęs Lietuvos sostinę lenkams. Pro ašaras pasisakė, kad jis esąs Judas, nes pardavęs savo tėvynę Lietuvą. Už tai jam Dievas nedovanosiąs, bet ir Lenkiją prakeiks už tokius darbus ... Visi kiti pietų dalyviai sėdėjo kaip perkūno pritrenkti ». Kai rytojaus dieną Krupavičius nuėjo to tautiečio atsisveikinti, tai jis « pasakė, kad už vakarykščią kalbą jam teks nukentėti, bet nesigailįs ją pasakęs, nes nuo Želigovskio seimo rinkimų jis neturėjęs ramybės. Dabar jis esąs ramus kaip po išpažinties »[95].

Tas lietuvis pasakojo, kad į sukurtos « Vidurinės Lietuvos » (pagrobtos Vilnijos) seimo rinkimus lenkai su policija vežė iš Lenkijos visus, net su šeimomis, kas tik buvo kilęs iš istorinės Lietuvos. Atvežtuosius į Vilnių nemokamai maitino, girdė ir apsvaigusiomis galvomis varė balsuoti. Užtai jis ir prisipažino, kad už stiklelį degtinės pardavė Lietuvos sostinę lenkams.

Kam teko buvoti Lenkijoje, tas patyrė būdingą lenkų atsine-

---

[94] Ten pat, 70 psl.
[95] Ten pat, 71 psl.

šimą svetimtaučio atžvilgiu. Prašnek lenkiškai nors kelis sakinius ir jau lenkai tvirtins, kad tu esi grynakraujis lenkas, ypatingai jei esi lietuvis. Duokime šia tema pakalbėti marijonui vienuoliui kun. A. Petrauskui, kuris dar prieš pirmą pasaulinį karą buvo paskirtas rusų kariuomenės karo kapelionu į Varšuvą. Nuvykęs į pareigas prisistatė savo viršininkui prelatui lenkui. «Kabinete būdami mudu tik dviese pradėjome kalbėtis labai draugiškai... Po kiek laiko jis prisiartina prie manęs ir nusišypsojęs sako: «Niekas nesakytų, kad kunigas nesi lenkas. Ir veidas tipiškai lenkiškas ir balsas ir tonas, net kalboje nedaug lietuviško akcento girdis...». Tuo tarpu aš žinojau, kad manyje nieko lenkiško net ir su žiburiu ieškodamas nerastum... Suprask lenko gudrumą. Kaip jie moka savo prekę girti ir piršte kitiems įpiršti. Vadinasi, viskas tavyje lenkiška, viskas gerai, tik atsižadėk savo lietuvybės, būk lenkas ir mes tave priimame mielai į savųjų tarpą... Kiek ant tos saldžios meškerės neišmanėlių yra sugavę ir dar nuolat gaudo ir gaudo. Juk mums pusę, jei ne daugiau, Lietuvos nuviliojo į savo pusę... Mums lietuviams kaip tik to trūksta ir dėl to taip dažnai mes pralaimime savo reikalus kaip su lenkais, taip ir su kitomis tautomis. Kas mus neištautina? Nebent tie, su kuriais netenka mums niekuomet susidurti... Ims lietuvis kitos tautos žmoną — vaikai eina paskui motiną. Ištekės lietuvaitė už kitos tautos vyro — vaikai būtinai bus svetimos mums tautos»[96].

Neapykantos prasiveržimo vaizdelį duoda minėtas kun. A. Petrauskas. Jis rašo, kad prieš I pasaulinį karą Varšuvoje gyvenusi kunigaikštienė Radvilienė, kuri čia turėjusi jaukią privačią koplyčią. Varšuvoje susispietę lietuviai norėjo turėti lietuviškas pamaldas, bet negavo bažnyčios. Kažkas patarė kreiptis į Radvilienę. Kun. Petrauskas aplinkiniais keliais savo norą perdavė Radvilienei. Po kelių dienų Radvilienė paskambino kun. Petrauskui ir įsitikinusi, kad jis yra tikrai lietuvis, «nes ji taip nenorinti, kad lenkas įeitų į jos pastogę. Būk malonus apie trečią valandą užeiti pas mane į namus»[97]. Didis buvo lenkų nustebimas, kai Radvilienė ne tik leido lietuviams savo

---

[96] A. Petrauskas, M. I. C., *Praeities pabiros*, atsiminimai, II dalis: *Varšuvos lietuviai*, Chicaga 1934, 41-42 psl.

[97] Ten pat, 101 psl.

privačia koplyčia naudotis, bet ir apmokėdavo visas sąskaitas susijusias su lietuvių pamaldomis. Už tai ji pastatė vieną sąlygą, kad joks lenkas neįkeltų kojas ne tik į lietuviškas pamaldas, bet ir į koplyčią. Kai vėliau koplyčios reikalai susiklostė kitaip, tai Radvilienė užpprašė visas mišias, kad to nepadarytų lenkai ir neįeitų į koplyčią.

Panašaus pobūdžio istorinis lietuvių-lenkų santykiavimas atsispindi anekdotuose. Lietuvos didikai ir bajorai, nors patys sulenkėję, visada jautėsi esą lenkų žeminami ir pašiepiami. To pasėkoje kilo šimtai anekdotų, kurių vienas skamba šitaip: nuvažiavo Lietuvos bajoras į Varšuvą ir čia jį susitikęs lenkas bajoras sveikina: «Kaip gyvuoji? Pasakyk, ką veikia Lietuvos lokiai?» Į pašiepiantį lenko klausimą, lietuvis bajoras atsako: «Siunčia nuoširdžiausius sveikinimus Varšuvos bezdžionėms».

Neapdairumas ar kaltė. — «Dėl Vilniaus mes patys esame padarę klaidą. Nekalbėsime jau apie mūsų nesugebėjimą 1918 m. įkurti savo nacionalinę kariuomenę. Nors tuomet Vilniuje ir visoje Lietuvoje tiek entuziastų buvo ... Kai po didžiojo karo buvo norima kurti mūsų, savoji, kariuomenė, mes buvome didžiai užsifilosofavę, prisidengę keista teorija, kad «sąjungininkai» turi prižiūrėti mūsų teritoriją. Sąjungininkai, esą, «privalo» prižiūrėti, kad niekas kitas jos neužimtų. Lenkams tuomet nei į galvą neateidavo abejoti dėl Vilniaus»[98]. Šiuose mūsų ilgamečio diplomato žodžiuose yra daug tiesos.

Kai 1918.XI.11 d. buvo sudaryta pirmoji Lietuvos vyriausybė, kurios priešakyje atsistojo Voldemaras, patriotiškai nusiteikusi lietuviškoji karininkija (grįžusi iš pairusios rusų kariuomenės) ir jaunuomenė laukė, kada vyriausybė pašauks prie ginklo. Tačiau Voldemaras buvo įsitikinęs, kad Lietuvai užtenka milicijos. Prisistatydamas su savo kabinetu, Voldemaras vyriausybės programinėje kalboje pareiškė, kad Lietuvos niekas neturi pagrindo užpulti, todėl valandą užtrukusioje kalboje apie kariuomenės organizavimą net neužsiminė. Jis sakė: «Karo mes su nieku nevedame ir nė vienas iš mūsų kaimynų — vokiečių, lenkų, ukrainų, rusų ir latvių — neturi pamato ant mūsų užsipuldinėti. Taigi didelių spėkų rubežiams sergėti mums ir nereiks ... Sar-

[98] J. Savickis, *Žemė dega*, I dalis, Chicaga 1956, 106 psl.

gyba reikalinga, kad mūsų valstybėn neįsibrautų vogčia tas, kas neturi teisės mūsų kraštan atvykti»[99].

Valstybės tarybos pirmininkas A. Smetona irgi nieko neužsiminė apie kariuomenės organizavimą. Voldemaras ir Smetona buvo politiniai bendraminčiai. Bet ir jiems turėjo būti žinoma, kad lenkai jau kalbėjo apie Vilniaus prijungimą prie Lenkijos, o lenkų endekų laikraštis *Dziennik Wileński* kasdien šaukė, jog reikia skubėti Vilnių paimti į lenkų rankas. Lenkai paskubomis organizavo legionus ir jokiais filosofavimais nesivertė.

Krašto apsaugos ministeriją pasiėmė pats Voldemaras. Vilniuje tuo metu buvo apie 70 lietuvių karininkų grįžusių iš vokiečių ar rusų nelaisvės. Buvo organizuojamas štabas ir padėta užuomazga dviems pulkams. Tačiau Voldemaras jaunais lietuviais karininkais dėl kurių tai priežasčių nelabai pasitikėjo, o į atsakingas vietas skyrė rusus, kurie buvo prisidengę gudų vardu. Net ir savo kariniu patarėju bei karo viceministeriu paskyrė rusų gen. Kondratavičių, kurio tikrasis veidas ir tikslai paaiškėjo vėliau.

Gen. Grigaliūnas apie mūsų kariuomenės organizavimo pradžią rašo: «Susitvarkius ministerių kabinetui ir atsiradus krašto apsaugos ministeriui, kažkodėl nepatikėta lietuvių karininkams, bent jų organizatoriškiems gabumams, pradėta «infiltruoti» rusus; taip, pavyzdžiui, buvo pakviestas Lietuvos kariuomenei organizuoti, krašto apsaugos viceministerio titulu, grynas rusų kariuomenės gen. Kondratavičius... Jis pradėjo vesti prorusišką politiką; į aukštesnes kariuomenės vietas skirdamas tik rusus»[100].

Kiek rusams rūpėjo Lietuvos kariuomenės organizavimas, parodo tai, kad susidarius pirmajam kabinetui, iždė buvo šiek tiek pinigų. Reikėjo pastatyti prie iždinės sargybą. Yčas kreipėsi į Kondratavičių duoti sargybą, bet Kondratavičius atsakė: *znaete, g. ministr., kakaja dosada, ja dal prikaz komandiru I polka i komandiru II polka, a oni mne otvetili, čto ni odnogo nižnego*

---

[99] M. Yčas, *Lietuvos vyriausybės sudarymo etapai ir jos pirmieji žingsniai*, žr. *Pirmasis Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis, 1918-1928* Londonas 1955, 93 psl.

[100] V. Grigaliūnas-Glovackis, *Trys diktatoriai Lietuvoje*, žr. *Draugas*, 1961.6.10. d.

čina net [101]. Kadangi nebuvo nei vieno kareivio, tai buvo paprašytas lietuvis karininkas Ūsas, kuris per valandą laiko suorganizavo 12 vyrų sargybą, o per kitą valandą susiorganizavo šiokius tokius ginklus.

1918 m. gale Vilniuje buvo prisirinkę gana daug lietuvių karininkų. Jie pradėjo nerimti ir net mitinguoti, kadangi lietuviams buvo aišku, kad lėtas lietuvių karinių pajėgų organizavimas, arba, geriau, iš viso neorganizavimas, veda vos prisikėlusią Lietuvą į aiškią pražūtį. Deklaracijos ir kalbos tada reikšmingos, kada jos paremtos konkrečia pajėga. Lietuvos nepriklausomybės deklaravimą turėjo sekti kariuomenės organizavimas. Lenkai dar prieš nepriklausomybės paskelbimą, sporto organizacijų priedangoje, ruošė branduolius karo pajėgai. Entuziazmo tada buvo. Tai parodo įvykiai po kelių mėnesių. Savanoriai bėgo iš savo dalinių. Bet jie bėgo ne iš fronto, kaip priprasta visose kariuomenėse, bet bėgo iš užfrontėje stovinčių dalių į fronto linijas ginti savo žemelės. Savanoris Butkus rašo: «Bėglių iš Kauno ir kitų užfrontės vietų į frontą atbėgdavo nemaža... Iš frontų pabėgti visur netrūkdavo, bet į frontą bėgti, turbūt, būdavo tik savanoriškose kariuomenėse... Iš dalinių pabėgdavo ne į namus, bet tiesiog į frontą» [102].

Keli mėnesiai neatšaukiamo laiko praleista. Jeigu lietuviai būtų tada turėję Vilniuje bent vieną pulką kariuomenės, gal Vilniaus klausimo iš viso nebūtų buvę. Konservatyvus Smetona tikėjo Lietuvos kaimynų teisingumu, o Voldemaras manė, kad jis savo kalbomis apgins kraštą, kuriomis jis prikankindavo Tautų Sąjungą.

Kai tais pačiais metais (1918) vokiečiai nutarė užleisti bolševikams Vilnių, tai pirmame pulke buvo keliolika karininkų su keliomis dešimtimis kareivių, gudų pulke ta pati padėtis, o antrame pulke tebuvo tik vienas vadas. Apie šią liūdną padėtį K. Škirpa rašo: «A. Voldemaras, užuot pats griebęsis ginklo ir kreipęsis į sostinės gyventojus ir visą tautą, kad stotų prie ginklo gelbėti Vilnių ir tėvynę, rengėsi pasitraukti į užsienius ginti Lietuvos reikalų plunksna ir žodžiu. Su juo į užsienius rengėsi išvykti

---

[101] M. Yčas, *Lietuvos vyriausybės sudarymo etapai*, žr. *Pirmasis Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis*, 111 psl.

[102] S. Butkus, *Vyrai Gedimino kalne*, savanorio atsiminimai, Memmingenas 1957, 151 psl.

ir A. Smetona ... Pirmasis — dalyvauti taikos derybose Paryžiuje, antrasis — pasirašyti Berlyne paskolą Lietuvai ... Nuotaika visų nupuolė ir ėmė reikštis net panika : vieni orientavosi paskui vadus į užsienį ir gaminosi dokumentus, kiti dėliojo daiktus norėdami pasitraukti į kaimą pas gimines ir pažįstamus ... Gruodžio 22 d. Kondratavičius pranešė karininkams, kad vyriausybė nutarusi persikelti į Kauną, o apsaugos štabas strateginiais sumetimais — į Gardiną. Kadangi jau čia pat Kalėdų šventės, jis leidžiąs visiems išvažinėti, kur kam patinka. Darbas, esą, numatomas atnaujinti po švenčių — po sausio 6 d. Gardine, žinoma, jei sąlygos leisiančios . Jis net neįsakė susirinkti į Gardiną visiems, o tik tiems, kurie norės. Žodžiu, vietoje mobilizacijos, buvo paskelbta tikra demobilizacija »[103].

« Kondratavičius manė, kad būsimoji Lietuvos kariuomenė kovos už caro sosto grąžinimą ... Išgirdęs, kad lietuvių tauta siekia nepriklausomybės, labai nustebo ir netikėjo, kad driskių ir mužikų tauta galėtų išsikovoti nepriklausomybę ... Pašalintas iš vado pareigų, iš Lietuvos dingo »[104]. Taigi Kondratavičiui ir su juo esantiems rusams terūpėjo gauti algas, o « pirmoji Lietuvos (Voldemaro) vyriausybė tik trypė vietoj : ji svarstė visokius projektus »[105], ligi bolševikai įžengė į Vilnių. « Lietuviška vėliava Gedimino kalno pilies bokšte plevėsavo iki sausio 6 d. Tą dieną bolševikai, įsitaisę Vilniuje, vėliavos dvi spalvas nuplėšė ir paliko tik raudoną »[106].

Bolševikams užėmus Vilnių ir veržiantis gilyn į Lietuvą, buvo sudaryta nauja M. Sleževičiaus vadovaujama vyriausybė, kuri griebėsi organizuoti karines pajėgas, ir savanorių aukomis bolševikai buvo atstumti. Bet lenkai, atsigavę, vėl tiesė rankas į Vilnių. Čia vėl atsiminimų autoriai daugumoje teigia, kad Vilniaus praradimas įvyko dar prieš Želigovskio aferos pradžią. Jie sako, kad Vilnių praradome nelaimingose Augustavo ir Seinų kautynėse. Patį Vilnių lenkai vėliau pasiėmė.

J. Petruitis nurodo : « Turėjome Lietuvoje pakankamai jėgų,

---

[103] K. Škirpa, *Pakeliui su Mykolu Sleževičium*, žr. *Mykolas Sleževičius*, Chicaga 1954, 200-201 psl.

[104] S. Butkus, *Vyrai Gedimino kalne*, atsiminimai, 1957, 96 psl.

[105] K. Škirpa, *Pakeliui su Mykolu Sleževičium*, žr. *Mykolas Sleževičius*, Chicaga 1954, 216 psl.

[106] S. Butkus, *Vyrai Gedimino kalne*, atsiminimai, 1957, 114, psl.

kad tuo metu, kai lenkai kariavo su bolševikais, galėtume ir apsiginti ir Gardiną paimti. Tačiau tos jėgos buvo išblaškytos maždaug 500 km ruože, nuo vokiečių sienos, Vištyčio ežero, pro Gardiną per Marcinkonis, Eišiškes, Palionis, Vyšniavą, Pastovius iki pat latvių sienos. Rodos, lyg būtų manyta tada, kad kas šimtas metrų pastačius nors po vieną žmogų, bus apsaugotas mūsų pasienis. Jei pirmoji divizija ir dar trečiosios divizijos dalis būtų atėję čia mums į pagalbą, tai nė kiek nebūtų nukentėjęs mūsų sienos saugumas. Bet tada būtų buvę galima kalbėti apie Gardino paėmimą »[107].

Toliau jis rašo, kad mūsų kariuomenės tuometinių vadų tarpe buvo nemažai tokių, kurie lietuviškai nemokėjo, o savo tarpe kalbėjo lenkiškai ir daugiau lošė proferansą, negu domėjosi kautynėmis. Tą patvirtina iš kovų su bolševikais ir kitas autorius: « Mūsų pusėje atsirado išdavikas, iš Utenos apskrities kilęs rusas karininkas Cetuchinas ... Jis išdavė bolševikams savo dalinį ir pats perėjo į jų pusę. Dėl jo išdavystės mūsiškių linija buvo pralaužta ir turėjo trauktis. 18 sužeistų mūsų savanorių pateko į bolševikų nelaisvę. Juos visus durtuvais subadė sužvėrėję bolševikai »[108].

Tik žemesnieji karininkai buvo patriotiškai nusiteikę ir kartu su kareiviais nesiskųsdami sąžiningai gynė tėvų žemę: « Buvome jau įpratę visą dieną sargyboje išbūti nevalgę ... Ką padarysi, kad dabar Lietuva nieko neturi. Paalkime, pakentėkime. Kada nors prasigyvens ir tuomet geriau pavalgysime — prasitardavo savanoriai nesiskųsdami »[109]. Arba: « Noriu vykti į frontą, bet viršila be milinės neleidžia. Paskolink. Po kelių dienų grįšiu ir atiduosiu »[110]. O štai « moteriškė nuo Zapyškio, atidavusi į gynėjų eiles savo vyrą ir du sūnus, atveža intendantūrai dar likusį nuo okupacijos aviną, sakydama: « Atiduodu, štai, paskutinį aviną, tenaudojasi gynėjai ... ir išvažiuoja susikaupusi su paliegusiu arkleliu namon »[111].

---

[107] J. Petruitis, *Laisvę ginant*, atsiminimai, II d., 1953, J.A.V., 98-99 psl.

[108] S. Butkus, *Vyrai Gedimino kalne*, atsiminimai, 1957, 132 psl.

[109] Ten pat, 103 psl.

[110] Ten pat, 134 psl.

[111] J. Būtėnas ir M. Mackevičius, *Gyvenimas ir darbai*, žr. *Mykolas Sleževičius*, Chicaga 1954, 106 psl.

Lenkai žinojo, kad lietuviai turi tris divizijas kariuomenės. Kol lenkai nežinojo, kad tos divizijos išblaškytos, jie su tokia pajėga labai skaitėsi, nes ne kartą buvo patyrę, ką reiškia kariauti su viskam pasiryžusia savanorių kariuomene. Kas kita vadovybės reikalas. «Mes gi iš pat pradžių neturėjome jokio plano. Tik greičiau, greičiau reikia pasiųsti ten kuopą, ten būrį, ten pora kareivių, kad visur būtų pilna Lietuvos kariuomenės, kur reikia ir kur nereikia. Tuo būdu išbarstėme savo kariuomenę po visus frontus» [112]. R. Skipitis prideda: «Mūsų karo vadovybėje buvo kažkas netvarkoje» [113]. Net karinėje intendantūroje buvo pasislėpę valstybės priešai: «Kai kur valstybės priešus palaikantieji asmens vadovauja intendantūroms, dėl to kareiviai gauna duoną su smėliu. Pagaliau ir milicija blogai einanti pareigas» [114]. Būdavo išdavimų ir iš nutautusių lietuvių. Štai į II-jo štabo barą «lenkus atvedė vietiniai nutautę lietuviai, būtent, mergaitės» [115].

Anuo metu Kaune veikęs juokų teatras Vilkolakis kartą nurodė, kad tuo metu, kada ėjo lemiamosios karinės operacijos Seinų fronte, mūsų užsienio reikalų ministerija buvo susidomėjusi sacharino prekyba, o karo vadovybės viršūnės kėlė vestuves. Juokai lieka juokais, bet K. Žuko atsiminimuose rašoma: «Mūsų kariuomenės katastrofos dieną, rugsėjo 4 ar 5, oficiozas *Lietuva* įdėjo kronikoje tokią žinutę (cituoju iš atminties): šiandien Vytauto bažnyčioje kun. Tumas suteikė moterystės sakramentą mūsų garbingam armijos vadui plk. Ladygai... Gerbdamas plk. Ladygą už jo drąsumą ir sumanumą kovoje su bolševikais 1919 m., aš negaliu be šiurpo prisiminti jo armijos 'vadovavimą' 1920 m.» [116]. Tuo metu Augustavo miškuose lenkai likvidavo gana gausias mūsų karines pajėgas ir lietuviai buvo priversti skubiai trauktis. Kaip bebūtų, bet jeigu kautynėms vykstant kariuomenės vadas kelia vestuves, tai kautynes laimėti galima nebent stebuklui padedant. Jau toks genialus karvedys Aleksandras ir tai vestuves kėlė po to, kai sumušė Persijos valdovą Darijų.

---

[112] J. Petruitis, *Laisvę ginant*, II dalis, J.A.V. 1953, 168 psl.
[113] R. Skipitis, *Nepriklausomą Lietuvą statant*, Chicaga 1961, 282 psl.
[114] J. Matusas, *Šaulių sąjungos istorija*, Sydney 1966, 59 psl.
[115] Ten pat, 52 psl.
[116] K. Žukas, *Žvilgsnis į praeitį*, atsiminimai, Chicaga 1959, 296 psl.

Suprantama, kad Vilniaus užgrobimas vyko su prancūzų parama ir I pasaulinio karo herojaus Focho palaima, nes juk ir patį «Varšuvos stebuklą» surengė prancūzų karininkai, atskubėję gelbėti Lenkijos. Lietuviams teliko pasitikėti savo jėgomis. Ir pats Vilniaus užgrobimo ruošimas nebuvo toks nežinomas ir netikėtas. K. Žukas mini, kad dar prieš lietuvių delegacijai išvažiuojant į Suvalkus tartis su lenkais «pas mane atėjo Balutis, kuris slaptai pranešė, jog iš vieno žvalgo, idėjinės lietuvaitės studentės, turįs žinių, kad po Suvalkų konferencijos priedanga Pilsudskis ruošiąs kažkokį puolimą». Ir toliau: «Bene spalio 2 d. pas mane atvyko prel. Olšauskas su nepaprastu pranešimu. Jo tikromis žiniomis, šiomis dienomis Pilsudskio traukinyje mažoje stotelėje tarp Lydos ir Maladečinos įvyko svarbus pasitarimas, kuriame nuspręsta pulti ir paimti Vilnių. Tai įvykdyti pavesta gen. Želigovskiui, kuriam duodamos 4 divizijos pėstininkų ir dvi brigados kavalerijos... Atspyriui prieš pasaulio opiniją, Vilniuje bus padarytas vietos gyventojų sukilimas prieš lietuvius ir jam sukurstyti iš Chyrovo vienuolyno (Galicijoje) jau atvyko 4 jėzuitų kunigai, kurie šiuo momentu slapstosi šv. Dvasios rusų vienuolyno požemiuose»[117].

Taigi, laiko pasitikti lenkų puolimą buvo. Prie veiklios karo vadovybės atsispyrimui pajėgas ir planą buvo kada paruošti. Bet kaipgi pasiruoš kariuomenė sutikti atžygiuojantį priešą, kad neseniai paskirtas lietuvių kariuomenės vadas gen. Žukauskas, lenkams puolant Vilnių, «Rokiškyje, pas grafą Pšezdziecką medžioja... Jis tenai jau trečią dieną medžioja, o čia mūsų kariuomenė kraują lieja ir beviltiškai kaujasi su daug stipresniu priešu»[118].

Tik karo ministerio K. Žuko įsakymu leitenantas Balnas su batalijonu vyrų, tamsią lietingą naktį prasiveržė į lenkų užnugarį ir susidūręs tamsoje su Želigovskio štabu, sukėlė tokią paniką, kad Želigovskis davė įsakymą trauktis visai kariuomenei. Atskubėjęs gen. Žukauskas davė įsakymą vyti priešą, nors jau kariuomenė prieš tai ėmė vytis bėgančius lenkus. Tik įsikišus santarvininkų komisijai lietuvių žygis į Vilnių buvo sustabdytas, nors tos komisijos nesimatė tada, kai lenkai veržėsi į Lietuvą. Kad išvengus skandalo, Žukausko medžioklės reikalas buvo nu-

[117] Ten pat. 305-306 psl.
[118] Ten pat, 324 psl.

tylėtas ir jis tapo didvyriu: gavo vyties kryžių, o J.A.V. lietuviai dovanojo aukso kardą ir automobilį. Leitenantas Balnas gavo irgi vyties kryžių.

Dėl sąjungininkų komisijos įsikišimo Lietuva nustojo Vilniaus. J. Petruitis rašo, kad po Giedraičių ir Širvintų kautynių «bereikėjo tik žygiuoti pirmyn ir be didelių, palyginti, aukų atsiimti Vilnių. Nemokėjome išnaudoti situacijos, gaila ir skaudu»[119]. Giedraičių ir Širvintų kautynėse lietuviai daug kraujo praliejo ir tas kraujas liko ant atviro kelio į sostinę. Net tokia ligi Kėdainių atsibasčiusi lenkų kavalerija (*Tatarskaja Jazda*) grįžo atgal. O ta kavalerija jau buvo taip nusilpusi, kad arkliai pakelėje krito ir vos vos žygiavo.

«Giedraičių kautynėms pasibaigus, pakartotinai prašiau divizijos štabą pavesti mums likviduoti įsibrovusią į mūsų užpakalį lenkų kavaleriją. Bet nesutiko. Kodėl ji nebuvo tuomet suimta, ir šiandien dar niekaip negaliu suprasti. Kokiu būdu ji galėjo pereiti per 9 pulko barą, taip pat nesuprantu»[120]. «Labai daug kas buvo, ko mes negalėjome tada suprasti»[121]. Baigdamas atsiminimų autorius duoda štai kokią atestaciją tuometinės mūsų kariuomenės aukštesniesiems viršininkams: «Jie tik buvo mūsų viršininkai ir mums įsakymus davinėjo, o patys lenkiškai kalbėdami tik proferansą lošė... Mums nereikėjo didesnės bausmės... prieš lenkus kariavom, o dabar lenkai pasidarė mūsų viršininkai»[122].

Šalia minėtų nesuprantamų reiškinių, buvo ir daugiau. Čia paminėtinas J. A. V. lietuvių bandymas organizuoti Amerikos lietuvių karių brigadą ir ją siųsti į Lietuvą. «Lietuvoje bevykstant karams su rusais bolševikais ir lenkais... Amerikos lietuviai Vyčiai ėmė organizuoti karinius dalinius ir juos siųsti į Lietuvą nepriklausomybei ginti. Savanorių atsirado labai daug, bet dėl tarptautinių politinių komplikacijų jie į Lietuvą nebuvo išleisti»[123]. Kokios tos politinės komplikacijos? Kitas atsiminimų šaltinis duoda atsakymą — būtų triukšmavę lenkai: «Nors vals-

---

[119] J. Petruitis, *Laisvę ginant*, II dalis, J.A.V. 1953, 308 psl.

[120] Ten pat, 289 psl.

[121] Ten pat, 290 psl.

[122] Ten pat, 307 psl.

[123] A. Kučas, *Amerikos lietuvių ryšiai su tėvyne*, žr. *Suvažiavimo darbai*, V tomas, Roma 1964, 421 psl.

tybės prezidentas ir laikinoji vyriausybė pritarė Amerikos Lietuvių Brigados perkėlimui į Lietuvą, tačiau dėl nepalankių to meto politinių ir ekonominių sąlygų, ji negalėjo pasiekti Lietuvos. Ją keliant į Lietuvą, smarkiausiai būtų triukšmavę lenkai »[124].

Tuo tarpu lenkai niekada jokių triukšmų nebojo. Vokiečių okupacijos laikais, negalėdami viešai Vilniuje organizuoti savo legionininkus, visa tai atliko po sporto organizacijos *Sokol* priedanga. Kai reikėjo legionininkų — iš sportininkų pasidarė kariai per kelias valandas. Dėl mūsų politinėse sferose viešpatavusios baimės : « ką kiti pasakys arba triukšmas », mes esame daug prakišę. Ir trečdalį Lietuvos praradome daugiausia dėl tos priežasties.

Dėl pavyzdžio, nukrypkime truputį į šalį. 1919 m. buvo pradėtos su Vokietija derybos prekybos sutarčiai sudaryti. Tada Vokietija siūlė visokiausių gėrybių už maisto produktus. Nesutikome. Sekančiais ir dar sekančiais metais vokiečiai Lietuvai siūlė labai gerą atlyginimą už naudojimąsi emisijos teisėmis ir markės kritimą. Nesutikome. 1923 m. pasirašyta sutartis pagal kurią nieko negauta. Kodėl ? « Mūsų politinės sferos labai bijojo « susikompromituoti » santarvės akyse ir dėl to vengė santykių su Vokietija. Tada buvo galima daug kuo pasinaudoti iš Vokietijos, bet pas mus buvo žiūrėta į tai, ką pasakys santarvė ... Lietuva vistiek, dėl lenkų propagandos, buvo įtarta germanofilizmu ... Be to, santarvė nieko nedavė ir duoti nenorėjo, nežiūrint, kokia būtų Lietuvos reputacija »[125]. Nuėjo veltui 17.000 naujų šautuvų ir 17 milijonų šovinių, kurie tada taip buvo reikalingi, lygiai kaip ir sovietų siūloma paskola už lietuvišką duoną ir raginimas ginkluotis, nes lenkai puls. Žodžiu, galimybių turėjome, bet nebuvo vyrų, kurie tas galimybes mokėtų išnaudoti Lietuvos reikalui. Ir « Lietuva liko be sostinės, daugiau dėl savo kaltės (apsileidimo, lepšiškumo), negu dėl lenkų ekspansingumo »[126].

---

[124] A. MERKELIS, *Antanas Smetona*, New Yorkas 1964, 235-236 psl.

[125] J. PURICKIS, *Seimų laikai*, žr. *Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis, 1918-1928*, Pirmoji knyga, Londonas 1955, 145 psl.

[126] J. KARDELIS, *Pagarbiai lenkiu galvą*, žr. *Mykolas Sleževičius*, Chicaga 1954, 311 psl.

IV. Lietuviškumo naikinimas Vilnijoje

Lenkų valdžios teroras Vilnijoje. — Kai Vilnija pateko į lenkų rankas, tada prasidėjo XX amžiaus pradžioje negirdėtai žiaurus lietuvių nutautinimas. Nutautinimo darban lenkai įjungė įstaigas, bažnyčias, mokyklas ir spaudą. Į Vilniją buvo gabenami iš Lenkijos valdininkai, mokytojai, dvasininkai ir siunčiami kolonistai. Tokių atvykusių gyventojų Vilnijoje atsirado bent pora šimtų tūkstančių. Lenkų vartotos priemonės prieš lietuvius savo brutalumu nesiskiria nuo enkavedistų. Lietuviškos mokyklos buvo uždarinėjamos, mokytojai kišami į kalėjimus, mušami ir spardomi. Lenkų legionieriai niekindavo lietuvaites, sekvestoriai išvesdavo paskutinę karvutę ar atimdavo paskutinius rūbus iš tų lietuvių, kurie leisdavo vaikus į lietuviškas mokyklas.

Bet ir teroro priemonės lietuvybės nepajėgė taip greit sutrypti. Veikė mokyklos ir draugijos. 1935 m. Vilnijoje veikė 262 mokyklos. Lietuviškos draugijos su skyriais apėmė visą kraštą: Švenčionių *Ryto* draugija turėjo 18 skyrių; šv. Kazimiero draugija 477 skyrius; Lietuvos ūkio draugija 243 ratelius ir Kultūros draugija 51. Taigi, viso Vilnijoje veikė 789 lietuviškų draugijų skyriai. Be žinomų lietuviškų vietovių paminėtina, kad lietuviškų draugijų 55 skyriai veikė Lydos apskrityje, 22 Gardino apskrityje, 34 Suvalkų apskrityje, 1 Dysnos apskrityje ir 5 Valažino apskrityje. Žinant, kad valdiškas lietuviškas mokyklas lankė 11,541 mokinys, tai privačias mokyklas lankydavo dvigubai daugiau. Lietuviškoms draugijoms priklausė bent pora šimtų tūkstančių asmenų.

Turint šiuos kelis duomenis prieš akis, suprantamos Vilnijos lietuvių pastangos nepaskęsti lenkinimo bangose. Jos išryškėja ir lietuviškų laikraščių prenumeratorių skaičiuose. *Vilniaus Rytojus* turėjo 5000 prenumeratorių, *Vilniaus Žodis* 4000, *Vilniaus Aušra* 4000 ir *Jaunimo Draugas* 3000. Lietuviško sienino kalendoriaus būdavo išplatinama virš 10.000. «Draugijų veikimas buvo nuolat varžomas, lietuvių spauda buvo nuolat konfiskuojama ... Bet pats faktas, kad Vilniuje veikė net 19 įvairaus pobūdžio draugijų, kurios, kad ir įvairiai varžomos, savo veikimą nuolat plėtė ... parodo Vilniaus krašte platų pagrindą. Lenkų valdžia, kuri tvirtino, kad lietuvių Vilniaus krašte kaip ir nesą, lietuviškų draugijų veikimas, matyti, buvo toks nepatogus, kad

1936-1937 m. sulikvidavo ne tiktai mokyklas, skaityklas, skyrius ir vaikų darželius, bet ir pačius centrus. Taip pat uždarė ir populiariausius lietuviškus laikraščius »[127].

Lenkų valdžia surasdavo šimtus būdų terorizuoti lietuvius, juos bausti ar net žudyti. Štai J. Banauskas, žymus lietuvių veikėjas, buvo paimtas į lenkų kariuomenę. Lenkų saugumas, norėdamas jį sunaikinti, apkaltino šnipinėjimu Lietuvos naudai. Vedamas sušaudyti sušuko: « Broliai lietuviai, kurie tarnaujate lenkų kariuomenėje, neliūdėkite, kad aš žūstu. Aš vienas nieko nereiškiu, bet ateis laikas, kada tūkstančiai tokių kaip aš, stos į mano vietą. Nebus čia nelaisvės. Aš jos nesulauksiu, bet mano kapas ir ši vieta bus laisva ». Ir su šiais paskutiniais žodžiais lenkų salvė nutraukė jauną gyvybę 1937.X.14 d.

Kitas lietuvių veikėjas V. Petroška buvo nubaustas 15 m. sunkiųjų darbų kalėjimo. Teismo salėje jis sušuko: « Tegyvuoja Lietuva su sostine Vilniumi. Šalin okupantų šališki teismai. Šalin išsigimusi lenkų šlėkta. Šalin banditai legionininkai ». Lenkų prokuroras susijaudinęs sušuko: « Reikia šitą priešą sutrinti, nes jis susprogdins Lenkiją ».

Lenkų žandarai 1923.I.21 d. puolė Dargužius ir, pasiautėję kaime kelias valandas, išsivarė į Valkininkus J. Keršį, M. Gudonį ir kitus lietuvius. Kalėjime juos mušė karštomis geležinėmis lazdomis, statė basomis ant degančių anglių, lupinėjo dantis ir panages. 1926.XII.11 d. Judzeliškių kaimo, Lydos apskrities, 14 tėvų nubausti kalėjimo, kad neleido savo vaikų į lenkišką mokyklą, po to, kai čia buvo uždaryta veikusi lietuviška mokykla. « Kaip utėlės išlys iš jūsų lietuvybė » — pasitiko nuteistuosius lietuvius Lydos kalėjimo viršininkas. Kai Užublandžių kaimo lietuviai paprašė lietuviškos mokyklos, tai lenkas inspektorius atsakė: « Suprantu, kokie jūs esat fruktai » ir vietoje lietuviškos mokyklos buvo atidaryta smuklė, kurioje girtas revizorius aiškino: « Dabar jūs, litvinai, galėsit gyventi aukso laikus — gabensit lenkišką degtinę nepriklausomon Lietuvon ir daug uždirbsit »[128].

Norėdami nusikratyti kitu lietuviu veikėju, lenkai išprovokavo V. Jurkuvėnui bylą, neva už šnipinėjimą Lietuvai. Jurkuvėną

---

[127] VILNIŠKIS, *Lietuviai Vilniaus krašte*, žr. *Tautos praeitis*, II t., 1 (5) knyga, 1964, 61 psl.

[128] J. MIŠKINIS, *Manoji Dzūkija*, atsiminimai, Londonas 1966, 116 psl.

sušaudė. Jo motina dėl sūnaus mirties išėjo iš proto. 1937.IX. 17d. Rudnioje lietuviai surengė paprastą pasilinksminimą su programa. Atvykusi policija jaunimą išvaikė ir užvedė bylą dėl pasipriešinimo policijai. Lietuviškas mokyklas lenkai uždarinėdavo dėl menko mokymo, dėl moralės liudijimų neturėjimo ir šimtų kitokių priežasčių. «Iš Lenkijos į Vilniaus kraštą atsiųstieji agentai provokavo ir terorizavo, norėdami smurtu nutautinti lietuvius... Žvalgybos agentai, dėdamiesi karštakraujais lietuviais, skverbdavosi į lietuviškas organizacijas: lankė lietuvių kultūrines pramogas, paskaitas, draugijų susirinkimus. Kartais kalbėjo kaip lietuviai patriotai, uoliai lankė lietuviškas skaityklas, kol visur šio to nelegalaus prikaišiojo, tyčia prikalbėjo, duodami lenkų šnipams medžiagos sudaryti provokacines bylas»[129]. M. Biržiška aprašo kaip 1919.VI.6 d. netoli Švenčionių slaptas lietuvių atstovų suvažiavimas «nustatė, kaip lenkai persekioja lietuvius, plėšdami, plakdami, kišdami į kalėjimus, gėdydami moteris, varydami baudžiavos į dvarus po 2 dienas savaitėje, drausdami lietuviškai kalbėti, versdami rašytis prie Lenkijos arba patys juos įrašydami, nutarė reikalauti iš Lietuvos vyriausybės ginklų, kad patys išvarytų lenkus iš savo krašto. Ginklų negavę, žmonės labai pyko»[130].

Tai tik keli pavyzdžiai iš tūkstančių. Lenkų valdžia krovė pabaudas tėvams už vaikų leidimą į lietuviškas mokyklas, o tėvai mokėdavo tol, kol sekvestorius išvesdavo paskutinę karvutę. Ėjo į kalėjimus ne tik tėvai, bet ir motinos. Nuteistųjų kartais būdavo tiek daug, kad reikėdavo laukti eilės, nes kalėjimai buvo perpildyti. Kiek būdavo bylų liudija faktas, jog tik vienas advokatas A. Juknevičius gynė virš tūkstančio bylų. Lietuvių vaikus į lenkiškas mokyklas viliodavo lengvatomis ir dovanomis. 1928 m. Kazačyznos dvare buvo įsteigta lenkiška mokykla ir ją lankantiems vaikams buvo veltui dalinamas pienas, medus, pyragaičiai, o rudenį kiekvienas mokinys gavo naujus batus. Tos dovanos tepaviliojo vieną kitą mokinį. Gretimais veikianti lietuviška Zuikių mokykla buvo perpildyta. Lenkiškoje mokykloje Linkmenyse vaikams buvo veltui duodami sąsiuviniai, knygos ir saldainiai. Mokykla užsidarė, nes nebuvo mokinių.

---

[129] Ten pat, 126 psl.

[130] M. Biržiška, *Dėl mūsų sostinės*, I dalis, Londonas 1960, 281 psl.

1927 m. Kretonyse lenkų policija pasigavo 9 metų C. Rastenytę ir pradėjo tardyti, kodėl ji neinanti į lenkišką mokyklą. Mergaitę tardė 6 val. ir primušė ligi sąmonės netekimo.

Lenkiškų mokyklų mokytojai Vilniaus krašte buvo kartu ir antilietuviško teroro vykdytojai. Dūkšte lenkas mokytojas Brzegon su policininkais daužė lietuvius vyrus. Lydos mokyklų inspektorius Wos su policininkais vaikščiojo po kaimus ir tikrino kas skaito lietuviškus laikraščius. Vidugiriuose mokytojas Gniazdowski teiraudavosi vaikų, kas skaito lietuviškus laikraščius bei knygas, ir sužinojęs pranešdavo policijai.

Kiek buvo nešvari lenkų elgsena prieš lietuvius, tiek pat nešvari ir jų sudaryta statistika. Lenkų statistika lietuvių skaičių Vilnijoje buvo sumažinusi ligi juokingų duomenų taip, kad net rimtesni lenkai mokslininkai netikėdavo. Kai lenkai skelbė, jog Vilnijoje lietuvių jau beveik nėra, tuo pačiu metu «lenkų kalbininkų išleistoje 1923 m. Krokuvoje lenkų kalbos gramatikoje yra įdėtas lenkų kalbos tarmių žemėlapis, kuriame nužymėta lenkų kalbos dialektų riba, siekianti truputį į šiaurę nuo Suvalkų miesto, bet jokiu būdu nesiekianti Vilniaus krašto, t. y. sričių, esančių už Nemuno. Lenkų kalbos dialektų žinovo K. Nitscho išleistuose 1929 m. Lvove lenkų tarmių tekstuose ir prijungtame žemėlapyje taip pat nužymėta, jog lenkų kalba siauruoju ruožu iš pietų pusės Gardino srityje prieina tik Nemuną. Tos pačios nuomonės yra ir kiti lenkų kalbos žinovai. Iš tų lenkų mokslininkų veikalų matyti, kad lenkų kalbos tarmės Vilniaus krašte neegzistuoja. Lenkų kalba čia atsirado dirbtiniu būdu»[131]. Štai vienos lenkų valdiškos statistikos gabalėlis: «Gardino aspkrityje statistika terado 975 lietuvius ir tie 975 lietuviai 1928-1929 mokslo metais turėjo 20 privatinių mokyklų. Ašmenos apskrityje lenkai statistikai terodo 5 lietuvius. Veikė gi ten 11 lietuviškų mokyklų, vadinasi, vienam gyventojui teko 2 su viršum mokyklos. Mockiškės valsčiuje, Lydos apskrityje, valdinė statistika rado 28 lietuvius ir tie 28 lietuviai išlaikė 2 pradžios mokyklas Jundziliškyje ir Strielčiuose ir dar rūpinosi įkūrimu 2 naujų Kužiuose ir Jurgionyse. Girininkų kaimas (233 gyv.) prašo lie-

---

[131] VILNIŠKIS, *Lietuviai Vilniaus krašte*, žr. *Tautos praeitis*, II t., 1 (5) knyga, 1964, 54 psl.

tuviškos mokyklos. Kaip gi duosi, jei Ščiutino valsčiuje nerasta nei vieno lietuvio »[132].

Kai teroras, baudos, kalėjimai ir saldainiai savo tikslo neatsiekė, lenkų valdžia griebėsi paskutinės priemonės — lietuviškas mokyklas uždarė. Čia lenkai pritaikė dar Seinuose 1920.VIII.23 d. įsigytą praktiką, kada persirengę lenkų kareiviai paėmė Seinus, uždarė 9 lietuvių draugijas su 1300 narių, berniukų ir mergaičių gimnazijas su 223 lietuvių mokinių, išdaužė prieglaudas ir bendrabučius, uždarė 25 pradžios mokyklas su 1000 lietuvių vaikų ir uždraudė mieste ir kaimuose lietuviškai kalbėti. Panašų metodą lenkai dabar ėmėsi pritaikinti visai Vilnijai.

« 1921-1922 mokslo metais Švenčionių *Ryto* mokyklose mokėsi 2,874 lietuviai mokiniai. 1925-26 mokslo metais Vilniaus *Ryto* mokyklose buvo arti 4000 mokinių. *Ryto* vakarinius kursus 1928 m. lankė 1,767 klausytojai. Švenčionių lietuvių gimnaziją 1922-1923 mokslo metais lankė 138 mokiniai. Vilniaus lietuvių gimnaziją tais metais lankė 507 mokiniai, o mokytojų seminariją Vilniuje — 170 mokinių. Kai užeina pasiruošimai ultimatumui, iš geriausiais metais buvusių arti 350 lietuviškų pradžios mokyklų belieka 2 (viena pačiam Vilniuje ir viena provincijoje). 1939 m. birželyje uždaroma paskutinė pradžios mokykla »[133].

Kai 1924 m. lenkų policija išmetė iš Pranciškonų rūmų lietuvišką mokyklą, maži vaikučiai eidami gatve ieškoti naujos pastogės « pirmutinis prie krūtinės glaudė policininko sulaužytą mokyklos kryžių, o šalimais einantis draugas nešė apiplėšytą A. Jakučionio elementorių *Kelias į šviesą*[134]. 1936-1939 m. laikotarpyje lenkai Vilnijoje likvidavo viso 1056 lietuviškas institucijas. To paties likimo susilaukė ir lietuviškos organizacijos. Lenkų ultimatumo Lietuvai išvakarėse Vilniuje likviduota Lietuvių Mokslo Draugija, Mokytojų Draugija, Ryto Draugija, Šv. Kazimiero Draugija, Ūkio Draugija, Lietuvių Sporto Klubas ir t. t. Lenkiškasis erelis galutinai suleido nagus į lietuvybės kūną Vilnijoje. Lietuviškas švietimas parklupdytas jėga, o pati lietuvybė užgniaužta lenkišku brutalumu.

Tuo tarpu « Lietuvoje iš valstybės iždo buvo išlaikomos

---

[132] J. Cicėnas, žr. *Dirva*, 1953.4.23 d.
[133] Ten pat.
[134] Ten pat.

lenkų mokyklos ir trys jų gimnazijos... Bo to, Lietuvoje veikė lenkų bankai, ūkinės, kultūrinės organizacijos; lenkai turėjo savo spaudą, gaudavo Lenkijoje leidžiamuosius laikraščius, knygas»[135]. Nemanau, kad šis lietuviškas teisingumo sentimentas bent kieno įvertintas mūsų labui. Naudingiau būtų buvę už tuos lenkų puoselėjimui išmestus milijonus parūpinti svetimomis kalbomis istorinių veikalų pasaulio bibliotekoms lietuvių tautos problemoms nušviesti. Iš to bent būtų pasidaryta atspirties taškas, kai lenkai «per savo radiją ir spaudą skelbė, jog jie baigę Vilniaus kraštą valyti nuo lietuviško usnyno»[136].

Lenkų partizanų teroras. — Vokiečių okupacijos metu Vilniaus krašte veikė lenkų partizanai. Į jų veikimą vokiečiai žiūrėjo pasyviai arba net slaptai rėmė, norėdami išnaudoti saviems tikslams lietuvių ir lenkų nesantaiką Vilniaus krašte. Kai kur vokiečių pareigūnai parūpindavo partizanams ginklų bei amunicijos ir būdavo patenkinti, kad partizanai puldinėja lietuvių policiją arba įstaigų tarnautojus. Suprantama, šitas palankumas buvo neviešas ir rėmimas buvo vykdomas slaptai. Tik Eišiškių *sonderfiureris* buvo beveik atvirai palankus lenkų partizanams ir nelabai vengė dangstytis, kad palaiko su jais ryšį. Štai vienas faktas. Tas *sonderfiureris* nemėgo lietuvių policijos. Jis slaptai pasiuntė iš Eišiškių 20 lietuvių policininkų į Varėną pakeisti ginklų. Tuo tarpu šitokį slaptą įsakymą lenkų partizanai iš anksto žinojo. Jie pakelėje laukė atvažiuojančių lietuvių policininkų ir iš pasalų juos užpuolę, sunaikino.

Būdingas buvo ir Trakų užpuolimas 1944 m. pavasaryje. Čia mūsų policija atsilaikė, nors apytikriai puolė apie 2000 lenkų partizanų. Ir čia partizanai vokiečių nelietė, bet terorizavo lietuvius. Po užpuolimo sekantį rytą šių eilučių autoriui teko būti Trakuose. Nors buvo apie 10 val. ryto, bet gatvės buvo tuščios — jokio žmogaus. Vietomis telkšojo kraujo klaneliai. Tik didžiojoje gatvėje pavyko sutikti vieną vienintelį žmogų. Pasisveikinus sužinojau, kad jis naujai paskirtas Trakų komendantas (pavardę pamiršau). Džiaugėsi, kad išliko gyvas, pavyko atmušti lenkus ir vylėsi, jog greitu laiku sulauks Plechavičiaus rinktinės dalinio.

---

[135] J. MIŠKINIS, *Manoji Dzūkija*, atsiminimai, Londonas 1966, 126 psl.
[136] Ten pat, 136 psl.

«Tada mes parodysime lenkams kaip reikia kariauti. Surasime juos ir miškuose». Užklausus, ar vokiečiai daro žygių partizanus nuginkluoti, komendantas numojo ranka: «varnas varnui akies nekerta». Pats miestelis po kautynių atrodė nykiai: išdaužyti namų langai, kai kur išverstos durys, sumušti lietuviai tarnautojai gyvenusieji privačiuose butuose, išplėštas bankas, nušautas lietuvis teisėjas ir sudeginti įstaigų dokumentai. Pagrindinės partizanų jėgos puolė lietuvių policijos būstinę, bet jos paimti neįstengė. Lietuviai gynėsi susispietę pastato antrajame aukšte. Turėdami apsčiai šovinių, atmušė lenkų partizanų bangas, kai šie tik imdavo bėgti artyn namo. Lenkai bandė būstinę padegti, bet irgi neįstengė. Paryčiu lenkai susirinkę užmuštuosius ir sužeistus, pasitraukė, gatvėse palikdami gulėti pora negyvų arklių. Partizanai buvo ginkluoti automatiniais šautuvais, sunkiaisiais kulkosvaidžiais ir minosvaidžiais. Išbarstyta amunicija rodė, kad ginklai daugumoje buvo vokiškos gamybos. Vokiečiai nei užpuolimo metu, nei vėliau nedėjo jokių pastangų partizanus surasti ar juos likviduoti. Trakų miestelyje gyvenantieji vokiečiai tarnautojai ir kariškiai partizanų buvo visai nepaliesti. Užpuolimo tikslas buvo likviduoti lietuvių įstaigas ir policiją, vadovaujantis šūkiu: *Sto lat żyje, kto Litwinów bija*!

Netoli Naujosios Vilnios, vienoje kryžkelėje, buvo lietuvių policijos kontrolinis postas. Lenkų partizanai tą postą bandė likviduoti. Kartą po vieno puolimo lenkai negalėjo pasiimti vieno nukauto. Lietuviai policininkai nukauto partizano kišenėse rado vokiečių geštapo išduotą įsakymą pulti ir nuginkluoti tą postą. Lietuviams po to neliko jokios abejonės, kad tam tikros vokiečių įstaigos remia ir palaiko lenkų partizaninį judėjimą prieš lietuvius.

Jau I pasaulinio karo metu vokiečių pareigūnai stengėsi Vilniaus gyventojus supiudyti savitarpyje. To tikslo siekdamas ano meto vokiečių atstovas Vilniuje, grafas Pfeil, išlipino mieste skelbimus vokiečių, rusų ir lenkų kalbomis. Vilnių jis pavadino lenkų miestu ir perlu garsioj lenkų karalijoj. Praėjusio karo metu «numačiusi sukurstyti vieną tautybę prieš kitą... vokiečių okupacinė valdžia pirmiausia siekė lietuvius nukreipti prieš lenkus, ypačiai pasinaudodami lietuvių patriotiniu sentimentu dėl Vilniaus... Lenkų kurstymu prieš lietuvius labiausiai išgarsėjo Vilniaus apygardos komisaras Wulf. Jis leido organizuoti lenkų partizanus, aprūpinti juos ginklais ir amunicija... Jie veikė

prieš lietuvius, terorizavo ir žudė Vilniaus krašte lietuvių administraciją, tarnautojus, mokytojus. Išvarinėjo ar žudė lietuvius ūkininkus, kurie buvo atkelti iš Suvalkijos. Lietuvių policininkų ir savisaugos dalinių suimtieji lenkų partizanai, Wulfo įsakymu, buvo paleidžiami »[137].

Vokiečiai nepasitenkino vien tik lenkais. « Vokiečių agentų buvo mestas šūkis — stoti rusams į policininkus, kad atsiskaitytų su lietuviais. Per centrinį suvažiavimą buvo « prašomas » komisariatas « apginti » rusus nuo ... lietuviškos savivaldos »[138].

Trečią kiršinimo versiją trumpai drūtai išreiškia Z. Blynas savo dienoraštyje. Jis rašo : « Vilniečių kiršinimo būdas : naktį kas nors prieina ir užklausia lenkiškai. Atsakai lietuviškai — gauni į snukį. Atsakai į lietuvišką užklausimą lenkiškai — tas pats. Abi tautybės siunta, trečias naudojasi »[139].

Turėdami vokiečių pritarimą ir užnugarį, lenkų partizanai elgėsi su Vilnijos lietuviais labai žiauriai. Štai keli pavyzdžiai iš daugelio. 1944 m. žiemą lenkų partizanai pagrobė Rudaminos mokyklos mokytoją Gudonį ir išsivedę, pririštą prie arklio uodegos, nušovė. Turgelių mokyklos mokytoją rado pakištą po egle išbadytomis akimis ir nupiautu liežuviu. 1944.V.13 d. prie Ašmenos lenkai užpuolė lietuvių dalinį. Lietuvių žuvo 60 vyrų, o kitus išrengę paleido. Lietuviai negalėjo lenkų atsiginti, nes pritrūko šovinių. Vokiečiai kiekvienam lietuvių kariui buvo išdavę tik po 15 šovinių. Per Vilniją siaubu nuskambėjo 1944 m. vasarą Molėtuose įvykdytos lenkų partizanų žudynės, kurių metu nužudyta 14 lietuvių. Šalia to lenkai nusiaubė Marcinkonis ir kitas vietoves.

Lenkų partizanai pasižymėjo žiaurumu ir sadistiniais veiksmais lietuvių atžvilgiu. Mickūnuose vietiniai gyventojai kalbėjo, kad naktį atėjęs su būriu partizanų lenkų karininkas sakęs : « Mūsų vyrai prie rubežiaus nukirto 50 tų vabalų (per nepriklausomybės laikotarpį lenkai prie administracijos sienos nušovė 50 lietuvių pasienio sargybinių), o mes jų patiesime 5000, jeigu

---

[137] N.E. Sūduvis, *Vienų vieni, dvidešimts penkerių metų rezistencijoje*, New Yorkas 1964, 147-148 psl.

[138] Ten pat, 149 psl.

[139] Z. Blynas, dienoraštis iš 1942-44 metų, atspausdintas Lietuvoje einančiame *Švyturyje* 1965 m. rugpiūčio mėnesį.

reikės ... » Kiekvieną naktį Vilnijoje kur nors įvykdavo teroro veiksmai. Kai vakaro prieblandoje pamiškės krūmuose smėkštėldavo lenkiška konfederatka, tą naktį tekdavo laukti žiaurumų. Antai 1943 m. rudens, « bobų vasaros », vėlyvas vakaras. Tyli apyšiltė tamsa apgaubusi miškų ir kalnelių prieglobstyje snūduriuojančius kaimus. Staiga, šūviai, šauksmai ... Po kiek laiko gaisro pašvaistė nudažė padangę. Netoli Šumsko lenkų partizanai užpuolė kaimą ir, padegę kelis trobėsius, dingo. Kaime dauguma buvo lietuviai.

Tačiau šita lenkų partizanų organizacija — *Armia Krajova* — susilaukė liūdno galo. Sovietams okupavus antrą kartą Vilniaus kraštą, tos armijos karininkus sovietai susikvietė pasitarimui, neva bendrai kovai prieš vokiečius aptarti, ir čia visus suėmę, išvežė nežinia kur. Dalis partizanų buvo taip pat likviduota. Tiktai likučiams pavyko vargais negalais prasiskverbti į Lenkijos gilumą. Būdinga paminėti, kad šie partizanai veikė tiktai lietuvių apgyventose srityse. Gudų tarpe jie savo veiklos nerodė, nebent susikaudami su sovietiniais partizanais.

Lenkų dvasiškijos teroras. — Ne mažesnio teroro Vilniaus lietuviai susilaukė ir iš lenkų katalikų kunigų. Tam tikra prasme gal net ir daugiau, nes kur negalėjo prieiti civilinė lenkų administracija, ten Vilnijos lietuvį priėjo ir ujo lenkas kunigas. K. Bagužis 1808 m. rašė, kad nuo Jogailos atėjimo į lenkų sostą buvo užmušta lietuvių kalba. Lenkai kunigai, su labai retomis išimtimis, nuo pat pirmųjų krikšto dienų lietuvius pradėjo vesti ne į Dievo, bet į Lenkijos karalystę. Lenkai vyskupai, įsitaisę Vilniaus soste, jautėsi esą Krokuvoje ir varė ne sielų išganymo, bet lietuvių nutautinimo darbą. Juk tokie terminai, kaip pavyzdžiui, lietuvių kalba yra pagonių kalba, Dievas lietuviškos maldos nesupranta ir panašūs, yra nukalti ne lenkų pasauliečių, bet lenkų kunigų. Kiekviena bažnyčia Vilnijoje, kurioje šeimininkavo lenkas kunigas, buvo pilna to žodžio prasme, pirmoje vietoje ne tikėjimo, bet lenkinimo tvirtovė. Šiuo atžvilgiu būdingas lietuvio valstiečio nutikimas : « Jis nuėjo į Giedraičius išpažinties. Bet lenkas kunigas jį pavijo, šaukdamas zakristijonui : « Išmokyk šitą chamą poterių ». Po kelių savaičių valstietis grįžta išpažinties ir, kai lenkas kunigas paklausia « Kas tave sutvėrė ? », paberia

lyg aguonas: «*Pika, lakomstva i niečistasc*» — t. y. didybė, gobšumas ir nešvara»[140].

Kai 1897 m. lietuviai kreipėsi į tuometinį Vilniaus vyskupą Zdanowiczių prašydami lietuvio kunigo, tai vyskupas atsakė — jeigu nesuprantate lenkiškai, tai neikite į bažnyčią. Kan. Prapuolenio studijoje *Lenkų apaštalavimas Lietuvoje* nurodoma, kad Vilniaus vyskupas Kossakowski tvarkė tik piniginius vyskupijos reikalus, o administravimą buvo pavedęs Lenkijos *Saulėtekio* ložės nariams. 1906 m. J. Basanavičius rašė popiežiui Pijui X memorialą dėl lenkų kalbos vartojimo lietuviškose parapijose ir prašė popiežių šitą neteisybę atitaisyti. Tačiau lenkai Vatikane buvo galingi. Jų balsas buvo įtakingas ir lietuvių skundai dingdavo be atgarsio. Net ir Vatikano pareigūnai Lenkijoje veikdavo lietuvių nenaudai. Štai 1920 m. Lietuvos žvalgybos skyriaus viršininkas «sučiupęs vieno labai įtakingo Lenkijoj dvasiško diplomato slaptą susirašinėjimą su lenkų karine vadovybe Lietuvos — Lenkijos fronte..., kad lenkų karinė vietinė vyresnybė galinti iš Seinų pašalinti vyskupą A. Karosą su priklausomybėmis»[141]. Lenkai progos neatsisakė: «Užėmę Seinus lenkai privertė iš ten išsikraustyti garbingąjį senelį vyskupą A. Karosą su kurija bei seminarija. Tai buvo biaurus smurtas, priešingas žmoniškumui ir visokiems įstatymams»[142].

Lietuviai kunigai, kurie puoselėjo lietuvių kalbą ir buvo aktyvūs lietuvybės išlaikymo darbe, neturėjo pastovios vietos, buvo persekiojami, skundžiami policijai, išjuokiami ar nukeliami į tolimas sugudėjusias parapijas. Štai kun. K. Čibiras buvo nubaustas 300 zlotų pabaudos vien tik už tai, kad po metrikais pasirašė Čibiras, bet ne Czybir. 1912.IV.8 d. kun. Jesinski šv. Jokūbo bažnyčioje, Vilniuje, iškėlęs kryžių šaukė: «Lenkijos karaliene, apsaugok mus nuo stabmeldžių lietuvių». Švenčionėliuose kun. Olesczuk parapijiečiams aiškino: «Lenkai yra Apvaizdos pasiuntiniai tarp laukinių pagonių».

M. Biržiška savo knygoje *Vilnius ir Vilniaus kraštas* mini kaip 1919 m. Pariečėje kun. Šimoliūnas lietuvius parapiečius vertė klauptis prieš lenkų erelį išvadavusį iš lietuvių jungo. Kas

---

[140] J. CICĖNAS, *Vilnius tarp audrų*, Chicaga 1953, 153 psl.

[141] M. VAITKUS, *Keturi ganytojai*, atsiminimai, Chicaga 1960, 87 psl.

[142] Ten pat, 86 psl.

prieš erelį nesiklaupė, tą jis įskundė žandarmerijai, kuri tokį žmogų griebė už Lenkijos valstybės įžeidimą. 1909 m. Paparčių parapijos susirinkime kun. Vadoga kalbėjo lenkiškai. Viena moteriškė pastebėjo nesuprantanti lenkiškai. Kunigas atrėžė: «Eikite kiaulių ganyti». 1924 m. Rudnios klebonas Szczemirskis, vietos lietuviams įsteigus šv. Kazimiero draugijos skyrių, per pamokslą sakė: «Kam jums šv. Kazimiero draugija? Jūs geriau kokio velnio vardu vadinkite savo draugiją».

Parudaminio klebonas Liubianiec 1921.VII.2 d. per pamokslą aiškino: «Kauno valdžia yra bolševikiška, žmonės turi neskaityti bolševikiškų (atseit, lietuviškų) laikraščių. Ponas Pilsudskis yra didelis žmogus, jis išvadavo lenkų tautą iš bolševikų jungo. Jis atpirko Vilnių savo krauju, kaip Kristus atpirko žmogų nuo gimtosios nuodėmės. Pilsudskis yra šventas, lenkų munduras šventas, o lenkų erelis kaip šv. Dvasia»[143].

Rudnios klebonas Raupelis 1935 m. sumušė lietuvį Lunecką bažnyčioje su monstrancija už tai, kad jis buvo lietuvis patriotas. Asavos klebonas Čečiota per pamokslą prakeikė lietuvių kalbą ir nurodė, kad ta kalba meldžiantis bažnyčioje yra daromas nusikaltimas. «Pone Dieve mieliausias! Dar neseniai buvo čia Lietuvos širdis. Vilnius, Trakai, Naugardukas, Krėvė, Kernavė, Paneriai buvo Lietuvos valstybės gemalai, gymiai, iš kurių išsirutuliojo didžioji Lietuvos kunigaikštija. Dar neseniai visi jos žmonės pasididžiuodami save vadino lietuviais... Tik užėjo endekijos, karštosios lenkų tautybės, epidemija, įsukė sulenkėjusius kunigus ir dvarininkus, šieji subalamutijo, sukvailino tamsią minią...»[144].

Kan. A. Steponaitis savo atsiminimuose, aprašydamas lietuvybės būklę Michalkevičiaus laikais, sako: «Vilniaus kunigų seminarija buvo visiškoje lenkų dvasininkų įtakoje ir vadovybėje... K. Michalkevičius yra daug iškilojęs lietuvių kunigų iš lietuviškų parapijų, daug kur panaikinęs lietuviškas pamaldas, nedraudęs lenkų riaušininkų... Didesnės riaušės plačiai nuskambėjo per spaudą iš Alovės, Beržininkų, Giedraičių, Nedzingės, Nočios, Rodūnios ir kitų vietų. Daromos lietuviams skriaudos

---

[143] M. Biržiška, *Vilnius ir Vilniaus kraštas*, 267 psl.

[144] Vaižgantas, *Lenkų okupuotame Vilniuje 1919 m.*, žr. *Vaižganto raštai*, II dalis, Vilnius 1922, 8 psl.

buvo plačiai išdėstytos popiežiui Pijui X memorandume, kurį pasirašė 80 Vilniaus vyskupijos kunigų. Vilniaus didžiajame seime tos skriaudos taip pat buvo iškeltos »[145].

Tačiau, matyt, jausdamas, kad antilietuviška veikla nesiderina su ganytojo pareigomis, Michalkevičius (tada dar vyskupijos administratorius), iš atvykusio į Vilnių *Vilties* redaguoti kun. J. Tumo, 1911 m. pareikalavo nedėti į laikraštį jokių žinių iš Vilniaus vyskupijos ir nekritikuoti administratoriaus įsakymų, liečiančių lietuvių ir lenkų kalbas bažnyčiose. Tumas nesutiko: «Pilnai pripažindamas asmeniską dorybę ir tikėjimo dalykuose pilną ištikimybę vyskupijos ganytojui, bažnytinių kalbų parinkimą aš griežtai išskirdavau iš tikėjimo srities ir perkeldavau į visuomeninę sritį, kur kiekvienas veikėjas pasidaro viešai ingriebiamas ir kritikuojamas »[146]. Todėl lenkų dvasininkai pasistengė Tumą kuo greičiau iš Vilniaus išprašyti..

Jau toks nuolankus ir nešališkas vyskupas kaip Matulevičius, tapęs Vilniaus vyskupu, apie ankstyvesnę vyskupijos padėtį tegalėjo konstatuoti: «Iš tikrųjų, matyti, seniau šitoje vyskupijoje ganytojams ne tiek rūpėję žmonių išganymas, kiek lenkų kalbos mokymas. Iš daugelio žmonių gavau išgirsti, kad čia seniau būdavo skiriami į lietuviškas parapijas kunigai nė žodžio nemoką lietuviškai ir ilgus metus ten klebonaudami nė nesirūpinę lietuviškai pramokti». O kitoje vietoje rašo: «Klebonas baisiu įnirtimu varęs žmonių nutautinimo darbą: vaikų jis neprileisdavęs prie pirmos komunijos, kol nepramokdavę lenkiškai. Būdavo atsitikimų, kad vaikai nuo 8 m. amžiaus iki 18 m. vis ėję katekizmo lenkiškai mokytis... Mat, buvę gryni lietuviai ir nieko lenkiškai nemokėję »[147].

Tamsiausios lietuvybei dienos iš dvasiškijos pusės atėjo tada, kai į Vilniaus vyskupo sostą atsisėdo Jałbrzykowskis. Prie jo lietuvybės niekinimas per bažnyčias pasiekė aukščiausią laipsnį: panaikintos lietuviškos pamaldos dar likusiose bažnyčiose, lie-

---

[145] KAN. A. STEPONAITIS, *Tėvynėje ir pasaulyje*, prisiminimai ir apybraižos, Brooklynas 1962, 87-88 psl.

[146] A. MERKELIS, *Juozas Tumas Vaižgantas*, monografija, Chicaga 1955, 191 psl.

[147] ARKIV. JURGIS MATULAITIS-MATULEVIČIUS, *Užrašai*, Londonas (be datos), 137 psl.: J. VAIŠNORA M.I.C., *Arkivyskupas J. Matulevičius Vilniuje*, 199-200 psl.

tuviai kunigai persekiojami ir kilnojami po užkampius; lenkomanai viešai organizuoja muštynes bažnyčiose ir šventoriuose. Kur lenkai kunigai nepriveikdavo vietos lietuvių, ten į talką pasikviesdavo policiją.

Kai pas Jałbrzykowskį atvyko Adutiškio lietuviai prašyti lietuviškų pamaldų, tai gavo atsakymą: «Tylėkite, bepročiai». 1929 m. pas Jałbrzykowskį atvyko lietuvių ir gudų delegacija skųstis dėl lenkų kunigų ir lenkiškų pamaldų lietuviškose ar gudiškose parapijose. Tada Jałbrzykowskis atsakė: «Esate eretikai» ir pagrąsino eskomunika, jeigu nenurims su savo reikalavimais. Antilietuviška Jałbrzykowskio veikla prasidėjo lietuviškoje Seinų kunigų seminarijoje, kur jis buvo paskirtas viceregentu. «Lenkų kalbą jis įvedė į visus kursus; nustatė, kad į seminariją tegalima priimti tiek lietuvių, kiek joje yra lenkų, nors lietuviškų parapijų vyskupijoje buvo didelė persvara; pradėjo atleidinėti lietuvius profesorius ir skirti lenkus; uždraudė klierikams skaityti lietuviškus laikraščius ir į juos rašyti; darė kliūčių klierikams tęsti aukštuosius mokslus Petrapilio akademijoje». Jałbrzykowskis siekė Seinus «tą lietuvišką miestą padaryti lenkišku»[148]. Patekęs į Vilniaus vyskupo sostą, jis to paties tikslo siekė visoje Vilnijoje, kas jam didele dalimi ir pavyko atsiekti, žinoma, nesiskaitant su priemonėmis.

Nesinorėtų tikėti, kad Vatikanas nežinojo, kas buvo daroma ir kaip buvo skriaudžiami lietuviai Vilnijoje. Bet visi lietuvių skundai likdavo be jokio atgarsio, lygiai kaip ir 1926.III.4 d. Švenčionių lietuvių prašymas popiežiaus nuncijui Varšuvoje leisti lietuviškas pamaldas — jokio atsakymo. Ne be reikalo L.V.L. komiteto 1928.IV.25 d. memorandume popiežiaus nuncijui yra pasakyti šie karčios teisybės žodžiai: «Nėra teisybės lietuviui pas pasaulinę valdžią, nėra teisybės ir pas bažnyčios ganytoją». Nepakeista padėtis tęsėsi ligi Lenkijos valstybės sugriuvimo, kada pati gyvenimo ironija padarė savo išvadas — lietuvybės ėdikas Jałbrzykowskis buvo priverstas ieškoti prieglaudos Lietuvoje.

Čia tenka pridurti, kad kai 1939.X.28 d. mūsų kariuomenė įžengė į Vilnių, visur plevėsavo lietuviškos vėliavos, bet Vilniaus

---

[148] KAN. A. STEPONAITIS, *Tėvynėje ir pasaulyje*, prisiminimai ir apybraižos, New Yorkas 1962, 87 psl.

kurija jos neiškabino. Kurija arkivyskupo vardu paragino Vilniaus miesto bažnyčių klebonus neskambinti varpais. Sekmadienį, kai Aušros vartuose buvo laikomos iškilmingos pamaldos mūsų kariuomenei, kitose Vilniaus bažnyčiose buvo laikomos pamaldos už Lenkijos atsikūrimą. Šv. Kotrynos bažnyčioje ta proga pamokslininkas kalbėjo: «Ligi naujosios lapkričio 11 d. teliko tiktai dienos ir vargas tam, kas brolausis su netikrais pranašais» (Lapkričio 11 d. Lenkijos nepriklausomybės paskelbimas, o tie netikri pranašai — lietuviai).

Kai kun. Žeidys Vilniaus katedroje per Šeštines atlaikė lietuviškas pamaldas, tai rytojaus dieną jis buvo Vilniaus kurijos suspenduotas. Kai Vilniaus krašte buvo įkurtos lietuviškos mokyklos, tai dvarininkai ir lenkai kunigai pradėjo akciją prieš vaikų leidimą į lietuviškas mokyklas. «Vienos parapijos klebonas taip įniršo dėl lietuvių kalbos dėstymo mokykloje, kad net ėmėsi nešvariausios agitacijos prieš lietuvius mokytojus ir mokyklos vedėją. Vieną sekmadienį iš sakyklos bažnyčioje jis pradėjo šaukti: Žiūrėkite, mieli tėveliai, kokių laikų mes susilaukėme. Pagonys litvinai man tikybos jūsų vaikams lenkiškai dėstyti neleidžia. Nori, kad jūsų vaikus mokyčiau ir poterių lietuviškai. Geriau būtų, kad jūsų vaikai tokios mokyklos nelankytų»[149].

Kai Naujojoje Vilnioje buvo įvestos lietuviškos pamaldos, tai lenkai kunigai privačiai įgrąsino savo parapiečiams, kad jie neitų į lietuviškas pamaldas. Įgrąsinimas veikė. Lietuviškose pamaldose išimtinai dalyvaudavo tik N. Vilnioje įstaigose dirbusieji lietuviai atkelti iš tolimesnių vietų.

Ne be reikalo užtai, daug nuoskaudų patyręs iš lenkomanų ir šių tradicijų kunigų, J. Tumas štai kaip apie juos atsiliepia išliedamas savo širdies skausmą laiške kun. A. Dambrauskui 1905.II.16 d.: «Kunigija, ta pirmoji užuomazga krikščioniškosios meilės surištos draugijos, *ut unum cor sit*, tai banda žvėrių; *sacerdos sacerdoti lupus est*. Gyvendamas pašonėje kunigų policeisko džiakono plepiko, prisiklausiau tiek gero, kad net vemti verčia ... Aš baigiu trokšti šitoje garbingoje atmosferoje. Kanauninkas Styra, kad jam didis pilvas persprogtų, mindžioja mane su purvinu savo batu kasdieną. Kenčiu dantį sukandęs ir ašaras rydamas. Po du

---

[149] J. Miškinis, *Manoji Dzūkija*, atsiminimai, Londonas 1966, 138 psl.

kart ant dienos pasigaili, kad neesi svietiškame stovyje ir negali už brutališkumą su krėslu į kaktą drožti»[150].

Nepaprasto skurdo replėse. — Okupavę Vilniaus kraštą lenkai nesijautė esą tikrais šeimininkais. Nežiūrint propagandos ir jėgos demonstravimo, daugelis lenkų abejojo, ar Vilniaus kraštas pasiliks visam laikui integraline Lenkijos dalimi. Abejonės dėl ateities iš vienos pusės ir pagarsėjęs lenkiškas ūkininkavimas — iš kitos, Vilniją privedė prie nepaprasto skurdo. Kas matė Vilniaus kraštą griuvus Lenkijai, tas galėjo įsitikinti, kad tai Dievo ir žmonių užmirštas buvusios lenkų valstybės kampelis, nors jo gamtos grožio niekas nepajėgė pagrobti.

Tarp gražių kalnelių, tamsių miškų ir tyvuliuojančių ežerų, dūlijo vargingai atrodantieji kaimai: žemė nutysusi rėžiais, primityviais įrankiais kapstoma, nebuvo dosni — o daug burnų laukė jos dovanų... Tik kai kurie dvarai atrodė geriau, bet jų įsiskolinimas buvo milžiniškas. Lenkijos valstybė rėmėsi dvarininkais, o Vilniaus krašte dvarai (šalia klebonijų) buvo dar ir lenkybės atramos. Jeigu dvarai Vilnijoje būtų buvę lenkų išdalinti mažažemiams, jie būtų sustiprinę lietuvybę. Todėl nors ir maža dvarai tenešė naudos, bet jie buvo laikomi netiesioginei kaimo priespaudai. O tas kaimas daugiau ar mažiau buvo lietuviškas. Į jį ir buvo nukreipti erelio nagai. Lenkai visomis priemonėmis kaimą alino, spaudė, išnaudojo, laikė tamsoje, kad tuo būdu silpnėtų lietuvybė.

Apie Vilnijos skurdą laikas nuo laiko neiškęsdavo neprasitarusi ir pačių lenkų spauda: «Skurdas ir vargas vis labiau plečiasi Vilniuje... Senasis Vilnius, krašto prekybos ir administracijos centras, dabar teturi mažo miesto vaidmenį. Nėra jokio gyvybingumo. Šitą vaizdą papildo karštligiškai pardavinėjantieji žemę ir žiauriai miškus naikinantieji didžiuliai dvarai su dirvonuojančiais laukais ir griūvančiais pastatais. Triumfuoja biurokratizmas. Vilniaus kraštas merdi dvasiniai ir ekonomiškai»[151].

Tačiau kam teko keliauti Vilnijos plotais, buvoti lietuvių apgyventuose kaimuose, su jais kalbėtis ir bendrauti, tai nuo-

---

[150] A. MERKELIS, *Juozas Tumas Vaižgantas*, monografija, Chicaga 1955, 152 psl.

[151] *Kurjer Wileński*, 1926.1.30 d.

širdesnių ir mielesnių žmonių tikrai reta kur nors kitur sutikti. Po vargo danga ir storo audeklo sermėga plakė žmogiškumo kupina, nesavanaudiška, atvira ir pasiruošusi artimui padėti širdis. Savas žmogus, lietuvis, čia galėjai patirti tikrųjų namų šilimą, nors buvai tolimoje ir svetimo krašto aplinkumoje. Bet brolio lietuvio širdis, žiaurių okupacijų iškankinta, čia tebeplakė tautinės meilės dūžiais. Šiaudais dengtos pirkios, maži gryčių langeliai ir girgždančios durys su medinėmis užsklandomis, slėpė kilnią lietuvišką sielą: daug daug kartų mielesnę, negu sutinkamą išblizgintuose salionuose. O to vargo čia buvo daugiau, nei dūminėje pirkioje dūmų.

Lenkas žurnalistas 1938 m. rašo: «Lenkijos šiaurės rytų kaimas avi vyžomis ir vilki savo darbo audiniais, kurie mirkę permirkę juodos duonos ir raugintų kopūstų kvapu. Šis kvapas nepripratusį žmogų slopina. Šis kvapas iki šiol yra tarytum simbolis visų tų sąlygų ir aplinkybių, kuriose skendi pilkšvų kaimų gyvenimas; čia — Dievo ir žmonių užmirštoje šalyje — tevegetuojama. Kur kitur investuota kapitalai, kur kitur steigta mokyklos ir ligoninės, kur kitur tiesta plentai ir geležinkeliai į kalnus — čia viskas liko po senovei. Taip pat siauruose rėžiuose girgžda kelias žmonių kartas pergyvenę mediniai plūgai ir taip pat gargia per anksti iškvėpti valstiečio plaučiai. Valstietis galinėjasi — kovoja su smiltingais arimais ir akmenimis, kurių pilni pakriaušiai; galinėjas — kovoja dėl kiekvieno rugių kūlio ir dėl kiekvieno linų pluošto. Jo vaikai nepažįsta cukraus skonio ir skaitymo palaimos, jo kalba taip pat persekiojama ir išjuokiama» [152].

O vis tik kiek grožio ir talento sukrauta Vilnijos lietuvių dirbiniuose: nuostabiai elastingai išdrožinėti šaukštai, liaudies motyvais išpuošti virtuvės reikmenys, namų apyvokos įrankiai, langinės, durys, priebučiai ir svirnai. Stebi tuos liaudies kūrinius ir pagalvoji — kiek būtų išaugę garsių menininkų, jeigu šiems žmonėms būtų suteiktos galimybės išlavinti Dievo duotus gabumus. Kiek lenkiškasis erelis, talkinamas skurdo ir teroro, uždusino lietuviškų talentų ir užspaudė kūrybingų sielų — težino tik vienas Kūrėjas. Užtenka tik pasidairyti Vilniaus «Kaziuko» turguose, kad galėtum pasakyti: gabi ir talentinga lietuvių tauta,

---

[152] J. Cicėnas, *Vilnius tarp audrų*, Chicaga 1953, 229 psl.

bet vargo ir svetimos priespaudos retežiai dar stipresni. Jie lyg vėlyvo pavasario šalnos nukando daug žadančius daigus — brandaus derliaus gemalus. Baisios žaizdos, neapskaičiuojamos skriaudos yra padarytos lietuvių tautai pietinio kaimyno. Vilnijos lietuvis lenkų priespaudoj gyveno surakintas kiečiausių sąlygų, nustumtas į užkampį; jis buvo klastos ir gudrybių, modernių amžių neteisybės ir didžiųjų tautų vadovų išskaičiavimų be širdies auka.

« Argi tokia maža tautelė kaip lietuviai, gali svajoti likti nepriklausoma? » — dėstė 1920 m. anglų užsienių reikalų ministeris lordas Curzonas, kuris atgalia ranka braukinėjo per lietuvių tautos širdį savo garsiąsias demarkacijos linijas lenkų naudai. « Ką jūs darote? Jūs skaldote ir balkanizuojate Europą » — šaukė Albert Thomas, prancūzų vyriausybės narys, išgirdęs, kad lietuviai nenori likti Lenkijos provincija. Šitokie ir jiems panašūs ponai tada galando ereliui nagus, kurie netrukus susmigo į Vilniją, ir jis skurdo ir vargo sparnais pridengė kraštą.

Santykių neturėjimas ir Vilniaus atgavimas. — Lenkams klastingai pagrobus Vilnių, Lietuvos vyriausybė nutraukė su tokiu kaimynu diplomatinius, kultūrinius bei ekonominius santykius ir demarkacijos liniją aklinai uždarė. Šiuo žygiu tarytum buvo įkūnyti kadaise Vytauto pasakyti pranašingi žodžiai lenkams: « Mūru atsiskirsiu nuo jūsų Lenkijos, kuri kaip dėlė čiulpia Lietuvos kraują, kol jį visą iščiulps ». Bet lenkai ir Vilnių užgrobę, neatsisakė minties nuo visos Lietuvos. Tam tikslui jie organizavo Lietuvoje lenkų karo organizacijos (P.O.W.) tinklą; tam tikslui organizavo plečkaitininkų būrius (1928), kurie marširuodami Lydoje dainavo: « Išėjo tėvelis į mišką ». 1927 m. kovo 1 d. lenkų laikraštis *Słowo* rašė: « Lenkija bus galinga valstybė arba jos visai nebus. Privalome turėti lietuvišką Baltijos pajūrį. Mūsų programa turi būti išreikšta tokia formule: užimti Lietuvą ginkluota jėga ». Pilsudskis beveik kiekvienais metais atbildėdavo į Vilnių, o jo pavaldiniai surasdavo progos pagrūmoti Lietuvai. Tokiu būdu padėtis niekada nebuvo rami.

Tačiau iš kitos pusės izoliacija nuo Lenkijos išėjo Lietuvai į naudą. Juk prieš I pasaulinį karą Lietuvos miestuose buvo kai kur įsigalėjusi lenkų kalbos įtaka. Nepriklausomybės laikotarpyje ta įtaka išnyko. Nepriklausomoje Lietuvoje išaugo nauja karta, grynai lietuviškoje dvasioje ir stipriame savo sostinės

ilgesyje. Lietuvoje gyvenusių slavų mažumos smarkiai sulietuvėjo, o svetima įtaka užsikrėtę lietuviai susiprato ir grįžo prie savo tautos. Tautinis lietuvių sąmoningumas nepriklausomybės laikotarpyje gal buvo pasiekęs aukščiausią laipsnį visoje mūsų tautos ilgoje istorijoje. Šia prasme laimėjimai yra pasigėrėtini ir izoliacija nuo lenkų, mano nuomone, atnešė tik laimėjimus.

Visai kitas klausimas Vilniaus atsiėmimas griūvant Lenkijai 1939 m. Dėl to buvo ir turbūt bus įvairių nuomonių bei prielaidų. Tačiau nėra abejonės, kad šiandieninė Lietuvos padėtis nebūtų buvusi blogesnė, jeigu lietuviai būtų ėję atsiimti savo sostinės ir tarptautinėmis sutartimis nustatytų Lietuvos sienų ribas rytuose ir pietuose. Geriau galėjo būti ta prasme, kad turbūt ir dabartinis okupantas tada bent būtų laikęs prie Lietuvos tas sritis, kurios šiandien atsidūrę Gudijos ribose. Apsitvėrę margaspalviais neutralumo balionėliais sėdėjome ir laukėme, kada kepti karveliai patys pradės kristi į burną. Pabudome tada, kai tie balionėliai subliuško su pirmu vėjelio pūstelėjimu.

K. Pakštas rašo: «Rusijos pašonėje gyvenome, tačiau mūsų inteligentijoje ir ypač valdžios viršūnėlėse turėjome stambią masę vaikiškai naivių žmonių; jų tarpe net prof. Voldemaras, kurio niekas nesugebėjo atkalbėti nuo kelionės į «rojų». Juk prisipažinkime, kad dėl mūsų pačių vadovybės naivumo ir pasitikėjimo Rusijos šiokiu tokiu žmoniškumu žuvo daugybė žmonių, visi Lietuvos pinigai ir lengvai kilnojamos vertybės, muziejai, archyvai, bibliotekos. O juk buvo galima bent dalį tų puikių turtų 1939 m. išgelbėti ir politiškai nepriklausomybės kovai geriau pasirengti, išvežant laiku užsienin net reikalingų žmonių»[153].

Per daug valdžioje turėjome susmulkėjusios ponybės, užsilikusios nuo vergavimo laikotarpio ir per daug tuščių, bet labai išdidžių kabinetinių galvų. Užtai, kai išmušė lemiamos valandos, kai reikėjo griebti gyvenimą už ragų, 1919-1920 m. savanorio kūrėjo ryžtas ir auka jau buvo išgesęs. Devyniolika metų šaukėme «mes be Vilniaus nenurimsime», kalėme ir aukojome ginklus, o kai valanda išmušė — susigūžėme. Gyvenime būna momentų, kada nieko nedarymas yra baisensis ir už klaidingą darymą.

---

[153] K. Pakštas, *Keletas samprotavimų apie Lietuvos ribas*, žr. *Aidai*, 1950 m. 4 nr., 182 psl.

Klaidas anksčiau ar vėliau galima atitaisyti, bet už nieko nedarymą, kada reikia daryti — keršija gyvenimas.

Diplomatas Savickis rašo: «Mūsų armija, atrodo, tučtuojau turėjo eiti vaduoti Vilniaus lietuvių, Maskvos 1920 m. sutartimi Lietuvai pripažintų. Demokratinis pasaulis taip laukte laukė, kad Lietuva užims jai prideramas provincijas ir įsistiprins pačiame Vilniuje. Ir Lietuvos kariuomenė laukė ir buvo išsiilgusi žygio. Ir Lietuvos žmonės. Tuomet politinis problemos momentas, atrodo, būtų sureguliuotas visiškai. Vokiečiai pritarė, net iniciatyvos ėmėsi, ir rusai, atrodo, būtų sutikę su faktu»[154].

P. Lelis, komentuodamas Vilniaus klausimą, rašė: «Lenkijos tragedijos dienomis kiekvienas lietuvis pagalvojo apie Vilnių ir lenkų smurtą prieš 19 metų. Atrodė, dabar vienintelis ir patogiausias momentas į savo sostinę sugrįžti. Lietuvos miestuose ir kaimuose visa patriotiškai nusiteikusi jaunuomenė ir šauliai, sulaikę kvapą budėjo ir laukė vyriausybės ženklo žygiui į Vilnių. Visi galvojo: dabar arba niekada. Tačiau min. pirm. gen. Černiaus pasakyta kalba per radiją visas viltis išsklaidė... Dėl vyriausybės neryžtingumo šis palankus momentas liko neišnaudotas ir Lietuvos sostinė perėjo iš vieno priešo rankų į kito ir tuo pagreitino Lietuvos laisvės praradimą»[155]. «Manau, kad blogai padarėm, kad neatsiėmėm savo sostinės ginklu, o gavome ją iš sovietų malonės»[156].

«1939 m. rugsėjo mėn.1 d. prasidėjus Vokietijos-Lenkijos karui, mūsų nepasiryžimas, net raginant Vokietijai, atsiimti Vilnių ir Vilniaus kraštą kariams buvo ir liko nesuprantamas. Beveik per dvidešimt metų Lietuvoje buvo šaukta, kad «mes be Vilniaus nenurimsim», bet, kai atsirado proga, nesiryžo tam žygiui nei vyriausybė, nei kariuomenės vadovybė. Kad tokiam žygiui reikėjo ryžtis, tai buvo ne vien plk. K. Škirpos, bet ir daugelio karininkų nuomonė. Patys atsiėmę Vilnių ir tam tikrą lietuviškų žemių plotą, būtume žymiai pakėlę ir kariuomenės ir tautos dvasią. Vilnių būtume atsiėmę be didesnių kovų ir nuostolių»[157].

---

[154] J. Savickis, *Žemė dega*, I dalis, J.A.V. 1956, 132 psl.
[155] P. Lelis, *Vilniaus klausimas*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1953 m.
[156] K. Baronas, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1965.XII.30 d. 52 nr.
[157] V. Šliogeris, *Antanas Smetona*, atsiminimai, Sydney 1966, 135 psl.

Mūsų tautos istorija nepaprastai turtinga ; joje yra visko labai daug, o taip pat ir pramirksėtų valandų, kurios atnšeė daug daugiau nelaimių, negu istoriniai mūšiai laimėjimų. Vilniaus neatsiėmimas yra viena iš tų pramirksėtų valandų, kurios sąskaitą apmoka lietuvių tauta kitados plėtusi « savo valdžią nuo vienų jūrų iki kitų ir priešai jų kraštą vadino *Chorobra Litwa* — Narsioji Lietuva » [158].

Viršūnių išlepimas, pasiaukojimo dvasios žlugimas bei nutautėjimas pražudė istorinę Lietuvą. Nepriklausomybės pavėsyje, reatsižvelgiant į atsistačiuosios valstybės neišspręstus politinius, ekonominius bei teritorinius klausimus, buvo beišauganti pavojinga ponybė. Medinė klumpė ir lakiruotas batas nesibalansavo ir per daug jau ryškiai piovėsi mūsų nepriklausomoje. Civilinių žinybų pakopose algos buvo išaugusios ne pagal krašto resursus bei turtingumą. Kiekvienam pulkui išlaikėme po kelis generolus, ko galėjo pavydėti ir turtingos valstybės. Žygis į Vilnių būtų pareikalavęs aukų, pasišventimo ir daug neapmokamo darbo bei pastangų. Tauta savanorišką auką dėti nesibodėjo. Joje teberuseno 1919-1920 m. dvasia. Jei iš lenkų okupuotos Seinų-Punsko srities lietuvės motinos darganose, pūgose ir šalčiuose, naktį prašliaužusios lenkų sargybas, nešdavo net keliolika kilometrų maisto pundelius savo besimokantiems sūneliams Lazdijuose ir kitur, kad jie nenutaustų, bet išsaugtų lietuviais patriotais, tai panaši dvasia nepriklausomos Lietuvos viršūnėlėse daug kur jau buvo uždusinta. To pasėkoje ir vadovaujančiose galvose kildavo minčių apsiprasti su esama padėtimi be Vilniaus. Tautos masėse Vilniaus klausimas stovėjo kitoje plotmėje, negu to meto vadovuose. Pirmiesiems buvo tautinė gyvybė, antriesiems — baimė.

A. Mažiulis, nagrinėdamas neišspręstus Lietuvos sienų klausimus, be kitko rašo : « Laisvėje gyvenantiems Vilniaus sprendimas buvo jau savaip aptemstąs. Nesulaukėme nė tuo klausimu rimtesnių istorinių bei kitų studijų. Kažkaip jau buvome be jo apsipratę gyventi ir, ekonomiškai galvodami, kai kurie net baiminosi, jei kokiu nors būdu Vilniaus kraštas sugrįžtų. Kai kam tai buvo rimtas ekonominis klausimas, nes tas kraštas esąs neder-

---

[158] Mykolas Lietuvis, *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius*, Vilnius 1966, 41 psl.

lingas ir negalįs jau savęs išmaitinti. Lygindavo Austrijos vargą su milijonine Viena, kuri suryjanti Austrijos išteklius. To paties baidėsi ir su Vilniumi, kuris, aplamai, dar ir didelį gyventojų naturalinį prieauglį žadėjo. Tos mintys pusiau slapta pasklisdavo kai kada ir iš vyriausybės asmenų (J. Tūbelis, kuris taip nuogąstavęs yra Jonui ir Bal. Masiuliams, V. Krėvei-Mickevičiui, pastarasis tai kelis kartus pasakojo mums ir Filadelfijoje)»[159].

Pagal mūsų nepriklausomos valstybės gale buvusią autokratinę santvarką — eiti ar neiti atsiimti Vilnių — įsakomoji galia buvo tautos vado ir prezidento rankose: «Respublikos prezidentas yra visų ginkluotą jėgų vadas. Jis skelbia kariuomenės mobilizaciją, įsako kariuomenės vadui pradėti ir sustabdyti karo veiksmus» — taip nunurodo kariuomenės įstatymas veikęs nuo 1935.I.1 d. Bet tokio įsakymo nebuvo, nes «didžiausias Lietuvos neutralumo šalininkas ir gynėjas buvo pats respublikos prezidentas A. Smetona»[160]. Tačiau šitas Lietuvos neutralumas tebuvo paisomas vos keletą mėnesių, o tolimesni įvykiai kiekvienam žinomi.

Buvęs tuo laiku Lietuvos kariuomenės vadas gen. S. Raštikis rašo: «Vokietijos atstovas Kaune dr. Zechlin nuolat lankėsi mūsų užsienių reikalų ministerijoje, įrodinėdamas, kad Lietuvai esąs atėjęs laikas atsiimti iš Lenkijos Vilnių. Vokietijos karo atstovas gen. št. plk. Just tuo pačiu laiku darė intervencijas mūsų kariuomenės štabe, vokiečių karo vadovybės vardu žadėdamas padėti Lietuvos kariuomenei žygiuoti į Vilnių ir paremti tą žygį vokiečių karo aviacija, šarvuočiais ir sunkiąja artilerija ... Tačiau nei respublikos prezidentas, nei Lietuvos vyriausybė, nei užsienių reikalų ministerija nepasidavė išvedami iš užsibrėžtos politinės linijos ir atsisakė karo žygio kartu su vokiečiais prieš lenkus, nors tai būtų ir karas dėl Vilniaus. Mano, kaip kariuomenės vado, nuomonė sutapo su respublikos prezidento nuomone šiuo reikalu»[161].

Taip buvo užverstas atviras kelias į Vilnių mūsų pačių rankomis, o iš kitos pusės atsiminimų autorius primena: «Nereikia

---

[159] A. Mažiulis, *Neišspręsti Lietuvos sienų klausimai*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1967.I.19 d., 3 nr.

[160] A. Merkelis, *A. Smetona*, Monografija, New Yorkas 1964, 533 psl.

[161] S. Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos*, atsiminimai, I d. 1956, 591-592 psl.

užmiršti, kad mūsų vyriausybę dabar spaudžia ne tik vokiečiai, bet ir anglai su prancūzais, nors kita prasme »[162]. Šioje vietoje vėl prisimintina jau minėta J. Purickio nuomonė dėl prekybos sutarčių su Vokietija 1919, 1920, 1921 m.[163], kada iš vokiečių daug ko galėjome gauti, bet vis žiūrėjome, ką pasakys sąjungininkai, kad « nesusikompromituotume » jų akyse, nors tie sąjungininkai tada Lietuvai nieko nedavė, o priešingai, visomis išgalėmis rėmė lenkus ir daugiausia per jų « malonę » ir globą lenkai klastingai atplėšė ir pasilaikė trečdalį Lietuvos su sostine Vilniumi.

Lietuva guli ant kelio vokiečiams į rytus, rusams — į vakarus. Ir šioje vietoje mažajam žaisti neutralumu nebuvo jokios vietos. Jeigu ką buvo galima laimėti, tai tik išnaudojant vokiečių ir sovietų kryžminę politinių interesų ugnį. A. Voldemaras skelbė, kad raktas į Vilnių randasi Berlyne. Vokietijos pasiuntinys Zechlinas atnešė jį siūlydamas : « Vokietijos vyriausybės simpatijas Lietuvos aspiracijoms atgauti Vilniaus kraštą, o įvykus tarp Vokietijos ir Lenkijos teritoriniams pakitimams, būsią plačiai atsižvelgta į lietuvių pretenzijas dėl Vilniaus krašto »[164]. Šiam nieko nelaimėjus, pradėjo veikti Ribentropo biuro šefas Kleist, kuris paskutinį kartą lankydamasis Lietuvos atstovybėje Berlyne siūlė : « Litauen muss rasch handeln, rasch marschieren — rasch, rasch, rasch »[165]. Kiek vėliau vokiečiai siūlė Lietuvai su Vokietija karinę sutartį ir žadėjo paspausti sovietus, kad jie atitrauktų savo kariuomenę iš Vilniaus krašto. Kada ir iš to nieko neišėjo, vokiečiai su sovietais padarė sutartis dėl mūsų likimo už mūsų nugarų, mums patiems nedalyvaujant.

Minėtos vokiečių pastangos buvo daugiau ar mažiau žinomos ir sovietams. Tas jiems kainavo daugiau rūpesčių ir jaudinimosi, negu mes iš viso galėjome įsivaizduoti. Tą rūpestį išreiškė Molotovas, kad vokiečių siūlymas lietuviams atsiimti Vilnių, sovietams buvo rakštis širdyje. Molotovas V. Krėvei sakė : « Neslėpsiu nuo

---

[162] Ten pat, 591 psl.

[163] J. Purickis, *Seimų laikai*, žr. *Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis*, 1918-1928, Pirmoji knyga, Londonas 1955, 145 psl.

[164] A. Merkelis, *A. Smetona*, Monografija, New Yorkas 1964, 533 psl.

[165] E. J. Harrison, *Lithuanians Fight for Freedom*, 20 psl.

tamstos, kad tuo faktu mes buvome netikėtai užklupti ir labai susirūpinę. Jeigu Lietuva būtų paklausiusi vokiečių vyriausybės reikalavimų ir tuo pačiu pasisakiusi vokiečių sąjunginink e, ji būtų tapusi toli į rytus iškištu vokiečių placdarmu, išeigos punktu karo atveju su mumis. O imtis prieš ją kurių nors priemonių mes nenorėjome ir nenorime. Lengviau atsidusome tik sužinoję, kad Lietuvos vyriausybė neišdrįso paklausyti vokiečių, atsisakė ginkluota ranka užimti Vilnių ir tuo pačiu neteko vokiečių pasitikėjimo »[166].

Taigi, nors Lietuva ir maža, bet Kremliaus viešpačiai labai susirūpinę dūsavo. Silpnieji, kurie žino, kad yra silpni, bet moka savo silpnumą išnaudoti, yra stiprūs ir gali ne tik sukelti rūpesčių stipriesiems, bet ir laimėti savo naudai egzistencijai užtikrinti. Tas Molotovo minėtas placdarmas buvo dūsavimų objektas Kremliuje ir vokiečių variklis nukelti Lietuvos sienas kiek galima toliau į rytus. Karo atveju tai būtų sutaupę kelias brangias smogiamąsias dienas, o tas gal būtų pakreipęs visą karo eigą į visiškai kitokią pabaigą, negu ji buvo. Kas žino? Bet kad mums reikėjo veikti viena ar kita kryptimi, o ne tūnoti už popierinio neutraliteto — turėjo ir tada mūsų valstybės vadovybė pramatyti. Jeigu ir būtume susilaukę dabartinės padėties, tai nors Vilniaus kraštą būtume atsiėmę, o ne susilaukę gabalėlį savo gero dovanos. Didesnių nelaimių, baisesnių aukų ir didesnio krašto nusiaubimo, koks mus ištiko nieko nedarant — tikrai nebūtume susilaukę veikdami. Tik tos aukos ir kančios būtų turėjusios viena ar kita prasme daug didesnę vertę lietuvių tautos ateities egzistencijai, jau jeigu ir nieku kitu, tai bent ateities kartoms palikimu, kad darėme ir veikėme ką galėjome, bet ne tūnojome ir laukėme, ką kiti mums primes. Ir todėl « mintis nuolat ir vis ta pati: kažin, kaip būtų buvę, jeigu mes būtume jėga Vilnių ėmę, pirma nei rusai įsiveržė į Vilnių? »[167].

Polėkiai ir nauja priespauda. — Vilnijoje didesnis šviesos spindulėlis prasiveržė paskutiniosios vokiečių okupacijos metu. Nors ir su dideliais sunkumais, bet lietuviška veikla pasireiškė Gardine, Lydoje, Seinuose ir kitose okupanto paliktose už Lie-

---

[166] P. Mačiulis, *Trys ultimatumai*, žr. *Darbininkas*, 1962.V.11 d.
[167] J. Savickis, *Žemė dega*, I dalis, J.A.V. 1965, 142 psl.

tuvos ribų lietuviškose žemėse bei vietovėse. Iš Vilniaus kasdien į rytines ir pietines Lietuvos sritis buvo išsiunčiama pundai lietuviškos spaudos ir knygų. Net Balstogėje buvo įsisteigęs lietuvių komitetas. Žymesnėse vietovėse organizavosi lietuviškos bibliotekėlės, steigėsi lietuviškos pradžios mokyklos. Gardino apskrityje veikė 26 lietuviškos pradžios mokyklos ir organizavosi paskutiniu metu dar pora dešimčių. Lydos apskrityje buvo suprojektuotos 37 lietuviškos pradžios mokyklos, bet trūko lietuvių mokytojų, kad tos mokyklos galėtų veikti. Ir kitose Vilnijos vietovėse, kur buvo šiek tiek lietuvių, atsipalaidavus lenkiškai priespaudai, lietuvybė daugiau ar mažiau ėmė atkusti, kiek tai buvo įmanoma vokiškosios okupacijos režimo metu.

Tačiau antrą kartą okupavę Lietuvą bolševikai dideles Lietuvos rytų-pietų sritis prijungė prie Gudijos, netsižvelgiant į tai, kad jas 1920 m. Maskvos sutartimi buvo pripažinę Lietuvai. Nuo amžių lietuviškos vietovės okupuotoje Lietuvoje išeinančiuose raštuose bei knygose vadinamos Gudijos vietovėmis. Štai kad ir knygoje apie Lietuvos paukščius rašoma: «Nušoviau spalvotą patiną Lebiodkoje, Lydos apskrityje, Baltarusijoje»[168]. Naručio ežeras vadinamas Baltarusijos jūra ir t. t.

Vokiečių laikais veikusios lietuviškos mokyklos uždarytos. Mokytojai ir veiklesnieji lietuviai deportuoti. Gardinas, Lyda ir kitos vietovės prigrūstos rusų kolonistų. Vadinamas Suvalkų trikampis atsidūrė komunistinės Lenkijos ribose, tai yra tos žemės, apie kurias Vytautas Didysis 1420 m. laiške imperatoriui Zigmantui rašė: «Sūduvių ir jotvingių žemė esanti tarp Lietuvos ir Prūsų, yra tikra mūsų tėviškė, iš protėvių paveldėta ... ir iš mūsų žemių ir sienų niekados neišeisime»[169].

Šioks toks lietuviškas judėjimas šiame trikampyje leidžiamas. Seinuose veikia Lietuvių Kultūros Draugija valdžios kontroliuojama su skyriais kituose Lenkijos miestuose. Seinų srityje veikia 12 lietuviškų mokyklų, o kitose 8 dėstoma lietuvių kalba kaip atskiras dalykas. Šiaurinė Seinų apskrities dalis tebėra visai lietuviška, bet lietuviškos pamaldos tebėra tik Punske ir Smalėnuose. Lenkų kunigai kliudo lietuviškų pamaldų organizavimą, sakydami, kad lietuviškos pamaldos esančios menkesnės vertės. Lenkai kunigai

---

[168] T. IVANAUSKAS, *Lietuvos paukščiai*, Vilnius 1964, 350 psl.
[169] DLUGOSZ, IV. 240-6.

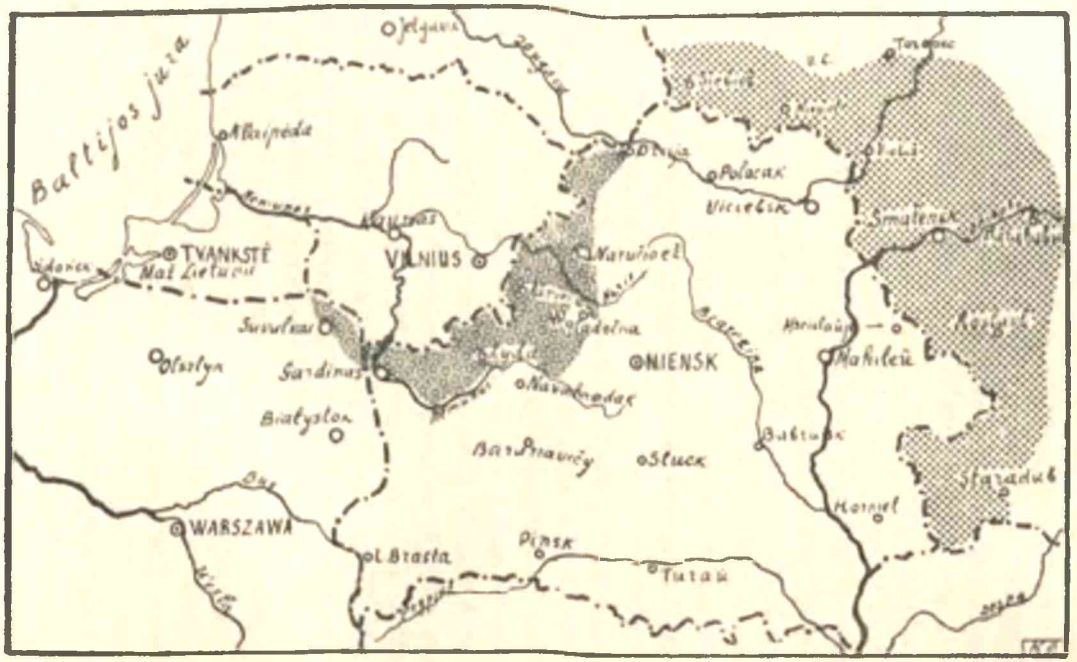

Šis žemėlapis parodo, kiek sovietai prijungė gudiškų žemių prie Rusijos ir kiek lietuviškų žemių 1920 m. Maskvos sutartimi pripažintų Lietuvai prijungė prie Gudijos. Gudija toli pastūmėta į vakarus, į istorines Lietuvos sritis (Sluckas, Pinskas, Lietuvos Brasta, Polockas, Naugardukas), o Karaliaučiaus (senoviškai Tvankstės) sritis priskirta tiesiai prie Rusijos. Taigi, Lietuva spaudžiama slavų iš trijų pusių, sąmoningai sukurtos situacijos.

nemokina vaikų katekizacijos lietuviškai. «Mes Seinuose parapijoje neturime nė vieno kunigo lietuvio, net išpažinties negalim prieiti lietuviškai, nors apie 70% parapijos tai lietuviai. Labai skaudu — baigiasi lietuviškos maldų knygelės, naujų neturim ir nežinom, koks bus tolimesnis likimas. Meldžiasi lietuviai tik atmintinai, kaip tėveliai išmokė, nes Seinų parapijoje niekas iš dvasiškijos lietuviškai nemoka ir neleidžia, kad kas mokytųsi. Tai tokie lenkų krikščionijos pareigūnai»[170].

Panašią padėtį yra nurodęs ir Balfo pirmininkas prel. J. Končius, kada jis 1957 m. lankė Suvalkų trikampio lietuvius. Jis rašo: «Kuomet lietuvių užklausiau, ar katalikų kunigai moka lietuviškai, jie atsakė, kad pats Seinų klebonas kan. A. Wężikas neblogai kalba lietuviškai, bet lietuvių kalbą bažnyčioje panaikinęs. Atsilankęs į kleboniją pas Seinų kleboną, kalbėjau apie jų bažnytinę ir ekonominę būklę... Klebonas pareiškė, kad lietuvių jo parapijoje esą apie trečdalis. Reiktų manyti, kad ten lietuviškai kalbančių, kiek pastebėjau, yra nemažiau kaip pusė»[171]. Nė kiek nepagerėjusi lietuviams padėtis iš lenkų dvasiškijos pusės Seinuose buvo ir 1962 m. kada tas pats prel. Končius lankėsi Suvalkų trikampyje antrą kartą. Šį kartą jis nurodo: «Seinuose yra tik viena bažnyčia, kurioj visos pamaldos laikomos tik lenkiškai, nors ten lenkiškai kalbančių yra mažiau kaip pusė»[172]. Prel. Končius daręs žygių Varšuvoje, bažnytinėje vadovybėje, kad Seinų lietuviai turėtų lietuviškas pamaldas. Žadėjo surasti lietuvį kunigą ir Seinuose įvesti lietuviškas pamaldas, tačiau vėlesnieji atsiliepimai rodo, kad padėtis Seinuose pasilikusi ta pati. Pusė Seinų parapijos lietuvių priversti melstis bažnyčioje lenkiškai.

Taigi ir komunistinėje priespaudoje lenkų dvasiškija lietuvių atžvilgiu pasiliko nepasikeitus nuo Želigovskio laikų.

Visur kitur Vilnijoje sužibėjusi lietuvybė užgesinta, išskyrus okupuotai Lietuvai priklausančią dalį. Retkarčiais komunistinėje spaudoje pasirodo žinutės, kad viena ar kita saviveiklos trupė lankėsi Gudijai priskirtose srtityse ir išpildė programą. Kitokios kultūrinės-lietuviškos veiklos negirdėti.

---

[170] *Laiškas iš Suvalkų trikampio*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1966.III.3 d.
[171] J. KONČIUS, *Atsiminimai iš Balfo veiklos*, Chicaga 1966, 350 psl.
[172] Ten pat, 372 psl.

Šioje vietoje prieiname kitą slavizmo jūroje skalaujamos Lietuvos tragedijos tašką: Gudijai priskirtose lietuviškose srityse neina joks lietuviškas laikraštis ir nekalbama apie lietuviškas mokyklas — reiškia tokių iš viso nėra. Tuo tarpu okupuotai Lietuvai priklausančioje Vilnijos dalyje lenkai turi mokyklas, gimnazijas ir spaudą. Naujojoje Vilnioje veikia net lenkiškoms mokykloms ruošti mokytojų institutas. Reiškia tų mokyklų turi būti nemažai, jeigu reikalingas net institutas. Pagal Anglijoje leidžiamo lenkų šiaurės-rytų žemių sąjungos biuletenio davinius, iš Lenkijos į okupuotą Lietuvą prenumeratoriams ateina 20 tūkstančių lenkiškų spausdinių, neskaitant pardavinėjamų kioskuose. Varšuvos dienraščių į Vilnių kasdien ateina keliasdešimt tūkstančių egzempliorių.

Tuojau po II pasaulinio karo sovietų ir lenkų spauda bei radijas skelbė, kad iš Lietuvos ir Vilniaus krašto (sovietų priskirto siauro ruoželio) į Lenkiją išvyksta visi lenkai, kad būtų likviduota lenkų mažuma Lietuvoje. Sovietinėje spaudoje buvo aiškinama, girdi, buržuazinės Lietuvos ir Lenkijos valdžios viena kitai karu grąsino, o tarybinė valdžia nesusipratimų šaltinį išsprendė taikiu būdu. Lenkų valdžia Vilnių pripažino Lietuvai. Sovietų agentūra Tasas paskelbė, kad iš Lietuvos į Lenkiją repatrijavo 178,000 lenkų. Tačiau metams slenkant pasirodydavo žinutės, kad Vilniuje pradėti leisti lenkų kalba laikraščiai, krašte veikia mokyklos su dėstoma lenkų kalba ir Naujojoje Vilnioje atidarytas lenkų mokytojams ruošti institutas — seminarija. Buvo paskelbta, kad keletos mėnesių laikotarpyje Vilniuje ir apylinkėse buvo skaityta keli šimtai paskaitų lenkiškai politinėmis ir mokslinėmis temomis.

Iš Lietuvos repatrijavusieji lenkai buvo įkurdinti Rytprūsiuose ir Lietuvos-Lenkijos pasienyje, o lietuviai iš Suvalkų trikampio 1949-1950 m. laikotarpyje, vietomis ištisais kaimais buvo iškelti į Oderio upės sritį. Tuo tarpu Gudijai priskirtose plačiose Vilnijos srityse, atrodo, lietuvybė užgniaužta nesiskaitant su priemonėmis. Nepaskelbta jokia žinutė, kad kur nors Lydoje, Smurgainyse, Ašmenoje, Gardine, Augustave arba Lenkijai priskirtuose Seinuose ar Suvalkuose veiktų mokytojų seminarija lietuviškoms mokykloms, būtų leidžiami laikraščiai lietuvių kalba (išskyrus neperiodinį laikraštėlį *Aušra* Lenkijoje gyvenantiems lietuviams), būtų skaitoma lietuvių kalba šimtai paskaitų politinėmis ir

mokslinėmis temomis. Juk Gudijai ir Lenkijai priskirtose srityse turėtų būti ištisos lietuviškos vietovės ar kaimai. Jeigu lenkai iš Lietuvos išvyko ir dar tebėra tiek lenkų, tai kaip su lietuviškomis sritimis už okupuotos Lietuvos ribų ?

Tyloje vykstantis lietuvybės marinimas vykdomas dviem būdais — slavizmo bangos paskubintu tempu graužia lietuvybės liekanas Vilnijoje : iš vienos pusės palaikomas lenkiškumas, o iš kitos pusės varoma rusinimo politika (šiai paskutinei ypatingai naudojama Gudija). Kodėl taip daroma, atsakymas paskelbtas jau kelios dešimtys metų atgal, tik prisikėlus nepriklausomai Lietuvai. Štai tas atsakymas : « Estija, Latvija ir Lietuva yra ant kelio Rusijai į Vakarų Europą. Jos yra kliūtimi mūsų revoliucijai, nes skiria Sovietų Rusiją nuo revoliucinės Vokietijos ... Šis skiriamasis pylimas turi būti sugriautas. Raudonasis rusų proletariatas turi surasti progą veikti Vokietijos revoliuciją. Baltijos jūros užvaldymas įgalintų Sovietų Rusiją sukelti socialinę revoliuciją Skandinavų kraštuose »[173] 1918 metų gruodžio 22 d. Leninas jau davė įsakymą susovietinti Lietuvą ir « išlaisvinti iš buržuazijos jungo ». Kelis mėnesius prieš tai vokiečių gen. Hoffmanas, po nepavykusių derybų su Trockiu Lietuvos Brastoje, 1918.II. 17. d. davė įsakymą savo kariuomenei pulti bolševikus, o savo dienoraštyje įrašė: « Rytoj pradedame pulti bolševikus. Nėra kitos išeities, nes šie žvėrys pirma išskers ukrainiečius, suomius, baltus ir po to, suorganizavę revoliucinę armiją, visą Europą pavers kiaulės migiu. Rusija dabar yra milžiniškas kupstas purvinų ir besikapstančių kirminų »[174]. Propagandai į rusų armiją buvo išleistas atsišaukimas, kad vokiečių armija eina nugalėti tironą « pakėlusį kruviną ranką prieš geriausius tautos sūnus ir prieš lenkus, lietuvius, latvius ir estus ». Pačioje Vokietijoje kilusi revoliucija šiuos vokiečių planus sumaišė.

Anksčiau minėtas *Izvestijos* atviras pasisakymas duoda atsakymą, kodėl sovietai po II pasaulinio karo, jų pačių pripažintas Lietuvai Lydos, Smurgainių, Ašmenos, Brėslaujos, Augustavo, Gardino ir kitas sritis prijungė prie Gudijos, o Karaliaučiaus sritį tiesiog prie sovietinės Rusijos. Sovietai tikisi Lietuvą ilgai-

---

[173] *Izvestijos* vedamasis 1918.XII.25 d.

[174] J. W. Wheeler-Bennet, *Brest Litovsk, The Forgotten Peace*, 1958.

niui surusinti ir kartu su Karaliaučiaus surusinta sritimi atidaryti plačius vartus į Baltijos jūrą. Tai nėra bolševikų išradimas. Tai sena Rusijos carų svajonė, kuri vykdoma metodišku tikslumu, priėjo prie to, kad slavų sienos jau atstumtos prie pat Vilniaus. «Rusai tikisi skaitlingas tautines mažumas Sovietų Sąjungoje surusinti, bet juos vargina Pabaltijo žmonių atkaklus pasipriešinimas» [175].

BRONIUS ZUMERIS

Ascot Vale, Australija

---

[175] G. CLARK, Australijos atstovybės Maskvoje sekretorius, *Russia ... as Russians see it*, žr. *The Australian*, Canberra, 1966.II.8 d.

LA RÉGION DE VILNIUS À LA LUMIÈRE DES FAITS ET DES MÉMOIRES

par

BRONIUS ZUMERIS

(*Résumé*)

L'étude commence par une revue des opinions, des prétentions des différents Etats à la région de Vilnius : des polonais, des russes, des russes-blancs, des allemands ; elle examine ces prétentions et les raisons sur lesquelles ils fondent leurs prétentions.

Ensuite l'article offre un ample aperçu sur le mouvement des frontières dans le passé, leurs raisons et conséquences. Suivent de riches observations entnologiques sur les habitants de cette région.

Enfin un peu d'histoire sur l'occupation de Vilnius par la Pologne à la fin de la première guerre mondiale, et sur le régime que le pays a dû supporter de la part des autorités civiles et ecclésiastiques.

MŪSŲ MIRUSIEJI

Palaiminti mirusieji, kurie miršta Viešpatyje... nes jų darbai juos seka (Apreiškimas 14, 13).

Prof. Dr. VITAS MANELIS
(1910-1965)

1965 metų rugpiūčio 2 d. Chicagos lietuvius sukrėtė skaudi žinia: mirė prof. Manelis. Mirė jis širdies smūgio ištiktas, sėdėdamas savo darbo kabinete — vos prieš kelioliką minučių padiktavęs sekretorei raštą.

Prof. V. Manelis gimė 1910 m. vasario 17 d. gausioje, dešimties užaugusių vaikų šeimoje. Jis buvo vyriausias.

Iš Panevėžio apskrityje esančio Šimonių miestelio, kuriame velionis gimė, tėvai greit persikėlė į tame pat valsčiuje Miškinėlių kaime esantį nuosavą nedidelį ūkį. Ten ir prabėgo jo vaikystė. Dar jaunas, bet labai gabus jaunuolis įstoyo į Rokiškio gimnaziją. Ją baigė 1926 metais būdamas vos 16 metų amžiaus.

Aplinkybėms susidėjus, metus išbuvo tėvų ūkyje, o 1927 m. rudenį išvyko į Dotnuvą studijuoti Žemės Ūkio Akademijoje.

Studijuodamas V. Manelis daugiausia domėjosi žemės ūkio ekonomijos bei kooperacijos mokslais. Šioj srity velionis daug paskatinimo gavo iš kanauninko prof. Fabijono Kemėšio, su kuriuo jis glaudžiai bendradarbiavo ir kurio katedroj pradėjo savo tarnybinę bei mokslinę karjerą.

1932 metais Vitas Manelis baigė Žemės Ūkio Akademiją diplomuoto agronomo ekonomisto laipsniu, o 1939 metais, po to kai jis parašė ir apgynė labai išsamią ir įdomią disertaciją apie Pabaltijo kooperatines pieno perdirbimo bendroves, buvo jam suteiktas agronomijos daktaro laipsnis.

Prieš tai (1932-1933), Karo Mokykloje aspirantu atliko karinę prievolę ir mokyklą baigė gaudamas atsargos leitenanto laipsnį.

Savo polinkį mokslui bei studijoms V. Manelis įrodė ir atvykęs į Jungtines Amerikos Valstybes. Nors ir nepalankiose sąlygose, bet, dirbdamas Chicagos Universiteto administracijos skyriuje, ten pat ir studijavo, 1953 metais įsigydamas verslo administracijos magistro laipsnį (M.B.A.).

Darbą Žemės Ūkio Akademijoj velionis pradėjo 1931 metais vyresniuoju laborantu. 1933 metais buvo paskirtas vyresniuoju asistentu, o nuo 1935 m. jis jau pradėjo skaityti studentams paskaitas ir vadovauti seminarams.

1941 metais V. Manelis buvo išrinktas docentu ir paskirtas Žemės Ūkio Akademijos prorektoriaus pareigoms. Tas pareigas jis ėjo iki pasitraukimo iš Lietuvos 1944 m. liepos mėn.

Vokietijoj jis daug darbo įdėjo organizuojant Hamburge Pabaltijo Universitetą. Be dėstymo, jis ten ėjo dar Žemės Ūkio Fakulteto dekano o vėliau ir lietuvių sektoriaus rektoriaus pareigas.

Iš Chicagos Universiteto velionis 1956 metais perėjo dirbti į Pacard bendrovės radijo aktyvumui matuoti aparatų gaminimo įmonę, kur jis greit iškilo į vadovaujančius pareigūnus. Perankstyva mirtis ir čia, deja, neleido jam pareikšti visus sugebėjimus.

Prof. V. Manelis, be disertacijos, yra parašęs platoką studiją apie atstatomos Lietuvos žemės ūkį. Ši studija *Žemės reformos gairės* yra tilpusi Lietuvos Ūkio Atstatymo Komisijos 1951 metais išleistame leidiny. Be to, jis yra atspausdinęs visą eilę straipsnių periodinėj spaudoj bei *Lietuvių Enciklopedijoj*. Visur atsispindi gilus aprašomo dalyko pažinimas bei sugebėjimas suglaustai ir labai aiškiai formuluoti savo mintis.

Prof. Manelis buvo neeilinių gabumų, darbštus ir mokėjo sistemingai dirbti. Tiek studijuodamas, tiek profesoriaudamas visuomet buvo pirmaujančių tarpe. Ir kolegų, ir studentų buvo labai vertinamas.

Tiek Lietuvoje, tiek tremtyje jis visuomet stipriai reiškėsi lietuviškoje bei katalikiškoje veikloje. Ypač daug laiko ir sielos jis skyrė ateitininkams, kurių idealams tarnavo nuo gimnazijos suolo iki pat mirties. Jų jis neišsižadėjo ir pirmojo bolševikmečio metu, kada tai buvo itin pavojinga.

Žemės Ūkio Akademijoje velionis priklausė studentų ateitininkų korporacijai *Agricola*, kurios šūkis «Žemę pamilę, saulės ilgėkimės» yra jo paties parinktas. Juo jis norėjo pabrėžti būsimo agronomo darbą jungiant jį su ateitininko idealu.

Vėliau, būdamas Ateitininkų Sendraugių Sąjungos nariu, pradžioje vadovavo Chicagos skyriui, o 1960-1962 metais buvo Sąjungos Centro Valdybos pirmininku.

Būdamas gilus patriotas ir tvirtas katalikas, profesorius mielai bendravo su kitų įsitikinimų žmonėmis, gerbė jų nuomonę ir savo ruožtu jų buvo gerbiamas. Didelio takto bei švelnios vidinės kultūros velionis niekuomet pokalbyje nepakeldavo balso ir nieko neįžeisdavo. Ir tikrai, miela būdavo stebėti, kaip jis, kad ir karščiausių diskusijų metu, rūpestingai parinkdavo savo nuomonei paremti švelniausius išsireiškimus, kad tik neįskaudinus oponentų. Tai buvo geriausias tolerancijos ir vidinės inteligencijos pavyzdys.

Lygiai švelnus jis buvo ir humoristinėj kūryboje, kurioje jis labai taikliai paliesdavo ar tai paskirus asmenis, ar tai įvairias mūsų lietuviškojo gyvenimo apraiškas.

Tiek tarnyboje, tiek mokslinėj bei visuomeninėj veikloje, tiek, pagaliau, šeimoj velionis buvo itin pareigingas. Jeigu jis apsiėmė ką nors padaryti, galėjai būti visiškai tikras, kad tai bus laiku ir tinkamai atlikta, nors tai dažnai kainuodavo jam daug nemigo naktų ir silpnindavo jo jėgas. Ir prie viso to buvo nuostabiai kuklus. Nemėgo reklamos ir į pirmąsias eiles patekdavo tik einamų pareigų bei aplinkybių verčiamas.

Tenka labai apgailestauti, kad negailestingoji mirtis taip anksti nutraukė jo gyvybės siūlą ir kad kūrybingiausį amžiaus laikotarpį jam neteko gyventi laisvoj Tėvynėj ir dirbti ten tą darbą, kuriam jis buvo taip puikiai pasiruošęs. Jis tikrai būtų praturtinęs mūsų mokslinę literatūrą nevienu svariu veikalu, nes jis turėjo daug gražių idėjų ir mokėjo dirbti.

Lietuviškoji visuomenė įvertino ir pagerbė prof. Vitą Manelį gausiai atsilankydama į koplyčią ir palydėdama jį į amžino poilsio vietą — Šv. Kazimiero kapines Chicagoje. Liūdesy liko jo žmona, diplomuota agronomė Faustina, ir sūnus, medicinos daktaras Juozas.

BALYS VITKUS

Chicago, J. A. V.

Prof. Dr. ANTANAS ŠERKŠNAS
(1903-1966)

A. Šerkšnas gimė 1903 m. gegužės 17 d. Seinų apskrity, Veisėjų valsčiuj, Bartašiūnų kaime (*Lietuvių Enciklopedijoje* pažymėta klaidinga data). Tai viena iš gražiausių Lietuvos vietovių, kurią galima būtų drąsiai pavadinti lietuviška Šveicarija, nors be aukštų kalnų ir kitų pietų kraštams charakteringų atrakcijų.

Būdamas dar vaikas, Antanukas lankė Veisėjų pradžios mokyklą iš namų. Iki jos kasdien tekdavo eiti apie 7 km.

Baigus pradžios mokyklą, Antanuko vizija būti šviesuoliu nemirė, tik dar labiau sustiprėjo, nors jo tėvai buvo tik smulkūs ūkininkai ir apie lėšas tolimesniam mokslinimuisi teko tik svajoti.

Bet tuo metu Veisėjuose (1920 m.) pradėjo veikti vidurinė mokykla, kurios tuo metu Lietuvoje steigėsi gana intensyviai. Antanas stojo į ją ir po kelių metų baigė. Dabar kilo didelis klausimas, kas veikti toliau.

Lazdijuose tuo metu prie gimnazijos atsidarė mokytojams ruošti kursai, kurie turėjo paruošti naujų mokytojų ir įcenzuoti jau dirbančius mokyklose, bet dar cenzo neturinčius, nes po I-jo pasaulinio karo, mokyklų skaičiui sparčiai ūgtelėjus, tenkintasi ir necenzuotais. Antanas, nieko nelaukdamas, stojo į tokius kursus, nes čia tereikėjo tik 2 metų ir buvo galima tapti mokytoju.

Kaip sumanė, taip ir padarė. Dveji metai nėra ilgas laiko tarpas, ir Antanas gavo mokytojo cenzą. Tada jis buvo paskirtas mokytoju Šakių apskrity, derlingose zanavykų lygumose, visiškai skirtingose nuo Dzūkijos kalvelių, prie kurių Antanas buvo pripratęs ir su jomis susigyvenęs. Šiuo metu jis prisiminė savo mokslo draugą Juozą Žilionį, su kuriuo jį siejo kiekviena

mokykla, kurias kartu lankė, ir kuris šiuo metu taip pat mokytojavo Seinų apskrityje. Abu tarėsi dėl galimybių mokytis toliau — baigti pilną mokytojų seminariją. Jie juk dabar mokytojai ir gali pakaitomis viens kitą leisti į mokslus, visai nepriklausomai nuo namų. Kaip sutarė, taip ir padarė.

Antanas, kaip vyresnis, pradėjo mokslą pirmas — įstojo į lietuvių katalikų mokytojų įsteigtą Simano Daukanto Mokytojų Seminariją Kaune, ir po 2-jų metų ją baigė. Tada į tą pačią seminariją įstojo ir Juozas Žilionis ir taip pat ją baigė. Mokymosi metu jiedu išlaikė vienas kitą. Tai tikrai draugiška abipusė pagalba, kuri ne taip dažnai pasitaiko.

Antanas, 1929 m. baigęs pilną mokytojų seminariją, dar metus dirbo seminarijos raštvedžiu, o paskui gavo mokytojo-vedėjo vietą prie M. Pečkauskaitės Gimnazijos Kaune. Vėliau, vedęs Elzbietą Urbonaitę ir dar tebemokytojaudamas, studijavo Vytauto Didžiojo Universitete — Teologijos-Filosofijos fakultete lituanistiką, pedagogiką ir germanistiką. Baigęs universitetą, parašė disertaciją: *Pedagoginis santykiavimas klasės bendruomenėje*, už kurią jam buvo pripažintas daktaro laipsnis.

Velionis bendradarbiavo, ypač rengdamas spaudai savo disertaciją, *Lietuvos Mokykloje*, kuri lengvino jos išleidimą, L. K. M. Akademijos *Suvažiavimo Darbuose*, *Naujojoje Romuvoje*, *Židiny* ir kituose laikraščiuose. Išspausdino *Mokyklinę Bendruomenę*, už kurią buvo paskirta Lietuvos Mokytojų Sąjungos premija, ir, jau būdamas Amerijoje, redagavo *Eglutę* ir kurį laiką *Ameriką*. Užaugino 3 vaikus: Sigitą, Anatolijų ir Marytę.

Be to, Lietuvoje buvo M. Pečkauskaitės Gimnazijos ir Kauno V Gimnazijos direktorium, Vokietijoje — lietuvių gimnazijos inspektorium. Amerikoje Annhurst kolegijoje dėstė filosofiją ir pedagogiką o Hartfordo universitete — psichologiją ir dirbo su negalinčiais mokyklos lankyti vaikais.

Antanas Šerkšnas mirė 1966 m. birželio 24 d. ištiktas širdies smūgio, Hartfordo ligoninėje. Jo mirtis buvo staigi ir lietuviams nelaukta. Teilsis jo siela Viešpaties ramybėje.

IGNAS MALĖNAS

Cleveland, J. A. V.

EDUARDAS TURAUSKAS
(1896.X.30-1966.IX.12)

Ed. Turauskas mirė staiga. Išvakarėse dalyvavo Prancūzijos krašto Lietuvių Bendruomenės Tarybos posėdyje. Valgė, gėrė, rūkė, kaip paprastai. Rytdieną, belipdamas laiptais į savo butą — staiga sugriuvo ir mirė. 1966 m. rugsėjo 16 d., dalyvaujant didokai žmonių miniai, jis buvo palaidotas Nanterre, Paryžiaus priemiesčio, kur gyveno, kapinėse. Taip man vienas asmuo pranešė apie jo mirtį.

Vėliau, apie jo mirtį tilpo trumpos žinutės *La nation Roumaine* 1966 m. liepos-spalio numery, *L'Exil et Liberté* 1966 m. spalio numeryje ir *A.C.E.N. News* leidinyje. Ten buvo pažymėta, kad jis mirė, būdamas Pavergtų Europos Tautų Seimo Delegacijos Prancūzijoje pirmininku. Tie leidiniai pabrėžė, kad jis savo veiklą buvo pašventęs pavergtųjų tautų bylai, ryžtingai ir energingai prisidėjęs prie veiklos savo kraštui nepriklausomybę atgauti ir laisvę iškovoti tautoms, kurios yra komunizmo vergijoje. Tie leidiniai nurodė, kad velionis yra buvęs Lietuvos ministras daugeliui kraštų, kad mirė būdamas Lietuvių Federalistų Sąjungos pirmininku ir Lietuvių delegatu Tarptautiniame Krikščionių Demokratų Komitete. Ilgoje ir gražioje savo karjeros eigoje — rašė *A.C.E.N. News* — jis reiškėsi kaip diplomatas, žurnalistas, visuomenininkas, kultūrinis lyderis, kelių knygų, leidinių autorius. Buvo nurodyta ir tai, kad velionis yra dalyvavęs Amerikos Balso, Vatikano ir Madrido radijo transliacijų į okupuotą Lietuvą lietuviškose programose.

Lietuvių spauda trumpai paminėjo jo mirtį, o kun. dr. J. Vaišnora, M.I.C., kun. J. Venckus, S. J. parašė gražius atsiminimus apie velionį, kaip lygiai Jonas Jasys bei *Aidai*.

Taip buvo prisimintas žmogus, kuris, pasinaudojant A. D. Sertillanges išsireiškimu, ėjo per gyvenimą, vykdydamas trigubą

pašaukimą: kaip žmogaus, kaip krikščionio, kaip intelektualo.

Ed. Turauskas, kurį pažinojau asmeniškai nuo 1925 m. rudens, susitikęs Paryžiuje, be atvangos ištikimai tarnavo Lietuvai, buvo atsidavęs Viešpačiui ir energingai kovojo prieš savo tėvynės bei Bažnyčios priešus.

Jis buvo gražaus žodžio meisteris, grožinės literatūros mėgėjas ir su nerimu naujų minčių ieškotojas. Reikalus šaltai spręsdavo, nors buvo jautrus. Draugijose, pobūviuose — buvo mėgiamas, laukiamas ir gerbiamas. Prisimenu, kaip kartą Prancūzijos vyskupas, buvęs Tarptautinio Studentų Židinio kapelionas, Mgr. de la Vacquerie su dideliu susižavėjimu man kalbėjo apie Ed. Turauską, apibūdindamas jį, kaip «spinduliuojančią asmenybę». Velionis mėgo gražias formas, mylėjo grožį, buvo visuomet elegantiškas, gyvas, mandagus, drąsus, džentelmenas, landus, apdairus, greitas gerą darbą padaryti, besišypsąs. Savo viešuose pasireiškimuose, kalbose, intervencijose — pasižymėjo minčių turtingumu, gilumu bei gražia savo minčių, tiek kalbose, tiek raštuose, išraiška.

Tai buvo talentinga, turtinga, graži asmenybė, turinti daug retų, gražių savybių. Retas galėjo su Turausku konkuruoti laikraštininko darbe, visuomeninėje, kultūrinėje veikloje, ar politikos, diplomatijos baruose. Jei gyvenimo būtų buvę lemta jam dirbti siaurai kurioje nors srityje, neabejotina, kad velionis būtų toje srityje išvaręs giliausią vagą. Bet jis veikė, darbavosi daugelyje sričių. Stebėdami jo biografiją (žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XXXII t. 50 psl.), konstatuojame, kad velionio daug dirbta, daug pirmaeilių, vadovaujančių pareigų turėta. Bet ne viską galima išskaičiuoti, nes trūksta duomenų apie tai, ką Ed. Turauskas kasdien, kas mėnesį, kasmet yra padaręs... Tur būt, niekas ir nepajėgs jo darbų, atliktų žygių išskaičiuoti, nes jų daug, daug būta jam bestudijuojant, dar daugiau pradėjus visuomeninį darbą dirbti, valstybiniais reikalais rūpintis, Lietuvos interesus, teises ginti, lietuvių tautą, Lietuvą, atstovauti, jai nepriklausomai esant. Kada Lietuva buvo okupuota, velionis, talkinamas p. Elenos Turauskienės, ir žodžiu ir raštu skelbė Lietuvių Tautos kančias, vergovę, jos aspiracijas bei ryžtą būti laisva ir nepriklausoma. Tai vyko Šveicarijoje, Italijoje, Ispanijoje, visur, kur velioniui teko būti, ypatingai Prancūzijoje, kur jis nuo 1947 m. gyveno.

Velionis, kaip 70 psalmėje sakoma, galėjo dažnai kartoti:

Esi man siuntęs daug ir skaudžių sielvartų:
Tačiau tu vėl atgaivinsi mane ir vėl iškelsi
mane iš žemės gilybių.

Tikrai, šalia džiaugsmo, pasididžiavimo dėl laimėjimų bei garbės valandų — velionis turėjo ir skausmų, nemalonių, skaudžių pergyvenimų.

Prisimenu, 1953 m. rudenį, Hagoje, dalyvavome kartu su kitais pavergtųjų kraštų atstovais Europėjinio Sąjūdžio suvažiavime. Vienu metu egzilai susirinkę apgailestavome, kad vakariečiai nekreipia dėmesio į mūsų aspiracijas, pageidavimus. Tada, dabar taip pat miręs, Grégoire Gafenco, buvęs Rumunijos užsienių reikalų ministeris, senatorius, seimo narys, mums priminė vieną savo pergyvenimą iš 1940 metų, kada velionis E. Turauskas jį prašęs padėti Lietuvai... Tada, tęsė Gafenco, jis tylomis galvojęs taip: jei Sovietų Sąjunga pasitenkina Baltijos valstybėmis, karui tebeeinant, tai kam man rumunui, pyktis su Sovietais. Man atrodo, kad gal dabar panašiai galvoja vakariečiai, kada mes ateiname su savo reikalais pas juos. Gaila, kad taip yra, bet toks jau žmonių galvojimas. Nežiūrint to, Gafenco pabrėžė: mes turime kovą tęsti mūsų kraštų labui... Šitie žodžiai buvo pasakyti velioniui Ed. Turauskui girdint. Tai įspūdingas liudijimas apie Ed. Turausko veiklą ir aplinkybes, kuriose jam teko nuo 1940 metų ligi mirties nenuilstamai ginti Lietuvos reikalus bei darbuotis dėl duonos kąsnio.

Nepamirština, kad 1960 metų pavasarį, viršūnių konferencijos metu Paryžiuje, kur buvo N. Kruščiovas, Ed. Turauskas buvo išvežtas į Korsiką... Tai, rodos, vienintelis lietuvis veikėjas, kuris po II-jo pasaulinio karo turėjo tokią kelionę.

Spaudoje Turauskas pradėjo reikštis 1912 metais. Pirmąjį straipsnelį parašė rankraštiniam Telšių ateitininkų kuopelės leidinėliui. Nuo to meto jo literatūrinė veikla vis augo ir šakojos. Daug atspausdino straipsnių ir studijų įvairiuose laikraščiuose ir žurnaluose, bendradarbiaudamas, pagal *Lietuvių Enciklopedijos* davinius, *Ateityje*, *Ateities Spinduliuose*, *Lietuvių Balse* (Petrapily), *Lietuvoje*, *Lietuvos Aide*, *Naujojoje Romuvoje*, *Mūsų Vilniuje*, *Ryte*, *Tiesos Kely*, *Židiny*, *Darbininke*, *Drauge*. Atskirais leidiniais išėjo: *Tautybė ir krikščionybė*, 1928; *Tautų Sąjungos tikslai ir*

santvarka, 1932 ; *Tautų Sąjungos Sandora*, 1932 ; *Telegramų agentūros ir spaudos biurai*, 1933 ; *Le sort des Etats Baltes*, 1935 ; *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Darbuose* (I t. 1935) atspausdino studiją *Valstybės ir Bažnyčios suverenumas* ; Ženevoje leidžiamame žurnale *Courrier du continent* (1946 m. rugpiūčio-spalio mėn. numeriuose) studiją apie Lietuvą ; bendradarbiavo *Lietuvių Enciklopedijoje*. Iš vertimų minėtini : Kun. dr. Guerry, *Katalikų veikimo kodeksas*, 1928 ; Olivier-Martin, *Prancūzų revoliucija ir korporacinė organizacija*, 1931 ; E. Magnin, *Katalikų politinės laisvės ir pareigos*, 1932.

Pažymėtina, kad spaudoje jis skleidė gražias idėjas ir mintis ; tam buvo gerai pasiruošęs, laikėsi tvirtai savo principų ir buvo plačios patirties. Jis visa galva buvo aukščiau už daugelį žurnalistų bei visuomenininkų. Santykiaudamas su svetimšaliais, ar tai Lietuvoje eidamas aukštas pareigas užsienių reikalų ministerijoje, ar būdamas užsienyje, velionis savo taktu, gyva greita orientacija galėjo gražiai Lietuvą atstovauti ir gerą svetimšaliams įspūdį sudaryti apie lietuvius. Velionis ir jo žmona buvo puiki Lietuvos aukštųjų diplomatų reprezentacinė pora. Ponia E. Turauskienė daug velioniui padėjo darbe ir veikloje.

Savo veikloje, didžiumoje tarptautinėje plotmėje su užsieniečiais, velionis yra išvaręs didingą vagą. Ten, kur jis buvojo, lietuvių tautos reikalai buvo gerai ginami, Lietuva puikiai atstovaujama.

Lietuvoje, tiek velionis, tiek p. E. Turauskienė buvo vakarų kultūros, ypač prancūzų, nešėjai ir skleidėjai. Jie daug nusipelnė ne tik lietuviams, bet ir prancūzams. P. E. Turauskienės dėka prancūzas Jean Mauclère tapo Lietuvos apaštalu Prancūzijoje. Jis yra parašęs apie Lietuvą daugiau kaip du šimtus straipsnių ir keliolika knygų, brošiūrų. Velionis Ed. Turauskas jį Lietuvoje lydėjo ir įkvėpė Lietuvos meilę. Jean Mauclère yra nepaprastai išpopuliarinęs Lietuvą Prancūzijoje.

Be savo politinės diplomatinės, visuomeninės ir kultūrinės veiklos, velionis Ed. Turauskas yra padėjęs daug pastangų gelbėti mūsų politiniams kaliniams (V.L.I.K-o nariams), atsidūrusiems nacių Vokietijoje kalėjimuose. Juos gelbėdamas, jis darė žygių per Tarptautinį Raudonąjį Kryžių, diplomatus Berne, Vatikaną, ir kitas įstaigas. Jis daug naktų nemiegojo ir lietuvių

pabėgelių reikalais rūpindamasis, būdamas B.A.L.F.-o Įgaliotiniu Šveicarijoje ligi išvykimo Prancūzijon.

Žodžiu, lietuvių moksleivių kelias, studentų veikla, lietuvių laikraštininkų gyvenimas, visuomeninis judėjimas, kultūriniai pasireiškimai, politinė diplomatinė akcija vyko su velionio Ed. Turausko aktingu dalyvavimu, įnašu, dažnai jo vadovavimu.

Kada po II-jo pasaulinio karo lietuviams reikėjo įeiti į tarptautinius sambūrius, dalyvauti įvairiuose kongresuose ir t. t., dažnai šauktasi į Ed. Turauską. Jis buvo šaunus veikėjas, Lietuvos reikalų gynėjas. Dažnai ne vienam kildavo mintis, kaip gera, kad turime Ed. Turauską. Demokratiniam pasauliui velionis Ed. Turauskas, turėtais savo titulais *Ryto* redaktoriaus, seimo nario, Lietuvos minisro, politikos departamento direktoriaus, Krikščionių Demokratų veikėjo ir lyderio, labai mielai buvo priimtinas ir tinkamas pavergtos lietuvių tautos atstovas. Ligi mirties jis šaunią duoklę Lietuvai atidavė. Anot prof. dr. K. Pakšto, jis veikė tarp savųjų lietuvių, tarp kaimynų europiečių ir ieškojo draugų laisvės kovoms visame pasaulyje.

Gaila, kad Lietuva neteko Ed. Turausko. Juo labiau gaila, kad nematyti, kas jo vieton greit galėtų atsirasti padaringai veikti.

Saviesiems Ed. Turauskas prisimintinas ir dėl savo minčių, smerkiančių anarchijos bei asmeniškumo tendencijas ir jų apraiškas: « Nieko neklausyti — tik savęs, niekam nesilenkti — tik sau, nieko nemylėti — tik save, niekieno minties nepastatyti aukščiau, o tik savąja džiaugtis ». (*Ateitis*, 1910-1925 m. II-jo Jub. Kongreso sąsiuvinio, 122 psl.).

Ed. Turauskas staiga mus apleido. Paskutinį kartą matėmės 1966.IV.17 d. per Atvelykį. Viešėjome pas Turauskus. Velionis skundėsi kiek savo negalavimais ir atrodė suvargęs. Atsisveikinant stotyje, p. Bačkienei pasakė: « Kažin, ar bepasimatysim ? » Nepaisant negalavimų, jis dar planavo, dirbo dėl duonos kąsnio, veikė politinėje plotmėje. Bet, atrodo, Ed. Turauskas lyg patylomis jau sau gal bus kalbėjęs —

Pasigailėk manęs, Dieve, pasigailėk manęs,
nes mano siela bėga prie tavęs,
ir į tavo sparnų ūksmę aš bėgu (Psalmė 56).

Dr. S. A. Bačkis
Washingtonas, J. A. V.

ASMENVARDŽIŲ IR VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

Asmenvardžiai atspausdinti didžiosiomis raidėmis, žurnalų, laikraščių, enciklikų pavadinimai kursyvu, pagaliau vietovardžiai ir kita paprastu šriftu.

ABDEVIČIUS KAZIMIERAS, Kun. 37, 56, 86, 101
ABROMO (Gulbiniškių km.) smuklė 37, 57
Academia Cracoviensis 223; žr. Krokuvos universitetas
A.C. E. N. News 370
ACHMATAVIČIUS, Suvalkėlių totorius 126
Adutiškis 317, 344
Advocate 277
AFFO' I. 225
AGLINSKAS 121
Agricola, Dotnuvos studentų ateitininkų korporacija 366
Aidai 149, 151, 191, 200, 213, 216-218, 222, 282, 290, 300, 306, 309, 349, 370
AISTIS J. 134, 166; žr. KOSSU-ALEKSANDRAVIČIUS
Aistos apsupa 44
Aistos km. 24
Aistos upelis 44
Akermano tyrai 180
Akmenė 122
Akmenės 122
Akmeniškės 122
Akmeniškiai 122
Akmeniškis 122
Akmenynų km. 35, 40, 47, 48, 55, 82, 86-88, 119-122, 125
Akmenynų parapija 116, 119-121
Akmuo 122-123; žr. Akmenynų km.
Akmuo (prie Varėnos) 123
AKSŪNIS MIKAS 47
ALEKSA JUOZAS, Kun. 109
ALEKSA Pr. 114
ALEKSANDRAS Didysis 328
ALEKSANDRAS I, Caras 8, 223, 287-288
Aleksandravo dv. 121
ALEKSAS, Šv. 228-229; 247-248
Aleksiejievičių km. 24
ALEKSIEJUS, Caras 29-30, 62
ALEKSONIS VLADAS, Kun. 114
Aleksotas 144
ALGIRDAS, Did. Lietuvos kunigaikštis 267, 279, 286, 294
ALGIRDO kapas 308
ALGIRDO laikai 281
ALGIRDO pilis 283
Alguvos Baras 146, 216
ALIŠAUSKAS KAZYS 48
ALYTAUS apskritis 123
Alytaus didgiris 11, 14, 44, 55, 60
Alytaus girininkija 14, 20
Alytaus-Nemunaičio didgiris 12, 14
Alytaus parapija 103
Alytaus seniūnija 36
Alytus 12, 17, 45, 62, 83, 115-116
Alksninės parapija 111
Alma Mater Vilnensis, Almanachas 275
Alovė 342
Alpių kalnai 178, 180, 196
Alšėnų pilis 308

Alucevičius Pranas 51
Alukstos apskritis 281, 291
Alukstos sritis 303
Alvitas 87
Alvito dekanas 63-67, 70-71, 74, 80-81
Alvito dekanatas 72-73, 103
Alvito parapija 103
Ambrazevičius J., Prof. 135, 137-138, 155, 163, 177, 194, 201, 213, 216; žr. Brazaitis J.
Ambražević̆ius Jokūbas 52
Amerika (J. A. V. prasme) 369; žr. J. A. V.
Amerika 369
Amerikos Balso radijas 370
Amerikos Lietuvių Brigada 330-331
Amerikos Lietuvių Vyčių Organizacija 330
Amplevičius Grigas 51
Anders VL., Generolas 275, 278
Andriekus Leonardas, Kun. dr., O. F. M. 215
Andrius, 1-sis Vilniaus vysk. 311
Andrius J. 240
Andrius, Žmuidinų žentas 93
Andriušavos sutartis 288
Andriušis Leonardas, Kun. 115
Andruškevičius Vincas, Kun. 105
Angelas Sargas 97-98, 195, 199, 204-205
Angelo Sargo Brolija 104
Anglija 269, 271, 358; žr. Didžioji Britanija
Anykščiai 32
Anykščių šilelis 148, 219
Annales Quedlinburgenses 286
Annhurst Kolegija (Amerikoje) 369
Antanas (Paduvietis), Šv. 97
Antanas Tretininkas 149
Antanavičius Juozas, Kan. 109
Apytė, Gaujos intakas 283
Apreiškimas 363
Apvaizda (Dievo) 97-98, 133-135, 139-140, 142-146, 148-150, 156, 163-164, 169-170, 173, 183, 186-189, 193, 195, 201, 203, 206, 209, 220, 341
Argentina 281
Arijus 229, 249
Armanavičiai 294
Armia Krajova, Lenkų partizanų or-ja 340
Arminas Petras 201
Armulevičius Kazys 52
ARSI (Archivum Romanum Societatis Jesu) 246-248, 252-256, 259-261, 264; žr. Jėzuitų Archyvas Romoje
Asavos parapija 342
Ascot Vale (Australijoje) 360
Astrauskas Jokūbas 52
Astrinė 32
Astrinės seniūnija 29
Ašmena 73, 236, 280-281, 301, 308, 315, 339, 358-359.
Ašmenos apskritis 320, 335
Ašmenos pavietas 287
Ašmenos sritis 297, 300
Ateities Spinduliai 372
Ateitininkų Sąjungos Centro Valdyba 366
Ateitininkų Sendraugių Sąjunga 366
Ateitis 136, 372, 374
Atesninkėliai 15
Atila 313
Atkaičių km. 140
Audėjų gatvė (Kalvarijoje) 124, 126, 129
Augienė-Lipčiūtė D. 141, 217
Augsburgas 71
Augulevičius Tadas 128
Augusta Taurinorum (Torino) 225
Augustaitytė-Vaičiūnienė J. 208
Augustas II, Karalius 33-34, 41-42, 63-64, 66-69, 91-93, 129, 132; žr. Fridrichas Augustas
Augustas III, Karalius 41-42; žr. Zigmantas III
Augustavas 230, 250, 269, 279, 285, 304-305, 314, 358-359
Augustavo apskritis 305
Augustavo kanalas 270

Augustavo kautynės 326, 328
Augustavo miškai 328
Augustavo vyskupija 105
AUGUSTINAS, Šv. 156-157
AUKSIERAITIS 49
Aukštaičių krikštas 2
Aukštaitija 2
Aukštasis dv. 13
Aukštikalnių km. 89
Aukštosios Buktos km. 40, 89, 125
Aukštųjų Suvalkėlių km. 116
Australija 277, 360
Austrija 226, 231, 246, 251-252
Aušra 135, 138
Aušra (Lenkijoje) 358
Aušros Vartai Vilniuje 202, 277, 345
Aušros Vartų Marija Vilniuje 152, 206, 277
AVIŽIENIS 129-130; žr. HABERFELD
Azijos kraštai 245
AŽUKEVIČIUS MIKAS 52

BAB-BIERNACKI, Generolas 273
BABILIUS JONAS, Kun. 114
BAČKIENĖ ONA 374
BAČKIS STASYS ANTANAS, Dr. VII, 370-374
BAGDONAVIČIUS (Bochdanowicz) St. Kun. 239, 260
BAGUŽIS (BOGUŠAS) KSAVERAS 313, 340
BAKŠTA 284
Balbieriškis žr. Barbieriškis
BALCEVIČIUS JONAS, Kun. 105
BALDAKAS KAROLIS, Kun. 108
B.A.L.Fas (Bendrasis Amerikos Lietuvių Fondas) 357, 374
BALIŃSKI M. 221, 302, 307-308
Balkasodis 13
Balkūnų km. 115
BALNAS, Leit. 329-330
Balninkų km. 13
Balstogė (Baltstogė) 277, 279, 287, 291, 300, 355
Balstogės apskritis 291, 302
BALTAKEVIČ 285
BALTARAGIS A. 138, 151, 216
Baltarusija (Belorussia), TRS 236, 240, 248, 256, 261, 286, 355
Baltasis ežeras 19
Baltijos jūra 145, 178-179, 214, 268, 279, 300, 395-360
Baltijos pajūris 290. 348
Baltijos valstybės 372-373
Baltų valstybė 292
Baltutės km. 283
Baltvyžio girios 300, 302
BALUTIS BR. K. 329
Bambenos upė 13
Bambinių km. 35, 82
BANAUSKAS J. 333
BANIONIS KAZYS, Kun. 119
BANIUKEVIČIUS MIKAS 48
BARANAUSKAS ANTANAS, Vysk. 110, 134, 137, 144-145, 148-150, 158, 161, 202, 205, 219, 206; žr. BARONAS
BARANAUSKAS JONAS, Kun. 115
Baranovičiai 290
BARATINSKAS ALEKSANDRAS, Kun. 106
Baraučiznos km. 83, 87
Barauskų dv. 115
Barauskų km. 110
Barbieriškis (Balbieriškis) 111
Barčių km. 82, 86
Barkaučiznos dv. 89
Barkaučiznos km. 89
BARKAUSKAS KRISTUPAS 48
BARKAUSKAS (Margų km.) 83
BARKAUSKAS PETRAS 127
BARONAS 134, 148; žr. BARANAUSKAS ANTANAS
BARONAS K. 277, 350
Baros konfederacija 43
Bartašiūnų km. 368
Bartininkai 79, 83
Bartininkų parapija 83, 103, 121
BARTKEVIČIUS BENEDIKTAS 127
BARTKEVIČIUS JONAS 127
BARTKEVIČIUS VAITIEKUS 127
BARTNICKAS MARTYNAS 128

Bartnickis Silvestras 129
Basanavičius Jonas, Dr. 341
Bastūnai 307
Batoras Steponas, Karalius 16, 18-20, 27, 224, 239, 260, 319
Bavarija 114
Bažnyčia 75, 77, 134, 170-171, 187, 232, 244, 252, 265, 311, 371-372
Bebrauninkų km. 35, 82, 86
Beck J. 278
Bednarski S. 222, 226, 331
Bekėnų km. 283
Belgija 281
Belsunas Vaitulis 22
Belvederis (prie Varšuvos) 32
Belzacaras, Babiloniečių karalius 195
Benderis Steponas 50
Bendoriukas Stepas 82
Bendrių km. 83; žr. Miroslavas
Beneikių (Bienvieky) km. 242, 263
Benekainių grupė 319
Beniančių (Bieniancze) km. 237, 258
Benikovskis Liudvikas 59
Beniuševičiutė-Žymantienė Julija žr. Žemaitė
Berlynas 256, 267, 326, 353
Bermudos konferencija 275
Bernas 291, 373
Bernatavičienė 52
Beržanskis Juozas 82
Beržinės upė 283
Beržininkai 54, 342
Beržininko km. 17
Beržininko parapija 106
Beržininko valda 15
Beržinių km. 49
Betygala 184
Bezdonių miestelis 315
Bezdonių-Mickūnų ruožas 315
Biala 27
Biblija 155; žr. Šv. Raštas
Bičiūnas V. 216
Bielinis K. 287, 293, 298, 302
Bieliński J. 221, 224-225
Bielskis 104
Bielsko apskritis 302
Bieniancze km. 237; žr. Beniančių km.
Bienvieky km. 242; žr. Beneikių km.
Bikantavičius Silvestras 128
Biliūnas Jonas 201
Binertas Ignas, Kun. 87, 101
Binkis K. 210
Birutė, Vytauto Didž. motina 184
Birutė, (*Šviesūs Krislai*) 206
Birutės kalnas 139, 145, 160, 178, 210
Biržai 188
Biržiška Mykolas 134, 136, 148, 201, 205, 221-222, 290, 312, 316, 319, 334, 341-342
Biskis Pijus, Kun. 109
Bismarck Otto 163
Bitė (G. Petkvičaitė) 201
Blynas Z. 339
Bobinas Simas 94
Bogušas žr. Bagužis
Boguševičius Andrius 128
Bohemija 230, 250
Bona, Karalienė 248
Bonifacas IX, Pop. 6
Bonn 222, 302
Borgia Pr., Kun., S. J. 246
Borisevičius Vincas, Kun. 109
Borisovas 284
Bornas Malkeris 14-15
Boruta Kristupas 127
Boston, Mass. 189, 212, 240, 246, 274, 291
Boston College 224
Bowman Isaiah 290
Brachitskis Vaitiekus 78
Bradūnas Kazys 215
Brahincas 76
Brasta 18, 284, 287
Braunsbergas 227-228, 231-232, 245-247, 250-252, 266
Braunsberger Otto 245
Brazaitis J., Prof. 189, 213, 216; žr. Ambrazevičius J.
Brazauskas Pijus, Kun. 114

Brazavo km. 83, 89, 110, 115
Brazda (*Mūsų Vargai*) 177, 194
Brazdžionis Bernardas 213-215, 220
Brazilija 245
Brėslauja 286, 297, 359
Breslaujos pavietas 287
Brėslaujos sritis 300
Breslavas 64, 281, 314
Briedis Juozas 46
Briedzis Martynas 46, 54
Briedzis Stasys 46
Briedzis Šimas 46
Brizgys Vincentas, Kun. 114
Brylis (Brühl) 41-42
Brochas O. 307
Brolijos gatvė (Kalvarijoje) 127, 129
Brooklynas, N. Y. 138, 151, 211, 216-217, 234, 249, 343
Brühl 41 ; žr. Brylis
Brukų km. 89, 110, 118, 125
Brusokas Stanislovas, Kun. 109
Bruxelles 221, 246
Brzegen 335
Būbnauskas Jokūbas 127
Būbnys Baltrus 52
Būbnys Baltrus 53
Bucevičius Jokūbas 46-47, 54
Bucevičius Kazys 46-47
Būčys P., Vysk. 175
Būda Andrius 49
Būdavas St., Kun. 213
Budavisko km. 40, 89, 125
Būdnykas Mikas 54
Budrevičius Karolis M., Kun. 70-71
Būdviečio parapija 111
Būdviečių km. 88, 121
Būdvietėlių km. 121
Budziškių km. 40
Budžių km. 125
Būga K. 283-284
Bugo upė 290
Buikus Jonas, Kun. 120-121
Buimickas Aleksandras 51
Bulakavo dv. 39
Bulakavo palivarkas 23
Bulakavo seniūnija 25
Burninis Mykolas 22
Burniškių km. 24 ; žr. Virškūnų km.
Burokas Jurgis 126
Butanavičių km. 40, 88, 115, 125
Butanavičius Petras 47
Butanavičius (Menkupių km.) 55
Butavičių km. 19
Būtėnas J. 327
Būtėnas P. 302
Butkevičius Jonas 30
Butkevičius Mykolas 57
Butkus S. 325-327
Butrimavičius (iš Nemunaičio) 83
Butrimavičius Pranciškus, Kun. 105, 107
Bužinskas Adomas 48
Bžostauskas Konstantinas Kazimieras, Vysk. 63, 71-74, 79

Cambridge 246, 249, 256, 266, 273
Campagna Romana 282
Canberra 360
Canisius, S. J. Šv. ; žr. Petras Kanizijus, Šv.
Caro J. 7
Castelnuovo Don Bosco (Asti) 158
Cemuleus, Vizitatorius Lietuvai 311
Centrinės Lietuvos provizorinė vyriausybė 317, 372
Cetuchinas, Karininkas 327
Chaleckis Leonas 20
Chaleckis, totorius iš Lakinskų km. 126
Charkovas 143
Chateaubriand Fr. Ren. 151, 154
Chicaga, Ill. 2, 11, 134, 145, 153, 158, 183, 208, 210, 218, 283, 289, 293, 295, 302, 304-305, 311, 322-323, 326-328, 331, 341, 343, 346-347, 353, 357, 365-367 ; žr. Čikaga
Chicagos universitetas 365-366

Chyrovo vienuolynas 329
Chomica 83
Chorobra Litwa 351
Chorosčiaus pavietas 287
Chorwat F. 277
Chreptavičius Jokimas 91
Churchill W. 274
Cibavo km. 121
Cibulskis Tadas, Kun. 103
Cicėnas J. 311, 336, 341, 347
Ciekūnas 50
Ciepliakas Jonas, Petrapilio arkiv. 111
Civinskas Antanas, Kun. 109
Cleveland, Ohio 8, 287, 360, 369
Colby 290
Collegium Romanum 224, 246; žr. Pontificia Universitas Gregoriana
Commentationes Balticae 222, 302
Courrier du Continent 373
Curzon G. N. 348
Curzono linija 270
Cvinglis Ulrich 229; žr. Zwingli

Čartoriskiai 41-42
Čartoriskis Mykolas 38
Čartoriskytė Aleksandra 38-39, 42, 57; žr. Oginskienė A.
Čebulionis Jurgis 53
Čečiota, Kun. 342
Čečota, A. Mickevičiaus draugas 308
Čekija 7
Čenstakava 64
Čeplevskis Motiejus 50
Čerčis 63-65
Čereška Matas 51
Černiauskas Jonas 128
Černiauskas Martynas 128
Černigovas 27, 66, 91
Černigovo gubernija 284
Černius Jonas, Gen. 350
Česunskas Jonas 128
Češeika Vladas 36-37, 55-57
Česnys Bl., Kun. prof. 174, 216
Čibiras K., Kun. 341
Čičinskas 146, 152, 155, 187, 220
Čikaga 277; žr. Chicaga
Čikagos lenkai 276
Čiurlionis M. K. 135
Čižauskas, Vysk. 89-90, 98-99, 104
Čižauskas Pijus, Kun. 114

Dabrila Matas, Prel. P. A. 111
Dagilėlis M. (Kun. M. Šeižys) 207
Dailidė 284
Dailydės km. 283
Dainauskas J. 304
Dainauskas Tomas, Kun., M.I.C. 105
Dainos, Ščersų km. dalis 283
Dainuvos km. 283
Damanskis Stanislovas 70-71
Damarodas Stasys 47
Dambaukos dv. 93-94, 99, 129-130
Dambaukos km. 35, 76-79, 82, 86-87, 89, 92-93, 102, 104, 116, 126
Dambrauskas-Jakštas A., Prel. 175, 345; žr. Jakštas A.
Dambrauskas Mykolas 128
Damulevičius Kazys 128
Danauskas Anastazas 55
Dangutė, Manvydo duktė 185
Dangutė, (*Nelaimingos Dangutės vestuvės*) 183
Danieliaus pranašystė 195
Danilevičius Motiejus 128
Dante Alighieri 151, 153, 155
Danutė-Marija, Vytauto Did. sesuo 185
Darbininkas 217, 354, 372
Dargužių km. 333
Darijus, Persų valdovas 328
Daškevičius K. 308
Daubuva 284
Daudspūdas 29
Daugai 15
Daugirdaitė-Sruogienė V. 2, 311
Daugpilis 269, 289-290
Daugų dv. 17
Dauguva 290-292

Daukantas Simanas 135, 149-150
Daukša Mikalojus 236, 257
Daukšiai 109
Daukšių parapija 103
Dediulių km. 283
Degutis Simas 94
Deivoniškių km. 116
De La Vacquerie, Vysk. 371
Delinikaitis Vladas, Kun. VII
Delnickis Grigalius 19, 23
Delnicos km. 35, 53, 55, 86
Demikis Vytatutas, Kun. 118-119
Deržavinas 157
Desnos upė 283
Deveniškių miestelis 283
Devi, Indų dievas 159
Didžbarzdis Andrius 47
Didžioji Britanija 282; žr. Anglija
Didžioji Lenkija 290
Didžioji Lietuva 287, 292
Didžioji Lietuvos Kunigaikštija 15, 18-19, 21, 24, 34, 63-65, 67-69, 74, 76, 87, 91-92, 107, 124, 129, 223, 229, 248, 268, 271, 280, 286-290, 292, 304, 312, 342
Didžioji Suomija 292
Didžiosios Kirsnos dv. 17, 20, 38-39, 61
Didžiosios Kirsnos km. 17, 35, 53, 55; žr. Išorai
Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos seniūnija 8
Diemedis A. 216
Dillingen 210
Dimitraučiznos km. 89
Dirmantas 284
Dirva 336
Disna 284
Dybovski R. 272, 318
Dyliukas Petras 53
Dysnos apskritis 291, 332
Dlugosz Jan 355
Dniepro kazokai 61
Dobkevičius Kazys 52
Dobrynė 6-7
Dokupė, Gaujos intakas 283
Dolė 63
Dolis, Rietavo seniūnas 65
Dolskaitė Kotrina 38
Dolskas 35, 74-75
Domanskis 83
Dombrovica 35, 74-75
Donelaitis Kristijonas 133, 148, 150-151, 156, 178, 200, 219-220
Donė (*Mūsų vargai*) 160, 177
Dovydaitis Pranas 136
Dovydas, Karalius 195
Dotnuva 365
Draugas 141, 217-218, 285, 288, 304, 313, 324 372
Draugija 175, 216
Draugija (Jėzuitai) 231-232, 242-244, 247, 251-252, 261, 263-266; žr. Jėzaus Draugija
Drisos upė 294
Drohičinas 290
Druja 290, 292, 294-295, 299-300
Druskevič 285
Druskininkai 274, 318
Dubavičius Vacys 22
Dubė 284
Dubičiai 15
Dubysa 2, 143, 152, 181-182
Dūda 53
Duden (Lexikon) 231, 251
Dūkštas 335
Dulinskas Baltrus 94
Dulinskas Juozas 94
Dulinskas Motiejus 94
Dulinskas Simas 94
Dulinskaitė Marija 94
Dulinskaitė Sofija 94
Dulinskienė Ieva 94
Dulles John F. 275
Dundzila Mykolas 127
Dusios ežeras 13, 35, 61, 86
Dušnionių km. 13
Dvaranauskas V., Kun., M.I.C. 110
Dvarykščiai (Dworzyszcse) 243, 247, 264
Dvarykščių dv. 228, 240, 262
Dvarykščių km. 240, 261
Dvarykščių valda 240

Dvidešimtasis Amžius — *XX Amžius* 213
Dvorelės km. 87
Dzidulevičius 113
Dzielnikas Juozas 22
Dziennik Polski 276
Dziennik Wileński 273, 324
Dzirmiškė 13
Dzūkija 333, 337, 345
Džidnikas Jurgis 48

Ebering E. 256
Edukacinis Komitetas Lietuvoje 312
Eglėbalių km. 35, 49, 54, 82, 86, 88, 121
Egliniškių km. 89
Egliškių km. 313
Eglutė 369
Eigulis Lauzdinis 50
Eisenhoveris Dw. D. 275
Eismantas 284
Eisiškių dv. 17
Eišiškės 15, 327, 337
Eitkūnai 114
Eliot T. S. 171
Engelsas Fr. 174
Engels G. 308
Erzberger 289
Estija 33, 288, 359
Ešory 17 ; žr. Pakirsnių km.
Europa 6, 123, 139, 184, 187, 226, 245, 267-269, 276, 278, 280, 290-292, 297, 300, 348, 359

Faustas (Goethe) 151-152, 177, 187
Fellbach b/Württ. 214, 223, 229, 257
Filadelfija 353
Filipčikas Vincas, Kun. 108
Flemingas Jokūbas 38
Flemingienė Teklė (Vyšnioveckienė) 38; žr. Radvilaitė Teklė; Vyšnioveckienė ; Sapiegienė
Fleuras 104
Florida (J.A.V.) 6
Foch Ferd. 329
Focho linija 269
Freiburgas i. Br. 345
Freytag, Gen. 289
Fridrichas Augustas II, Karalius 33 ; žr. Augustas II

Gabrilaučiznos km. 121
Gabrys J. 216
Gacevičius Simonas 49
Gafenco Grégoire 372
Gaigalaitė A. 296
Gaisai 216
Gajauskas Šimas 49
Galicija 329
Galinės gatvė (Kalvarijoje) 124
Galinienė Ona 94
Galinis Adomas 94
Galinis Baltrus 94
Galinis Jonas 94
Galinis Juozas 94
Galinis Jurgis 94
Galinis Jurgis (Audėjų gatvė) 126
Galinis Mikas 128
Galinis Povilas 127
Galinis Simas 94
Galinis Stasys 127
Galintėnų km. 13
Galiūnas 284
Gardinas 15, 20-21, 32, 39, 62-63, 239, 260, 279, 281, 286-287, 289-291, 297, 302-303, 304, 309, 313-315, 326-327, 354-355, 358-359
Gardino apskritis 300, 302, 304, 332, 335, 355
Gardino dekretas 42
Gardino gatvė (Kalvarijoje) 124, 128-129
Gardino gubernija 282, 288-289, 291, 293-294, 298, 302-304, 307
Gardino Lietuvių Batalijonas 304
Gardino pavietas 17, 19
Gardino pilis 304
Garliava 109, 112
Garnys St. (Maironio Slapyvardis) 136, 141 ; žr. Maironis

Gasčiūnų km. 13
Gasiūnas Jonas 146, 216
Gaujos upė 283
Gazdų km. 88, 125
Gazeta Grodzieńska 304
Gecevičius Juozapas, Kun. 105
Gočialaukio km. 13
Gečys K. 218
Godiminaičių dinastija 269
Gediminas 158, 267, 276, 279, 286, 294, 309
Godimino kalnas 268, 325-327
Godimino pilis 315
Goldašiškės piova 63, 65, 67-68, 81
Golgaudiškis 108
Genezė, Šv. Rašto knyga 178
Gercenas A. 286
Gersdorf H. 2
Gerulis Jurgis, Dr. 292
Gibai 269
Giodraičiai 271, 340, 342
Giodraičių kautynės 273, 330
Giedraitis Merkelis, Vysk. 222
Gimbutienė Marija, Dr. 282
Gimtasis kraštas 284
Giniotų giminė 318
Giniūnų km. 110
Gintautas Vaitiekus 22-23, 61, 85
Gira Liudas 201, 207, 220
Girai 284
Girdžiūnų km. 283
Girininkų km. 335
Girkantų km. 121
Gižai 109
Gižų parapija 103
Glinėnai 35, 74, 76
Glinskis Jonas (*Jaunoji Lietuva*, kun. A. Vytarto tipas) 142, 144
Glubokas 294
Gniazdowski 335
Goduniškių km. 116
Gojus 284
Golanskis, Kun. 104
Golgotos kalnas 211-212
Gonzagai, Giminė 225
Goplano ežerų sritis 282
Goremykinas 306
Gorkis M. 318
Goštautaitė Jadvyga (*Jaunoji Lietuva*) 154, 194
Gotha 7
Gothe J. W. 151-152, 166, 177, 187, 193, 198
Govorkienė Jadvyga 30-31
Grabaukos km. 24
Grauža 44
Graužės upelis 13, 44
Graužinių km. 35, 49, 55, 82
Graužupėnų km. 23
Gražiai 20, 22-23, 30, 32, 34-35, 61-63, 65-66, 70, 72, 74-76, 80-82; žr. Gražiškiai
Gražiškiai 24, 32-35, 38, 49, 55, 61, 71-73, 82, 85, 106-107; žr. Gražiai
Gražiškių bažnyčia 63, 65, 67, 90; žr. Gražių bažnyčia
Gražiškių bažnyčios archyvas 20, 68, 71, 75, 91, 95, 97, 99, 101, 129-131
Gražiškių dv. 25
Gražiškių parapija 103, 121; žr. Gražių parapija
Gražiškių seniūnija 34
Gražių bažnyčia 69, 71-72; žr. Gražiškių bažnyčia
Gražių parapija 32, 62, 64; žr. Gražiškių parapija
Gražulis (Šaudinos km.) 283
Gražulis Andrius 49
Gražulis Jonas 48
Gražulis Petras 53
Gražulis Simas 53
Grebliauskas Stasys 53
Greblikas Andrius 52
Greblikas Juozas 53
Greblikas Juozas 53
Grencas Simas 128
Grigaitis Jokūbas 48
Grigaitis Jokūbas 48
Grigaitis Jonas 48
Grigaitis Matas 50

Grigaitis Motiejus 49
Grigaitis Petras 50
Grigaitis Stasys 26
Grigaitytė Kotryna 215
Grigaliūnas-Glovackis V., Gen. 288, 324
Grigalius XIII, Pop. 225
Grinevičius Adomas, Kun. 108-109
Grinius Jonas 216
Grinius K. 114, 293, 305-306
Griškabūdis 108
Griškūnaitė E. 296
Grockis Gabrielis 27-28
Gronowicz A. 273
Gruštas 52
Gružtas Jurgis 51
Grūzdas Jonas 50
Gudagojus 315
Gudavičius Jonas, Kun. 105
Gudelis Jurgis 54
Gudelis Simas 53
Gudelių km. Marijampolės apskr. 16-17; žr. Gudeliškės km.
Gudelių km. Vilnijoje 283
Gudeliškės km. 17, 61; žr. Gudelių km.
Gudija 276, 279, 286, 292, 296-297, 300-301, 310, 312, 349, 355-259
Gudonis M. 333, 339
Gudzynas Juozas 52
Guerry, Kun. dr. 373
Gulbiniškių km. 36, 56-57, 83
Gumbinė 39, 269, 300
Guras Kazys 48
Gurelažentis 53
Gustaitis Andrius, Kun. 212
Gustaitis Motiejus, Kun. 201-202, 208, 220
Gutšteinas Ignas, Kun. 103
Gužas Stasys 52

Haberborn 104
Haberfeld Hafermann Mykolas Juozapas De 93, 129-131; žr. Avižienis
Hafermann žr. Haberfeld
Haga 271-272
Hamburgas 366
Harrison E. J. 353
Hartfordo universitetas 369
Hemerken Tomas a Kempis 155; žr. Tomas Kempietis
Henrikas V, Karalius 153
Henrikas Valois, Karalius 15, 18-19, 268
Historische Studien 256
Hitler Adolf 293
Hymans 292
Hlebickis Josefovičius Rokas, Kun. 38
Hoffmanas, Gen. 359
Horyzonty 271
Horodlės unija 8, 187
Horodnovičius Antanas 127
Hosius St., Kard. 246
Hostavinus Balthasarus, Kun., S. J. 264; žr. Hostounskis
Hostounskis Baltasaras, Kun., S. J. 243, 245; žr. Hostavinus Balthasarus
Hugo Victor 154

Ieva 198
Ignacas Loyla, Šv. 157
Į Laisvę 278
Ilgalaukių km. 118-119
Iliničius Benediktas 46
Ilūkštės sritis 303; žr. Alukstos sritis
Imeretinskis 306
Indiana (J.A.V.) 215
Indija (Šiaurės Europos prasme, Lietuva) 231, 245, 251, 266
Inocentas IV, Pop. 265
Įpūtis, upė 283
Isenbergas, Kunigaikštis 289
Ispanija 228, 245, 300, 371
Išlandžių km. 23, 35, 52, 55, 82, 86
Išorai 35, 82, 86; žr. Didžioji Kirsna

Italija VI, 29, 178, 229, 245, 248, 250, 269, 271, 371
Ivanauskai (3 broliai) 316
Ivanauskas T. 355
Ivantiškių km. 88, 119
Ivinskis Z., Prof. dr. 1, 222, 256, 265, 284
Ivoškų km. 88, 119
Izaijo pranašystė 244, 266
Izbickis Mykolas 28
Izraelis 195, 269
Izvestija 359

Yčas Martynas 112, 324
Yla Stasys, Kun. prof. 141, 201, 216, 274

Jacinskas 83
Jackevičius Mykolas 128
Jakimavičių km. 88
Jakštas A. 137, 157, 159, 168, 173, 177, 200-202, 205, 214, 216; žr. Dambrauskas A.
Jakštas J., Dr. VII, 1-9
Jakučionis A. 336
Jakūnė, Gaujos intakas 283
Jałbrzykowski R., Arkiv. 343-344
Janaukos dv. 88, 126
Janaukos km. 29, 89, 116, 125
Janavičius Mikas 52
Janavičių km. 83
Jančauskas Antanas, Kun. 114
Jankauskas Juozas 127
Jankelis 48
Jankevičius St. Kazimieras 65
Janowski L. 221
Janulevičius Petras 53
Janulionis Jurka 54
Janzenas Pranciškus 101
Japonija 293
Jarulis Jokūbas 50
Jarulis Jurgis 50
Jasinskis (Jesieński) Mikalojus 234, 254
Jasys Jonas 370
Jasmantas Antanas (Maceina) 215
Jaudegis Albinas, Kun. 114
Jaunimo Draugas 332
Jaunosios Lietuvos Sąjūdis 137
Jaurinės km. 118
Jegelevičius Jonas 46
Jehova 157, 179, 194, 199, 207
Jelinskas 83
Jeroslavlis 202
Jerušauskas B., Kun. 121
Jeselynas Jurgis 48
Jesinski, Kun. 341
Jeznas Motiejus 46
Jėzaus Draugija (Jėzuitai) 221, 225, 228, 234, 250, 254, 312; žr. Draugija
Jėzuitai žr. Draugija; Jėzaus Draugija
Jėzuitų Archyvas Romoje (ARSI) 225, 234, 236, 239-240, 242, 245-248, 252-256, 259-261, 264; žr. ARSI
Jėzus 97, 107, 182; žr. Kristus
Jieznas 29
Jiezno dv. 32
Jogaila V. 1-3, 6-7, 185-186, 225 244, 266, 274, 340
Jogodižoraičio ežeras 44
Jokūbaičių km. 45
Jokūbavičius Jonas 30
Jokūbavičius Povilas 30
Jokūbienė Martinienė 48
Jokūbo žvaigždė (Marija) 198
Jonas Kantiotis, Šv. 141
Jonas Kazimieras, Karalius 61
Jonas Krikštytojas, Šv. 7, 96
Jonas, Šv. Apašt. 181
Jonaukos ežeras 130
Jonavo ežeras 92, 130
Jonavos dv. 89
Jonavos raktas 87, 125
Joniškio rajonas 117
Joniškis Povilas 50
Jonynas Ig. 320
Jono evang. 233, 253
Jucelauskas Jurgis 46
Jucentiškių km. 125

Jucevičių km. 88
Jucialauskas Jurgis 54
Judentiškių km. 40
Judzeliškių km. 333
Jukažentis Martynas 52
Juknevičius A. 334
Jundzila 83
Jundziliškio km. 335
Jungėnų km. 116
Jungfer Victor 216
J.A.V. (Jungtinės Amerikos Valstybės) 8, 215, 224, 273, 290, 301, 327-328, 330, 350, 354, 365, 367, 369, 374; žr. Amerika
J.A.V.-bių lietuviai 330
Jungtinės Tautos (Jungtinių Tautų Organizacija) 275
Juniškės km. 119
Juodelių km. 35, 40, 47, 55, 82, 86-88, 115, 120-121, 125
Juodoji Ančia 269
Juodoji jūra 268
Juodoji Rusija 286
Juraitis Juozas, Kun. 114
Jūra, upė 148
Jūratė, deivė 179
Jurevičius Sebastijonas 20
Jurevičių (Jurgievicz) km. 241, 262
Jurgelevičius Jurgis 128
Jurgežerių dv. 89
Jurgežerių km. 40, 88, 115, 124
Jurginis J. 230, 256, 296, 302, 309
Jurgionių km. 335
Jurgis, Šv. 81
Jurisdiktos gatvė (Kalvarijoje) 124
Jurka Laurynas 54
Jurkevičius Juozas, Kun. 108
Jurkuvėnas V. 333
Jusevičių km. 110, 115
Jusys Stasys 49
Just Emil, Pulk. 352
Juška (*Jaunoji Lietuva*) 141
Juškevičius Jurgis 127
Juvenalis 203

Kabilninkų (Kobilniki) km. 241, 263
Kačanauskas Kazys 49
Kadariškiai 30
Kadariškių dv. 89
Kadziūnas 52
Kailin 285
Kailiukas Steponas 48
Kairys S. 291
Kaklys Jurgis 52
Kalasauskas Jokūbas 56
Kalbakevičius Kasparas 48
Kalinauskas Vincas, Kun. 105
Kališiaus vyskupija 106
Kalitavičius Benediktas 127
Kalitavičius Juozas 127
Kalitavičius Motiejus 127
Kalnėnų km. 121
Kalvarija VII, 11-132
Kalvarijos atlaidai 145
Kalvarijos bažnyčia 62, 65-67, 70-73, 76-77, 79-81, 83, 86-87, 91-92, 95-97, 99, 101, 105-107
Kalvarijos bažnyčios archyvas 104
Kalvarijos dekanatas 103, 108-109, 111-112
Kalvarijos dv. 33-34, 46, 55, 57-59, 62, 69, 78, 87, 88, 91-92, 99, 124
Kalvarijos-Kirsnos girininkija 47
Kalvarijos klebonija 94
Kalvarijos parapija 60-132
Kalvarijos seniūnija 36, 39-40, 43, 46, 87-88, 92, 100, 124-126
Kalvinas Jonas 229, 249
Kalviškis Mikas 51
Kalvių km. 35, 40, 82, 86, 88, 110, 115, 124
Kamanančių (Komononcze) km. 237, 258
Kamantis Matelis 22
Kamenologo (Kamennyj Log) km. 236, 256, 258
Kamičių dv. 125
Kamičių km. 30, 88-89, 125; žr. Skersabaliai
Kampinių km. 87, 89, 116, 125
Kamšų km. 40, 88, 117-118, 125
Kanada 275-276

KANDELIS JUSTINAS, Kun. 40, 88, 102-103
Kaniava 15
Kaniavos dv. 17
KAPČIŪTĖ ONA 33
KAPSUKAS 289
Kapų gatvė (Kalvarijoje) 113
Karaliaučiaus sritis 297, 359-360
Karaliaučius (Tvankstė) 3, 36, 58, 150, 278, 281, 291, 356
KARALIOŽENTIS 52
Karališkių km. 88, 110
Karalkrėslio raktas 36, 56
KARDAŠEVIČIUS MOTIEJUS 128
KARDELIS J. 331
KARENGA JUOZAS 39
Karys 282, 284
Karmelio kalnas 165
KAROLIS DIDYSIS 1
KAROLIS XII, Švedų karalius 33
Karo Mokykla Kaune 365
Karo Muziejaus sodelis (Kaune) 143
KAROSAS ANTANAS, Vysk. 110-112, 115-117, 341
KARPAVIČIUS M., Vysk. 103
KASAKAUSKAS SIMONAS MARTYNAS 43
KASCIUŠKA AUGUSTAS DOMININKAS 65
KASCIUŠKA AUGUSTAS MIK. SIECHONOVICKIS 34, 69-70
KASCIUŠKIENĖ SOFIJA 34, 69; žr. VALSKYTĖ S.
KASIULEVIČIUS MATAS, Kun. 105
KASPERAVIČIENĖ KATRĖ 94
KASPERAVIČIUS MATAS 94
KASPERAVIČIUS SIMAS 94
KASPERAVIČIUS TOMAS 94
KASPERAVIČIŪTĖ IEVA 94
Katalikų Veikimo Kodeksas 373
Katalonijos žemėlapis 300
Kataučiznos km. 125
KATILIUS JONAS, Kun. 109
KATKUS MIKALOJUS 302
KATZENELENBOGEN U. 145
KAUNAS SALIAMONAS, Kun. 114
Kaunas 2, 36, 66, 70-71, 113, 119, 129, 131, 134-136, 138, 140-142, 144, 148, 151-153, 157, 161, 163-164, 173, 175, 186-187, 194, 198, 200, 207, 210, 212, 216-217, 221, 230, 238, 250, 259, 281, 287, 289, 292, 296, 302, 325-326, 328, 342, 352
Kauno gimnazija 141, 143
Kauno V Gimnazija 369
Kauno gubernija 287-289, 291, 293-294, 303
Kauno kantonas 271, 292
Kauno Kunigų Seminarija 141, 143, 147, 163, 183
Kauno provincija 318
Kauno seniūnija 32
Kauno vaivadija 275
KAVOLIS JONAS 51
KAVOLIS KAZYS 51
KAVOLIS MARTYNAS 50
KAVOLIS PETRAS 48
KAVOLIS PETRAS 48
KAWECKI 276
Kazačyznos dv. 334
KAZIMIERAS, Šv. 63, 158, 160, 186, 303
KAZIMIERAS JOGAILAITIS, Karalius 12, 60, 86, 226
Kazimiero privilegija 8
« Kaziuko » turgus Vilniuje 347
Kaziulių km. 283
KAZLAUSKAS JUOZAS 47
KAZLAUSKAS JURGIS 127
KAZLAUSKAS KAZYS 48
KAZLAUSKAS LEONAS 52
KAZLAUSKAS POVILAS 47
KAZLAUSKAS TOMAS 127
KAZLAUSKAS VINCAS 126
KAZLAUSKIAI 308
KAŽENIAUSKAS ANDRIUS 127
KAŽENIAUSKAS ANTANAS 127
KAŽENIAUSKAS TADAS 128
KEBLAITIS ANTANAS, Kun. 114
Kėdainiai 330
Kelmavyčio ežeras 13

Kemėšis Fabijonas, Kan. prof. 365
Kena 280, 315
Kenos stotelė 317
Kernavė 342
Keršis J. 333
Kęstutis 139, 183, 185, 220, 267
Keturių Kantonų ežeras 180, 196, 282
Keturvalakių parapija 103
Kiauliečių km. 23
Kielis Jonas 47
Kijevas 66, 91, 143, 279, 281, 299, 308
Kijevo gubernija 287
Kijevo universitetas 142-143
Kiliukas Jonas 22
Kimšų km. 89, 116, 125
Kinija 233, 300
Kirsna 17, 22, 25-26, 29-30, 33, 35, 40, 44, 46, 57, 59, 61, 63, 65, 74, 76, 79, 88, 125
Kirsnos dv. 32, 39, 58, 65
Kirsnos girininkija 32, 35, 38, 46, 54-55, 67-68, 74, 76-77, 79, 82
Kirsnos-Kalvarijos girininkija 47; žr. Kalvarijos-Kirsnos girininkija
Kirsnos-Nemunaičio girininkija 29, 125
Kirsnos seniūnija 34
Kirsnos-Kalvarijos seniūnija 33-35, 55, 57, 59, 91
Kirsnos Tilto km. 88
Kirsnos upė 13, 15-17, 20, 38, 60-61, 119
Kirsnos valsčius 47
Kirša Faustas 208, 210-211, 217, 220
Kirtiklis Baltrus 51
Kiškio km. 35, 83
Kiškis Jonas 50
Kiškis Jokūbas 50
Kyviškių gelž. stotelė 314
Klaipėda 281, 290, 302
Klaipėdos kraštas 290, 292, 297
Kleist P., Dr. 292, 353
Klemensas VIII, Pop. 311
Klova, Gaujos intakas 283
Klevičius Povilas 128
Klimas Antanas 217
Klišis Jokūbas 48
Kluonius Mikas 48
Kmieliauskas Jonas 51
Kmieliauskas Petras (Akmenynai) 48
Kmieliauskas Petras (Eglėbaliai) 49
Kmieliauskas Petras (Orija) 50
Knišinas 15
Kobelčikas Mikas 51
Kobrinas 18, 300
Kobrino apskritis 302
Koeppenas P. 301
Kojalowicz Wijuk Albert, Kun., S.J. 24
Kolosiečiams 1 laiškas 197
Kolupaila S. 283
Komorna 35, 74-75
Koncevičius Jokūbas 127
Končius J., Msgr. dr. 6, 357
Kondratavičius, Gon. 324, 326
Kongres Poloniii Amerikanskio 275
Konradas, Mozūrų kunigaikštis 60
Konvisaras 49
Korewa J. 247, 251
Korintiečiams 1 laiškas 160
Kornilowicz, Kun. 274
Korsika 372
Kosakovskis 83
Kossakowski, Vysk. 341
Kossu-Aleksandravičius Jonas 213; žr. Aistis J.
Kostka Paulius 246
Kostka Stanislovas, Šv. 246
Kot S. 245
Kotlubajus 25
Kotryna, Carienė 42, 136
Kraisk 248
Krajevskis Jonas 59
Krakaitis Albinas, Kun. 110
Krasauskas R., Kun. 248
Krasnicos km. 16-17; žr. Krosnėnų km.
Kražių parapija 248

Kreivas Ragas 44
Kreivosios (Krzywa Dworna) km. 35, 40, 47, 54, 82-83, 86-89, 110, 115, 123, 125
Kreivukės (Krzywa Krolowska) km. 88, 115, 123
Kremlius 354
Kretonys 335
KREVIN 285
Krėva (Krewo), 309; žr. Kriavas
Krėvė 342; žr. Kriavas
KRĖVĖ-MICKEVIČIUS V. 183, 352-353
Krėvos pilis 297, 308
Krėvos unija; žr. Kriavo unija
KRIAUČIŪNAS ANDRIUS 49
KRIAUČIŪNAS PETRAS 208
Kriavas 309, 342
Kriavo pilis 297, 308
Kriavo unija 2
Krikščionys Demokratai, Partija 374
Krikštonys 11, 47, 123
Kriokialaukio parapija 103
Kristaus Karaliaus laivas 216
KRISTUS 74, 107, 138, 144, 154-155, 159-160, 163, 165, 173-174, 179, 181-182, 186, 195, 197-198, 208, 216, 245, 268, 284, 302, 308, 342
Krivių Krivaitis 185
Krymas 180, 293
Krymo karas 106, 108
Kryžiuočiai 12; žr. Vokiečių (Kryžiuočių) ordinas
KROKININKAS JONAS 53
Krokuva (Kraków) 1, 18, 24-25, 34, 69, 221, 224, 228, 232, 245, 247, 252, 267-268, 311, 335, 340
Krokuvos pilis 274
Krokuvos universitetas 223-225; žr. Academia Cracoviensis
Krosnėnų km. 16, 35, 54-55, 61, 82, 86; žr. Krasnicos km.
Krosnos parapija 16, 103, 118-119
KROVINTIS JONAS 22
KROVINTIS STASYS 22
KRUPAVIČIUS MYKOLAS, Kun. 11, 111, 113-114, 116-120, 320-321
KRUŠČIOVAS (CHRUŠČIOV) NIKITA 372
KRUŠINSKAS PETRAS 51
KRUŽIKAS PETRAS 49
KUBILIUS JONAS 53
KUČAS A., Dr. 330
KUČINSKAS JONAS 128
KUDIRKA KAZYS, Kun. 115, 119, 121
KUDIRKA VINCAS, Dr. 200
Kukolčiznos km. 89
KUKIS KAZYS 47
KULBOKAS VLADAS 217
Kultūros Draugija (Vilniuje) 332
Kumečių dv. 89
Kumečių km. 87, 89, 115
KUNDROTAS, Mozūrų kunigaikštis 185
KUNIGIŠKIS URBONAS 22
KUPSTAS BALTRUS 94
KUPSTAS JONAS 93
KUPSTAS TOMAS 93
KUPSTIENĖ SOFIJA 93
KURČEVSKIS, Prel 102
Kurjer Wileński 346
KURMAUSKIS, Šiluvos maršalka 140
KURMAUSKYTĖ ONA 140
Kuršas 292
Kuršo gubernija 298
Kušliškių km. 35, 40, 50, 83, 86, 88, 116, 125
KUZMICKAS KAZYS (Mankūnų km.) 46, 54
KUZMICKAS KAZYS (D. Kirsnos km.) 53
KUZMICKAS PETRAS 53
Kužiai 335
KVEDARAVIČIUS STASYS 81
Kvietkinės km. 88, 115
KVIKLYS BR. 240, 274

Lačevičių (Loczevicze) km. 241, 262
LADYGA K., Pulk. 328

Laynez, Kun., S. J. 245
Lajauskas Baltrus 127
Lajavičius Gabrys 54
Lakinskų dv. 89, 115
Lakinskų km. 89. 126
Lakotovos km. 284
La Nation Roumaine 370
Landžius 55
Lankeliškių parapija 103
Lankupėnų km. 17-19, 24, 61
Lastauskas Baltrus 126
Lastauskienė Marija; žr. Lazdynų Pelėda
Latgalija 281
Latvija 33, 60, 272, 281, 288, 292, 301, 359
Latvinskas Vincas, Kun. 106
Laukaičio, Dvaranausko ir Narjausko Bendrovė 110
Laukaitis Juozas, Kun. 110-111
Launikažentis Petras 52
Launinkas Stepas 22
Laurinaitis Jonas M. 11
Laurynavičius 52
Laurynienė 47
Lazdijai 21, 62, 82, 89, 351, 368
Lazdijų seniūnija 23
Lazdynų Pelėda (Lastauskienė Marija) 201
Lebedys J. 236, 257
Lebedkinas 284, 299-300
Lebiodka 355
Lecijus F., Prof. 293
Lednickis, Advok. 305
Leipalingis 38, 110-111
Lekešis Vincas, Kun. 105
Lelis P. 350
Leninas Vladim. 359
Lenkija 6, 9, 15, 18, 26-27, 33, 41-43, 45, 59-63, 66-68, 76, 91, 129, 132, 221-223, 226-230, 245-247, 249-250, 253, 256, 266-267, 269, 271-272, 274-278, 282, 287-292, 297, 301 304-305, 307, 311-312, 317-321, 324, 329, 332-334, 337, 340-42, 344-350, 352-353, 355, 358-359, 361
Lenkijos egzilinė vyriausybė 276
Lenkijos karalystė 233, 250
Leonas XIII, Pop. 153, 175
Leonienė 53
Lermontovas M. J. 151-152, 212
Leščinskas Stanislovas, Karalius 25, 33-34, 63-64, 67
L'Exil Et Liberté 370
Liaudanskis 284
Libauskas Baltrus 127
Liepoja 290-292
Lieponos upė 12, 14
Lietuva 1-2, 4, 8, 11-12, 13, 22, 26-27, 29, 33-34, 36, 38, 41, 43, 45, 47, 56, 60, 62-63, 66, 75-76, 91, 110-114, 117-118, 120-123, 132, 134-139, 144-145, 147-152, 154, 158, 160-161, 163-165, 173, 175-181, 183-184, 186-187, 189, 191-192, 194-198, 201-204, 206-209, 212-220, 222-223, 226-230, 232-233, 236, 239-240, 244-245, 247, 250, 252-253, 256-257, 265-266, 268-275, 277-298, 300-301, 303-305, 307-308, 310-315, 318-331, 333-334, 337, 339, 341-342, 344, 348-356, 358-359, 366, 368-374
Lietuva VII, 328, 372
Lietuvis Mykolas 307, 351
Lietuvių Balsas (Petrapily) 372
Lietuvių Bendruomenės Krašto Taryba Prancūzijoje 370
Lietuvių Dienos 210, 288
Lietuvių Fedoralistų Sąjunga 370
Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija (L.K.M.A.) 11, 216
L.K.M.A. Metraštis I t. 1, 265, 284
L.K.M.A. Suvažiavimo Darbai 369
L.K.M.A. Suvažiavimo Darbai I. t. 216, 373
L.K.M.A. Suvažiavimo Darbai V t. 330
Lietuvių Krikščionių Demokratų Susivienijimas 175
Lietuvių Kultūros Draugija (Seinuose) 355

Lietuvių Mokslo Draugija (Vilniuje) 336
Lietuvių Sporto Klubas (Vilniuje) 336
Lietuvių Taryba Vilniuje 289
Lietuvos Aidas 155, 372
Lietuvos arklininkas 29
Lietuvos Brasta 281, 284-285, 288-290, 300, 302, 356, 359
Lietuvos girios 302
Lietuvos himnas 200
Lietuvos kariuomenė 326, 328
Lietuvos konstitucijos projektas 287
Lietuvos krikštas 1-3, 5, 309-310
Lietuvos-Lenkijos bajorai 62
Lietuvos-Lenkijos frontas 341
Lietuvos-Lenkijos karalius 26-27, 33, 303
Lietuvos-Lenkijos padalinimas 43
Lietuvos-Lenkijos pasienis 358
Lietuvos-Lenkijos santykiai 278
Lietuvos-Lenkijos valstybė 26, 41, 76, 93, 268, 288, 290
Lietuvos Metrika 17-19, 21, 23, 26, 28-29, 320
Lietuvos Mokykla 369
Lietuvos Mokslų Akademijos Biblioteka (Vilniuje) 84, 122
Lietuvos Paprūsė 293
Lietuvos paukščiai 355
Lietuvos tribunolas 29
Lietuvos sienos (ribos) 295, 297-298, 309, 349, 351-352, 354
Lietuvos Ūkio Atstatymo Komisija 366
Lietuvos Ūkio Draugija 332
Lietuvos vėliavininkas 29-30
Linkevičius M. 213
Linkmenys 334
Linničenko 1
Lintupė, Gaujos intakas 283
Lipčius J. 314
Liponkio km. 24
Lippomanus Aloysius 250
Liškiava 105-106
Literatūros Etiudai 217
Lithaunia propria 295-296, 304
Litua 286; žr. Lietuva
Litva i Rus 39, 100
Litvinas 284
Litvos (Možaisko) km. 283-284
Liubavas 13
Liubavo parapija 103, 111, 121
Liubeckis Ksaveras 287
Liubianiec, Kun. 342
Liublino unija 123, 229, 249
Liūbošanai 63
Liucernos varpai 180, 196
Liudkevičius Kristupas 128
Liudvikienė, Santakos bajorė 52
Liudvinavo dv. 89
Liudvinavo parapija 103, 111, 118-119
Liuima Antanas, S. J. Kun., prof. dr. V
Liulevičius Vincentas 12
Liuteris M., Dr. 229, 249
Liutkevičius Andrius 50
Liutkevičius Juozas, Kun. 114
Liutvinas Pranas, Kun. 115
Livonija 27, 33, 66, 91, 102-103, 129, 233, 244, 253, 265
Livonijos Ordinas 3
Livonijos sutartis 3
Lyda 25, 240, 281, 286, 297, 301-302, 308-309, 312-315, 319, 329, 335, 348, 354, 355, 358-359
Lydos apskritis 307-308, 332-333, 355
Lydos pavietas 287
Lydos pilis 308
Lydos sritis 300
Lokinskas 83
Lomža 320
Londonas 211, 221, 272, 276, 289-290, 312, 318, 324, 331, 333-334, 337, 343, 345, 353,
Los Angeles 201, 205, 292, 316
Lovatės upė 283
Lozana 292
Lozorius (iš Evangelijos) 138
Luck (Ukrainoje) 247
Luckus 53
Lukaševičius Andrius 49

Luko evang. 195
Lukšte 284
Luneckas 342
L. V. L. Komitetas 344
Lvovas (Lwów) 221, 275-276, 278, 335

Maceika Petras 51
Maceina Antanas, Prof. dr. žr. Jasmantas
Maciukevičius Kazimieras, Kun., 109-111
Maciulaitis Juozas, Kun. 114
Mackevičius M. 327
Maculevičius J. 175; žr. Maironis
Mačia Vaitiekus 53
Mačiulis Aleksandras 140
Mačiulis P. 354
Mačiulių šeima 141
Mačiulskas Tomas 47
Madrid Christoforas, Kun., S. J. 245
Madridas 247, 250
Madrido radijas 370
Maggio L., Kun. S. J. 226, 243
Magnin E. 373
Magnus Ducatus Lithuaniae 279; žr. Didžioji Lietuvos Kunigaikštija
Mailly Lascaris Eugenija De 32
Maironis-Mačiulis Jonas, Prel., VII, 133-220
Maironis Stanislovas 141; žr. Maironis-Mačiulis
Maišiogala 239, 309
Maišiogalos altarijos 228, 247-248
Maišiogalos bažnyčia 260
Makarevičius Jokūbas 51
Makarevičius Simas 51
Makauskų km. 121
Maknavičius Jonas, Kun. 114
Maksimavičius Ignas 48
Maladečina 280, 290, 301, 329
Maladečinos parapija 302
Maladečinos stotis 315
Malėnas Ignas VII, 368-369
Malickas 83
Malickis Benediktas Juozapas 70-72
Mališauskas Jonas 52
Mališauskas Juozas 47
Mališevskis 59
Manelienė Faustina, Agron. 367
Manelis Juozas, Dr. 367
Manelis Vitas, Prof. dr. VII, 365-367
Mankūnų km. 13, 35, 46-47, 54-55, 83, 86
Mannheim 231, 251
Mantova, 225
Manvydas, Kunigaikštis 185
Manzoni A. 151, 154
Marburgas 2
Marcinkonys 327, 339
Marčinskis 104
Margalis 201, 205; žr. Šnapštys Juozas, Kun.
Margų km. 40, 83, 87
Marija, Dievo Motina 66, 70, 96-98, 106-107, 154, 158-159, 167, 182, 186, 190, 192, 194, 198-199, 202, 206, 210-214, 220, 239, 260; žr. Jokūbo žvaigždė
Marijampolė 110-111
Marijampolės apskritis 119
Marijampolės dekanatas 109
Marijampolės gimnazija 208
Marijos Dangun Ėmimo šventė 232, 238, 252, 260
Marijos himnas 143
Marys (*Kame išganymas*) 176
Markevičius Pranas, Kun. 89-90, 98-99, 103-104
Marksas Karolis 173-174
Marliani Bernardino 225
Martinori E. 236, 257
Martinov Joannes 246
Martynas, Šv. 16, 239, 260
Martynas, bajoras 52
Martynienė 47
Marx Karl žr. Marksas
Masalskiai 38, 41

Masalskis Grigalius 15-18, 20-22, 39, 61
Masalskis Mykolas 42-43
Masalskis Teodoras 20
Masiulis Bal. 352
Masiulis Jonas 352
Maskalis Stasys 53
Maskulevičius Antanas, Kun. 103
Maskva 7, 21, 25-28, 61, 136, 187, 197, 217, 271, 277, 281, 288, 292, 294, 296, 309, 360
Maskvos savivaldybininkų suvažiavimas 305
Maskvos sutartis 303, 350, 355-356
Masovia 245, 250; žr. Mozūrija
Maškulis Vaitiekus 47
Matlaukio km. 14, 24
Mato evang. 196-197, 253
Matukynas Andrius 49
Matulaitis-Matulevičius Jurgis, Arkiv. 175, 343
Mutulaitis S., Dr. 136
Matulionis Jonas 112
Matusas J. 328
Matušauskas 52
Matutis V. 383
Mauclère Jean 217, 373
Mazoveckas 91
Mažiulis A. 351-352
Mažoji Lietuva 298, 303
Mažvydas Martynas 150
Mažvydo Katekizmas 133
Medekša 32
Medininkai 6
Medininkų pilis; žr. Medninkų pilis
Medininkų valsčius 8
Medninkai 228, 256, 258-259, 309
Medninkų pilis 308
Medninkų sritis 236
Medninkų valda 237-238
Medvedevas 19
Medvėgalio kalnas 179
Meillet A. 291, 307
Mejerovičius 272
Melbournas 277
Meliajevas 284
Melno taika 12, 132
Memmingenas 325
Menkupių (Mankupie) km. 40, 50, 55, 74-77, 79, 81-82, 85, 87-88, 115, 121, 123, 125
Mentovato Camillo, Vysk. 245
Mercurianus Everardus, Kun., S. J. 259
Mergutrakio km. 83
Merkelis A. 331, 343, 346, 352-353
Merkinė 15, 17-18, 38, 83, 129, 131, 269
Merkinės didgiris 11, 19, 60
Merkinės girininkija 19
Merkio upė 237, 258
Mesijas 159; žr. Kristus
Meškulis Kazys 51
Motelių dv. 13, 44
Motelių seniūnija 13, 35
Miami, Fla. 6
Michalkevičius K., Vysk. 342-343
Mickevičius Adomas 144, 151-152, 161, 180, 198, 220, 308, 312
Mickevičiūtė Marija 308
Mickūnų km. 314, 339
Mickūnų valsč. 313
Mickūnų-Bezdonių ruožas 315
Mieldažys Antanas, Kun. 119
Mielynavičius Antanas 128
Mikalajevo km. 116
Kikalaukos km. 87-89, 110, 116, 125
Mikalaukos smuklė 125
Mikališkių km. 88, 110, 115
Mikalojus, Caras 27, 286
Mikolajczyk St. 275
Mikolajevskis Jonas, Kun. 105
Mikolienė 54
Mikuckis Juozas 208, 211-212, 217
Milakavičius Mikas 94
Milastonys 13
Milašević Raudonulis A. 101
Mildažys Kazys 48
Miliulevičius Juozas 128
Miliūnas Laurynas 49
Milničo (Milnicz) km. 241, 262

Milton J. 189
Miluničiškių km. 88
Mindaugas, Karalius 1-2, 117, 184, 244, 265, 284, 294
Mindaugių kaimai 117
Mindaugo kalnas 308
Mindaugų bažnyčia 118
Mindaugų parapija 116-119, 121
Miniukas Šimas 52
Miniukienė Jonienė 52
Minskas 267, 280, 283, 285, 287, 290, 294, 301
Minsko apskritis 284
Minsko gubernija 288-289
Minsko kantonas 271
Minsko sritis 284
Miodunovičius Antanas 129
Miroslavas (Bendrės) 79, 86, 101 106; žr. Bendrių km.
Miroslavo bažnyčios archyvas 101
Miroslavo parapija 115
Misiukynas Grigas 82
Miškelis Vincas, Kun. 105-106
Miškinėlių km. 365
Miškinis Antanas 213
Miškinis J. 333, 337, 345
Miškūnas 284
Mitkiewicz L., Pulk. 275
Mitraučiznos km. 118
Mižukynas Grigas 50
Mižukynas Tomas 50
Mykolaitis Vincas (Putinas) 217; žr. Putinas
Mykolienė 46
Mocarskis Vincas, Kun. 103
Mociškėnai 13
Mockaitis Povilas 22
Mockavos seniūnija 87, 125
Mockiškės valsčius 335
Mogiliavas 288
Mogiliavo gubernija 287, 289
Mokyklos gatvė (Kalvarijoje) 124, 127, 129
Mokytojų Draugija (Vilniuje) 336
Molėtai 339
Molinės km. 89, 116, 125
Molotovas V. M. 353-354
Monkevičius Jonas Mykolas, Kun. 70-71, 73
Montrealis 276
Moravija 230, 250
Mościckis Ign. 278
Moskovija 229, 233, 245, 249, 253; žr. Maskva
Mozūrija 60, 66, 230; žr. Masovia
Možaiskas 283-284
Mstislavo seniūnija 38
Mstygobovas 15
Muraška Juozas, Kun. 105
Murgininkų km. 40, 110, 115, 124
Mūsų Vilnius 372
Muzikos Žinios 222

Nadal Hieronymus, Kun. S. J. 247
Nanterre kapinės (Paryžiuje) 370
Napoleonas B. 287-288, 301, 304
Narbutas 308
Narjauskas Jurgis, Kun. 110
Narkevičius Jurgis, Kun. 108
Naručio ežeras 309, 355
Naruševičienė Aleksandrienė 32; žr. Nenortaitė
Naruševičienė Katrė 25; žr. Radvilaitė Katrė
Naruševičius Aleksandras (Jono sūnus) 23-25
Naruševičius Aleksandras (Kristupo sūnus) 25-26, 29, 38
Naruševičius Jonas 21-25
Naruševičius Jurgis 23-24
Naruševičius Kristupas 23, 25
Naruševičius Mikalojus 23, 25
Naruševičius Vladas 23, 24
Naruševičius 269
Naskaučių (Naskoveczi) km. 237, 258
Nasza Przeszlosc 223
Naškūnų km. 13
Natkevičius L. 282
Naugardėlis 24, 25, 284; žr. Naugardukas

Naugardukas 7, 283, 287, 298, 301, 304, 314, 342, 356; žr. Naugardėlis
Naugarduko apylinkės 308
Naujienėlės (Nowinka) km. 40-41, 83, 88, 115, 123, 125
Naujienos km. 52, 118-119
Naujoji Romuva 150, 174, 216, 369, 372
Naujoji Vilnia 301, 314-316, 338, 345, 358
Naujosios Vilnios lenkų mokytojų Institutas-Seminarija 358
NAUJOKAITIS PRANAS, Kun. 109
NAUJOKAITIS PRANAS 150, 206, 217
Naumiestis 104
Neapolio įlanka 180
Nečeliavičių (Nieczeliovicze) km. 241, 262
Nedzingė 342
Neisės upė 276
Nekrašių (Niekrasse) km. 241, 262
Nemenčinės rajonas 123
Nemunaičio-Alytaus didgiris 13; žr. Alytaus-Nemunaičio didgiris
Nemunaičio bažnyčia 85-86
Nemunaičio didgiris 11-61, 85-86
Nemunaičio dv. 13, 44-45, 85
Nemunaičio girininkija 14, 63, 65, 67, 69, 81, 83, 86
Nemunaičio-Kirsnos girininkija 67, 73-74, 76, 87, 124; žr. Kirsnos-Nemunaičio girininkija
Nemunaičio seniūnija 46
Nemunaičių km. 89, 118
Nemunaitis 12-13, 26, 46, 63, 79, 83, 85
Nemunas 11-13, 35, 60-61, 79, 83, 85-86, 132, 164, 274, 283, 287, 291, 302, 309, 335
Nendrupėnų km. 23
NENORTAITĖ (HALŠKA) ELZBIETA 24-25; žr. NARUŠEVIČIENĖ ALEKSANDRIENĖ
NERIS SALOMĖJA 213
Neris 230, 235, 249, 282; žr. Vilija
Nesvyžius 43
Nevėžis 3-4, 6
New York, III. 234, 249, 269, 287, 289, 293, 298, 302, 331, 339, 344, 352-353
Niauda, Servečio intakas 283
NIEVIEROVIČIUS A. 308
NIEVIEROVSKIS KRISTUPAS 30
NITSCH K. 335
NIVINSKAS JULIUS, Kun., M.I.C. 103
NYKA NYLIŪNAS A. 217
Nočia 342
Noriūnai 13
NORUKAS JOKŪBAS 51
Notre Dame Universitetas, Ind. 215
NOVAKOVSKIS JONAS 59
Novelis 281
Obelijos dv. 13, 61, 85
Obelijos ežeras 61, 85
Obelytės upė 60
Obolė 309
Oderio upė 276, 358
Odininkų gatvė (Kalvarijoje) 50, 124, 127, 129
OGINSKI (Vilnijoje) 285
OGINSKIENĖ ALEKSANDRA 43, 58-59, 87, 91-93, 124; žr. ČARTORISKYTĖ ALEKSANDRA
OGINSKIS JUOZAS 36
OGINSKIS MYKOLAS KAZIMIERAS 39, 41-43, 57, 87, 124, 287
O.G.U. skyrius 288
Ohio valstija (J.A.V.) 8
Okolica 300
Okos upė 283
OLESCZUK, Kun. 341
OLIVIER-MARTIN 373
Olmiucas 232, 251
OLŠAUSKAS K., Prel. 329
ONA, Vytauto Didžiojo žmona 5
Onciškių km. 47
Orijos dv. 57-58
Orijos ežeras 13, 44

Orijos km. 50, 55, 57, 59, 83, 87-88, 115
Orleano Mergelė 153
Orša 28, 284
Ostland 292
Ostlando Komisariatas 293
Ošary 17 ; žr Pakirsnių km.
Oświatos Draugija 312
Ozemblauskas 37, 56, 101
Ožkinis Jurgis 48

Pabalinės km. 88, 118
Pabalinės smuklė 40, 124
Pabalių km. 88
Pabaltijys 360, 365
Pabaltijo kraštai 293
Pabaltijo universitetas Hamburge 275, 366
Pabradės valsčius 318
Pacard bendrovė (J.A.V.) 366
Pacas Jonas Kazimieras 24
Pacas Kristupas 29-30, 32-33
Pacas Mikalojus 29
Pacas Stasys 29
Pacas Steponas 29
Pacų giminė 24
Padleskis 83
Padolskis Vincentas, Vysk, 119, 121
Pagaujėnų km. 283
Pagrandų km. 88, 118
Pajaujiškių km. 40, 88, 110, 115, 124
Pajevičius Adomas 51
Pakirsnių dv. 23, 39
Pakirsnių km. 16-17, 39, 110, 115
Pakruopiškių km. 121
Pakštas K., Prof. dr. 282, 297, 300, 302, 309, 349, 374
Pakurskis Povilas 48
Palanga 149, 151, 178, 218
Palangos Juzė 149
Palenčiznos km. 89, 116, 118
Palikauskas 36
Palikuonys 284
Palionys 327
Palnyčios km. 40-41, 51, 55, 82, 86-88, 115, 125
Palnyčios upelis 13
Paneriai 186, 342
Panevėžio apskritis 365
Panilis Jokūbas 82
Pankevičius Vaclovas, Kun. 114
Paparčių parapija 342
Papečkis Simonas 37, 56-57
Papiliakalnio km. 88, 121
Paprūsė 35
Pariečė 341
Paryžius 217, 221, 246, 267, 271, 290, 326, 370-372
Parma 225
Parudaminio parapijos klebonas 342
Pasandravio dv. 139
Pasevičių (Pasevicz) km. 241, 262
Pasodė 284
Pastoviai 286, 327
Pasūduonio km. 116
Paszkiewicz H. 2
Pašešupio km. 116
Patašinės km. 88
Patmo sala 181
Patrakė 284
Paulauskas Martynas 52
Pauliukalnės km. 87
Pauliukas (Odininkų gatvėj) 50
Pauliukas Juozas 52
Pauliukonis Jurgis 50, 55
Pauliukonis Pranas 183, 217
Paulius IV, Pop. 239, 260
Pavergtųjų Europos Tautų Seimas 370
Pavergtųjų Europos Tautų Suvažiavimas Hagoje 372
Pavergtųjų Tautų Kongresas Lozanoje 292
Pavištyčio km. 24
Pavyslys 7
Pažaislio vienuolynas 32
Pažaislis 32
Pečkauskaitė Marija ; žr. Šatrijos Ragana
Pečkauskaitės M. Gimnazija Kaune 369

Pepelis Motiejus 28
Perasta Mikalojus 127
Perkūnas 179, 183, 185-186
Perkūno šventyklos 309
Perloja 15
Perlojos dv. 17
Persija 300, 328
Perstūnis 15, 17, 20
Perugia (Porusium) VI, 246
Peterburgas 148, 221, 288; žr. Petrapilis
Petižerio ežeras 44
Petkevičaitė G. 201; žr. Bitė
Petrapilio Dvasinė Akademija 110-111, 143, 146, 153, 172, 344
Petrapilis 24, 33, 39, 69, 90, 111; žr. Petersburgas
Petras, Šv. Apašt. 97, 155, 163, 198
Petras Didysis, Caras 33-34, 63-64
Petras Kanizijus, S. J., Šv. 245
Petrauskas (Egliškių km.) 313
Petrauskas A., Kun., M.I.C. 322
Petrauskas Kazys 46, 54
Petrauskas Petras 46
Petravičius Povilas 45
Petrika Jonas, Kun. 109
Petrikavas 245
Petronio A. knygynas 136, 140-141, 217
Petronis Kasparas 52
Petroška V. 333
Petruitis J. 301, 326-328, 330
Pfeil, Grafas 338
Philadelphia; žr. Filadelfija
Piazza della Pilotta V
Pietinė Lietuva 302
Pietų Amorika 245
Pijorų mokyklos 312
Pijus IV, Pop. 225
Pijus V, Pop. 255
Pijus X, Pop. 341, 343
Pikčiūnų (Pikcziuny) km. 237, 258
Pileckij 285
Piliachovskis Biberšteinas 78
Piliakalnio km. 13
Pilipauskas 56
Pilsudskis J. 269, 271-274, 278, 315, 318-321, 329, 342, 348
Pilsudų dv. 318
Pinos-Pripetės balynas 302
Pinskas 35, 74, 76, 284, 356
Pinsko pavietas 287
Piotrovas 320
Plateris Liudvikas 287, 308
Platonas 136
Plechavičius P., Gen. 337
Plepys 112
Pliniana spaustuvė VI
Plymouth, Pa. 203
Plynės km. 284
Plynės pieva 130
Počinskas Aleksandras 73
Podymas Jurgis 50
Podlesė 66; žr. Podlesis
Podlesės vaivadija 38
Podlesis 91; žr Podlesė
Podolė 91
Podolės gubernija 287
Polonovo taika 27
Polis 104
Polis Vincentas 144
Polockas 3, 229, 249, 284-285, 356
Polocko arkivyskupija 283
Polocko kraštas 282
Polska Partja Socialistyczna 318
Poltava 288
Poniatovskis Stanislovas Augustas 42
Ponikovskis A. 272
Pontificia Universitas Gregoriana 244; žr. Collogium Romanum
Poplatek J. 222-223
Poseidonas 179
Posilge Joh. V. 5
Poška Dionyzas 172-173
Pošnia 115
Potapenko, Gen. 288
Potelis Juozas 52
Potsdamo sutartis 297
Povilaitis Antanas 46
Povilaitis Simonas, Kun. 111
Povilanskas; žr. Povilonis

Povilas, Šv. Apašt. 147
Povilonis Andrius 46
Povilonis Jokūbas 46, 54
Povilonis Jonas 46
Povilonis Jurgis 46-47
Povilonis Kazys 46, 54
Povilonis Laurynas 46
P. O. W. (Polska Organizacja Wojskowa) 348
Poznań 127, 247, 251
Praamžius 184-185
Pranciškavo km. 116
Pranciškonas (*Kame išganymas*) 173,179
Pranciškus, Šv. 157, 168
Pranckevičius Antanas 53
Prancūzija 112, 269, 271, 278, 294, 370-371, 373-374
Prancūzų revoliucija 373
Prapuolenis K., Kan. 341
Prėgliaus upė 283; žr. Skaros upė
Presalskis 83
Preuschhoff J. A. 221
Prienai 109-110
Prienų parapija 110
Pripetė 302; žr. Pinos-Pripetės balynas
Prisogio km. 24
Pryga 15
Prokopavičius 102
Protasevičius Valerijonas, Vysk. 225-226, 234, 239-240, 248, 254, 260-261
Prother G. W. 289
Protvos upė 283
Prudėnai 290
Prūsai 2, 13-15, 18, 36, 43, 56, 63, 66, 91, 93, 129, 355; žr. Prūsija; Prūsų kraštas; Prūsų Lietuva
Prūsija 4, 12, 19-20, 60-61, 64, 100, 230, 245, 250, 293, 300; žr. Prūsai; Prūsų kraštas; Prūsų Lietuva
Prūsų kraštas 3; žr. Prūsai; Prūsija; Prūsų Lietuva
Prūsų Lietuva 150; žr. Prūsai; Prūsija; Prūsų kraštas; Prūsų Lietuva
Prušinskas Jonas 126
Psalmės 195, 233, 253, 372, 374
Pskovas 279
Pšezdzieckis, Grafas 329
Pučinskas Aleksandras 81
Pučinskienė Kotryna 81; žr. Šobranskaitė Kotryna
Pūkas Martynas 52-53
Pulkevičiūtė Ona 140
Pultovia; žr. Pultuskas
Pultuskas 228, 232, 246, 250, 252, 288
Pultusko Kolegija 230
Punios didgiris 11, 60
Punskas 70-71, 79, 269, 355
Punsko parapija 83
Punsko-Seinų sritis 351
Puodžius Andrius 49
Puodžius Šimas 48
Puodžiūnas Jonas, Kun. 109
Pupasodis 13
Purickis J. 318, 331, 353
Puškinas A. S. 151
Putinas 208-210, 220; žr. Mykolaitis Vincas
Putnam, Conn. 206
Putrila Jurgis 46
Puzdešris Klemensas, Kun. 114

Quedlinburgas 286

Rabikauskas Paulius, S. J. Kun. prof. dr. VII, 221-266
Raciąż 6, 9; žr. Rocionžo sutartis
Račaitis Antanas, Kun. 115
Račanauskas Kazys 48
Račius Čiuras 48
Račius Lukas 51
Račkauskas Motiejus 82
Račkauskas Simonas 50
Račkauskas Stanislovas, Kun. 114-115
Rada Narodowa 276

Radomyslius (Ukrainoje) 300
Radoškovičių valsčius 283
RADVILAI 41-42
RADVILAITĖ KATRĖ 24-25; žr. NARUŠEVIČIENĖ KATRĖ
RADVILAITĖ-VYŠNIOVECKIENĖ TEKLĖ 38; žr. FLEMINGIENĖ; SAPIEGIENĖ TEKLĖ
RADVILAS ALBERTAS STANISLOVAS 28, 32
RADVILAS BOGUSLAVAS 29
RADVILAS JOUDASIS MYKOLAS 229, 240, 249, 261
RADVILAS KAROLIS 39, 42-43
RADVILAS, Lietuvos etmonas 29, 62
RADVILAS MIKALOJUS, Naugardėlio vaivada 25
RADVILAS MYKOLAS KAZIMIERAS 42
RADVILAS NAŠLAITĖLIS MYKOLAS KRISTUPAS 240, 249, 261
RADVILAS RUDASIS MYKOLAS 239, 260
RADVILIENĖ, Kunigaikštienė Varšuvoje 322
RADZEVIČIUS BALTRUS 126
RADZEVIČIUS KAZIMIERAS, Kun. 94-95, 103-104
RADZEVIČIUS VALENTAS 126
RADZINSKAS, Kun. O. Carm. 103
Ragainės komtūras 6
RAGAŽINSKAS JOUZAS (Graužinių km.) 49
RAGAŽINSKAS JOUZAS (Vidgirių km.) 50
RAGAŽINSKAS MIKAS 50
RAGAŽINSKAS PIJUS, Kun. 114
RAINYS (*Jaunoji Lietuva*, Juozo tėvas) 162, 202
RAINYS JUOZAS (*Jaunoji Lietuva*), 140-142, 144, 154, 194, 197
RAINYTĖ ONA (*Jaunoji Lietuva*) 140
RAKĖZA JURGIS 37, 56
RAMAŠAUSKAS LAURYNAS 26
RAMŠA 284
Raseiniai 139, 143, 147, 160, 162, 174-175, 184, 189, 198, 217
Raseinių apylinkės 318
RASEINIŲ MAGDĖ 139, 143, 147, 160, 162, 174-175, 184, 189, 198, 217
RASTELIŪNAS ANDRIUS 81
RASTENYTĖ C. 335
RAŠTIKIS S., Gen. 292, 352
Raudenio ežeras 13, 14
Raudenio km. 110, 115
Raudeniškių km. 40-41, 87-88, 109, 115, 124
Raudonės upė 60
RAUPELIS, Kun. 342
Rausvės upė 61
RAUZONIS KAZYS 50
RAVINIS JURGIS 49
RAŽEKAS 284
RAŽONIS 284
REBOUL, Pulk. 273
REDDAWAY W. F. 246
Regensburgas 114
Reino florenas 236
Reino provincija 257
REITELAITIS JONAS, Kun. VII, 11-132
Repnino manifestas 287
RĖZA L. 150
RIBENTROPPAS J. 292, 353
Ricerche Slavistiche 245
Rietavas 65
Rigi Kulm kalnas (Šveicarijoje) 180
Rikantų ežeras 228, 238, 247, 259
Rikantų km. 228, 247, 259
RILKE RAINER MARIA 156, 169
RIMVYDŲ giminė 308
RYDZ-ŚMIGL 278
Ryga 3, 60
Rymas 178, 200; žr. Roma
Rytas 372, 374
Ryto Draugija (Vilniuje) 332, 336
Ryto mokyklos (Švenčionyse) 336
Ryto mokyklos (Vilniuje) 336
Rytprūsiai 34, 61, 132, 276, 283, 290, 295, 297, 309, 358.
Rocionžo (Raciąž) sutartis 6, 7; žr. Raciąž
ROČKAITĖ ZUZANA 24-25

Rodūnia 342
Rodūnios parapija 308
Rokantiškių km. 283
Rokiškio gimnazija 365
Rokiškis 282, 329
Roma V, 6-7, 155, 186-187, 214, 220, 222, 224-225, 227-228, 231, 236, 245-247, 251, 255, 257, 265, 275, 282, 284, 330; žr. Rymas
Roma (Maironio baladė) 146
Romanovas Mykolas, Caras 26
Romanovskis Abrahimas 126
Romos kurija 225
Rosenbergas 293
Rastowski S., Kun., S. J. 246-249, 253
Rozmarek K. 275
Rozmierskis Antanas 127
Rozmierskis Kazys 127
Rozmierskis Martynas 127
Rubeževič 285
Rudamina 15, 17, 35, 61, 82, 86, 107, 339
Rudaminaitė (Pacienė) Ona 29
Rudaminos bažnyčia 102-103
Rudaminos dv. 16
Rudaminos parapija 16, 103, 111 118-119
Rudaitis Simas 51
Rūdelės km. 118-119
Rudnia 334
Rudnios parapija 342
Rudziškė 15
Ruginevičius Juozas 48
Rukša A. 312
Rumbonių parapija 103
Rumunija 372
Rūpintojėlis 113, 156
Rusevičius Stasys 128
Rusija 27-28, 33, 43, 63, 66, 109-110, 118, 146, 174, 222, 245, 281, 285-288, 293-294, 296-297, 303, 305, 308, 310, 312-313, 315, 34[illegible], 356, 359-360
Rusija (Tarybų) 276, 296; žr. Sovietų Sąjunga; Sovietų Rusija
Rusijos dūma 111
Rusinavičius Jonas 127
Rūta, Servečio intakas 283
Rutkos dvarelis 78
Rzecica 43
Rzevulskis 304

Sabaliauskas Jonas Kazimieras, Kun. 34, 62-75, 80-81, 84-85, 96, 99-100, 102, 104-105, 107
Sabaliauskas Simonas 71
Sabaliauskienė Ona 71
Sadauskas Andrius 46, 54
Sadkauskas, Vaitas 129
Sakalauskas Grigas 54
Saksonija 33, 41
Saldukaitė Katrė 93
Saldukaitė Marija 93
Saldukaitė Ona 93
Saldukas Jonas 51
Saldukas Laurynas 93
Saldukas Matas 93
Saldukienė Ieva 93
Saldukienė Sofija 93
Salekio ežeras 44
Saliamonas, Karalius 195
Salyga 284
Salyno sutartis 4, 6-7
Salys A., Prof. dr. 240
Salmerón A., Kun., S. J. 250-251
Salos 280, 284
Saluta 126
Salvatori Giuseppe 217
Samaučiznos km. 89, 118
Santakos km. 35, 40-41, 51-52, 55, 78, 82, 86-88, 115, 125
Santarvės atstovai 271
Santvaras Stasys 212, 217
Sapiega Aleksandras 38
Sapiega Benediktas 33
Sapiega Kazimieras Jonas 33-34
Sapiegas Leonas 311
Sapiega Mykolas Antanas 38
Sapiega Mykolas Juozas 33-34, 38-39, 63-67, 69, 85, 107
Sapiega Povilas 30, 33

Sapiegai 41, 182
Sapiegaitė Kotryna 38
Sapiegienė Aleksandra 39; žr. Čartoriskytė Aleksandra
Sapiegienė Teklė; žr. Radvilaitė Teklė; Flemingienė; Vyšnioveckienė
Saražas 283
Saulėtekio ložė (Lenkijoje) 341
Sauliukonis 83
Saveikonis Laurynas 53
Savickis J. 323, 350, 354
Savulionis Juozas 53
Scheidemann P. 289
Schiller J. Ch. Fr.; žr. Šileris
Scriptores Rerum Prussicarum 60
Sčėros upė 283; žr. Skėrija
Seinai 89-90, 107, 110-111, 286, 297, 300, 304, 314, 336, 341, 344, 354-355, 357
Seinų apskritis 306, 368-369
Seinų bažnyčia 103
Seinų kautynės 326, 328
Seinų Kunigų Seminarija 106-111, 344
Seinų parapija 357
Seinų-Punsko sritis 351
Seinų vyskupija 103, 105-106, 109, 111, 306
Seirijų parapija 47
Seivų valsčius 19
Selci Umbro VI
Semeniškiai 13
Sen. Įstatymas 157; žr. Biblija, Šv. Raštas
Senkaitis Juozas 51
Senkus K., Kun. 158
Sertillanges A. D., Kun., O. P. 370
Servečio upė 283
Seversko pilys 307; žr. Sieverskas
Shakespeare W.; žr. Šekspyras
Sibiras 152, 280
Sidaravičius Jonas 48
Siedlecas 39
Sievero-Zapadnyj Kraj 288
Sieverskas 27, 91; žr. Seversko pilys
Sikorovščizno dvarelis 30
Sikorskis Wł., Gen. 319
Silezija 64, 66
Simanavičius Mikas 51
Simano Daukanto Mokytojų Seminarija Kaune 369
Simkavičius Valiukas 22
Simnas 45, 62, 70-73, 82, 86
Simniškis Tadas 128
Simno bažnyčia 100
Simno dv. 13
Simno girininkija 21
Simno seniūnija 13, 35
Sinkevičius Jonas 94
Sirvydas Konstantinas, Kun., S. J. 133
Sirvydo *Punktay Sakymų* 133
Sitka P., Kun. 121
Sydney 328, 350
Sygański J. 228
Skaisčių km. 48
Skaitymai 218
Skandinavų kraštai 359
Skapiškio varpas 155, 187-188
Skapiškis 188
Skarb Narodowy 276
Skarga petras, Kun., S. J. 104, 227-228
Skariškės km. 88
Skariškės smuklė 40, 124
Skary, Juodelių km. žydas 47
Skaros upė 283; žr. Prėgliaus upė
Skersabalių km. 40, 87-88, 109, 115, 118, 124-125; žr. Kamičių km.
Skėrija 283; žr. Sčėros upė
Skipitis R. 294-296, 328
Skirgaila, Trakų kunigaikštis 3
Skirmontovo km. 283
Skynimai 217
Skreičionių km. 283
Skubskis Kristupas 49
Slanimas 287, 291, 302; žr. Slonimas
Slanimo apskritis 302, 304
Slavėnas Vaitiekus 53
Sleževičius Mykolas 326-327, 331

Šlonimas 38, 63 ; žr. Slanimas
Slovackis Julius 151-152, 220
Słowo 348
Sluckas 284-285, 356
Smalenskaitė Ieva 93
Smalenskas Jonas 93
Smalenskas Kazimieras, Kun. 107-108
Smalenskas Mykolas, Kun. 108
Smalenskienė Katrė 93
Smalėnai 355
Smalininkų km. 35, 40, 82, 86-88, 110, 115, 124
Smalinyčia 15
Smalinskas Andrius 51
Smalnyčėnų km. 121
Smelta 284
Smetona Antanas 287, 324-326, 331, 350, 352-353
Smetoniškės pieva 63, 65, 67-68, 76-77, 81, 90-93, 126, 129-130
Smilgevič 285
Smolenskas 6, 15, 17-18, 66, 71 91, 229, 249, 279, 284-285
Smolensko gubernija 289
Smurgainys 280-281, 286, 297, 300-301, 309, 315, 358-359
Sniečkus Izidorius, Kun. 108
Sobieskis, Karalius 246
Sokol, Lenkų organizacija 331
Sokolkos apskritis 302
Sokolowskis M. 276
Sommervogel C., Kun., S. J., 221
Southwell Robert, Kun., S. J. 153
Sovietų Rusija 294, 296, 359 ; žr. Sovietų Sąjunga ; Rusija ; Rusija (Tarybų)
Sovietų Sąjunga 360, 372 ; žr. Sovietų Rusija ; Rusija
Speklis Martynas 49
Sperskis B. 308
Spindulys 110
Społeczność Akademicka Uniwersytetu Stefana Batora 275
Sruoga Balys 208
Sruoginis Feliksas, Kun. 114
Stakliai 284
Stalgonių km. 283
Stalinas J. V. 282
Stalmukauskas Hileras, Kun. 105
Stalšans K. 282, 284, 313
Stamford (J.A.V.) 301
Stanaviečių km. 20, 23
Stanevičius Jurgis 51
Stanislovas Augustas, Karalius 91
Stanislovas, Siuvėjas Vilniuje 234, 255
Staniukynas Kazys 54
Staniukynas Petras 48
Staniulis Antanas, Kun. 109
Stankevičius Jonas 128
Stankevičius Kvedaras 54
Stankevičius Motiejus, Kun. 114
Stankūnų km. 24
Starodubas 27, 281
Staviškių km. 89, 116
Steponaitis A., Kan. 293, 342-344
Stepšys Martynas 51
Stepšys Simonas 128
Styra, Kan. 345
Stolypinas 293
Stolpianskis 304
Stonis Vincas 208, 212 ; žr. Žitkus K., Kun.
Stovelis Baltrus 54
Strašinskas Povilas, Vysk. 105-107
Strazdas Antanas, Kun. 133-134, 149 ; žr. Strazdelis
Strazdelis Antanas, Kun. 137, 148, 151 ; žr. Strazdas
Strielčiai 335
Strielčiukas Andrius 46
Strielčiukas Mikas 46
Strimavičius Jurgis, Kun. 105-106
Studi Baltici 217
Suchodskis Martynas 127
Sudargas (Jonsborgas) 103

Sūduonės upė 37
Sūduva 11, 16, 60, 66, 93, 112, 121-122, 302
Sūduvis N. E. 339
Sūduvos Kalvarija 11; žr. Kalvarija; Suvalkų Kalvarija
Sūduvos miškas 12
Sūdvajų km. 13
Sugaičio ožeras 45
Sujkowski A. 282
Sulos upė 283
Sunieras, Sunieris (Sunyer) Pr., Kun., S. J. 226-228, 230, 233, 236, 238, 243, 246-266
Suomija 288
Sūsninkų km. 35, 40, 51-52, 55, 82, 86-88, 116-118, 125
Sutkevičių (Suczkieviczo) km. 241, 262
Suttner Berta 163
Suvalkai 107, 109, 111, 269, 272, 286, 291, 297, 300, 304-306, 309, 314, 329, 335, 358
Suvalkėlių km. 126
Suvalkija 66, 112, 276, 306, 339
Suvalkų km. 89
Suvalkų apskritis 306, 332
Suvalkų gubernija 111, 288-289, 291, 293-294, 303-306
Suvalkų Kalvarija 11; žr. Kalvarija; Sūduvos Kalvarija
Suvalkų Trikampis 355, 357-358
Suvalkų sritis 270, 305
Suvalkų sutartis 270-273, 278, 317-318, 329
Sužiedėlis Simas, Prof. 2, 278, 28 , 313
Svencickas Juozas 127
Svetlauskas Kazys 52
Svetskas Jonas 17-19
Sviderskas Motiejus 54
Svilajus 52
Svitajus Stasys 47
Svyrių miestolis 300
Svyrių sritis 297
Szczemirski, Kun. 342
Szuszkowo km. 248
Šagūnas 284
Šakių apskritis 368
Šalčius Juozas, Kun. 112
Šalieniukas Jonas 53
Šalinskas 83
Šalkauskis Stasys, Prof. dr. 161
Šaltinėlis 110
Šaltinis 110
Šaltų Šaltinių dv. 88-89, 126
Šaltų Šaltinių km. 116
Šankara (Šankaracarya), Indų filosofas 159
Šapoka A. 223, 229, 234, 249, 254, 257, 309-310
Šarkaičio ožeras 13, 44
Šarkaučiznos km. 89, 118-119
Šarkauščina 294, 296
Šatrijos kalnas 143, 179
Šatrijos Ragana (Pečkauskaitė M.) 201
Šaudinos km. 283
Šaulių Sąjunga 328
Šaulys J., Dr. 278
Šavinskas, Kun. 62
Ščorsų km. 283
Ščiučinas 312
Ščiutino valsčius 336
Šeduva 32
Šekspyras (Shakespeare) W. 151, 153
Šelpakauskas Jurgis Antanas 36-37, 55-57
Šeremetjevas 32
Šereškevičius Baltrus 51
Šerkšnaitė Marija 369
Šerkšnas Anatolijus 369
Šerkšnas Antanas, Dr. VII, 368-369
Šerkšnas Sigitas 369
Šerkšnienė-Urbonaitė Elzbieta 369
Šešplaukis Alfonsas, Dr. VII, 123-220; žr. Tyruolis
Šeštokai 119
Šeštokų parapija 111
Šešupė 13, 32, 39, 44, 59-60, 62,

76, 80, 84, 92, 99, 129-131, 145, 160, 189
Šiaudžiūnų km. 283
Šidlava 200; žr. Šiluva
Šileris (Schiller) J. Ch. Fr. 151-153, 161, 220
Šilingas Antanas, Kun. 114
Šiluva 139-140, 143, 145, 179, 200; žr. Šidlava
Šiluvos Marija 142
Šimanskis Jurgis 50
Šimkovičius Jonas 45
Šimoliūnas, Kun. 341
Šimoniukas Jurgis 81
Šimonių miestelis 365
Širbutavičius Šimas 50
Širvinskaitė Katrė 94
Širvinskaitė Magdė 94
Širvinskaitė Ona 94
Širvinskaitė Rožė 94
Širvinskas Jokūbas 94
Širvinskas Jonas 94
Širvinskas Juozas 94
Širvinskas Matas 94
Širvinskas Petras 94
Širvinskas Simas 94
Širvinskas Stasys 94
Širvinskienė Kristė 94
Širvinskienė Marija 94
Širvintos upė 44, 60, 259
Širvintos valda 238
Širvintų dv. 228, 239 *x*
Širvintų kautynės 273, 330
Širvintų (Schervinti) miestelis 228, 238-240, 243, 247, 259-261, 264, 271
Širvydas V. 290
Širvydas Konstantinas, Kun., S. J.; žr. Sirvydas
Škėma Pranas, Kun. 109
Škirpa K., Pulk. 325-326, 350
Šlapikas Andrius 51
Šleinių km. 83, 116
Šlemyleris 39, 100
Šliogeris V. 287, 350
Šlynių km. 110
Šnapštys Juozas, Kun. 205; žr. Margalis
Šnipiškio gatvė (Kalvarijojo) 124, 128-129
Šobranskaitė (Pučinskienė) Kotryna 81; žr. Pučinskienė Kotryna
Štakmanavo km. 118
Štetinas 278
Šukevič 285
Šukevičius Antanas, Kun. 114, 119
Šumskas 340
Šupšinskas Jonas 128
Švabaitė Julija 215
Švaistas J. 300-301
Švaistoežeris 44
Švedija 25, 33, 233, 253
Švedkauskas Jonas 51
Šveicarija 178-180, 196, 201, 282, 368, 371, 374
Švenčionėliai 341
Švenčionių lietuviai 344
Švenčionių lietuvių gimnazija 336
Švenčionys 308, 332, 334, 336
Šventoji Žemė 140-141
Šv. Jokūbo bažnyčia Vilniuje 341
Šv. Jono bažnyčia Vilniuje 235, 255
Šv. Kazimiero bažnyčia Vilniuje 302
Šv. Kazimiero Draugija Vilniuje 332, 336, 342
Šv. Kazimiero kapinės Chicagoje 367
Šv. Dvasios Atsiuntimas 130
Šv. Dvasios rusų vienuolynas 329
Šv. Kotrynos bažnyčia Vilniuje 345
Šv. Onos ordinas 106
Šv. Pranciškaus Varpelis 218
Šv. Raštas 147, 157, 195; žr. Biblija
Šv. Tėvas, popiežius 177
Švitrigaila 6, 279
Švyturys 339
Tabakis Baltrus 49
Tabarauskas Jonas 51

Tabarauskas Kazys 51
Tabarauskų km. 40, 51, 55, 83, 88, 115, 124
Tabariškės dv. 78
Taboro kalnas 179
Takūnas 284
Talakaičio ežoras 44
Talikio ežeras 44
Talkūnai 13
Talupninkų km. 13
Tamkus Juozas 50
Tamkus Kazys 50
Tamulevičius Jurgis 54
Tandžius Jonas 48
Tankaitis Juozas 49
Tannonberg 132 : žr. Žalgiris
Tarasenka 284
Tarnopolis 287
Tarptautinis Hagos Tribunolas 271
Tarptautinis Krikščionių Demokratų Komitetas 370
Tarptautinis Raudonasis Kryžius 373
Tarpautinis Studentų Židinys 371
TASS, Sovietų žinių agentūra 358
Tatarskaja Jazda 330
Tautos Praeitis 312, 333, 335
Tautų Sąjunga 271, 292, 320, 325, 372-373
Teklė, Šv. 103
Teliūnas 284
Telšiai 372
Teodoras, Caras 26
Teologijos-Filosofijos Fakultetas Kauno universitete 369
Terbikas Mikas 51
Tešinas (Cieszyn) 276
Teutonų Ordinas 132
Tėviškės Žiburiai 277-278, 350, 352, 357
Tėvynės Balsas 309
Tėvynės Sargas 172, 281, 313, 320
The Australian 360
Thomas Albert 348
Tiboris 251
Tiesos Kelias 216, 372
Tilvytis J. 207 ; žr. Žalvarnis
Tilžė 34, 63-65, 114, 205, 269, 302
Tiškevičius, Vilniaus grafas 319
Tizenhauzas A. 304
Tyruolis A. 217 ; žr. Šešplaukis A.
Tyszkiewicz, Lenkų istorikas 308
Tochtamyšius, Totorių chanas 4
Tojūnas 284
Tomas Kempietis 155 ; žr. Hemerken
Torno miestas 3
Toronto, Ont. 201, 276, 310
Totoraitis J., Kun. prof., M.I.C. 16, 66, 112
Totoriai (Tartaria) 253
Totorių gatvė (Kalvarijoje) 124, 128-129
Trakai 3, 18, 27-28, 36, 62, 238, 259, 279, 310, 337-338, 342
Trakoliai 239, 260
Trakėnų dv. 88-89, 126
Trakėnų km. 83, 87, 89, 115
Trakų kunigaikštija 267
Trakų pavietas 287
Trakų pilis 26, 29, 31, 57, 65, 160, 186, 308
Trakų vaivadija 39, 47, 63, 67-68, 74, 91
Tricesius Andriejus 253
Triobiaus šeima 32
Triobių km. (vėliau Kalvarija) 32-34, 62-66, 70-71, 122 ; žr. Kalvarija
Triobių bažnyčia 72
Triškėnas 284
Trivaravo km. 109, 115
Trobiškių km. 88, 121
Trockis L. D. 289, 359
Trojos arklys 271
Truskolaskis Kazimieras Aleksis, Kun. 79, 84
Tūbelis J. 352
Tübingonas 150, 206, 216-217, 306
Tuchačevskis M. N. 274-275
Tumas-Vaižgantas Juozas, Kan. 136, 138, 141-142, 145, 147, 152, 155, 172, 175, 178, 184, 193, 198,

201, 217, 328, 343-346; žr. Vaižgantas
Tumosa Kazys, Kun. 114
Turauskas Eduardas VII, 370-374
Turauskienė Elena 371, 373
Turgelių mokykla 339
Turkija 43, 286
Turlojiškės km. 118-119
Tvankstė 356; žr. Karaliaučius
Tvėrė 283

Ubagynas Matas 50
Ugniagesių gatvė (Kalvarijoje) 115
Ugros upė 283
Ukmergė 282, 309
Ukmergės pavietas 287
Ukraina 286
Ulida Adomas 127
Ulonas Arabčikas Cimbajus 30-31
Upytė 32
Upytės pavietas 287
Urbonaitė-Šerkšnienė Elzbieta 369
Urbonas V, Pop. 226
Urbonas Jonas 48
Urbšienė M. 290
Usos km. 283
Utena 282
Utenos apskritis 327
Užnemunė 204
Užnerio pavietas 287
Užublandžių km. 333

Ūdrijos parapija 103, 115
Ūkio Draugija (Vilniuje) 336
Ūsas, Karininkas 325

Vabalis Andrius 46, 54
Vabalių km. 13, 35, 46, 54-55, 79, 83, 86
Vaclovas, Čekų karalius 7
Vadagys Šimas 48
Vadauskas (Vadovski) Antanas, Kun. 79, 84
Vadoga, Kun. 342
Vadovas 110
Vagneris Petras, Kun. 115, 119
Vaiciekūnas Jonas 50
Vaičaitis Pranas 201-204, 208, 220
Vaičiulaitis Antanas 134, 218
Vaičiulaitis Tomas 128
Vaičiūnas PR. 208
Vaidila 316
Vaikšnora Kazys, Kun. 105
Vainauskas Pranas 112
Vainilavičius Pranciškus 92
Vainorai (Krėvės raštuose) 183
Vairas 217
Vaišnora J., Kun. dr., M.I.C. 306, 343, 370
Vaitiekūnas Jonas 82
Vaitkabalių km. 35, 49, 55
Vaitkevičius Anupras, Kun. 104
Vaitkus Mykolas, Kan. 137, 151, 191, 201, 205-206, 218, 220, 341
Vaivada Laurynas 53
Vaižgantas 200, 218, 290, 342; žr. Tumas-Vaižgantas
Valaitis Pranas, Kun. 109
Valančius-Valančiauskas Motiejus, Vysk. 134, 141, 148-150, 219-220
Valavičienė Antanina 34, 69
Valavičius Gabrielis 14
Valavičius Grigalius 13, 15, 17-18, 44-45, 302
Valavičius Eustachas 18
Valavičius Marcijonas Domininkas 34, 69
Valažino apskritis 307, 332
Valčkavičius Radvilas Martynas 239, 260
Valinciškių km. 121
Valinčius Jonas 48
Valkaviskas 287, 291
Valkavisko apskritis 302, 304
Valkininkai 333

VALSKYTĖ SOFIJA 34; žr. KASČIUSKIENĖ S.
Valstybės Taryba 112
Valuinė 91
VALUKONIS BALTRUS 53
VALUŠKIS PEČIULIS 22
Vanagai 284
Vancouveris, Kanadojo 276
Vangolonių km. 13
Varanavas (Varenavas) 308, 312, 320
Varanka Jonas 121
Varėna 15, 268-270, 337
Varėnos dekanatas 123
Varėnos dv. 17
Varmia 247
Varpai 216
Varpas 136-138
VARŠEVICKIS (WARSZEWICKI) STANISLOVAS, Kun., S. J. 243, 264
Varšuva 2, 11, 19, 25, 29, 32, 43, 67-69, 106, 136, 240, 245, 255, 261, 267, 275, 306, 316, 320, 322-323, 329, 344, 357-358, 370
Varšuvos seimas 239, 272, 312
Vartų km. 30, 36-37, 56-57
VASILIAUSKAS GRIGAS 47
Vasilkovo pavietas 287
VAŠČILA GERAZIMAS 49
Vaškelių km. 283
Vatikanas 112, 277, 341, 344, 373
Vatikano pareigūnai 341
Vatikano radijas 370
Vebrinio ožeras 44
Veda 279-280
VĖGĖLIS J. 284-285, 288
Veisėjai 368
Veisėjų valsčius 368
Veiveriai 112
Veiverių Mokytojų Seminarija 111
VELIČKA SAMUELIS 27-28
VENCKUS J., Kun. S. J. 370
Venecija 231, 251
Ventos upė 148
VERBICKAS ADOMAS 128
Verkiai (Werki) 242, 258, 263
Verkių dv. 237
Versoka, Gaujos intakas 283
Viazma 283
Vickūnų (Mickūnų ?) valsčius 313
Vidgirių km. 26, 50, 55
VIDOVIČIUS ADOMAS 129
Vidugiriai 335
«Vidurinė Lietuva» 321
Vidurinės Lietuvos seimas 272
Vidžiai 294, 296
VIELIOHORSKIS 43
Viena 227, 231, 246, 251, 352
VIENAŽINDIS ANTANAS, Kun. 134, 148-149, 151, 204-205
VIEVIASIS PETRAS 53
VIEVIASIS TOMAS 53
Vievis 259
VIEŽBAUSKAS PETRAS, Vysk. 109
VILČIAUSKAS JONAS 126
Vileika 248, 299-300, 308
Vileikos apskritis 291
VILEIŠIS J. 290
VILHELMAS, Kaizeris 289
Vilija 152, 249, 255, 300; žr. Neris
Vilkabalių km. 82
Vilkaviškio apylinkės 305
Vilkaviškio bažnyčia 100
Vilkaviškio dv. 36
Vilkaviškio gatvė (Kalvarijoje) 124, 126, 129
Vilkaviškio Kunigų Seminarija 112, 115
Vilkaviškio parapija 103
Vilkaviškio seniūnija 29, 38-39, 78
Vilkaviškio vyskupija 118
Vilkaviškis 32, 35-36, 56, 74, 76, 78, 93, 111, 119, 121, 129
VILKEVIČIUS MIKALOJUS 54
Vilkolakis, Teatras 328
Vilniaus Akademija 218, 222-226, 311; žr. Vilniaus Kolegija; Vilniaus universitetas
Vilniaus apskritis 307
Vilniaus Aušra 332
Vilniaus Centralinis Archyvas 36, 40, 45, 55, 59, 88, 94, 102, 126
Vilniaus Didysis Seimas 291, 343
Vilniaus dienos (suvažiavimas) 277

Vilniaus gubernija 287-289, 291, 293-194, 303, 307
Vilniaus kantonas 271, 292
Vilniaus katedra 345
Vilniaus Kolegija 223, 225-226, 228, 232, 234, 240, 247, 252, 254, 266; žr. Vilniaus Akademija; Vilniaus Universitetas
Vilniaus kraštas VII, 267-361
Vilniaus kunigaikštija 267
Vilniaus Kunigų Seminarija 207, 342
Vilniaus kurija 345
Vilniaus lietuviai 350
Vilniaus lietuvių gimnazija 336
Vilniaus Liotuvių Komitetas 301
Vilniaus Mokytojų Seminarija 336
Vilniaus pavietas 287
Vilniaus pilis 28-29
Vilniaus Rytojus 332
Vilniaus sritis 317
Vilniaus universitetas VII, 143, 221-266, 311; žr. Vilniaus Akademija; Vilniaus Kolegija
Vilniaus universiteto biblioteka 57, 71, 73, 89
Vilniaus vaivadija 39, 42
Vilniaus vandentiekis 234
Vilniaus vyskupija 72-73, 122, 343
Vilniaus Žodis 332
Vilnija 272-274, 285, 290, 298, 300, 302, 306-307, 309, 311-314, 316 321, 332, 335-336, 339-340, 344, 346-348, 354-355, 357-359
Vilnios upė 230, 249
VILNIŠKIS (slapyvardis) 333, 335
Vilnius 1-3, 6, 8, 13, 16, 24-26, 28-31, 35-36, 39 42-45, 47, 57, 62-64, 71-75, 77, 79, 87, 100, 110, 152, 158, 160, 163, 189, 194, 206, 210, 217, 221, 224, 226-232, 234, 236-240, 242, 247-254, 256-261, 267-279, 281, 283, 286-294, 296-302, 307-314, 316-321, 323-326, 329-333, 336, 338, 340-345, 348-355, 360-361
Viltis 343
VIMBORAS PETRAS, Kun. 88, 90-93, 96, 98-99, 101-102, 104-105, 129-130
Vincontiškių km. 88, 110, 115
Vingraičio ežeras 44
Vingrio upelis 254
Virbalio gatvė (Kalvarijoje) 65
Viršūnų km. 24; žr. Burniškių km.
Viršūnių Konferencija (Paryžiuje) 372
Visos «stebuklas» 270
VISOCKIS MARTYNAS 30-31
VIŠNA, Indų dievas 159
Vištyčio ežeras 13, 327
Vištytis 32, 61, 106, 269
Vitebskas 30, 283
Vitebsko gubernija 287-289, 291
Vitebsko sritis 284
VITKAUSKAS VINCAS, Gen. 315
Vitkevičių (Viczkievicz) km. 241, 262
VITKUS BALYS VII, 265-367
Vižainio ežeras 13, 129
Vižainio gatvė (Kalvarijoje) 124, 126, 129
Vižainis 49
Vyčiai 284
VYDŪNAS VILIUS 162, 200-201
Vygrelių km. 49, 54
Vygrių km. 23
Vygrių vyskupija 103
VYŠNIAUSKAS 52
VYŠNIAUSKAS, Dvarininkas 83
Vyšniava 74, 327
Vyšniavos dvarų junginys 75
VYŠNIOVECKIENĖ-RADVILAITĖ TEKLĖ 38; žr. FLEMINGIENĖ; SAPIEGIENĖ TEKLĖ
VYŠNIOVECKIS MYKOLAS SERVACAS KARIBUTAS, Kunigaikštis 34-36, 38, 46-47, 66, 73-76, 78-79, 81, 86, 90, 96, 107, 132
VYTARTAS ANTANAS, Kun. 142; pal. GLINSKIS JONAS
Vytautai 117

Vytautas Didysis 2-9, 60, 139, 141, 144, 183, 185-189, 195, 197, 220, 279, 294, 309, 348, 355
Vytautienė 5; žr. Ona, Vytauto Didžiojo žmona
Vytauto bažnyčia Kaune 328
Vytauto Didžiojo Universitetas 133, 369
Vytenis 279
Vytis, Herbas 280
Vladislovas Vaza, Karalius 26-27
V.L.I.K. (Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas) 373
Vokė 290; žr. Vokietija
Vokiečių (Kryžiuočių) Ordinas 2-8, 184, 186
Vokietija 114, 120, 236, 267, 289, 293-294, 331, 350, 352-353, 359, 366, 373; žr. Vokė
Vokietijos-Lenkijos karas 350
Volanas Andriejus 233, 253
Volčinas 101
Voldemaras Augustinas 323-326, 349, 353
Volgos upė 175, 293
Volkovickis 83
Volpiai 32
Voluinė 66
Voluinės gubernija 287
Vorkslos mūšis 4, 186
Voronežas 112
Vosilaitis Stasys 22
Vosylaitis Simas 22
Vozbučių km. 13, 35, 46-47, 54-55, 79, 83, 86

Warszewicki St. žr. Varševickis
Washington (J.A.V.) 374
Wasilewski Leon 272
Wężikas A., Kan. 357
Wheeler-Bennet J. W. 250.
Wielewickis Jonas, Kun., S. J. 223, 247
Wilno — lenkų organizacija 275
Wilson Th. W. 290
Wyszynski Stefan, Kard. 314
Wolff Jósef 24-25, 34, 69
Wos, Lydos mokyklų inspektorius 335
Wujek Jakob, Kun., S. J. 246
Wulf, Vilniaus apygardos komisaras 338-339
Würtonberg 223, 229, 257
Würzburg 138, 141, 143, 145-146, 150-151, 153, 156, 158-165, 175-176, 178-179, 181, 187, 189-191, 193-198, 201, 213, 216-217

Zajančkauskas Mykolas 128
Zakaryza Antanas, Kun. 115
Zakševskytė, Bajoraitė 31
Zaleskis A. 277
Zaleskis Jokūbas 126
Zaleski S. 221-222
Zamčiščiai 283
Zanavykas St. (Maironio slapyvardis) 141; žr. Maironis
Zapalimų km. 118
Zapyškis 327
Zarasai 282
Zarinė, Gaujos intakas 283
Zatiola 308
Zavadskio J. spaustuvė 311
Zavadskis, Vilkaviškio klebonas 103
Zavinskaitė Marija 30
Zavistauskas 83
Zavistovskis 83, 90
Zavistovskis Stasys 78
Zdanavičius Dovydas 128
Zdančius Liudvikas, Kun. 115
Zdanowicz, Vysk. 341
Zechlin Erich, Dr. 352-353
Zeitschrift für Ostforschung 265
Zelvinderis Jonas 126
Zenkavičius Mykolas, Vysk. 87, 312; žr. Zienkovičius Mykolas, Vysk.
Zguminas Juozas, Kun. 105
Zienkovičius Mykolas, Vysk. 71; žr. Zenkavičius Mykolas, Vysk
Zieziulkevičius Stepas 127
Zigmantas Augustas, Karalius

255, 268; žr. Žygimanats Augustas
Zigmantas III Augustas 266, 303; žr. Augustas III
Zigmantas, Imperatorius 355
Zigmantas Senasis, Karalius 268
Zigmantas, Vytauto Did. brolis 186
Zigmantavo km. 110, 115
Zimnikas 93
Zimnikas Ipolitas 93
Zimnikienė Marija 93
Zimmerle 289
Zonis (*Kame išganymas*) 152, 172-173, 176-177, 179
Zubauskas Kazys 49
Zubavičius Matas 47
Zubrių km. 40, 88, 110, 115, 125
Zuikių kaimo mokykla 334
Zulavų dv. 318
Zumeris Bronius VII, 267-361
Zupka K. 213
Zvalionis St. (Maironio slapyvardis) 141; žr. Maironis
Związek Ziem Wschodnich R. P. 276
Zwierzynski Aleksander 271-273
Zwingli Ulrich 249; žr. Cvinglis

Žalgirio mūšis 7-8, 11
Žalgiris 12, 60; žr. Tannenberg
Žaliauskas Danielius 126
Žaliauskas Jonas, Kun. 108-109
Žaliauskas Jonas 127
Žaliauskas Kasparas 126
Žalvarnis; Slapyvardis 207; žr. Tilvytis J.
Žebrys Andrius 50, 81
Žeidys, Kun. 345
Želigovskis I., Gen. 271-273, 296, 317, 319-321, 326, 329, 357
Žemaičiai VII, 2-3, 11, 28, 173, 179, 186
Žemaičių Kalvarija 11
Žemaičių krikštas 1-9
Žemaitė 201; žr. Beniuševičiūtė-Žymantienė Julija
Žemaitija 2, 24-25, 66, 73, 91, 245, 248, 279, 287, 306, 310, 318
Žemaitis Jurgis 54
Žemaitis Urbonas 22
Žemaitis V. 302
Žemės Ūkio Akademija Dotnuvoje 365-366
Žemės Ūkio Fakultetas Pabaltijo Universiteto (Hamburge) 366
Žemųjų Suvalkėlių km. 116
Ženeva 373
Židinys 177, 216, 369, 372
Žigas Antanas, Kun. 114
Žilevičius Juozas 158, 218
Žilionis 50
Žilionis Juozas 368-369
Žiogo pieva 130
Žirmūnai 307
Žirmūnų parapijiečiai 308
Žitkus Kazimieras, Kun. 212; žr. Stonis Vincas
Žiugžda J. 1
Žižma (Ziska) upė 240, 262
Žižmelė, Gaujos intakas 283
Žydams laiškas 233, 253
Žydų bravorų gatvė (Kalvarijoje) 124
Žygimantas Augustas, Karalius 13-15, 18, 20, 24, 41, 45, 61, 244; žr. Zigmantas Augustas
Žygimantas Augustas II, Karalius 61
Žygimantas Vaza, Karalius 20, 26-27, 85
Žmuidiakų km. 283
Žmuidinas Stasys 93
Žmuidinienė Ieva 93
Žmuidinytė Agnetė 93
Žukas K. 289, 328-329
Žukauskas Bernardas 112
Žukauskas Gen. 329
Župronys 320
Žuvinto ežeras 14
Žuvinto raktas 36, 56
Žvirblys Kristupas 54
Žvirblys Stepas 52

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS LEIDINIAI

A. Dambrauskas-Jakštas, Užgesę Žiburiai, XVI-502 psl., Kaunas 1930	Išsemta
Suvažiavimo Darbai, I tomas, 542 psl., Kaunas 1933	Išsemta
Suvažiavimo Darbai, II tomas, 486 psl., Kaunas 1936	Išsemta
Suvažiavimo Darbai, III tomas, 526 psl., Kaunas 1939	Išsemta
J. Vaišnora, Marijos Garbinimas Lietuvoje, 445 psl., Roma 1958	5 dol.
Suvažiavimo Darbai, IV tomas, XV-321 psl., Roma 1961	6 dol.
Suvažiavimo Darbai, V tomas, XVI-647 psl., Roma 1964	10 dol.
A. Kučas, Kun. Antanas Staniukynas, XVI-208 psl., Roma 1965	4 dol.
Metraštis, I tomas, XVI-374 psl., Roma 1965	6 dol.
Metraštis, II tomas, VIII-370 psl., Roma 1966	6 dol.
Metraštis, III tomas, VIII-410 psl., Roma 1967	7 dol.
Suvažiavimo Darbai, VI tomas ; baigiama spausdinti	
Ign. Skrupskelis, Lietuviai XVIII amžiaus Vokiečių Literatūroje ; baigiama spausdinti	

Užsakymus siųsti šituo adresu :

L.K.M. Akademijos Reikalų Vedėjui

Piazza della Pilotta 4

00187 ROMA

ITALIJA